

ชุดหนังสือปาฐกถาชุด
พุทธธรรม

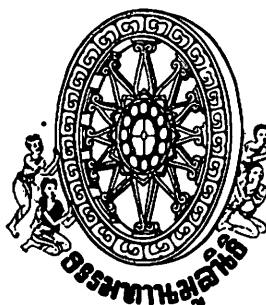
ชุมนุมปาฐกถาธรรม ชุด พุทธธรรม

ของ

ท่านพุทธทาสภิกขุ

บรรยาย ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๒๔๙๑

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน "ธรรมทานปริวรรตน์" ๕๐๐ เล่ม ร่วมกับทานบดีที่พิมพ์เล่มนี้
รวมเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๔ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย
หมายเลข ๓๒ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๔๖

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาส

(วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๙)

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมทานมูลนิธิ สอนโมกข์ ไชยา
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	๒๗ พฤษภาคม	พ.ศ. ๒๕๓๐	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๑๕ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๕๔๖	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

(รวม - พระมหาเมี้ยน อนุจารี ๑,๐๐๐ เล่ม; ธรรมทานมูลนิธิ ๕๐๐ เล่ม)

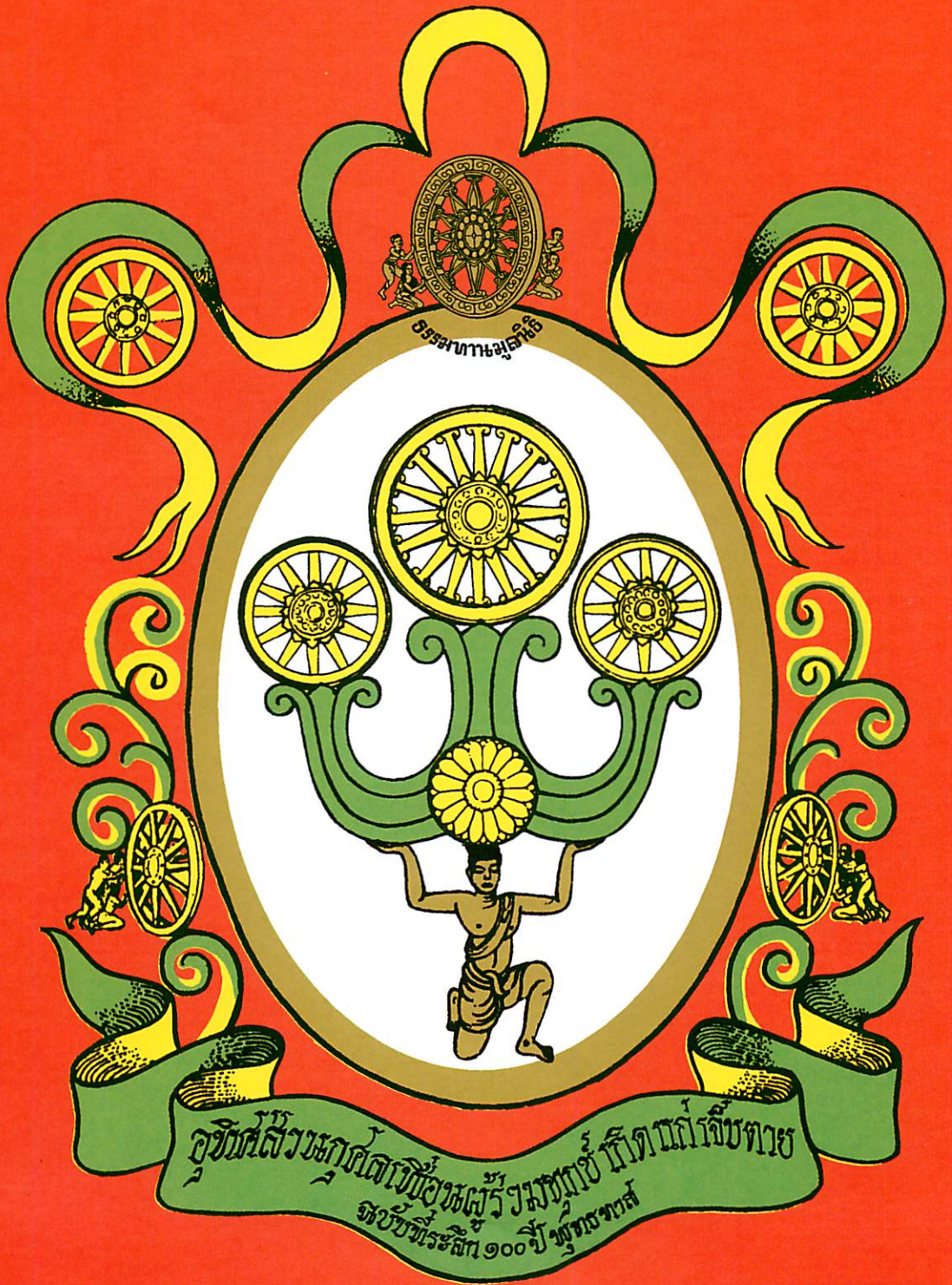
พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั้นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกัณอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเชื่อใจให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนัดสนทนาก่ออย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโณ

กรมการช่างศิลป์

ดูวิวัฒนาการศิลปวัฒนธรรมไทย
จิตรกรรม ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๐๐

มีกฎหมายแห่งแรกของโลก ในข้อนี้; ซึ่งเขียนมาโดย กษัตริย์
ที่ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ ให้เห็นแก่ประโยชน์ของมวลมนุษย์ แทนที่
มนุษย์คนหนึ่งจะคิดแต่เพื่อตนเองเท่านั้น! นี่คือนโยบาย
การครองโลก ที่คิดโดยพระองค์, โลกจึงรอดแหวอยู่ด้วย
เหลือดี แห่งกฎหมาย และวิธีทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ของ
พระองค์ อย่างที่ประวัติศาสตร์จะบันทึกไว้ไม่เคยมีมาก่อน;
การทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ ซึ่งอยู่ภายในพระทัย: เหมือน
การครองโลก ซึ่งอยู่ภายในพระทัย หรือที่เรียกว่า การครองโลก ซึ่งมี
โดยนิตินัย, แต่พวกเราที่ยังคงยึดมั่นถือมั่น
ที่ผิดอยู่ ณ บัดนี้.

นี่คือที่มาของมรดกอันยิ่งใหญ่ แก่แก่มวลมนุษย์ หากแต่อยู่
เพียงผู้เดียว ก็ย่อมต้องอยู่ในฐานะ เป็นผู้เสียพระคุณ
แก่พระองค์ อย่างใหญ่หลวง อยู่ ณ บัดนี้. อาณาจักร
ของพระเจ้า และ อาณาจักร และ อาณาจักร
แห่ง อาณาจักร ของบรรดาผู้มาอยู่เป็นประโยชน์แก่
แก่แก่มวลมนุษย์ อันเป็นที่มาของ อาณาจักร อัน
ยิ่งใหญ่.

ขอให้เห็นแก่พระคุณอันยิ่งใหญ่ มรดกอันยิ่งใหญ่
อันได้รับผลก่อกำเนิด แก่แก่มวลมนุษย์ โดยทั่วกัน
ทั้งในกาลอันเป็นปัจจุบัน และสัมปรายภพ; ประสพสันติสุข
ซึ่งอยู่เหนือ อยู่ทุกแห่งหนทั่วทุกแห่ง.

ในกาลข้างหน้า

สมเด็จพระสันตปาปา

อินโดนีซีย *

หนังสือเล่มนี้ พิมพ์ขึ้นเมื่ออินโดนีซียได้รับเอกราช—
โดยอาศัยรัฐธรรมนูญ ซึ่งกำหนดเกี่ยวกับหลักการของสหประชาชาติ
ตั้งแต่แรกเริ่ม จนกระทั่งการยุติท้ายแห่งชีวิต.

การยอมรับกันในเรื่องหลักการของสหประชาชาติ ซึ่งมี
ท่านผู้เขียนในฐานะเป็น นายก นายเลง ๒ และจากคำคุณ-
คิดหลักการประชาธิปไตย, ในฐานะเป็นผู้ก่อตั้ง และศึกษาเป็น
อย่างยิ่ง ในงานธรรมนิพนธ์ของสหประชาชาติ, พร้อมทั้งสรุป-
กัมม์ การกระทำของสหประชาชาติ ตามที่สามารที่จะกระทำได้
และช่วยขยายแต่ละธรรมะ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นไว้ใน
การบรรยายธรรม แก่ข้าพเจ้าที่นครหลวงปีธรรมตามโอกาส,
ตั้งแต่สมัยที่ดำรงตำแหน่ง ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น.

เป็นผู้สนับสนุนและก่อตั้ง ในกิจการของสหประชาชาติ ตั้งแต่
สมัยที่ยังรับราชการยุติธรรม อยู่สิ้นการระงับ และเป็นที่
นายกพุทธสมาคมอยู่สิ้นนั้น ได้จัดตั้งให้ข้าพเจ้าได้มีข้อ
ดำเนินมาจัดตั้งกิจการแบบสหประชาชาติ ซึ่งที่จัดตั้งขึ้น
แห่ง เรียกว่า "สหประชาธรรม" ในเขตเทศบาลเมือง และ
จัดชุดสำหรับ การศึกษาโดยเมือง เรียกว่า สหประชาธรรม
ซึ่งถือกันแห่งหนึ่ง ในเขต อภิบาลของนครบาล และ สนับสนุน

เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

อยู่ตลอดเวลา ที่รับทราบอยู่ที่นี่ ส่วนหลายอย่างมิได้เห็นแก่
แนวคิด แก่แนวคิด เป็นสิ่งพอใจและอนุโมทนา ของมหาชน เป็น
อันมาก; เคยถูกอหิวาต์ระบาด ทั่วประเทศทำให้สูญพันธุ์ คือ
บางเดือน ทำบุญด้วยเงินเดือน นมดทั้งเดือน ดังนี้ ก็มี

เป็นผู้ช่วยอยู่ในกรณีการและปฐมฤกษ์ นับเพื่อตนเอง,
และผู้อื่น, กล่าวได้ว่า ได้ดำเนินการบรรณกรรมทุกเล่ม ที่
ทำแล้วเรียบร้อย. เคยอุปสมบทที่วัดเทพศิรินทร์มาแล้ว มีหน้าที่
หน้าที่ของสมณะเจ้าธรรม หน้าที่ที่รับผิดชอบโดยให้คำพ-
เทศน์อยู่บ่อยๆ. เป็นผู้รักธรรมะยิ่งกว่าชีวิต นี้สามารถ
เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า คุณสมภาร ก็ยังอยู่ในโลกด้วยเหมือนกัน
กัน ควรแก่การสรรเสริญของพุทธบริษัทเป็นอันมาก ดังนี้
บทบาทของท่าน มีลักษณะที่อยู๋ ด้วยตรัสสั่งพิมพ์หนังสือ
เล่มนี้ขึ้นมา ในฐานะเป็นผู้พิมพ์ นี้ท่านเคยออกปากว่าชอบ
ใจเป็นอย่างยิ่ง.

กล่าวตามที่เป็นจริง บุคคลอย่างนี้ ไม่ต้องการให้ใคร
ทำบุญอุทิศส่วนให้ก็ได้ 'เพราะเป็นผู้ต้องตร'ความดี-
ไม่แพ้ใคร' ไม่ต้องการให้ใครไปทำบุญอุทิศส่วนให้. และบุญ
กุศลที่ทำได้เอง ก็ดีทีเดียวมากมาย เกินกว่าที่จะไปคิด ให้
สวรรค์ชั้นใดไปเสียแล้ว; ปรากฏการณ์ดีแต่เพียงตร
สสั่งพิมพ์ ดังนี้ทำสังสรรค์อยู่ ในบ้านฉะนี้. และจะได
นิตยสารอย่างปฐมฤกษ์ตาม มิใช่ในสมัยนี้ นี้เกิดขึ้น ร่วม
สมัยกัน.

ด้วย ชরণ: พรและเมตตา แล่ทุกทงของท่น, แล่:
ท่นผู้่อันทุกทง น้ืออ่ท่นน้ืออ่ล่เมนี้ น้ืออ่อ่อ่อ่อ่
ในอ่ท่น: เมินน้ืออ่อ่ น้ืออ่ท่นผู้่อันอ่อ่อ่อ่อ่อ่
น้ืออ่ท่น เมิน อ่อ่อ่อ่, แล่:อ่อ่อ่อ่อ่อ่อ่อ่อ่.

อ่อ่อ่อ่อ่อ่อ่

อ่อ่อ่อ่อ่อ่

๑๒ อ่อ่อ่อ่

คำปรารภพิมพ์ ของธรรมทานมูลนิธิ

[ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๖.]

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส พิมพ์มาแต่ต้นจนบัดนี้ มีจำนวน ๗๓ เล่ม หรือ ๗๓ เรื่อง, เล่มที่ขาดคราวพิมพ์มีอยู่หลายเล่ม; ได้มีผู้ประสงค์สั่งซื้อไปยังธรรมทานมูลนิธิ เนื่องๆ แต่ก็ไม่อาจส่งให้ได้ สำหรับเล่มที่ขาดคราวพิมพ์ เพราะหมดแล้วบ้างหมดไปนานแล้วบ้าง, หลายท่านหลายหน่วยงานประสงค์จะมีไว้ให้ครบชุดทั้ง ๗๓ เล่ม ก็ไม่อาจส่งให้ครบชุดตามประสงค์ เพราะยังไม่มีโอกาสนำมาพิมพ์ใหม่ให้มีครบทุกเล่มด้วยเหตุผลหลายประการ. (เล่มที่หมด คือเล่มที่ทิ้งวางไว้ ไม่มีพิมพ์ออกมา (พิมพ์มาถึงครั้งที่...) ในบันทึกท้ายเล่มที่ชื่อหนังสือนั้นๆ ในระหว่างลำดับพิมพ์ออกเล่ม (๑) ถึง (๖๑); ส่วนเล่มที่เหลือนอกจากนั้น มีครบหมด).

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นปีที่ครบ ๑๐๐ ปี แห่งการเกิดมาทางชีวิตร่างกายของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, ในการนี้ ธรรมทานมูลนิธิขอถือเอาเป็นโครงการหนึ่งในโครงการทั้งหลายเกี่ยวกับฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาส คือจะพิมพ์ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มเดิมๆ ที่ขาดคราวพิมพ์ให้ครบ (ประมาณ ๓๐ เล่ม) เพื่อเป็นอนุสรณ์, โดยจะทยอยพิมพ์ออกมาเรื่อยๆ ในเล่มที่ขาดนั้นๆ ตั้งแต่ต้น; ท่านผู้ใดประสงค์จะมีหนังสือธรรมโฆษณ์เล่มที่ขาดไว้ให้ครบ โปรดทยอยติดต่อสั่งซื้อได้ที่ธรรมทานมูลนิธิ หรือที่สวนโมกขพลาราม, ซึ่งมีรายละเอียดที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์อยู่ในหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” รายตรีมาส ของคณะธรรมทาน, หรือตอนท้ายเล่มแห่งหนังสือธรรมโฆษณ์นี้. (ที่วัดชลประทานรังสฤษฎ์, ธรรมสภา, ธรรมบูชา ฯลฯ ก็มีวางจำหน่าย.)

อนึ่ง ท่านผู้ใดมีศรัทธาประสงค์จะขอรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์หนังสือ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มที่ขาดคราว หรือรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มที่จะออกใหม่ ซึ่งคณะผู้จัดพิมพ์หนังสือตั้งปณิธานทำต้นฉบับธรรมโฆษณ์อีก ๒๐ กว่าเล่ม ให้ได้พิมพ์เป็นหนังสือธรรมโฆษณ์ครบ ๑๐๐ เล่ม เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเป็นธรรมทานมัยกุศลฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาสด้วย โปรดติดต่อรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์ได้ที่สวนโมกขพลาราม หรือที่ธรรมทานมูลนิธิ ตามที่อยู่ดังกล่าวแล้ว.

สำหรับหนังสือธรรมโฆษณ์เล่ม “ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม” นี้ เป็นเล่มที่ ๑๓ ที่ขาดคราวพิมพ์ นำมาพิมพ์อีกเป็นครั้งที่ ๒ “ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปีพุทธทาส”, พิมพ์ขึ้นด้วยดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”.

คำปรารภ

[ในการจัดพิมพ์ เข้าชุด ธรรมโฆษณ์ ครั้งที่ ๑]

หนังสือ ชุมนุมปาฐกถา ชุดพุทธธรรม ของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ แสดงที่
พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย; คณะกรรมการจัดพิมพ์เป็นเล่มรวม ๔ เรื่อง ได้แก่

๑. วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม แสดงเมื่อ ๑๓ ก.ค. ๒๔๘๓
๒. ความสงบคือพุทธธรรม แสดงเมื่อ ๕ มิ.ย. ๒๔๘๕
๓. ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม แสดงเมื่อ ๕ มิ.ย. ๒๔๘๑
๔. ขยายความภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม แสดงเมื่อ ๒๑ มิ.ย. ๒๔๘๑
พิมพ์ครั้งที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔.

ล่วงมาถึงประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๐ มีคณะกรรมการรวบรวมคำบรรยายของท่าน
อาจารย์พุทธทาส ตีพิมพ์เป็นหนังสือชุดธรรมโฆษณ์. คุณพระคุณยาภักย์สุวัฒน์กับ
ภรรยาสมัครฯจะให้พิมพ์หนังสือนี้เข้าสู่ชุดธรรมโฆษณ์ โดยใช้เงินทุนของท่าน ที่บริจาค
ไว้แก่ธรรมทานมูลนิธิแล้ว และมีเงื่อนไขให้นำคำบรรยายในเรื่องชุดพุทธธรรม มารวม
พิมพ์ไว้ด้วย คณะทำงานจัดพิมพ์ต้องรอการพิมพ์อยู่ จนกระทั่งภรรยาของคุณพระและ
คุณพระสิ้นชีพไป ก็ยังจัดพิมพ์ไม่ได้ เพราะเหตุที่หาต้นฉบับที่มีผู้บันทึกเรื่องนั้น ๆ ไม่ได้
จวบจนถึงวันมิ่งงานธรรมสมโภชฉลองอายุครบ ๘๐ ปี ของท่านอาจารย์พุทธทาสฯ เมื่อ
๒๗ พฤษภาคม ๒๕๒๔ คุณทิพวรรณ บัณฑิตสถาน ธิดาของคุณพระฯ ผู้เป็นทายาทมาแจ้ง
เร่งรัดให้จัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ถวายสักการะท่านอาจารย์ในวันธรรมสมโภชฉลองอายุ ๘๐ ปี
ด้วย, อุทิศกุศลถึงบิดามารดาด้วย. คณะผู้จัดพิมพ์พยายามหาคำบรรยายที่ขาดอยู่ได้มา
อีก ๓ ครั้ง, ยังกงขาอีก ๑ ครั้ง เรื่อง “การปฏิบัติธรรมที่เป็นภูเขาหิมालัย” ไม่สามารถ
จะค้นหาได้ เพราะการบรรยายครั้งนั้นมิได้มีอุปกรณ์บันทึกเสียง มีแต่ผู้จดชวเลขไว้ได้บ้าง;
ได้เรียนให้ทายาทของคุณพระฯ ทราบ ก็ตกลงกันจัดพิมพ์เท่าที่มีอยู่เป็นชุดของคุณ
ธรรมทานที่พิมพ์ครั้งที่ ๔ กับที่หาเพิ่มได้อีก ๓ ครั้งเท่านั้น.

การจัดพิมพ์ครั้งนี้จึงใช้เงินทั้งต้นทุนของคุณพระคุณยพากย์สุวมันท์ รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นระหว่างที่ธรรมทานมูลนิธิรักษาไว้ กับคุณทิพวรรณ บัณฑิตสถาน บริจาคเพิ่มเติมให้อีกหนึ่งหมื่นบาท เพื่อได้จำนวนหนังสือเพียงพอสำหรับแจกจ่าย, ส่วนหนึ่ง เป็นธรรมวิทยาทานแก่สถาบันการศึกษาพระศาสนา, ส่วนหนึ่ง ถวายสักการะบูชา ท่านอาจารย์พุทธทาส เพื่อบริจาคเป็นวิทยาทานตามประสงค์ของท่าน, อีกส่วนหนึ่งสำหรับ แจกสมนาคุณแก่ผู้ร่วมบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือในงานพิมพ์ธรรมโฆษณต่อไป.

คณะผู้จัดทำ

ในนามของ ธรรมทานมูลนิธิ

ไชยา

๒๗ พ.ค. ๒๕๓๐

สถิติในการจัดพิมพ์

ปาฐกถา ชุด พุทธธรรม

คณะกรรมการจัดทำ เฉพาะ ๔ เรื่อง

ครั้งแรก ๒๕ ธันวาคม ๒๔๙๗

ครั้งที่ ๒-๓ ไม่ได้บันทึกไว้

ครั้งที่ ๔ : ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๔ พิมพ์ด้วยทุนของผู้บริจาค :-

๑. นายชวน-นางเอม บุญธรรม บ้านโคกหม้อ ไชยา อุทิศกุศลให้พ่อแจ่ม
แม่บุญรับ เชื้อกลิ่น และพ่อแปลก-แม่อิน บุญธรรม

๒. นางมัลลิกา วัชรภักย์ พระนคร อุทิศกุศลให้บิดามารดา

๓. ทน "สี่พี่น้อง เทียงธรรม" เพชรบุรี อุทิศกุศลให้ ขุนเรืองอรินระงับ
และนางนวล เทียงธรรม

๔. ทน "นาคสิงห์" ไชยา อุทิศกุศลให้พ่อเนตร-แม่กลับ สุทธิประเสริฐ

๕. นายเจ้า มิตรใจดี บ้านนาโคก ไชยา ทำบุญอายุ

ผู้ศรัทธาจัดพิมพ์เอง เพื่อแจกจ่ายเป็นธรรมทาน มีการคัดลอกพิมพ์หลาย
ครั้งตลอดมากระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๓๐)

คำนำ

(เนื่องในการจัดพิมพ์เป็นเล่มพิเศษครั้งแรก)

เฉพาะ ๔ เรื่อง

ปาฐกถาศุภพุทธธรรมนี้ ผู้แสดงได้เริ่มแสดงเรื่องแรกมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ เรื่อยๆ มาหลายตอนด้วยกัน, ได้มีผู้พิมพ์ขึ้นแจกจ่ายเรื่อย ๆ มา โดยเฉพาะเรื่องแรกคือ “วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” นั้น ได้มีผู้พิมพ์ขึ้นแจกมากครั้งที่สุด.

แต่เนื่องจากการพิมพ์ในครั้งที่แล้ว ๆ มานั้น ผู้พิมพ์แจกได้จำกัดวรรคตอน หรือใช้ตัวอักษรเอาตามใจชอบ ตลอดจนการคัดลอกต่อ ๆ กันไป ทำให้มีการผิดพลาด ตกหล่นบ้างเป็นธรรมดา จึงเห็นว่าควรจัดพิมพ์ฉบับที่อาจถือเป็นแบบฉบับได้ ขึ้นสักฉบับหนึ่ง เพื่อประโยชน์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ประโยชน์ของปาฐกถาศุภธรรมนี้จะมีอย่างไรนั้น คณะกรรมการไม่ประสงค์จะปรารภกันอีกในที่นี้ นอกจากจะคัดเอาคำปรารภของ พุทธนิคมเชียงใหม่ ซึ่งเคยพิมพ์หนังสือเรื่องนี้แจกจ่ายมาไว้ให้ท่านผู้อ่านพิจารณาเอาเอง ดังต่อไปนี้ :—

“.....เรื่องพุทธธรรมนั้น จำเป็นแก่ชีวิตมากที่สุด และไม่ใช่ว่าสิ่งที่เกินวิสัย ที่คนธรรมดาอย่างเราทำทั้งหลายนี้จะเข้าใจไม่ได้, ท่านผู้แสดงได้ชี้แจงไว้แล้วในตัวปาฐกถานั้นว่า ‘การเข้าถึงพุทธธรรมนั้น ไม่จำเป็นต้องผ่านพระไตรปิฎก หรือไม่จำเป็นต้องเป็นนักบวชเท่านั้น. ใครก็ตาม ถ้าหัดมองในด้านในอยู่เสมอ ตามที่ได้อธิบายไว้แล้ว สักวันหนึ่งก็จะเข้าถึงพุทธธรรมได้.’

“พุทธธรรมคือสิ่ง ๆ หนึ่ง ที่จะทำให้คนธรรมดากลายเป็น พุทธะ คือ ผู้ตรัสรู้ ผู้เบิกบาน, เป็นสิ่งธรรมดาอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่เบื้องหลังชีวิต, รุ่งเรืองสว่างไสวอยู่เสมอไม่รู้จักดับ ทรงตัวเองอยู่ได้ตลอดเวลา และพร้อมอยู่เสมอที่จะสัมผัสกับ

ใจ ถ้าหากลอกเอาเครื่องหุ้มห่อจิตออกเสียได้เมื่อใด ก็จะมีสิ่งๆ นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้
แต่ความสงบ เยือกเย็น ความสะอาด และความแจ่มแจ้งในปัญหาของชีวิตทุกอย่าง. สิ่งๆ
นี้เป็นสัจธรรมอันเดียวที่สูงยิ่งกว่าสัจธรรมทั้งหลาย. トラบไตที่มนุษย์ยังไม่พบกับ
สัจธรรมนี้ ความปลอดภัยที่แท้จริงของชีวิตยังมีไม่ได้.

“สาเหตุที่คนไม่สนใจในเรื่องนี้ เป็นเพราะไปเข้าใจเสียว่า เรื่องพุทธธรรม
ไม่เกี่ยวกับคนเรา หรือเห็นไปเสียว่าไม่จำเป็นจะต้องรู้ ก็อาจหาความสุขได้. บางคนเห็น
ว่า ถ้าสนใจกับเรื่องนี้แล้วจะต้องทำตัวเป็นฤๅษีชีไพร ต้องทำตัวให้เหินห่างจากความสนุก
เพลิดเพลินในโลกทุกอย่าง และบางคนถึงกับเห็นไปว่า เรื่องพุทธธรรมนั้นวิเศษจริง แต่
ก็ยากที่คนอย่างเราจะเข้าใจได้. อันที่จริงความเข้าใจเช่นนั้นเป็นความหลอกตัวเองให้
เข้าใจผิดทั้งสิ้น.

“ข้อที่เข้าใจว่า พุทธธรรมไม่จำเป็นจะต้องรู้ ก็อาจหาความสุขได้นั้นก็เป็น
ความจริง, แต่ท่านคงไม่เคยรู้สึกว่ ความสุขที่เราแสวงหาและมีๆ กันอยู่นั้น เป็นของ
หลอกหลวงเกือบทั้งสิ้น และมีพิษในภายหลังเสมอ. ถ้าได้สัมผัสกับพุทธธรรมเสียบ้าง
พิษที่เกิดจากความสนุกนั้นก็ลดน้อยลง และสามารถแสวงหาความสุขที่สูงๆ ยิ่งขึ้นไป.

“ข้อที่ว่า ถ้าสนใจกับเรื่องนี้ จะต้องออกไปเป็นฤๅษีชีไพร เข้าไปแตะต้อง
กับความสุขในทางโลกไม่ได้เลยนั้น ข้อนี้ก็เป็นการเข้าใจผิดถนัด. พุทธศาสนาไม่มี
การบังคับให้เชื่อ หรือบังคับให้ทำตาม. ท่านจะเป็นฤๅษีหรือไม่สุดแล้วแต่ความพอใจ,
และก็ไม่ใช่ว่าเป็นกฏตายตัวว่า ต้องเป็นฤๅษีหรือนักบวชเท่านั้น จึงจะเข้าใจพุทธธรรมได้.
เรื่องนี้ท่านผู้แสดงได้แข็งแรงไว้ที่สุดแล้ว ในปาฐกถาของท่าน.

“ข้อที่ว่า คนธรรมดาไม่ใช่คนบวชหรือนักปราชญ์เข้าใจเรื่องนี้ไม่ได้นั้น ก็
ยังขัดต่อความจริง. ในครั้งพุทธกาล ปรากฏว่าคนอายุ ๗ ขวบ ทั้งหญิงทั้งชาย หรือ
ฆราวาสผู้ครองเรือน เข้าใจเรื่องนี้ได้ก็มีอยู่. ข้อที่เราเห็นว่ายากนั้น อาจเป็นเพราะเรา
ไม่สนใจอย่างแท้จริง หรือเพราะอ่านหนังสือ ที่ทำอย่างไรเสียก็ไม่อาจเข้าใจได้ ก็ได้...”

ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้เพิ่มเติมถ้อยคำของบางตอน และแก้ไขตัดทอนในบางตอน แห่งเล็กน้อย เท่าที่เห็นว่าจะทำให้ได้ใจความชัดเจนขึ้น หรือง่ายขึ้น หรือไม่มีทางจะเข้าใจผิด เพราะความคืบหน้าของความหมายแห่งถ้อยคำที่เขียนไว้ไม่รัดกุมเท่าที่เห็นว่าควรทำ และโดยคำแนะนำของท่านผู้แสดงเอง จึงหวังว่าการพิมพ์ครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์แก่วงการนักศึกษายิ่งขึ้นไม่มากนักน้อย; และเป็นที่ยพอใจทั่วกัน.

คณะธรรมทาน

ไชยา

๒๕ ธันวาคม ๒๔๘๗

สารบาญ
ชุมนุมปาฐกถาชุด พุทธธรรม

	หน้า
๑. วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม	๑
– คำนำของพุทธนิคมสำหรับปาฐกถาที่ ๒	๙๙
๒. ความสงบ คือ พุทธธรรม	๑๐๑
๓. ธรรมจักรวรรดิ Kingdom of the Truth	๑๗๑
๔. พุทธธรรม และ สันติภาพ	๑๘๓
๕. พุทธธรรม กับ เจตนารมณ์ของประชาธิปไตย	๒๔๐
๖. ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม	๒๘๖
๗. ขยายความ ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม	๓๔๘

ภาคผนวก

บันทึกเกี่ยวกับการตอบปัญหา ภูเขาพุทธธรรม ของ ศ.ศ.	๔๐๒

สารบัญละเอียด

ชุมนุมปาฐกถาชุด พุทธธรรม

๑. วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม

หน้า

อารัมภบท	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑
พุทธธรรมสมาคมขอร้องให้พูดเพื่อส่งเสริมพุทธธรรม	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๒
คำแปล “พุทธธรรม” อย่างน้อยมี ๔ ความหมาย, ส่วนใหญ่หมายถึง “สิ่ง” สิ่งหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๓
พุทธธรรมเป็นสิ่งเข้าถึงได้ โดยไม่เกี่ยวกับพระไตรปิฎก	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๔
เป็นสิ่งสาธารณะทั่วไปแก่ทุกคน เมื่อมีญาณและศานติ	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๕
เป็นสิ่งรอคอยอยู่ในที่ทุกแห่ง, จะเห็นได้ต้องรู้จักมองด้านใน	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๖
ความรู้สึกละโลกภายนอกได้เพียง ๕ อย่าง เท่านั้น, ยังมีสิ่งอื่นอีก	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๗
อารมณ์หลายอย่าง สัตว์รับได้มากกว่าคน	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๘
เขายังเข้าใจสิ่งนั้น ๆ ผิดจากความจริง เช่นสีไม่มี, มีแต่คลื่นแสง	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๙
สิ่งทั้งหลายเป็นเพียงมายา แต่เราเห็นเป็นของจริง	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑๐
จงมองทั้งด้านวัตถุ physics และ metaphysics (สัมผัสด้วยญาณ)	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑๑
ต้องมองให้ทะลุจนพบความจริงที่จิตถูกบังด้วยอุปาทาน	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑๒
เพิกถอนสิ่งบีบบังคับ ก็จะมีพุทธธรรมซึ่งมีอยู่ภายใน	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑๓
อย่าเป็นลูกไก่กำลังตายอยู่ในไข่, ต้องฟักจากไข่คูพระองค์	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑๔
การเข้าถึงพุทธธรรม ต้องล้างความยึดถือออกไปให้หมดก่อน	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑๕
ต้องปรับอินทรีย์ธรรมตา ให้เป็นอินทรีย์ชั้นพิเศษ	....	....	....	....	....	....	....	....	....	๑๖

	หน้า
สามารถมองเห็นสิ่งที่พ้นวิสัยโลกเหมือนความมีกับความไม่มีของเก้าอี้	๑๗
พ้นวิสัยโลกก็คือโลกุตระ หาพบได้ที่โลกิยะนั่นเอง	๑๘
เห็นทั้งสังขตะและอสังขตะซึ่งซ้อนกันอยู่ นั่นคือเห็นพุทธธรรม	๑๙
ตาโลกเห็นโลก, ทารวมเห็นธรรมได้ด้วยอินทรีย์ชั้นพิเศษ	๒๐
มองวิสัยโลกุตระจะเห็นสามัญญลักษณะของสิ่งทั้งปวง	๒๑
ทั้งโลกมีแต่ความลวงของกฎแห่งขนาดและเวลาเท่านั้น	๒๒
ความจริงย่อมเป็นข้าศึกต่อคนผู้เป็นมิตรกับความเท็จ	๒๓
เมื่อใดความเท็จเข้ามาแทนที่อยู่ ความจริงก็ไม่แสดงตัว	๒๔
เมื่อใดเห็นสามัญญลักษณะ เมื่อนั้นย่อมไม่เห็นโลก	๒๕
เพศหญิงหรือชายไม่ต่างกันแก่สายตาที่เห็นพุทธธรรม	๒๖
ถ้าเห็นโลกตามสายตารวมตา จะไม่เห็นพุทธธรรม	๒๗
การเข้าถึงพุทธธรรมอยู่ที่การทำลายเปลือกหุ้มจิต	๒๘
ต้องลอกเปลือกชั้นนอกคือ สัญชาตญาณแห่งการหลงติดความอรรยโลก	๒๙
ทำลายชั้นนอกแล้วต้องลอกชั้นกลางคือความคิดในความเชื่อ	๓๐
ต้องลอกเปลือกความเชื่อ จิตเป็นอิสระ จึงจะเป็นสยัมภู	๓๑
การยึดมั่นในอาจารย์ในชั้นปรัชญากลับจะเป็นสิ่งกีดขวาง	๓๒
พุทธธรรมอันหมายถึงนิพพาน เป็นอิสระอย่างยิ่งในตัวเอง	๓๓
ความเป็นอิสระในทางความเชื่อและความคิดเห็นคือให้รู้จักลอกเปลือก	๓๔
มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริง ก็ต่อเมื่อไม่มียึด	๓๕
ความหลุดพ้นมีได้ ต่อเมื่อไม่มีการผูกพัน	๓๖
การลอกเปลือกคือการเปลื้องความผูกพันกระทั่งเปลื้องตนจากตน	๓๗
“ตน” เกิดจากสัญชาตญาณตามธรรมชาติ, ประกอบด้วยอวิชชา	๓๘

	หน้า
ตัวคนนั้นไม่มี มีแต่ส่วนของธรรมชาติหมุนไปตามกฎ	๓๙
เมื่อปราศจากอวิชา “ตน” เป็นเพียงโอรสของชาวโลก	๔๐
การพันทุกข์เด็ดขาดก็คือการทำลายตนของผู้ต้องการพ้นทุกข์	๔๑
เมื่อยังมีตนอยู่ ก็ต้องทรงหรือแบกตนของตนไว้	๔๒
สิ่งตรงข้ามจากตนก็จะเอามาเป็นตน ก็ยังไม่เป็นอิสระ	๔๓
ความอยากเป็นตนนิพพาน ก็ยังเป็นภวตัณหา	๔๔
การปกเปลือกชั้นทำลายอวิชา เป็นชั้นสุดท้ายที่จะลุล่วงพุทธธรรม	๔๕
ผู้ทำลายเปลือกชั้นสุดท้ายพวกเจโตวิมุตติ ใช้กำลังจิตแรงกว่าปัญญา	๔๖
พวกปัญญาวิมุตติ ใช้กำลังปัญญาแรงกว่ากำลังจิต	๔๗
พระอรหันต์มีมากแบบ แต่เหมือนกันหมดในส่วนจิตที่ไม่ยึดตัวคนอีก	๔๘
ถ้าเห็นว่าอุคตคติของมนุษย์คือความหลุดพ้น ก็จะหลุดพ้นได้ง่าย	๔๙
การศึกษาสมัยนี้ทำไปโดยคิดว่าจะเอาชนะโลก แต่กลับจมมิดลงไป	๕๐
ชีวิตต้องประกอบด้วยทั้งวัตถุและจิต, ควรต้องเต็มทั้ง ๒ ด้าน	๕๑
ความสุขในทางจิตหมายถึงจิตเป็นอิสระเหนือสุขทางกาย	๕๒
สุขทางจิตมิได้อยู่ที่การกินเหยื่อ, แต่ไม่เป็นทาสของความอร่อย....	๕๓
พระอรหันต์เป็นสุขทั้งกายใจ, เป็นมนุษย์ที่เต็มแล้ว	๕๔
ธรรมชาติแท้ ๆ ย่อมไหลไปสู่ความเต็มและความหยุด	๕๕
เมื่อได้ฝึกแล้ว ย่อมพร้อมที่จะมองโลกในทันใด	๕๖
การฝึกจิตไม่พ้นวิสัย เช่นเดียวกับการฝึกทางกาย	๕๗
เมื่อฝึกถูกวิธี จะเป็นช่องทางให้ถึงสาคติ แม้จิตฝึกยากดุจลิง	๕๘
ขั้นแรกของการฝึกต้องปราบให้อยู่ในอำนาจ ต่อไปจะมีผลตามต้องการ	๕๙
วิธีการฝึกต้องผูกจิตให้ติดหลักเช่นใช้อานาปานสติเป็นกัมมัฏฐาน	๖๐
เปรียบเทียบการฝึกจิตได้กับการฝึกช้างป่า, ต้องใช้สติสัมปชัญญะ	๖๑

สติต้องตั้งมั่น ไม่ตื่นเต้นตกใจ, ฝึกดีแล้วจักมีความสงบเย็น	๖๒
เมื่อจิตสงบก็ย่อมจิตพิจารณาธรรมลุดังโลกุตตรสุข, ชั้นแรกเรียกวิตกวิचार	๖๓
เมื่อบริกรรมเป็นไปด้วยดี จิตยอมอยู่ในอำนาจ จักเกิดปีติ, สุข	๖๔
จิตอาบรดด้วยปีติ, สุข นี้เป็นขั้นปฐมฌาน, จิตเป็นเอกัคคตา	๖๕
แม้เพียงขั้นแรกก็ลุดังโลกุตตรสุขได้แม้ไม่ทำจนถึง ๒-๓-๔	๖๖
กำหนดความรู้สึกวิงตามลม เผ่าคู่ต่อไป เหมือนนยามเผ่าประตุ	๖๗
ฝึกสติจุกวเปิดเค็ก สติวิงตามลมอยู่ เรียกว่าบริกรรมนิमित	๖๘
เมื่อสติอยู่ตัว เรียกว่าอุคคหนิมิต, ระยะนี้จิตสร้างนิमितขึ้นใหม่	๖๙
ในระยะที่มีอุคคหนิมิตนี้ จิตเฉียดสมาธิ, เป็นอุปจารสมาธิ	๗๐
จิตสงบมากเข้า นิमितจะเปลี่ยนรูปเป็นดวงงามอะไรก็ได้	๗๑
จิตสงบสังเกตได้ ๕ ประการ : วิตก วิचार ปีติ สุข เอกัคคตา เรียกปฏิภาคนิमित	๗๒
สุขของสมาธิ เป็นการชิมรสนิพพานล่องหน้า, อารมณ์สงบเย็น	๗๓
จิตเป็นสมาธิแล้ว วิบัสสนาญาณเกิดแจ่มแจ้ง, อ่อนโยน ควรแก่การงาน	๗๔
จิตมีประสิทธิภาพ ภายในสดชื่น สามารถมองเห็นโลกในค้ำใน	๗๕
ต้องประคองจิตมิให้เสื่อมสมาธิ ญาณที่เกิดจะไม่เสื่อม	๗๖
เมื่อญาณยังอ่อนต้องเสพคบสิ่งแวดล้อมเหมือนคนเจ็บวันของแสง	๗๗
การรักษาจิตมิได้ทำให้กิริยาผิดปกติ มิใช่ต้องนั่งหลับตา....	๗๘
จิตที่เป็นสมาธิ เหมาะสมแก่การงานทั้งฝ่ายโลกฝ่ายธรรม	๗๙
จิตที่ฝึกมันคงดีแล้วจะมีสุข, เข้าถึงพุทธธรรมได้ง่ายและเร็ว	๘๐
พวกปัญญาวิมุตติพึงปัญญายิ่งกว่าสมาธิ, ต้องอิสระจากมานะ นิกาย หรือ ลัทธินิกาย	๘๑
การยึดถืออาจารย์หรือนิกาย จะเป็นกรงขังวิญญาณของผู้ยึด	๘๒

	หน้า
การกราบไหว้พระพุทธรูปหรือภิกษุ มิใช่ยึดถือแต่กระทำด้วยปัญญาทำสิ่งที่ควรทำ	๘๓
การกราบไหว้พระพุทธรูปเหมือนเช่นผี เป็นความยึดถือผิดๆ	๘๔
การบูชารูปเคารพเป็นเหมือนเช่นผีหรือเล่นตุ๊กตาไม่มีเหตุผล	๘๕
เรากราบไหว้พระพุทธรเจ้าในฐานะทรงเป็นจตุตถประทีป	๘๖
การฟังกำลังปัญญา จำเป็นต้องกระทำโดยแยกกายทุกทาง	๘๗
พุทธบริษัทต้องการเข้าถึงพุทธธรรมก็เพื่อพบญาณและศานติ	๘๘
อุปการณสำคัญในการเข้าถึงพุทธธรรมคือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นเท่าที่ทำได้	๘๙
วิธีสอนของพระพุทธเจ้าคือขังคอกอยู่ในกรอบศีลธรรมกับชี้ทางให้บินไป ที่ให้อยู่ในศีลธรรม มิใช่ให้ยึดถือ แต่ให้เดินในทางที่อารักขา	๙๐
การช่วยผู้อื่นยังเป็นการช่วยตนเองให้เข้าถึงพุทธธรรมด้วย	๙๑
เข้าถึงพุทธธรรม คืออยู่ที่คลายจากโลกียารมณ์, มนุษย์ต้องดีกว่าสัตว์	๙๒
ความรู้สึกที่ว่าตึงาม ฯลฯ มิได้ต่อเมื่อตรงกับความหลงยึดถือ	๙๓
ความงามความไพเราะปรากฏเพราะผลของความยึดถือ	๙๔
ถอนความยึดถือ ทำลายเปลือกหุ้มแล้ว พุทธธรรมจักส่องแสง	๙๕
ผู้พยายามทำตามพระพุทธองค์ จักไม่มีปัญหา, มีแต่สิ่งหนึ่งไม่โรยรา, ชีวิตสมบูรณ์	๙๖

คำนำของพุทธนิคมสำหรับปาฐกถาเรื่องความสงบ ๙๗

๒. ความสงบคือพุทธธรรม ๑๐๑

สุขอื่นนอกจากความสงบแล้ว เป็นไม่มี : นตฺถิ สนฺติ ปรี สุขิ	๑๐๒
ความสงบมีหลายชั้น มีทั้งที่แท้และที่ปลอมเทียม	๑๐๓
ความสงบฝ่ายโลกคือการสนองความอยาก, ฝ่ายธรรมจะตัดรากของความอยาก	๑๐๔
ความสุขไม่ว่าชนิดไหน มาจากความสงบทั้งนั้น ถ้าอย่างเทียมก็น่าเวทนา	๑๐๕

	หน้า
การเผาไหม้ของสิ่งมีชีวิต ไม่เป็นความสุขเลย	๑๐๖
การดิ้นรนของธรรมชาติของมนุษย์ก็เพียงต้องการความสงบ	๑๐๗
การดิ้นรนต่างๆ เช่น สงคราม, เศรษฐกิจ, ศึกาษา, ฯลฯ ก็เพื่อหาทางสู่ความสงบ	๑๐๘
แม่สัตว์, พืช, หรือธรรมชาติล้วน ๆ ก็ดิ้นรนเพื่อหาความสงบ	๑๐๙
ทุกสิ่งทุกอย่างดิ้นรน เพื่อระงับความต้องการของมัน	๑๑๐
ความต้องการจะไปจากที่นี่ เป็นผลมาจากการกระทบผลักกัน	๑๑๑
เมื่อยังไม่ถึงที่สุด ก็รับความสงบเทียมไปก่อน ดีกว่าไม่มี	๑๑๒
ความสงบไม่ใช่กิจจกร้าน อยู่หนึ่ง ๆ แต่ต้องทำหน้าที่อย่างดี	๑๑๓
ความสงบมีเป็นชั้น ๆ ช่วยให้คนทำหน้าที่ต่างๆ ของตนได้	๑๑๔
ความสงบทั้งฝ่ายสมณะและวิปัสสนาต้องมีประจำวัน จึงเป็นคนอยู่ได้	๑๑๕
ความเข้าใจผิดคำว่า “ความสงบ” ชั้นปลอมคือไปหลงความเพลินพอใจ	๑๑๖
สิ่งมีชีวิตใคร่จะสงบ เป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง	๑๑๗
ความใคร่จะสงบเป็นพื้นฐานเดิมของจิตคืออภิวังค์อยู่ตลอดเวลา	๑๑๘
สัญชาตญาณชั้นหัวหน้า ก็คือการใคร่หาความสงบไม่ทางตรงก็ทางอ้อม	๑๑๙
สัญชาตญาณที่ไม่สงบ ล้วนหมุนมาหาความสงบอันเด็ดขาด	๑๒๐
ความสงบเป็นทั่วความสุข เพราะตรงตามความต้องการของสัญชาตญาณ	๑๒๑
ความสงบเป็นการสมคูลย์ ทรงตัวเลี้ยงตัวให้ตั้งอยู่ได้	๑๒๒
ความสงบแท้ เป็นที่สุกจบของสิ่งทั้งปวง หาไม่พบจึงหยุดไม่ได้	๑๒๓
สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีเกิดมีดับ เมื่อเข้าไปสงบรับสังขารได้เป็นสุข	๑๒๔
สังขารที่ถึงความสงบ ย่อมพ้นจากข้อผูกมัดที่ต้องเกิด, ตาย	๑๒๕
ความสงบแท้เป็นลักษณะเฉพาะของพุทธศาสนา, ต้องรู้แจ้ง, บริสุทธ์, มีสุข	๑๒๖
ใจความของพุทธศาสนาคือความสงบ ไม่ทำความยุ่งยากอันใดสืบไป	๑๒๗

ความสงบเป็นมหาอำนาจแผ่ทั่วคุ้มครองโลกอยู่	๑๒๘
รสของความสงบ สูงกว่ารสของสิ่งใดๆ	๑๒๙
เสียงแห่งความสงบดังก้องทั่วจักรวาลยิ่งกว่าเสียงใด	๑๓๐
เพิกถอนสังขารออกไปให้หมดสิ้น สิ่งที่เหลือก็คือความสงบ	๑๓๑
ความสงบเป็นมหาอำนาจไม่มีการเกิดขึ้นหรือดับไป, เป็นอนันตกาล	๑๓๒
วิถีแห่งความสงบคือศีล สมาธิ ปัญญา เป็นความสงบอยู่ในตัว	๑๓๓
ศีล สมาธิ เป็นลักษณะสงบ ปกติของจิตเดิมแท้	๑๓๔
หลักสั้น ๆ ในการทำจิตเป็นสมาธิขั้นต้นปราศจากจิตมาเกาะที่อารมณ์ใหม่	๑๓๕
เพื่อร่างบังกิเลสขนาดกลาง ส่วนกิเลสละเอียดต้องทำลายด้วยญาณ	๑๓๖
ความเห็นแจ้งสามารถทำลายเชื้อกิเลสในส่วนลึกของสันดาน	๑๓๗
เชื้อกิเลสคืออนุสัย : ๑. สักกายทิฏฐิ—ความเห็นที่กายเป็นของตน	๑๓๘
๒. วิจิกิจฉา—ความลังเล ไม่แน่ว่า อะไรเป็นอย่างไรร	๑๓๙
๓. สิ้นพหัตตปรามาส—ลูปกล่าศีลวัตรให้ผิดไปจากความหมายเดิม	๑๔๐
การยึดถือของศกัศสิทธิ์ พระองค์ทรงบัญญัติให้ละ เพราะเป็นความโง่....	๑๔๑
ธรรมะเป็นเครื่องวางศกัศสิทธิ์ยิ่งกว่าสิ่งใด, สิ้นพหัตต ฯ เป็นความไม่สงบ	๑๔๒
อนุสัย ๓ ข้อย่างต้น เมื่อละได้ จักพบรุ่งอรุณของพระนิพพาน	๑๔๓
๔. กามราคะ— ความใคร่ไปตามธรรมชาติของสัญชาตญาณ	๑๔๓
๕. ปฏิฆะ— ความหงุดหงิดคับแค้นใจ เหลือจากโทสะกรุ่นอยู่	๑๔๔
๖. รูปราคะ— ความยินดีพอใจในความสงบชนิดที่มีรูปธรรม	๑๔๕
๗. อรูปราคะ— ความยินดีหรือพอใจในอรูปธรรมที่มีความสงบ	๑๔๖
๘. มานะ— ความสำคัญตนและคนอื่นว่าเลว, เสมอ, หรือดีกว่า	๑๔๖
๙. อุทธัจจะ— เชื้อของความรู้สึกที่ทำให้เกิดความตื่นเต้นสนใจ	๑๔๗

	หน้า
๑๐. อวิชา— ความเขลา ที่เป็นเขื่อนนอนในสันดาน, ไม่รู้สิ่งที่ควรรู้	.... ๑๔๘
การตักอณูสัย ต้องใช้ปัญญา สมานี คีล โดยลำดับ	.... ๑๔๙
ความสุขไม่มีตัวจริง พุทธปรัชญามีแต่ความทุกข์โพล่งขึ้นกับดับลง	.... ๑๕๐
พระองค์ทรงแสดงแก่โลก เพียงความทุกข์กับความดับทุกข์	.... ๑๕๑
การแสดงปฏิจาสมุปบาท มีแต่เรื่องทุกข์จนถึงที่สุดของทุกข์	.... ๑๕๒
สุข, มองในแง่วิทยาศาสตร์ ก็เป็นคำสมมติ	.... ๑๕๓
ในแง่พุทธปรัชญาไม่มีสุข เมื่อทุกข์หมดก็เรียกว่าที่สุดทุกข์	.... ๑๕๔
จะรู้จักความสุขได้ ต่อเมื่อมีทุกข์มาก่อน, ทุกข์สงบจึงพบสุข	.... ๑๕๕
ความสุขคือการถ่วงให้สมดุลกับความทุกข์, เป็นบาปเดิมขงชีวิต	.... ๑๕๖
ความทุกข์สงบไป เป็นเพียงการไถ่ลศโทษ ไม่ใช่ได้รางวัล	.... ๑๕๗
สุขไม่มีจริง, มีแต่มายาที่ต้องมีทุกข์เป็นพื้นฐาน แล้วจึงปลดปล่อยออก	.... ๑๕๘
หลักพุทธศาสนาว่า ทุกข์เท่านั้น, เกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป	.... ๑๕๙
เพราะมีอวิชาเป็นแดนเกิด จึงไม่รู้สึกเมื่อเจอนมือตนให้เป็นแผล, ต้องใช้ คีล สมานี ปัญญา รักษาแผล	.... ๑๖๐
ความสุขที่สมมติยังผิดที่ เช่น “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”	.... ๑๖๑
เมื่อโคขของสมมติไม่มีตัวจริง การสมมติผิดก็เป็นธรรมดาไป	.... ๑๖๒
ความสงบเทียมเป็นสิ่งสนองความอยากให้สงบเป็นครั้งคราวเท่านั้น	.... ๑๖๓
ความสงบทั้งอย่างแท้และเทียมมีอยู่เป็นลำดับๆ	.... ๑๖๔
ความสงบเทียมเป็นเรื่องใต้ตามใจ, การฟุ้งเฟ้อ, ความเพลิน ฯลฯ	.... ๑๖๕
ความสงบแท้แบบโลกุตระได้แก่ ๑. คีล—สงบโทษทางกาย, วาจา	.... ๑๖๖
๒. สมานี, ๓. ปัญญา, ๔. ความหน่าย (นิพพิทา) ๕. วิจารณ์สารอกสังขย้อมติ	๑๖๗
๖. วิมุตติ—ความหลุดพ้น ๗. ความบริสุทธิ์, ๘. ความสงบ (สันติ)	.... ๑๖๘

	หน้า
๑๐. บรมสันติ (นิพพานธาตุ), ป่าช้าของสังขาร, เป็นที่สงบของสังขาร	๑๖๙
เข้าถึงพุทธธรรมโดยแท้จริง เมื่อรู้จักความไม่เที่ยง, เป็นทุกข์	๑๗๐

๓. ธรรมจักรวรรดิ Kingdom of the truth.

ธรรมจักรวรรดิ หมายถึงความจริงอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจบังคับทุกสิ่ง	๑๗๑
เรายังเป็นนักศึกษาที่ไม่จริงเพราะเหลวไหลทั้งรู้สึกและไม่รู้สึกตัว	๑๗๒
สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงหวังให้ค้นพบ คือ สงบ สว่าง, โลกยังเข้าใจผิดว่า	
บ้ำบักทุกข์ได้ค้ำยวักตุ	๑๗๓
ทรงชี้ทางให้เราเข้าถึงจงได้ คือ นิพพาน อสังขตะ วิสังขาระ	๑๗๔
ความเชื่อเป็นศัตรูแห่งปัญญา, สอนให้ออกไปเสียจากตัว	๑๗๕
สังขารคือสากลจักรวาล ไหลเวียนเป็นฟากนี้, พระนิพพานอยู่ฟากโน้น	๑๗๖
ความปล่อยวางกล่าวโดยบุคคลาธิษฐาน : ปล่อยฝั่งนี้จะถึงฝั่งโน้น	๑๗๗
พระพุทธเจ้าทรงค้นพบอนัตตา, จิตก็เป็นธรรมชาติฝ่ายสังขตะ	๑๗๘
ฝั่งตรงกันข้ามนั้นคือ ธรรมจักรวรรดิซึ่งเป็นอนันตกาล	๑๗๙
ธรรมจักรวรรดิ เป็นแกนที่ตั้งแห่งสังขาร, ทรงตัวอยู่ได้เอง	๑๘๐
เพราะนี่กว่าเรามีตัวจึงมีทุกข์, วาง "ตัว" ให้ได้, จิตจะสว่างขึ้น	๑๘๑
จิตที่หลุดพ้นแล้ว เป็นธรรมชาติ ไม่มีความเกิดความตาย	๑๘๒

๔. พุทธธรรม และ สันติภาพ.

การสนทนา หรือการแสดงธรรมกถา เป็นสัปปายธรรมของพุทธบริษัท	๑๘๓
ปรารภเรื่องการแสดงธรรมที่พุทธสมาคมฯ มาแล้ว ๓ ครั้ง	๑๘๔
ครั้งที่ ๔ นี้จะกล่าวถึงพุทธธรรมเกี่ยวข้องกับสันติภาพของโลก	๑๘๕

	หน้า
สันติภาพย่อมหาไม่ได้ในโลกนี้ แต่มนุษย์อาจเข้าถึงได้	๑๘๖
โลกประกอบด้วยสิ่งมีชีวิต, ภาวทัศน์เป็นมูลฐานีัยของชีวิต	๑๘๗
ความอยากต่างๆ ได้ขยายตัวเป็นระคะคำฤษณา ฯลฯ ไม่มีที่สิ้นสุด	๑๘๘
ความอยากไม่มีที่สิ้นสุด การเบียดเบียนมีขึ้น สันติภาพจึงมีไม่ได้	๑๘๙
ทราบใดที่โลกไม่มีควมอ้อม ทราบนั้นโลกก็ยังมีสันติภาพไม่ได้	๑๙๐
พระพุทธเจ้าทรงชี้สันติภาพไว้ในฐานะที่เป็นโลกุตตรธรรม	๑๙๑
โลกุตตรธรรมมีอยู่นอกวิสัยของโลก, ทรงชี้สันติภาพไว้ที่นิพพาน	๑๙๒
มนุษย์บางพวกพยายามจัดโลกให้มีสันติภาพด้วยการทำสงคราม	๑๙๓
แม้ไม่มีสงครามทางแสนยานุภาพ ก็ยังทำทางเศรษฐกิจ, การเมือง	๑๙๔
บางพวกพยายามจัดเศรษฐกิจของแต่ละประเทศและของโลก	๑๙๕
บ้างสนใจจัดทางศิลปะ ซึ่งกลับทำให้เกิดความไม่รู้จักอ้อม ไม่รู้จักพอ	๑๙๖
ศิลปะทั้งหลายเป็นเพียงเครื่องประดับ ยังไม่เคยเป็นบ่อเกิดสันติภาพของโลก	๑๙๗
อารยธรรม วัฒนธรรมก็มีมูลจากความไม่พอ, กลายเป็นใช้เพื่ออำนาจ	๑๙๘
จะหวังสันติภาพไม่ได้ ถ้าไม่กระทำให้ถูกต้องตามกฎบังคับของธรรมชาติ	๑๙๙
การศึกษาถูกจัดไปเพื่ออารยธรรมวัฒนธรรม, ยังมีใช้เพื่อสันติภาพ	๒๐๐
เมื่อไม่มีความรู้เรื่องโลกุตระก็ไม่สามารถจัดการศึกษาให้พ้นความไม่อ้อมได้	๒๐๑
ต้องศึกษาให้รู้จักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้อง	๒๐๒
เพราะมีปัญหว่า การอธิบายพุทธธรรมตามชอบใจ อาจเขวได้	๒๐๓
ต้องคุณผลที่ต้องการจากพุทธธรรมคือความสงบเย็นเป็นสันติสุขสันติภาพ	๒๐๔
เมื่อละได้, เกิดความสงบเย็นกันนับว่าเป็นพุทธธรรมได้	๒๐๕
ทุกคนต้องเชื่อตัวเอง เมื่อสำเร็จประโยชน์ตามความถูกต้องไม่เสียหาย	๒๐๖
เครื่องรับรองว่าเป็นพุทธธรรม อยู่ที่มองเห็นความจริงจากผลของการปฏิบัติ	๒๐๗

	หน้า
พุทธธรรมเป็นของลึก อยู่นอกวิสัยที่จะเอาหรือคาดคะเน	๒๐๘
ประโยชน์ของพุทธธรรมต้องยึดเอาผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติ	๒๐๙
ความอึดด้วยปัญญาเป็นสิ่งปรารถนาตรงกันข้าม นั่นคือพุทธธรรม	๒๑๐
ความอึดแห่งปัญญา เป็นยอดแห่งความอึดทั้งปวง ไม่ทำให้หลงผิด	๒๑๑
สันติภาพจะมีหรือถูกแสวงหาจากบุคคลผู้ใช้ความอึดของปัญญาเท่านั้น	๒๑๒
ความทุกข์เป็นสิ่งที่น่ากลัวยิ่งกว่าลูกระเบิด	๒๑๓
เรากลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว พุทธธรรมจึงเกิดขึ้นไม่ได้	๒๑๔
เราจะจัดการกับจิต มีปัญหาเพียงว่าจัดมีต้อออกไป สว่างก็จะมาแทน	๒๑๕
พระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่าหาความสงบจากที่อื่น ให้หาภายในตัวเอง	๒๑๖
คนมีปัญญหาสุขได้จากสิ่งที่เป็นอย่างนั้น	๒๑๗
การแสวงหาสุข ต้องเห็นทุกข์ เห็นโลกตามที่เป็นจริงแล้วจึงตัวออกไป	๒๑๘
เราไม่สามารถทำโลกให้เข้าถึงพุทธธรรมได้ แต่อาจทำได้แต่ละคน	๒๑๙
พุทธบริษัทมีหน้าที่โดยตรง คือการเผยแพร่พุทธธรรมแก่ปัจเจกชน	๒๒๐
ข้อแรก เราต้องเข้าถึง สิ่งที่ความโกลาหลตามเข้าไปไม่ได้	๒๒๑
อาการที่เข้าไปได้ ก็โดยเปรียบเทียบกับสิ่งที่เรารู้จัก, วัด, และประมาณได้	๒๒๒
ประมาณทั้งหลายสามารถนำมาใช้กับพลังความคิดภายในใจเราได้	๒๒๓
เราต้องพยายามศึกษา เข้าถึงสันติธรรม เพื่อเข้าถึงอมตธรรมนั้น	๒๒๔
พระพุทธเจ้าตรัสว่า สิ่งที่ถูกรุ่งแต่ง ย่อมอยู่ภายใต้การสลาย	๒๒๕
เมื่อรู้จักธรรมชาติของสังขารวิสังขารแล้ว จะเข้าใจพุทธธรรมและมีสันติภาพ	๒๒๖
ความปรากฏของวิสังขารนั้นมีการปรากฏเด่นชัดในภายใน	๒๒๗
คนที่เห็นพุทธธรรมย่อมเห็นความตายเป็นสัจว่าธรรมชาติหมุนเวียน	๒๒๘
เมื่อยังมีมานะ อหังการ แล้ว โลกก็ไร้สันติภาพ	๒๒๙

	หน้า
ธรรมชาติฝ่ายจิตได้รับสิ่งแวดลอมจนเกิดความสำคัญผิด คึดผิด	๒๓๐
เมื่อมีตัวเราตัวฉัน จึงเกิดโลก, ถ้าจิตรู้จัก “ตัวเอง” ก็จะไม่ยึดถือ “ตัว”	๒๓๑
จิตไม่ต้องมีตัวย่อมเป็นความอึด, เย็น, โยงไปถึงสันติภาพได้	๒๓๒
สันติภาพ สันติธรรม มีอยู่ในที่ทั้งปวง แต่โลกกว่าเอาไม่ได้	๒๓๓
เมื่อจิตเปลื้องจากความหุ้มห่อได้ ก็พบสันติภาพที่นี้และเดี๋ยวนี้	๒๓๔
พึงครองชีพตามแนวของพระพุทธเจ้า เพื่อสละความยึดถือ	๒๓๕
มองดูตามแนวอารยธรรม, วัฒนธรรม, การศึกษาพุทธธรรมก็เป็นยอดสูงสุด	๒๓๖
ผู้เข้าถึงพุทธธรรมมิได้ยู่ไต่อำนาจของ “ประมาณ” ย่อมสงบเย็น	๒๓๗
พุทธบริษัทควรมีจิตใจมุ่งเข้าถึงพุทธธรรม มิฉะนั้นจะถูกกระเบียดทุกเวลา	๒๓๘
ขอให้ช่วยกันประกาศพุทธธรรม เพื่อได้สันติภาพทุกเมื่อ	๒๓๙

๕. พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย.

ปาฐกถาทุกครั้งมุ่งหมายชี้แจงให้ทุกคนเข้าใจพุทธธรรม	๒๔๐
จะเข้าใจพุทธธรรม จำเป็นต้องศึกษา คู่มือที่จะช่วยให้เข้าใจได้	๒๔๑
คำประชาธิปไตย ไม่เกี่ยวกับการเมือง, ต้องทำความเข้าใจกันก่อน	๒๔๒
ศีลธรรมเป็นเรื่องที่จะต้องปฏิบัติเกี่ยวกับ กาย วาจา ใจ	๒๔๓
ขาดพุทธธรรมแล้ว สันติภาพมีไม่ได้	๒๔๔
พิจารณาหลักประชาธิปไตยในแง่ศีลธรรมคือ เสรีภาพ, เสมอภาค ภราดรภาพ	๒๔๕
ร่องรอยแห่งเสรีภาพมีปรากฏในพระพุทธจริยา	๒๔๖
พระองค์ทรงประพฤติเป็นตัวอย่างและดูได้จากพระพุทธบัญญัติ	๒๔๗
เสรีภาพ ในหมู่สงฆ์ เช่นหลักการอุปสมบท, การเพิกถอนบัพพัญญติ	๒๔๘
พระองค์ทรงแสดงความ เสมอภาค แก่ทุกชีวิต ไม่เหลื่อมล้ำต่ำสูง	๒๔๙

	หน้า
ได้ประธานโลกุตตรธรรมเสมอกัน โดยไม่แบ่งชั้นวรรณะ	๒๕๐
พฤติการเสมอภาคพิจารณาได้จากพระพุทธประวัติสมัยเป็นโพธิสัตว์	๒๕๑
ภราดรภาพ — ภาวะแห่งความเป็นพี่น้องกัน ทรงบัญญัติแก้สงฆ์หลายประการ	๒๕๒
พิจารณาคุณประชาธิปไตยที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๒๕๓
ประชาธิปไตยในพระไตรปิฎก ปรากฏในพระบาลีเอสุการีสสูตร	๒๕๔
มีปัญหาโต้ตอบเกี่ยวกับการปรนนิบัติรับใช้ระหว่างวรรณะทั้ง ๔	๒๕๕
เจตนารมณ์ของประชาธิปไตยมีเต็มพร้อมในพระพุทธวจนะ	๒๕๖
พระองค์ทรงชี้แจงเปรียบเทียบโดยใช้อุทาหรณ์ต่าง ๆ	๒๕๗
พระองค์ประธานโลกุตตรธรรมให้เป็นทรัพย์สินเสมอกันแก่คนทุกประเภท	๒๕๘
ยังมีแง่ของปรัชญาในบาลีอักษณสูตร วาเสฏฐการทวาชวัตตูก	๒๕๙
มีตัวอย่างคำตรัสทำนองปลอบใจสามเณรผู้มีวรรณะพราหมณ์มาก่อน	๒๖๐
ทรงชี้ว่าเหตุให้วรรณะทั้ง ๔ เลวหรือดี ขึ้นอยู่กับการกระทำเท่านั้น	๒๖๑
ทรงยกตัวอย่างเรื่องพวกศากยะต้องนอนน้อมต่อพระเจ้าปเสนทิโกศล	๒๖๒
ศุกัมภีร์สร้างโลกในพุทธภษิต, และประธานอิสระในการเชื่อ	๒๖๓
ทรงยกหลักสังวัฏฏะกระท่งเวียนมาสู่วัฏฏะ	๒๖๔
อธิบายความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติจากบาลีที่ยกมาข้างต้น	๒๖๕
อธิบายเหตุแห่งความแตกต่างกันของสัตว์โลกทั้งหลาย	๒๖๖
ครั้นพัวพันกับกิเลสมากเข้า สิ่งแวดล้อมทำให้สัตว์มีกิเลสหนา	๒๖๗
เกิดแบ่งเพศเป็นชายหญิง, ความเร่าร้อนแห่งระคะปรากฏขึ้น	๒๖๘
ครั้นระคะรุนแรงขึ้น เป็นเหตุให้หาทางปิดมิให้ใครรู้จักทำเคหะขึ้น	๒๖๙
ผู้ใคร่เสพกามารมณ์ ไม่อยากทำงาน การขโมยจึงเกิดขึ้น, มีการลงโทษกัน	๒๗๐
ระบอบประชาธิปไตยเริ่มเกิดขึ้น เพื่อการลงโทษแก้ไขสิ่งผิด	๒๗๑
เกิดบุคคลชั้นหัวหน้าเป็นวรรณะกษัตริย์, วรรณะพราหมณ์	๒๗๒

เมื่อมีการสั่งสอน ผู้ทำหน้าที่เรียกว่าสมณพราหมณ์จึงเกิดขึ้น	....	....	....	๒๗๓
ความต้องการทำงานมากขึ้น ก็เกิดวรรณะเวศย์และศูทร	....	....	....	๒๗๔
วรรณะทั้ง ๔ อาจเข้าสู่ธรรมวินัยหรือไปนรกสวรรค์ บรรลุนิพพานก็ได้	....	....	....	๒๗๕
พระองค์ประทานโลกุตตรธรรมเสมอกันทั้ง ๔ วรรณะ	....	....	....	๒๗๖
เจตนารมณ์ของประชาธิปไตยในแง่ปรัชญานั้นไม่มีเสรีภาพ	....	....	....	๒๗๗
พุทธธรรมจะช่วยเปลื้องเรื่องอำนาจของพระเจ้า, กิเลส, และกรรมให้สิ้นไป	....	....	....	๒๗๘
จะสร้างปัญญาขึ้นได้ โดยวิถีทางที่พระพุทธเจ้าประทานไว้	....	....	....	๒๗๙
ประชาธิปไตยในข้อเสมอภาคทางวัตถุและจิตใจ หาได้ยาก	....	....	....	๒๘๐
ความเสมอภาคมีไม่ได้ เพราะอยู่ที่อำนาจของเวลา; โลกุตตรธรรมเท่านั้นจะแก้ได้	....	....	....	๒๘๑
เดี๋ยวนี้เราถูกห่อหุ้มด้วยอำนาจกิเลสและกรรมจึงเสมอภาคไม่ได้	....	....	....	๒๘๒
เมื่ออยู่ในอำนาจกิเลสไม่มีธรรมควบคุม จะมีภาวะภราดรภาพไม่ได้	....	....	....	๒๘๓
ต้องเข้าถึงพุทธธรรม จึงจะพบ เสรีภาพ, เสมอภาค, ภราดรภาพ	....	....	....	๒๘๔
ไม่มีอะไรเหลือวิสัย, พระพุทธะอาจมีอยู่ในคนทุกคนก็ได้	....	....	....	๒๘๕

๖. ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม.

ธรรมกถานเป็นข้อความติดต่อกันมา ๕ ครั้ง ที่แสดงแล้ว	....	....	....	๒๘๖
ครั้งนี้จะกล่าวถึงเรื่องกันขวางวิถีทางแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม	....	....	....	๒๘๗
ขอให้สนใจว่า คำพหูพจน์หลายชั้น มักถือไม่ตรงกันเช่น “ความจริง”	....	....	....	๒๘๗
“ความจริง” ต่างกันตามศาสนานั้น, เปลี่ยนไปตามกาลเวลา	....	....	....	๒๘๘
ในพุทธศาสนาคืออริยสัจจ์, ความจริงเท่าที่จำเป็นแก่ความพ้นทุกข์	....	....	....	๒๘๙
หรือกล่าวว่า “ความจริงของพระอริยเจ้า” ท่านมองเห็น	....	....	....	๒๙๐
ทั่วความจริง ไม่ใช่สิ่งที่บัญญัติ แต่เป็นสิ่งที่เห็นได้ด้วยปัญญา	....	....	....	๒๙๑
จะเกณฑ์ให้เชื่อตามภายในใจเป็นไปไม่ได้ นอกจากบังคับกัน	....	....	....	๒๙๒

	หน้า
คนบัญญัติความจริงตามระดับความสูงของจิตเท่าที่รู้สึก	๒๕๓
ความจริงของตัวเราต้องไม่เป็นภูเขาขวางวิถีแห่งพุทธธรรม	๒๕๔
เราจะพูดถึงความจริงตรงกันได้ ต่อเมื่อผ่านภูเขาวิถีพุทธธรรมไปแล้ว	๒๕๕
กำแพงหิม่าทำให้เข้าถึงพุทธธรรมไม่ได้ คือ พระพุทธเจตามทัศนะของตน	๒๕๖
พระพุทธเจ้ามีลักษณะมาตรฐานต่างกันตามความยึดถือของคน	๒๕๗
พระองค์เองตรัสปฏิเสธว่า คนไม่เห็นธรรม คือไม่เห็นตถาคต	๒๕๘
ความยึดถือเกี่ยวกับตัวตนนั้นแหละเป็นภูเขาขวางอยู่	๒๕๙
พระธรรมที่เขารู้จักก็เป็นภูเขาขวางวิถีแห่งพุทธธรรมของเขา	๓๐๐
บางพวกยึดหนทางปฏิบัติบ้าง ยึดหนังสือคัมภีร์บ้าง, นิพพานเป็นเมืองบ้าง	๓๐๑
บางพวกยึดถือศีลของตนจนดูหมิ่นผู้อื่น ก็เป็นภูเขาขวางทางได้	๓๐๒
การปฏิบัติขั้นสมธาก็ถูกยึดถือเป็นภูเขา	๓๐๓
บางพวกยังยึดสิ่งที่มีใช้สมาธิมาเป็นสมาธิ เช่นวิญญาณคักคัสสิทธ์, พิธีเป็นต้น	๓๐๔
ขั้นปัญญา ก็ยังเป็นภูเขาอีกอยู่ ทั้งปัญญาคาดคะเนและคมเฉียบ	๓๐๕
ความรู้หรือปัญญาของตน ๆ เป็นสิ่งบังความจริงทั้งด้านใจและวัตถุ	๓๐๖
มนุษย์ถูกจำกัดเขตในวงจำกัด เช่นเห็นแสงจากดวงอาทิตย์เท่านั้น	๓๐๗
แสงสว่างเป็นเครื่องบังความจริงได้เช่นแสงเวลากลางวันกับกลางคืน	๓๐๘
แสงสว่างในทางธรรมคือปัญญาเดิมยังบังความจริงได้	๓๐๙
การตีความในพระพุทธวจนะก็มักหล่อมล้ากันตามแสงสว่าง (ปัญญา)	๓๑๐
พระธรรม, พระสงฆ์ของบุคคลผู้สำคัญผิด ก็เป็นภูเขาอีกได้	๓๑๑
บางแห่งนับถือพระสงฆ์อย่างผู้วิเศษ, เป็นตัวแทนสวรรค์ก็มี	๓๑๒
ความยึดมั่นว่าตัวตนยังเป็นเครื่องบังอย่างยิ่ง	๓๑๓
ผู้นับถือพระพุทธ, ธรรม, สงฆ์ ตามทัศนะตนก็เป็นกำแพงบังพระนิพพานเสียเอง	๓๑๔

	หน้า
ควรวาวิธีขจัดเครื่องบีตกันเสีย, ไม่มัวแต่สมาทานเพียงวาจา	๓๑๕
การลุดถึงความพันทุกข์เต็ชชาติ มิได้อยู่ที่การเรียนจบไตรปิฎก	๓๑๖
เมื่อใครรู้จักตัวเองอย่างถูกต้อง จะไม่มีผู้บังคับหรือผู้ถูกบังคับ	๓๑๗
ถ้าพบความว่างจากตัวตนจะพบความจริง ก็จะถึงความสงบได้	๓๑๘
เมื่อยังไม่พบความสว่างต้องเที่ยวไปในสังสารวัฏฏ์, เป็นความทุกข์เสมอ	๓๑๙
เมื่อกล่าวพบตัวตนถูกต้องแล้ว ภูเขาทั้งหลายก็พังทลายไป	๓๒๐
การยึดถือตามทัศนนะของตนเอง มีมูลมาจากการยึดถือว่ามีตัวตน	๓๒๑
ถอนอัตตานุทิฏฐิได้ เครื่องกันทั้งหลายก็พังทลาย	๓๒๒
การลงทุนของพุทธบริษัทในเรื่องจาคปริยัติ, วัคคาอาราม, ไม่สามารถออกจากทุกข์ได้	๓๒๓
ขอให้พุทธบริษัทแก้ไขเกี่ยวกับความยึดถือตามทัศนนะของบุคคลเสียใหม่	๓๒๔
ขอให้หันถึงความหลุดพ้นให้มากกว่าที่ยึดตามทัศนนะของตนเถิด	๓๒๕
การเข้าถึงขั้นหลุดพ้น ต้องละวางความยึดถือทุกอย่าง ไปตามลำดับ	๓๒๖
จงเพ่งกำลังความคิดไปยังความหลุดพ้น จนกว่าจะพบความจริง	๓๒๗
วิธีลัดสั้น ๆ ก็ทำในใจให้ถึงภาวะของจิตที่บริสุทธิ์	๓๒๘
คนทั่วไปขลาดต่อการจะละความสนใจจากความยึดถือโดยประการต่าง ๆ	๓๒๙
ในทุกกลุ่มในปรากฏการณ์ มีแต่จิตกับความทุกข์เท่านั้น	๓๓๐
จิตเดิมแท้ไม่เกี่ยวข้องรับเอาอะไรว่าเป็นของตน	๓๓๑
พุทธศาสนาสอนให้ชำระจิตจากความหุ้มห่อ, มิใช่ขออานุกาพจากอันใด	๓๓๒
มีศรัทธาเพ่งถึงความว่างจากยึดถือเป็นสรณะแล้วแสงสว่างจะมีขึ้น	๓๓๓
เมื่อพบความว่างจากตัวตนแล้ว จะพบพระพุทเจ้า	๓๓๔
ภาวะเดิมแท้ของจิตนี้ว่างจากความยึดถือไม่ตั้งนระอะไร	๓๓๕
ระวางมีสติสัมปชัญญะให้ติดต่อกันไม่นานจะเป็นคนใหม่	๓๓๖

	หน้า
การเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นต้องเห็นธรรมะ	๓๘๐
เมื่อใดมองเห็นสิ่งที่พระศาสดาทรงเห็นว่าสิ่งนั้นมีอยู่ จึงจะชื่อว่าเห็นธรรม	๓๘๑
การเห็นธรรมอย่างแท้จริง คือเห็นภาวะที่ตรงข้ามกับโลกนี้	๓๘๒
มองเห็นธรรมคือเห็นความสงบหยุดได้ สว่าง แจ่มใส เยือกเย็น	๓๘๓
การเห็นพระสงฆ์ ก็คือเห็นธรรมที่มีในพระสงฆ์	๓๘๔
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้เป็นอันเดียว ไม่แยกกัน	๓๘๕
การเห็นพระรัตนตรัย ต้องเห็นภาวะแห่งความบริสุทธิ์เย็นที่ทรงกันพบ	๓๘๖
ผู้ที่เข้าถึงแก่นพระรัตนตรัยโดยชัดเจน จะมีความเชื่อไม่คลอนแคลน	๓๘๗
เมื่อเห็นธรรมโดยประจักษ์ คีลของเขาจะบริสุทธิ์เรียกอริยกันตศีล	๓๘๘
ผู้มีอริยกันตศีลและไม่คลอนแคลนในรัตนตรัย พระองค์ตรัสเรียกว่าพระโสดาบัน	๓๘๙
เมื่อเห็นแจ้งถูกต้องก็ไม่มีวิจิกิจฉา ไม่มีสัสสปัตตปรามาส	๓๙๐
บุคคลผู้ดำเนินตามแนวอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ชื่อว่าพระโสดาบันได้	๓๙๑
อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ลาดเอียงเทไปสู่พระนิพพาน	๓๙๒
ค่อยๆ เช่นตัวเองมาเรื่อยๆ จนสูงสุดของปฏุชนก็จะเลื่อนไปสู่อริยเจ้าได้	๓๙๓
พุทธบริษัทต้องพยายามทำให้มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ปรากฏแก่ใจตน	๓๙๔
ลูกโป่งเป็นเพียงเครื่องอึดใจ เมื่อจะเดินต่อไป ต้องทำลายกูเขาทุกชิ้น	๓๙๕
ทำพระศาสนาให้จมนจนไม่เข้าถึงอริยมรรค จะโทษใครไม่ได้้นอกจากโทษตัวเอง....	๓๙๖
รู้จักเปรียบที่สุขของความทุกข์ โดยคุ่อออกไปจากความทุกข์ที่ตัวเรา จะเห็นได้ง่ายๆ	๓๙๗
ทางเอกตรงไปสู่ความหลุดพ้นทางเดียวคืออริยมรรคมีองค์ ๘	๓๙๘
จงพยายามเปลี่ยนการมีลูกโป่งให้เป็นมีด กูเขาจะพังทลายไป	๓๙๙
จงพยายามเข้าใจภาวะจิตเดิมแท้, ความบริสุทธิ์, ทรงข้ามกับโลก	๔๐๐

	หน้า
ภาคผนวก	๔๐๑
บันทึกเกี่ยวกับตอบปัญหาภูเขาพุทธธรรม ที่ ศ.ศ. ตาม	๔๐๒
อธิบายเรื่องไม่ได้ตอบคนพูดเขียนคำว่า	๔๐๓
ตอบข้อกล่าวหาว่ารับจ้างคอมมิวนิสต์แสดงปาฐก	๔๐๔
ชี้แจงที่กล่าวหาความจริง	๔๐๕
ตอบปัญหาเรื่อง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่คณะของบุคคล	๔๐๖
ปัญหาเรื่องภูเขาหิมาลัย	๔๐๗
เหตุผลที่เรียกว่า ภูเขาหิมาลัย	๔๐๘
ควรทำตามพระพุทธองค์ว่า สิ่งทงปวงไม่ควรยึดมั่นเป็นตัวตน	๔๐๙
เรื่องภาวะเดิมแท้ให้แทนคำวิสังขาร	๔๑๐
ความหมายของ “ผิงโน้น” และ “นี่ไม่ใช่โน้น”	๔๑๑
ให้เข้าใจบทปริกรรมเช่นพุทโธ, นี่ไม่ใช่โน้นเท่ากับสังขารวิสังขาร	๔๑๒
เรื่องนิพพานไม่ใช่จิต แต่เป็นอสังขตธาตุ	๔๑๓
การเชื่อถือพระไตรปิฎกต้องพิจารณาเพราะเพิ่มเติมกันได้	๔๑๔
หลักที่จะเชื่อพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าให้ใช้เหตุผล	๔๑๕
ธรรมเป็นของจริง ต้องจริงทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต	๔๑๖
เปรียบเทียบการปฏิบัติกับเรื่องการแบกกระโถ้ไปหาลูกสาวเขา	๔๑๗
ต้องรู้จักทั้งเครื่องมือเมื่อถึงเขต	๔๑๘
การใช้หรือไม่ใช้เครื่องมือ จะทำให้จมติดที่ต้องอาศัยเครื่องมือเรื่อยไป	๔๑๙
ถ้าไม่รู้จักเรื่องอุปาทาน คือความยึดมั่นจะพังคำบรรยายนี้ไม่ถูกต้อง	๔๒๐
การถือหลัก สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา, สัพเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสย	๔๒๑
ต้องการถึงโลกุตระต้องสละอุปาทานทั้งปวง	๔๒๒
อุปาทานเป็นทั้งประโยชน์และโทษ, ทำชั่วที่ด้วยอำนาจอุปาทาน	๔๒๓
พุทธศาสนาต้องการพามนุษย์ออกจากทุกข์, สอนให้ละอุปาทาน	๔๒๔

	หน้า
เรื่อง สัสตทิกฎฐี และ ทิฎฐธัมมนิพพานทิกฎฐี	๔๒๕
จิตย่นโรงอยู่ตลอดเวลา แม้จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ๆ	๔๒๖
อธิบายการบรรลุนิพพานในปัจจุบันกับมัจฉาทิกฎฐีในข้อนี้	๔๒๗
การรู้ในบทกัมมัฏฐานนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัย	๔๒๘
ความหมายแท้ของสติปัฏฐาน “นี่ไม่ใช่ นั่น” เท่ากับสังขาร—วิสังขาร	๔๒๙
จิตเต็มแท้ต้องเมื่อไม่รู้สักมีความยึดถือ	๔๓๐
การใช้สมมติเพื่อเป็นอุบายหรือวิธีลัดให้ถึงจุดหมายได้เร็ว	๔๓๑
ความหมายของคำ “จิตเต็มแท้” อะไรปรุงแต่งไม่ได้	๔๓๒
การแยกอธิบายคำว่าบุญกับกุศล	๔๓๓
การได้ผลเป็นมีติดกับลูกโป่ง แล้วแต่ระดับจิตของผู้ทำ	๔๓๔
บุญกุศลภาษาไทยใช้ติดกันไป เพราะความเคยชิน	๔๓๕
ทางธรรมะแยกกันแต่ตथाตเป็นฝ่ายโลกิยะ, โลกุตตระ	๔๓๖
เรื่องอนุப்புพิกถา : ทาน คีล สักกะ กามาทีนวะ	๔๓๗
เปรียบเทียบภาชิตของเทวดากับของพระพรตเจ้า	๔๓๘
เปรียบเทียบพวกที่ยังอยู่กับพวกที่จะบินไป	๔๓๙
เปรียบเทียบภาชิตของเทวดากับข้อเสนอของพระองค์	๔๔๐—๔๔๑
ความหมายของลูกโป่งหมายถึงการผูกพันมีในพระไตรปิฎก	๔๔๒
ว่าบุญเป็นอุปธิ อาจถูกค่า, แต่มีปรากฏในพระไตรปิฎก	๔๔๓
หลักฐานคำสอนให้ออกคลันต่อความโกรธ มีในพระไตรปิฎก	๔๔๔
ไม่ต้องห่วงเรื่องถูกค่า, แต่ห่วงเรื่องความก้าวหน้าของพุทธบริษัท	๔๔๕
การถือสธนะ จะไม่พ้นภูเขาหิมาลัย ถ้าออกไปได้จึงจะพ้น	๔๔๖
พระอรหันต์กล้าทำว่า ซาคิสันแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว ฯลฯ	๔๔๗
การถือสธนะสิ้นสุดลงที่หมตอุปาทาน, มีวิชชา รู้จักอะไรเป็นอะไร	๔๔๘
พระพรตเจ้าทรงสอนให้ละบาป บุญ ตัณหา อุปาทาน, เลิกวิ่งเสียที	๔๔๙

ปาฐกถา

เรื่อง

วิถีแห่งการเข้าถึง พุทธธรรม

แสดงโดย ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ

ณ พุทธสมาคม กรุงเทพฯ

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๓

ปาฐกถานี้ แม้จะใช้เวลาแสดงถึง ๒ ชั่วโมง ๑๕ นาที ก็ปรากฏว่า คำอธิบายที่เป็นอุทาหรณ์ และการพิสูจน์เฉพาะเรื่อง ยังสั้นไปบ้าง จึงเมื่อคอนทรวงแก้สำเนาบันทึกของผู้จดชวเลข ข้าพเจ้าได้เพิ่มเติมข้อความบางตอน ที่เห็นว่าควรเพิ่มเติมลงตามควร เพื่อให้เป็นที่เข้าใจง่ายสำหรับผู้อ่านทั่วไป. ท่านผู้อ่านที่เคยฟังการแสดงโดยตรง เมื่อพบข้อความส่วนน้อยบางส่วนแปลกออกไป กว่าที่เมื่อข้าพเจ้าแสดงจริงไปรศทราบตามนี้, แทนที่จะเข้าใจเป็นอย่างอื่น.

พุทธทาสภิกขุ

เพื่อนสหธรรมิก และท่านสุภาพชนทั้งหลาย!

แม้ว่าข้าพเจ้าจะมีได้เป็นสมาชิกแห่งพุทธธรรมสมาคม^๑ นี้โดยตรง เพราะเหตุว่าสมาคมมิได้มีสมาชิกที่เป็นบรรพชิตก็ตาม แต่ข้าพเจ้าก็ได้เป็นสมาชิกแห่งพุทธธรรมสมาคมโดยน้ำใจ. ทั้งนี้เพราะเหตุว่า วัตถุประสงค์ของพุทธธรรมสมาคมนี้ เป็นวัตถุประสงค์

๑. สมาคมยังไม่ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย”; ในเวลานั้นยังมีชื่อว่าพุทธธรรมสมาคมอยู่

ที่ข้าพเจ้าก็ประสงค์อยู่เช่นเดียวกัน กล่าวคือวัตถุประสงค์แห่งการเผยแผ่พุทธธรรม. เมื่อพุทธธรรมสมาคมได้ขอร้องให้ข้าพเจ้ามา

**ความเชื่อความเพียร
ควรส่งเสริมเพื่อเข้าถึง
พุทธธรรม**

กล่าวกถาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ณ ที่นี้ เพื่อเป็นเครื่องประดับปัญญาและความรู้ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อและความพากเพียร ของพุทธบริษัทให้ยิ่งขึ้นไป ข้าพเจ้าจึงมี

ความยินดีเป็นอย่างยิ่งเพราะรู้ถือว่าสมาชิกทั้งหลาย ล้วนแต่มีน้ำใจในอันใคร่ที่จะทราบหลักแห่งธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า. และด้วยเหตุนี้เอง ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเรื่องที่จะนำมากล่าวให้พอเหมาะกัน และให้ชื่อเรื่องนั้นว่า “วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” อันหมายถึงวิธี ที่คนเราจะเข้าถึงพุทธธรรมได้อย่างไร.

.....

พุทธธรรมได้แก่อะไร? นี่เป็นปัญหาที่จะได้วิชันนาไปเป็นลำดับแรก. เฉพาะในที่นี้ สิ่งที่เราเรียกว่าพุทธธรรม จะเพ่งเอาเฉพาะสิ่งที่เป็นความจำเป็นแก่ความสุขในด้านจิตใจของมนุษย์เรายิ่งกว่าสิ่งอื่น. แต่เมื่อกกล่าวโดยทั่วไปแล้ว คำว่า “พุทธธรรม” อาจจะไม่แปลและมีความหมายได้เป็นหลายอย่าง เช่นแปลว่า *ธรรม* ของพระพุทธเจ้า, ในกรณีเช่นนี้ หมายถึงคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุนี้จึงได้แก่พระปริยัติธรรมโดยตรง. ถ้าหากจะแปลคำพุทธธรรมว่า *ธรรม*

**พุทธธรรม
อย่างน้อยมี
ความหมาย
๔ อย่าง**

ที่จะทำคนเราให้กลายเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว คำว่า “พุทธธรรม” ย่อมจะหมายถึงการประพฤติปฏิบัติประเภทหนึ่ง ซึ่งจะทำบุคคลธรรมดา ผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ให้กลายเป็นพระอริยเจ้าได้, เพราะฉะนั้น ในข้อนี้พุทธธรรม ย่อมหมายถึงพระปฏิบัติธรรมอันเป็นข้อที่สอง. และ คำว่าพุทธธรรมอาจแปลได้สืบไปว่า ปกติภาพของพระพุทธเจ้า หรือ แปลอีกอย่างหนึ่งว่า “สิ่ง” สิ่งหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ.

เมื่อกล่าวโดยนัยหลังทั้งสองประการนี้ ปกติภาพของพระพุทธเจ้านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ญาณกับศานติ นั้นแหละ คือ ปกติภาพของพระพุทธเจ้า. ญาณได้แก่ความรู้ชนิดที่ เมื่อรู้แล้วย่อมทำให้ไม่ต้องการรู้อะไรอีกต่อไป. ศานติคือความบริสุทธิ์และสงบเย็นแห่งจิต. ส่วนนัยสุดท้าย ที่แปลคำพุทธธรรมว่า “สิ่ง” สิ่งหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้น เป็นข้อที่ต้องการคำอธิบายเป็นอย่างมากจึงจะพอเข้าใจได้. แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปก็ได้แก่สภาพที่เป็นความหลุดรอดของชีวิต หรือที่เรียกว่า สุขนิรันดร. และโดยเหตุนี้ คำว่าพุทธธรรมตามนัยหลังนี้ จึงได้แก่พระปฏิเวธธรรมโดยตรง. และพุทธธรรมตามนัยที่บ่งถึง “สิ่ง” สิ่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบนี้แหละ คือนัยที่ข้าพเจ้าจะได้นำแสดงโดยละเอียด ณ ที่นี้, จึงขอให้เข้าใจว่า ชื่อของเรื่องที่ข้าพเจ้ากำลังกล่าวที่ชื่อว่า “วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” นั้น คำว่า พุทธธรรม โดยส่วนใหญ่ย่อมหมายถึง “สิ่ง” สิ่งนั่นเอง.

**ญาณและศานติเป็น
ความหมายยอดสุด
ของพุทธธรรม**

ทำไมคำว่าพุทธธรรมในที่นี้ โดยส่วนใหญ่จึงหมายถึง “สิ่ง”
 สิ่งนี้โดยเฉพาะ ? ในเมื่อคำว่าพุทธธรรมอาจหมายถึงปริยัติธรรม
 และปฏิบัติธรรมได้ด้วย ทำไมจึงได้เพ่งเอาเฉพาะปฏิเวธธรรม อัน

เป็นผลขั้นสุดท้าย ? ทั้งนี้ก็เพราะว่า
 พระปริยัติธรรมตามที่เรารู้และ
 เข้าใจกันอยู่ในบัดนี้นั้น ย่อมหมายถึง
 ถึงการเรียนพระคัมภีร์ทั้งหมด อัน
 เรียกว่าพระไตรปิฎก. ในที่นี้ท่าน

การบรรลุพุทธธรรม ไม่เกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ทั้งหลายซึ่งเป็นพุทธบริษัท จะมีสักกี่คน ที่จะสามารถท่องเที่ยวไปใน
 พระไตรปิฎกให้ทั่วถึง. และในส่วนพระปฏิบัติธรรมนั้นแล้วจะมีสัก
 กี่คนที่จะสามารถปลื้กตนออกประพฤติพรหมจรรย์ บำเพ็ญตบะกรรม
 ฐานของบรรพชิตโดยเคร่งครัด. ถ้าหากว่า พุทธธรรมเป็นสิ่งที่
 เข้าถึงได้เฉพาะแต่โดยการผ่านทางพระไตรปิฎกอย่างทั่วถึง และโดย
 การบำเพ็ญกรรมฐานในสถานที่อันวิเวกอย่างเคร่งครัดแล้ว การก็อาจ
 กลายเป็นว่าพุทธธรรมนี้ เป็นของเหมาะสำหรับบุคคลเพียง ๒ – ๓
 คน หรือไม่ก็คนเท่านั้น. แต่เพราะเหตุที่พุทธธรรมเป็นสิ่งที่
 อานุภาพอันกว้างขวางสามารถเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไปไม่เลือกหน้า
 ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่า ความมุ่งหมายส่วนใหญ่ของพุทธธรรม หมายถึง
 ญาณกับศานติ หรือสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ. ทั้งนี้
 เพราะว่าคนเราอาจลู่ถึง “สิ่ง” สิ่งนี้ได้ โดยไม่ต้องผ่านทางพระไตร-
 ปิฎก หรือทางการบำเพ็ญตบะ อันเคร่งครัดอย่างเดียว, ดังจะได้
 ยกอุปมาด้วยเรื่องการแสวงหาผลอย่างโลกๆ.

คนเราตามธรรมดาทั่วไป ปรารถนาทรัพย์ ยศ และการ
สมาคม หรือมิตรภาพอันกว้างขวาง. ถ้าหากว่าเราได้ทรัพย์หรือสิ่งที่
จำปรารถนานั้น ๆ มาแล้ว บุคคลนั้นจะเป็นผู้ผ่านการศึกษา ได้รับ
ปริญญาเป็นบัณฑิตหรือไม่ก็ตาม จะมีลักษณะและการกระทำอัน
เข้มแข็งเป็นมหาบุรุษหรือไม่ก็ตาม ข้อนั้นไม่เป็นสิ่งสำคัญอันใดแล้ว;

เพราะว่าวัตถุที่ประสงค์นั้น ๆ เขาได้ลู่
ถึงแล้ว และสิ่งทั้งสามนั้น มิใช่เป็น
สิ่งที่จะจำกัดว่ามีได้เฉพาะท่านผู้ถือ
ปริญญารอบรู้ในศาสตร์ หรือเข้มแข็ง
เป็นมหาบุรุษเท่านั้น ก็หาไม่. โดย
ทำนองเดียวกันนี้ พุทธธรรมก็เป็น

พุทธธรรมประเภท สุขวิบัติสกลย่อม สาธารณะแก่ทุกคน

“สิ่ง” ที่สาธารณะทั่วไปแก่ทุกคน. ญาณคือความรู้ชนิดที่ทำให้รู้ให้หมด
ความทะเยอทะยานในโลก อาจเกิดได้แม้แก่ผู้ที่ได้ชมโลกมาจนเบื่อหน่าย
หน่ายที่จะเสพคบกับอารมณ์นานาชนิดอีกต่อไป โดยที่ผู้นั้นไม่ต้องผ่านพระ
ไตรปิฎก และการฝึกบทเรียนในทางจิตอันเคร่งเครียดก็ได้. ดังที่เราเรียก
พระอรหันต์ประเภทนี้ว่า พระอรหันต์ผู้สุขวิบัติสกล คือเห็นแจ้ง
อย่างแท้จริง ไม่รอบรู้แตกฉานเหมือนพระอรหันต์ประเภทอื่นก็จริง
แต่ท่านก็หมดกิเลส บริสุทธิ์และเป็นสุขโดยสิ้นเชิงเช่นเดียวกัน.
ความสงบหรือความปลอดภัยทั้งหมดทั้งมวลได้มีแก่ท่านแล้ว ซึ่งเรา
เรียกว่า ศานติ. เมื่อมีทั้งญาณและศานติเช่นนี้ก็ชื่อว่า ท่านได้เข้า
ถึงพุทธธรรมแล้ว กิจของชีวิตที่จะต้องขวนขวายให้สูงขึ้นไปอีก ย่อม
ไม่มีอีกต่อไป. ท่านเข้าถึงพุทธธรรมได้โดยไม่ต้องผ่านทางพระไตร-
ปิฎก และการบำเพ็ญตบะกรรมฐานอันเคร่งครัดได้ด้วยอาการอย่างนี้.

เราควรจะระลึกไว้สืบไปว่า การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงค้นหาพุทธธรรมนั้นมิใช่เพื่อพระองค์เองโดยส่วนเดียว, แต่ได้เป็นด้วยอำนาจพระกรุณา ค้นเพื่อประโยชน์แก่ปวงสัตว์ในสากลด้วย, สิ่งซึ่งพระองค์ทรงค้นได้มา จึงเป็นสิ่งที่สาธุการแก่ปวงสัตว์เหล่านั้นด้วย. พุทธธรรมหรือสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบเป็นสิ่งที่สาธุการแก่ทุกคน และมีอยู่ทั่วไป

**พุทธธรรม คือ
สิ่งที่รอคอย
ท่านทั้งหลาย
ทุกเมื่อทุกแห่ง**

พร้อมที่จะสัมผัสกับคนทุกคนอยู่ทุกเมื่อ. แต่เมื่อคนเรามองไม่เห็น การก็เป็นราวกระว่า เป็นของที่เร้นลับจนสุดวิสัย. ตามธรรมดาเราท่านทุกคนมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นเครื่องรู้สึกต่อสิ่งภายนอกอันแวดล้อม. เรา

รู้สึกหรือรู้จักเพียงเท่าใดก็เหมาเอาว่า สิ่งทั้งหลายมีเพียงเท่านั้น หรือแม้จะมีมากออกไปก็ตกอยู่ในลักษณะเดียวกัน. เพราะเหตุนี้เอง “สิ่ง” ชนิดที่เป็นภายในหรือด้านในจึงยากที่จะปรากฏ เพราะความเข้าใจผิดนั้น ๆ เป็นม่านเข้ามาบังเสียเสมอไป.

ด้วยเหตุผลดังว่ามา การเข้าถึงพุทธธรรมจึงจำเป็นต้องขอร้องให้พุทธบริษัท ทั้งหลายเตรียมตัว เพื่อจะมองสิ่งทุกสิ่ง ในด้านใน. เท่าที่รู้สึกกันอยู่ตามธรรมดา เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย สำหรับสัมผัสและรู้สึกในรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ. แต่เรารู้สึกและสัมผัสสิ่งเหล่านี้ ด้วยอาการชนิดที่เรียกว่า มองในด้านนอกหรือด้วยเครื่องมือสำหรับมองในด้านนอก.

**จะเห็นพุทธธรรม
ต้องรู้จักมองใน
ด้านใน**

เราจึงไม่พบ “สิ่ง” สิ่งหนึ่ง **ซึ่งจะพบได้** ก็ต่อเมื่อเรามองใน **ตัวใน** หรือมองด้วยเครื่องมือสำหรับมองในตัวใน เช่นเดียวกับที่พระพุทธองค์ได้ทรงมอง และมองจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นั้นเอง. **การมองในตัวใน** มีลักษณะเป็นอย่างไร นั้น เพื่อให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เราอาจพิจารณาเปรียบเทียบขึ้นไป จากการมองด้านนอก แต่เป็นชั้นที่ประณีตสักหน่อย และประณีต มากจนถึงกับอาจมีบางคน จัดให้เป็นการมองโดยตัวในไปก็ได้.

ก็สิ่งทั้งหมดที่ปรากฏแก่เรา ที่เรารวมเรียกกันว่า **โลก** นี้ โดยสิ้นเชิงก็มีเพียงเท่าที่เรารู้สึกได้ โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ๕ อย่างนี้ เป็นมูลฐานแห่งการสัมผัส. แต่ความจริงอาจไม่เป็นเช่นนั้น คือ **ยังมีสิ่งที่เราไม่สามารถจะรู้จักหรือรู้สึก.** เราทราบ ไม่ได้ว่ามีอะไรอีก ถึงจะให้ทายก็คงผิด. แต่ถึงกระนั้นเราก็มักเชื่อได้โดยเหตุผล ว่า ถ้าเราสามารถมีอายตนะภายในให้มากกว่า หรือประณีตกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่าที่เรามีอยู่แล้ว เราจะสามารถสัมผัสและรู้จัก **สิ่งอื่นที่แปลกออกไป** ที่เราไม่เคยนึกฝันว่าจะมี ได้อีกเป็นอันมาก. สมมติว่าเราไม่มีหู เราก็ไม่มีทางรู้สึกได้เลยว่า **โลกนี้มีเสียง มีดนตรี** อันเป็นความไพเราะทางเสียง. เราจะยังงมอยู่เหมือนสัตว์บางชนิดเช่น ไล่เดือ. เพราะเรามีหู เราจึงสามารถสัมผัสโลกในด้านเสียงนี้ได้. **ที่นี้** สมมติว่าถ้าเรามีอายตนะสำหรับสัมผัสโลกอย่างอื่นมากออกไปอีก

**เรารู้สึกต่อโลก
ภายนอกได้เพียง
๕ อย่างเท่านั้น**

จาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเรามีอยู่เพียง ๕ อย่างนี้เป็น ๖-๗ อย่าง หรือ ๑๐-๒๐ อย่าง แล้ว ปรัชญาการณของโลกที่แสดงออกแก่เรา ก็จะมากออกไปอีก. เราจะพบสิ่งอื่น นอกไปจากรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ. (แต่ในที่นี้เราไม่มี และไม่ได้พบสิ่งนั้น โลกจึงไม่มีนามศัพท์ที่ตั้งขึ้น เป็นชื่อของสิ่งนั้น). เรา รู้จักโลกกันในปัจจุบัน เท่าที่เราอาจสัมผัสมันได้ เพียงเท่าที่เรามีอายตนะ. โลกส่วนที่เรา ไม่รู้จักหรือสัมผัสได้ ยังมีอีก.

อีกประการหนึ่ง *อายตนะต่าง ๆ เท่าที่เรามีนั้น อาจสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ได้ภายในขีดอันจำกัด คือเท่าที่ประสิทธิภาพของมันจะพึงมี.* ยกตัวอย่าง เช่น

อารมณ์หลายอย่าง สัตว์รับได้มากกว่า คนมากนัก

หูของมนุษย์ดังเช่นเราทำนั้น เรา สามารถได้ยินเสียงได้มากมายหลายชนิด ก็จริง แม้กระนั้นก็ได้ยินเฉพาะเสียงที่ ขนาดอันพอเหมาะกับหูของเราเท่านั้น. ถ้าหากว่าเสียงที่ส่งมานั้น ประกอบ ด้วย ระยะเวลาแห่ง ความถี่ หรือที่เรียกว่า

frequency มากหรือน้อยไปกว่าขนาดที่หูของมนุษย์ธรรมดาเราจะรับ ได้แล้ว เราจะไม่ได้ยินเลย. การทดลองทางวิทยาศาสตร์ปรากฏว่า หูของสุนัขสามารถจะได้ยินเสียงที่มีระยะความถี่ สูงกว่าที่หูของมนุษย์ ได้ยิน. คือ เมื่อเสียงนั้นมีระยะความถี่สูง หรือที่เราเรียกกันว่าเสียง แแหลม สูงถึงปานนั้นแล้ว มนุษย์จะไม่ได้ยินเลย แต่สุนัขได้ยินและ วิ่งมา. ตาของสัตว์แมลงบางจำพวก สามารถเห็นสิ่งที่มนุษย์มองไม่ เห็น เช่นรัศมีสีม่วงอันมีอยู่ในแสงสว่าง. นี่เป็นเครื่องแสดงว่า

แม้เรามี ตา หู แล้ว เราก็ยังไม่สามารถมองเห็นสี หรือได้ยินเสียง บางชนิด ซึ่งแท้ที่จริงมันก็มีอยู่ตามธรรมดา เช่นเดียวกับสีหรือเสียง อื่น ๆ ต่างกันก็แต่ขนาดเท่านั้น. เราไม่สนใจ และค้นคว้า และเข้าใจ ว่าสิ่งเหล่านั้น ไม่มีเอาเสียเลยทีเดียว.

และที่ยิ่งไปกว่านั้น เรายังเข้าใจสิ่งนั้นผิดไปจากความจริง ของมันอีกเป็นอันมาก จนถึงกับทำให้เกิดความหลงไหล. เช่นสีต่างๆ มีสีเขียว สีแดง เป็นต้นนั้น เรา ได้ปล่อยให้ความรู้สึกคิดนึกของเรา ยึดถือเอาว่า มันมีสีเช่นนั้นจริง และแตกต่างกันจนถึงกับให้ความหมายแก่สีนั้น ๆ ต่าง ๆ กัน เป็นสีที่จะนำมาซึ่ง โชคดี โชคร้าย เป็นต้น. วิทยาศาสตร์ได้บอกให้เราทราบว่า *ตัวสีแท้ ๆ นั้นไม่มีอยู่จริง มันอยู่ที่สมรรถภาพของตาของเราต่างหากที่เห็นคลื่นแสงขนาดนั้นขนาดนี้ เป็นสีอย่างนั้นอย่างนี้ไปเอง* และทั้งสัตว์บางชนิดอาจเห็นเป็นสีอื่น หรือไม่เห็นก็ได้. ตามความจริงสีนั้นไม่มีที่ตรงไหน มีแต่วัตถุที่มีลักษณะ กระทบแสงกลับ โดยคลื่นขนาดต่างๆ กัน และขณะนั้นก็มีแสงสว่างส่องอยู่ที่สิ่งนั้น ก็มีแก้วตาเป็นที่รับแสงอันกระทบนั้น. ถ้าหากวัตถุอันละเอียดนั้น กระทบแสงกลับมาที่แก้วตา เราก็จะเห็นสิ่งนั้นเป็นสีนั้นสีนี้ แล้วแต่ว่าวัตถุนั้นได้กระทบกลับมาโดยคลื่นขนาดไหน สีเขียว สีเหลือง สีส้ม สีแดง สีน้ำเงิน เหล่านี้ เป็นแต่เพียงความแตกต่างของคลื่นแสงสว่างที่กระทบกลับ อันมีขนาดมากน้อยกว่ากัน

สีไม่มีในโลก, มีแต่คลื่นแสงมากระทบตา ในขนาดต่างๆ กัน.

ตามลำดับเท่านั้น ซึ่งทำให้ตาเห็นเป็นสีไปเอง สีนั้นจึงเป็นเพียง
มายาที่ตาเห็น. เช่นใบไม้สีเขียว แต่ความจริงสีเขียวไม่มี มีแต่วัตถุ
อย่างใดอย่างหนึ่งที่ใบ อันกระทอนแสงกลับให้เกิดคลื่นขนาดแก้วตา
เราเห็นเป็นสีเขียวไปเอง และต้องประกอบด้วยแสงสว่างเป็นเครื่อง
ช่วยเสมอ มายา กล่าวคือสีต่างๆนี้ จึงจะปรากฏแก่ตาเราได้. โดย
ทำนองเดียวกันกับเสียงที่กล่าวมาแล้ว ถ้าเรามีแก้วตาพิเศษกว่าที่เรามี
กันในวันนี้ เราอาจเห็นสีต่างๆมากสีออกไปอีก หรือน้อยลงไปอีก
แล้วแต่ความสามารถของแก้วตาชนิดนั้น.

เมื่อเราเห็นดอกกุหลาบสีแดง เราารู้สีว่าสีแดงมีอยู่ที่กลีบ
กุหลาบ ดอกกุหลาบมันจึงแดง. แต่ความจริงกลีบกุหลาบไม่มีสีแดง
มีแต่วัตถุอันละเอียด ชนิดที่จะกระทอนแสงให้เกิดคลื่นแสง ขนาดที่

**สีทั้งหลายเป็นเพียง
มายา, แต่เราเห็น
เป็นของจริง.**

ตามนุษย์จะเห็นเป็นสีแดงไปเองเท่า
นั้น. ตัวสีแดงนั้นเป็นเพียงมายา. แต่
เราไม่รู้สีก็ เพราะเราเหลียวไปดูที่ไร
มันก็มีสีแดงอยู่ที่นั่น ทั้งกลางวันและ
กลางคืน. เมื่อไม่มีแสงสว่างเรามอง
เห็นไม่ได้, ครันมีแสงสว่างมาแม้จะ

เป็นแสงริบหรี่แห่งตะเกียงก็ตามที่ เราก็เห็นเป็นสีแดงไปเสียอีกแล้ว
เราจึงหลงเอาว่ามันมีสีแดงอยู่รำไป. ต่อเมื่อใดเราอาจดูมันได้
โดยไม่มีแสงสว่างเลยแม้แต่น้อยนั้นแหละ จึงจะรู้ว่าสีแดงนั้นไม่มี
เป็นเพียงมายาเกิดขึ้นหลอกตาเรา ในเมื่อได้แสงสว่างมาช่วยด้วยเท่านั้น.
แสงสว่างที่มีขนาดต่างกัน ยังอาจทำให้เราเห็นของสิ่งเดียวกันนั่นเอง

เป็นคนละสีหรือหลายสีไปก็ได้. เช่นกระดาษสีเหลือง กลางคืน เราเห็นเป็นสีขาวเป็นต้น. สีนั้นๆ จึง เป็นเพียงมายา ที่เกิดในปัจจุบัน ในขณะที่แก้วตาสัมผัสกับคลื่นแสง ที่วัตถุอันกระท้อนแสง กระท้อนส่งมายังแก้วตา โดยขนาดต่างๆ กันเท่านั้น. ถ้าไม่กระท้อนมา เราก็เห็นเป็นสีดำไป. แต่ความจริงสีไม่มี.

ทั้งหมดนี้สรุปความว่ารูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทั้งหลายนั้น เป็นเพียงมายา ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นไปอีก. ทั้งนี้เพราะว่า เรามองมันด้วย เครื่องมองในด้านนอก และมองแต่ด้านนอก. เราบัญญัติและให้ความหมายอันยึดถือไว้ในใจเสียแน่นแฟ้น ตายตัว เคยชิน เป็นสัญชาตญาณประจำ อยู่เสียแล้ว คอยเพ่งผลแต่ที่จะเป็นความ อร่อยหรือไม่อร่อย โดยไม่มีเวลาที่จะนึกว่า ความจริงมันเป็นเพียงอะไร. ถึงกระนั้น ก็ตาม เพียงเท่าที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ เป็นเพียงเรื่องด้านนอกอีกเหมือนกัน. เพราะแม้จะมองเห็นซึ่งลงไปถึง เพียงนั้นแล้ว ก็ยังเป็นเรื่องของวัตถุที่มองเห็นได้ด้วยตาภายนอก เพียงแต่อาศัยการค้นคว้าที่ลึกลงไปเท่านั้น. ที่ยกมาแสดงค่อนข้างจะ ยืดยาวครึ่งหนึ่งก่อน ก็เพื่อให้จับความได้ขึ้นหนึ่งก่อนว่า แม้แต่เรื่อง ทางวัตถุหรือเรียกกันว่า physics ก็ยังมีความเร้นลับยากแก่การมอง ถึงเพียงนี้. ส่วนเรื่องแห่งพุทธธรรมที่จะต้องมองเฉพาะแต่ด้านใน โดยแท้ จริงนั้น นอกเหนือไปจากวิสัยแห่ง physics, หรือเรียกกันว่า metaphysics. เป็นสิ่งที่ไม่อาจสัมผัสได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ ตามธรรมดา, จะสัมผัสได้ด้วยญาณอย่างเดียว.

**จงมองมันทั้งด้าน
PHYSICS และด้าน
METAPHYSICS.**

การมองให้พบสิ่งที่เรียกว่า “ด้านใน” เป็นสิ่งที่ประณีต และเร้นลับอยู่เพียงไรก็ตาม แต่ก็เป็นที่อาจมองพบ เช่นเดียวกับที่ เราสามารถมองพบความลับของ รูป สี และเสียง โดยนัยที่ยกมาเป็น ตัวอย่างแล้วนั้น. และเราจำเป็นที่จะต้องมองให้ทะลุ ให้จันได้ เพราะว่าสิ่ง นั้นเอง ที่เป็นผ้าปิดบังพุทธธรรมอยู่. เมื่อเรามองเห็นซึ่งถึงด้านในของโลก เมื่อใด ก็จะมีสิ่งที่พระพุทธรองค์ ทรงค้นพบ. ด้วยเหตุนี้เอง ขอท่านทั้งหลายพึงเรียกร้องมาซึ่งความไม่ประมาท กำหนดให้เป็นปทัสถาน ในขั้นต้นเสียก่อนว่า อันสิ่งที่เราไม่อาจสัมผัสมันได้ตามธรรมดาอันมีอยู่ เป็นสิ่งที่ค้นพบได้ โดยท่านผู้เป็นปราชญ์หรือเป็นบัณฑิต ในสิ่งที่เลย หรือนอกเหนือไปจากวัตถุธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้หนึ่ง ซึ่งได้พบสิ่งเหล่านี้ และได้ทรงพบพร้อมทั้งวิธีที่สัตว์ทั้งปวงจะเข้าถึง สิ่งเหล่านั้นได้ด้วย.

เราท่านทั้งหลายที่เคยชินต่อการมองเฉพาะด้านนอก หรือ วัตถุธรรม มีความยึดติดอย่างโลกๆ ครอบงำอยู่เป็นธรรมดาเสียแล้ว ย่อมยากที่จะมองทะลุถึงด้านในอันเป็น ความจริง หรือความลับของมัน. เช่น เรารักกุหลาบสีแดง ก็มองดูด้วย สายตาและใจที่รักความงามในสีของมัน. (ตามที่เรากล่าวแล้ว อบรมให้เห็นว่างามมาแต่เล็ก) เราไม่

**จิตถูกเย็บติด เสีย
ที่เครื่องบัง คือ
อุปาทานในสิ่งนั้น.**

ได้มองด้วยการตั้งข้อรังเกียจ และจนค้นให้พบว่าสี่แดงนั้นหาไม่ และเป็นเพียงมายาเท่านั้น. ใจของเราถูกความอยาก หรือความรักของเรา ซึ่งเป็นเหมือนด้าย เย็บมันให้ติดอยู่กับความงามของสี่แดง ไม่หลุดออกจากกันได้ จึงไม่มีอิสระออกไปตั้งข้อรังเกียจ จับความลับ หรือความเป็นมายาหลอกลวงของมันได้เลย. *ความยึดติดนี้ เป็นเครื่องกักกัน หุ้มห่อมิให้ใจของเราพบกันเข้าได้กับสิ่งที่เรียกว่า “พุทธธรรม”* หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งที่ว่า *ครอบงำเราไว้มิให้แสงแห่งพุทธธรรมส่อง สาดลงมายังใจของเราได้.*

เมื่อใดเราเพิกถอนสิ่งที่ปิดบังอันนี้เสียได้ พุทธธรรมซึ่งมีอยู่เองในที่ทั้งปวง ก็จะสัมผัสกับใจเราทันที. อุปมาง่าย ๆ ในด้านวัตถุ เช่น ถ้ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกซ่อนอยู่ภายในวัตถุที่ปกปิดอย่างหนึ่ง เช่น มีตัวแมลง อยู่ภายใต้กะลาครอบอันมิดชิด มันก็ไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสกับอากาศหรือแสงสว่างข้างนอก ซึ่งมีพร้อมอยู่ทุกเมื่อนั้นเลย. เมื่อใดได้ทำลายวัตถุที่ครอบนั้นเสีย เมื่อนั้น อากาศหรือแสงสว่างย่อมสัมผัสกับตัวแมลงนั่นเอง

**แสงสว่างรอบพร้อมที่
จะทะลุเครื่องบังเข้ามาเสมอ!**

โดยไม่ต้องมีการขอร้องหรือพยายาม, โดยทำนองเดียวกันนี้ พุทธธรรม หรือ “สิ่ง” สิ่งหนึ่งซึ่งพระพุทธรองค์ทรงค้นพบ ก็เป็นสิ่งที่พร้อมอยู่ในที่ทั่วไป พร้อมที่จะเข้าสัมผัสกับจิต ซึ่งปราศจากโลกิยธรรมอันหุ้มห่อ เช่นเดียวกับที่ว่า เมื่อลอกเปลือกออกเสียแล้ว อากาศข้างนอกย่อมสัมผัสกับสิ่งที่ป็นภายในได้ นั่นเอง. การเข้าถึงพุทธธรรมจึงมี

ใจความสำคัญอยู่ที่ว่า **จงทำลายเปลือกหุ้ม หรือกรง หรือบ่วง อันรั้งรั้งนั้นๆ เสียให้แหลกลาญ.**

ณ สมัยนี้ เป็นสมัยแห่งการเลี้ยงไก่ ทุกๆ คนย่อมเคยเห็น ลูกไก่ที่ฟักออกมาเป็นตัวบ้าง ตายเสียในไข่่นั้นไม่ออกมาเป็นตัวบ้าง. ทุกคนได้มองเห็นลูกไก่ทั้งหลายในสภาวะเช่นนั้นๆ. แต่ว่าแทบทุกคน ได้ลืมหรือมองไม่เห็นลูกไก่อีกตัวหนึ่ง ซึ่งสำคัญมากกว่าลูกไก่ที่ฟอง

**อย่าเป็นลูกไก่ไข่
ไม่รู้จักลูกไก่
ตัวอย่างที่ดำตาอยู่.**

เป็นลูกไก่ที่กำลังตายอยู่ในไข่ ไม่มีโอกาสที่จะถูกฟักออกมาเป็นตัว. ลูกไก่ตัวนั้นก็คือเราท่านแต่ละคนๆ ที่ประกอบตนอยู่ด้วยอวิชชา ถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ และตายไปในเปลือกหุ้ม. แต่ยังมีลูกไก่พิเศษตัวหนึ่ง เป็นลูกไก่ตัวอย่าง ที่

สามารถทำลายเปลือกไข่ ฟักตัวเองออกมาเป็นตัวให้ปรากฏแก่ตาโลก. ลูกไก่ตัวนี้ คือ พระพุทธองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงเป็นลูกไก่ตัวหนึ่ง ความข้อนั้นมีปรากฏอยู่ในพระบาลีวินัยปิฎก. ในที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ฟองไข่ทั้งหลาย ๑๐ ฟอง บ้าง ๑๔ ฟองบ้าง. อันแม่ไก่กกฟักให้อบอุ่นดีแล้ว ย่อมออกมาเป็นตัวลูกไก่โดยสวัสดิ. ในบรรดาลูกไก่เหล่านั้น ตาาคตเป็นลูกไก่ตัวแรก เป็นลูกไก่อ่อนลูกไก่ที่ฟอง ที่สามารถทำลายกระเปาะฟองเครื่องหุ้มห่อหลุดออกมาสู่สถานที่อันกว้างนี้ได้”. และยังมีลูกไก่ที่ทำลายกระเปาะฟองหลุดตามหลังออกมาเป็นลำดับ.

ความข้อนั้นพระองค์ทรงหมายถึงว่า อันวิถีที่จะทำลาย
 กระเปาะฟอง กล่าวคืออวิชชาออกเสีย เพื่อให้พุทธธรรมกล่าวคือ
 ญาณกับศานติเข้ามาสัมผัสได้
 นั้น พระองค์ทรงกระทำได้เป็น
 บุคคลแรก. และโดยเหตุนี้
 ข้าพเจ้าจึงกล่าวโดยความหมายอัน
 จำกัคำว่า พุทธธรรมคือ "สิ่ง" สิ่งหนึ่ง
 ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ, อันเป็น
 สิ่งที่จะสัมผัสกับเราได้ ในเมื่อได้ทำลายกระเปาะฟองอันหุ้มห่อออกเสีย
 ได้แล้ว, และเป็นสิ่งที่เราจะทำลายได้ต่อเมื่อเรารู้จักมองโลกในด้านใน.

**อวิชชาก็เป็นเปลือก
 ไข่ ที่กรอบอย่างยิ่ง
 เมื่อกระทำถูกต้อง.**

วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรมมีอยู่อย่างไร

เมื่อได้กล่าวมาถึงตอนนี้, ก่อนแต่ที่จะกล่าวถึง *วิถีแห่งการ
 เข้าถึงพุทธธรรมได้อย่างไร* สืบไปนั้น ข้าพเจ้ามีความจำเป็นที่จะต้องขอ

**นำซาปริมัตถ์แล้ว
 จะเต็มของใหม่ลงไป
 ได้อย่างไร.**

ความร่วมมือจากท่านผู้ฟังทั้งหลาย
 สักอย่างหนึ่ง. สิ่งนั้นคือ นอกจาก
 จะขอให้ท่านทั้งหลายตั้งอกตั้งใจฟัง
 อย่างถึถ้วนแล้ว ยังจำเป็นที่จะต้อง
 ขอยืนยันแต่ท่านทั้งหลายว่า *การที่จะ
 เข้าใจถึงพุทธธรรมให้ได้จริงๆ นั้น ท่าน*

*ผู้ฟังจะต้องเพิกถอน ทำลายล้างความคิดนึก ความยึดถือ หรือความรู้สึกอันบั่น
 อยู่ในใจของท่านทั้งหลายออกไปเสียให้หมดก่อน แม้ที่สุดแต่ความรู้สึกแปลก*

ใจ ประหลาดใจ ในถ้อยคำที่ข้าพเจ้ากำลังกล่าวนี้ก็ดี. *ความรู้สึกละแวกและความเห็นที่ท่านมีอยู่ในทางธรรมหรือลัทธิในกาย วงการสมาคม ย่อมมีหลักปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่งประจำอยู่,* ซึ่งครอบงำอยู่ในจิตใจของท่านทั้งหลายมาแต่กาลก่อนนั้น ในบัดนี้ขอให้เก็บไว้ก่อน, เพียงแต่ให้ท่านทั้งหลายกระทำตนเป็นกลาง ปราศจากเสียซึ่งความเห็นด้วยหรือยอมรับปราศจากเสียซึ่งความเพ่งแต่จะคัดค้านหรือปฏิเสธ. ขอให้ฟังด้วยน้ำใจที่เป็นกลาง ๆ ก็อาจจะเข้าใจข้อความที่ข้าพเจ้าจะกล่าวได้เป็นอย่างดี.

อันการที่จะมองโลกในด้านใน เพื่อให้เห็นพุทธธรรมนั้น เราจะต้องใช้เครื่องมือที่เป็นอินทรีย์ ชั้นพิเศษ.

อินทรีย์ธรรมดา กล่าวคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามธรรมดานั้น ไม่มีกำลังพอ. อินทรีย์ชั้นพิเศษนั้น ได้แก่ปัญญา และ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ควบคุมไว้ได้ ภายใต้อำนาจของปัญญา, มิใช่ชนิดที่ถูกตัณหาเย็บให้ติดแน่นอยู่กับโลก.

กิริยาที่มองในด้านในนั้น ได้แก่มองให้ทะลุโลก อันประกอบไปด้วยฉากที่สวยงาม ซึ่งสามารถจะจับเอาใจของสัตว์ให้หยุดชะงักติดอยู่เพียงนั้น. อธิบายว่า ไม่ว่าเราจะมองไปทางไหน กระแสแห่งการมองของเราจะไปติดตันอยู่แค่สิ่งที่เราเรียกว่า โลก. หูของเรา จมูกของเรา ลิ้นของเรา ประสาททางกายของเรา ใจของเรา ถูกกักขังอยู่ในวงโลก กล่าวคือ เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง แล้วก็

**ต้องปรับอินทรีย์
ธรรมดา ให้เป็น
อินทรีย์ชั้นพิเศษ.**

วนเวียนอยู่กับสิ่งนั้น ถ้ามิใช่ด้วยความพอใจ ก็ด้วยความไม่พอใจ บ้วนอยู่ในภายในเสมอ หลีกไปทางไหนก็ไม่พ้น เหมือนกับบีศาคที่ คอยหลอกเราอยู่รอบทิศ ไม่ว่าเราจะหมุนหน้าไปทางไหน. อินทรีย์ของเราจึงต้องทำการพัวพันอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ไม่มีสร้าง. อินทรีย์ธรรมชาติของเราจึงใช้ไม่ได้ เพราะไม่มีความสามารถพอ. เราจึงจำเป็นต้อง *บ่ม* หรือ *สร้างอินทรีย์ชนิดพิเศษ* ที่สามารถมองเห็นสิ่งอันพ้นไปจากวิสัยโลก โดยมองผ่านทะลุโลกเข้าไปทางด้านใน.

สิ่งที่เรียกว่าพ้นไปจากวิสัยโลกนั้น เป็นคำที่เข้าใจยากอยู่. อาจมีผู้สงสัยขึ้นในทันทีนี้ว่า ถ้าพ้นวิสัยโลกแล้ว มันจะอยู่ที่ไหนเล่า. ข้อนี้ควรทำความเข้าใจพอเป็นเค้าในขั้นต้นเสียก่อนว่า *ถ้อยคำที่มนุษย์เราใช้พูดกันนี้ มีความหมายแคบ หรือ ไม่พอกับความหมายของปรัชญา. ปรัชญาจึงกลายเป็นของยาก หรือ เข้าใจยากไป.* ที่ว่าพ้นวิสัยโลก ก็ไม่อาจอยู่ที่อื่นที่ไหนได้ คงสัมพันธ์กันอยู่กับโลกนั่นเอง. ยกตัวอย่างเช่น *แก้อ* กับความไม่มีแก้อ. *แก้อ* อยู่ที่นี่, ถ้าเรายก*แก้อ* ไปเสีย ความไม่มี*แก้อ* ก็อยู่ที่ตรงนั้น, *แต่ถึงแม้เมื่อแก้อยังอยู่ที่เก่า ความไม่มีของแก้อ ก็มิได้อยู่แล้วที่ตรงนั้นเหมือนกัน.* ท่านไปมองเห็น*แก้อ* เสีย ท่านจึงมองไม่เห็นความไม่มี*แก้อ* ซึ่งแท้ที่จริงก็ซ้อนกันอยู่ตรงนั้น. การมองสิ่งที่พ้นไปจากวิสัยโลกก็ทำนองเดียวกัน คือ จะต้องมองที่โลก แต่มองให้ทะลุถึงด้านในของมันเท่านั้น. แต่เมื่อเราเป็นโลกเสียเอง ก็ย่อมตกบ่อของตัวเอง

**แก้อี้ กับความไม่มี
แก้อี้มันอยู่ในที่
เดียวกันเสมอไป.**

มองอย่างไรก็ไม่ทะลุพ้นออกไปจากโลกได้ เลยถูกความยึดถือในโลก
หุ้มห่อเอาเป็นเปลือกหุ้มอันหนาแน่น ไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสกับ
พุทธธรรม อันเป็นที่ตั้งอยู่นอกเหนือวิสัยของโลกชนิดหนึ่งด้วย.

สิ่งที่พ้นหรือนอกเหนือไปจากวิสัยโลก ซึ่งเรียกว่าโลกุตตระ
หรือโลกุตตรธรรมนั้น ถ้าจะให้เข้าใจชัด ควรจะจับแก่นชั้นศึกษา
หรือพิจารณาไปจากโลกหรือโลกียธรรมนั่นเอง. โลกียธรรมทั้งหลาย

โลกุตตระเป็นสิ่งที่หา พบได้ที่โลกียะนั่นเอง!

จะเป็นพวกรูปธรรมคือวัตถุก็ตาม
หรือเป็นพวกนามธรรมคือจิตใจ
ก็ตาม ทั้งสองพวกนี้ล้วนแต่มี
เหตุปัจจัยปรุงร้ง คืออาศัยสิ่งอื่น ๆ
ช่วยอีกทอดหนึ่ง จึงจะเกิดปรากฏ

ขึ้นแล้วแปรผัน แดกทำลายไป แล้วกลับเกิดใหม่อีก ตลอดเวลาที่เหตุ
ปัจจัยยังมีอยู่. โลกียธรรมทั้งหลายจึงเป็นสิ่งที่หมุนเวียน และต้อง
หมุนเวียนอยู่เสมอ ทรงตัวมันอยู่ได้เพราะความหมุนเวียน, หยุด
หมุนเวียนเมื่อใด ธรรมพวกนั้นก็ดับไม่มีอะไรเหลือ. เพราะฉะนั้น
สิ่งที่เราเรียกกันว่าโลก ๆ นั้น จึงเป็นเพียงสิ่งทั้งหลายที่กำลังหมุน
เวียนไปเรื่อย ๆ เท่านั้น ได้แก่ความหมุนเวียนของธาตุทั้งหลาย ทั้งที่
ประกอบด้วยนามธาตุคือวิญญาณ และหาวิญญาณมิได้. *ขาดความ*
หมุนเวียนเหล่านี้เมื่อใดแล้ว โลกหรือโลกียธรรมก็ไม่อาจทรงตัวอยู่ได้ จะ
สลายลงทันที. แต่เมื่อสิ่งเหล่านี้สลายดับไปหมดแล้วอะไรเหลืออยู่ได้ โดย
ตนเองไม่แตกดับ สิ่งนั้นย่อมแสดงอยู่ในตัวเองแล้ว ว่ามันเป็นสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง
ซึ่งตรงกันข้ามกับโลกียธรรมทั้งหลาย คือเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ภายใต้อำนาจหรือ
ภายใต้วิสัยแห่งการหมุนเวียนนั่นเอง มันทรงตัวอยู่ได้โดยไม่ต้องมีการ
หมุนเวียน.

เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยสั้นเชิง เราจึงสามารถแบ่งแยก
 สิ่งทั้งหลายออกเป็นสองประเภท คือพวกที่มีเหตุปัจจัยปรุง ต้อง
 หมุนเวียนและเกิดดับ นี้พวกหนึ่ง, กับอีกพวกหนึ่งตรงกันข้าม ไม่มี
 เหตุปัจจัยปรุง ไม่หมุนเวียน ไม่มีการเกิดการดับ. พวกแรกที่มีเหตุ
 ปัจจัยปรุงนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
สังขตธรรม, พวกหลัง ซึ่งตรงกันข้าม
 นั้น เรียกว่า*อสังขตธรรม*. ทั้งสอง
 ประเภทนี้ท่านผู้ใด มองเห็น*ประจักษ์*
ชัดก็ชื่อว่าเห็นพุทธธรรม หรือเห็นสิ่ง
 ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงค้นพบ.

**เห็นทั้งสังขตะ และ
 อสังขตะพร้อมกันนั้น
 คือเห็น “พุทธธรรม”.**

คำว่า “เห็น” ในที่นี้ หมายถึงเห็นประจักษ์ชัดด้วยญาณทั้งหมด ชนิด
 ที่สามารถจะเปลี่ยนหัวใจให้เหนื่อยหน่ายละวางต่อโลกียธรรม และเห็น
 ชุ่มซาบในโลกุตตรธรรมที่จิตของตนได้ถึงโดยสมบูรณ์แล้ว. เพราะ
 ฉะนั้น จึงกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า *ถ้าท่านทั้งหลายเห็นประจักษ์ซึ่งโลกีย-*
ธรรมในด้านใน อันหุ้มห่อรังรัดดวงวิญญาณอยู่ ก็สามารถเพิกถอน และ
เห็นโลกุตตรธรรมได้พร้อมกันนั่นเอง เพราะทั้งสองสิ่งนี้เป็นคู่กัน และซ้อน
กันอยู่เช่นเดียวกับแก้ว กับความไม่มีแก้ว ซึ่งซ้อนกันอยู่ แต่เรา
มองเห็นเพียงแก้วอย่างเดียว โดยทำนองที่กล่าวมาแล้ว.

*โลกียธรรม และ โลกุตตรธรรม ตั้งอยู่ปรากฏอยู่เป็นคู่กันเสมอ.
 แต่เพราะเหตุที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามธรรมชาติของเรา เป็นแต่เพียง
 เครื่องมือที่จะสัมผัสได้ กับพวกโลกียธรรมเท่านั้น เราจึงไม่อาจเห็นโลกุตตร-*

ธรรม ซึ่งมีอยู่พร้อมกันในที่นั่นเอง. ตา หู ตามธรรมดาดังกล่าวนี้ เห็นโลกโดยรอบตัว เฉพาะด้านนอก จึงให้ผลเพียงด้านนอก และให้เกิดผลกระทบอื่นอย่างอื่น ๆ สืบไป ก็ล้วนแต่ด้านนอกทั้งนั้น. เรามีตา

ตาโลกเห็นโลก ตาธรรมเห็นธรรม, เห็นแทนกันไม่ได้

เห็นรูปทั้งปวง เช่น เห็นคอมไฟฟ้า เห็นประตู เห็นหน้าต่าง ตู้หนังสือ และอื่น ๆ ในสถานที่นั้น. ความรู้สึกที่ได้จากตาเช่นนี้เพียงว่า นั่นดวงคอม นั่นประตู นั่นหน้าต่าง นั่นเป็นสิ่งนั้น นี่เป็นสิ่งนี้ ล้วนแต่

ต่างกัน เช่น คอมไฟฟ้าต่างจากตู้หนังสือ ตู้หนังสือต่างจากโต๊ะ เป็นต้น. สิ่งใดงามหรือถูกใจ ก็ชอบ บอกว่าพอใจ อยากมี อยากได้; สิ่งใดไม่งาม ก็ไม่ชอบ อยากให้ไปพันหูพันตา หรือตูดก็ดะดะไปเสียทั้งหมด. และนี่เป็นผลที่ตาหูเป็นวิสัยแห่งโลกิยะได้ก่อให้เกิดขึ้น.

ความรู้สึกจับฉวยเอาด้วยใจ จนเกิดผลกระทบอันเป็นความสบายใจ และไม่สบายใจเช่นนี้เป็นเสมือนเปลือกที่ออกขั้วซ้อนห่อหุ้มดวงใจยิ่งขึ้นทุกที จึงยากที่แสงสว่างแห่งโลกุตตรธรรม จะส่องเข้าถึง. ต่อเมื่อใดได้อาศัยวิธีอันประเสริฐ กระทำตามธรรมดาให้เป็นอินทรีย์ชั้นพิเศษ สามารถเจาะแทงเพิกถอนเปลือกหุ้มเสียได้ เห็นลักษณะอันเร้นลับที่เป็น “ด้านใน” ของสิ่งทั้งปวง เมื่อนั้นจะมองพบโลกุตตรธรรม

ตาดีเห็นของทุกอย่าง
เหมือนกัน; แต่ตาบ้า
จะเห็นต่างกัน.

ในทันที, และก็มองเห็นได้ที่คอมพิวเตอร์ ทีวี ตู้ หนังสือนั่ง เก้าอี้ และอื่นๆ เหล่านี้ เช่นเดียวกันอีกนั่นเอง แต่เป็นการมองข้ามพ้นโลกด้านนอก เข้าไปถึงด้านใน. การมองตามวิธีนี้ เห็นแปลกกัน คือ เห็นเป็นสิ่งเดียวกัน หรือเหมือนกันไปหมด เช่น คอมพิวเตอร์ก็เหมือนกับตู้หนังสือ ตู้หนังสือก็เหมือนกับโต๊ะ โต๊ะก็เหมือนกับเก้าอี้ อะไรๆ ก็เป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวเหมือนกันไปหมด ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบก่อน คือความถูกใจ หรือความไม่ถูกใจ ไม่ได้ก่อให้เกิดความพอใจหรือความไม่พอใจ ไม่รักไม่ชัง ไม่กระหายดิ้นรน ไม่แสดงความรู้สึกแปลกประหลาดอันใดหมด. สรุปความว่า ผู้ที่ตาหูอันเป็นวิสัยโลกิยะ ย่อมมองเห็นด้านนอก เป็นสิ่งทั้งหลายแตกต่างกันนานาประการ, แต่ตาหูชนิดที่เป็นวิสัยแห่งโลกุตตระ ย่อมมองเห็นด้านใน เห็นทุกๆ สิ่งเหมือนกันหมด, ไม่เห็นความงามในสีหรือสีฐานของสิ่งต่างๆ ในโลก แต่ได้ทะลุไปเห็นใจความอันสำคัญ คือที่เรียกในภาษาธรรมะว่า “สามัญญลักษณะ”, อันทำให้สิ่งทั้งปวงในโลกเหมือนกันทุกสิ่ง.

สามัญญลักษณะนั้น คือ ลักษณะทั่วไปแก่สิ่งทั้งปวง ในโลก
ได้แก่สภาพแห่งความแปรผัน ไม่เที่ยง
ไม่แน่นอน, ความที่เมื่อพิจารณา
ให้ดีแล้วเป็นของน่าระอา, และความ
เป็นอนัตตา คือหาจุดกลางที่เป็นตัวตน
อันเป็นสาระอันใดมิได้. ภาพหรือ
ลักษณะอันนี้ ได้ปรากฏเด่นชัด

**อาทิตยัพันตวงก็ไม่
ช่วยให้ดวงตาใจเห็น
อะไรให้ถูกต้องได้.**

อยู่เองแล้วที่สิ่งทั้งปวงในโลก แต่มนุษย์เราได้ไหลไปมองภาพที่เป็น
รูปร่างทรวดทรงที่งามหรือไม่งามไปเสีย จึงไม่เห็นภาพแห่งสามัญญ-

ลักษณะดูจเดียวกับเมื่อมองเห็นแก้ว ก็ยอมมองไม่เห็นความปราศจากแก้ว ฉะนั้นใดก็ฉนั้น. ภาพแห่งสามัญญลักษณะ ได้ส่องแสงแจ่มแจ้ง ยิ่งกว่าแสงอาทิตย์สัปดาห์ดวงรวมกัน แต่แม้กระนั้นภาพแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็ยังไม่กระทบสายตาของมนุษย์ธรรมดาได้; ด้วยเหตุนี้จึงมองข้ามผ่านไปเสียทางอื่น คือคงมองเห็นนั่นเห็นนี่ ชนิดที่ให้เกิดความพอใจ หรือความไม่พอใจอยู่ร่ำไป. ต่อเมื่อมีตาพิเศษดังกล่าวแล้วเกิดขึ้น จึงไม่เห็นรูปเขียวรูปแดง น่ารักไม่น่ารัก เป็นต้นนั้น ๆ, เห็นแต่แสงอันแจ่มจ้าจากสิ่งทงปวง ซึ่งส่องอยู่เป็น อย่างเดียวและเป็นอันเดียวกันทั้งหมด คือแสงแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นั้นเอง.

โต๊ะก็ส่องแสงจ้า และเป็นชนิดเดียวกับโคมไฟฟ้าส่องแสง ตู้หนังสือ ก็ส่องแสงชนิดเดียวกับแก้วส่องแสง. อะไร ๆ ก็ส่องแสง

**ทั้งโลกมีแต่ความลวง
ของกฎแห่งขนาด
และเวลา เท่านั้นเอง.**

ชนิดเดียวกันหมด ไม่มีแตกต่างกัน. เพราะฉะนั้น ผู้ที่เห็น พุทธธรรมแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทงปวงในโลกเป็นเพียงสิ่ง ๆ เดียว โลกทั้งหมดเป็นเพียงสิ่ง ๆ เดียว คือทงรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส

และอารมณ์ในใจต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งเดียวกัน มีการเป็นมาและเป็นไป อย่างเดียวกัน เป็นแต่กฎแห่งเวลาและขนาด (time and space) ทำให้ รู้สึกแตกต่างกัน และอวัยวะที่ใช้สัมผัส ก็สัมผัสได้เพียงชั้นที่เป็นมาายา ภายนอก ของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น. เมื่อเห็นสิ่งทงปวงโดยความเป็นอัน เดียวกัน และเป็นเพียงเกลียวแห่งความหมุนเวียนของสิ่งที่ เป็นเหตุผลของกัน

และกัน โดยไม่มีหยุดหย่อน จนกว่าจะดับ อย่างเดียวกันตั้งแล้ว ทั้งโลก ก็ยังเหลือแต่ “ธรรมคา” ตัวเดียวเท่านั้น. ความไม่ขឹងใจ ไม่เข้าไปผูก ไม่ยึดถือไว้ด้วยใจ ก็จักพลันเกิดขึ้นเอง โดยไม่ต้องมีการพากเพียร หรือขอร้องให้เกิดขึ้น เช่นเดียวกับที่จุดไฟขึ้นเป็นแสงสว่าง ความมืด ก็หายตัวไปเอง ฉันทใดก็ฉันทนั้น.

ความจริง กับความเท็จ เป็นข้าศึกกันอยู่ในตัวเองแล้ว, เรากำลังถูกรอบงำอยู่ด้วยความเท็จของโลก เพราะเราหลงไปจับฉวย เอาโลกในด้านเท็จเอง. *ถ้าเราไปคว้าเอาโลกในด้านความจริงเข้าได้เมื่อใด ความเท็จก็หายวับไป* เหมือนคนที่ ตั้งใจปลอมตัวมาหลอกลวงอย่างใด อย่างหนึ่ง แต่เขารู้ทันเสีย. นักเรียน เรียนวิทยาศาสตร์ มิใช่เพื่อค้นหา เหตุผลเพื่อพิสูจน์ความเหลวแหลก ของวิชาไสยศาสตร์ แต่เรียนเพื่อ เข้าถึงความจริงทั่วไป แต่ในที่สุดก็พบความเหลวแหลกของศาสตร์ อันเป็นมายาเหล่านั้นได้เอง. ทั้งนี้ ก็เป็นเพราะ *ความเท็จกับความจริง จะอยู่ในจิตใจดวงเดียวกัน ของบุคคลคนหนึ่งในขณะที่เดียวกันไม่ได้*, และ อันนี้เป็นกฎทางจิตวิทยาหรือกฎธรรมดาของจิต. เมื่อสิ่งหนึ่งเข้ามา สิ่งตรงกันข้ามจะต้องออกไป โดยที่ไม่ต้องมีการพยายาม หรือขอร้อง.

**ความจริงย่อมเป็นข้า
ศึก ต่อคนผู้เป็นมิตร
กับความเท็จ**

ยกตัวอย่างเช่น เราเดินไปในที่มืด ได้รับสัมผัสชนิดถูก สับเข้าที่เท้าโดยแรง เลือดไหลซิบ ร้องเอะอะขึ้น มีผู้ร้องบอกว่า ที่ตรงนั้นมีงู ซึ่งเขาได้เห็นเองเมื่อเย็นนี้. ความเจ็บปวดอันมีลักษณะ

ของการถูกกัดได้เกิดขึ้น เป็นทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า น้ำตาไหล เหงื่อตก. ครั้นมีคนอีกคนหนึ่งมาช่วยเหลือ และเอาไฟมาส่องดู และได้พบสิ่งนั้น กลายเป็นเพียงวัตถุมีคม ชนิดที่กระดกได้เร็วในตัวเอง (เช่นกะลามะพร้าวที่แตกเป็นวงโค้งมีปลายแหลมทั้งสองข้าง) ชนิดหนึ่งสับเอาเท้า มีรอยประกอบกันพอดี ไม่ใช่ขู่งกัด. ความเชื่อและความรู้สึกที่ว่าถูกกัดก็หายวับไปราวกะปริดทิ้ง ความรู้สึกที่ว่าไม่ได้ถูกกัด หรือกระทั่งความขบขัน จะเกิดขึ้นเองทันที โดยไม่ต้องพยายามหรือขอร้อง.

หรือไม่ถึงอย่างนั้น เช่นเดินไปมืดๆ เขยิบเอาเชือกเข้า ด้วยอุปาทานที่สำคัญว่างู ก็สะดุ้งกลัวกระโดดโหยงไปยืนตัวสั่นระริก อยู่ ต่อเมื่อได้ไฟมาส่องดูเห็นเป็นเชือก ความขบขันก็จะเกิดขึ้นแทนความกลัวที่ได้หายวับไป.

**โลกนี้จะเป็นเชือก
และเป็นงูพร้อมกัน
ในคราวเดียวไม่ได้.**

ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ความเข้าใจว่างูกับความรู้สึกว่าไม่ใช่ งู จะอยู่พร้อมกันในใจไม่ได้ ทั้งที่ เรื่องจริง หรือของจริงเป็นอันเดียวกัน ได้แก่เชือกเส้นเดียวกันนั้น. มันอาจ ให้ผลในทางใจแก่เรา ในฐานะเป็นงู ก็ได้ หรือเป็นเชือกก็ได้. และมี ลักษณะสำคัญที่น่ากำหนดอยู่ตรงที่ว่า

เมื่อใด ความเท็จเข้ามาแทนที่อยู่ที่ ความจริงก็ไม่แสดงตัวออกมา.

โลกหรือโลกิยธรรมก็ฉนั้นนั้น จะให้ผลเป็นงู หรือเป็นเชือกได้ทั้งสองอย่าง แล้วแต่ที่เราจะมองเห็นมันในด้านสามัญญ-

ลักษณะ หรือมองเห็นแต่ในด้านมายา ซึ่งเป็นผิวนอกอันฉาบไว้ ซึ่งเราเรียกว่าตัวโลกเอง. เมื่อใดเห็นสามัญญลักษณะ เมื่อนั้นย่อมไม่เห็นโลก. เมื่อใดเห็นโลก เมื่อนั้นไม่เห็นสามัญญลักษณะ ทั้งที่สามัญญลักษณะก็อยู่ที่โลกนั่นเอง.

นี่ย่อมแสดงว่า สิ่งที่ทำตาเราทำนอยู่ทุกเมื่อนั้น ยังมีใช้ลักษณะอันแท้จริงของโลก. จากโลกนั่นเองเราจะต้องมองให้เห็น “สิ่ง” อีกสิ่งหนึ่งซึ่งเมื่อเรามองเห็นแล้ว จะไม่เห็นโลกนั้นอีกเลย. ข้อนี้ข้าพเจ้าใคร่ที่จะสาธกให้เห็นความชัดเจน ด้วยเรื่องราวเรื่องหนึ่งแห่งพระเวท ตามที่เคยได้ยินได้ฟังมา :-

เรื่องนั้นเล่าว่า ท้าวชนก ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นกษัตริย์ที่โด่งดัง ได้ออกผนวชบำเพ็ญโยคะเป็นโยคี เป็นเวลานานครบถ้วนแล้ว เข้าใจว่าตนได้ลุถึงญาณอันเป็นชั้นยอดสุดของโยคปฏิบัติ กล่าวคือได้เห็นอาตมัน อันเรียกตามโวหารของพระเวท ซึ่งเมื่อเทียบกับฝ่ายพุทธศาสนา ก็คือเห็นอสังขตธรรม หรือนิพพานนั่นเอง. ประชา-
ราชฏรก็แตกตื่นลือเลื่องกันทั่วไป ว่าท้าวชนกเป็นผู้สำเร็จ ก็เป็นผู้ชนะโลก กล่าวคืออารมณ์ทั้งปวงแล้ว.

มีนักบวชสตรีรูปหนึ่ง ซึ่งไม่มีความเชื่อในเรื่องนี้ คือไม่เชื่อว่าราชฤษีชนกจะเป็นผู้สำเร็จจริง. เพื่อจะทดลองสอบสวนด้วย

หญิงหรือชายไม่มี ความหมายแก่จิต ที่เข้าถึงพุทธธรรม

ตนเอง วันหนึ่งจึงเดินเปลือยกายเข้าไปหาท้าวชนกในที่ที่ท่านนั่งสงบ
อารมณ์อยู่. พระโยคีผู้ได้รับสมญาว่า
ได้บรรลุความสำเร็จแล้วนั้น แม้จะ
มิได้แสดงอาการกระวนกระวายอย่าง
หนึ่งอย่างใดก็ตาม แต่ก็ได้เบือน
หน้าไปนิดหนึ่ง แล้วอยู่ในปกติภาวะ
สลับไปอย่างเดิม. นางบรรพชิกาผู้นั้น
ได้ตบมือร้องเย้ยหยันขึ้นว่า “นี่หรือท่านผู้สำเร็จ!” ทันที.

ความข้อนี้อธิบายว่า ผู้ใดเห็นอาตมมัน ผู้นั้นไม่เห็นโลกียธรรม
เช่นอิทธิภาวะ หรือความเป็นหญิง ที่ปรากฏอยู่ที่รูปธรรมหรือวัตถุ
นั้นๆ เลย; กล่าวคือ มี
ความรู้สึกชนิดที่สูงไปกว่าที่
จะรู้สึกในเพศว่าเพศนั้นเพศ
นี้, คือ **ไม่มีความเป็นหญิง
หรือชาย ในความรู้สึก**, มีแต่
ความรู้สึกอย่างเดียวกันกับที่
เราท่านมีความรู้สึกเรื่องเพศในแก้อหรือโตะ. เรามีความรู้สึกในแก้อ
หรือโตะอย่างไร ท่านผู้สำเร็จแล้ว ย่อมมีความรู้สึกในความเป็นหญิงหรือ
ชายอย่างนั้น คือสำหรับท่านนั้น สิ่งทุกอย่างสิ่งเหมือนกันหมด และเป็นอัน
เดียวกันหมดด้วย. ถ้าท้าวชนกกำลังมีความรู้สึกชนิดที่มีอาตมมันเป็น
อารมณ์ เยี่ยงวิสัยแห่งผู้สำเร็จทั้งปวงแล้ว ทำไมจึงเห็นเพศ หรือมี
ความรู้สึกในทางเพศ ซึ่งเป็นเพียงภาพที่อาศัยอยู่ที่กายนั้นเท่านั้น.
การเบือนหน้าเมื่อนิดหนึ่ง ย่อมแสดงว่าท่านได้เห็นหรือรู้สึกในเพศ.

**เพศหญิงหรือเพศชาย
มีอะไรไม่ต่างกันแก่
สายตาที่เห็นพุทธธรรม**

อุททาทรณ์อันนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า ถ้าเห็นอสังขตธรรมหรือ
พุทธธรรม อันเป็นสิ่งที่หนึ่งซึ่งพระ-
พุทธองค์ทรงค้นพบ ก็จะไม่เห็นโลก
ตามที่สายตาคนธรรมาแลเห็น, ถ้า
เห็นโลกตามที่สายตาคนธรรมาแลเห็น
ก็ไม่เห็นอสังขตธรรมหรือพุทธธรรม.
หรือกล่าวสั้นๆก็ว่า ถ้าเห็นโลก ก็ไม่เห็นพุทธธรรม ถ้าเห็นพุทธ-
ธรรม ก็ไม่เห็นโลก ทั้งที่เราต้องมองดูพุทธธรรมที่โลกนั่นเอง.

**ถ้าไม่มีผลแก่จิตใจ
แม้มีอยู่ก็เท่ากับไม่มี.**

การเห็นอสังขตธรรมหรือสิ่งอันพ้นวิสัยโลกนั้น ดวงตาที่
เป็นภายนอกไม่ทำหน้าที่ หรือไม่อาจมองเห็นสิ่งใด, หรือแม้หากว่า
มันจะเห็นสิ่งใด ก็ย่อมไม่ก่อให้เกิดการกระทบกระเทือน หรือการ
เปลี่ยนแปลงใดๆ ขึ้นแก่การเห็นโลกุตตรธรรมในภายใน จึงเท่ากับ
เป็นการไม่เห็นเลยเหมือนกัน. การเห็นในด้นใน คือเห็นโลกุตตรธรรม
หรืออสังขตธรรม จึงเป็นสิ่งที่แปลกประหลาดเป็นพิเศษ โดยประการ
ดังกล่าวมาแล้ว.

เท่าที่ได้ยกอุททาทรณ์มายี่ดยวนี้ ก็เพื่อแสดงว่า ในขั้นต้น
เราไม่พึงประมาทในสิ่งที่ยังไม่สามารถเข้าใจได้, และยิ่งกว่านั้นก็คือว่า สิ่ง
เรายังไม่สามารถเข้าใจได้นั้น ก็เป็นสิ่งที่ไม่เหลืออวิสัยที่เราจะเข้าถึง. เรา
ทุกคนมีหวังที่จะเข้าถึงสิ่งซึ่งเราคิดว่าสุดวิสัย! เรามีเหตุผลอันสมควร
ที่จะกล่าวด้วยความเชื่อว่า เราทุกคนมีหวังที่จะเข้าถึงพุทธธรรม ซึ่ง
จะได้พิจารณากันสืบไปว่า จะมีวิถีทางที่เข้าถึงได้อย่างไร.

การเข้าถึงพุทธธรรมอยู่ที่การทำลายเปลือกหุ้มจิต

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การที่เราพบกับพุทธธรรมไม่ได้ ทั้งที่พุทธธรรมมีอยู่ในที่ทั่วไป ก็เนื่องจากมีอะไรบางอย่างเป็นเครื่องกีดกันอยู่ เช่น เปลือกหุ้มห่อหุ้มห่อลูกไก่เป็นตัวอย่าง. ฉะนั้น *วิถีที่จะเข้าถึงพุทธธรรมในขั้นแรก* ก็จำเป็นต้องพิจารณาถึงเปลือกหุ้มอันนี้เสียก่อน โดยละเอียด.

เปลือกหุ้มชั้นนอกที่สุด ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส อันเป็นภาพลวงของโลก หรือตัวโลกเองในด้านที่ปรากฏแก่คนธรรมดา. ความรู้สึกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจตามธรรมดาของเรา ไม่ว่าจะ

**ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
ของเรา คอยแต่จะเป็น
สิงหลอกเจ้าต่อเรา.**

จะส่งไปทางไหน ล้วนแต่จะพบ
สิ่งเหล่านั้น และคอยแต่จะวิ่งไป
หาสิ่งเหล่านั้น จนกลายเป็นความ
รู้สึกประจำตัวหรือสัญชาตญาณ :
เรามี *ตา* ซึ่งคอยแต่จะวิ่งไป *หารูป*,
มี *หู* ซึ่งแส่จะไป *หาเสียง*, มี *จมูก*

ซึ่งแส่แต่จะคอย *ดมกลิ่น*, มี *ลิ้น* ซึ่งคอยแต่จะติดหรือ *เมานินรส*, มี *กาย*
ซึ่งใคร่แต่จะพบกับ *สัมผัส* ที่นึมนวลยวนใจ เป็นที่ตั้งแห่งความเสียว
กระสั่น, และมี *จิต* ชนิดที่คอยแต่จะ *แส่ไปตามเรื่องของตัณหา* กล่าวคือ
ความดิ้นรนร่าไปในเรื่องที่มันชอบ โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย
เป็นสะพาน.

ความมีนเมาในส่วนที่ตนพอใจ และความกลัดกลุ้มในสิ่งที่
ไม่พอใจ และความเชื่อมซึ่มในสิ่งที่กลางๆ ย่อมเกิดขึ้น และเกิดอยู่
เสมอไป เพราะความรู้สึก
ของเรา ไม่แหลมพอที่จะเจาะ
แทงให้ทะลุความเป็นมา
ของสิ่งเหล่านั้นไปได้. **โลกคือ**
รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จึง
เป็นเหมือนเปลือกที่หุ้มเราอยู่ และเป็นเปลือกชั้นนอกที่สุด. มันเป็นกะลา
ครอบเรา, เป็นกรงขังเรา. แต่เราผู้ถูกขังรู้สึกอยู่ว่า มันเป็นทรัพย์สินสมบัติ
ที่เรามีอยู่อย่างร่ำรวย หรือเป็นโชคค้ของเรา ที่มีสิ่งเหล่านั้นมาก ๆ.

**กะลาครอบเรา, เรารับเอา
เป็นทรัพย์สินสมบัติของเรา!**

ในขั้นนี้เรากำลังเป็นบ่าวเป็นทาส ของสิ่งที่เรากำลังสำคัญ
ตัวเราว่าเราเป็นเจ้าของเป็นนายเหนือมัน. ต่อเมื่อถึงขั้นที่เข้าถึงพุทธธรรม
แล้วนั้นแหละ เราจึงจะรู้สึกตัวได้ถูกต้อง และมันกลับเป็นบ่าวเราจริง
เพราะผู้ถูกลงถึงพุทธธรรมแท้จริงแล้ว ย่อมชนะโลกหรืออารมณ์ทั้งปวง.

การที่จะเข้าถึงพุทธธรรม จำเป็นที่จะต้องลอกเปลือกชั้นนอก
กล่าวคือ สัตถชาติญาณแห่งการหลงติดใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ตั้ง
ต้นแต่การสำรวจมโนทรีย์ กระทั่งถึงการพิจารณาเห็นความเหลวไหล
ของมันในที่สุดด้วยอำนาจปัญญา.

ในขั้นนี้จึงลองนึกดูก่อนโดยแยกคายว่า ถ้าความงามหรือ
ความอริยของโลก ทั้งทางตา ทางหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่รังรัดเรา

ได้แล้ว แนวแห่งความคิดของเราจะเป็นอิสระเพียงไร. และท่านจะมองเห็นได้สืบไปว่า เราได้ออกมาจากกรงๆ หนึ่งแล้วจริงๆ.

ครั้นทำลายกรงหรือเปลือกในชั้นนอก กล่าวคือสัญญาตาญาณแห่งการหลงติดในภาพมายาของโลกได้ชั้นหนึ่ง ดังนี้แล้ว ที่นี้ก็มาถึงเปลือกหรือกรงชั้นกลางที่ได้แก่ความยึดมั่นถือมั่นในความเชื่อ ความคิดเห็น หรือลัทธิที่คนเราทุกคนตามธรรมดา ย่อมติดอยู่ไม่อย่างหนึ่งก็อย่างใดเสมอ.

ความเชื่อ! เป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องมีอย่างที่จะเว้นเสียไม่ได้. ท่านทั้งหลายย่อมมีความเชื่อในครู ในอาจารย์อย่างยึดมั่น ว่านอกจากอาจารย์ของท่านแล้ว ไม่มีใครพูดถูกทำถูก. ท่านยึดมั่นในลัทธิ หรือในปรัชญาของท่าน ว่านอกจากหลักที่ท่านถืออยู่แล้ว ไม่มีของใครถูก เช่น หลักอันว่าด้วยอัตตาที่แย้งแย้งกันอยู่ในบัดนี้. ท่านเป็นสมาชิกของสมาคมไหน หรือเป็นบรรพชิตแห่งนิกายไหน นิกายอื่น สมาคมอื่นใช้ไม่ได้ ไม่ถูก.

ท่านเชื่อในหลักการหรือวิธีการแห่งสมาคมของท่าน ไม่ว่าจะ

เป็นทางการเมือง หรือทางอื่น ๆ ตลอดถึงทางศาสนาก็ดี ว่านอกจาก

หลักของคณะท่านแล้ว ย่อมไม่มี

ประโยชน์คุ้มแก่การลงแรง. นี้

เรียกว่าความเชื่อชนิดที่เป็นกรง

กักขังความคิด และปัญญาของ

ท่านไว้ในวงจำกัด และทำให้

หมดอิสระ. เปลือกกล่าวคือความยึดด้วยอำนาจความเชื่อเช่นนี้ มีแต่จะ

**ความเชื่อของเราคือกรง
ขังดวงวิญญาณของเรา!**

ยอมหนาเข้า ๆ และจะหนายังขึ้นจนกระทั่งเราตาย และตายไปภายในเปลือก หรือกะเปาะฟองแห่งความเชื่อเหล่านั้นเอง โดยไม่มีวันที่จะทะลุออกมาได้.

ถ้าหากท่านทั้งหลายในที่นี้ มีความเชื่อว่าการเป็นสมาชิกของสมาคมนี้ อย่างเดียวกับท่านอื่น ที่จะทำให้ท่านเข้าถึงพุทธธรรม หรือนิพพานได้ โดยไม่มีทางอื่นแล้ว ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า แทนที่จะเป็นบันไดหรือเป็นเครื่องช่วยเหลือ กลับจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจมติด ไม่มีวันที่จะเข้าถึงนิพพานได้เลย.

เพราะเหตุว่า นิพพานเป็นความไม่ติดในสิ่งทั้งปวง พุทธธรรมจะปรากฏเฉพาะแก่จิตที่เป็นอิสระ ไม่มีอะไรผูกมัดหรือยึดติด เช่น ถูกล้อมติดด้วยความเชื่อมั่นนี้เป็นต้น, การทำลายเปลือกหุ้มในชั้นนี้ มีอุดมคติอยู่ที่ว่า ต้องให้จิตใจเป็นอิสระของตัวมันเอง ให้ปรัชญาแผ่ไปได้โดยรอบตัว ไม่มีอะไรจำกัดขัดขวาง ให้ตัวเองเป็นของตัวเอง มิใช่ของความติดมันยึดมันในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.

ตัวอย่างอันประเสริฐแห่งการมีตัวเป็นของตัวเอง ไม่ติดตั้งอยู่ในใครหรือสิ่งใดนั้น ได้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ใหม่ๆ นักบวชนิกายอื่นบางคนได้ทูลถามพระองค์ว่า “แหม, อินทริย์ของท่านผ่องใส ดูท่านเป็นสุขมาก ท่านบำเพ็ญธรรมของใคร ท่านบวชอุทิศเจาะจงพระศาสดาองค์ไหน?” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า พระองค์เป็นสยัมภู

ปกเปลือกแห่งความเชื่ออันเคยจมปลักออกแล้ว ก็จะเป็น “สยัมภู”.

คือพระองค์เป็นอะไร ๆ ของพระองค์เองเสร็จ. มี “สิ่ง” สิ่งหนึ่งเป็นของพระองค์เองโดยเฉพาะแล้ว การบวชจะต้องเจาะจงใครเป็นศาสดาด้วยแล้ว. นักบวชผู้นั้นก็มิศรัยผิงผิงก้อยู่ไปมา ด้วยความล่งเลว่าข้อที่พระองค์กล่าวนั้น บางทีอาจเป็นไปได้ แต่ในที่สุดก็ได้จากไปโดยไม่เข้าใจ. ทั้งนี้เพราะว่า การยึดติดด้วยอำนาจความเชื่อมั่นนั้น เป็นของธรรมดาหนาแน่นเกินไปในหมู่มนุษย์ จนยากที่จะมองเห็นความไม่ยึดติดได้ โดยง่ายเสียแล้ว.

สัญญาตญาณแห่งการคิดฟุ้งผู้อื่นก่อนการคิดฟุ้งตัวเอง เป็นสิ่งที่เหนียวแน่นเกินที่จะเปรียบได้ด้วยอุปมาอันใด. *ไม่ว่าผู้ใดจะเป็นสาวกในศาสนาไหนก็ยกย่องในพระศาสดาของตนอย่างยัดมันแล้ว แม้จะปล่อยวางสิ่งอื่นมาได้มากแล้วเพียงใด ก็มาติดตั้งอยู่แต่องค์ศาสดาของตนนั่นเอง; ไม่สามารถเข้าถึง “จุดรอดพ้น” ที่พระศาสดาองค์เดียวกันนั้นสั่งสอนให้ และหวังเป็นอย่างมากที่จะให้สาวกของท่านเข้าถึงสภาพอันนั้นมิใช่ให้มาติดตั้งอยู่แต่ท่านเอง อันเป็นการติดชั้นเปลือกนอกอย่างน่าสมเพชเวทนาเป็นที่สุด. การยึดมั่นในองค์ศาสดาหรืออาจารย์ เป็นประโยชน์เฉพาะที่ยังอยู่ในขั้นศีลธรรม หรือ moral แต่ในขั้นปรัชญากลับเป็นสิ่งที่ขัดขวางมิให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง.*

**ยิ่งสะสมอาจารย์
ก็ยิ่งไม่มีอาจารย์.**

ข้อความในตอนนี้ มีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า จำเป็นที่จะต้องกระทำปัญญาของตนให้เป็นอิสระ ปราศจากความถูกทำให้ติดยึดใน

สิ่งใด ๆ เสียก่อน แสงแห่งพุทธธรรม จึงจะส่องถึงตัวเราได้. นี่เป็นการปกอกเปลือกอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นเปลือกที่เหนียวแน่นยิ่งนัก สำหรับผู้ที่ได้บ่มตัวเองมาภายในวงอันจำกัดของลัทธินิกายใดนิกายหนึ่ง โดยเฉพาะ มาด้วยความยึดถือ จนกระทั่งวิษชา.

อันสิ่งที่เรียกว่าพุทธธรรมในที่นี้ แม้จะดูคล้ายกับว่าเป็นสิ่งที่เร้นลับสักเพียงไรก็ตาม แต่ความจริงเป็นเพียงสิ่งที่จัดได้ว่าเป็น “ของธรรมดา” เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลายเหมือนกัน. สิ่งที่เราเรียกว่า “ธรรมดา” นั้นมีอยู่ ๒ พวก คือพวกที่หมุนเวียนได้แก่โลก, กับสิ่งที่ไม่หมุนเวียน ได้แก่สิ่งที่พ้นวิสัยโลกออกไป.

พุทธธรรมอันหมายถึงนิพพานนั้น เป็นสิ่งธรรมดาประเภทที่พ้นวิสัยโลก ไม่หมุนเวียน ไม่ต้องมีอะไรสร้างหรือปรุงแต่ง เป็นอิสระอย่างยิ่งในตัวเอง เพราะไม่มีอะไรทำให้เกิด หรือทำให้ดับได้ดังที่เรียกว่าเป็นอสังขตธรรม. สิ่งนี้ไม่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งเวลาและขนาด ซึ่งเรียกว่ากฎแห่ง *time and space*.

ส่วนโลกหรือสิ่งที่เรารู้สึกได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามธรรมดานั้น ถ้าปราศจากเสียซึ่งการกำหนดด้วยกฎแห่งเวลาและขนาดแล้ว จะไม่ปรากฏแก่เรา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า โลกจะไม่มี. แต่สิ่งที่เร้นลับ อันเราเรียกว่าสิ่งซึ่งพระพุทธองค์ทรงค้นพบนี้อยู่นอกกฎแห่งเวลาและขนาด ไม่ต้องอาศัยกฎนั้น. เราจะได้สัมผัสได้ด้วยญาณจักขุ. เพราะเหตุที่สิ่งนี้เป็นสิ่งที่มิอิสระในตัวมันเอง ผู้ที่จะเข้าถึง

**อิสระภาพแท้จริง
จะมีต่อเมื่อรู้จักทำ
จิตให้อิสระเสียเอง**

สิ่งนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องเป็นผู้มีใจอิสระ โดยทำนองเดียวกันด้วย : เป็นอิสระโดยจิตใจ เป็นอิสระต่อความลุ่มหลงมัวเมาต่อเหยื่อล่อของโลก. เป็นอิสระต่อความเชื่อที่ยึดมั่นติดมั่น จำกัดวงของปัญญาให้คับแคบ.

ถ้าปราศจากเสียซึ่งความเป็นอิสระดังกล่าวแล้ว จะไม่อาจเข้าถึงพุทธธรรมได้เลย เพราะสิ่งที่ เป็นอิสระ จึงจะพบสิ่งที่ เป็นอิสระด้วยกันได้.

ท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัท ย่อมจะได้ยินได้อ่านคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ตรัสไว้ในบาลีกาลามสูตร ดิกนิบาต อังคุตตรนิกาย. ในพระสูตรนั้น ทรงสั่งสอนความเป็นอิสระในทาง

ศาสนาที่ควรเชื่อ คือ ศาสนาที่มีอยู่ในเราเอง!

ความเชื่อและความคิดเห็นเป็นอย่างยิ่งก็คือ ให้พุทธบริษัทรู้จักปก
เปลือกลงในขั้นนี้ นั่นเอง : ทรง
สอนว่า อย่ารับเอามาเชื่อหรือ
ถือไว้ เพราะเหตุที่ได้สอนสืบๆ
ต่อกันมา, อย่าเชื่อโดยคิดว่าเรา
ฟังมาเองอย่างนี้ๆ, อย่าเชื่อโดย
คาดคะเน, อย่าเชื่อโดยเหตุที่เห็นครูอาจารย์ทำสืบกันมาอย่างนี้, อย่าเชื่อ
โดยคิดว่าสมณะผู้กล่าวนี้เป็นครูของเรา, อย่าเชื่อโดยเหตุว่าข้อความนั้นมี
สมอ้างอยู่ในปิฎก ดังนี้เป็นต้น. ท่านเคยได้ยินได้ฟังดังนี้ ในคำสอน
ของผู้อื่นบ้างไหม? คือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้กล้าหาญ
เด็ดขาด ในการเพิกถอนหรือปกเปลือกลงที่หุ้มห่อปรีชาญาณ โดย
เป็นอิสระอย่างยิ่ง.

ท่านไม่ต้องเชื่อ แม้ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังที่พระองค์ ทรงสรรเสริญท่านพระสารีบุตร ผู้ยืนยันว่าท่านมีความเชื่อตัวท่านเอง ไม่เชื่อในพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งๆที่ท่านเป็นสาวกผู้ฟังคำสั่งสอน ของพระองค์. ทั้งนี้เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาที่กล่าว สั่งสอนให้ทุกๆ คนเชื่อตน, คือ ให้ได้เห็นจริงอย่างเป็นอิสระด้วยตน แล้วมันก็เชื่อของมันเอง โดยไม่ต้องมีการสร้างความเชื่อขึ้นจาก ปัจจัยภายนอก.

ถ้าท่านเชื่อผู้อื่น ท่านก็ไม่มีโอกาสเชื่อตน. คำว่า “เชื่อตน” หมายความว่า ทำตนให้เป็นอิสระจากความเชื่อที่มาจาก ภายนอก อันเข้ามาผูกพันหุ้มห่อความคิดอันเป็นอิสระของตนนั่นเอง. และในการปกเปิดอกขั้นที่ต่อไปจากขั้นนี้ เรายังต้องการความคิด ที่เป็นอิสระยิ่งขึ้นไปอีก จนถึงกับเพิกถอนตนนั้นเสียอีกด้วยซ้ำไป. ถ้าหากไม่มีความคิดที่เป็นอิสระในขั้นความเชื่อแล้ว ความคิดอันเป็นอิสระ ขั้นสูงก็จักเกิดขึ้นไม่ได้เลย.

ท่านผู้ฟังบางท่านอาจนึกแย้งขึ้นในใจว่า ถ้าอย่างนั้นทำไม เราจึงเปล่งวาจาอันยึดเอาพระพุทธรูป เป็นสรณะว่า “พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ” เป็นต้น ดังนี้เล่า? การยึดถือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง โดยนัยเดียวกันนี้ มิเป็นเครื่องกีดกันคนเราไม่ให้เข้าถึงพุทธธรรมไป หรือ? ข้าพเจ้าขอยืนยันโดยแท้จริง ว่า ถ้าการยึดมั่นยังมีอยู่ตราบไต่แล้ว ก็ย่อมเป็นเครื่องกีดกันมิให้ท่าน

**มิพระพุทฺธ พระธรรม
พระสงฆ์จริง ก็ต่อเมื่อ
ไม่ยึดในพระพุทฺธ
พระธรรม พระสงฆ์!**

เข้าถึงพุทธธรรมได้เลย. การยึดถือที่ฟังมีเฉพาะในคัมภีร์ธรรม หรือ
ชั้นที่ยังต้องทำความดีความงามวนเวียนอยู่ในโลกที่สูงขึ้นไป เช่นโลก
สวรรค์.

ความหลุดพ้นมีได้ ต่อเมื่อไม่มีการผูกพัน

การยึดถือที่ฟัง ย่อมไม่มีในขั้นที่เป็นความหลุดพ้น. เฉพาะ
ความหลุดพ้นของท่านผู้หลุดพ้นแล้ว
ย่อมเสมอกันและเป็นอันเดียวกัน
หมด, ไม่มีใครเป็นที่พึ่งแก่ใครได้.
และการที่จะหลุดพ้นจากความผูก
พันด้วยการถือที่ฟัง ไปยังความ
เป็นอิสระโดยตัวเองอันเด็ดขาดนั้น จะมีได้ก็ต่อเมื่อตนพ้นแล้วจาก
การผูกพันใด ๆ.

ในภาษาปรมัตถธรรม ไม่มีใครเป็นศิษย์เป็นอาจารย์ มีแต่
กัลยาณมิตร ของกันและกันเท่านั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงสอน
ว่าให้ยึดถือผู้อื่นเป็นที่พึ่ง, พระองค์ทรงสอนให้ยึดตัวเองเป็นที่พึ่ง
โดยบทว่า อตฺตที่ปา อตฺตสรวา เป็นต้น. พระองค์ตรัสว่า “ความ
พยายามเพื่อให้รอดพ้นนั้น เป็นสิ่งที่พวกท่านทั้งหลายจักต้องทำเอง, ตถาคค
เป็นแต่ผู้ชี้ทางเท่านั้น”. การยึดถือพระองค์เป็นที่พึ่ง มีความหมายเพียง
ในขั้นต้น ๆ สำหรับคนผู้ยังต่ำเกินไป ยังไม่สามารถเข้าใจในการยึดตัวเองเป็น
ที่พึ่ง และเลิกการถือที่พึ่งโดยประการทั้งปวงในที่สุด.

ธรรมะเปรียบเหมือนเรือ แพ ที่ เป็นพาหนะ, การประพฤติ
ธรรม เหมือนกับการขี่เรือ ไปหาฝั่งที่รอดพ้น. คนที่ยังต้องพึ่งเรือ

ก็คือคนที่ยังไม่ถึงฝั่งอันเป็นที่รอดพ้น, ยังต้องถือที่พึ่งในเรืออยู่
 เพียงใดก็แปลว่ายังหลุดออกไปสู่ความรอดพ้นไม่ได้อยู่เพียงนั้น. การ
 หลุดพ้นไปจากโลกียธรรมอันหุ้มห่อเรา ก็เช่นเดียวกัน. การถือที่พึ่ง
 หรือความเชื่อในบุคคลที่ยึดถือเอา
 เป็นที่พึ่ง มีเฉพาะในชั้นที่ยังเป็น
 การท่องเที่ยว และปรารถนาสิ่งใด
 สิ่งหนึ่งอยู่ในฝ่ายนี้. ^๕สิ่งที่พระพุท-
 ธิองค์ทรงชี้ให้แก่สาวกทั้งปวงนั้น ^๕คือ
 ความหลุดพ้นออกไปเสียจากความผูกพันกับสิ่งใด ๆ ทั้งหมด รวมทั้งพระองค์
 เองด้วย รวมทั้งตัวของตัวเองด้วย. มันเป็นการหลุดพ้นจากความผูกพัน
 โดยสิ้นเชิงจริงๆ.

**เปลื้องตนไป จน
 ไม่มีใครที่เปลื้องตน!**

สรุปความสั้น ๆ ในตอนนั้นว่า การปอกเปลือกที่หุ้มห่อใน
 ชั้นนี้ ^๕ก็คือการเปลื้องความผูกพันต่อสิ่งภายนอกที่ผูกพันกันอยู่ในทาง
 ความเชื่อหรือยึดถือด้วยใจ ให้หมดจดไปเสียชั้นหนึ่ง. คงเหลือแต่
 ตัวเองที่เป็นอิสระจากความผูกพันภายนอก ยังอยู่ที่แต่ความยึดตนหรือ
 ผูกพันตนของตนเองโดยตนเอง อันเป็นภายใน อันเป็นเปลือกที่จะ
 ต้องเปลื้องเป็นขั้นสุดท้าย และขั้นที่ประณีตที่สุด. ^๕การปอกเปลือก
 ขั้นในสุด หรือขั้นสุดท้ายนี้ ^๕จึง ^๕คือการเปลื้องตนออกเสียจากตน.

ในขั้นแรก ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงการเปลื้องตนออกมาเสียจาก
 ความติดใน รูป เสียง กลิ่น รส อันเป็น “เหยื่อของโลก”.

ในขั้นที่สอง เปลื้องตนเสียจากความผูกพันกันกับสิ่งภายนอกในทางความเชื่อ หรือยึดเอาเป็นที่พึ่ง.

ในขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นขั้นค่อนข้างเข้าใจยาก คือ การเปลื้องตนเสียจากตนเอง.

การกล่าวดังต่อไปนี้ จะช่วยให้เข้าใจได้เร็วเข้าสักหน่อย
 ใจคือว่า กามารมณ์ หรือเหยื่อโลก เป็นเปลือกชั้นหยาบที่สุดที่หุ้มห่อ, ความผูกพันในทางความเชื่อถือสิ่งภายนอก เป็นเปลือกชั้นกลาง และความยึดติดตัวของตัวเอง เป็นเปลือกชั้นประณีต, เป็นเปลือกที่จะต้องลอกออกทั้งเสียเป็นชั้น ๆ กันดังนี้.
 ครั้นมาถึงขั้นสุดท้ายนี้ อาจมีความฉงนเกิดขึ้นว่า พระผู้มี

**พึ่งตนไปจนไม่มีใคร
 ที่ต้องพึ่งตนหรือพึ่งใคร.**

พระภาคเจ้าทรงสอนให้พึ่งตนของตน; ทำไมในขั้นนี้ จึงมากล่าวว่าให้เปลื้องตนเสียเล่า. การที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ชัด จำต้องพิจารณากันถึงสิ่งที่เราเรียกว่า “ตน” โดยละเอียด.

สิ่งที่เรียกว่า “ตน” หรือตัวของเรา ตามที่รู้สึกประจำอยู่ในสันดานนั้น เกิดมาจากสัญญาชาติตามธรรมดาของสัตว์ ที่ยังประกอบด้วยอวิชชา. ตามลักษณะของสัญญาชาติตามธรรมดา จะต้องมีความรู้สึกว่ามีตัวของตัวเสมอ จึงจะมีความรู้สึกรักตัว รักชีวิต และความรู้สึกหนีภัยเป็นต้น ขึ้นมาได้ และชีวิตคงอยู่ได้เพราะความรู้สึกนั้น ๆ อันเป็นมูลเหตุแห่งการป้องกันชีวิต.

ตลอดเวลาที่สัตว์ยังประกอบด้วยวิชาอยู่ในสันดาน ย่อมไม่รู้ถูกต้องตามที่เป็นจริง ว่าตัวเองคืออะไร, จึงรู้ไปตามที่วิชาจะอำนวยให้รู้ คือรู้ชนิดที่ให้เกิดสัญชาตญาณดังกล่าวมา โดยเฉพาะก็คือความรู้ว่ามีตัวตนของตน และความเห็นแก่ตน. ตลอดเวลาเหล่านี้ยังไม่อาจรู้สึกได้ว่า ตัวตนหรือสิ่งที่ควรเรียกว่าตัวตนนั้นไม่มี, คือมีแต่ “ส่วนแห่งธรรมชาติ” ล้วนๆ ที่กำลังหมุนไปตามกฎของธรรมชาติเท่านั้น.

หาตนไปจนพบว่าไม่มีอะไรที่ต้องหา!

ตามธรรมดาคนเราก็^๔คิดว่าตนของเราเองให้ดูไม่ได้ ว่ามันอยู่ที่ตรงไหนแน่ เพราะความจริงมันไม่มี. แต่ส่วนมากที่สุด ก็^๕หรือบ่งไปยังจิตหรือใจ ที่รู้สึกตัวนี้กว่าเป็นผู้มีผู้เป็น มีหรือเป็นเจ้าของสิ่งนั้นสิ่งนี้. เมื่อถูกบาดเจ็บ ก็พูดว่าเราเจ็บ แทนที่จะพูดว่า มือของเราเจ็บ หรือเท้าของเราเจ็บ เป็นต้น. เมื่อรักก็พูดว่าตัวรัก ^๕ทั้งที่แท้ความรักเป็นเพียงความโง่ชนิดหนึ่งที่กำลังครอบงำใจอยู่เท่านั้น หาใช่เป็นกิริยาโดยตรงของ “ตัวตน” ไม่. เมื่อตาเห็นรูปหรือหูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็เข้าใจเอาว่า “ตัวตน” เป็นผู้เห็น; แต่ที่แท้เป็นเพียงการประจวบกันเข้า ระหว่างจักขุวิญญาณกับรูปภายนอก โดยมีประสาทตาเป็นสื่อ และให้เกิดผลกระทบอันเป็นความรู้สึกอย่างอื่น ๆ ขึ้นอีกต่อไปในภายใน ตามกฎธรรมชาติฝ่ายนามธรรม คือฝ่ายใจเท่านั้น.

รักตนสงวนตนจนไม่มีตนที่ต้องรัก!

เมื่อยังไม่ปราศจากอวิชชา ก็ยังรู้สึกว่ามีตัวมีตนจริงอยู่ตลอดเวลา. ครั้นอวิชชาเบาบางไป ก็ย่อมรู้สึกได้เองว่า “ตัวตน” เป็นเพียงคำสมมติ, และเป็นคำสมมติที่จำเป็นคำหนึ่งเท่านั้น. สำหรับสัตว์ที่ยังหนา

ต น - ต น นี มี ไ ว สำหรับคนที่ยังต้องม

ด้วยอวิชชา คำนี้เป็นคำสมมติที่จำเป็น เพราะมันจะต้องรู้สึกขึ้นมาเองตามอำนาจสัญชาตญาณในขั้นนี้ อันเป็นขั้นต่ำ, ส่วน สำหรับผู้ที่มีอวิชชาเบาบาง หรือปราศจากอวิชชาแล้ว คำ

สมมติว่า “ตน” คำนี้ จำเป็นเพียงเป็นไวยาหารสำหรับพูดของชาวโลก เพราะชาวโลกยังจำเป็นที่จะต้องมิตัวสำหรับอยู่ในโลก และทำสิ่งต่างๆ ตามที่ชาวโลกต้องการ รวมทั้งการทำความพ้นทุกข์อย่างหนึ่งด้วย.

ถ้าไม่มีตัวเราเป็นตัวยืนพื้น, โลกก็หมุนไปไม่ได้ จะต้องหยุดและดับสนิท และเรื่องของโลกก็จะสุดสิ้นลงเสียทันที. เมื่อชาวโลกยังเป็นชาวโลกธรรมดาอยู่ และเราต้องพูดหรือติดต่อกับชาวโลกธรรมดาแล้ว ก็ต้องใช้ไวยาหารพูดคำนี้ ไปด้วย. สำหรับผู้ที่มีอวิชชาเพียงแต่เบาบาง ยังไม่หมดจดสิ้นเชิงนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องมิตัวตนอยู่เพียงบาง ๆ บางคราวรู้สึกถูกต้องดี บางคราวก็ลึมหรือหลงไป. แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความรู้สึกดีว่า คำว่า ต น นี เป็นคำสมมติ. และเป็นคำสมมติที่จำเป็นชั่วคราวที่เราวยึดถือว่ามีตัวเรา อันเป็นความรู้สึกของผู้ที่ยังละอวิชชาไม่ได้เด็ดขาด

ท่านทั้งหลายลองนึกดูทีหรือว่า ถ้าหากว่าไม่มีสิ่งที่เราเข้าใจอยู่ว่าเป็น “ตัวเรา” ในเวลานี้แล้ว ทำไมท่านจะต้องมาพึ่งข้าพเจ้าพูด

ที่นี้? ท่านจะเสาะแสวงหาวิถีแห่งการพันทุข์ไปให้ใคร? หรือใครเป็นผู้มาแสวง? การกล่าวธรรมกถาที่นี้ในวันนี้ มิได้มีการบ่าวประกาศว่าเป็นการสนทนากันระหว่างพวกที่พันทุข์แล้ว แต่ได้บ่าวประกาศว่าจะได้พูดกันถึงเรื่องที่ว่า เราทั้งหมดมีวิถีทางที่จะเข้าถึงพุทธ ธรรม หรือความพันทุข์ได้ อย่างไรเท่านั้น. ทั้งคล้ายกับเป็นการปรึกษากัน หรือแลกเปลี่ยนความคิดความเห็นกันเท่านั้น. ผู้มา ย่อมมาด้วยความหวังที่จะได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากการฟัง ให้แก่ตัวของตัว; มิฉะนั้นท่านทั้งหลายคงไม่มาอย่างแน่นนอน. เพียงเท่านั้นท่านก็จะเห็น ได้แล้วว่า ความรู้สึกยึดถือตัวตนนั้น เป็นของ จำเป็นสำหรับชีวิตที่ยังไม่พันทุข์มากเพียงไร.

**“ตัวตน” มิใช่ใครคน
ผู้แสวงหาประโยชน์
ให้แก่ตน.**

แต่ความพันทุข์ที่แท้จริงหรือเด็ดขาดนั้นจะมีแก่ตัวตน หรือมีพร้อมกันอยู่กับความรู้สึกว่ามีตัวตน ในจิตหรือคน ๆ เดียวกันไม่ได้ เพราะว่าในที่ไม่มีการพันทุข์เด็ดขาดแล้ว ในที่นั้นไม่มีตัวตนผู้ต้องการพันทุข์. ในที่ใดยังมีตัวตนที่ต้องการพันทุข์ ในที่นั้นไม่มีการพันทุข์อันเด็ดขาด. เพราะฉะนั้นท่านจะเห็น ได้เองทันทีแล้วว่า การพันทุข์อันเด็ดขาด ก็คือการทำลายตนผู้ต้องการพันทุข์นั้นเสียเอง.

ถ้าจิตยังมีความรู้สึกว่ามีตัวตนอยู่เพียงใด ก็ยังต้องการความพันทุข์อยู่เพียงนั้น อันทำให้มีความปรารถนา และความ

พยายามต่าง ๆ. ความมีตัวตนจึงเป็นเสมือนหนึ่งเปลือกที่หุ้มห่อจิตใจไว้ภายในอาการที่เป็นความทรمانชั้นประณีตสุขุมที่สุด โดยที่มันไม่ส่อให้รู้สึกได้ง่าย ๆ ว่า นั่นแหละคือตัวความทุกข์ละ.

อวิชชาสร้างตัวตน ขึ้นมาสำหรับให้มัน แบกตัวมันเอง!

ความสำคัญว่ามีตัวตน เป็นลักษณะอันหนึ่งของอวิชชา. เพราะอวิชชาครอบงำเอา ตัวตนจึงเกิดมีขึ้น. เมื่อมีตนของตนอยู่ ก็ต้องทรงหรือแบกตนของตนไว้ ตามที่ตนเข้าใจว่าได้แก่อะไร. เมื่ออวิชชายังครอบงำอยู่ แสงแห่งพุทธธรรม ก็ส่องเข้าถึงไม่ได้; อวิชชาในชั้นละเอียดที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือตัวตน จึงเป็นเสมือนเปลือกชั้นลึกลับ ที่หุ้มห่อไว้โดยไม่แสดงอาการหุ้มห่อให้ปรากฏ, ซ้ำกลับแสดงการหลอกลวงให้เห็นเป็นสิ่งที่ดีที่สบายไปเสีย ดังที่เรารู้สึกในคราวที่เรามีตัวชนิดที่ตรงกับความใคร่อันผิด ๆ นั้นที่สุด.

แม้เราจะสามารถปอกเปลือกชั้นนอกๆ ที่หุ้มห่อได้สองชั้นมาแล้ว คือชั้นเหยื่อโลก กับชั้นความติดใจในลัทธิในทางความเชื่อถือก็ตาม ความทุกข์ก็ยังหาได้หมดไปอย่างเด็ดขาดไม่ จึงจำเป็นที่จะต้องปอกเปลือกชั้นสุดท้ายนี้ อีกชั้นหนึ่ง.

การทำลายเปลือกชั้นสุดท้าย อันเป็นการทำลายกะเปาะฟองของลูกไก่ ชนิดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เคยทรงกระทำมาแล้ว

เป็นลูกไก่ตัวแรก เป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย ผู้ใคร่จะเข้าถึง
พุทธธรรม. เราท่านทั้งหลายทุก ๆ คน ที่ยังรู้สึกอยากให้พ้นทุกข์
ย่อมเป็นเสมือนลูกไก่ที่ขดตัวนอนอยู่ในกะเปาะฟอง, กล่าวคือการ
พัวพันกันอยู่กับอวิชชาที่เป็นเหตุให้รู้สึกว่ามีตัวมีตนของตน.

ทำไมข้าพเจ้าจึงใช้คำว่า “ขดตัวนอนอยู่ในกะเปาะฟอง” ?
ทั้งนี้ก็เพราะว่า จิตใจของผู้ที่ยังลุ่มหลงอยู่ในความมีตัวมีตน ย่อมขดตัว
อยู่ภายในวงอันจำกัด กล่าวคือความรู้สึกว่าอย่างไรเสีย ก็ต้องมีตัวตนที่เป็น
ของเรา. แม้จะปกปิดเปลือกชั้นนอกกล่าวคือความติดในเหยื่อโลก
และลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ได้ทั้งสองชั้นแล้วก็ตาม ถึงกระนั้นก็ยังไม
เป็นอิสระไปจากความคิดที่สำคัญเอาว่า
มีตน และของต่าง ๆ ที่เป็นของตน
เช่นเวทนาเป็นต้น. ความเกิด ความ
แก่ ความเจ็บ ความตาย เหล่านี้ จะ
เป็นของตน. เมื่อได้ยินได้ฟังว่าพระ-
นิพพาน ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ดังนี้
ก็ยึดมั่นเอาว่าพระนิพพานเป็นตัวตนชนิดที่ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงอยากให้
ตนได้เป็นนิพพานหรือนิพพานเป็นตัวตนของตน แทนที่จะเข้าใจว่าเมื่อ
ทำลายตนเสียแล้ว ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็หมดไปเอง ยังคงอยู่แต่
ธรรมชาติล้วน ๆ เช่นธาตุดินธาตุไฟเป็นต้น หมุนเวียนอยู่ตาม
ธรรมชาติ ซึ่งเราเคยหลงสมมติกิริยาอาการเหล่านี้ว่า เป็นการเกิด
การแก่ การเจ็บ และการตาย เอาเอง.

**สิ่งที่ตรงกันข้ามจาก
ตนก็จะเอามาให้เป็น
ตนอยู่นั่นเอง.**

ความอยากจะเป็นตนนิพพาน คือตนชนิดที่ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้น ก็ยังเป็นตัณหาชนิดหนึ่ง กล่าวคือภวตัณหา, และการเข้าใจ นิพพานในลักษณะเช่นนั้น ย่อมก่อให้เกิดความอยากชนิดนั้นอยู่ร่ำไป เพราะเป็นการเข้าใจในลักษณะที่ผิด ยังเป็นอวิชชาอยู่นั่นเอง ไม่ทะลุ ออกไปจากกะเปาะฟองกล่าวคืออวิชชาได้ จึงยังคงตกเป็นลูกไก่ที่ นำสงสารอยู่ตลอดเวลา.

ทุก ๆ ส่วนของวัตถุธาตุ หรือรูปธรรม ก็ไม่มีส่วนไหนที่เป็น ตัวตน. ทุก ๆ ส่วนของวิญญานธาตุ หรือนามธรรม ก็ไม่มีส่วนไหนที่เป็น ตัวตน. แต่ตามสัญญาตญาณของสัตว์ที่ยังประกอบด้วยอวิชชา ยังถูก อวิชชาหุ้มห่ออยู่นั้น จะต้องสำคัญเอาส่วนใดส่วนหนึ่งขึ้นเป็นตัวตน

**นอนสบายอยู่ในกะเปาะ
ฟองก็ไม่คิดไปในทาง
ทำลายกะเปาะฟอง!**

ไว้ก่อนเสมอ ตามแต่ความรู้
ของสัตว์นั้นจะสูงต่ำเพียงไร.
ความรู้สักว่ามีตนของตน จึง
ยังคงมีอยู่ตลอดเวลาที่ยังไม่พิน
ทุกข์ กล่าวคือตลอดเวลาที่ยัง
ไม่สามารถละความสำคัญว่าตน

มีตนนั้นเสียได้. เมื่อยังถูกความสำคัญผิดเช่นนั้นหุ้มห่ออยู่เพียงใด ก็ยังชื่อว่า “ขดตัวนอนหลับอยู่ในกะเปาะฟอง” อยู่เพียงนั้น. จิตของ ผู้นั้น, ซึ่งเจ้าของได้สมมติเอาเป็นตัวตนของเขา, ก็ยังไม่สามารถ ทะลุออกไปจากโลกได้ คือไม่สามารถเป็นอิสระจากโลกียธรรมที่

แวดล้อม ไม่สามารถทะลุออกไปจากข่ายแห่งตัณหา ไม่สามารถสลัด
 แอวกหรือภาระหนัก กล่าวคือเบญจขันธ์ที่ตนแบกไว้ ในฐานะเป็น
 ตัวตน.

แม้ว่าวิทยาการในโลกนี้จะเจริญกว้างขวาง จนความรู้ของ
 มนุษย์สามารถรู้ไปทุกซอกกระแหนงของโลกก็ตาม แต่ความรู้นั้น ๆ ยัง
 ไม่พ้นออกไปจากข่ายของตัณหา ยังไม่พ้นออกเหนือไปจากอำนาจของ
 อวิชชา ที่ทำให้สำคัญว่ามีตัวตนของตน เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงไม่อาจ
 ทะลุออกไปนอกกะเปาะฟองของอวิชชาและตัณหา อันเหนียวแน่น
 นี้ได้เลย.

อวิชชาหรือตัณหาเพียงชนิดเดียว ก็สามารถจะหุ้มห่อ
 โลกไว้ได้ทั้งหมด การจึงเป็นประตูดุจว่า *โลกทั้งโลก ได้ขดตัวอยู่ภายใน
 กะเปาะฟอง* กล่าวคืออวิชชานั้น. *สิ่งใดที่เป็นกะเปาะฟองหุ้มจิต จิต
 มาสำคัญสิ่งนั้นเป็นตัวเองไปเสีย จึงไม่
 รู้จักกะเปาะฟองที่ห่อตัวอยู่, และไม่
 รู้สึกว่า* *ตนมีหน้าที่ที่จะต้องทำลาย*
กะเปาะฟอง กล่าวคือสิ่งที่ตนสำคัญว่า
เป็นตัวตนของคนนั่นเองเสียเลย. โดย
นี้ จึงเห็นได้ว่า การปอกเปลือก
 ขึ้นทำลายอวิชชาที่เป็นดุจกะเปาะฟองนี้ เป็นขั้นสุดท้าย ที่จะให้ลุ
 ถึงพุทธธรรมได้จริงและเป็นขั้นที่ประณีตเพียงไร.

**ไม่มีอะไรในโลกที่ไม่
 เข้าไปนอนอยู่ในกะ-
 เปาะฟองของอวิชชา!**

ลักษณะของผู้ทำลายเปลือกชั้นสุดท้ายเป็นอย่างไร

เมื่อได้กล่าวถึงการปกเปลือกที่หุ้มห่อตัวเราทั้งสามชั้น พอเป็นแนวทางแห่งการพิจารณาได้ดังนี้แล้ว ต่อไปจะได้พิจารณากันถึง ลักษณะแห่งบุคคลผู้จะทำการ “ปกเปลือกชั้นใน” โดยเฉพาะ, พอเป็นแนวทางแห่งความคิดนี้ก็สืบไป.

อันบุคคลผู้ประสงค์จะทำลายกะเปาะฟอง กล่าวคืออวิชชา นั้น จะต้องทำด้วยตนเอง. *อะไรที่ตนถือว่าเป็นตัวเอง ที่ยังไม่พันทุกข์ ยังต้องการความพันทุกข์ สิ่งนั้นแหละจะต้องทำความพันทุกข์ให้แก่ตัวมันเอง.* ถ้าจะแบ่งตามลักษณะใหญ่ ๆ ที่เห็นได้ชัด ก็อาจแบ่งบุคคลผู้สามารถถอนตนออกมาได้ เป็นสองประเภทคือ พวกที่ถอนออกมา ได้ด้วยอำนาจการรวมกำลังใจเรียกว่า *เจโตวิมุตติ* พวก ๑, และพวกที่ถอนออกมาได้ด้วยอำนาจการรวมกำลังปัญญา เรียกว่า *ปัญญาวิมุตติ* อีกพวกหนึ่ง.

**พวกเจโตวิมุตตินั้น
ใช้กำลังจิตแรงกว่า
ใช้กำลังปัญญา.**

พวกแรก หรือ *เจโตวิมุตติ* นั้น คือพวกที่สมัครใจกระทำเอา ด้วยกำลังแรง และความเพียรทั้งหมด อย่างเต็มที่ เพื่ออบรมกำลังใจให้แข็ง และเฉียบขาด ส่วนมากได้แก่พวกที่ สละโลกออกถือเพศที่จะสะดวกแก่การ บำเพ็ญเพียร อยู่ในที่สงบอย่างยิ่ง แล้วทำความเพียรในการเจริญสมาธิ ภาวนาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้จิตมีอำนาจ และกำลังทางตลอดสิ่งที่ หุ้มห่อผูกมัดได้ ด้วยอำนาจการรวมกำลังจิตอันใหญ่หลวงตามวิธีนั้น.

ส่วน พวกหลัง หรือพวก **ปัญญาวิมุตติ** มีสภาพที่ไม่สามารถจะทำได้ดังนั้นได้ หรือที่เรียกตามโหราศาสตร์ว่า มีอินทรีย์บางประการที่อ่อนไป เช่นมีกำลังใจอ่อน เป็นต้น. พวกนี้กระทำได้ ก็แต่เพียงภาวนาที่หนักไปในทางปัญญา ให้ความคิดนึกตามธรรมดาที่มีอยู่คิดไปพิจารณาไปในชีวิตหรือสิ่งที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ ด้วยความไม่ประมาท สม่ำเสมอและแยบคาย ครั้นถึงเวลาเช้า ก็สามารถเข้าถึงพุทธธรรมได้อย่างเดียวกัน ได้รับผลเป็นความสุขสงบเยือกเย็นชนิดเดียวกัน. จะมีแตกต่างกันก็เพียงแต่ในแง่ความสามารถบางอย่างบางประการเท่านั้น, เช่นพวกแรกหรือพวกเจโตวิมุตติ เมื่อลุล่วงธรรมอันสูงสุดนั้นแล้ว ยังสามารถแสดงธรรมสั่งสอนคนโดยวิธีอันวิจิตรยังสามารถเป็นพิเศษในอันที่จะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และยังสามารถทำสิ่งอันอันเป็นคุณสมบัติพิเศษ ที่พวกหลังไม่สามารถกระทำได้.

**พวกปัญญาวิมุตตินั้น
ใช้กำลังปัญญาแรง
กว่ากำลังจิต**

อุทาหรณ์ในเรื่องนี้อาจเปรียบเทียบได้เช่น การที่คนมีเงินมากเป็นเศรษฐี, บางคนอาจมีได้ โดยการพากเพียรเอาด้วยกำลังมือเท้าเลือดเนื้อ และกำลังความคิดอันแรงกล้า ที่ผ่านการศึกษามาแล้วอย่างสูง. แต่บางคนไม่เป็นเช่นนั้น เช่นอาจได้รับโชคลาภบางอย่างมีเงินเป็นเศรษฐีเสียทีเดียว. เมื่อเฟื่องถึงถึงความสามารถแล้วจะเห็นได้ว่าพวกหลังมีความสามารถน้อยกว่าพวกแรกมาก. แต่เป็นเรื่อง

ทางวัตถุที่พอเปรียบเทียบกันได้เท่านั้น
ทั้งปวงไม่.

หาตรงกันโดยประการ

สำหรับเรื่องธรรมะในด้านใน โดยเฉพาะเรื่อง *การบรรลุ*
พระนิพพาน นี้ พวกที่บรรลุด้วยการรวบรวมกำลังจิตอย่างแรงกล้า

พระอรหันต์มีมากแบบ มาก
ชนิด, แต่เหมือนกันหมดใน
ส่วนจิตที่ไม่ยึดตัวตนอีกต่อไป

กับพวกที่บรรลุด้วย
การใช้ กำลัง ปัญญา
พิจารณาไปเท่าที่เหมาะสม
กับอุปนิสัย จนกว่า
จะแก่กล้าและสุขงอม
เอาเอง ทั้งสองพวก

นี้ เมื่อถึงที่สุดแล้ว เรียกว่า *เป็นพระอรหันต์เสมอกัน* ทั้งหมด. แม้จะ
จำแนกประเภทตามความสามารถที่แตกต่างกันบ้างบางประการ ว่า
พระอรหันต์พวกฉฬภิญโญ หรือ *พระอรหันต์พวกสุกขวิปัสสโก* เป็นต้น
เท่านั้น, ก็ไม่มีความแตกต่างในระหว่างคุณสมบัติส่วนสำคัญ คือ
ความพ้นทุกข์ หรือวิมุตติสุขโดยประการใดเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นพวกแรก และยิ่งกว่านั้น ยัง
เป็นบุคคลแรกที่ค้นพบด้วยพระองค์เอง โดยไม่ต้องฟังมาจากผู้อื่น.
พระอรหันต์นอกนั้น ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้า จึงต่ำลงมาเป็นอีก
พวกหนึ่ง คือเป็นสาวก แทนที่จะเป็นพระศาสดา.

เมื่อได้แสดงให้เห็นว่า พวกที่จะเดินไปตามวิถีแห่งการเข้า
ถึงพุทธธรรมนั้น มีความแตกต่างกันอยู่เป็นข้อใหญ่ๆ จนจำแนกได้

เป็น ๒ ประเภทดังนี้ ท่านผู้ฟังทั้งหลายคงจะเห็นพ้องด้วยข้าพเจ้า เป็นเอกฉันท์ ว่าวิธีอย่างแรกคือพวกเจโตวิมุตตินั้น มีเรื่องยืดยาว ในการพิจารณา ไม่เหมาะแก่การที่จะนำมาบรรยายให้ทั่วถึงได้ด้วย เวลาอันเล็กน้อยเช่นวันนี้.

ที่จะพึงกระทำได้ในวันนี้ก็คือ การพิจารณากันถึงปฏิปทา ของพวกหลัง คือพวกปัญญาวิมุตติ ที่ค่อยๆ สร้างสม อบรมปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นทุกๆ วันโดยสะดวกสบาย หรือพอเหมาะแก่คน ทั่วไป แม้จะใช้เวลานานสักหน่อย ก็สามารถที่จะเข้าถึงธรรมของ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ในไม่ช้านัก และปราศจากอันตราย.

ตามธรรมดาคนเรา ถ้าหากว่าจะพึงเป็นผู้ไม่ประมาท พยายามสะสางปัญหาข้อแรกที่สุดให้ตกเสียก่อน ว่าอุตมคติของชีวิต หรือ ความเป็นมนุษย์นี้ มีอยู่อย่างไรแล้ว ก็อาจที่จะเป็นปัจจัยส่งเสริม ให้เข้าถึง พุทธธรรมได้โดยเร็ว เป็นแน่ แท้. ปัญหาแห่งมนุษยภาพ อันมีอยู่ทั่วไป ว่ามนุษยเกิด มาเพื่ออะไรเป็นต้นนั้น ย่อม เป็นอันเดียวกันกับปัญหาที่ว่า อุตมคติของชีวิตคืออะไร. หมายความว่าชีวิตนี้เราจะใช้มันอย่างไร จึงจะสมค่า. ชีวิต กล่าวคือ ความเป็นคน ตลอดชาติหนึ่งนี้ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อันเป็นเครื่องเอื้ออวยประโยชน์ให้แก่เรา ทำให้เราสามารถศึกษา.

ถ้าเห็นว่า อุตมคติ ของ มนุษย์คือความหลุดพ้น แล้วก็จะหลุดพ้นได้ง่าย.

ที่นี้ ปัญหาที่ พังคืด ก็คือว่า เราจะศึกษาอะไร? เท่าที่เรา เห็นกันอยู่ เราใช้เครื่องมือสำหรับศึกษาของชีวิตนี้ เพื่อศึกษาสิ่งที่

**โลกสมัยนี้มีแต่สิ่งที่
ทำให้ลูกไก่ตายเน่า
อยู่ในกะเปาะฟอง**

เราชอบศึกษา. โดยเฉพาะส่วน มากที่สุด ก็รู้กันอยู่แล้ว ว่าศึกษา เพื่อให้ได้ทรัพย์ ให้ได้ยศศักดิ์ เกียรติคุณและให้ได้มิตรภาพใน วงการสมาคม รวมทั้งสิ่งอันเป็น วิสัยโลกอื่น ๆ อีกบางอย่าง. จะมี

ใครกล้าปฏิญาณความจริงได้สักกี่คน ว่าตนกำลังใช้เครื่องมือของ ชีวิตนี้ ศึกษาเพื่อเข้าถึงพุทธธรรม, หรือโลกในด้านใดเป็นอย่างไรต่ำ.

เมื่อสมภูฐานหรือรากฐานในเบื้องต้นมาเป็นเสียตั้งนั้นแล้ว การศึกษานิตที่จะอบรมบ่มนิสัยให้คนเราเข้าถึงพุทธธรรมได้โดยเร็ว ก็ได้รับการกระทบกระเทือน โดยเห็นไปเสียว่า การเข้าถึงพุทธธรรม นี้เป็นของยากเกินไป ไม่ใช่ วิสัย แห่งคนที่เกิดในสมัยปรต- ยุบนั้น และเลยปล่อยตัวเอง ให้ไหลไปในทางโลกมากขึ้น. ยิ่งไหลไปมากเพียงไร ก็กระทบ กับความยุ่งยากมีดมนมากขึ้น เพียงนั้น หนักขึ้นจึงค่อยเกิดความสนใจในปัญหาว่า เกิดมาทำไม, โลกจะหมุนไปข้างไหน, อุดมคติของชีวิตคืออะไร ตั้งนี้เป็นต้น. เมื่อ ความเชื่อในพุทธธรรมอันเป็นที่มุ่งหมายของชีวิต, ของบุคคลนั้นยังน้อย

**ทำไปโดยคิดว่าจะเอา
ชนะโลก แต่ยิ่งพ่าย
แพ้จนจมมิดโลก!**

เกินไป ปัญหาแห่งมนุษยภาพทั้งหมดนั้นก็ยังคงขุ่นมัว ในที่สุดเขาก็ต้องตาย
ลงไปภายในความยุ่งเหยิงแห่งปัญหามนุษยภาพ อันกลุ้มรุมเหล่านั้นเอง เป็น
การสิ้นชีวิตดับชีพลงไปในกะเปาะฟอง คู่เดียวกับลูกไก่ที่ตายเนาอยู่ในไข่.

ส่วนอีกพวกหนึ่ง คือเราท่านทั้งหลายผู้เป็น พุทธบริษัท
กล่าวปฏิญาณตัวว่า “พระพุทธเจ้าเป็นของฉัน, พระพุทธเจ้าเป็น
ของฉัน” ดังนี้ เพื่อเคารพในเกียรติยศและคำปฏิญาณนั้นๆ *ควรที่*
จะใช้ชีวิตนี้ให้ผลิตผลถึงขีดสุดจริง ๆ.

อุดมคติของชีวิตเพียงในด้านวัตถุหรือ *material* นั้น หมายถึง
ถึงความเจริญด้วยทรัพย์เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย, ยศศักดิ์เครื่อง
อำนวยความสะดวก และมิตรภาพอันเป็นเครื่องให้ความบันเทิงใจ
ก็จริง แต่ยังหาเพียงพอที่จะเรียก
ได้ว่าเป็นผลิตภัณฑ์อันสูงสุดของ
ชีวิตไม่. ^{๕๕} ทงนเพราะเหตุว่า *อัน*
สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น มิได้มีเพียงด้าน
นอกหรือด้านวัตถุ อย่างเดียว, แต่ยังมี
ด้านใน หรือที่เรียกว่าด้านจิต หรือ
วิญญาณอันตรงกับคำว่า spiritual นั้นอีกด้านหนึ่ง. แม้จะได้สะสางปัญหา
ชีวิตให้ลุล่วงไปด้วยดี ในด้านนอกแล้ว หากด้านในยังระอุเป็นไฟ
อยู่ การเป็นมนุษย์ก็เป็นได้จริงเพียงซีกเดียวหรือครึ่งเดียว. ทางที่ดี
ควรจะต้องพร้อมทั้งสองด้าน.

**การเป็นมนุษย์เพียง
ซีกเดียวนั้น หาเป็น
มนุษย์ไปได้ไม่!**

คำว่า “ความสุขในด้านจิต หรือ วิญญาณ” อาจมีผู้เข้าใจไป
ต่าง ๆ กัน : เช่นอาจมีผู้เข้าใจแต่เพียงว่า เมื่อบริบูรณ์ด้วยทรัพย์

**ความสุขแห่งเนื้อหนัง
คอยปิดบังความสุขแห่ง
วิญญาณยิ่งขึ้นทุกที.**

ยศ และไมตรี อย่างแท้จริงแล้ว
ใจก็ย่อมผาสุก เป็นสุขทางใจ
อยู่ในตัวเองแล้ว ไม่มีทางที่จะ
เป็นสุขในด้านไหนอีก. เพราะ
ในที่นี้ ขอให้เข้าใจว่า ความสุข
ในด้านจิตหรือวิญญาณนั้น

หมายถึงความที่จิตเป็นอิสระ อยู่เหนือสิ่งที่เป็นความสุขทางกาย หรือ
ภายนอกดังที่กล่าวมาแล้ว อีกต่อหนึ่ง. เพราะว่าคนที่มั่งมีทรัพย์ หรือ
ยศมาก อาจตกเป็นทาสของทรัพย์และยศนั้น ๆ ก็ได้ ยังมีสิ่งที่กระตุก
ให้พยักหน้าพยักหลัง กลุ้มรุมให้มี دمัวเร้าร้อนอยู่; เช่นเดียวกับ
คนยากจน กล่าวคือความรัก ความกังวล ความอิจฉาริษยา และ
อื่น ๆ อีกนานาประการ. ต้องเร้าร้อนอยู่ด้วยเพลิงแห่งราคะ โทสะ และ
โมหะ, ยังต้องหวังความกรุณาจากพระเป็นเจ้าในชีวิตอนาคต ซึ่งเป็นภาวะ
หรือห้วงของวิญญาณ ที่ตนเชื่อว่าได้ทำความดีความงามไว้ถึงที่สุดแล้ว;
ทั้งที่เชื่อว่าได้ทำความดีไว้เต็มที่แล้ว ก็ยังไม่วายหวังที่เป็นความ
กระหายต่อผล อันจะได้รับจากพระเป็นเจ้า หรือจากกรรมของตัวเอง.

สถานะทางวิญญาณของบุคคลชนิดนี้ ชื่อว่ายังพร่องอยู่
ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า; เพราะอย่างไรเสียก็ยังมีสิ่งที่ตน *อยากได้*
อยู่ ไปได้; ความเต็มเปี่ยมแห่งจิตจึงมีขึ้นไม่ได้. เพราะฉะนั้น ผลดั่งว่า
มานี้ แม้จะเกี่ยวกับจิตหรือวิญญาณอยู่มากก็ตาม แต่ยังเป็นผลที่

เกี่ยวกับวัตถุ ยังต้องจัดเป็นฝ่ายวัตถุ ยังต้องใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นเครื่องมือเสวยผลนั้น ๆ. หาใช่เป็นอุดมคติ ของชีวิตในด้านจิต หรือวิญญานโดยแท้จริงไม่.

อุดมคติในด้านที่เกี่ยวกับจิต ต้องไม่อาศัยวัตถุโดยประการ ทั้งปวง, ไม่ต้องการเหยื่อล่อ และไม่มีการกินเหยื่อหรือบ่อนเหยื่อ จิตก็ยังเป็นสุขมากกว่ามากนัก. ในทางด้านวัตถุนั้น ต้องมีตัณหา หรือความอยากเป็นตัวนายโรง สำหรับเป็นผู้บริโภคนั้น และอรร้อย แต่ในทางจิตที่แท้จริง ต้องปราศ- จากตัณหา ไม่มีการบริโภค ไม่มี การอรร้อย ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อย เพราะ การบริโภคนั้นๆ ได้พักผ่อนเป็น อิสระจากการรบกวนของสิ่งเหล่านั้น, ได้หยุด ใต้นิ่ง ได้คงที่ ได้สงบและ ปลอดภัยโดยประการทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งละเอียดและประณีตเกินกว่าที่ ผู้ฟังเล็งแต่ในด้านวัตถุจะเข้าใจได้ง่ายๆ.

**ความสุขมิได้อยู่ที่การ
กินเหยื่อ แต่อยู่ที่ไม่
ตะตะต้องเหยื่อ!**

โดยเหตุนี้จึงกล่าวว่
เป็นเครื่องอุจน์จิต ทั้งในโลกนี้

**ไม่เป็นหาสของความ
อรร้อย จึงจะเป็นความ
อรร้อยที่ยิ่งกว่าอรร้อย!**

แม้จะได้สร้างความคิดความงามไว้ และในโลกของพระเป็นเจ้าไว้มาก มายเพียงไรก็ตาม; แต่ถ้าว จุดประสงค์นั้นๆ ยังเป็นวัตถุ อันเป็นที่ตั้งแห่งความอรร้อยแต่ ประการใดแล้ว ตามมตินี้ หรือมติแห่งพุทธศาสนา ยังไม่ จัดว่านั่นเป็นความสุขในด้านจิตหรือ

วิญญานเลย. เพราะในด้านนี้ ทางพุทธศาสนาหมายเอาสุขที่ปราศจาก
 อามิส หรือเหยื่อโลก โดยเด็ดขาดจริงๆ.

คำที่ว่า “กระทำชีวิตให้เต็มเปี่ยมทั้งด้านนอกและด้านใน” จึง
 เป็นสิ่งที่ควรพินิจโดยถี่ถ้วนจริง อย่าให้หลงสำคัญผิดเอาส่วนสูงของ
 ด้านนอกมาเป็นด้านในไปได้. ตามความเป็นจริงนั้น เมื่อชีวิตนี้
 ได้ถึงภูมิธรรมขั้นสูงสุดในด้านจิตแล้ว สิ่งต่างๆ ที่เคยเป็นเหยื่อล่อมาแต่
 กาลก่อน ก็มากลายเป็นเพียงเครื่องให้ความสะดวก หรือยานพาหนะไป;
 ผู้นั้นจึงสามารถได้รับความผาสุกทั้งทางกายและทางจิต ได้พร้อมกันทั้งสอง
 ด้าน โดยไม่ขัดขวางกัน.

มนุษย์เรายังเป็นบุถุชน แม้จะสมบูรณ์สักเพียงไร ก็ยัง
 จัดว่าเป็นมนุษย์เพียงครั้งเดียว โดยนัยดังกล่าวแล้ว. พระอรียเจ้า

**สังเกตให้รู้จักมนุษย์พระองค์,
 มนุษย์เกือบเต็ม, และ
 มนุษย์เต็มแล้ว.**

ประเภทอื่นๆ เป็นพวกที่
 เกือบเต็มทั้งสองซีกมาแล้ว.
 ส่วนพระอรียเจ้าประเภทสุด-
 ท้าย คือพระอรหันต์นั้น
 เป็นพวกที่เต็มทั้งสองซีก;
 เพราะฉะนั้น โวหารทาง

ศาสนาทั่วไป จึงเรียกท่านผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วว่า “ผู้เต็ม
 แล้ว” หรือ *perfected one* หมายความว่า เป็นคนที่เต็มเปี่ยมสมบูรณ์จริงๆ
 แล้ว ทั้งด้านนอกและด้านใน, ทั้งด้านที่ปรากฏและด้านที่ไม่ปรากฏแก่ตา
 ของบุถุชน, บริสุทธทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม, เป็นสุขทั้งกายและใจ
 โดยแท้จริง.

ความมุ่งหมายของธรรมชาติล้วน ๆ ที่ส่งเสริมสรรพชีวิตทั้งหลาย ให้วิวัฒน์สืบ ๆ กันขึ้นมา จนกระทั่งเป็นมนุษย์เห็นปานนี้ก็เพื่อให้ถึงความเป็นมนุษย์อันเต็มเปี่ยมอันนี้. เราทุกคน อยู่ภายใต้อิทธิพลของกฎแห่งธรรมชาติ. เราจึงมีความจริงอันเร้นลับประจำอยู่ในตัวทุกรูปทุกนาม ในข้อที่จะคืบขึ้นไปให้อันถึงสภาพที่สูงสุด. ความจริงอันนี้มีเหตุผลที่จะสังเกตได้จากข้อที่ว่า แม้จะเป็นคนโง่เง่าสักปานใด ก็ยังมีผีฝันที่จะเป็นคนดีที่สุด คนสูงที่สุด ด้วยกันทั้งนั้น. ต่างกันก็แต่ความรู้หรือความเข้าใจอย่างอื่น อันเกิดจากสิ่งแวดล้อมภายหลัง ทำให้เข้าใจในสิ่งที่เรียกว่าดีที่สูงสุดหรือสูงที่สุดผิด ๆ กันไปเท่านั้น.

ธรรมชาติแท้ ๆ ย่อมไหลไปสู่ความเต็มและความหยุด.

พุทธบริษัทที่เป็นบรรพชิตหรือนักบวช ย่อมหมายความว่า เป็นผู้หลักออกบำเพ็ญพยายาม เพื่อเข้าถึงความเต็มรอบของชีวิต หรือความ

บรรพชิตแท้ บวชเพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์.

เป็นมนุษย์โดยเร้นนั่นเอง. ชราวาสหรือผู้ที่ยังไม่ได้หลักออกไป มีกิจมากมีเรื่องมาก มีสิ่งที่แวดล้อมทับถมมาก จึงตกเป็นเพศที่หนักกว่า หรือต่ำกว่าเพศบรรพชิต. เหตุการณ์ได้เป็น

ไปอย่างเหมาะสมที่สุดแล้ว ที่เรามีทั้งบรรพชิตและชราวาส ซึ่งชราวาสทั่วไปจะได้ อาศัยบรรพชิตเป็นปัทมสถาน ในการบำเพ็ญเพียรเพื่อความเต็มเปี่ยมในทางจิต.

เมื่อบรรพชิตสำนึกถึงหน้าที่อันนี้ ย่อมเชื่อว่าบำเพ็ญประโยชน์
แก่โลกทั้งมวล เพราะว่าถ้าตนเข้าถึงความจริงอันนี้แล้ว ย่อมเป็น

**บ้าเต็มตัวแล้ว ยังจะกลัว
เขาวัวบ้า นี่น่าหวั!**

การช่วยให้โลกได้เข้าถึงโดยง่าย
ด้วย. แม้ว่าการครองชีวิตตาม
แบบนี้ มีหลักว่าจะต้องมองโลก
ในด้านใน คือเห็นสิ่งทั้งปวงโดย
ความเป็นอันเดียวกันอยู่เสมอไป

ก็ตาม ก็ไม่จำเป็นต้องกลัวไปว่าการทำเช่นนั้น จะทำให้กลายเป็นคนบ้า
หรือคนมีจิตไม่สมประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งไป. ทั้งนี้เพราะเหตุว่า
มองโลกในด้านใน ด้วยญาณอันเป็นภายในนั้น เป็นของพิเศษ
การเป็นของคล่องแคล่วต่อหน้าที่ของตนเอง. เมื่อได้รับการฝึกฝน
เล็กน้อยแล้ว ย่อมพร้อมที่จะมอง พร้อมที่จะทำ และได้รับผลเป็น
ที่น่าพอใจเสมอ, อย่างน้อยที่สุด ก็ทำให้หายตื่นโลก, หัวเราะเยาะ
สิ่งที่เข้ามาทำจิตให้ยุ่งยาก ได้ทุกเมื่อ.

วิธีการอบรมจิต ให้เหมาะแก่การเข้าถึงพุทธธรรม

ปัญหาสืบต่อจากนี้ไปมีอยู่ว่า ตามธรรมดา คนเราบังคับ
จิตของตัวเองไม่มีใครจะได้, หรือบางคนยอมไม่ได้เอาเสียทีเดียว. ถ้า

เป็นดังนี้ การที่จะมองโลกในด้านใน ให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ จะกลายเป็นของยากอยู่บ้าง. เพื่อแก้ความขัดข้องในเรื่องนี้ ควรจะทราบวิธีการบังคับจิตชั้นง่าย ๆ อันพอเหมาะกับคนธรรมดาทั่วไปพอเป็นเค้า ๆ เพื่อแก้ไขข้อติดขัดบางประการ อันอาจมีได้ทั่วไป และเท่าที่ควรทราบไว้เป็นเครื่องช่วยเหลือตัวเอง. ดังที่ข้าพเจ้าจะได้นำมาบรรยายเป็นพิเศษ ในฐานะเป็นเรื่องผนวก พอสมควรแก่ความต้องการของนักศึกษาในชั้นนี้ดังต่อไปนี้ :-

วิธีบังคับจิตสำหรับคนธรรมดา

การฝึกฝนจิต หรือการบังคับจิตให้อยู่ในอำนาจนั้น เป็นของสำคัญมากที่สุด เท่า ๆ กับที่มันเป็นของธรรมดาที่สุด เหมือนกัน. แต่อาศัยความที่มีผู้สนใจน้อย จึงดูลายเป็นของยากหรือพันวิสัย, ซึ่งแท้ที่จริงเป็นเพียงความรู้สึก ในสมัยที่โลกมีความนิยมหนักไปใน

การฝึกฝนจิต ไม่พันวิสัย เช่นเดียวกับ การฝึกทางกาย

ทางวัตถุเกินไปเท่านั้น. ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่าเป็นของธรรมดา ก็โดยอาศัยเหตุผลที่ว่า มันเป็นสิ่งที่ถ้าเราตั้งใจฝึกกันจริงๆ ดุจเดียวกับเรื่องทางภายนอกหรือทางกายแล้ว ก็อาจลุถึงผลสำเร็จได้เป็นชั้น ๆ ดุจกัน. การฝึกทางกายเช่นพลศึกษา ในด้านกีฬา คนเราสามารถทำได้แปลกๆ โดยที่ฝึกฝนมาอย่างถูกเทคนิค. แต่ถึงจะแปลกสักเพียงใดก็ดี เมื่อพิจารณาดูแล้ว เราย่อมถือกันว่าเป็นของ

ในสมัยที่โลกมีความนิยมหนักไปในทางวัตถุเกินไปเท่านั้น. ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่าเป็นของธรรมดา ก็โดยอาศัยเหตุผลที่ว่า มันเป็นสิ่งที่ถ้าเราตั้งใจฝึกกันจริงๆ ดุจเดียวกับเรื่องทางภายนอกหรือทางกายแล้ว ก็อาจลุถึงผล

ธรรมดาที่สุด. ผู้ที่มีกำลังกายสมตามที่มีมนุษย์จะพึงมีแล้ว ย่อมฝึกได้
 ะ ะ
 ทงนั้น. แต่ที่เราไม่เป็นนักกีฬากันไปทุกคน ก็เพราะบางคนไม่ชอบ
 และไม่จำเป็น.

การฝึกฝนอยู่เสมอๆ ช่วยให้กระทำได้แปลกๆ และวิจิตร
 ยิ่งขึ้นไป. เมื่อกระทำถุกวิธี มีความพอใจที่จะทำในเบื้องต้น มี
ฝึกจิตถุกวิธีเป็น
ช่องทางสู่ศานติ
 ความเพียรพยายามในท่ามกลาง ไม่ขาดสาย
 ก็สามารถถึงผลสำเร็จในที่สุด. เพราะฉะนั้น
 จึงกล่าวว่า การฝึกฝนจิตนี้ ก็เป็นของธรรมดา
 เช่นเดียวกับการฝึกทางกาย คือเมื่อมีการฝึกมาก
 และถุกวิธีแล้ว ผลจักเกิดขึ้นในอัตราเดียวกัน.
 ส่วนที่กล่าวว่าเป็นของสำคัญที่สุดนั้น ก็เพราะว่าการทำเช่นนั้น เป็น
 ช่องทางที่จะช่วยให้เราขึ้นถึงขีดเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ได้ อัน
 จะทำให้เราได้เข้าถึงความสุข หรือศานติชนิดหนึ่งที่เราจะพอใจเป็น
 อย่างมากในเมื่อได้เข้าถึงแล้ว.

ใจความของการฝึกฝนบังคับจิต นั้น เมื่อกล่าวโดยโวหาร
 ธรรมดาที่สุดแล้ว มันเป็นเพียงการระวังรักษาสิ่งที่กลับกลอกเร็ว
 ชนิดหนึ่ง นั่นเอง. ถ้าจะเปรียบเทียบ
 ด้วยอุปมา เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายๆ
 ข้าพเจ้าอยากจะสารกด้วยเรื่องธรรมดา
 ที่พูดว่ามีคนๆ หนึ่ง อยากรได้เงินโดย
 วิธีแสดงละครลิงให้คันทู, เขาก็ต้อง

จิตฝึกยากตุงฝึกละคร
ลิง แต่มิใช่ทำไม่ได้

ไปจับลิงมาฝึกหัดเป็นธรรมดา. ลิงเป็นสัตว์ที่กลับกลอกพลิกปลิ้น
ลูกกลนและรวดเร็วอย่างไร ก็เป็นที่ทราบกันอยู่ดีแล้ว, การที่จะฝึก
หรือบังคับลิง อันเป็นสัตว์มีลักษณะกลับกลอกเห็นปานนั้น ให้กลับ
กลายมาเป็นสัตว์ที่กระทำตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด ย่อมเป็นของยาก
และขบขัน. แต่เพราะเป็นของยากนั่นเอง คนจึงอยากดู และเก็บเงิน
ได้ง่ายเพราะเหตุนี้.

หลักใหญ่ ๆ แห่งการฝึก ในกรณีนี้มีอยู่ว่า เมื่อจับลิงมาได้
แล้ว ในขั้นแรกที่สุดของการฝึก ก็จะต้องปราบปรามให้อยู่ในอำนาจ,
หรือให้หยุดกิริยาอาการชนิดที่ไม่
ต้องประสงค์เสียให้ได้ก่อน. เมื่อ
ปราบให้อยู่ในอำนาจได้เป็นขั้นที่
หนึ่งตั้งนั้นแล้ว ขั้นต่อไปก็คือฝึกฝนให้
ทำอย่างนั้นอย่างนี้แปลก ๆ เป็นพิเศษ
ตามที่ต้องการ. เมื่อกระทำได้ตามที่
ต้องการแล้ว ผลคือการเก็บเงินค่าดู ก็เป็นสิ่งที่หวังได้โดยแน่นอน.

**เมื่อปราบได้วันหนึ่ง
ขั้นต่อไป จะหวังผล
ได้ตามต้องการ.**

โดยทำนองเดียวกันนี้ จิตก็เป็นสิ่งที่กลับกลอก เบา เร็ว
อย่างยิ่ง ดังที่เราทำนองเคยได้ยินได้ฟังท่านเปรียบเทียบกันมา ก็ปรากฏ
ประดุจว่าลิงเช่นเดียวกัน. เพราะจิตเป็นของที่เบามาก เร็วมาก
การกลับกลอกจึงเร็วมาก. มิหนำซ้ำการกลับกลอกนั้น ยังเป็นการ
กลับกลอกชนิดที่จะกลิ้งไปในฝ่ายต่ำ ไม่ต้องการจะขึ้นมาฝ่ายสูง.

เช่นเดียวกับปลา หรือสัตว์น้ำทั่วไป เมื่อเราจับขึ้นมา
จากน้ำ โยนไปบนตลิ่ง มันก็ดิ้นรนอย่างยิ่ง, และดิ้นรนเพื่อจะ

กลับลงสู่หน้า ไม่ยอมขึ้นบก ฉันทิ จิตก็ฉันทินั้น. มันมีปกติกลับ

จิตดินเหมือนปลา ถูกโยนไปบนตลิ่ง

กลอกและตื้นลงฝ่ายต่ำ จะลงหน้า
กล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส และ
สัมผัส หรือที่เรียกว่าโลกนี้เอง.
ฉันทินั้นในขั้นแรกจึงต้องมีการฝึกชนิด
ให้อยู่ในอำนาจเสียก่อน คือละจาก
อารมณ์ฝ่ายต่ำที่เปรียบเหมือนน้ำ มาสงบอยู่ในอารมณ์ฝ่ายสูงอันใด
อันหนึ่ง อันเป็นที่ที่เรากำหนดให้.

เมื่อฝึกอยู่ในอำนาจได้เป็นขั้นสมถภาวนาดังนี้ ก็เปรียบ
เหมือนลิงที่ถูกฝึกให้กลัวและอยู่ในอำนาจได้ขั้นหนึ่งแล้ว. ต่อจากนั้น
ไปจึงฝึกขั้นสอง คือขั้นที่ให้กระทำอาการอันวิจิตรอย่างอื่น ๆ สืบไป
อันเปรียบกันได้กับขั้นวิปัสสนาภาวนา. ต่อจากนั้นคือขั้นมรรคผล
อันเปรียบได้กับการเก็บเงินจากผู้ดูได้ตามที่ตั้งใจไว้เดิม.

วิธีการแห่งการฝึก ในการที่จะปราบลง ผู้ฝึกจะต้องบ่กหลัก
ที่มั่นคงไว้ใจได้ แล้วใช้เชือกผูกลิงให้ติดอยู่กับหลักนั้น. ส่วนการ
ฝึกลิง กล่าวคือจิต ก็จะต้องมีหลักเช่น
เดียวกัน. ตามที่เราทราบกันทั่วไป และ
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญ ก็คือ
อานาปานสติกัมมัฏฐาน เป็นกัมมัฏฐาน
ที่แพร่หลายมาก. ในกัมมัฏฐานนี้ เรา

**อานาปานสติเป็น
กัมมัฏฐานสะดวก**

ได้ล้มหายใจเข้าออกเป็นหลักปัก, และเป็นกัมมัฏฐานที่สะดวกสบาย สามารถฝึกที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ เพราะตามธรรมชาติ เราก็หายใจ เป็นธรรมชาติอยู่เองแล้ว.

แนวแห่งลมหายใจที่เล่นเข้าเล่นออกอยู่อย่างไรนั้น เป็น “หลักผูกถึง” เราผูกถึงคือจิต ด้วยเชือก กล่าวคือ สติ. เราเขียน ลิงด้วยไม้ คือ สัมปชัญญะ. สติเป็นเครื่องกำหนดลมหายใจ ยังไม่ เผลอไปเสียเพียงใด เชือกผูกถึงก็ยังไม่ขาดอยู่เพียงนั้น. ลิงก็ไม่ อาจหลุดไปจากหลัก วิ่งกลับเข้าป่า กล่าวคือโลกียารมณ์ได้ เป็น ธรรมชาติอยู่เอง.

อีกประการหนึ่ง ควรทราบว่า สัตว์ป่าที่แรกจับมาจากป่า เช่น ช้าง เป็นต้น เมื่อจับมาฝึกใหม่ๆ ย่อมตื่นรนเหลือประมาณ. ตามที่เราเคยเห็นกันอยู่ มันตื่นจนเชือก บาดเท้าบาดคอ ฟันลึกเข้าไปในเนื้อ หรือ ถึงกระดูกก็ยังตื่น. เมื่อมันอยู่ในป่า ตามธรรมชาติ มันไม่ตื่น ไม่มีลักษณะที่น่า ตกใจเหมือนเมื่อมันถูกฝึก. และเมื่อ ฝึกได้ดีเรียบร้อยแล้ว มันก็หยุดตื่นและเป็นช้างที่สุภาพ พร้อมทั้งจะ ทำประโยชน์ตอบแทนเจ้าของ.

เปรียบเทียบการฝึกจิต กับการฝึกช้างป่า

จิตนี้ก็ฉนั้นนั้น เมื่อมันคลุกกันอยู่กับอารมณ์ในโลก ก็ดูไม่ ร่ายกายอันใดนัก. แต่ครั้นถูกจับมามัดกับหลักสำหรับฝึก มันก็จะ ตื่นในสภาวะที่น่ากลัว และแปลกประหลาด. ทั้งเป็นการตื่นชนิดที่

กล่าวคือลมหายใจ ด้วยอำนาจสัมปชัญญะอยู่ไปมานั้น เรียกว่า “**วิจารณ์**” ภาวะที่เรียกว่าวิจารณ์ในที่นี้ มิได้หมายถึงการพิจารณาหาเหตุผล หรือ หมายถึงการใช้ปัญญาพิจารณาแต่อย่างใด. หมายถึงเพียงลักษณะที่จิต เคล้าอยู่กับอารมณ์อย่างทั่วถึง ไม่ออกห่าง.

เมื่อเปรียบกับการผูกมัดแล้ว วิตก ได้แก่การที่มันถูกผูกมัดติดอยู่กับหลักโดยเฉพาะ. ส่วนวิจารณ์ หมายถึงการที่มันแต่น้อยรอบๆ หลัก จะไปๆ มาๆ ขึ้นๆ ลงๆ อย่างไม่รู้ ก็เคล้ากันอยู่กับหลักนั่นเอง. ในขณะที่ยังเป็นเพียง วิตก วิจารณ์ ล้วนๆ นี้ เราเรียกว่า ขณะแห่ง **บริการ** หรือการบริการ.

เมื่อการบริการเป็นไปด้วยดี และถ้ากฎธรรมชาติแห่งจิตได้ให้เกิดเหตุผลตามที่ควรเกิดอย่างไรสืบไปแล้ว ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกว่า **จิตยอมอยู่ในอำนาจ**, และเกิด **ความซาบซ่าน** หรืออิมใจชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “**ปีติ**”, เป็นความอิมใจที่เกิดซาบซ่าน ในขณะที่เริ่มรู้สึก ว่าร่างกายได้เบาสบายไปทั่วตัว ไม่รู้สึกติดขัดหรืออึดอัด. ความร้อนในร่างกาย ได้สงบลง จนรู้สึกราวๆว่าไม่มีอยู่เลย.

บริการเป็นไปด้วยดี จักเกิด ปีติ, สุข.

ลมหายใจค่อยๆ ละเอียดยิ่งขึ้น จนคล้ายกับไม่มีการหายใจ. ความแต่นั่นของประสาท ไม่มีแม้แต่น้อย คงอยู่แต่ความเบาสบายอันเรียกว่าปีติ ซึ่งตามภาษาแห่งธรรมะ ย่อมหมายถึงความเย็นใจอันซาบซ่านอยู่ในภายในเท่านั้น ไม่หมายถึงความพึงซ่าน หรือเต้นแรงเต้นกา. และ **พร้อมๆ กับปีติก็มีความรู้สึกที่เป็นสุข** หรือความปลอดโปร่งใจรวมอยู่อย่างแนบแน่นด้วย โดยไม่ต้องมีเจตนา และเรียกความรู้สึกอันนี้ว่า “**สุข**”.

ต่อจากนั้นก็เป็นที่ ที่จะคุมความรู้สึกอันนี้ ให้เป็นไปอย่างสม่ำเสมอด้วยดี เพราะเหตุว่าลึงได้หยุดเต้นแล้ว เชือกหรือสติไม่ถูกกระชากอีกต่อไปแล้ว เพียงแต่รักษาภาวะอันนี้ให้คงที่อยู่ในลักษณะเดียวกันนี้ ซึ่งแท้ที่จริงก็ได้เริ่มมีกลมเกลียวกันมาตั้งแต่แรกแล้ว, ให้เป็นลักษณะที่เด่นชัดยิ่งขึ้น จนปรากฏชัดว่า จิตได้อยู่ในอารมณ์อันเดียวเสมอต้นเสมอปลายแล้วจริงๆ ยิ่งขึ้นกว่าตอนต้นๆ ก็เป็นอันว่า สมานนั้นได้ลุถึงผลสำเร็จของมันแล้วอย่างเต็มเปี่ยมขึ้นหนึ่ง. และเรียกความมั่นคงเป็นอันเดี่ยวนั้นว่า “เอกัคคตา.” และพึงทราบว่ ในขณะนี้ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข และเอกัคคตาได้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พร้อมกันอยู่จน ตลอดเวลาที่มันอยู่ในสมานไม่มีอันแทรกแซง จนกระทั่งถึงเวลาที่ผู้นั้นออกจากสมาน.

**จิตเป็นเอกัคคตา
ไม่มีอะไรแทรก**

การฝึกขั้นต่อไป ก็มีการฝึกให้เข้าสมาธิได้เร็ว อยู่ได้นานตามเวลาที่ต้องการ ตื่นหรือออกจากสมาธิได้ตรงตามเวลาที่ต้องการ คือมี

**จิตอาบรตด้วยปีติสุข
เป็นชนปฐุมณาน**

ความชำนาญคล่องแคล่ว จนกลายเป็นของชินหรือเคยตัว กระทั่งเวลาธรรมดาทั่วไป ก็รู้สึกว่จิตยังได้อาบรตอยู่ด้วยปีติและสุข ในภายในอยู่เสมอ ทุกๆ อิริยาบถ ไม่ว่าจะไปหรืออยู่ในสถานที่ไหน เหมือนกับคนที่มีลาภใหญ่หลวง มีความดีอกดีใจ ซาบซ่านอยู่ในที่ทุกแห่ง ไม่ว่าจะกำลังทำอะไรอยู่ จันใดก็จันนั้น. เมื่อลุถึงขั้นนี้ สิ่งทีเรียกว่าการฝึกจิต ก็กล่าวได้ว่าลุถึงผล

ที่จะไปหรืออยู่ในสถานที่ไหน เหมือนกับคนที่มีลาภใหญ่หลวง มีความดีอกดีใจ ซาบซ่านอยู่ในที่ทุกแห่ง ไม่ว่าจะกำลังทำอะไรอยู่ จันใดก็จันนั้น. เมื่อลุถึงขั้นนี้ สิ่งทีเรียกว่าการฝึกจิต ก็กล่าวได้ว่าลุถึงผล

หรือเปรียบอีกอย่างหนึ่ง
เด็กเล็กๆ นอน. เมื่อเด็กยังไม่หลับ

เหมือนกับผีเสื้อที่ไกวเปลให้
อาจลุกขึ้นดิ้นรน หรือบางที่อาจ
ลงมาจากเปลที่เปลกำลังไกว
อยู่ก็ได้. เพราะฉะนั้น ผีเสื้อ
จึงต้องใช้ความระมัดระวัง จับตา
อยู่ที่เปลเสมอไป ไม่ว่าเปลจะ
ไกวไปสู่ทางโน้น หรือกลับมา

ฝึกมีสติ ตูจอาการ ไกวเปลเด็ก

สุดทางนี้ ทั้งให้หลับสบายไปไม่ได้ จนตลอดเวลา. ครั้นนานเข้าเด็ก
ก็จะค่อยสงบหรือจะหลับนิ่งอยู่แล้ว ผีเสื้อก็ไม่จำเป็นที่จะต้องจับตา
อยู่ไปมาเหมือนระยะแรก เพียงแต่จับตาดูแวบหนึ่งขณะที่เปลผ่านมา
ตรงหน้าทุกๆ ครั้งที่ไกวก็พอแล้ว เป็นความสงบกว่าประณีตกว่า ระยะ
แรก. เมื่อเด็กหลับสนิทแล้ว ผีเสื้อก็พักผ่อนตามสบาย, สติที่
เปรียบได้กับผีเสื้อ ก็เป็นดังนั้น คือตอนแรกเมื่อเริ่มบริการมจิตยัง
หยาบอยู่ จึงต้องกวาดขันสติ ให้คอยกำหนดด้วยการ *วังตาม* ตลอดเวลา
เพื่อว่าอย่าให้มีระยะว่าง ที่จิตอาจผละหนีไปเสียจากนิมิต ในขณะที่
บริการม. ครั้นค่อยเชื่อฟัง หรือ *วางปลงทั้งกายและจิต* ก็ปล่อยระยะให้
บ้าง *คงคุมเฉพาะขณะที่ผ่านมาตรงหน้า* และผ่านมาตรงตามเวลาสม่ำเสมอ.

ลมหายใจที่ถูกกำหนดอยู่ ตามวิธีในระยะเวลาทั้งสอง ตาม
นัยที่กล่าวแล้วนี้ ลมหายใจ
นั้นๆ ได้นามว่า “บริการม-
นิมิต” หรือนิมิตในขณะบริ-
การม คือการเริ่มกระทำ. และ
นิมิตในขณะบริการมเช่นนี้ ก็
คือตัวลมนั้นโดยตรง ซึ่งเป็นวัตถุภายนอกที่เป็นอยู่เองตามธรรมชาติ

กวาดขันสติ วังตามลมไว้ เรียกบริการมนิมิต

ต่างจากนิมิตในขณะที่จิตเฉยต์จะเป็นสมาธิ ซึ่งเรียกว่า อุกคหนิมิต, อันผู้ศึกษาจะต้องกำหนดไว้ ให้แม่นยำด้วย.

อุคคหนิมิต เป็นนิมิตที่เห็นเอาในใจ หรือในความรู้สึก (ที่เรียกว่า imagine มั่นขึ้นใหม่) โดยเปลี่ยนแบบนิมิตเก่าหรือของเก่า, แต่ในที่นี้มันเป็นไปได้โดยไร้เจตนา มากกว่าโดยเจตนาของผู้กำหนด.

อธิบายต่อไปว่า ในขณะที่มีสติกำหนดเหมือนนายประตู หรือเหมือนพี่เลี้ยงที่เฝ้าประตูที่กำลังหลับ คือการกำหนดอยู่ที่ลมหายใจในขั้นที่มันเป็นปรกติดีแล้วนั้น สติก็มีภาระน้อยเข้า ๆ จนกลายเป็นไร้เจตนา ก็คุมได้ และจิตก็อ่อนโยนเชื่อฟังเช่นเดียวกับเมื่อตั้งเจตนาควบคุม.

ในระยะนี้ สติจะ ละหรือ ปล่อยวางจากลมหายใจ ที่เป็น นิมิตภายนอก. สร้าง หรือ imagine นิมิตขึ้นใหม่ โดยรูปเดียวกัน ซ้ำหรือทับลงไปในที่เดียวกัน เฉพาะในที่นี้ก็คือความรู้สึกที่ตรงช่อง จมูก มีการรู้สึกอย่างเดียวกัน แต่ความรู้สึกอันนี้ได้กลายเป็นชนิด กึ่งสำนึก ไปเสียแล้ว แทนที่จะมีความรู้สึกชนิดที่เป็นเจตนาต้น ๆ อยู่ เหมือนในระยะแรก.

ความรู้สึกอันนี้ มิใช่เป็นความพลอสติ หรือปราศจาก ความควบคุม แต่มันเป็นสติที่ลงรอย หรืออยู่ตัว หรือเคยชินไปเสียแล้ว. สิ่ง ที่ สติกำหนดในระยะนี้ จึงมิใช่ลมหายใจ หยาบ ๆ อันเก่าที่เข้า ๆ ออก ๆ อยู่, แต่ มันเป็นลมหายใจในมโนคติ หรือภาพ ทางมโนคติ ที่สติกำหนดอยู่ในเวลานั้น โดยถอดรูปออกมาจาก

**เมื่อสติอยู่ตัว
เรียกอุคคหนิมิต**

ลมหายใจธรรมดา ในระยะแรกนั่นเอง และเราเรียกนิมิตอันใหม่นี้ว่า “อุคคหนิมิต” หรือนิมิตติดตาในด้านใน. เป็นนิมิตในขณะที่จิต เป็น *อุปจารสมาธิ* คือเจียดสมาธิจริงๆ เข้าไปแล้ว.

นิมิตติดตาหรือติดใจเช่นภาพวิวงามๆ ที่ติดตามาจากการ ไปเที่ยวทะเล หรือไปที่ไหนก็ตาม เนื่องจากเราเพ่งในภาพนั้นโดย ตั้งอกตั้งใจนานเกินไปหรือนานพอที่จะติดตาได้ เมื่อใดเราอยากจะเห็น เราอาจนึกเห็น และเมื่อปล่อยอารมณ์ให้เป็นชนิดที่เรียกว่ากึ่งสำนึก ภาพนั้นจะเด่น และหยุดนิ่งอยู่ในใจของเราได้โดยไร้เจตนา.

ความรู้สึกที่ตรงช่องจุมุกก็เช่นเดียวกัน เมื่อกลายเป็น อุคคหนิมิต ติดใจหรือติดตาในภายในแล้ว สิ่งที่สติกำหนดในระยะนั้นก็ เป็นเพียง “ภาพแห่งความรู้สึก” ที่มันสร้างขึ้นเองโดยไร้เจตนา เนื่องจากความเคยชิน และ จิตถูกบังคับให้เพ่งอยู่ในลักษณะอย่างเดียว นานพอนั่นเอง. เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า นิมิตในระยะที่สอง หรืออุคคหนิมิตนี้ หาใช้นิมิตอันเก่าในระยะปริกรรมใหม่. จะมีเหมือนกันบ้าง ก็ตรงที่มีรูปหรือลักษณะอย่างเดียวกันเท่านั้น, โดยเฉพาะในการเจริญอานาปานสตินี้ เหมือนกันตรงที่ความรู้สึกที่ตั้งใจ กำหนดตรงช่องจุมุก กับภาพแห่งความรู้สึกอันนั้นเอง เด่นเป็น มโนคติภาพ แทนขึ้นมาให้สติกำหนด ตรงที่เดียวกันนั่นเอง.

**เมื่อเป็นอุปจารสมาธิ
อาจเกิดภาพติดใจเด่นขึ้น**

แต่นิมิตในขั้นที่เป็นมโนคติภาพนี้ เป็นสิ่งที่มีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ คล่องแคล่ว หรือพร้อมที่จะเปลี่ยนตัวอยู่เสมออย่างที่เราเรียกว่า active ที่สุด ซึ่งในขั้นต่อไป มันจะได้เปลี่ยนตัวไปตามความอ่อนน้อม ในทันที แม้ว่าความอ่อนน้อมนั้น จะมีเจตนาอ่อนน้อมที่สุด คงว่าไว้เจตนาก็ตาม.

ความเปลี่ยนแปลงของนิมิต ในขั้นต่อไปจากนี้ก็ถือว่า เมื่อออกคณินิมิต ได้ถูกกำหนดและเป็นไปด้วยดี และลงรอยสมาธิแล้ว ความปรากฏแห่งนิมิตนั้น เจียบสงบนานสมควรแก่เวลาเข้า ทั้งจิตก็ยิ่งว่างับเข้า นิมิตนั้นจะเปลี่ยนรูปร่างไปชั้นหนึ่ง ซึ่ง จะปรากฏเป็นดวงหรือวงเด่น มีลักษณะงดงามใหญ่เล็กเพียงไร และราวจะว่าตั้งอยู่ที่ตรงไหน นั้นย่อมแล้วแต่บุคคลซึ่งไม่เหมือนกันทุกคนไป.

**จิตสงบมากเข้า นิมิต
จะเปลี่ยนรูปเป็นดวงงาม**

เช่นบางคน ในขณะที่นั้น จะปรากฏ มโนคติภาพอันไร้เจตนา เห็นชัดในภายใน เป็นกลุ่มขาวอยู่ตรงหน้า หรือเป็นดวงจันทร์มหึมา ในอากาศ หรือบนยอดไม้ หรือที่ช่องจมูก ย่อมแล้วแต่บุคคลเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับอาศัยความอ่อนน้อมเล็กน้อยของจิตด้วยอันเป็นไปเอง, ซึ่งบางคราวเป็นไปในทางที่แปลกประหลาดอยู่มาก.

เมื่อนิมิตอันใหม่นี้ได้เปลี่ยนรูป ใหญ่ออก หรือเล็กเข้า หรือเคลื่อนที่ไปมาบ้าง ในระยะแรกๆของการปรากฏ ตามควรแก่ เวลา หรือเหตุแวดล้อมจิตในภายในอย่างอื่น ๆ แล้ว ในไม่ช้านัก ก็จักษงตัว และไม่มีการเปลี่ยนแปลงอีกต่อไป; ซึ่งเป็นขั้นสุดที่จิตหรือลึง จะสงบ สบาย คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างไรอีกด้วยกัน, คงซึมซาบอยู่ด้วยความรู้สึก อันจักสังเกตได้ ๕ ประการ กล่าวคือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา กลมกล่อมอยู่ในสภาพของจิต โดยนัยดังกล่าวแล้ว และจิตพร้อมที่จะน้อมไปสู่วิปัสสนาญาณในขั้นสูงเต็มที่. และเรียกนิมิตในขั้นนี้ว่า “ปฏิภาคนิมิต”.

ในขณะนี้ จิตปราศจากอารมณ์ร้ายหรือที่เรียกว่านิวรณ์ โดยประการทั้งปวง. และยิ่งกว่านั้นก็คือว่าอารมณ์ร้ายนั้น ๆ จักไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในขณะที่จิตอยู่ในลักษณะเช่นนี้ หรือในขณะที่จิตยังอาบย้อมอยู่ด้วยรสแห่งสมาธินี้ ในตอนหลังๆมา ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ในอิริยาบถไหน. ความซาบซ่านด้วยรสของสมาธิ มีกำลังมากพอที่จะกันไม่ให้อารมณ์ร้ายนั้นๆ โผล่ขึ้นในจิตได้ ซึ่งจะทำให้ผู้นั้นกระหยิ่มว่า ตนเป็นผู้ที่มีสุขที่สุด.

ผลของสมาธิ หรือการอบรมจิต

โดยนัยดังกล่าวมานี้ ย่อมแบ่งผลนั้นๆ ออกได้ตามที่ประจักษ์ชัด เป็น ๒ สถาน : ผลอย่างแรก ได้แก่ความสุขชนิดหนึ่ง

อันเป็นความสุขชนิดใหม่ ที่เรายังไม่เคยพบมาก่อน ค่าที่เรายังไม่เคย
 ได้บังคับจิตใจ ให้อยู่ในอำนาจได้ลึกซึ้ง
 เห็นปานนี้; เป็นความสุขชนิดที่ไม่
 ต้องอาศัย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
 ชนิดที่ชวนใจ อันเป็นของร้อน. สุข
 ของสมาธิจึงเป็นของเย็นแสนจะเย็น
 และเย็นเองโดยไม่ต้องรดน้ำ; เป็นความสุขที่พอจะกล่าวได้ว่า เป็น
 การชิมรสล่วงหน้าของการลุล่วงพระนิพพาน หรือรสของความว่างจาก
 สรรพกิเลส.

**สุขของสมาธิ
 เป็นการชิมรส
 นิพพานล่วงหน้า**

แม้ว่าพระนิพพานยังไม่ปรากฏ หรือเป็นสิ่งที่ผู้นั้นลุ่มถึง
 ในขั้นนี้ก็จริง แต่เป็นการแสดงรสที่แปลกเกินกว่าที่จะคาดถึงได้ล่วงหน้า
 เท่าที่อาจเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สับสนยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยความ
 กล้าหาญ; และทั้ง พอจะเทียบเคียงได้ด้วยการอนุมาน ว่ารสแห่ง
 การลุล่วงพระนิพพาน ก็จักเป็นไปโดยแนวนั้น เป็นแต่ว่าจักประณีต
 หรือสูงขึ้นไปกว่านี้อีกมากนัก เท่านั้น. ก็คนธรรมดา ที่ไม่เคยฝึก
 หรือไม่เคยชิมรสของสมาธิ เมื่ออยากจะหยั่งทราบรสของสมาธิล่วงหน้า
 ก็พอจะทำได้ โดยการเทียบเคียง คือคำนวณถึงรสแห่งความสุขใจ ใน
 ขณะที่เราว่าตนมี “อารมณ์สงบเย็น” เป็นที่สุด ว่ามีรสเป็นประการ
 ใด แล้วเพิ่มปริมาณแห่งความประณีตและความสูง ขึ้นอีกให้หลายเท่า
 ก็พอจะหยั่งทราบรสของสมาธิได้ นั้นฉันใด, การเทียบเคียงรสแห่งสมาธิ
 กับรสแห่งการลุล่วงนิพพาน ก็มีทางที่พอจะทำได้บ้างโดยทำนองเดียว
 กัน ฉะนั้น. แม้จะไม่ตรงกันโดยประการทั้งปวง ก็ยังเป็นทางที่จะเข้า
 ใกล้ความรู้ หรือความจริงในเบื้องสูง ได้ง่ายเข้าอีกเป็นอันมาก.

นี่เป็นผลอย่างแรกของสมาธิ ซึ่งเรียกตามโหราศาสตร์ว่า “การเสวยสุขในทิวภูธรธรรม” ชนิดหนึ่ง, ซึ่งแม้ว่าการพากเพียรของตน จะมาหมดกำลังสิ้นสุดลงเสียเพียงขั้นนี้ ก็ยังนับได้ว่า การกระทำของตน ไม่เสียหาย อยู่มากแล้ว.

ผลประการที่สอง ก็คือว่า เมื่อจิตเป็นสมาธิด้วยดีแล้ว วิปัสสนาญาณจักเป็นไปด้วยดี และมองเห็นความจริงในสรรพสังขาร ได้แจ่มแจ้ง; เพราะว่สมาธิ นั้นเป็นเหมือนการล้บมิดให้ คม หรือการเซ็ดแวนกระจก ให้ใส มีดที่คมแล้ว ใช้ตัด ฟันได้, แวนที่ใสแล้ว ใช้ส่อง ได้ และได้ผลตามที่ต้องการ.

**จิตเป็นสมาธิแล้ว
วิปัสสนาญาณแจ่มแจ้ง,
ควรแก่การงาน
และอ่อนโยน**

สมาธิจิต คือจิตที่สงบตั้งมั่น บริสุทธิ์ ขาวผ่อง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีลักษณะสำคัญคือ ควรแก่การงาน หรือที่เรียกว่า *กมฺมณีย* ควรแก่การงานในฝ่ายจิต เช่นการเพ่งคิดเป็นต้น. จิตของคนตามธรรมดา ไม่เป็นกัมมณียะ หรือไม่ควรแก่การงาน คือวิปัสสนาภาวนา คือมักตกไปในอารมณ์ที่น่ารักน่าใคร่ ตามแต่มันจะชอบตกไปในอารมณ์อย่างไร. เหตุนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการฝึกฝนจิตบ้าง เป็นอย่างน้อย.

จิตที่ฝึกไว้ดีแล้ว จะอ่อนโยน ดูว่าลิงหรือช้าง ที่ได้รับการฝึกอย่างดีที่สุด สามารถใช้ทำประโยชน์ได้คล่องแคล่ว มีลักษณะ

เข้มแข็ง อุดทน แปรปรวนยาก, ความรักครอบงำยาก ความโกรธครอบงำยาก, ความเกลียด ความริษยา และอื่นๆ ทั้งหมดครอบงำยาก หรือยากที่จะเกิดขึ้นแก่จิต. เมื่อความรู้สึกเช่นนั้นผ่านมา จิตจะรู้สึกเหมือนหัวเราะเยาะ, จึงไม่สามารถทำความปั่นป่วนอันใดให้แก่จิตได้ แม้อารมณ์ร้ายนั้นๆ จะประดังกันเข้ามา ก็ไม่ก่อให้เกิดความฟุ้งซ่านอันใด แก่ผู้ที่จิตกำลังอาบอยู่ด้วยรสแห่งสมาธินั้นได้.

ด้วยเหตุที่จิตมีลักษณะควรแก่การงาน มีสภาวะเห็นปานดังนี้ จึงมีประสิทธิภาพ ในอันที่จะมองเห็นความจริงในสรรพธรรมทั่วไป. เพราะเหตุนี้ การน้อมจิตชนิดนี้ ไปเพื่อพิจารณาสังขารธรรมทั้งหลาย จึงเป็นสิ่งที่กระทำได้ง่าย ซึ่งท่านทั้งหลายอาจทราบโดยประจักษ์ ด้วยตนเอง ในเมื่อลองกระทำดู.

เมื่อท่านสามารถปรับปรุงจิตของท่าน ให้อยู่ในลักษณะทั้งสอง กล่าวคือมีทั้งความสุขในทันตาเห็น และเหมาะสมที่จะรู้ธรรมในขั้นวิปัสสนาขั้นๆ ขึ้นไป โดยอำนาจความเป็นสมาธิ ตามนัยดังกล่าวมาแล้วเช่นนั้น ก็แปลว่าจิตของท่านสามารถที่จะมองเห็นโลกในด้านใน. ท่านจะมอง ไต้ะ เก้าอี้ โคม ไฟฟ้า หนังสือ หรือสิ่งอื่นๆ ท่านจะเห็นลักษณะแห่งความเป็นอันเดียว หรือเหมือนกันทั้งหมด ของสิ่งเหล่านั้น.

**โดยอำนาจสมาธิจิต
ภายในจะสดชื่น**

ไม่ว่าจะมองไปทางไหน จิตในภายใน ของท่าน จะข้มด้วย ความสดชื่นภูมิใจ อยู่ภายในตลอดเวลา เพราะเหตุว่ามันได้เห็นโลก

ในด้านโน ที่มนุษย์ตามธรรมดาไม่เคยได้เห็น. ไม่ว่าจะเห็นรูปารมณ้อย่างไหน ย่อมได้ความรู้ชนิดที่เป็นการค้นพบใหม่ไปทั้งหมด. ในขณะนั้นมีความรู้สึกเป็นสุขที่อาบรดตัวเองอยู่ เหมือนกับพวกนักวิทยาศาสตร์ที่ค้นความจริงอันใหม่ได้ และเป็นความจริงชิ้นใหญ่หลวงยังผลพิเศษให้เกิดขึ้นในขณะนั้นทันทีและสืบมา.

ต่อไปนี้ สิ่งทั้งปวงในโลกไม่มีอะไรที่จะ ดำตา ดำหู ดำจมูก ดำลิ้น ดำกาย ของท่านได้ ในแง่ที่ทำให้ท่านไม่ชอบ โกรธเคืองหรือรำคาญ. ไม่มีอะไรที่จะมา ดึงหู ดึงตา ดึงจมูก ดึงลิ้น ดึงกายของท่านได้ ในแง่ที่จะ ยั่ววนท่าน ให้อารมณ์ ให้รัก ให้ติดพันอยู่ด้วยใจอันเป็นการทำลายอิสรภาพของมัน. โลกียารมณทั้งหลาย กลายเป็นของที่น่าหัวเราะเยาะ โลกทั้งสี่นี้มีสภาวะราวกะว่าหีบมือเดียว และอยู่ในกำมือของท่าน โดยประการทั้งปวง คำที่มันไม่สามารถกระทำแก่จิตใจของท่านได้ ในขณะที่ท่านเห็นมันด้วยญาณในด้านโน มีสภาวะเห็นปานดังนี้.

ถ้าหากว่าท่านสามารถประคองจิตไว้ได้ โดยทำนองนี้และให้เจริญออกงาม แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยประการที่ว่า ไม่ว่าจะท่านจะเดิน

ยืน นั่ง นอน หรือไปใน
สถานที่ไหน ญาณอันนี้

**ต้องประคองสมาธิจิต
ให้มันเพื่อไม่เสื่อมสมาธิ**

ก็ไม่สามารถจะลบลื่อนไป
จากจิตของท่านแล้ว ก็นับ
ว่าท่านได้ความมั่นคงอย่าง

เอกอุ. แต่เมื่อความชำนาญยังมีน้อย ญาณของท่านยังเป็นของใหม่
ยังอ่อนอยู่ย่อมจะกลับเสื่อมหรือหายไปเสียโดยง่าย ท่านจึงจำต้อง

ทะนุถนอมระมัดระวังไว้ด้วยดี จนสุดความสามารถของท่าน ; ซึ่งใน คัมภีร์มีการเปรียบเทียบการระมัดระวังอันนี้ไว้ว่า ให้มีมากเหมือนหญิง ผู้มีครรภ์แก่ มีลูกในครรภ์ที่เชื่อกันว่าคลอดออกมาแล้ว จะมีอำนาจ เป็นมหาจักรพรรดิ, ถนอมครรภ์ของตัวอย่างเต็มที่, เพื่อว่าลูกอันเป็น มหาบุรุษนั้น จะได้ไม่ตายเสียในครรภ์. ผู้ที่เพ็งจะบังคับจิตใจได้ใหม่ๆ ก็จำเป็นที่จะต้องประคับประคองให้มากเห็นปานนั้น.

สำหรับญาณหรือวิปัสสนาจิตที่ยังอ่อน คือเพ็งจะเข้าถึง การมองเห็นโลกในด้านโนเป็นครั้งแรกด้วยแล้ว ในขั้นนี้ จะต้อง ระมัดระวังให้มากแม้จะ ต้องเสียสละสิ่งอื่น ๆ เพียงไรก็ตาม จนกว่า มันจะตั้งตัวได้มั่นคงเสียก่อน. เช่นเพื่อรักษาสิ่ง ๆ นี้ อาจต้องเสียสละ การสมาคมกับคนบางคน งดไปในที่บางแห่ง ยอมเสียรายได้หรือสิทธิ บางประการ ก็ต้องสามารถเสียสละได้, เช่นเดียวกับการเจ็บป่วยถึงขีด จะเสียชีวิต คนเรายอมเสียสละสิ่งนั้น ๆ ได้จนใดก็จนนั้น.

และในด้านตรงกันข้าม จะต้องเลือกคบกับบุคคลบางพวก เลือกไปในสถานที่บางแห่ง เสพสิ่งบางสิ่ง คือสถานที่หรือบุคคล และ วัตถุใดๆ เมื่อเสพคบด้วยแล้วเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ให้สมาธิตั้ง มั่นอยู่ได้ หรือตั้งมั่นยิ่งขึ้น ก็ให้พึงเสพคบบุคคลนั้น เว้นบุคคล หรือสถานที่อันเป็นข้าศึก โดยเฉพาะเหมือนคนเจ็บเว้นของแสลง.

อีกประการหนึ่ง ที่ควรทราบไว้ก็คือว่า การกระทำอันเกี่ยว กับการระวังรักษาจิต หรือการกำหนดดั่งว่ามานี้ ในที่ทุกสถาน จะทำ

ให้ท่านกลายเป็นคนมีจิตที่ผิดปรกติ จนแสดงออกมาเป็นที่ไม่น่าไว้วางใจ หรือน่ารังเกียจระอาสำหรับบุคคลทั่วไป หรือจะทำให้ท่าน เดิน ยืน นั่ง นอน ด้วยท่าทางอัน แปลกประหลาด หรืออึดอัดขัดขวาง ดังนั้นก็หาไม่. และจะเป็น

การรักษาจิต ไม่ทำให้กิริยาผิดปรกติ

ความยากลำบาก โดยจะต้องลงนั่งสมาธิหลับตาภาวนาไปเสียทุกแห่งก็หาไม่. ทั้งนี้เพราะว่า ความรู้สึกที่เป็นลักษณะ และเป็นธรรมชาติของสมาธินั้น เมื่อได้กระทำพอคล่องแคล่วชำนาญตามสมควรแล้ว จะกลายเป็นสิ่งที่อาบรดชุ่มชื้น ติดอยู่กับจิตเอง. แม้แต่เพียงที่เพิ่งกระทำได้เป็นครั้งแรก ก็สามารถซึมซาบอยู่กับจิตเป็นเวลานานวัน กว่าที่จะจางหายไปได้ โดยความประมาทของผู้บำเพ็ญ.

ถ้าจะเปรียบเทียบกับเรื่องธรรมดา ก็เช่นเดียวกับ ถ้าเรามีบิตติยินดีอะไรสักอย่างหนึ่ง อย่างแรงกล้า เช่น ได้รับโชคลาภ หรือเกียรติยศอย่างสูงในการทำอะไรสำเร็จสักอย่างหนึ่ง ความบิตตินั้นจะซาบซ่านอยู่ตลอดเวลา หรือทุกๆ อิริยาบถ กระทั่งหลับก็ยังมี

บิตติสุข เป็นเครื่องมือให้ความสุข

จะผ่นดี. แม้จะออกไปที่ถนน หรือที่คนอัดแอมันก็ยังคงซาบซ่านอยู่นั่นเอง จนกระทั่งมันจะค่อยๆ จางไป ด้วยอำนาจเหตุปัจจัยของมันเองที่ค่อยๆ อ่อนไป หรือจิตไปในระยะหลัง.

ส่วนบิณฑหรือสุขที่เป็นรสของสมาธิ นั้น เมื่อฝึกฝนดีแล้ว มีแต่จะทำความพอใจให้ยิ่งขึ้น. และต่อไปจะกลายเป็นสันดาน หรือประจำอยู่ในสันดาน โดยที่อาจเรียกขึ้นมาได้ในขณะจิตเดียว เพราะได้กลายเป็นเพียงความจำ หรืออยู่ในความทรงจำชนิดเท่านั้น เพียงแต่นี้ก็ถึง รสอันซาบซ่านก็จะแผ่ซ่านไปเอง และเข้าอยู่ในสภาพอันเป็นสมาธิอย่างแรง ได้ทันที. ฉะนั้น จึงเป็นอันว่าต่อไปนี้ ก็เท่ากับเราได้เครื่องมือวิเศษชนิดหนึ่ง ที่สามารถให้ความสุขแก่เราได้ง่าย และมาก และเร็วกว่าแต่ก่อน.

อารมณ์ร้ายต่างๆ เช่นความกำหนัด ความหลงรัก ความโกรธ ความเกลียด ความอิจฉาริษยา จะไม่ครอบงำเราได้, หรือได้ง่ายๆ. ถ้าเป็นนักการเมือง ก็เหมาะที่จะโต้วาทะด้วยความคิดที่รอบคอบและบีบบัง. ถ้าเป็นนักสอนศาสนา ก็เหมาะที่จะรับคำคัดค้านอย่างมุ่งร้ายของพวกที่ไม่เลื่อมใส หรือพวกที่มาล้อเลียน. หรือท่านจะเป็นผู้มีการงานในหน้าที่ ประเภทไหนก็ตาม ท่านจะสามารถทรงตัวดำรงตัวไว้ได้ ชนิดที่เรียกว่าพึ่งตัวของตัวเองไว้ได้เสมอไป.

ท่าน จะมีอำนาจดำรงสติของตัวเอง หรือที่เรียกว่า equilibrium อย่างเพียงพอ ไม่ว่าจะเข้าไปในสมาคมไหน หรือสถานที่เช่นไร. เพียงเท่าที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายจะเห็นได้แล้วว่า จิตที่เป็นสมาธิ หรือเป็นกัมมณีนโยนิ เป็นจิตที่เหมาะสมแก่การงานในหน้าที่ ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรมเพียงไร.

ขอสรุปความในที่สุดว่า จิตที่ได้รับการฝึกจนเป็นจิตที่มั่นคง
 ด้วยดีเห็นปานนี้แล้ว มัน
จิตที่ฝึกมั่นคงดีแล้วจะมีสุข
เข้าถึงพุทธธรรมได้ง่าย

ที่จะลุถึงคุณธรรมในเบื้องสูง โดยประการทั้งปวง.

พร้อมหรือคล่องแคล่วต่อ
 การที่จะทำให้ท่านเป็นสุข
 ในทันตาเห็น และจะทำ
 ให้ท่านเป็นผู้ที่เหมาะสม

การเห็นสิ่งทั้งหลายโดยแจ่มแจ้ง หรือการเข้าถึงพุทธธรรม
 ด้วยการมองโลกในด้านใน จะเป็นไปได้ ก็ต้องอาศัยสมาธินี้เป็น
 มาตรฐาน คือยังเป็นสมาธิเพียงใด ก็ยังเข้าถึงพุทธธรรมได้ง่ายและ
 เร็วเข้าเพียงนั้น. หากจะยังไม่สามารถเข้าถึงธรรมชั้นสูงสุดในเวลา
 นี้ ก็ยังสามารถที่จะส่งเสริมให้เข้าถึงได้ในเวลาอันเร็ววัน ถ้าหากว่าได้ยึด
 เอาปฏิบัติอันนี้เป็นเครื่องดำเนินชีวิต อยู่ตลอดเดือน ตลอดปี จน
 กว่าที่จะถึงอายุขัย.

ทั้งหมดนี้ เป็นแนวสังเขป เรื่องสมาธิ.

.....

ก่อนแต่จะจบกถาเรื่องนี้ ข้าพเจ้าใคร่จะขอย้ำอีกว่า แนว
 ปฏิบัติของบุคคลจำพวกปัญญาวิมุตต์ อาศัยความใคร่ครวญเป็นส่วน
 ใหญ่ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ฟังปัญญา ยิ่งกว่าฟังสมาธิ; หรือ
 ทำให้มากในปัญญายิ่งกว่าในสมาธินั่นเอง. ฉะนั้น เมื่อได้ทราบเรื่อง
 ของสมาธิ และรู้เท่าทันในการบังคับจิตพอสมควรแล้ว ข้อสำคัญจะ
 ต้องยึดแนวปัญญา หรือการพิจารณาเป็นส่วนใหญ่อีกสืบไป, โดยนัย
 ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น.

จะต้องพยายามเขยิบขึ้นไปยึดเอาแนวใหม่ คือ แนวที่จะ ดำรงจิตไว้อย่างเป็นอิสระ ไม่ติดตังผังรอกในลัทธิ หรือปรัชญา ที่เคยยึดถือไว้ ชนิดที่เคยแย้งแย้งกัน เสียงแข็ง. ไม่ยึดถือนิกาย ซึ่งเป็น จิตเข้าถึงพุทธธรรม เพียงเครื่องหมายหรือยี่ห้อภายนอก ต้องอิสระจากมานะ นิกาย ลัทธิ เพราะการเข้าถึงพุทธธรรมที่แท้จริง ไม่อาจจัดให้เป็นนิกายได้ มีอยู่ก็แต่ ว่า ใครประพฤติถูกต้องตรงตามที่เป็นจริง ก็ถึงธรรมอันประเสริฐนั้น เท่านั้น, และไม่อาจปิดยี่ห้อหรือนามนิกาย ให้ตรงกันกับคุณภาพที่ แท้จริงได้เหมือนสิ่งของเครื่องใช้ที่วางขายตามตลาด เพราะเป็นเรื่อง ภายในและเฉพาะบุคคล.

การหลงยึดถือ ใน ลัทธิ หรือนิกาย กลับเป็นผ้าที่มีดมัว หนักเข้า ไม่เป็นอิสระจากความยึดถือและสำคัญผิด. ข้อที่ตนเคย ยึดถือนิกาย หรือหลักปรัชญามาแล้วแต่ก่อนอย่างไร อย่าขึ้นแบกไว้ โดยเหตุผลซึ่งมีอยู่ก็แต่เพียงว่า กลัวคนอื่นเขาจะหาว่าตนเป็นคนไม่ จริง เคยพูดเคยแย้งไว้อย่างนี้ แล้วมากลับตัวเป็นอย่างอื่นไปเสียแล้ว.

คนจริงชนิดถือถือธรรมาภิบาล เคยพูดอย่างไรแล้ว แม้ผิดก็ไม่ยอม กลับคำนั้น กลับจะเป็นการแบกเอาความเท็จที่ไร้ประโยชน์ไว้จนตาย หาใช่เป็นคนจริงไม่. การเข้าถึงพุทธธรรม ต้องการคนจริงที่บริสุทธิ์ คือมีใจเป็นอิสระ ถือความถูกต้องดีเป็นนิกาย ถือเอาการบรรลุ มรรคผล เป็นเครื่องหมายของนิกาย, หาใช่ถือเอาแบบแผนของกิริยา ทำทาง และความเสกสรรอย่างอื่น ๆ ขึ้นเป็นเครื่องหมายของนิกายไม่.

ฉะนั้น ในขั้นต้น จะต้องขจัดปัดเป่าความรู้สึก ที่ยึดถือด้วยอำนาจ ทัศนคติมานะเช่นนั้น ให้หมดไปเสียขั้นหนึ่งก่อน.

กล่าวโดยย่อเสียสละ ไม่กลัวหรือละอาย ว่าตนเคยยืนยันทัศนคติ หรือความเห็นเช่นนั้น บัดนี้ทำไมมาละเสีย. ทั้งนี้ โดยหวังผลที่จะชำระ จิตให้หมดจดจากโสโครกแห่งการหลงยึดถือ. จิตจะเป็นสมาธิได้ง่าย หรือเป็นเอง ในทันทีที่จิตหมดจดจากผ้อันสกปรกเหล่านี้, จะรักษา สมาธิภาวะของจิตไว้ได้โดยง่าย ทั้งอาจดำเนินไปโดยแจ่มใสจริงๆ. ตนจะต้องข้มอย่างสดชื่น ในเมื่อเหลียวย้อนกลับไปดูทัศนคติโสโครก ที่ตนผ่านพ้นมาแล้วที่ไร.

การถอนความยึดถือติดแน่นในลัทธิและนิกายนั้น ย่อม หมายถึงการไม่ยึดถือในบุคคล หรือวัตถุภายนอกอื่น ๆ ด้วย. การยึดถือบุคคลภายนอก เช่นความยึดว่า บุคคลผู้หนึ่ง หรืออาจารย์คนนั้นเป็น พระอรหันต์, หรืออาจารย์ของเรา บรรลุมรรคผลขั้นนั้นๆนั้น เพื่อจะได้ มีความเชื่อความเลื่อมใส และยึดเอา เป็นที่พึ่งแต่ผู้เดียว เช่นนี้เป็นสิ่งที่อันตรายอย่างหนัก. การยึดถือเช่นนั้น แทนที่จะส่งเสริม กลับกลายเป็นกรงที่กักขังดวงวิญญาณของผู้ยึดไว้ ให้กลายเป็นลูกนกที่อ่อนแอ.

ถ้าเป็นผู้ตื้นอาจารย์เกินไป ก็เป็นโอกาสที่จะถูกหลอกลวง จากอาจารย์ที่เป็นอลัชชี หรือลวงโลก. ถึงแม้ว่าบุคคลที่ตนยึดถืออยู่นั้น

จะเป็นพระอรหันต์จริงๆ ก็ตาม การยึดถือนั้น ก็ยังไม่มีประโยชน์อันใด เพราะว่าตนจะรู้จักพระอรหันต์ไม่ได้ เว้นแต่ตนเป็นพระอรหันต์เองมาแล้ว; การยึดถือของตน จึงยึดไม่ถูกต้องพระอรหันต์ แต่ไปยึดถือทิวาฐฐิที่โง่เขลาหรืออ่อนแอ อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าเท่านั้น, หรืออย่างดีที่สุด ก็ไปยึดเข้าที่เปลือกกายของพระอรหันต์ จะมีประโยชน์บ้างบางอย่างก็แต่ในขั้นศีลธรรม แต่เป็นของมีดมัวสำหรับความหลุดพ้นของจิต. เพราะฉะนั้น จึงต้องพยายามที่จะเห็นธรรม หรือองค์อรหันต์ที่แท้จริง แทนการพยายามยึดถือผู้อื่นผู้อื่น ว่าเป็นพระอรหันต์.

การกราบไหว้พระภิกษุสงฆ์ มิใช่ด้วยความยึดถือในในบุคคลนั้นๆ แต่เป็นการกราบไหว้ ธง หรือเครื่องหมายของพระอรหันต์ ทำนองเดียวกับที่เรากราบไหว้พระพุทธรูป อันเป็นเครื่องหมายแทนองค์ พระพุทธเจ้า, หรือกล่าวอย่างธรรมดาที่สุด ก็เช่นเดียวกับราษฎรทุกคนเคารพผ้าธงไตรรงค์ อันเป็นเครื่องหมายแทนชาติ. หรือถ้าเรามองเห็นคุณความดีอย่างอื่นประจักษ์ชัด เรากราบไหว้คุณความดีนั้นๆ เท่าที่รู้จักกันอยู่, แต่เราไม่ควรที่กักเอาว่านั่นเป็นพระอรหันต์ อย่างพวกทدنพระอรหันต์.

เราใช้ตัวเราเองพิจารณาเองว่า ตามที่ท่านผู้นั้นกระทำอยู่นั้นจะเป็นการถอนตนออกจากโลก หรือทุกข์ หรือหาไม่ และเราจะทำตามอย่างท่านได้ ก็เฉพาะแต่ข้อที่ทำไปก็เห็นไปพร้อมกัน ว่าสามารถละกิเลสได้เพียงไร, และละได้แล้วจริงๆ. เพราะฉะนั้น เราอาจกราบไหว้สิ่งที่ควรกราบไหว้ทั่วไปได้ โดยปราศจากความยึดถือชนิดที่เป็นกรงกักขังหัวใจ เป็นแต่กราบไหว้ด้วยปัญญาที่รู้สิ่งควรกระทำ.

เรากราบไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยอำนาจที่เรามีจิตแจ่มใส มีปรีชาโมทย์ในพระองค์ เพราะได้ทรงค้นพบสิ่งอันเร้นลับ

เรากราบไหว้พระพุทธรูป ในฐานะทรงเป็นดวงประทีป

หรือพุทธธรรมดังกล่าวแล้ว. เราได้ฟังธรรมที่พระองค์ทรงประกาศพร้อมทั้งอรรถะพยัญชนะ พร้อมทั้งเหตุผล

บริสุทธิ์บริบูรณ์ไพเราะทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดพอที่จะให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อตามพระองค์ ว่าถ้าทำไปเช่นนั้นจริงๆ ความทุกข์จะหมดไปได้.

เรากราบไหว้ในชั้นนี้ โดยไม่ต้องยึดถือว่าพระองค์เป็นอะไร มากไปกว่าผู้ที่ส่องประทีปให้เราเดินไปเอง และแสงสว่างแห่งดวงประทีปนั้น เราก็เห็นชัดอยู่ โดยนัยนี้จึงไม่มีการยึดถือชนิดที่จะพลิกคว่ำพระองค์ลงมาเป็นเจ้าผี ที่คอยอำนาจสิ่งต่างๆ ให้ตามที่ถูกเสกไหว้เขาต้องการ. ทั้งไม่ต้องยึดถือแม้แต่เพียงว่า พระองค์จะช่วยเราหรือพาเราไป, เพราะพระองค์ตรัสว่า เราจะต้องเดินไปเอง พระองค์ส่องไฟให้เราจุดดวงไฟชนิดเดียวกับของพระองค์ขึ้นเพื่อเราเอง.

ถ้าเรารู้ว่า ดวงประทีปที่ส่องให้เราเข้าถึงพุทธธรรม เป็นองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็แปลว่าเราเป็นพระพุทธรูปเอง จึงไม่มีเหตุผลอันใดที่จะยึดถือปัจจัยภายนอก หรือเข้าไปว่าพระพุทธรูปทรงสอนให้กระทำดังนี้.

**เข้าถึงพุทธธรรม
โดยบัญญัติวิมุตติ
ต้องเปลื้องความยึด**

การที่ข้าพเจ้าได้ปรารภถึงเรื่องนี้ ก่อนข้างจะยืดยาวเช่นนั้น ก็เพราะว่า การเข้าถึงพุทธธรรมของพุทธบริษัททั้งหลายในส่วนรวม ได้ถูกเหนี่ยวรั้งไว้ในภาวะที่น่าสงสาร เห็นปานนั้น มีอยู่ไม่น้อย ทั้งกำลังลุลกลามเป็นโรคระบาดอยู่ในที่ทั่วๆ ไป ซึ่งมีแต่จะนำไปสู่ภาวะที่คับขันแก้ไขยากยิ่งขึ้น.

และอีกประการหนึ่ง การอ้างอุทาหรณ์ในเรื่องนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า การเข้าถึงพุทธธรรมประเภทที่ใช้ปัญญาเป็นกำลัง หรือที่เรียกว่าปัญญาวิมุตตินั้น จะต้องปลดเปลื้องความยึดถือ เพื่อให้ญาณของตนเป็นไปไม่ข้องขัดเพียงไร. จิตที่เป็นไปด้วยอำนาจปัญญา กับที่เป็นไปด้วยอำนาจเจโตสมาธินั้น ย่อมเห็นได้ชัดอยู่ในตัวแล้วว่า มันอาศัยกำลังหนุนผุดกันเป็นคนละพวกอยู่แล้ว. ในที่นี้เรามุ่งหมายกันเฉพาะพวกที่จะพึ่งพากำลังปัญญา จึงจำเป็นที่จะต้องกระทำโดยแยบคายทุกๆ ทาง ในอันที่จะให้ปัญญาของเราก้าวขึ้นสู่อุดมกุหาสามารถเห็นเหตุการณ์ทั้งปวงโดยทั่วถึงได้.

การเข้าถึงพุทธธรรม โดยลักษณะแห่งปัญญาวิมุตตินั้น ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า จะต้องใช้เวลา มาก หรือเรื่อยๆ ไป ในการบ่มปัญญา, ไม่เหมือนกับพวกเจโตวิมุตต์ ที่หักโหมเอาด้วยกำลังจิต. เพราะฉะนั้นสำหรับพวกนี้ แบบแห่งการครองชีวิตประจำวันย่อมเป็นปัญหาที่สำคัญมาก; ถ้าสะสมปัญหานั้นได้ถูกต้องดี ย่อมได้รับประโยชน์คุ้มการเสียสละ.

**บ่มปัญญา
เพื่อถึงจุดแท้จริง
คือญาณและศานติ**

พุทธบริษัททั้งมวล เป็นผู้เสียสละเพื่อพุทธธรรม. บรรดา
ท่านที่เป็นบรรพชิต ได้สละบ้านเรือนและโลกียารมณ์นานาประการ.
ทั้งนี้เพื่ออะไรเล่า. เพื่อความสนุกสนานดังนั้นหรือ, เพื่อลาภผลทาง
วัตถุดังนั้นหรือ, เพื่อชื่อเสียงหรือ, เพื่อการศึกษาอันยืดยาว เพื่อหา
ความเพลิดเพลินจากพระคัมภีร์ ในทางวรรณคดี อักษรศาสตร์ และ
ประวัติศาสตร์ดังนั้นหรือ.

ทั้งหมดพิจารณาดูแล้วก็ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะถ้าต้องการ
สิ่งเหล่านั้น อาจหาได้ โดยทางอื่น อันจะได้สะดวกกว่าและเย็นใจใน
การเคารพตัวเองได้มากกว่า. แท้ที่จริง การเสียสละอันนี้ ตามความ
ประสงค์เดิม หรือจุดประสงค์อันแท้จริง ก็เพื่อการเข้าถึงพุทธธรรม
เพื่อพบชีวิตอันสดชื่นไม่รู้จักเหี่ยว โดยเฉพา คือญาณ กับศานติ
นั่นเอง.

อุดมคติของชีวิต ตามที่ธรรมชาติกำหนดมาให้อย่างเด็ด
ขาดในตัวเองนั้น คือการวิวัฒน์สูงขึ้นเป็นลำดับ จนถึงขั้นบรรลุ
พุทธธรรม หรือที่เรียกโดยสมมติว่า ชีวิตอันสดชื่นไม่รู้จักโทรม เป็น
ชีวิตนิรันดร ร่วมกับพระเป็นเจ้า อันปราศจากการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
เป็นชีวิตที่มีอยู่ทางฝั่งอีกฟากหนึ่ง. ก็สิ่งซึ่งธรรมชาติกำหนดให้ ย่อม
เป็น “สิ่งธรรมดา” เสมอไป.

การเข้าถึงพุทธธรรม จึงเป็นสิ่งธรรมดาสิ่งหนึ่ง แปลกไป
ก็แต่ว่าเป็นฝ่ายจิตหรือวิญญาณ ซึ่งมักจะถูกละเลยในสมัยที่มนุษย์พา

กันเหไปในฝ่ายวัตถุ, และถูกทิ้งให้กลายเป็นของยาก หรือลึกลับพัน
 วิสัยของมนุษย์ไปเสีย. ความเข้าใจผิด
 อย่างใหญ่หลวงก็เกิดขึ้นว่า สมัยนี้มีใช่เป็น
 สมัยที่ใคร ๆ จะต้องเอาใจใส่กับพุทธธรรม
 ใครขึ้นมาข้องแวะด้วย ก็กลายเป็นคน
 กิดโลก.

**เข้าถึงพุทธธรรม
 เป็นเรื่องฝ่ายจิต**

คนจะเข้าใจไปอย่างไรก็ตาม แต่กฎธรรมชาติจะไม่ยอมบิด
 ผันความจริงอันเด็ดขาด ให้หมุนไปตามความต้องการของคนได้ คน
 จึงประสบความยุ่งยากทางจิต หรือไม่ได้รับผลกำไรของความ
 เป็นมนุษย์เต็มตามค่าของมัน.

อุปกรรม อันสำคัญอีกอย่างหนึ่งของการเข้าถึงพุทธธรรม
 มีอยู่อย่างน่าพิจารณา. ข้อนี้คือการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น, โดยเฉพาะ

**การสอนผู้อื่นเป็นการปลูก
 เมตตาบิณฑุญาของผู้สอน**

ในที่นี้ หมายถึงการช่วย
 เหลือหรือส่งสอนผู้อื่น
 ในกรณีแห่งการเข้าถึง
 พุทธธรรมนั่นเอง. ใน
 เมื่อท่านได้ฝึกฝนจิต หรือ

การบังคับตนเอง ให้ดำเนินไปด้วยดีได้พอสมควรแล้ว ย่อมสามารถที่
 จะแนะนำผู้อื่นได้เท่าที่ท่านมีความรู้ความชำนาญ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงติเตียนการสอนผู้อื่นในสิ่งที่ตน
 เองทำไม่ได้ แต่ทรงอนุเมตติการสอนเขาเท่าที่ตนทำได้จริง ๆ, และพระองค์

เองทรงเป็นผู้สั่งสอน หรือบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น. ที่กล่าวว่า การสอนผู้อื่นเป็นอุปการะแห่งการเข้าถึงพุทธธรรมได้นั้น เพราะการทำเช่นนั้นเป็นการปลุกเขย่าเมตตาและปัญญา ของผู้สอนนั่นเอง และยังเป็นปฏิปทาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงประพฤติไว้ในฐานะเป็นตัวอย่างประการหนึ่ง.

วิธีสอนของพระพุทธเจ้า คือ ขังคอก กับ บินไป

ลักษณะแห่งการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นของพระพุทธองค์นั้น อาจแบ่งได้เป็นสองสถาน กล่าวคือ สำหรับสัตว์ที่ยังอ่อน พระองค์ทรง “ขังคอก” เอาไว้. ส่วนสัตว์ที่แก่กล้าแล้ว พระองค์ทรง “ชี้ทางให้บินไป.”

ที่ว่าขังคอกไว้ ก็ คือให้อยู่ในกรอบวงของศีลธรรม อย่าให้หลุดออกไปนอกคอก จะเป็นเหยื่อของสัตว์ร้าย กล่าวคืออบาย. แต่แม้กระนั้น พระองค์ก็ทรงสอนให้กระทำไปด้วยความไม่ยึดถือ หรือติดแน่นในศีลธรรมนั้นๆ ถึงกับตรัสเปรียบว่า ธรรมะนี้เหมือนเรือแพ จะอาศัยมันเพียงที่ยังต้องข้ามทะเลเท่านั้น เมื่อถึงฝั่งแล้ว ไม่จำเป็นต้องแบกเอาเรือหรือแพขึ้นบกไปด้วย กล่าวคือความยึดติด ซึ่งจะทำให้ขึ้นบกไม่ได้.

ที่ว่าทรงชี้ทางให้บินไป ก็คือทรงสอนให้ละวางโลกนี้ โดยมองเห็นในด้านใน ตามที่เป็นอย่างไรแล้ว ไม่ยึดถือ, ไม่ติดอยู่ในโลก ไม่ติดอยู่ในธรรม, สามารถข้ามขึ้นสู่โลกุตตรสภาพ ซึ่งทรง

ตัวอยู่ได้ โดยปราศจากภพจากชาติ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยุ่งยากโดยประการทั้งปวง.

ในชั้นที่สอนให้บุคคลหนักอยู่ในศีลธรรมนั้น มิใช่เพื่อให้ขี้ดื้อ เป็นเพียงให้เดินไปตามทางที่มีการอารักขาไปก่อน หรือให้อยู่ในคอกที่มั่นคง เพื่อใช้เวลาในขณะนั้น สร้างความสามารถให้แก่ตัวเอง ให้เข้มแข็ง กลายเป็นเบ็ดไก่ที่ไม่ต้องอยู่คอกแล้ว หรืออาศัยคนเลี้ยงเช่นลูกเบ็ดไก่อ่อน, แต่ให้เป็นเบ็ดสวรรค์ ไก่สวรรค์ หรือนกซึ่งโบกบินไปได้ในอากาศอย่างเป็นอิสระเสรี. เพราะฉะนั้น ผู้ใดถอนตนออกมาได้เพียงใด ของจกรูณาเอ็นดูสงเคราะห์ ช่วยเหลือให้เพื่อนสัตว์ ถอนตัวออกมาเพียงนั้น. เมตตาคือมีอยู่นั้น จักเป็นเครื่องช่วยกำลังสมาธิ หรือช่วยกำลังจิตให้ผ่องแผ้วกล้าหาญยิ่งขึ้น.

และข้อที่ว่า ส่งเสริมกำลังปัญญา ก็คือข้อที่ตนถูกชักใช้ไต่ถาม ย่อมทำให้ต้องพินิจพิจารณาในอรรถธรรมนั้น มากขึ้นละเอียดขึ้นนี้เป็นผลกระทอน (reaction) ที่กลับมาได้แก่ตัวเอง และส่งเสริมตัวเอง ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีก.

ในพระบาลี *วิมุตตายนตฺตสุตฺต* มีข้อความที่กล่าวไว้ว่าบุคคลบางคน ได้บรรลุมรรคผลในเบื้องสูงเด็ดขาดถึงที่สุดได้ ในขณะที่ตนกำลังพยายามตอบปัญหาเรื่องนั่นเอง แก่ผู้อื่น. ทั้งนี้ เนื่องจากว่าคนบางคนหรือบางประเภท มีความแปลกประหลาดบางอย่าง คือความคิดหรือปิติปราโมทย์ของเขาเกิดยากในเวลาอื่น แต่เกิดง่ายในเวลาจำเป็นจะต้องคิดเพื่อสอนผู้อื่น.

ในกรณีเช่นนั้น ความคิดของเขาจะเกิดขึ้นเอง รู้เองไป
 พลัง แล้วพูดออกมาพลัง อาย้อมไปด้วยบีติปราโมทย์อยู่ตลอด
 เวลา, ซาบซึ่งในอรรถสแห่ง
ต้องพยายามคิดสอน ธรรมชั้น ประณีตอยู่ตลอดเวลา.
ช่วยตนให้เข้าถึง เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า การ
พุทธธรรมด้วย พยายามคิดเพื่อสอนผู้อื่น ในเมื่อ
 ถูกชักใช้ไต่ถามนั้น นอกจากจะ
 เป็นการช่วยยกสถานะทางวิญญาณ ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้สูงขึ้น
 แล้ว ยังเป็นการช่วยให้ตนเองเข้าถึงพุทธธรรมได้ง่ายขึ้นอีก จึงเป็นสิ่งที่
 ที่ควรพยายาม. และยังจะเห็นได้ชัดเจนสืบไปว่า วิถีแห่งการเข้าถึง
 พุทธธรรมนั้น มีการประพฤติปฏิบัติตามแนวที่กล่าวมาแล้วเป็นส่วน
 สำคัญ และมีการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น เป็นอุปกรณ์ เครื่องส่งเสริม,
 เป็นสองชั้นอยู่ดังนี้.

.....

ข้าพเจ้าขอสรุปความในที่สุดแห่งถาเรื่องนี้ว่า วิถีแห่ง
 ความรอดพ้นหรือการเข้าถึงพุทธธรรมนั้น อยู่ที่การละวาง หรือคลาย
 ออกเสีย ซึ่งสิ่งที่ตนเคยยึดถือ ไม่ว่าจะ เป็นความยึดถือในโลกียารมณ์
 ในลัทธินิกาย หรือในตัวตนของตนเอง. ความยุ่งยากทางสิ้น มาแต่
 ความยึดถือซึ่งมาจากความไม่รู้หรืออวิชชาอีกต่อหนึ่ง. การยึดถือ เป็น
 สัญชาตญาณ (instinct) ของสัตว์ที่รู้จักคิดนึก. ยิ่งมีความคิดนึกได้
 มากเพียงใด ก็ยึดถือไว้โดยแนบกายและหนักแน่นมากเพียงนั้น.

ความรู้จักคิดนึก ทำให้สามารถรับเอารสแปลก ๆ ของ
 อารมณ์ทั้งหลายได้มาก เมื่อความติดในรสมีมาก ก็ยิ่งทำให้ความยึดถือ
 เหนียวแน่นมากขึ้นตามส่วน. ใน รูป
 เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ทั้งหมดนั้น
 จิตใจของสัตว์เดรัจฉาน ยึดถือน้อยกว่า
 จิตใจของมนุษย์เป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะ
 ความคิดของสัตว์มีน้อย ได้รับรสของ
 อารมณ์นั้น ๆ แต่เล็กน้อยในระยะอันสั้น และเท่าที่ธรรมชาติอำนาจ
 หรือบังคับ ไม่มีการประดิษฐ์พลิกแพลงให้เป็นที่ยั่ววนลุ่มหลงมาก
 เหมือนที่มนุษย์กระทำกัน.

**เข้าถึงพุทธธรรม
 อยู่ที่คลายจาก
 โลภियารมณ์**

ในที่นี้มีไข่มุ่งหมายจะเอาอย่างสัตว์ แต่มุ่งหมายให้มนุษย์
 ใช้คุณค่าแห่งความคิดไปในทางที่สูงสมกัน คือมีความคิดมากเพียงใด ก็จะมี
 ฉลาดในการที่จะไม่หลงไหลมากขึ้นเพียงนั้น ให้สิ่งที่ประดิษฐ์คิดได้
 นั้น เป็นบ่าวของเรา แทนที่จะเป็นนายเหนือเรา คือให้สิ่งที่คิดได้นั้น
 ถูกใช้เป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกให้แก่เรา มิใช่ให้เป็นที่หลง
 ไหล หรือเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์โศกยุ่งยากแก่เรามากขึ้น.

มนุษย์จะต้องดีกว่าสัตว์ในข้อที่ว่า มีความคิดมาก และใช้
 ความคิดนั้นถูกทาง มิใช่เป็นไปในทำนองที่เรียกว่า “รู้มากยากนาน”
 ยิ่งรู้ยิ่งยุ่งยาก ก็หาไม่. ความยึด
 ถือนั้น จะเห็นได้ชัดเจนในหมู่
 มนุษย์เช่น ความงาม ความ
 ไพเราะ เป็นต้น. ความงามหรือ
 ความไพเราะนั้น ๆ เป็นสิ่งที่เกิด

**มนุษย์ควรใช้ความคิด
 ไปในทางสูง**

ขึ้นจากความยึดถือ ที่ค่อยพื้กตัวขึ้นคราวละน้อยๆ. ผู้ที่ไม่ได้รับการอบรมเช่นนั้น จะไม่เห็นว่าเป็นสิ่งนั้นๆ งามหรือไพเราะเลย.

เช่นคนแก่ตามบ้านนอก ที่เขาเรียกกันว่า ไม่ได้รับการศึกษานักเกี่ยวกับศิลปะของความงามและความไพเราะ ท่านเหล่านั้นไม่เห็นว่าการแต่งตัว หรือดนตรี ของหนุ่มสาวชาวกรุงสมัยนี้ งามหรือไพเราะที่ตรงไหน. บางทีจะรุงรังตา หรือหนวกหู ไปเสียด้วยซ้ำไป. แต่ท่านอาจเห็นว่าการแต่งตัวตามแบบเก่า หรือเสียงที่พระสวดมนต์ จะเป็นของงามหรือไพเราะ. ทั้งนี้ ก็เพราะความยึดถือผิดกันเท่านั้น.

อารมณ์ทั้งหลาย อาจถูกยึดให้เป็นอย่างไรไปก็ได้. และทั้งนี้ยอมแล้วแต่การที่ตนถูกแวดล้อมอบรมมาแต่เล็ก ตลอดเวลาอันยาวนาน คือนานพอที่จะพอกความหลงใหลให้ติดแน่นได้ ว่าอย่างนั้นเรียกว่างาม ว่าไพเราะ.

เมื่อพิจารณาดูในด้านใน จะเห็นว่า ความรู้สึกที่ว่างาม นั้น ต้องประกอบไปด้วยสี่สันชานิตที่ ตรงกันกับความหลง ที่ได้พอกไว้

**ความรู้สึก ดี - งาม ฯลฯ
มิได้ต่อเมื่อตรงกับ
ความหลงยึดถือ**

มาก ๆ แล้ว นั่นเอง ถ้าไม่ตรงกับความหลงที่พอกไว้ในสันดาน ถึงจะให้เป็นอย่างไรมา ก็จะไม่เห็นว่างามไปไม่ได้. เสียเพราะก็เหมือนกัน.

สีต่างๆ ที่ปรากฏแก่ตามนุษย์นั้น ที่แท้เป็นเพียงวัตถุที่
 กระท้อนแสงสว่าง โดยคลื่นแสงขนาดต่างๆกัน เป็นมายาไร้ความจริง
 ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น. แต่ถ้าสิ่งที่เป็นมายาเหล่านั้น ถูกจัดสรร
 ให้ตรงกันกับความหลงที่มนุษย์พอกไว้บนสันดาน ว่างาม ว่าสวยแล้ว
 ความรู้สึกว่างามก็ครอบงำจิตใจในทันที. ทั้งนี้ เพราะมนุษย์มิได้มองดูสี
 เหล่านั้นด้วยสายตาที่จะเสาะหาความจริง โดยแยกออกเป็นสัดส่วน;
 ตรงกันข้ามกลับมองไม่เห็นในด้านที่เป็นความจริง, แต่มองเห็นใน
 ด้านที่เท็จ คือความยึดถือที่สมมติหรือบัญญัติสิ่งนั้นๆ ทั้งในส่วนย่อย
 คือเป็นสีๆไป และในส่วนรวมคือความสัมพันธ์กันทุกสี ในสิ่งที่มีสี
 กลมกลืนกันหลายสี ว่างามไปทั้งหมด หรือไม่งามไปทั้งหมด แล้วแต่
 ความยึดถือของตน.

ดนตรีอันไพเราะ ก็คือการประสานของเสียงที่มีขนาด
 แห่งความถี่ (frequency) ต่างๆกัน เป็นเสียง แต่ละเสียงก็ถูกสมมติว่า
 ไพเราะอยู่แล้ว ยิ่งเมื่อได้จัดให้ประสานกันตามวิธีที่สมมติว่าไพเราะ
 ก็ยิ่งรู้สึกไพเราะขึ้นอีกเท่ามาตรฐานแห่งการสมมติ. ความรู้สึกว่าเรไร
 ความเศร้าโศก อันเกิดขึ้นในใจ เนื่องจากได้ยินการประสานของเสียง
 เหล่านั้น แท้ที่จริง นั้นแหละคือผลของความหลงยึดถือ, เพราะ
 เราไม่อาจบรรเลงเพลงโศกให้สุนัขฟัง และให้มันพลอยโศกไปตามได้
 ด้วย. แต่มนุษย์ได้รับผลอันนี้สมหมาย ทั้งนี้ เป็นเพราะมนุษย์ได้ใช้
 อวิชชาหรือความหลงของตน เสกสรรสิ่งที่ตนเรียกกันว่าการศึกษา
 หรือศิลปะอันนั้นขึ้น แต่แล้วความฉลาดมีไม่พอ ที่จะทำให้เมื่อเสกสรร
 ขึ้นแล้ว อย่าหลงยึดถือ.

มนุษย์หลงเขียนรูปเสียขึ้นกลัวเอง. หลงเขียนรูปของรัก
ขึ้นรักเอง หลงเขียนรูปเกลียดขึ้นเกลียดเอง. ทั้งที่ตนทำขึ้นมาเอง
ก็ไม่สามารถที่จะรู้ว่ามันหาใช่สิ่งที่น่ากลัว น่ารัก หรือน่าเกลียดอะไร
ไม่; ทั้งหมดนี้เป็นเพราะ ถูก อวิชชาครอบงำอยู่ตลอดเวลา.

การถอนความยึดถือ ก็คือการสร้าง วิชา พร้อมกันขึ้น
มาในตัว เพื่อกวาดล้างอวิชชาออกไปเสีย. เมื่อปราศจากความยึดถือ
แล้ว รูปเสียงอันเดียวกันนั่นเอง
ถอนความยึดถือ, จะให้ผลไปอีกอย่างหนึ่ง อย่าง
ทำลายเปลือกหุ้มแล้ว ตรงกันข้าม คือมันแสดงความ
พุทธธรรมจักส่องแสง จริง แทนความเท็จให้เราเห็น
และปฏิบัติต่อมันได้ถูกต้องตามที่เป็น
จริง โดยประการที่จะไม่ก่อให้เกิดความรักโศกเป็นต้นนั้นได้ แต่จะ
กลับเป็นการศึกษาที่แท้จริง ที่จะนำมาซึ่งความสะดวกผาสุกทางกาย
และความสงบเยือกเย็นทางใจ.

เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ แนวใหญ่หรือแนวทั่วไปแห่งการ
เข้าถึงพุทธธรรม จึงได้แก่การทำลายเปลือกหุ้ม กล่าวคือความยึดถือ
ซึ่งเมื่อลอกออกได้เมื่อไร ท่านจะเป็นผู้รู้สึกได้ด้วยตนเองว่า แสงแห่ง
พุทธธรรม ได้ส่องเข้าถึงตัวท่านแล้ว ท่านได้เข้าถึงสิ่งที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงเข้าถึง และทรงสั่งสอนให้แก่เรา อันเป็นสิ่งที่เราทุก
คนจะพึงกระทำ เพื่อความเต็มรอบแห่งความเป็นมนุษย์ของเราเอง.
นั่นเป็นขั้นสุดของพรหมจรรย์ กล่าวคือบทเรียนอันประเสริฐของความ
เป็นมนุษย์ เป็นบทเรียนที่แท้จริงและจำเป็นจริง.

ต่อจากนั้น โลกทั้งหมดจะอยู่ในความควบคุมของท่าน. ไม่มีอะไรที่เป็นปัญหายุ่งยากต่อท่าน อย่างที่เรียกว่า ไม่มีความเป็นบรรพชิต ไม่มีฆราวาส ไม่มีหญิง ไม่มีชาย ไม่มีเด็ก ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ไม่มีโลกนี้ หรือโลกไหน ไม่มีอะไรโดยประการทั้งปวงที่สามารถถกความรู้สึกรู้สีก่อนไม่สงบอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้แก่ท่านได้ แม้แต่น้อย. คงปรากฏแจ่มแจ้งอยู่แต่ลักษณะแห่ง “สิ่ง” สิ่งหนึ่ง อันเป็นสิ่งซึ่งไม่แปรผัน ไม่มีการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย, มีแต่ความขมอย่างสดชื่น ไม่รู้จักโรยรา, โดยไม่ต้องมีตัวผู้ขม, แต่เป็น “ชีวิต” ที่สมบูรณ์เต็มเปี่ยม อันเป็นจุดประสงค์ซึ่งบรรดาผู้พยายามทำ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จำนงหวังอยู่ทุกเมื่อ.

**ไม่มีปัญหาใดๆ
มีแต่สิ่งหนึ่งไม่โรยรา.
ชีวิตสมบูรณ์**

ข้าพเจ้าขอจบธรรมกาลด้วยความสมควรแก่เวลา. และขอขอบคุณท่านทั้งหลาย ที่ได้ตั้งอกตั้งใจฟัง มาตั้งแต่ต้นจนจบ. ขอให้ ธรรมพรและเมตตา จงเจริญแก่ท่านทุกเมื่อเทอญ.

ขอจงประสบแต่ความสวัสดิ์!

คำนำของพุทธนิคม

(สำหรับปาฐกถาเรื่อง “ความสงบในฐานะเป็นผลแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม”)

ปาฐกถาเรื่อง “ความสงบ” ซึ่งท่านพุทธทาสแสดงที่พุทธสมาคม เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๘๕ นี้ เป็นเรื่องที่อยู่ในชุดเกี่ยวกับวิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม เป็นแต่ท่านแสดงเรื่องพุทธธรรมในความหมายอีกแนวหนึ่ง โดยให้ชื่อพุทธธรรมว่า ความสงบ อันยิ่งใหญ่บรมสันติ หรือพูดอย่างสมมติว่า อัดดาใหญ่แห่งสากลจักรวาล. เบื้องแรก ท่านได้ชี้ให้เราเรารู้จักกับความสงบในแง่ต่างๆ ตั้งแต่ง่ายไปหายาก จนกระทั่งสามารถทำให้เราเข้าใจถึงความสงบที่เรียกว่านิพพาน หรือพุทธธรรมนั้นได้โดยง่าย. และนำต้นตอที่ลึกก็คือท่านแปลความหมายของคำว่า “นตฺถิ สนฺติ ปรี สุขํ” ใหม่ โดยที่ท่านแปลว่า “สุขอื่นนอกจากความสงบแล้ว เป็นไม่มี” ซึ่งหมายความว่า ความสุขทุกอย่างตั้งแต่สุขอย่างน้อยๆ จนถึงสุขอย่างใหญ่หลวง ทั้งโลกียสุขและโลกุตตรสุข ล้วนมาจากความสงบทั้งสิ้น. จากคำแปลและคำอธิบายของท่านในปาฐกถานี้ ทำให้เรามองเห็นความสำคัญและความจำเป็นของความสงบยิ่งขึ้น.

อนึ่ง จากปาฐกถาของท่านนี้เอง ทำให้เราได้รับความรู้ที่น่าสนใจยิ่งว่า ความสงบที่อยู่ในชั้นนิพพาน หรือที่เรียกว่า บรมสันตินั้น ไม่ใช่ความสงบที่ทำให้เกิดความเกียจคร้าน หรือเป็นความสงบที่น่าเบื่อหน่าย แต่ตรงกันข้าม ผู้ใดที่ได้พบกับความสงบนี้แล้ว เขาจะไม่มีวันรู้สึกเบื่อหน่ายในความสงบนั้นเลย เพราะความสงบที่วามนี้ เป็นแหล่งกำเนิดของสัพพัญญุตญาณ เป็นความสงบที่ทำให้ชีวิตสดชื่นอยู่ตลอดเวลา เพราะทำให้เข้าใจปัญหาของชีวิตต่างๆ ได้อย่างโปร่ง ปัญหาอีกแบบต่างๆ ของธรรมชาติที่เมื่อก่อนเข้าใจไม่ได้เลย แต่ผู้ใดก็ตามที่มาถึงความสงบอันนี้โดยสมบูรณ์แล้ว เขาผู้นั้นจะเข้าใจได้เอง, แต่ถ้ายังไม่เข้าถึงโดยสมบูรณ์ ความเข้าใจนั้นก็ยังไม่สมบูรณ์.

อนึ่ง สิ่งที่เราเรียกกันว่า สัตุชาติญาณ หรือที่เรียกกันใหม่ว่า สัตุชาตเวก หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า ธรรมชาติของสัตว์ต่างๆ รวมทั้งคนด้วย ซึ่งถือกันว่าจะทำให้หมดไปไม่ได้ นั่น สำหรับผู้ที่พบกับความสงบอันยิ่งใหญ่แล้ว เขาจะรู้ได้เองว่า มันเกิดขึ้นมาอย่างไร และไปสิ้นสุดลงแก่ไหนและโดยเฉพาะก็จะรู้แน่ด้วยตัวเองว่า ความสงบนี้มีอำนาจยิ่งใหญ่และประหลาดที่สุด โดยที่สามารถทำให้กิเลสหรือสัตุชาติญาณต่างๆ ละลายหายไปเอง โดยไม่ต้องมีการบังคับ หรือข่มเอาไว้เลย เขาจะข่มด้วยความเอ็นดูต่อพวกที่ยอมแพ้ธรรมชาติ และพวกที่ยอมตัวเป็นทาสของความนับถือในสิ่งที่ตนเองเข้าใจไม่ได้เลย.

ความสงบในขั้นของนิพพาน ใครๆ ก็มักเข้าใจว่า เป็นความว่างอันเด็ดขาด ไม่มีนามและรูปใดๆ เป็นความสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง ฉะนั้น คนส่วนมากที่เมื่อเข้าใจเช่นนั้น จึงไม่ปรารถนาไปนิพพาน. น้อยคนมากที่จะเข้าใจเรื่องนี้ด้วยความรู้สึกที่ว่า เราต้องเข้าถึงภาวะที่ว่างเปล่าอันเด็ดขาดนี้เท่านั้น และเข้าถึงในขณะที่มีชีวิตอยู่จึงจะเข้าใจปัญหาต่างๆ ของชีวิต และความลึกลับต่างๆ ของธรรมชาติ; และจะพบความอิสระอันสมบูรณ์ที่นี้เท่านั้น นอกจากนี้ไม่มีเลย. และเมื่อพบแล้ว เราปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ในแบบไหน อย่างไร หรือไม่ปรารถนา เป็นเรื่องที่เราสามารถจะเลือกสรรได้เอง เพราะทุกคนที่เข้าถึงภาวะนี้แล้ว ย่อมรู้จักทางเดินของชีวิตทุกอย่าง; เพราะฉะนั้นการกลั่นนิพพาน จึงเป็นเพียงความหลอกลวงของความคิดที่เกิดมาจากอวิชชาเท่านั้น. ปาฐกถาของท่านพุทธทาสในเรื่องนี้สามารถที่จะปลดเปลื้องความเข้าใจผิดต่างๆ ในเรื่องเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี.

พุทธนิคม

๒ มีนาคม ๒๔๘๕

หมายเหตุ :- คำนำนี้ พุทธนิคมเชียงใหม่ได้เขียนขึ้นสำหรับปาฐกถาเรื่องนี้เมื่อคราวพิมพ์ขึ้นแจกจ่ายทางคณะธรรมทานเห็นว่า เป็นถ้อยคำที่จะทำความกระจ่างให้แก่ผู้อ่านปาฐกถาเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงนำมาลงพิมพ์ไว้ในที่นี้อีก.

ปาฐกถา ที่ ๒

เรื่อง

ความสงบ คือ พุทธธรรม

แสดงโดย ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ

ณ พุทธสมาคม กรุงเทพฯ

วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๘๕

ความสงบในฐานะที่เป็นผลแห่งการเข้าถึงพุทธธรรมนั้น ก็คือตัวพุทธธรรม
นั่นเอง. เมื่อเราเข้าถึงพุทธธรรมแล้ว ก็มีได้ผลอะไรอื่นนอกจากความสงบ. หาก
แต่ว่า คำว่า “ความสงบ” นั้น มีอยู่ต่าง ๆ กันหลายชั้นหลายความหมาย. ฉะนั้นในการ
แสดงธรรมกถาครั้งนี้ จึงได้บรรยายเรื่องความสงบ ในฐานะเป็นผลแห่งการเข้าถึงพุทธ-
ธรรมให้สิ้นเชิงละเอียดลออทุกแง่ทุกมุม.

พุทธทาสภิกขุ

เพื่อนสหายรัก และท่านสุภาพชนทั้งหลาย !

ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้พบเพื่อนนักศึกษา, และ
รู้สึกสุขใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มานั่งอยู่ในท่ามกลางเพื่อนนักศึกษารวม
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าร่วมกัน ในที่นี้อีกครั้งหนึ่ง.

วันนี้ มีโอกาสแสดงธรรมกถา ซึ่งข้าพเจ้าถือว่าเป็นหน้าที่อันจะพึงทำต่อเพื่อนมนุษย์ จึงมีความยินดีเป็นพิเศษ และนึกในใจว่า ควรจะได้ข้อธรรมที่อาจเข้าใจกันได้ทั่วไป และที่ติดต่อน้องกันกับธรรมกถาที่ข้าพเจ้าเคยแสดงมาแล้วในคราวก่อน มาแสดง. ข้าพเจ้า

สุขอื่นนอกจาก ความสงบเป็นไม่มี

ได้พยายามเลือกด้วยความตั้งใจเป็นพิเศษในที่สุดก็เลือกได้หลักพระพุทธ-
ภายิตที่สั้นที่สุด แต่่อมความไว้มาก
ที่สุด และลึกซึ้งที่สุด คือพระพุทธ-
ภายิตที่ว่า “นตฺถิ สนฺติปริ” สุข — สุขอื่น
นอกจากความสงบแล้ว เป็นไม่มี.” ดังนี้. หลักที่ยกมากล่าวนี้ เป็นหลัก
ที่ใช้ได้ทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ, ใช้ได้ตั้งแต่เบื่องต่ำที่สุดของการ
ปฏิบัติธรรมจนถึงเบื้องสูงที่สุด, ใช้ได้ทั้งฆราวาสและบรรพชิต, ใช้
ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม.

เมื่อกล่าวขึ้นดังนี้ อาจมีความรู้สึกเกิดขึ้นในใจของผู้ฟัง
แตกต่างกันเป็นพวกๆ ไปก็ได้. บางท่านอาจมีความรู้สึกแย้งขึ้นมาใน
ใจว่า ในขั้นต่ำๆ หรือขั้นโลกๆ นั้น คนเราไม่อาจมีความสุขที่เกิดจาก
ความสงบ, หรือว่าคนเราในขั้นโลกๆ ไม่ควรไปสนใจกับความสงบ
ควรจะไปสนใจต่อเมื่อบำเพ็ญตนเป็นนักปฏิบัติธรรมในขั้นสูงมากกว่า,
ซึ่งคำกล่าวดังนี้ เราได้ยินได้ฟังกันอยู่ทุกๆ ไป.

แต่ก็อาจมีบางท่าน ที่มีความชอบใจในธรรมภาสิตที่กำลังนำมากล่าวนั้นจนถึงกับตื่นเต้นมากไปก็ได้. เมื่อเป็นดังนี้ ขอให้ระงับความรู้สึกเช่นนั้น และระงับความตื่นเต้นนั้น ๆ ไว้เสียก่อน และทำในใจถึงข้อความที่ข้าพเจ้าจะได้กล่าวต่อไป ซึ่งข้าพเจ้าขอกล่าวย้ำหัวข้อธรรมที่จะอธิบายนั้น อีกครั้งหนึ่งว่า “สุขอื่นนอกจากความสงบแล้ว เป็นไม่มี.”

.....

สิ่งซึ่งเรียกว่าความสงบนั้น มีอยู่หลายชั้น และยิ่งไปกว่านั้น มีทั้งที่แท้และที่ปลอมเทียม.

เพื่อให้เข้าใจคำว่า ความสงบ อย่างน้อยที่สุดพอเป็นเค้า ๆ ในขั้นต้นนี้ เราอาจทำได้ โดยพิจารณาตามแนวแห่งเหตุผล เพื่อหาข้อเท็จจริงจากหัวข้อที่ยกมากล่าว อย่างคร่าว ๆ เสียชั้นหนึ่งก่อน ก็จะไม่ค่อยรู้จักตัวความสงบเข้าไปได้เป็นขั้น ๆ ในภายหลัง. ความสงบนั้น เมื่อกล่าวตามนัยแห่งตัวอักษร ย่อมหมายถึง ความที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเดือดพลุ่งขึ้นมาแล้วได้ยุบสงบลงไป. ความเดือดพลุ่งขึ้นมา เป็นฝ่ายความทุกข์ หรือที่เราสมมติเรียกกันว่าความทุกข์. ส่วนความยุบสงบลงไป เป็นฝ่ายสุข หรือสมมติเรียกว่าสุข.

เมื่อกล่าวตามนัยแห่งความหมายทางจิตใจ ความสงบ ย่อมหมายถึงความจาง หรือความดับของความปรารถนาแห่งจิตใจของคน

เรา. เราทุกคนมีความอยาก ความต้องการหรือความปรารถนา ใคร
 จะได้สิ่งสนองความอยาก เพื่อมาทำให้
ความสงบสมมติ
เรียกสุข มีทั้งแท้
และเทียม
 ความอยากอันนั้น ยุกแปปลงไปเป็น
 ความสงบ นี่เป็น ความสงบตามความ
 หมายของทางฝ่ายโลก. ส่วนตามความ
 หมายของทางฝ่ายธรรมนั้น เมื่อความ
 อยากเกิดขึ้น แทนที่จะหาสิ่งสนองความ
 อยากมาบ่อนให้ เรากลับหาวิธีใดวิธีหนึ่ง ที่จะตัดรากของความอยาก
 อันนั้นเสีย นี่เป็นความสงบอีกแบบหนึ่ง คือ ความสงบทางฝ่ายธรรม
 จัดเป็นความสงบที่ถูกต้อง ตรงกันข้ามกับความสงบอย่างแรก ซึ่ง
 เป็น ความสงบอย่างโลก จัดเป็นความสงบอย่างเทียม.

ความสงบที่แท้ ย่อมให้ความสุขที่แท้. ซึ่งโดยทำนอง
 เดียวกัน และเท่ากันนั้น ความสงบที่เทียม ก็ให้ความสุขที่เทียม.
 อุทาหรณ์ง่าย ๆ ที่จะช่วยให้เข้าใจความสงบแท้และความสงบเทียมนั้น
 เช่นเมื่อคนเรามีอาการปวดท้อง ซึ่งนับว่าเป็นความทุกข์โพล่งขึ้นมา
 เราอาจทำให้สงบลงไปได้โดยวิธีรับประทานยาร้อนระงับเส้นประสาทที่
 ท้อง ก็หายปวดท้องได้ แต่เป็นอย่างเทียม ไม่ช้าก็จะมีอาการชนิด
 เดียวกันหรือร้ายแรงไปกว่านั้นเกิดขึ้นมาอีก.

ที่นี้ใช้ยาระบายของเสียออก หรือยาที่ทำการตัดต้นเหตุ
 ของอาการปวดท้องให้เด็ดขาดไป การหายปวดท้องนั้นก็เป็นอย่างแท้.
 แต่นี้เป็นเพียงอุทาหรณ์หรือตัวอย่างทางวัตถุ. ส่วนทางธรรมก็ทำนอง

เดียวกัน เป็นแต่ละเอียดซับซ้อนกว่ากัน. สรุปรวมความว่า ความสงบนั้น มีทั้งอย่างแท้ และอย่างเทียม.

ผู้ที่เข้าใจว่า เรื่องทางฝ่ายโลกแล้วย่อมไม่มีความสงบ หรือไม่มีความสุขเกิดจากความสงบ นั้น เป็นเพราะมองข้ามความสงบอย่างโลก หรืออย่างเทียมไปเสีย ซึ่งที่จริงมันก็เป็นความสงบเหมือนกัน. ที่เป็นอย่างโลก และโลกอย่างต่ำๆ ที่สุดอีกด้วย ก็ยังอาจกล่าวได้ว่า ความสุขนั้นที่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นจากความสงบเหมือนกัน.

ความพอใจทุกชนิด มาจากความสงบ

ตัวอย่างเช่นนายที่ดูร้ายคนหนึ่ง ตบตีบ่าวของตนด้วยความโกรธ เขาได้รับความพอใจหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งคือความสุขหายโมโห ความร้อนของเขาจะดับลงไปได้เป็นความสงบ, แต่นั่นเป็นความสงบเทียม ความสุขของเขาจึงกลายเป็นของเทียม อย่างนำเวทนาสังสารไปด้วย.

แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี เรายังจับใจความสำคัญได้ว่า ชื่อว่าความพอใจหรือความสุขแล้ว ไม่ว่าชนิดไหน ย่อมมาจากความสงบทั้งนั้น. ถ้าเป็นความสงบชนิดแท้ ความสุขก็พลอยแท้ไปด้วย. ถ้าความสงบเทียม ความสุขนั้นก็น่าสังสาร. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวยืนยันพระพุทธภาษิตนั้นได้อีกว่า “สุขอื่นนอกจากความสงบแล้ว เป็นไม่มี,” และเราจะได้พิจารณากันโดยละเอียด.

....

ทำไมสุขอื่นนอกจากความสงบ ไม่มี? ทั้งนี้เพราะมีความจริงสั้น ๆ ว่าสิ่งอื่นไม่สามารถกลบทับ หรือข่ม หรือตัดรากลความอยากความปรารถนาของจิตใจได้ จึงไม่ทำให้เกิดรสที่ชาวเราสมมติกันว่าความสุข.

เมื่อพิจารณาถึงอาการ ย่อมจะเห็นได้ว่า สิ่งที่ไม่สงบหรือลูกโพล่งนั้น จะต้องไหล ลุก และเผาไหม้. เรื่อยไปจนกว่ามันจะซาลงและสงบ. ส่วนสิ่งที่สงบย่อมตรงกันข้าม เช่น น้ำที่สงบย่อมไม่ไหล ลมที่สงบย่อมไม่พัดไป ไฟที่สงบย่อมไม่ลุก ดินที่สงบย่อมไม่มีการเผาไหม้ ดังนั้น เป็นต้น.

การเผาไหม้ของสิ่งมีชีวิตไม่เป็นความสุข

การไหล การลุก หรือการเผาไหม้ ย่อมเป็นความต้องการของธรรมชาตินั้น ๆ แม้มันจะไม่มีจิตใจ แต่ก็มี หรือเป็นความต้องการ ของกฎธรรมชาติชนิดหนึ่ง, เพราะฉะนั้นมันจึงหยุดไม่ได้ หรือเมื่อหยุดเท่าใด ก็เป็นความสงบเท่านั้น. ส่วนการไหล การลุก การเผาไหม้ ของสิ่งที่มีชีวิต โดยเฉพาะของจิต เราย่อมเห็นได้อยู่ในตัวแล้วว่า มันไม่เป็นความสุขเสียเลยแต่อย่างใด.

อีกอย่างหนึ่ง สิ่งทุกสิ่ง ถูก “ความสงบ” ดูดเข้าไปหามันเสมอ เมื่อมันมีการต้านทาน คือไม่ยอมเข้าหาความสงบ มันก็ต้องวิ่ง

ว่อนไปมา ทำนองเดียวกับอาทิตย์จักรวาล ซึ่งมีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางแห่งความดึงดูด ดึงดูดดาวพระเคราะห์ต่าง ๆ ซึ่งมีการต้านทานในตัวมัน ให้วิ่งอยู่รอบ ๆ ดวงอาทิตย์. ตลอดเวลาที่มันยังไม่เข้าร่วมกับดวงอาทิตย์ได้ มันก็จะถูกเบียดเบียนอยู่ด้วยการดูด, ตลอดเวลาที่มันยังถูกดูด มันก็จะต้องวิ่งว่อนซึ่งเป็นความไหล ความวุ่นวาย ไร้ความสงบ และเกิดความพลวันยุ่งยากไปหมด.

ส่วนในด้านนามธรรมก็ทำนองเดียวกัน นามและรูปทุกชั้นทุกอันตกอยู่ภายใต้ความดึงดูดของตัวความสงบ. แต่เมื่อในตัวมันยังมีกำลังต้านทานมันก็เข้าหาตัว “ความสงบ” ไม่ได้ ถึงกระนั้นมันก็ไม่เป็นอิสระไปจากอำนาจดึงดูดของความสงบ. ทุกข์หรือความวุ่นวายจึงมีขึ้น และจักต้องมีเรื่อยไป จนกว่าเมื่อใดมันเข้าร่วมกับตัวความสงบ.

หรืออีกอย่างหนึ่ง เมื่อมองดูโดยปฏิโลม คือมองทางสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังวุ่นวายอยู่ในบัดนี้ เราก็คงพบว่า ความดิ้นรนของธรรมชาติทุก ๆ สิ่งที่ยังมีการดิ้นรนอยู่นั้น มันดิ้นรนเพื่อจะสงบ มิใช่มันดิ้นรนเพื่อเหตุอย่างอื่น. ตลอดเวลาที่ยังสงบไม่ได้ มันก็ต้องดิ้นรนไม่สิ้นสุด แม้ว่าการดิ้นรนนี้ จะมีอาการหรือรูปร่างต่างกันอย่างไรรก็ตาม.

**การดิ้นรนของธรรมชาติ
ก็เพื่อต้องการความสงบ**

การดิ้นรนของมนุษย์เราในด้าน การเมือง ก็เพื่อความสงบสุขของชาติ แม้แต่ลัทธิบางลัทธิที่เราเห็นกันว่าโลดโผนหรือเป็นภัยจน

ถึงคิดช่วยกันกำจัด มันก็เนื่องมาจากความไม่สงบเป็นมูลเหตุ จึงเกิดมี
ลัทธินั้นขึ้นในโลก อันเป็นการเสนอวิธีทำความสงบให้แก่โลกอีกแบบ
หนึ่ง ในเมื่อวิธีอื่นหรือแบบอื่นไม่เหมาะแก่ในสมัยหนึ่งๆ หรือถิ่น
หนึ่งๆ.

การสงคราม ก็คือการดิ้นรนของแต่ละประเทศ เพื่อหาทาง
ออกไปสู่ความสงบตามอุดมคติ หรือตามความจำเป็นของตนๆ.

การเศรษฐกิจ ของชาติหรือส่วนตัวบุคคลก็ตาม เป็นการ
ดิ้นรนหาดุลยภาพ หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือความสงบทางด้านปัจจัยแห่ง
การครองชีพ.

การแต่งกาย ทั้งเพื่อความงามและเพื่อระเบียบ ล้วนแต่
เป็นความดิ้นรนของจิตที่มีสัญชาตญาณแห่งการ avoidance ของมัน
ดังเช่นที่แม่แต่สัตว์ก็ทำเป็น.

การศึกษา ก็คือการดิ้นรนของสัญชาตญาณแห่งการอยาก
อยากเห็น ซึ่งมีติดมาแต่กำเนิด และลุกลามยิ่งขึ้นๆ ทุกๆ วัน.

การรับประทาน การนอน เหล่านี้ ก็เป็นการดิ้นรนที่เห็น
ได้โดยประจักษ์ของสัญชาตญาณที่ต้องการขยายตัว ต้องการสับเปลี่ยน
ซึ่งเป็นความหมายอันสำคัญของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด.

การบริโภคคาม ก็คือการดิ้นรนโดยไม่รู้ตัว เพื่อหาสิ่งหนึ่ง
สิ่งใดมาหยุดความต้องการของจิตใจส่วนหนึ่งๆ หรือตามความต้องการ
ของสัญชาตญาณแห่งการมุ่งสืบพันธุ์ล้วนๆ.

แม้ที่สุดแต่ การได้ตีเขา ค่าเขาจนสมแก่ัน นั่นคือความดิ้นรนเพื่อหาความสงบด้วยการระบายความร้อนหรือโทสะออกไปนั่นเอง.

เมื่อเราพิจารณา **คูการเป็นไปของสัตว์และพืช** เราก็มองเห็นได้โดยทำนองเดียวกันว่า ทุกๆ ตัวหรือทุกๆ ชนิดดิ้นรนเข้าไปหาความสงบ เพราะว่าการแสวงหา และการกินอาหารของมันก็ดี การเจริญเติบโตของมันก็ดี ล้วนแต่เป็นความดิ้นรนชนิดที่มันไม่รู้สึกลัว ว่าเพื่อเข้าหาความสงบ.

การดิ้นรนของสัตว์, พืช ก็เพื่อหาความสงบ

แม้สัตว์หรือพืชนั้นๆ จะรู้จักแต่เพียงการต้องการอาหาร ต้องการองกามของมันเองเท่านั้น แต่กระนั้น การองกาม ของมันก็งอกไปเพื่อความหยุดงอก ไม่ต้องงอก ซึ่งมันเองยังไม่รู้จัก, เช่นเดียวกับที่แม่ มนุษย์เราก็ไม่ค่อยรู้จักกันว่า *เรากินเพื่อจะไม่ต้องกิน, กินเพื่อจะได้หยุดกิน, แต่ไปรู้สึกอย่างมากในส่วนตัวว่า* กินเพื่อถูกอกถูกใจ, ด้วยเหตุนี้เอง ความดิ้นรนนั้นจึงกลายเป็นดิ้นรนหนักเข้า จนเป็นการลืมหืมตัวเต็มที่.

หรือถ้าเราจะพิจารณาดูให้ละเอียดลงไปถึงธรรมชาติล้วนๆ ก็ยังไม่ใช้สัตว์หรือพืช เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ชาติต่างๆ ก็จะไม่พบว่ามีดิ้นรนนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ของความดิ้นรนของธรรมชาติเองเท่านั้น ถ้าไม่มีการดิ้นรนอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะไม่มีการปรากฏการณ์อะไรแสดงออกมาให้ปรากฏเป็นนั่นเป็นนี่แก่ตาเราได้เลย.

ความคืนรนของสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่นกรวดทรายเป็นต้น มีได้ด้วยการที่มันตกอยู่ภายใต้กฎของอนิจจัง หรือความเปลี่ยนแปลงของธาตุนั้น ๆ ด้วยอำนาจความคืนรนของเวลา อันเรวัตได้ด้วยลักษณะอันหนึ่ง ๆ ของอาการที่มันเปลี่ยนแปลงนั่นเอง ว่าเวลาได้คืนรนไปเท่าไร.

ความคืนรนของเวลา (กาล) นั้นเอง ก็เป็นการคืนรนเพื่อเข้าหาความสงบของเวลา คืออยู่นอกเวลาซึ่งเป็นฝ่ายอสังขตะหรือนิพพาน. เพราะฉะนั้น ตลอดเวลาที่ยังตกอยู่ภายใต้อำนาจของเวลา หรือของกฎแห่งความเปลี่ยนแปลง ธรรมชาติทุกอย่างจะต้องคืนรน เพื่อหาทางออกไปสู่ความไม่ต้อ้งคืนรน, ซึ่งมันจะพบหรือไม่ นั้น เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษากันเป็นพิเศษ.

ในที่นี้สรุปความแต่เพียงว่าทุกสิ่งทุกอย่าง คืนรนไปหาความสงบ ถ้ายังไม่ได้อยู่เพียงใด ความสุขยังมีไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็ความสุขอย่างแท้ หรืออย่างเทียม

การคืนรนของมนุษย์ ของสัตว์และพืช กระทั่งถึงของ
 ธรรมชาติล้วน ๆ ที่มมีชีวิต ก็เพื่อจะระงับความต้องการอันใดอัน
 หนึ่งเสมอ. แต่ที่จริงความ
การคืนรนของทุกสิ่ง
ก็เพื่อระงับความต้องการ
 ต้องการของสิ่งที่ไม่มีชีวิต ก็
 เหมือนกับความต้องการของ
 สิ่งที่มีชีวิตเหมือนกัน ต่าง
 กันก็แต่ว่าในสิ่งที่ไม่มีชีวิต
 มันไม่มีอะไรจะรู้สึกความต้องการของมันเท่านั้น. ทั้งนี้ก็เพราะว่าตัว

ความต้องการนั้น เป็นเพียงปฏิภิกิริยาอันหนึ่ง ซึ่งเป็นผลเกิดมาจากเหตุอื่น ๆ อีกหลายชั้น.

เช่น ความต้องการจะไปจากที่นี่ เป็นผลเกิดมาจากอยู่ที่นี้ ถูกกระทบกระทั่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการดันให้ไปเสียจากที่นี่. ถ้าสิ่งที่ถูกกระทบนั้นมีจิต ก็รู้สึก และคิดนึกไปในด้านต่าง ๆ และเรียกการที่จะต้องไปเสียจากที่นี่ว่า เป็นความปรารถนาของตัวตนของเขา. ถ้าจิตนั้นยังเป็นนามธรรมชั้นที่เลวเกินไป เช่นนามธรรมของชีวิตที่เป็นพืช หรือครึ่งพืชครึ่งสัตว์ ความรู้สึกนั้น ก็ไม่เด่นชัดเหมือนของมนุษย์; แต่ก็ยังเห็นว่าเป็นความต้องการของมันเหมือนกัน เช่นเมื่อต้นไม้ถูกบังแสงแดด มันก็ต้องการหลบออกไปหาแสงแดด.

ส่วนธรรมชาติล้วน ๆ ที่ไม่มีชีวิตนั้น มีความต้องการที่มีรูปร่างลงไปกว่านั้น เพราะเหตุที่ชีวิตของมันยังต่ำเกินไปจนเราไม่เรียกกันว่าชีวิต เป็นชีวิตที่ยังหลับอยู่ แต่มันก็ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งการที่จะถูกผลัดกันหรือปรุงแต่ง และมีปฏิภิกิริยาเกิดขึ้นเป็นรูปร่างว่า มันจะต้องเป็นไปอย่างนั้น เป็นไปอย่างนี้ ซึ่งถ้ามันมีความรู้สึก นั่นก็คือความต้องการของมัน.

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงข้อที่ว่า ทุก ๆ สิ่งตกอยู่ภายใต้อำนาจอันหนึ่ง คือ อำนาจแห่งการปรุงแต่งหรือผลัดกัน. เราจะเห็นได้ว่าทุกอย่างทั้งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตย่อมต้องได้รับปฏิภิกิริยา

อันนี้ ซึ่งถูกสมมติเรียกว่าความต้องการนี้ ด้วยกันทั้งนั้น, มันจึง
 คำนวณอย่างเดียวกัน คือนำไปหาความหตุถูกปรุงแต่ง,
 หรือหตุถูกผลักดัน อย่างเดียวกัน โดยไม่มีผิดกันแต่อย่างใดเลย.
 มันจะต้องเปลี่ยนไปๆ หรือเรียกอย่างหนึ่งว่า วิวัฒนาการ
 เรื่อยไปจนกว่าจะถึงแดนที่ให้หตุได้ ไม่มีการคั่นรอกต่อไป ซึ่ง
 เรียกตามไวยากรณ์ว่า นิพพาน คือแดนเป็นที่เข้าไปสงบของ
 สัตว์บ้างจับปรุงแต่งทั้งปวง.

ในระหว่างที่สิ่งเหล่านี้ กำลังคั่นรอนวนเวียนอยู่อย่าง
 ไม่รู้จบ ก็เท่ากับมันกำลังเดินทางไปสู่ความหตุ หรือความสงบ
 หรือนิพพาน ซึ่งเป็นความสงบอัน
 แท้จริง. แต่ในระหว่างทาง ซึ่ง
 ยังมีความรู้น้อยเกินไป จะมีพบ
 บ้างเรื่อยๆ ก็คือความสงบชนิด
 เทียม ซึ่งให้ความสุขอย่างเทียม ซึ่ง
 ทงนยอมแล้วแต่ว่า ธรรมชาติที่เป็น
 ความรู้แจ้ง ได้ค่อยเกิดมีขึ้นในสัตว์หรือสังขารนั้นๆ มากน้อยเพียงใด.

**เมื่อยังไม่ถึงที่สุด
 ก็รับความสงบชนิด
 เทียมไปก่อน**

ถ้าความรู้สึกละเอียดมากขึ้น แม้พบความสงบที่ยังเป็นของ
 เทียม ก็ยังดีกว่าที่จะไม่พบความสงบเสียเลย และเป็นความจำเป็นของ
 การเดินทาง ที่จะต้องมีความสงบนี้หล่อเลี้ยงไป; เพราะฉะนั้นจึง
 จัดว่า จะเป็นความสงบเทียมหรืออย่างไรก็ตาม นับว่าจำเป็นที่จะต้อง
 มี และเราเรียกว่าความสงบทั้งนั้น. เช่นเดียวกับเพชรพลอยหรือ
 เงินทอง แม้จะเป็นอย่างเทียม ก็ยังพากันเรียกว่า เพชร พลอย หรือ

เงิน ทอง อยู่นั่นเอง ซึ่งแล้วแต่สติปัญญาหรือความรู้ของผู้พบ จะมี
มากน้อยเพียงไร.

คนเรา สมมติสิ่งต่าง ๆ ตามความยึดถือของตน. คำว่า
สงบอกสงบใจของคนบางคน มีความหมายเพียงไม่ถูกลูกเล็ก ๆ เข้ามา
กลุ้มรุมรบกวนก็ได้, เพราะเขารู้จักความสงบเพียงเท่านั้น แม้กระนั้น
ก็ยังคิดว่ามันเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้ชีวิตหน่วยนั้นดิ้นรนไปได้ต่อไป
จนกว่าจะพบความสงบที่สูงขึ้น.

ในที่นี้ ควรจะทราบไว้ด้วยอีกอย่างหนึ่งว่า มักจะมีผู้เข้าใจ
คำว่า สงบผิดไปมาก ๆ จนหมายถึงความเกียจคร้าน หรืออยู่นิ่ง ๆ.

เพื่อให้เข้าใจคำนี้ชัดไว้ พึงระลึกถึงข้อที่ข้าพเจ้าได้กล่าว
มาแล้วข้างต้น คือความสงบนั้นหมายถึงมีอะไรมาดับความต้องการที่
ร้อนระอุอยู่นั้นเสีย และ
อาจมองพบได้ในความ **ความสงบไม่ใช่เกียจคร้าน**
เป็นไปของมนุษย์เรา **หรืออยู่นิ่ง ๆ แต่ต้องทำ**
เอง ว่าเท่าที่เป็นอยู่ **หน้าที่อย่างดี**
ทุกวัน ๆ เรา ทุกคน
ล้วนแต่อาศัยความสงบ เป็นปัจจัยสำคัญของการครองชีวิตเป็นมนุษย์
แม้ที่สุดแต่เพื่อทำกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ.

ความสงบนั้นช่วยให้เราทำหน้าที่ของเรา ไม่ใช่ทำให้
เกียจคร้านเหลวไหล เช่นนักเรียน แม้อยากจะสอบไล่ได้เพียงใด

ก็ต้องสงบความอยากของตน เพื่อให้เล่าเรียนไปได้ด้วยความสงบ มิใช่ด้วยความร้อนระอุ.

เมื่อเราพิจารณาดูโดยละเอียดถึงจิตใจของนักเรียนที่ขยันคนหนึ่ง เราอาจจะพบว่า ความมานะอยากจะสงบไล่นั้นเกิดขึ้นรุนแรงพักหนึ่ง ซึ่งทำให้ความคิดเดือดพล่าน ผืนที่จะสร้างวิมานในอากาศ ไปตามความคิดของเขา; แต่แล้วก็เกิดความคิดที่ว่าถ้าเขาจะสงบไล่นั้นได้จริงๆ ก็ต้องก้มหน้าก้มตาเรียน โดยลืมทุกอย่างเสียชั่วคราว ซึ่งแม้ตัวความทะเยอทะยานที่จะสงบไล่นั้นก็ต้องกดให้อยู่หนึ่งๆ ไว้ชั่วคราวเหมือนกัน, เรียนไปด้วยความสงบเต็มที นี่ก็คือความสงบแบบหนึ่ง ซึ่งมีสลັบกันอยู่เป็นชั้นๆ ไป ทุกๆ ชั้นที่เขามีความพอใจ และทำให้อ่อนหลับได้.

ชาวนาต้องรอผล แห่งการทำนาของตน ด้วยความสงบ มิใช่ว่าหว่านลงไปเข้านี้ แล้วเย็นนี้จะเกี่ยวได้. ในนิคมสร้างตนเอง กว่าจะสร้างตนเองเสร็จ ก็ต้องใช้ความสงบหลายร้อยครั้ง.

ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ล้วนแต่ต้อง สงบใจทำงาน ไปจนกว่าจะถึงวันเงินเดือนออก หรือเลื่อนตำแหน่ง.

พระเณร ก็ต้องสงบใจจากการเป็นห่วงในโลภียารมย์ ทำกิจของบรรพชิต.

ความสงบชนิดที่ช่วยให้คนเราทำหน้าที่ต่างๆ ของตนได้ตามที่กล่าวมานี้ เป็นความสงบที่เอียงไปข้างความสงบชนิดแท้จริงๆ แต่

ยังไม่ใช้ขั้นแท้จริงอันเด็ดขาด, เนื่องจากเป็นความสงบที่ยังต้องมีการ กดไว้หรือข่มไว้ และสงบชั่วเวลาที่ยังมีการข่ม. ความสงบชนิดนี้ เป็นไปในฝ่ายธรรม ไม่เหมือนความสงบอย่างโลก ซึ่งจะต้องหาสิ่ง สมองความอยากมาบ่อนให้.

ความสงบในฝ่ายธรรม เป็นไปเพื่อการทำลายตัวความ
อยากนั้นเสีย ซึ่งการทำลายนั้น แบ่งได้เป็น ๒ ชั้น คือชั้นที่ข่มมัน
ไว้ด้วยกำลังใจ ซึ่งเรียกตาม
ทางฝ่ายศาสนาว่า สมถ- **ความสงบทั้งสมณะ**
ภาวนา. และขั้นต่อไปหรือ **วิปัสสนาต้องมีประจำวัน**
ขั้นสุดนั้น ตัดรากมันเสีย **จึงเป็นคนอยู่ได้**
ด้วยการทำลายความเข้าใจผิด
ที่เป็นต้นเหตุให้เกิดความอยากนั้นๆเสีย ซึ่งเรียกตาม ไวยาหารศาสนา
ว่า ทำลายอวิชชา, อันจัดเป็น วิปัสสนาภาวนา.

ความสงบทั้งสองชนิดนี้ เป็นความสงบประเภทที่แท้จริง
หรือสงเคราะห์เข้าในฝ่ายแท้จริง ซึ่งมีมากเท่าใดก็เป็นผลดีเท่านั้น และ
ในเบื้องต้นๆ ก็ได้อาศัยความสงบชนิดนี้เอง เป็นกำลังก้าวไปหา
ความสงบขั้นสูงสุดและเด็ดขาด.

เพราะฉะนั้นเป็นอันสรุปได้ในตอนนี้ว่า ความสงบเป็น
ของประจำวันที่เราจะต้องมี ต้องใช้ เราจึงเป็นคนอยู่ได้ หรือ
เป็นต่อไปได้. ทุกๆคราวที่เราได้รับความเพลิดเพลินหรือทำการงาน

สำเร็จได้รับความพอใจ ก็เป็นอันกล่าวได้ว่านั้นเกิดมาจากความสงบ ถ้าไม่อย่างนั้นก็อย่างเทียมเป็นแน่.

....

ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความสงบของมนุษย์เรา.

มนุษย์เราส่วนมาก รู้จักความสงบผิดความจริงไปมาก ทั้งที่คำๆ นี้ก็เป็นคำที่มนุษย์ตั้งขึ้นใช้กันเอง. พอเอ่ยชื่อว่า “ความสงบ” ขึ้นในสมัยนี้ บางคนถึงกับชะงักและถอยหลัง โดยกล่าวว่าความสงบนั้นจะทำให้เขาเห็นห่างจากความสนุกสนานเพลิดเพลินต่าง ๆ เสียสิ้น แล้วไปอยู่เป็นมุนีในป่าซึ่งเขาไม่ยอมไปโดยเด็ดขาด และเกลียดเป็นอย่างมาก, ชอบแต่จะให้คนอื่นทั้งโลกไปหาความสงบ แล้วทั้งเขาไว้ในโลกแห่งความเพลิดเพลินเท่านั้น. แต่ถ้าถามเขา เขาก็ตอบว่า ชอบความสงบเหมือนกัน และพูดถึงความสงบกันเสมอ ๆ. บุคคลประเภทนี้ ไม่รู้จักก้าวหน้าจากความสงบชั้นต่ำไปยังความสงบชั้นสูงตามลำดับ ๆ คงสอปล้ำหลักสูตรการเป็นคน ตกช้าแล้วช้าอีกอยู่นั่นเอง. ทั้งที่ทุกวัน ๆ เขาก็ตั้งอยู่ในความพอใจหรือความเพลิดเพลินอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความสงบชั้นปลอมเทียม หรือเบื่องตันอยู่แล้ว. แทนที่เขาศึกษาและเขยิบเลื่อนขึ้นไปชั้นสูง กลับหยุดวนเวียนอยู่ในชั้นต้นนั่นเอง. นี่คือการไม่รู้จักความสงบ ซึ่งเกิดมาจากความเข้าใจผิดในคำว่า “ความสงบ” นั้นอีกต่อหนึ่ง.

เมื่อพิจารณากันถึงความสงบชั้นสูง หรือความสงบอันแท้จริง เรายังมีความเข้าใจผิดกันอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือข้อที่ไม่เคยเข้าใจ

กันว่า **มนุษย์และสัตว์มีความใคร่จะสงบเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง** เหมือนกัน หรือพร้อมกันกับสัญชาตญาณอื่นๆ ที่มีอยู่ในตัว และบางทีจะเป็นสัญชาตญาณอันหัวหน้าด้วยซ้ำไป. แม้มนุษย์จะมีสัญชาตญาณอันนี้อยู่ แต่ก็หาได้ส่งเสริมหรือแก้ไขให้เจริญงอกงามเหมือนกับสัญชาตญาณอื่นๆ ซึ่งกล่าวขวัญถึงกันอยู่เสมออันนั้นไม่, ยิ่งกว่านั้น ยังจะไม่ถูกนำมาใช้ หรือไม่รู้จักใช้ด้วยซ้ำไป นอกจากที่ความจำเป็นบังคับ.

สิ่งมีชีวิตใคร่จะสงบเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง

มนุษย์เรามีความใคร่จะสงบเป็นสัญชาตญาณจริงหรือไม่ เป็นสิ่งที่ควรพิจารณา. ในบางครั้ง ทำไมเราไม่ชอบให้ใครมาแหย่เรา รบกวนเรา ทำความหนวกหูกีดขวางตาเรา โดยที่เราอยากนั่งคนเดียวของเราเงียบๆ. แต่บางครั้งทำไม เราก็ไม่อยากจะอยู่หนึ่งๆ อยากทำนั่นทำนี่. ข้อควรสงสัย จึงมีว่าอันไหนเป็นความต้องการของสัญชาตญาณ. เมื่อ พิจารณาถึงสัตว์ ซึ่งไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงจิตใจเหมือนมนุษย์ ยังคงเป็นไปตามธรรมชาติแท้ๆ แล้ว เราจะเห็นว่ามันต้องการความสงบ มากกว่าต้องการความวุ่นวาย, ต้องการอยู่หนึ่งมากกว่าวิ่งไปวิ่งมา, ต้องการกินเพื่ออิ่ม ไม่เพื่อกินเล่นสนุกๆ.

นอกจากความจำเป็นบังคับแล้ว มันไม่มีการเคลื่อนไหว, (งูบางชนิดอยู่หนึ่งๆ ตั้งวัน ๆ ทั้งที่มันเป็นอิสระไปไหนก็ได้ ซึ่งไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่ามันอยากอยู่หนึ่งๆ หรือขี้เกียจ), จนเราเห็น

ได้ว่า เมื่อความจำเป็นเนื่องจากการบังคับของสัตตชาติญาณอื่น ๆ เช่น สัตตชาติญาณแห่งการต้องการอาหารมาบำรุงและขยายตัว หหมดไปแล้ว สัตตชาติญาณแห่งการใคร่จะสงบ ก็ปรากฏแทนที่ ซึ่งดูเหมื่อนว่ามัน เป็นทุนเดิมอยู่ในสันดานของมัน มิฉะนั้นการพักผ่อนก็มิได้.

**ความใคร่สงบ
เป็นพื้นฐานของจิต
ตลอดกาล**

เราพอจะเห็นได้ว่า ความใคร่จะสงบ^๕ เป็น^๕พื้นฐานของ จิตอยู่ตลอดกาล. พอความต้องการ การชนิดอื่น ๆ มีสิ่งมาสนองความ อยากรของมันจนจิตซัดหรือระงับไป แล้ว มันก็แล่นลงสู่พื้นฐานเดิมคือ ความสงบ เช่นเดียวกับแมลงมุม มี เวลาของมันสำหรับนอนอยู่ที่ตรงใจ กลางรัง มากกว่าเวลาที่มันวิ่งไปตามชายรังเพื่อจับสัตว์.

จิตของมนุษย์เราก็ทำนองเดียวกัน เมื่อผุดขึ้นทำหน้าที่คิด นึกหรือรู้สึกอะไรเสร็จสิ้นแล้ว ก็ตกลงสู่พื้นฐานเดิม คือภวังค์ อยู่เป็น ปรกติตลอดจนกระทั่งเวลานอนหลับ. และแม้เมื่อมันจะเปลี่ยนการ คิดจากเรื่องหนึ่งไปยังอีกเรื่องหนึ่ง ก็ต้องตกพื้นฐานเดิมคือภวังค์เสีย ก่อนเหมื่อนกัน จึงเปลี่ยนไปได้ จนอาจกล่าวได้ว่า เมื่อนับรวมการ ตกลงภวังค์ครั้งเล็กครั้งน้อยทุก ๆ ครั้งเข้าด้วยแล้ว วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง เวลาที่อยู่ในภวังค์มากกว่าเวลาที่ขึ้นจากภวังค์. ยิ่งสำหรับสัตว์ที่เป็น อยู่นของมันเอง โดยไม่มีมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องแล้ว เวลาที่สงบหรืออยู่ ในภวังค์ ย่อมมากกว่าเวลาที่ขึ้นมาทำกิจต่าง ๆ มากนัก.

ข้อนี้ทำให้เกิดความเห็นว่าการที่จิตตกลงสู่ความสงบ
 ทุก ๆ คราวที่มีโอกาส^{๔๔}นั้นเป็นความต้องการของสัญชาตญาณ.
 เพราะมัน “ลุกไปทำงาน” เฉพาะเมื่อจำเป็นเท่านั้น. การที่คนเรา
 ทำงานมากกว่าสัตว์ ก็เพราะมนุษย์ได้สร้างวิธีขยายกำลังของความคิด
 นี้ให้กว้างออกไปกว่าสัตว์นั่นเอง และมีมูลมาจากตัณหาซึ่งเป็นฝักฝ้าย
 ของความไม่สงบ.

ด้วยเหตุนี้เราจะได้สัญชาตญาณเป็น ๒ ฝ้าย คือ สัญชาต-
 ญาณฝ้ายที่ใคร่ความสงบโดยตรง,
 กับ สัญชาตญาณฝ้ายไม่สงบ. แต่
 เมื่อพิจารณาดูอย่างประณีตอีกครั้ง
 หนึ่งแล้ว เราจะมองเห็นตามที่กล่าว
 มาแล้วข้างต้นนั่นเอง ว่าฝ้ายความไม่
 สงบหรือความดิ้นรนต่างๆ นั้น มันก็ดิ้นมาหาความสงบอีกนั่นเอง แม้
 จะเป็นการดิ้นรนอย่างเทียม หรืออย่างแท้ก็ตาม. ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า
 สัญชาตญาณชั้นใหญ่ หรือชั้นหัวหน้าของจิต ก็คือการใคร่
 หรือการแส่หาความสงบ ซึ่งถ้าไม่ทางตรงก็ทางอ้อม. ส่วน
 สัญชาตญาณอื่นๆ ที่มีลักษณะต่างๆ กันนั้น เป็นเพียงการใคร่ความ
 สงบทางอ้อมเท่านั้น คือเพื่อจะสงบความใคร่ของมัน มันจึงดิ้นรนหา
 และไปจบลงคราวหนึ่งๆ ด้วยการสงบ ความอยากนั้นได้เป็นคราวๆ.

**การดิ้นรนต่างๆ
 ก็เพื่อหาความสงบ**

ตัวอย่างเช่น สัญชาตญาณแห่งการต้องการอาหารทำให้หิว, สัญชาตญาณแห่งการต้องการสืบทพันธุ์ทำให้กระสัน ฯลฯ เป็นต้น. ครั้นได้มาแล้ว ก็สงบอยู่ในสภาพเดิมที่เป็นพื้นฐานคือความสงบ ซึ่งเห็นได้ว่าการดิ้นรนนั้น มีความมุ่งหมายยังที่นี้. ความพอใจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นมากหรือน้อย ยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืน ย่อมแล้วแต่ความสงบนั้นๆ เป็นชนิดใด คือแท้หรือเทียม.

สัญชาตญาณ ที่ไม่สงบ ล้วนหมุน มาหาความสงบ

เมื่อเรามองเห็นชัดแล้วว่า สัญชาตญาณฝ่ายที่มีลักษณะไม่สงบทุกๆ อย่าง ล้วนแต่หมุนมาหาความสงบ มีความสงบเป็นที่มุ่งหมาย ในตอนหลัง ดังนี้แล้ว ปัญหาที่จะเกิดขึ้นว่า ความสงบเกิดก่อน หรือ ความไม่สงบเกิดอยู่ก่อน (ทำนองไก่เกิดก่อนไข่ หรือไข่เกิดก่อนไก่) ก็มีขึ้นไม่ได้; เพราะเราเห็นได้ว่า ความดิ้นรนนั้น เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้น เพราะเหตุบังเอิญอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าประจวบครวเป็นครวๆ และแล้วในที่สุด ก็จะเข้าสู่ภาวะที่สงบ หรือเข้าสู่ภาวะที่เหตุบังเอิญอะไรปรุงแต่งต่อไปอีกไม่ได้ ซึ่งเป็นความสงบอันเด็ดขาดแท้จริง หรือนิพพาน.

เมื่อนึกถึงหลักที่ว่าจิตนี้มันตกไปในกาม มีกามเป็นที่นอนจม ดิ้นรนแต่จะลงสู่กาม เหมือนปลาที่เขายืนขึ้นบกดินจะลงสู่น้ำเสมอแล้ว นั่นก็ยิ่งเห็นได้ว่า มันดิ้นลงสู่ความสงบชนิดเทียม เพราะความต้องการอันนั้นเกิดมาจากความโง่ หรือฝ่ายอวิชชา.

ถ้าฉลาดขึ้นเมื่อใด ก็จักค้นหาความสงบที่แท้มากขึ้นเมื่อนั้น. เพราะฉะนั้น เราควรเข้าใจเสียใหม่ว่า ความเอะอะวุ่นวายทั้งหลายนั้น ก็อาการที่มันแส้ไปหาความสงบของสัญชาตญาณ. เมื่อความเข้าใจผิด ที่ทำให้คนเรากลับความสงบ หมดไป แล้ว ก็ไม่เป็นการยากอะไรเลยที่จะเข้าใจ และพอใจในความสงบ ซึ่งคล้ายตามความต้องการของสัญชาตญาณอยู่ก่อนแล้ว, เรื่องของความสงบ จึงกลายเป็นเรื่องที่ไม่ยาก หรืออยู่นอกเหนือวิสัยที่จะศึกษาและทำได้, และมีความสุข.

....

ความสงบเป็นตัวความสุขเพราะเหตุไร ?

ความสงบเป็นตัวความสุขได้จริงและแน่นอนก็เพราะมันตรงตามต้องการของสัญชาตญาณ ทำให้ความต้องการหรือความกระวนกระวายของจิตดับหายไป, หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็เพราะตรงกับความต้องการของธรรมชาติ. สิ่งทุกอย่างเมื่อไม่มีอะไรมาผลักดันมันจะอยู่นิ่ง. สำหรับคนเรา ถ้าความงို ความอยาก ความยึดถือ หรือผลของกรรมไม่มาผลักดัน เราจะอยู่นิ่งๆเอง ตามธรรมชาติ หรือคัมภีร์. สัตว์ก็เหมือนกับคนเรา. พืชก็คล้ายกัน แต่ต่ำลงไปกว่านั้น. ธรรมชาติล้วนๆที่ไร้ชีวิตจิตใจ ยิ่งเห็นได้ง่ายว่าถ้าไม่มีอะไรไปรบกวน มันจะอยู่เฉยๆ ถ้าไม่มีพายุพัดมา น้ำก็จะไม่มีคลื่น ต้นไม้จะไม่หักโค่น ฯลฯ ทุกสิ่งจะสงบเงียบ เป็นความเย็น.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพิจารณากันในแง่การทรงตัวเพื่อตั้งอยู่ เราจะเห็นได้ว่า ความสงบ เป็นการสมดุลย์ (balance), ไม่ต้องมีการทรงตัว มันก็ยืนหรือตั้งตัวอยู่ได้เอง. สิ่งที่ไม่สมดุลย์ จะต้องมีการหมุน หรือแล่นไปเอียงไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการทรงตัวเสียตัวให้ตั้งอยู่ได้ จึงเป็นภาระหนักและวุ่นวาย, สิ่งที่ไม่สงบ หรือยังไม่มีการสมดุลย์อยู่ในตัวเอง จึงเป็นทุกข์.

ความสงบเป็น การสมดุลย์ ไม่ ต้องการทรงตัว

เมื่อใดมีการสมดุลย์ ภาระหนักแห่งการทรงตัวย่อมไม่มี มีแต่ความเงียบ เบาสบาย นั่นคือความสงบ. แม้ความดี ความจริง และความยุติธรรมเหล่านี้ ก็เป็นตัวสมดุลย์ ตั้งอยู่เองได้โดยไม่ต้องมีอะไรช่วยพยุง, เพราะเหตุว่าที่แท้จริง สิ่งทั้งสามนี้ ก็คือตัวความสงบแบบหนึ่งนั่นเอง. ถ้าไม่สมดุลย์หรือสงบ ก็ยังเป็นความดี ความจริง ความยุติธรรมขึ้นมาไม่ได้ แม้จะถูกสมมติก็เป็นแต่เพียงในนาม.

ความสมดุลย์หรือความสงบ เป็นความสุขอยู่ในตัวเอง เพราะเหตุว่ามันเป็นภาวะของการที่ความวุ่นวาย หรือความทุกข์หมดเกลี้ยงไป เช่นเดียวกับเมื่อไม่มีมูลฝอยกรุงรัง ที่นั้นก็สะอาดเกลี้ยงเกลาเอง โดยไม่ต้องสร้างความเกลี้ยงขึ้นมาใหม่. ส่วนความไม่สมดุลย์หรือความไม่สงบนั้น ต้องมีอะไรช่วยถ่วง ช่วยค้ำ เพราะมันคอยแต่จะล้มอยู่เสมอเหมือนเด็กเพิ่งสอนเดินสอนยืน, จักต้องการเอียงไปเอียงมาด้วยอำนาจของส่วนที่ไม่สมดุลย์นั่นเอง.

ตัวอย่างในชั้นต่ำๆ เช่นเมื่อจิตมีความอยากในทางกามอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ เมื่อยังไม่ได้มา ก็ไม่มีการทรงตัว ต้องเอียงไปทางที่ยังขาด จึงเป็นความวุ่นวายหรือทุกข์; ครั้นได้มาก็มีการสมดุลงค์ได้ชั่วขณะหนึ่ง จึงสงบไปขณะหนึ่ง เป็นความสุขหรือพอใจชั่วขณะหนึ่ง. แต่เพราะเหตุที่ความสงบหรือสมดุลงค์ชนิดนั้น ยังเป็นชนิดเทียมไม่เท่าใดก็เกิดความอยากอย่างใหม่ขึ้นมาอีก และวนเวียนกันอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป.

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เรายังเห็นได้ว่าความสงบนั้นมีในขณะทีสมดุลงค์ และเป็นสุขจริง, แต่จะเป็นชนิดแท้หรือเทียมนั้น ย่อมแล้วแต่กรณี. ความอยากได้ลดลงเท่าใด ความสมดุลงค์ก็กล้าเข้ามาเท่านั้น ความสงบก็กล้าเข้ามาเท่านั้น.

หรือเมื่อพิจารณากันอีกด้านหนึ่ง เราจะพบว่า ความสงบนั้น คือที่สุดจบของสิ่งทั้งปวง. สิ่งทั้งปวงย่อมไปสู่จุดจบที่ความสงบ, ซึ่งในทันทีหมายถึงความสงบอย่างแท้. สิ่งใดก็ตาม เมื่อมันเดินทางไปยังไม่ถึงที่สุด มันก็ยังต้องเดินทางอยู่นั่นเอง. หรือเมื่อยังค้นหาที่สุดของมันไม่พบ มันก็ยังคงวนเวียนไปมาอยู่นั่นเอง. ความที่มันหยุดไม่ได้ นั่นคือความทุกข์. ความที่มันหยุดได้ คือความสุข หรือความสงบของมัน.

**ความสงบแท้เป็นที่
สุดจบของสิ่งทั้งปวง**

สำหรับคนเรานั้น ความตายยังไม่ใช่ความสงบอันแท้จริง เพราะความตายยังเป็นเพียงการวิ่งไปวิ่งมาตอนหนึ่งเท่านั้น เช่นเดียวกับกลางวันและกลางคืน แม้สองอย่างนี้จะต่างกัน แต่ก็เป็นการล่องไปๆ ของเวลาด้วยกัน อย่างไม่มีผิดกันเลย จะพูดว่ากลางวันกับกลางคืนเป็นของต่างตรงกันข้ามย่อมไม่ได้ เพราะชั่วโมงของกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม ล่องไปรวดเร็วอย่างเดียวกัน. ความตายซึ่งเปรียบเสมือนเวลากลางคืนของการเวียนว่ายตายเกิด จึงยังมีไม่ใช่ความสงบหรือการหยุด.

เพื่อเข้าใจความข้อนี้ดี เราต้องนึกข้ามไปถึงสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งอยู่นอกอำนาจของกาลเวลา หรืออยู่นอกวงของการหมุนเวียน ไม่มีตาย ไม่มีเกิด ในที่นั้นไม่มีเวลา เพราะเวลาไม่อาจล่องไปๆ ในที่นั้น. เมื่อเราไปในงานฌาปนกิจ บทธรรมที่เราจะได้ยินเสมอๆ ก็คือบทว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีการเกิดขึ้นและการเสื่อมไปเป็นธรรมดา ครั้นเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมดับ. ความเข้าไปสงบรำงับของสังขารเหล่านั้น เป็นความสุข” ดังนี้ (ซึ่งท่านว่าโดยภาษาบาลีว่า อนิจฺจา วต สงฺขารา ฯลฯ เตสํ วูปสโม สุขิ).

คนโดยมากมักจะเข้าใจกันว่าการตายนั้นเองคือความสงบของสังขาร. แท้ที่จริง การตาย ซึ่งมีปรากฏในขณะนั้น เป็นเพียงการดับ ซึ่งเป็นตอนหนึ่งของความไม่เที่ยงเท่านั้น, เพราะว่าสังขารนั้น ยังหมุนต่อไปในลักษณะอีกอย่างหนึ่ง. ส่วนความสงบรำงับของสังขารนั้น มันมีอยู่เองโดยไม่เกี่ยวกับเวลา; เพราะฉะนั้นมันจึงอาจ

มีได้ทั้งที่เรายังเป็นอยู่ ก็ยังไม่ตาย หรือเราจะตายไปแล้วก็ตาม, ไม่มี
เนื่องกันแต่อย่างใด.

**สิ่งใดที่ยังอยู่ได้อำนาจของเวลา สิ่งนั้นจะมีการ
จบสิ้นยังไม่ได้.** การตายในความรู้สึทกของกนธรรมดายังเกี่ยว
เนื่องแน่นแพ้นอยู่กับเวลา จึงยังไม่ใช่ตัวความสงบร้างบของ
สังขาร ในแดนอันเป็นทสงบร้างบของสังขาร, เป็นเพียงการตาย
ที่มีอยู่ที่ป่าช้า, ซึ่งเป็นเพียงระยะหนึ่ง ของการเดินทางของวิญญาณ.

เมื่อใดวิญญาณนั้น ๆ ไปจนถึงที่สุดของมัน และสงบร้างบ
ไปได้จริง จึงจะมีความสุขจริง, ถ้าสงบร้างบเล่น ๆ เช่นการตาย ก็เป็น
ความสุขเล่น ๆ ซึ่งไม่จริง. เมื่อการ
ไปจนถึงที่สุด เป็นการออกไปจาก **สังขารถึงความสงบ
จะพ้นจาก ความ
ผูกมัด**
ข้อผูกมัด, เช่นสังขารที่เข้าถึง
ความสงบ ย่อมพ้นจากข้อผูกมัด
ที่ว่าจะต้องเกิดต้องตายดังนี้ เป็น
สิ่งที่ยอมรับรองกันทั่วไปแล้ว ความสงบก็ต้องเป็นความสุข เพราะ
ข้อพิสูจน์ง่าย ๆ ว่า ความสงบก็คือการไปจนถึงที่สุด พ้นจากข้อ
ผูกมัดแล้วนั่นเอง.

ความสงบ เป็นทฤษฎีทั่วไปของพุทธศาสนา.

ในส่วนปริยัติ คือ การศึกษาในสำนักเรียนกิติ พุทธบริษัท
เรียนเรื่อง สงบ กาย วาจา ใจ, หัวข้อที่เรียนทุกข้อ สรุปลงในนี้.

ในส่วนปฏิบัติ คือ การทำจริง ๆ ก็ดี พุทธบริษัททำหรือพยายามปฏิบัติ เพื่อสงบ กาย วาจา ใจ, แนวปฏิบัติทุกแนว สรุปลงในนี้. แม้ในส่วนปฏิเวธ คือการได้รับผลของงาน ในขั้นสุดท้ายนั้นแล้ว ก็หมายถึงได้รับผล คือความสงบเย็นของกาย วาจา ใจ อีกนั่นเอง. ความสงบ กาย สงบวาจา และสงบใจ ทั้งสามขั้นนี้ เป็นความสงบฝ่ายแท้ คือ เป็นการขุดเกลาคความอยาก, มิใช่หาสิ่งสนองความอยากมาบ่อนให้สงบไปชั่วคราว ซึ่งเป็นความสงบอย่างเทียม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น.

หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ความสงบเป็นลักษณะสังเกตเฉพาะ (characteristic) ของพุทธศาสนา. การกระทำ การพูด การคิดใด ๆ ก็ตาม ถ้าหากมิได้เป็นไปเพื่อความสงบแล้ว ฟังรู้ไว้ว่า

**สงบแท้ต้องรู้แจ้ง.
บริสุทธิ์, และมีสุข**

นั่นมิใช่ธรรมวินัยของพุทธศาสนา. คำว่าสงบ ย่อมคาบเกี่ยวไปถึงความรู้แจ้ง ความบริสุทธิ์และความสุขอยู่ในตัวมันเองแล้ว ด้วยเหตุที่ว่า เมื่อมีความสงบเมื่อใด ย่อมมีความรู้แจ้งสิ่ง

ทั้งปวงตามที่เป็นจริง, มีความสงบเมื่อใด ย่อมมีความบริสุทธิ์ เพราะถ้ายังไม่บริสุทธิ์ ก็สงบลงไม่ได้, มีความสงบเมื่อใดย่อมหมายถึงมีความสุข เพราะไม่มีการรบกวนวางดังกล่าวแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงหมายถึงการไม่มีการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น รวมอยู่ด้วยเสร็จ. และความสงบในที่นี้ หมายถึงความสงบอย่างแท้จริง.

อาจมีผู้สงสัย เพราะเคยได้ยินมาว่า หลักของพุทธศาสนานั้น มีต่างๆ กัน เช่นอริยสัจจ์เป็นต้น. ทำไมในที่นี้จึงกล่าวว่าได้แก่ความสงบ? ทั้งนี้ก็เพราะว่ามันเป็นอันเดียวกันนั่นเอง ต่างกันสักว่าชื่อ :—

ทุกข์ และเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นฝ่ายลุกขึ้นโพลงๆ เพราะอำนาจอวิชชาเป็นมูลเหตุอันต้นที่สุด.

นิโรธความดับสนิทของทุกข์นั้น กับหนทางหรือวิธีที่จะให้ถึงความดับทุกข์ อันเรียกว่ามรรคมืองค์แปดนั้น ก็คือความสงบและทางของความสงบนั่นเอง.

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า คำว่าสงบ คำเดียวเท่านั้น คือใจความของพุทธศาสนา. หรือ พุทธศาสนา ก็คือความจริง เรื่องความสงบ, เป็นหลักวิทยาศาสตร์เรื่องความสงบของทุกๆ สิ่ง ที่วิ่งว่อนไปมาในสากลจักรวาล, เป็นเรื่องที่สอนให้เราสามารถเอาสากลจักรวาลทั้งปวงมาไว้ในกำมือ และไม่ทำความยุ่งยาก อันใดให้แก่เราสืบไปถ้าหากว่าเราสามารถเข้าถึงความสงบนั้นจริงๆ, ซึ่งที่แท้ ก็เป็นสิ่งที่มิอยู่ในที่ทั่วไป แต่เราไม่เห็นเอง.

**ความสงบคือใจความ
ของพุทธศาสนา**

ความสงบเป็นสิ่ง^๔ที่อาจค้นพบได้^๕ใน^๖ที่^๗ทั่วไป. ความ^๘สงบ^๙นั้น^{๑๐}คือ^{๑๑}ตัว^{๑๒}มหาอำนาจอัน^{๑๓}มหึมา^{๑๔} ที่^{๑๕}แผ่^{๑๖}ง^{๑๗}ตัว^{๑๘}คุ้ม^{๑๙}ครอง^{๒๐}โลก^{๒๑}อยู่^{๒๒}เบื้อง^{๒๓}หลัง^{๒๔}ความ^{๒๕}วุ่น^{๒๖}วาย^{๒๗}นานา^{๒๘}ประการ^{๒๙}ของโลก.

โลกอุบัติลุกเป็นไฟขึ้นมาเป็นคราวๆ แต่ที่จริงก็มีใช้เหตุการณอันร้ายแรงอย่างใดนั้ เพราะว่าเมื่อเปรียบเทียบกับสากลจักรวาลทั้งสิ้นทุกๆ จักรวาลแล้ว โลกหนึ่งๆ ก็เป็นของนิดเดียว ราวหยิบมือหนึ่งเท่านั้น. เมื่อมนุษย์ไม่รู้จักตัวความสงบซึ่งเป็น “อิตตาตัวใหญ่” ของสากลจักรวาล ก็เห็นโลกเป็นของใหญ่โตอยู่เอง และพลอยเห็นเรื่องวุ่นวายต่างๆ ในโลก เป็นของใหญ่โตไปด้วย ซึ่งแท้ที่จริงไม่ได้หนึ่งในร้อยล้านส่วนของสากลจักรวาลส่วนที่ยังสงบดีอยู่.

เสียงดังของการระเบิดในการสงครามทั้งหมด ไม่ดังเท่าเสียงของความสงบ ซึ่งมนุษย์มักจะไม่ค่อยได้ยิน. ถ้าใครจับตัวความสงบซึ่งเป็นอิตตาตัวใหญ่ของโลกได้ ก็จะได้ยินเสียงของความสงบ อันไม่มีเสียงใดดังเท่ามันทันที. เมื่อจับไม่ได้ ก็ไม่รู้สึกรว่ามีอยู่ เช่นเดียวกับกับการรับคลื่นวิทยุที่เมื่อรับไม่ได้ ก็ไม่ได้ยิน ทั้งที่มันแผ่กระจายอยู่ทั่วไปในที่นั้นๆ หรืออาจรู้สึกว่ามันไม่มีเสียงด้วยซ้ำไป.

**เสียงความสงบดังที่สุด
แต่มนุษย์ไม่ได้ยิน**

การที่ข้าพเจ้าเรียก ความสงบ ว่าเป็นอรรถาัตว์ใหญ่ของ
สากลจักรวาล นั้น ก็เพราะว่า ถ้าจะกล่าวให้มีตัวมีตนกันแล้ว ควรชี้
ไปยังตัวความสงบ ซึ่งเป็นตัวมหาอำนาจครองโลก หรือสากลจักรวาล
เป็นตัวซึ่งแผ่ซ่านเป็นตัวๆเดียวกันไปทั้งหมด เป็นตัวๆเดียวกันซึ่ง
อาจพบได้ในที่ทุกๆแห่ง ในสิ่งทุกๆสิ่ง ทุกๆเวลา ที่มีดวงตาชนิดที่
จะมองเห็นได้, และมีอยู่เบื้องหลังความวุ่นวายตรงนั้นเอง.

รสของสิ่งใดๆก็ตาม ไม่มีรสใดที่สูงหรือมีรสดีไปกว่า
รสของความสงบ หรือที่เกิดจากความสงบ. แต่เนื่องจากไม่เคยพบ
ตัวความสงบ จึงไม่เคยชิมและไม่ทราบ
ว่าเป็นรสเลิศกว่าสิ่งใด. เมื่อคนที่
จมแน่นอยู่ในโลก พวกนั้นพูดถึงความ
สงบนั้น พูดด้วยความรู้สึกที่เหมือน
กับจะต้องกินยาถ่ายยาๆที่มีรสขมขื่น
แม้จะพูดถึงกันอยู่เสมอ ก็ไม่สามารถชิมรสล่องหน้าของความสงบได้,
หรือแม้แต่คาดคะเนถูกว่ามันจกมีรสอย่างไร.

รสของความสงบ สูงกว่ารสของสิ่งใดๆ

รสอร่อยของ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส อันใดอันหนึ่ง
ซึ่งโลกถือกันว่าเลิศที่สุดนั้น เมื่อนำเข้าไปเปรียบเทียบกับรสที่เกิด
จากความซาบซ่านในทางธรรม ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ก็สู้กันไม่ได้
เสียแล้ว อย่างไรก็ตามจะนำเข้าไปเปรียบกับรสเกิดแต่ความสงบอันสูงสุด
แท้จริงเลย.

ข้าพเจ้าเชื่อว่าเมื่อตัวความสงบ ซึ่งควรเรียกมันว่า
 อดตาใหญ่ (Universal Soul) ของทุกๆ สิ่ง ปรากฏแก่ใจของใคร
 ก็ตาม เขาจะต้องรู้สึกว่าเขาได้ยินเสียงที่ดังที่สุด ได้เห็นสิ่ง
 ที่ใหญ่กว้างที่สุด และพบสิ่งที่มรสเลิศที่สุด ทุกคนไป.

ขอให้ท่านทั้งหลายลองคำนวณดูที่หรือว่า เสียงที่ดังที่สุด
 ในโลกนี้ (เช่นเสียงระเบิดของภูเขาไฟที่ร้ายแรงเป็นต้น) ก็ยังไม่ได้ยิน
 ทั่วโลกซึ่งเป็นส่วนน้อยส่วนหนึ่งของสากลจักรวาล; แต่เสียงของ
 ความสงบนั้น ดังก้องทั่วสากล
เสียงแห่งความสงบ จักรวาลทุกๆ จักรวาล และตั้งอยู่
ดังก้องทั่วจักรวาล ตลอดเวลา, เป็นเสียงที่ร้องตะโกน
ยิ่งกว่าเสียงใด ให้ทราบถึงความที่สิ่งทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตา, ให้ทราบถึงความโง่เขลาต่ำตุนของผู้ที่มีความตื้น งบ
 หลงไหลในโลก, และให้ทราบถึงความที่นิพพานหรือความสงบ
 นั้นมีอยู่ทั่วไป สำหรับทุกๆ คน, และมีอยู่ที่นั่นแล้ว.

เมื่อใดใครเพิกโลกิยารมณ์อันเป็นเหมือนผ้าบังหูบังตาของ
 ตนออกเสียได้ ด้วยการมองเห็นโลกในด้านในตามที่จริง* เมื่อนั้น
 เขาจะได้ยิน เสียงของความสงบ (Voice of Silence) ที่ว่านี้, และ

* การมองเห็นโลกในด้านใน ได้บรรยายไว้อย่างละเอียดแล้วในปาฐกถาเรื่อง "วิถีแห่งการเข้าถึง
 พุทธธรรม" หน้า ๑๖ แห่งหนังสือเล่มนี้.

ทราบได้ว่ามันดังก้องเป็นเสียงอันเดียวกันอยู่ตลอดสากลจักรวาล
อย่างไร, เป็นรสที่เลิศกว่ารสทั้งปวงอย่างไร.

ถ้าจิตใจของมนุษย์เรา ไม่ถูก รากะ โทสะ โมหะ เข้า
ครอบงำ; ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นของไร้
ความหมาย ดังนี้แล้ว จะมีอะไรอีกเล่าที่เป็นความบันเทิงรื่นรมย์ไป
กว่านั้น คือยิ่งไปกว่าเสียงหัวเราะอันก้องกังวานของความสงบ ที่เป็น
อิตตาตวิใหญ่ของสากลจักรวาล.

ความสงบ เป็นสิ่งที่เราอาจหาพบได้ในทุก ๆ สิ่ง ในทุก ๆ
สถานที่ ทุก ๆ เวลา ถ้าหากว่าเรามองดูสิ่งนั้น ๆ ในด้านใน. ความ
สงบที่เราพบได้ในสิ่งต่าง ๆ ทุกสิ่งนั้น นั้นเป็นเสมือนแกน หรือโครง
เป็นที่เกาะจับของโลกิยธรรม หรือสังขารทั้งหลาย คือร่างกาย จิตใจ
และอารมณ์ต่าง ๆ เพราะเมื่อเพิกถอนโลกิยธรรม หรือสังขาร
เหล่านั้น ที่กำลังไหลเวียนออกไปเสียให้หมดสิ้น สิ่งที่เหลืออยู่
ก็คือความสงบ. ฉะนั้น ถ้าหากใครยังอยากจะมีอิตตา หรือตัวตน
ของตน ก็จงมีที่ความสงบที่ไม่รู้จักดับสูญนั้นเถิด อย่ามีในส่วนที่เป็น
ร่างกาย หรือจิตใจ แต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย, เขาก็จะมีหวังที่จะพบ
หรือเข้าถึงหรืออย่างน้อยก็ได้ยินเสียงอันดังก้องของ “อิตตาใหญ่ของ
สากลจักรวาล” กล่าวคือความสงบอันแท้จริงนั้นได้โดยง่าย, ดีกว่า
ที่จะมีตัวตนเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นหัวเป็นหูอย่างนั้นอย่างนี้ ที่อื่น.

การพบตัวความสงบ เท่ากับเป็นการพบแก่น หรือแกน
ของทุก ๆ สิ่ง รวมทั้งตัวเราเองและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรา. ความวุ่นวาย

ต่างๆ เป็นเพียงผิวเปลือกหรือกะพี้ ซึ่งหาความจริงอันใดไม่ได้ ไม่มี
ความแน่นอน.

ทำไมข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า ความสงบเป็นมหาอำนาจที่
คุ้มครองสากลจักรวาล? ก็ด้วยเหตุว่าไม่มีอะไรทรงอำนาจมากเหมือน
สิ่งนี้. สิ่งที่ตั้งซุ่มอยู่ในสิ่งทุกๆ
สิ่ง! สิ่งที่น่าไหลท่วมไม่ได้ ไฟ
ไหม้ไม่ได้ ลมพัดให้เหวี่ยง
ไม่ได้! ไม่เปลี่ยนแปลงไปตาม
เวลา ไม่มีอะไรผ่าตัดหรือทำให้
เปลี่ยนแปลงอย่างใดได้. เป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องรับเอา ทุกคน
ต้องอาศัย เป็นสิ่งที่ตั้งก้องอยู่ในที่ทั่วไปในอนันตจักรวาล เป็นสิ่ง
ที่เมื่อทุกสิ่งแม้จะวุ่นวายยุ่งเหยิงเพียงใดก็ตาม ครั้นเข้าไปถึง
แดนนั้น คือแดนของมหาอำนาจนั้นแล้ว จะต้องดับสนิทลง.

ในสมัยหนึ่งสากลจักรวาลรวมทั้งพระเป็นเจ้าด้วย
จะต้องดับไป แต่มหาอำนาจนั้นจะต้องยังอยู่ คือความสงบ
นั้นจะต้องเหลืออยู่ เพราะมันเป็นสิ่งที่ไม่มีการเกิดดับและ
การดับ ไม่มีการสร้างสิ่งใด และไม่ถูกสิ่งใดสร้างขณ, จึง
เป็นอนันตกาลหรืออนันตชีพ.

ขอท่านทั้งหลายจงอย่าถอยหลังจากความสงบ! จงเปิดเครื่องรับของท่านขึ้น ฟังเสียงของความสงบ ซึ่งเป็นโน้ตเพลงอันไพเราะ ดังก้องอยู่ไม่ขาดระยะในที่ทั่วไป. ท่านจงอาศัยเครื่องมือในการรับ ที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้ กล่าวคือ ศีล สมาธิ และปัญญา.

วิถีแห่งความสงบก็เป็นความสงบขั้นต้น ๆ อยู่ในตัว.

ศีล สมาธิ ปัญญา คือวิถีแห่งความสงบ. ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ท่านทั้งหลายย่อมเคยได้ยินชื่อนี้มานานแล้วนั้น เป็นวิถีที่จะนำไปสู่ความสงบอันสูงสุด และพร้อมกันนั้น มันก็เป็นความสงบขั้นต่ำ ๆ พร้อมกันไปในตัวเป็นลำดับ ๆ ด้วย.

ศีล คือปรกติภาพดั้งเดิมของกายวาจา ที่ไม่เป็นไปตามอำนาจกิเลส. ศีลแสดงรูปของมันให้ปรากฏอยู่ได้ ด้วยเจตนาที่จะรักษาปรกติภาพดั้งเดิมอันบริสุทธิ์ของบุคคลผู้ตั้งใจระมัดระวัง จนกระทั่งมันเป็นของอยู่ตัว แม้ไม่ระวังก็ไม่เปลี่ยนเป็นอื่น อันเรียกว่าเรามีศีลจริงๆ แล้ว. การล่วงศีลหรือทุศีลก็คือการลุกโพล่งขึ้นของกิเลส ทำลายความสงบแล้วทะลุออกมาทางกายวาจา.

ศีลเป็นความสงบดั้งเดิม

เมื่อยัง มีศีล ก็หมายถึง ยังสงบอยู่ได้ ตามปรกติเดิม จึงจัดว่าเป็นความสงบขั้นหนึ่งได้ในเบื้องต้น, ตลอดเวลาที่เจตนาระมัด-

ระวัง นั้นยังเป็นไปด้วยดี, หรือว่า เคยชินจนไม่ต้องระวัง แล้ว. คนเราควรวายามทำตนให้มีศีลชนิดหลัง คือมีศีลที่เคยชินจนเป็นปกติในสันดาน จึงจะได้รับประโยชน์ หรือรับความสงบจากศีลได้เต็มที่. มิฉะนั้นจะยังไม่ได้รับความสะดวกและพอใจ. เปรียบเหมือนเด็กที่เพิ่งเรียนหนังสือ ยังต้องท่องบ่นกันลืมนอยู่เสมอ จะเรียกว่ารู้หนังสือยังไม่ได้ ยังไม่ได้รับประโยชน์หรือสะดวกสบายเหมือนเด็กหรือผู้ใหญ่ที่รู้หนังสือดีแล้ว, ไม่ต้องมัวท่องสรวพยัญชนะเหมือนเด็กแรกเรียน.

คนมีศีลก็เหมือนกัน ต่อเมื่อมีศีลได้โดยปกติในสันดาน ไม่มีบกพร่อง เป็นศีลชนิดที่พระอรหันต์เจ้าชมชื่นพอใจแล้ว ก็ชื่อว่าได้ถึงความสงบอันแท้จริงในขั้นต้นนี้ มีโอกาสก้าวขึ้นขั้นต่อไป คือ สมาธิได้ง่าย. เพราะเมื่อกายวาจาสงบดีไม่มีโทษรบกวนแล้ว ใจก็สงบได้ง่าย.

**สมาธิเป็นลักษณะสงบ
ปกติของจิตเต็มแท้**

สมาธิ คือ ปรกติภาพของจิตในส่วนที่ไม่มีความรู้สึกอันชั่วร้ายเกิดขึ้นรบกวน คงแจ่มใสเหมาะแก่การศึกษาพิจารณาอรรถธรรม อันลึกซึ้งอยู่เสมอและสงบเยือกเย็นเป็นความผาสุก ของจิต

เป็นการชิมรสของความสงบอันแท้จริงล่วงหน้า ในปัจจุบันทันตาเห็น. ความรู้สึกที่ชั่วร้ายในที่นี้ ก็หมายถึงความลุ่มหลงขึ้นของ

ก็เลสเหมือนกัน แต่หมายถึงชนิดที่ไม่ถึงกับทะลุออกมาทางกายวาจา เพียงแต่คุกรุ่น หรือปั่นป่วนอยู่ในภายในใจโดยเฉพาะ ได้แก่ความรู้สึกที่ปั่นป่วนไปในทางกามารมณ์, คุกรุ่นไปในทางพยาบาท, มึนชาไปด้วยความง่วงซึม, โยกโคลงไปด้วยความฟุ้งและความเบ้อ, และมีคัมวอยู่ด้วยความลึกลับ ไม่มีอะไรแน่นอน.

ความรู้สึกอันชั่วร้ายเหล่านี้ รบกวนจิตใจให้หมดสุข จึงจำเป็นที่จะต้องมียุทธวิธีอันแยบคายสำหรับควบคุมไว้ให้อยู่ในอำนาจ; เป็นวิธีบังคับกันตรง ๆ ก็มี, เป็นอุบายประคับประคองให้มันพอใจไปในทางสงบก็มี. เมื่อสงบอยู่ในสภาพปรกติ ก็เรียกว่ามีสมาธิ, ที่เป็นขั้นสูงถึงกับสงบความรู้สึกนึกคิดทั้งปวง หยุดการหายใจ หรือแทบจะหยุดการไหลเวียนทุก ๆ อย่าง จนคล้ายกับตายแล้วก็มี.

หลัก ใจความของการที่จะทำจิตให้เป็นสมาธิเห็นปานดั่งนั้น ก็มีอยู่สั้น ๆ ว่า : ในขั้นแรก พรากรจิตออกมาเสียจากการคิด ไปตามความพอใจ ของมันเอง ซึ่งมักจะเดินไปในฝ่ายชั่วร้ายเป็นธรรมดา นั้น ให้มาเกาะอยู่ที่

**มีหลักในการทำจิตให้
เป็นสมาธิอย่างสั้น ๆ**

อารมณ์อันใหม่ คืออารมณ์ของสมาธินั่นเอง. เช่น การเจริญอานาปานสติ ก็ให้เกาะอยู่ที่ลมหายใจเป็นต้น จนมันมาเกาะแน่นอยู่ได้แล้ว ค่อย ๆ ผ่อนความรู้สึกในการเกาะนั้นให้น้อยลง ๆ จนเงิบสนิทไปเป็น

ชั้นๆ ซึ่งลมหายใจ หรือการไหลเวียนของโลหิตเป็นต้น ก็ได้เบาลงตามด้วย กระทั่งหยุด และดูเหมือนหยุดแล้วแต่ว่าจะทำไปได้ถึงชั้นไหน. ความรู้สึกยังมีอยู่น้อยมากจนแทบไม่เป็นความรู้สึก จึงคล้ายกับตาย.

ด้วยการกระทำอย่างนี้กิเลสขนาดกลาง คือความชั่วร้ายทางจิต ชนิดที่ไม่ถึงกับทะลุออกมาทางกายวาจาก็เป็นอัน ร้างบับไป โดยสิ้นเชิง. แต่วา กิเลสชั้นละเอียด หรือเชื้อของกิเลสนั้นยังคงซ่อนอยู่ในส่วนลึก ซึ่งจะต้องทำลายเสียอีกชั้นหนึ่ง ด้วยอำนาจวิปัสณา; หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าปัญญา หรือญาณ, ซึ่งเมื่อทำลายได้เด็ดขาดหมด เชื่อดังกล่าวนี้แล้ว ก็จะได้พบความสงบอันสูงสุด ได้รับผลขั้นเด็ดขาด ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป.

ปัญญา หรือวิปัสณา คือเห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามที่ เป็นจริง หรือ “ได้ยินเสียงของความสงบ (Voice of Silence),” และเป็น

ปัญญาเห็นแจ้ง จะได้ ได้ยินเสียงของความสงบ

ความเห็นแจ้งที่เกิดขึ้นได้เฉพาะต่อเมื่อจิตเป็นสมาธิเท่านั้น. การเห็นแจ้งนี้บังคับเอาไม่ได้ จะทำได้แต่เพียงประกอบสมาธิไว้ให้ดีตลอดเวลา

ในลักษณะที่อำนวยความสะดวกพิจารณาสิ่งทั้งปวง (ไม่จำเป็นต้องประณีตถึงขั้นไม่หายใจหรือคล้ายกับตาย), จนกว่าเมื่อใดความเห็นแจ้งจะปรากฏขึ้นเท่านั้น.

ความเห็นแจ้ง ที่ปรากฏขึ้นถึงขีดสุดนั้น สามารถทำลาย อวิชชา คือความหลง อันเป็นเชื้อของกิเลสทั้งหลายทั้งปวงให้หมดสิ้นไปได้ กิเลสจึงไม่อาจเกิดขึ้นอีกแม้แต่อย่างใด, ต่อนั้นไปศีลก็จะมีอยู่ในตัวเอง สมาริก็อยู่ในตัวเองเป็นปรกติและเด็ดขาด.

ความเห็นแจ้ง ย่อมเป็นเสมือนแสงอันแรงกล้า ที่สามารถส่องลึกลงไป ทำลายเชื้ออันละเอียดทั้งปวงในส่วนลึกที่สุดของสันดาน คือพื้นส่วนลึกที่สุดของจิต อันเป็นที่นอนแอบแฝงของเชื้อกิเลสเหล่านั้น. ส่วนผลกล่าวคือความสงบ อันจะได้รับในขั้นเห็นแจ้งอย่างเด็ดขาดนี้ จะมีเป็นอย่างไรนั้น ย่อมลึกซึ้งเหลือจะพรรณนา.

ที่พอจะเข้าใจได้กว้างๆ และทั่วๆ ไปแก่นักศึกษาที่รักเหตุผลนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าควรพิจารณาอันไปจากโทษที่เกิดมาจากกิเลสชั้นละเอียดที่นอนเป็นเชื้ออยู่ในสันดานนั้น แล้วคำนวณดูในข้อที่ว่า ถ้าหากว่าโทษนั้นสงบไปสิ้นเชิงแล้ว มันจะเป็นความสงบแสนที่จะสงบสักเพียงใด. และการพิจารณาโทษนั้นๆ นั้นแล้ว ก็เป็นอย่างเดียวกับพิจารณาตัวเชื้อกิเลสที่ท่านจำแนกเป็นชนิดๆ เรียกว่า อนุสัย (แปลว่ากิเลสที่นอนในสันดาน) ๑๐ ประการนั่นเอง ซึ่งเมื่อกกล่าวตามหลักแห่งการบรรลุมรรคผลแล้ว พระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์เท่านั้น ที่สามารถทำลายเชื้อเหล่านั้นได้หมดจดสิ้นเชิง.

เชื้อกิเลสหรืออนุสัยเหล่านี้คือ :—

ความเห็นว่ากายนี้เที่ยงแท้เป็นของตน ก่อให้เกิดความไม่สงบอย่างไรว่าง เราทำนทั้งหลายพอจะมองเห็นได้ไม่ยากนัก. การร้องให้ ความรัก ความเกลียด ความหึงหวง ความโกรธ ฯลฯ เหล่านี้ส่วนมากที่สุด มีมูลมาจากความเห็นกายนี้เป็นของตน ซึ่งทำให้พลอยรวบเอาของที่เนื่องกับกายของตน กลายเป็นของๆตนไปด้วยอีกต่อหนึ่ง. ถ้าหากไม่มีความเข้าใจผิดอันนี้แล้ว ทุกข์จะเบาบางลงไปสักเพียงใด หรือจะได้รับความสงบสักเพียงใด.

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่ากายนี้ เที่ยงแท้เป็นของตน

ร่างกายนี้ ประกอบด้วยวัตถุธาตุต่างๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่ใช่ตัวจิตใจหรือส่วนสำคัญอะไรนัก; แต่ความรู้สึกของคนผู้เป็นเจ้าของไม่อย่างนั้น กลายเป็นรู้สึกว่าการเห็นกายเป็นตน เอาเสียทีเดียว. เช่นเมื่อกัดนิ้วเท้าของเรา แทนที่จะรู้สึกว่าเป็น “งูกัดเพียงนิ้วเท้าของเรา” กลับไปรู้สึกว่าเป็น “งูกัดเรา” และเราจะตายแล้ว.

ด้วยเหตุนี้เอง ในบรรดาความหลงเอานั่นเอานี้เป็นตน หลายต่อหลายอย่างด้วยกันนั้น ท่านยกเอาความเห็นกายเป็นตน ขึ้นเป็นข้อต้น; เพราะเป็นสิ่งที่ความหลงของคนเราจะต้องคว่ำหีบขึ้นมาเป็นตนก่อนสิ่งอื่น, คือก่อนที่จะคว่ำเอาจิตใจ หรือเอาธรรมขึ้นมาเป็นตัวตน. ท่านจัดไว้เป็นกิเลสชั้นละเอียดข้อแรกที่สุด ก็สมแล้ว.

ลองพิจารณาซ้ำดูอีกครั้งที่หรือว่า ถ้าหากว่ากิเลสอนุสัย
อันหมกไป มันจะสงบขึ้นเกิดขึ้นแทนสักเพียงใด เป็นสุขสัก
เพียงใด.

ความล่งเลงของจิต ไม่แน่ว่าอะไรเป็นอย่างไรแน่. ชีวิต
นี่คืออะไร, ตนจะเอาอะไรอย่างไร เท่าไร จากชีวิตนี้, พระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ดีแน่หรือ, งาน
หรือสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่ในบัดนี้ ดีแน่
หรือ จะสำเร็จได้หรือ, ตายเสียเป็น
สุขกว่าอยู่หรือ, ปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่
มีดมัวสลัวไปหมด เวลาหนึ่งเห็น
อย่างหนึ่ง อีกเวลาหนึ่งเห็นอย่างหนึ่ง; ดังนั้นท่านลองทาดูที่หรือว่า
ความไม่สงบอันนั้นมันจะเผาผลาญผู้นั้นสักเพียงไร.

๒. วิจิกิจฉา

ความล่งเลงของจิต

เขาอาจสงสัยได้ว่า ความดีนั้น เป็นสิ่งที่ดีและหรือ?
ความชั่วนั้น เป็นสิ่งชั่วแน่ละหรือ? เช่นนี้ได้เรื่อยไปไม่สิ้นสุด กระทั่ง
การทำความดี และการรับผลกรรมของตน ก็ล้วนแต่เป็นปัญหาที่รบกวน
ความสงสัยไม่รู้จักหมดสิ้น; เป็นความปั่นป่วนชนิดที่อาจทำให้
ไม่ได้รับความพอใจใน การกิน การนอน การได้ลาภ และการได้อย่าง
อื่นๆอย่างเต็มที่ หรือไม่ได้เลยก็ได้ ถ้าหากว่าความล่งเลงนั้นๆได้รับ
สิ่งแวดล้อมกระตุ้นให้เป็นไปอย่างแรงกล้า.

ความเป็นมนุษย์ของเราขาดผลกำไรไป เพราะเหตุที่ไม่ได้
รับผลอันควรจะได้รับเพราะโทษอันนี้เอง. เพราะฉะนั้น เมื่อใดเรา

อาจดับมันเสียได้ เป็นผลดีเกิดขึ้นตรงกันข้ามกับโทษเหล่านั้นทุกๆ ประการแล้ว ท่านทั้งหลายลองคำนวนดูทีหรือว่า มันมันจะเป็นความสงบเย็นแก่จิตใจนั้นสักเพียงไร เป็นสุขสักเพียงไร. โดยเฉพาะท่านที่กำลังรับความยุ่งยากในใจเกี่ยวกับความรู้สึกชนิดนี้ อยู่ในบัดนี้แล้ว ท่านจะทราบดีกว่าใครๆ ว่าความสงบนั้นเป็นยาหอมชั้นใจกว่ายาหอมใด ๆ จริงหรือไม่.

ความลุ่มลุ่มคล้ำคล้ำและวัตรให้กลายเป็นของผิดความหมายเดิม. ข้อนี้หมายถึงการที่เข้าใจผิดในสิ่งๆ หนึ่ง จนถึงกับทำสิ่งนั้นซึ่งมีความมุ่งหมายเป็นอย่างหนึ่ง ให้กลายเป็นอย่างอื่นไปจนผิดความประสงค์เดิม ถึงกับทำสิ่งนั้นให้กลายเป็นของมีมลทินตำราวมไป. ทั้งนี้เนื่องมาจากความหลงใหลในสิ่งที่ลึกลับอัศจรรย์ที่เข้าใจไม่ได้ มากกว่าที่จะนิยมชมชอบ สิ่งที่เปิดเผยชัดเจนเข้าใจได้.

เช่น ศีลวัตร ข้อปฏิบัติต่างๆ ในพระศาสนา ซึ่งที่แท้มีเพื่อการขุดเกลากิเลสหาความสงบสุข กลับยึดถือไป ว่าเป็นเครื่องมือที่จะทำผู้นั้นให้กลายเป็นผู้วิเศษ มีอำนาจกายสิทธิ์อย่างใดอย่างหนึ่งเหนือคนธรรมดา จนถึงกับปฏิบัติด้วยความลุ่มหลง ยังผลให้เกิดขึ้นคือการเสียจริตก็มี นั่นเป็นผลของการลุ่มลุ่มคล้ำคล้ำ ทำให้กลายเป็นของสกปรกไป.

หรือเช่น พระพุทธรูป ซึ่งสร้างขึ้นบูชาตามความมุ่งหมายเดิม ก็เพียงเพื่อเป็นอนุสาวรีย์เครื่องเตือนใจให้เกิดความระลึก และเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า. ครั้นต่อมา ความหลงอันเป็นสมบัติเดิมในใจของผู้นิยมของอัครรรย ก็ทำพระพุทธรูปนั้นให้กลายเป็นของศักดิ์สิทธิ์ สำหรับอันวอนขอสิ่งต่างๆ ตามที่ตนปรารถนา, หรือตามแต่ที่ตนจะสมมติให้พระพุทธรูปนั้น ๆ มีอานุภาพอย่างไร เช่นกลายเป็นพระเครื่องราง เป็นต้น.

ความลุ่มหลงอันนี้ นำความเสียหายมาให้อย่างใหญ่หลวง โดยไม่รู้สีกตัว คือนอกจากจะ ลูบคลำสิ่งบริสุทธ์ให้กลายเป็นของสกปรกไปแล้ว ยังทำให้มนุษย์ถอยหลังไกลไปจากความเป็นสัตว์ที่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล มากเข้าเท่านั้น.

การยึดถือสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ด้วยอำนาจความซบเซาของคนนั้น มีมาแล้วตั้งแต่สมัยมนุษย์ป่าเถื่อน และมีมากระทั่งถึงพระพุทธกาล. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติ ความรู้สึกอันต่ำ ชอนี้ ให้เป็นความโง่เขลา ชนิดหนึ่งในบรรดาความโง่เขลาพวกต้น ๆ ที่พระอรียบุคคลขั้นต้นที่สุด คือพระโสดาบันจะพึงละเสีย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้ถือเอาบุญ หรือความดีที่ตนกระทำนั่นเอง เป็นเครื่องราง สำหรับเป็นเครื่องอุ้มใจ ปลอดภัย ให้กล้าหาญ ซึ่งเป็นเครื่องรางอันสูงและแท้จริง ไม่ต้องเอาความขลังเข้ามาช่วย ก็เป็นเครื่องรางที่ทำหน้าที่ของมันจริงๆ.

ธรรมะเป็นเครื่องรางได้ศักดิ์สิทธิ์ กว่าสิ่งใดหมด ได้แก่ :
 ความเชื่อตัวเอง การเคารพตัวเองในการที่มีความดีอยู่ในตัว ความ
 ศรัทธาต่อหน้าที่ ความรักชาติ เหล่านี้เป็นต้น เป็นธรรมะหรือองค์
 พระธรรมที่เป็นเครื่องรางอันแท้จริง ซึ่งผู้มีจิตใจสูงพอสมควรจะมอง
 เห็นได้โดยทั่วไป; ไม่ต้องมีการปลุกเสกชั้นวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น
 ยึดถือ ซึ่งเป็นของง่อนแง่นคลอนแคลนยิ่งนัก.

เมื่อ ยังไม่สามารถใช้ของจริงให้เป็นเครื่องรางจริง อยู่
 เพียงใด ก็ยังเรียกว่าอริยชนหรืออารยชนไม่ได้อยู่เพียงนั้น, ยังไม่มี
 ความจริง ยังไม่มีความสงบ เพราะยังมีดมัวต่อเหตุผล ต่อแนวทางที่จะ
 นำไปสู่ขั้นสูงของจิต ไม่รู้จักต้นกระแสที่จะไหลไปสู่ความทุกข์. หรือ
 อย่างน้อยที่สุดก็เป็นผู้มีการตั้งอยู่ในเหตุผลน้อยเกินไปจนนำอันตราย
 แก่สังคม คือชักจูงกันทำสิ่งที่น่าสงสารตัวเอง เป็นความไม่สงบชนิด
 ที่ไม่รู้สีกตัวอย่างยิ่ง.

พระอริยบุคคลแม้ขั้นต้นที่สุด คือพระโสดาบัน ย่อมละ
 การลุ่มลุ่มลุ่มลุ่ม ชนินดีนี้ได้เด็ดขาด ไม่มีการถือที่พึ่งอันเท็จเทียม เช่น
 ถิ่นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ วัตถุเครื่องรางที่ศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ;
 นอกจากเครื่องราง คือธรรมอย่างเดียว. ส่วนพระอริยบุคคลขั้นสูง
 คือพระอรหันต์นั้น พ้นจากการตายเสียแล้วด้วยอำนาจมตธรรมที่ทำน
 บรรลุ เป็นอันไม่มีปัญหายุ่งยากอันใดที่เกี่ยวกับความยึดถือหรือลุ่ม-
 ลุ่มลุ่ม.

เมื่อใดพิจารณาเห็นความวุ่นวายอันเกิดจากความมืดบอด
 อันนี้ เมื่อนั้นย่อมจะเห็นได้ว่า การละเสียได้ซึ่งสิ่งผิดที่ผิดปรามาสนั้น

จะเป็นความสงบเพียงใด และเป็นความสงบแจ่มใสชนิดที่คนธรรมดายังไม่เคยรู้จักมาก่อนหรือไม่.

อนุสัย หรือ โทษที่เป็นตะกอนนอนขุ่นอยู่ในสันดานทั้งสามอย่างนี้ เป็นสิ่งที่พระโสดาบันจะต้องละเด็ดขาดมาแล้ว ในขณะที่บรรลุถึงภูมิธรรมขั้นนั้น. ท่านได้พบรุ่งอรุณอันแจ่มใสของพระนิพพาน เป็นรุ่งอรุณที่แสดงว่า พระนิพพานจักตามมาเบื้องหลังโดยแน่แท้. ในบรรดาพระอริยบุคคลซึ่งมีอยู่ด้วยกันสี่พวกนั้น ท่านเป็นพวกแรก คือพวกที่แรกเริ่มอย่างลงสู่กระแสหรือเกลียวอันจะนำไปยังบรมสันติ หรือความสงบอย่างยิ่ง ที่เราสมมติให้เป็นอัตตาใหญ่ของสากลจักรวาลนั่นเอง.

ถ้าหากว่าท่านละอนุสัยสามประการนี้ได้แล้ว และยังสามารถทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลงไปบางส่วนยิ่งกว่าที่จะละได้เพียงอนุสัยสามอย่างล้วน ๆ แล้ว ท่านเป็น พระสกทาคามี คือพระอริยบุคคลประเภทที่สอง.

ความยินดีในกาม, ข้อนี้หมายถึงเพียงความเชื่อใจในกามอันเป็นเชื้อที่มักเหลืออยู่ไม่ขาดสาย และละได้แสนยาก. พระอริยบุคคลประเภทที่หนึ่ง และประเภทที่สอง ละไม่ขาด, คงละได้เฉพาะส่วนที่ค่อนข้างหยาบ, การละส่วนที่ละเอียด หรือละได้ขาดขั้นนั้น เป็นหน้าที่ของพระอริยบุคคลประเภทที่สาม.

๔. กามราคะ ความยินดีในกาม

คำว่า “กาม” หมายถึง *ความใคร่* หรือ *ความยินดีในรสของ* *อารมณ์ที่ตรงกับความใคร่ของจิต*. ความใคร่ในทางกามจะหมายถึงเฉพาะที่ใคร่กำหนดปฏิบัติหลงไหลอย่างเดียวก็น่าไม่ แต่หมายครอบคลุมไปถึงความใคร่ที่เป็นไปตามธรรมชาติล้วน ๆ เช่นความใคร่ของสัญชาตญาณแห่งการสืบพันธุ์ เป็นต้น ซึ่งมีได้กระทั่งแม่แก่พวกพิช.

สำหรับมนุษย์เรา *ความใคร่อย่างหลงใหลนั้น พระอริยบุคคล* *ชั้นแรกก็ละได้*, แต่ *ความใคร่ที่เป็นไปอย่างธรรมชาติ* นั้น ท่านจัดเป็น *ชั้นที่ พระอริยบุคคลประเภทที่สามจะพึงละ*, คือ *พระอนาคามี*.

อันกามราคะนั้น เมื่อถูกรุ่นขึ้นมาแล้ว ย่อมทำความไม่สงบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่นเพียงไร ใครก็ทราบอยู่แล้ว, ฉะนั้นย่อมเป็นอันทราบได้ด้วยในตัวเอง ถ้าหากความรู้สึกอันแรงร้อนยากที่จะข่มนี้ ได้ว่างดับสนิทลงไปโดยไม่มีการฝืน หรือต้องทน มันจะเป็นความสงบ และการพักผ่อนเพียงใด.

ความหงุดหงิดคับแคบใจ, หมายถึง *ความรู้สึกจำพวก* *ความโกรธ* หรือ *ความไม่พอใจ* ที่ยังเหลืออยู่ พอทำให้รู้สึกอึดอัดบ้าง.

๕. ปฏิมะ ความ หงุดหงิดคับแคบใจ

ชนิดที่เป็นอย่างรุนแรงอันเรียกว่า *โทสะ* นั้น ละขาดเสียแล้วแต่ขั้นต้น ๆ เหลืออยู่เพียงเป็นเชื้อกรุ่น ๆ ซึ่งจะต้องละในขั้นนี้ และเป็นสิ่งที่

ละแสนยากเหมือนกัน. ปฏิมะ อาจมีอยู่ในภายในไม่มีใครทราบ, หรือแม้แต่ตัวเอง บางทีก็ไม่ทราบว่า

อะไรมันเหลืออยู่ เป็นความรำคาญ. ถ้าหากว่าหมดเกลี้ยงเกลาก็ไปจากจิต จะเป็นการบริสุทธิ์ผุดผ่องเพียงไรนั้น เป็นของที่พอหยั่งทราบได้แล้วดูจกัน.

อนุสัยที่สี่ ที่ห้า สองอย่างนี้ ละขาดไปได้ในพระอริยบุคคลประเภทที่สามคือ พระอนาคามี เพิ่มจากที่เคยละมาแล้วในพระอริยบุคคลประเภทต้น ๆ.

ความยินดีพอใจในความสงบชนิดที่มีรูปธรรม. อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นที่ตั้ง. ข้อนี้บางที่จะเข้าใจยากสำหรับคนธรรมดาทั่วไป; แต่ก็มีทางที่จะเข้าใจได้ คือพระอริยบุคคลที่มีจิตใจสูงไม่กำหนดยินดีในกามคุณได้อีกต่อไปนั้น ก็มีสิ่งอื่นที่ทำให้ท่านพอใจได้เหมือนกัน. ข้อนั้นได้แก่สิ่งที่สูงกว่ากามคุณขึ้นไป คือรสของความสุขอันเกิดจากฌาน, หรือสมาธิชนิดที่มีอารมณ์เป็นวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดารูปฌานทั้งหลาย. รสของความสงบจากกาม แห่งสมาธิจากกามนั้น ก็เป็นรสที่ทำให้ความสุขชนิดที่อาจติดอกติดใจได้ สำหรับท่านที่มีใจสูงเห็นปานนั้น คือท่านอาจยินดีในรสของรูปฌานนั้นจนหลงติด ได้เท่ากับที่คนธรรมดาหลงติดในกาม.

๖. รูปราคะ ความยินดีพอใจในความสงบชนิดที่มีรูปธรรม

จิตที่สูงเห็นปานนี้แล้ว ก็ยังมีใช้ถึงที่สุดของคุณธรรมฝ่ายสูง ยังจะต้องก้าวหน้าต่อไป; เพราะว่ารสของสมาธิขั้นนี้ ก็ยังเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา ถ้าหลงติดก็ก้าวไปไม่ได้

จึงต้องละเสีย. แต่ขอให้คำนวณดูว่า เพียงแต่สลัดจากกาม เราทำน ก้าวสงบอย่างยั่งยืนอยู่แล้ว บัดนี้ท่านยังถือว่านั่นเป็นของหยาบ ยังทำ ความวุ่นวายให้ได้ ต้องก้าวหน้าต่อไปอีกเช่นนี้แล้ว ครั้นจะได้อีก ขั้นหนึ่งดังนี้ มันจะเป็นความสงบที่ประณีตสักเพียงไร.

ความยินดีหรือพอใจในความสงบชนิดที่มีรูปธรรม เป็นที่ตง. ขั้นสูงขึ้นไปจากข้อที่แล้วมา แต่ว่าเป็นทำนองเดียว

๗. อรูปราคะ ความยินดี หรือพอใจในความสงบ ชนิดที่มีอรูปธรรม

กันมาก; คือเมื่อท่านละ ความติดในรูปฌานได้แล้ว ไป ติดใจในอรูปฌาน ซึ่งเป็น ของประณีตสุขุมกว่าขึ้นไปอีก จึงเป็นสิ่งที่ต้องละเสียด้วยดุจ กัน ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าเมื่อละได้แล้ว ย่อมเป็นความสงบยิ่งขึ้นไปอีก เพียงไร. การที่ท่านใช้นามศัพท์ว่า ราคะ กับรสของฌานเช่นนี้ อาจทำให้มีผู้เข้าใจผิดไปบ้างก็ได้ว่า เป็นความกำหนดอย่างราคะที่พูด ถึงกันอยู่ทั่วไป. ราคะในที่นี้ หมายถึงแต่เพียงความติดอกติดใจ หรือใจย้อมติดอยู่ในสิ่งนั้น คือรสของฌาน เท่านั้น.

ความสำคัญตนและคนอื่นว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ จนถึง กับให้เกิดการเปรียบเทียบกันว่า

เลวกว่ากัน เสมอกัน หรือดีกว่า กัน, แล้วเกิดความรู้สึกบางอย่าง สืบไปอีก นี้เรียกว่ามานะ. ความ หมายถึงเช่นนี้ กว้างกว่าที่หมายแต่ เพียงว่าตอกระด้าง, ซึ่งความตอกระด้างนั้นก็ป็นมานะชนิดหนึ่งซึ่งเกิด

๘. มานะความสำคัญ ตนและคนอื่นว่าเป็น อย่างนั้นอย่างนี้

มาแต่ความรู้สึกว่า เราเลวกว่าเขา เสมอเขา หรือดีกว่าเขา อย่างไร
อย่างหนึ่งเสมอ.

มานะ นั้น อาจมีรูปเป็นความกระต้าง, ความน้อยใจ
เสียใจ, หรืออย่างอื่น ๆ ก็ได้อีกหลายประการ ล้วนแต่ทำความวุ่นวาย
ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนและผู้อื่น, ที่เป็นอย่างละเอียดที่สุด ไม่แสดงออก
มาถึงภายนอกให้ผู้อื่นรู้ ก็ยังเป็นความหนักแก่ตัวเอง ที่ตนจะต้องแบก
ความรู้สึก ที่เป็นการจัดตัวเอง ให้เป็นอย่างไรอย่างหนึ่งไว้ แล้วภูมิใจ
หรือเหนื่อยใจก็ตาม หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นห่วงความเป็นอย่างนั้น
อย่างนี้ของตัว. ถ้าจะได้อีก ลองคำนวณดูทีหรือว่า มันจะสงบ
เจียบเย็นสนิทมากขึ้นอีกเพียงไร.

เชื้อของความรู้สึกทำให้เกิดความตื่นเต้นสนใจ หรือ
คิดเพลินไปในเรื่องราวหรือในอารมณ์บางอย่าง ที่ก่อให้เกิดความ
ตื่นเต้นหรือฟุ้งซ่าน. การตื่นเต้น

หรือฟุ้งซ่านในผลของงาน หรือใน
ความดีที่ตนทำสำเร็จ หรือเรื่องอัน
น่าตื่นเต้นอย่างอื่น ย่อม เป็นสิ่ง
ยากที่จะห้าม, ในบางคราว

**๙. อุทธัจจะ เบื่อของ
ความรู้สึกที่ให้เกิด
ความตื่นเต้นสนใจ**

ทั้งที่เราไม่อยากจะคิดต่อไป มันยังหยุดคิดไม่ได้ หลับแล้วก็ยังอด
ฝันถึงไม่ได้; เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมทำความวุ่นวายให้เป็นธรรมดา แม้

จะเป็นความวุ่นวายที่ประณีต แต่ก็ไม่ใช่สิ่งที่ควรจะมีอยู่ด้วยกัน. ถ้ายังมีก็ไม่นับเป็นความสงบจริง จึงเป็นสิ่งที่ต้องละเสีย.

ความเขลาที่เป็นเขื่อนนอนในสันดาน เป็นเหตุให้ไม่รู้
 สิ่งควรรู้ หรือให้รู้ผิดตรงข้ามกับที่ควรจะรู้ ทำให้เกิดอาการที่เรียกว่า
๑๐. อวิชชา ความเขลา เส้นผมบังภูเขา หรือแสง
ที่เป็นเขื่อนนอนใน สว่างบังลูกตา มองไม่เห็น
สันดาน สิ่งที่ควรจะเห็น, โดยเฉพาะ
 หมายถึงความไม่รู้ทุกข์ และ
 ความดับทุกข์อันเด็ดขาด

และที่สำคัญที่สุดนั้นก็คือ ความไม่รู้ตัวเดียวตนเอง เป็นมูลเหตุให้
 เกิดความเห็นผิดอย่างอื่นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นด้วย จึงเป็นเสมือน
 รากเหง้าของกิเลสอื่น ๆ ทั้งสิ้น.

เมื่อทำลายอวิชชาได้แล้ว กิเลสอื่นย่อมเป็นอันว่าถูกทำลาย
 แล้วด้วย; แต่เมื่อกิเลสอื่นถูกทำลาย อวิชชาอาจยังไม่ถูกทำลายก็ได้.
 เช่นเดียวกับการทำลายต้นไม้ ถ้าเพียงแต่ใบหรือกิ่งถูกทำลาย รากเหง้า
 อาจไม่ถูกทำลายและยังไม่ตายก็ได้. ถ้ารากเหง้าถูกทำลาย แม้ใบกิ่ง
 ไม่ถูกทำลาย มันก็พลอยตายไปด้วยทั้งหมด. เพราะฉะนั้นย่อมเห็น
 ได้ว่า การทำลายอวิชชาได้เด็ดขาดนั้น เป็นการทำลายกิเลสได้อย่าง
 หมดจดสิ้นเชิงเพียงไร และจะเกิดความสงบชั้นสูงสุดไม่มีความสงบ
 อันใดสูงไปกว่านี้แล้วเพียงไร.

เมื่อท่านทั้งหลายใคร่ครวญดูถึงอนุสัยแต่ละอย่าง ทั้ง ๑๐ อย่างตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งการอบรมปัญญาให้แก่กล้าแล้วตัดเสียได้เช่นนี้ ย่อมจะเห็นได้แล้วว่า

ปัญญาเป็นเครื่องปราบปราม
อันเด็ดขาด. รองจากปัญญา
ลงไปก็คือสมาธิ. รองจากสมาธิ
ลงไปก็คือศีล. ศีลเปรียบเหมือน
เครื่องกลบเกลื่อน, สมาธิเหมือนเครื่องข่ม, และปัญญาคือเครื่องตัด
รากเด็ดขาด.

**การตัดอนุสัย ต้องใช้
ปัญญา, สมาธิ, ศีล
โดยลำดับ**

ตัวอย่างเช่นในการปราบวัชพืช เช่นหญ้าคาอันรกรงรัง และเป็นโทษแก่สวน; อาจมีวิธีปราบที่หนักเบากว่ากันเป็นชั้น ๆ ก็ได้ เช่น วิธีที่เบาที่สุด ก็ได้แก่การตากถาง มันจะราบเตียนไปชั่วคราว รากที่ยังเหลืออยู่ภายใต้จะงอกขึ้นมาอีกในไม่ช้า ถ้าไม่ตากถางซ้ำอีกอยู่เรื่อย ๆ. นี้พอเปรียบกันได้กับ ความสงบที่ได้รับในขั้นศีล.

วิธีที่สอง ได้แก่การเอาแผ่นดินหรือกระดานทับไว้ มันจะราบเตียนไปชั่วที่แผ่นดินนั้นยังคงอยู่ ดูเรียบร้อยเพราะมีแผ่นดินปู ก็จริง; แต่เมื่อยกของทับนั้นขึ้นเสีย ไม่ช้ามันจะกลับงอกขึ้นมาอีก และต้องกดทับลงไปอีก. นี้พอจะเปรียบกันได้กับ ความสงบที่ได้รับในขั้นสมาธิ.

ส่วน วิธีปราบ อันสุดท้ายนั้นคือการขุดรากของมันขึ้นมา แล้ว สุมไฟเผาให้เป็นขี้เถ้า ละลายลงในแม่น้ำให้สูญสิ้นไป ก็จะหมดจดเด็ดขาด และเป็นครั้งสุดท้ายจริงๆ. นี้เปรียบกันได้กับการปราบและได้รับ ความสงบในขั้นปัญญาที่สูงที่สุด.

ด้วยเหตุผลและอุทาหรณ์ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ เราพอจะจับใจความสำคัญ ได้ว่า ถ้าความสงบที่เกิดขึ้นเป็นความสงบขั้นสูง ความสุขหรือ ความพอใจก็จะเป็นขั้นสูง ซึ่งเป็นคนละชั้นกับความพอใจของคนธรรมดา หรือคนธรรมดาอาจไม่พอใจก็ได้. แต่ยังมี ความสงบขั้นต่ำ ที่พอเหมาะกับภูมิแห่งจิตใจ หรือต่ำลงไป กระทั่งถึงความสงบขั้นเทียม กล่าวคือความสงบชนิดที่ต้องชวนขวายหาสิ่งสนองความอยากมาบ่อนให้ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น. แต่ถึงกระนั้นก็ดี เราย่อมพบใจความอันน่าอัศจรรย์อยู่นั่นเอง คือว่า ความสุขหรือความพอใจ ที่เกิดมาจากสิ่งอื่น นอกจากความสงบนั้น ย่อมไม่มี, เป็นสิ่งที่น่าศึกษา น่าพิจารณายิ่งนัก.

พุทธปรัชญา, มีแต่ความทุกข์ โพล่งขึ้นกับดับลง	แต่ตามนัยแห่งพุทธปรัชญานั้น ยังมีอรรถที่ลึกซึ้งเป็นรส อรร้อยแก่การศึกษาและความรู้แจ้งยิ่งขึ้น ไปกว่านั้นอีก คือความจริงที่เราจะได้ พิจารณากันต่อไปอีกชั้นหนึ่งว่า สิ่ง ที่เราเรียกกันว่าความสงบนั้น มัน เป็นของไม่มีตัวจริง เป็นค่าที่
	สมมติขึ้น ไม่ว่าจะดับหรือสงบหรือสุขเกิดแต่ โลกียารมณ์ หรือสุขเกิดแต่ธรรมก็ตาม.

ตามความเป็นจริงนั้น มีแต่ความทุกข์ที่โพล่งขึ้น กับ ความสงบลงๆ ของความทุกข์นั้นๆ เท่านั้น; พระองค์จึง ทรงแสดง เปิดเผยแก่โลก เพียงแต่ความทุกข์ กับ ความดับของทุกข์ เช่นทรง แสดงไว้ในรูปแห่งอริยสัจสี่ประการ ซึ่งมีแต่ทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์, ความดับทุกข์, และทางที่จะเข้าถึงความดับทุกข์ นั้น. ไม่มีที่ทรงเอ่ยถึง ความสุข เว้นแต่ในที่ซึ่งทรงแสดงด้วยโลกียโฆหารตามภาษาชาวโลก ซึ่งจะให้ง่ายแก่การฟังของชาวโลก หรือเมื่อพูดกันด้วยสำนวนธรรมดา เช่นที่ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ — นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ เป็นต้น เท่านั้น.

ภาษาของมนุษย์ มีเรียกสิ่งที่ดีนชอบว่าความสุข เลยมี คำๆ นี้ที่เข้าใจกันดีอยู่แล้วและเป็นคำคู่กันกับคำว่าทุกข์. ครั้นพระผู้มี พระภาคเจ้าได้ตรัสรู้ความจริง โดยเฉพาะมีเพียงอันเดียวโดดคือ ที่สุด ของทุกข์ ซึ่งหมายความว่า ทุกข์ทั้งหมดจะต้อง ดับลงที่นั่น จึงมีโฆหารพูด ที่พระองค์จะต้อง ทรงใช้ถึงสองชนิด คือ โลกียโฆหาร เรียก ที่สุดทุกข์ นั้นว่า ความสุข ดังที่มีตรัสถึงโดย ทั่วไป, และ โลกุตตรโฆหาร เช่นที่ทรงใช้แสดง อริยสัจจ์ หรือปฏิจจนุปบาท เป็นต้น ซึ่ง ไม่มีเอ่ยถึงคำว่าสุขเลย.

**ที่สุดของ
ทุกข์คือสุข**

เมื่อพูดถึงที่สุดเด็ดขาดของทุกข์แล้ว ก็หมดสิ้นกันเพียง แค่นั้น ซึ่งเป็นโฆหารอย่างปรัชญา หรือวิทยาศาสตร์. ถ้าเราเข้าใจ ความจริงในขั้นนี้ดี เราก็จะรู้จักสิ่งที่เราหลงเรียกกันว่าความสุขนั้น

ได้ดียิ่งขึ้น และทราบชัดว่าพระพุทธองค์ ได้ทรงค้นพบหรือได้ตรัสรู้
อะไรกันโดยชัดเจน. และเราจะทราบได้อีกอย่างหนึ่งด้วยว่า ของคู่ๆ
คือสุข—ทุกข์, ดี—ชั่ว, เย็น—ร้อน ฯลฯ เหล่านี้ มีอยู่แต่ในโลกียะ
คือภาษาโลกเท่านั้น, ไม่มีในโลกุตระโวหาร.

ตัวอย่างเช่นการแสดง ปฏิจ্ঞสมุปบาท เราจะเห็นได้ว่า
ทรงแสดงเรื่องทุกข์อย่างเดียว แสดงว่าทุกข์มีขึ้นและมากขึ้นๆ ได้
อย่างไร, แล้วทุกข์นั้นน้อยลงๆ จนถึงที่สุดทุกข์ได้อย่างไร. และ
เมื่อทรงชักชวนใครมาประพาศิพรมจรรย์ในศาสนานี้ พระองค์ย่อม
ตรัสว่า “มาประพาศิพรมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์กันเถิด” ดังนี้
เป็นต้น, ไม่มีการเอ่ยถึงความสุข ซึ่งเป็นสิ่งสมมตินั้นเลย.

คำว่า “สุขๆ” เป็นของสมมติ ทั้งๆ ที่มันเป็นที่รู้จักกัน
มากที่สุดในกลุ่มมนุษย์ และกล่าวขวัญถึงกันมากที่สุดกว่าคำใดๆ อย่าง
ไรนั้น เราจะได้พิจารณากันต่อไปอย่างละเอียด.

ความสับสนและลวงตาของสิ่งที่เรียกว่าความสุข.

“สุข” เป็นสิ่งสมมติ. คำว่าสุข เป็นคำที่สมมติให้
แก่สิ่งที่ไม่มีตัวจริงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในเมื่อมองดูตามแง่ของ
พุทธศาสนา.

ในขั้นต้นนี้ แม้เราจะมองคุณันควัยแ่งของวิทยาศาสตร์ หรือหลักของเหตุผลทั่วไป เราก็ยังพบว่าคำว่าสุขนั้นเป็นคำสมมติ เหมือนกัน. ถ้าเราจะมองหาตัวอย่าง ที่ง่าย ๆ ที่สุดเสียก่อน เพื่อเป็นเครื่อง ช่วยความเข้าใจ เราจะหาได้จากแ่งมอง ของวิทยาศาสตร์นั่นเอง. เช่นวิทยาศาสตร์ก็พูดได้แต่ว่าร้อนเท่านั้นเท่านั้น แต่ไม่อาจพูดว่าเย็นเท่านั้นเท่านั้น พร้อมไปด้วยกันทั้งสองอย่าง.

สุข มองในแ่ง ของวิทยาศาสตร์

เมื่อพูดว่าร้อน ๑๐๐ องศา (เช่นติเกรด) ย่อมหมายถึงร้อน จนทนไม่ไหว และเป็นการเผาไหม้อยู่แล้ว, เมื่อพูดว่าร้อน ๑๐ องศา ย่อมหมายถึงเย็นจนแทบทนไม่ไหว, หรือเมื่อพูดว่า ๐ องศา ย่อมหมายถึงเกินกว่าที่จะเย็นเสียแล้วดังนี้.

ความจริงก็เพราะมีความร้อนอยู่มากหรือน้อยต่างกันนั่นเอง เช่นเมื่อมีความร้อน ๑๐ องศาดังนี้ มนุษย์หนาวแทบตาย ทั้งที่ความร้อนมีอยู่ตั้ง ๑๐ องศา ก็เรียกว่าเย็น. แต่ว่าอาจมีสัตว์ชนิดอื่น ที่ไม่เห็นว่าย็นก็ได้, นั่นเป็นเพราะเราเอามาตรฐานความรู้สึกของมนุษย์ เป็นเครื่องสมมติ จึงมีร้อนมีเย็น ซึ่งตามความจริงควรจะมีอย่างเดียวกันเป็นแต่ว่ามันมากหรือน้อยเท่านั้น จึงจะเป็นคำพูดที่ถูกต้องตามความจริงหรือตายตัว และใช้ได้ทั่วไปไม่จำกัดเวลาและสถานที่ หรืออื่น ๆ.

นี่เราจะเห็นได้ชัดเจนอย่างหนึ่งแล้วว่า คำว่าย็น ๆ นั้น เรา จะสมมติให้ที่ความร้อนซึ่งค่อย ๆ ต่ำกว่า ๒๐ องศาลงมา (แต่ตอนนั้นใคร

อาจยังร้อนอยู่ก็ได้), เมื่อลดมาถึง ๑๐-๑๕ องศา จึงจะรู้ชัดว่าเย็นแล้วจริงๆ จนแทบทนไม่ไหว. เราสมมติคำว่าร้อน ให้ที่ความร้อน ๑๐๐ องศา คือร้อนจนเผาไหม้ได้แล้ว, ถ้าความร้อนทวีขึ้นไปจนถึง ๑,๐๐๐ องศา เราอาจสมมติให้มันว่าร้อนที่สุด, แต่ถ้าถึงล้านองศา เช่น ความร้อนที่ดวงอาทิตย์ตั้งนี้ มนุษย์คงจะจนคำพูดที่จะเรียกมันว่าอะไรแน่.

เราได้ความชัดอีกอย่างหนึ่งว่า การสมมตินั้น ยากที่จะเอาความจริงแน่นอน, ควรจะบัญญัติ (บัญญัติก็คล้ายสมมติเหมือนกันแต่ชัดเจนกว่า) เป็นความจริงที่แน่ชัดขึ้นไปกว่า. เพราะเหตุนี้เอง วิทยาศาสตร์จึงมีภาษาเฉพาะว่า ร้อนเท่านั้นเท่านั้น กระจกร้อนต่ำกว่า ๐ องศา ไม่มีภาษาว่าเย็นเท่านั้นเท่านั้นให้คู่กัน.

แต่สำหรับ ในแง่ของพุทธปรัชญานั้น ยังมีความหมาย
 ที่ลึกซึ้งไปกว่านั้น คือว่า สุนั้นไม่มี
ในแง่พุทธปรัชญา เอาเสียจริงๆ เพราะถือว่าภารกิจ
ไม่มีสุข ต้องเป็นสัตว์สังขารอยู่นั้น ยังเป็น
 ความทุกข์อยู่ แม้มันจะเบาบางลงเท่าใด
 ก็ยังเรียกว่า ทุกข์เท่านั้นเท่านั้นอยู่นั่นเอง. เมื่อทุกข์หมด ก็เรียกว่า
 “ที่สุดทุกข์” แล้วก็ไม่มีอะไรอีก.

ส่วนสุนั้น คือคำที่สมมติให้แก่อาการตอนต้นๆ ตอนใด
 ตอนหนึ่งก็ตาม ตามความพอใจของผู้สมมติ และอาจแตกต่างกันเป็น
 ฟ้ำและดินก็ได้ สำหรับสุขของคนหนึ่งกับของอีกคนหนึ่ง. เช่นคนหนึ่ง

กำลังเดือดร้อน หรือเห็นเป็นทุกข์อยู่ในเมื่อต้องทำอะไรชนิดแบก
เกียรติยศ หรือเรียกว่าขายผ้าเอาหน้ารอด, แต่อีกคนหนึ่งอาจเห็นเป็น
สุขไปก็ได้.

ดังนั้น เมื่อจะกล่าวให้ถูกต้องและชัดเจนหรืออย่างที่เราเรียกว่า
ปรมาตถโฆหารแล้ว ท่านจึงบัญญัติเอาที่ทุกข์ และความลดลงของทุกข์
โดยลำดับๆว่าจะถึงทุกข์สูญ คือที่สุดทุกข์. อาการต่างๆใน
ระหว่างนั้น ใครจะสมมติว่าสุขหรืออะไร ก็แล้วแต่จะพอใจ.

นี่ย่อมเห็นได้ว่า ที่เราเรียกกันว่าสุขๆนั้น หมายถึง
ความสงบของความทุกข์ชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งจะเป็นอย่างแท้
หรืออย่างเทียมก็ได้ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น. เมื่อหมดทุกข์ ก็
แปลว่าอยู่เหนือทุกข์ เหนือทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีการยึดถืออะไรว่าเป็น
อะไร; เพราะการยึดถือว่าอย่างไรอยู่นั้น ยังเป็นของหนัก ยังไม่ใช่
ที่สุดทุกข์ ยังเป็นทุกข์ชนิดหนึ่งเหมือนกัน แม้ว่าจะมองเห็นยากเพียง
ใดก็ตาม.

อีกประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่าสุขๆของ
คนเราแล้ว นอกจากจะพบว่ามันได้แก่ความที่ทุกข์สงบไปตามส่วนแล้ว
ยังพบต่อไปว่า การที่จะเกิดสุขขึ้นมาได้นั้น มันต้องมีทุกข์มา
ให้เป็นพื้นฐานเสียก่อน สำหรับ
จะได้คุ้มกันเป็นความไม่สงบ เช่น
ความอยากได้เป็นต้น และแล้วเมื่อ
สิ่งที่คนนั้นสงบไป อย่างเด็ดขาด
หรือไม่เด็ดขาดก็ตาม อาการที่คนเราสมมติชื่อให้ว่าความสุข

จะรู้จักความสุขได้
ต่อเมื่อทุกข์มาก่อน

ก็เกิดขึ้น. เช่นถ้าไม่มีอะไรทำให้เกิดความรักหรือความอยากเสียก่อน การได้สมรักหรือสมอยากก็มีไม่ได้ ความสุขเพราะสิ่งนั้นเลยมีไม่ได้ ดูเป็นของหลอกกลางเต็มที่อยู่แล้ว.

หรือถ้าพิจารณาจากข้อที่ว่า สิ่งที่เราหลงเรียกกันว่าความสุขนั้น ที่แท้คือการถ่วงให้สมดุลกับความทุกข์ หรือคือความหลงไหลของเราในการที่สร้างความพร่อง หรือความเอียงเอนไปทางหนึ่งทางใดเอาเอง สำหรับจะได้หลอกตัวเองว่าสุขๆ ในเมื่อได้สิ่งนั้นมาถ่วงให้แก่ตัณหาของตัว ดังนั้นแล้วเราจะเห็นได้ว่าสุขนั้นก็คือการหลอกตัวเองเท่านั้น.

ข้อที่ว่าต้องมีทุกข์มาเป็นพื้นฐาน สำหรับให้คนเราหาความสุข หรือทำนาหาความสุขบนความทุกข์ นั้น เป็นของที่เห็นได้ทั่วไป. มติของคริสตัง ก็ถือว่ามีบาปดั้งเดิม (Original Sin) ของมนุษย์โดยไม่ต้องมีการสืบสวน หรือสืบสวนไม่ได้ ว่ามันมีมาแต่เมื่อไร และเพราะเหตุไร, โผล่ขึ้น ก็ให้มนุษย์มีบาปมาเต็มที แล้วทำความดีไถ่ถอนบาปหาความสุข โดยการทำตามคำสอนของพระเป็นเจ้า.

แม้ในฝ่ายพุทธศาสนาเราก็ถือว่า ชาติ ชรา มรณะ หรือทุกข์ทั้งสี่นั้น มีมาจากอวิชชา และอวิชชานั้นมีได้ด้วยอวิชชาเองนั่นเอง ซึ่งเป็นการยอมรับรองว่าเป็นบาปดั้งเดิมของชีวิตทุกๆ ชีวิตมาแล้วเหมือนกัน, โดยถือเสียว่า ถ้าไม่มีอวิชชาเป็นของปรุงแต่งแล้ว สัตว์ในโลกนี้มีขึ้นมาไม่ได้. ครนมีขึ้นมาแล้ว ก็มีบาปติดมาเสร็จแล้ว คือ

ต้อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย และความทุกข์อย่างอื่น มี โลภะ โทสะ โมหะ เป็นของสำหรับเผาลนตัวเองมาพร้อมดังนี้.

เรื่องก็ไม่มีอะไรอื่นอีกนอกจากเป็นไปตามอำนาจของกิเลส นั้น ๆ ได้รับความทุกข์ แล้วก็หาวิธีบำบัดไปตามที่จำเป็น หรือ ตามที่จะคิดออก. เมื่อบำบัดทุกข์สิ้นไปเท่าใด จะถือว่าสุขเกิดขึ้นมา อย่างไร; เพราะที่จริง เป็นแต่ทุกข์ส่วนมากน้อยลงไปบ้างเท่านั้น. เช่นเมื่ออุณหภูมิลดลงไป ๑๐ องศา จากร้อยองศา เราจะเรียกว่าเย็น เท่านั้นเท่านั้นไปทางไหนได้ นอกจากว่ามันร้อนน้อยลงเท่านั้น.

ข้อที่ความทุกข์อันมีอยู่ก่อนมาสงบไป เป็นเพียง
การได้ลดโทษ ไม่ใช่การได้รางวัล มันจึงไม่ใช่ความสุขอยู่ใน
ตัว เป็นเพียงความสุขที่ไวยาหารโลก
เรียกกัน และเป็นการที่ตกอยู่ภาย
ใต้โมหะ คือความหลง. ตามทาง
ธรรม เห็นว่าการยอมตนอยู่ภายใต้
ความเร่าร้อนของความกำหนดยินดีใน
อารมณ์ที่กำหนดนั้น เป็นความทุกข์, แต่ตามความรู้สึกของสัตว์โลกที่
ยังไม่รู้จักกิเลสอันนี้ ย่อมพอใจและเห็นเป็นความสุขไปเอง ความสุข
จึงเกิดขึ้นในโลกได้ และมีคำนามสำหรับเรียกดาษดินยิ่งกว่าความ
ทุกข์เสียอีก.

ความสุขคือ
ความทุกข์น้อยลง

ความทุกข์เป็นของมีอยู่แท้ แต่ไม่ค่อยมีใครเรียกหาหรือ กล่าวขวัญถึงกันนัก คงเรียกร้องเฉพาะความสุขซึ่งไม่ใช่ของมีอยู่จริง

เป็นเพียงมายาที่เข้าๆ ออกๆ ตามแต่ใครจะมีความคิดสูงต่ำ หรือตก อยู่ภายใต้อำนาจกิเลสเล็กน้อยเพียงใด.

และด้วยเหตุที่ ความสุข เป็นนามศัพท์ ที่มีอิทธิพลเหนือ จิตใจของสัตว์ มากกว่าคำว่าความทุกข์มากนัก จึงในการพูดกับชาว โลกเพื่อแนะนำปฏิบัติธรรมให้ ก็ต้องพลอยใช้คำว่าความสุขไปตาม ด้วย แทนที่จะใช้ว่าความทุกข์ซึ่งน้อยลงไป, เพราะสัตว์นั้นๆ ไม่เคย นึกว่าตนมีทุกข์อยู่ในตนเป็นพื้นฐาน สำหรับไถ่ถอนออกไปเสีย มิหนำ ช้ายังสำคัญว่าตนกำลังจะมีสุข, โดยที่จิตใจในขณะนั้นก็เพ่งมองอยู่ที่ ความทุกข์อันน้อยลงไปนั่นเอง. สิ่งๆเดียวกันกลับให้ชื่อต่างกัน ทั้ง นี้ก็เพราะความที่รู้จักสิ่งนั้นคนละแง่คนละมุม.

เมื่อสิ่งที่เราหลงเรียกกันว่า ความสุขๆ นั้น เป็นเพียง ความกลบเกลื่อน หรืออย่างดีที่สุดก็เป็นการได้โทษบาปของ ตัวเอง ดังนี้แล้ว สุขนั้นก็ย่อมไม่มีจริง. และที่ เห็นว่ามีอยู่นั้น ก็เป็นเพียงมายา ก็ต้องมีความ ทุกข์อันร้ายกาจมาเป็นพื้นฐานหรือต้นท่อนให้เสีย ก่อน จึงค่อยทำการปลดเปลื้องมันออก แล้วเรียก ส่วนที่ปลดเปลื้องออกได้บ้างนั้นว่าเป็นรางวัล หรือความสุขที่ตนได้รับ เป็นกำไรของชีวิต ซึ่งถ้าพิจารณาดูให้ดีแล้ว ตนจะรู้สึกเวทนาสงสารตัวเองเป็นที่ยิ่ง.

**สุขไม่มีจริง
มีแต่มายา**

โลกุตตรโฆหารเช่นนี้ อาจะพึงยากสำหรับผู้ที่กำลังมัวแต่จะเจียนแผลขึ้นรักษาเอง โดยไม่รู้สีกตัว. ขณะที่ทำตัวเองให้เป็นแผล
 ตนไม่รู้สีก เช่นขณะที่ตนเองอุทริไป
ทุกข์เท่านั้น ตั้งอยู่
ดับไป ไม่มีอะไรอื่น
 ยึดถือตามเขาว่า นั่นคือความงาม
 ความไพเราะของศิลปะชั้นสูง, หรือ
 ที่ปล่อยให้ตนหลงไปกำหนดรักด้วย
 ความยึดถือแน่นแฟ้นในสิ่งที่ตนรัก.

แต่ข้อนี้จะโทษใครไม่ถนัด หรือจะถือว่าเป็นความผิดของผู้
 นั้นเองก็ไม่ถนัด นอกจากจะปล่อยให้ตนเป็นบาปกรรมดั้งเดิมของมนุษย์
 ที่ได้เกิดขึ้นมาจากอวิชาปรุงแต่ง. เพราะ มีอวิชาเป็นแดนเกิด
 นั้นเอง จึงไม่รู้สีกเมื่อเจียนตนให้เป็นแผล ทุกครั้งไป.

ในเรื่องใหญ่หรือเรื่องสำคัญที่สุด อันถึงกับจะต้องใช้ ศิล
 สมาริ ปัญญา เป็นเครื่องรักษาแผล ก็เป็นเช่นเดียวกัน คืออวิชา
 ของผู้นั้นนั่นเอง ที่ทำทุกข์โทษต่างๆ ให้เกิดขึ้น จนกว่าผู้นั้นจะรู้สึก
 ได้ว่า ผู้ที่คลอตตนมานั้นเอง คือข้าศึกของตน และให้ทำลายมัน
 (อวิชาผู้คลอต) เสีย ซึ่งเมื่อท่านจะพูดให้เป็นคำลึกซึ้งกินใจ ท่าน
 กล่าวว่่า “ให้หมาบิคารมารดาของตนเสีย,” หรือที่ข้าพเจ้าจะพูดในที่นี้
 ว่า “ให้หคมือที่เจียนแผลให้แก่ตนเองนั้นเองเสีย.”

เมื่อ “หคมือที่จะเจียนแผลให้แก่ตนเอง” เสีย ได้แล้ว
 ก็จะไม่มีความวุ่นวายใดๆ เกิดขึ้นอีกต่อไป และถึงที่สุดทุกข์กันเพียง
 นั้น เพราะว่่า การ “หคมือ” ด้้นั้นก็คือทำลายวิชาซึ่งเป็นรากเหง้า

ของสิ่งทั้งปวง ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์เสียได้เด็ดขาดนั่นเอง เท่าที่กล่าว
ย่อมนั้นได้อีกชั้นหนึ่งว่า สุข นั้นๆ เป็นของที่หลง สมมติกันขึ้น
เพราะความเข้าใจผิด หรือโดยเจาะจง ก็เพราะอำนาจวิชา ซึ่งใน
ขณะนั้นได้เป็นผู้สร้างและครอบครองอยู่ตลอดเวลา ที่เรายังไม่รู้จักมัน
และทำลายมันเสียได้ นับเป็นข้อที่น่าประหลาดอยู่.

และยังมีข้อที่น่าประหลาดไปกว่านั้นอีกประการหนึ่ง คือ
ข้อที่ว่า แม้สุขนั้นจะเป็นเพียงของที่สมมติขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังเป็น
การสมมติผิดที่ ทควรสมมติ อีกด้วย. เช่นความสุขที่เกิดจากได้
อะไรสมปรารถนา แทนที่จะกล่าวว่าการได้สมปรารถนาเป็นความสุข,
กลับไปกล่าวว่า วัตถุที่ได้นั้นเป็นความสุข, ซึ่งจะได้พิจารณากันสืบไป.

ความสุขที่สมมติก็ยังสมมติผิดที่.

ความสุขที่สมมติขึ้น สมมติผิดที่. ที่เห็นว่าสมมติ
ผิดที่ใดซักๆ นั้น เช่นเมื่อพูดว่า "นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง."

ข้อนี้ใครๆ ย่อมเห็นได้แล้วว่านิพพานนั้นอยู่เหนือการเป็น
สุข หรือเป็นทุกข์. จิตที่ได้ประสบ
นิพพานต่างหาก เป็นตัวได้รับความ
สุข, การที่จิตได้ความรู้สึกอย่างหนึ่ง
ในเมื่อประสบกับนิพพานต่างหาก
เป็นการได้สุขของจิต. และตัวความ
รู้สึกหรือรสที่ได้จากการประสบกับนิพพานนั่นเอง ก็คือตัวความสุข,
หาใช่ตัวนิพพานไม่.

**รสที่ประสบ
นิพพานเป็นตัวสุข**

เมื่อสังเกตเป็นของสมมติไม่มีตัวจริงแล้ว การสมมติ
 ผิดตกเป็นของธรรมดาของสิ่งสมมติทั้งหลายไปด้วย. เมื่อใด
 เพื่อให้เข้าใจความข้อนี้ง่ายๆ เราควรเปรียบเทียบกับ
 โวหารสามัญที่เรามักพูดกันอยู่ทั่วไปๆ เช่นคำพูดที่ว่า “กรุงเทพฯ
 สนุก” ดังนี้ เราย่อมเห็นได้ว่าสมมติความสนุกนั้นผิดที่เสียแล้ว.
 ที่จริง จิตที่พอใจในกรุงเทพฯ ต่างหาก ที่รู้สึกสนุก, ความรู้สึกของจิตที่พอ
 ใจต่างหากเป็นความสนุก. กรุงเทพฯ เป็นเพียงที่ที่เกิดความสนุก
 แก่จิตของผู้ที่พอใจเท่านั้น. กรุงเทพฯ อาจเป็นทุกข์ หรือยึดเยียด
 สกปรกสำหรับอีกคนหนึ่งก็ได้ ซึ่งถ้าให้ถูกต้องจริงแล้ว ย่อมกล่าว
 ไม่ได้เลยว่าตัวกรุงเทพฯ นั้นสนุกหรือไม่สนุก.

ความสนุกอยู่ที่จิตของคนที่พอใจต่างหาก แต่โวหารพูด
 ของชาวโลกย่อมโยกไปได้ ตามอำนาจของความที่มัวแต่จะหลงเพลิด-
 เพลินไป จนมองไม่เห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง เลยเกิดการสมมติ
 ผิดที่ขึ้นในโวหารของโลก และกลายเป็นของธรรมดาไป. เมื่อไม่
 พิจารณาโดยแยบคาย ก็ไม่เป็นของสำคัญ. แต่สำหรับการถอนตัว
 ออกจากทุกข์หรือทำความสงบนั้น ย่อมต้องอาศัยการพิจารณาโดยแยบ-
 คายอยู่ไม่น้อย จึงควรฝึกหัดพิจารณาอย่างละเอียดไว้บ้าง.

ในอุทาหรณ์ของคำว่า “กรุงเทพฯ สนุก” เราย่อมเห็นการ
 สมมติผิดที่ฉันใด ในข้อว่า “พระนิพพานเป็นสุข” ก็เป็นการสมมติ
 ผิดที่ฉันนั้น. ทั้งนั้นทั้งนี้ ก็เพราะเหตุที่สุขเป็นของไม่มีจริง มีเพียง
 ที่สมมติให้แก่ความสงบของความทุกข์ เป็นขั้นๆ ไปเท่านั้น.

เห็นประจักษ์ในความจริงซึ้งแล้ว ก็จะไม่มีการยึดถือ. เช่น แทนที่จะยึดถือว่าศีลเป็นสุข ก็จะเห็นตามที่เป็นจริง ว่า ศีลเป็นเครื่องให้เกิดความสงบจากโทษทางกายและวาจา และเราเรียกรสที่ได้รับความสงบนั้นว่า ความสุข ซึ่งเป็นการสมมติให้แก่การที่ความทุกข์มาน้อยลงไป คือดับไปส่วนหนึ่งๆ. แทนที่จะยึดถือว่าสมาธิเป็นสุข ก็จะเห็น ตามที่เป็นจริงว่า สมาธิเป็นเพียงเครื่องมือให้เกิดความสงบทางจิต และเราเรียกรสที่ได้รับความสงบนั้นว่า ความสุข, ซึ่งเป็นคำที่สมมติให้แก่การที่ความทุกข์ได้ดับน้อยลงไปอีกส่วนหนึ่งอีก. แทนที่จะยึดบัญญัติ หรือวิบัติสนทนาว่า เป็นความสุข จะเห็นตามที่เป็นจริงว่าเป็นเพียงเครื่องมือที่ตัดรากเชือกกิเลส ที่นอนนิ่งอยู่ในสันดานให้ขาดสูญ ไม่มีวันที่จะกำเริบขึ้นอีกต่อไป และได้รับความสงบอย่างเด็ดขาด. และเราเรียกรสที่จิตได้รับความสงบอันนี้ ว่าเป็น ความสุขอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นคำที่สมมติให้แก่ที่สุดจบของความทุกข์นั่นเอง. ทั้งหมดนี้เป็นไปในฝ่ายที่เป็นความสงบแท้ หรือเมื่อกกล่าวโดยสมมติก็คือสุขแท้.

**ชื่อว่าสมมติ
ย่อมไม่มีตัวจริง**

ส่วนในฝ่ายความสงบเทียมหรือสุขเทียมนั้น ก็เป็นไป

**ความสงบเทียม
เป็นของชั่วคราว**

ในทำนองเดียวกัน. เช่นแทนที่จะยึดถือว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นความสุขก็จะเห็นตามที่เป็นจริงว่า มน เป็นสิ่งที่สนองความอยากของผู้อยากได้

เพื่อให้ความอยากนั้นๆ ระงับสงบไปเป็นครั้งคราวเท่านั้น และเรา

เรียกความไม่ดิ้นรนของตัณหาเพราะมันได้รับความพอใจชั่วคราวนั้นว่าเป็นความสุข.

และเพราะเหตุที่มันเป็นความสงบอย่างเทียม ไม่ซำมันก็จะกำเริบขึ้นอีก เหมือนกับเอาเหยื่อไปจ้างเสือให้หยุดทำร้าย ซึ่งเป็นไปได้เพียงชั่วคราว, มันจึงเป็นสุขเทียม, เป็นความเท็จสองชั้น คือเป็นของสมมติชั้นหนึ่งแล้ว ยังเป็นของชั่วคราวอีกด้วย.

สำหรับความพอใจหลงไหลในกามคุณ ของสัตว์ที่ติดใจในกามคุณ ก็ทำนองเดียวกันกับลาภยศเป็นต้นเหล่านั้น. คือกามคุณที่ได้รับนั้น ๆ เป็นเพียงเครื่องช่วยให้ตัณหาหยุดดิ้นรนไปชั่วคราว เพราะมีสิ่งสนองความพอใจมากลบเคลื่อนไว้ จนกว่ามันจะเปลี่ยนไปเป็นความดิ้นรนในรูปอื่นหรือครั้งอื่น. เพราะฉะนั้นเป็นอันกล่าวได้ว่า ถ้ามันยังกลับคุ้ยขึ้นมาเผาไหม้ได้ใหม่ แม้จะเล็กน้อยหรือโดยอ้อมเพียงไรก็ตาม ยังไม่เรียกได้ว่า มันเป็นความสงบที่แท้จริงและทุกซ์ดับไปอย่างเด็ดขาด.

.....

อันดับแห่งความสงบ ที่มีอยู่เป็นชั้น ๆ.

อันดับแห่งความสงบนั้น มีอยู่เป็นลำดับ ๆ ทั้งที่เป็นความสงบอย่างเทียม และความสงบอย่างแท้.

ลักษณะของความสงบอย่างเทียม หรือสงบเพียงเอกเทศ ที่ค่อยสูงขึ้นตามลำดับ ๆ จนกระทั่งถึงความสงบอันแท้จริงนั้น มีลักษณะพอเป็นเครื่องสังเกตอย่างคร่าว ๆ ดังต่อไปนี้ :-

การได้ตามใจตัวไปเสียทุกอย่าง (self — indulgence)

ในส่วนอารมณ์ที่ตนปรารถนาทางตา หู จมูก ลิ้น และกายสัมผัสเหล่านั้น เป็นการได้อะไรมาแลกเปลี่ยนความอยาก หรือบ่อนความอยาก พอที่จะไม่รู้สึกรำรอนได้ก็จริง แต่ในที่สุดก็ฉิบหาย เป็นความสุขที่เท็จเทียมที่สุด หาใช่ความสงบไม่. เมื่อมีอยู่ในที่ใด พึงรู้ว่านั่นเป็นเพียงการได้ตามใจตัว.

**ความได้ตามใจ
เป็นความสงบเทียม**

การฟุ่มเฟือย (luxury) คือการมีสิ่งสวยงามสะดวกสบายเกินกว่าที่จะพึงมี ทำความพอใจให้ในตอนแรกๆ ขณะที่ตนยังไม่เคยผ่าน คล้ายกับว่าเป็นแดนสวรรค์ในโลกนี้ ใจคงไม่ตื่นนอนอยู่ชั่วขณะที่ยังไม่เบื่อ ราวกะว่ามันจะไม่มีความต้องการอันใดอีก แต่ในที่สุดก็กลายเป็นของเกะกะรำคาญจนอยากจะพ้นไปเสีย ซึ่งเจ้าชายสิทธัตถะเคยผ่านมาแล้ว. นี้ก็ไม่ใช่ความสงบ. มีในที่ใดพึงรู้ว่านั่นเป็นเพียงความฟุ่มเฟือย ได้แต่ความสงบอย่างเทียม.

ความเพลิน หรือนันทิ (pleasure) คือความที่พอใจในรสที่ถูกอารมณ์อย่างแรงกล้าอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งแม้มีเพียงอย่างเดียวก็ได้, เป็นการแหวดวงให้กระแสนของตัณหาไหลเชี่ยวเป็นเกลียวแนไปทางใดทางหนึ่ง ซึ่งเป็นสมาธิของกาม. นี้ก็หาใช่ความสงบอันแท้จริงไม่ มีขึ้นเมื่อใด พึงรู้ว่านั่นเป็นแต่ความเพลิน.

ความสบาย หรือสบายะ (ease) คือการได้อะไรพอเหมาะ ๆ กับความต้องการที่ไม่มีมากเกินไปจนเกินไปนัก เช่นได้ การกินอยู่ การสมาคมหรือสิ่งแวดล้อมที่พอเหมาะกับตน ทำความพอใจให้อย่างมาก. นี่ก็ยังไม่ใช่ตัวความสงบแท้ เป็นเพียงความสบาย ที่อาจใช้เป็นอุปกรณ์หาความสงบสูงขึ้นไป. มีชั้น ก็พึงรู้จักว่าเป็นเพียงความสบาย.

ความสุข หรือสุข (happiness) หมายถึงความที่ได้รับความพอใจจากการทำความดีสำเร็จ เป็นอย่างไรไป รู้สึกภูมิใจด้วยเกียรติที่เป็นน้ำพักน้ำแรงของตน ปกครองครอบครัวผู้คนได้เรียบร้อยสมหมายเหล่านี้ อาจเป็นเครื่องมือสำหรับศึกษาในด้านจิตใจ เพื่อค้นหาความสงบอย่างสูงได้ง่ายเข้า. แต่ก็ยังไม่ใช่ความสงบตามความหมายของธรรม, จะเป็นความสงบได้ ก็เฉพาะเพียงฝ่ายโลกและเฉพาะตัว.

ข้าพเจ้าอยากจะยุติ ความสงบชนิดที่ไม่แท้ ไว้เพียงเท่านั้น เพราะรู้สึกว่าจะสูงพอแล้วที่จะเป็นบันไดก้าวไปหาความสงบตามแบบของโลกุตตระ ต่อไป.

**ความสงบแท้
แบบโลกุตตระ**

**ความสงบที่แท้ หรือเป็นฝักฝ้ายของ
ฝ่ายแท่นั้น กล่าวคือ :-**

๑. **ศีล** สงบโทษทางกายวาจาได้ เพราะการปฏิบัติตามระบอบอย่างใดอย่างหนึ่ง. นี้เป็นเหตุให้สงบใจ. แต่ตัวศีลเองเป็นความสงบเพียงเอกเทศ ยังไม่ใช่สงบแท้ถึงที่สุด.

๒. **สมาธิ** สงบโทษหรือความรู้สึกชั่วร้ายที่กลุ่มมรุมจิต ได้ด้วยการทำตามสมาธิวิธีระบอบใดระบอบหนึ่ง. นี่เป็นเหตุให้เกิด ปัญญา ที่สามารถสงบเชื้อของกิเลสที่นอนในสันดาน. แต่ตัวสมาธิ เอง ก็เป็นความสงบโดยเอกกาล คือเฉพาะกาล ยังไม่ใช่สงบแท้ถึง ที่สุด.

๓. **ปัญญา** เป็นความรู้แจ้ง หรือแสงสว่างที่ส่องลงไป ยังส่วนลึกของสันดาน เพื่อขุดเกลาเชื้อกิเลสที่ตกตะกอนอยู่ในที่นั้น ให้หมดสิ้นไป เพื่อว่าจักเกิดความรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง ส่ง ขึ้นมาจากภายใน. ความโง่หลงสงบไปบ้างในขณะนี้ก็จริง แต่ถ้ายังไม่ เต็ดขาด ความสงบนั้นยังไม่แท้ จึงเป็นเครื่องมือของความสงบอย่าง หนึ่ง ที่ใกล้ต่อความสำเร็จ หรือหวังความสำเร็จได้ โดยจะก้าวไปโดย ลำดับๆ ที่พอพิจารณาได้อย่างละเอียดจากข้อต่อไป.

๔. **ความหน่าย (นิพพิทา).** เมื่อเห็นสิ่งทั้งหลายตาม ที่เป็นจริงด้วยอำนาจของปัญญาแล้ว ย่อมหมายความว่า ได้เห็นความ ที่สิ่งทั้งปวงในโลกเป็นเพียงมายา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึง เกิดความระอา ไม่อยาก ไม่ทะเยอทะยานในการได้อะไรอีก. แต่นี้ก็ เป็นเพียง นิพพิทา ความหน่าย ซึ่งยังไม่ถึงความสงบเด็ดขาด.

๕. **ความสำรอกสิ่งข้มจิต (วิราคะ).** เมื่อหน่ายใน โลกียารมณ์แล้ว ความข้มติดอยู่ในโลกเหมือนสีที่ข้มติดอยู่กับผ้า ก็สำรอกออกละลายออก. แต่นี้ก็เป็นเพียงความจางออก ของการข้ม

ใจด้วยอารมณ์ ยังไม่ใช่ตัวความสงบเด็ดขาด, มีขึ้น ก็รู้อย่างเป็นเพียง
วิราคะ.

๖. ความหลุดพ้น (วิมุตติ). เมื่อไม่ยึดมติด ก็หลุด
ออกได้จากโลก คือ จากกามภพ จากรูปภพ และจากอรูปรภพ, ไม่มี
ความจำเป็นที่จะต้องหม่นไปกับโลก หรือหม่นไปในภพต่างๆ อีกต่อ
ไป, แต่ก็ยังเป็นเพียงความรอดออกมาได้ใหม่ๆ.

๗. ความบริสุทธิ์ (สุทธิ). เมื่อหลุดออกมาได้ ก็เป็น
อิสระแก่ตัว มีความบริสุทธิ์จากสิ่งท่วมทับ ผูกมัด เย็บยึดม ผาผน
ทั้งที่เป็นเหตุและเป็นผล ทั้งคุณและโทษ ทั้งดีและชั่ว ทั้งบุญและบาป
ทุกๆ ประการ, ซึ่งต่อจากนั้นก็คือความสงบอันแท้จริง.

๘. ความสงบ (สมุติ). เพราะบริสุทธิ์จากสิ่งเศร้าหมอง
ที่เคยพัวพันดังกล่าวมาแล้ว ก็สงบจากปวงทุกข์ สงบจากกิเลสพร้อม
ทั้งเชื้อ ไม่มีการหม่นของวิญญูสงสาร, กรรมเก่ายกเลิก, กรรมใหม่ก็
ไม่มี, ความต้องเกิดใหม่ก็ไม่มี, หน้าที่อันจะพึงทำต่อไปอีกอย่างใด
อย่างหนึ่งก็ไม่มี, ไม่มีการอยากได้ ไม่มีการอยากเป็นอยากรู้ ไม่มี
ความสงสัยกระหายจะรู้แจ้งในสิ่งใดๆ, ไม่มีข้อผูกมัดหรือบังคับว่า
ต่อขึ้นไปจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น, ใครรักไม่ได้ เกลียดไม่ได้ ไม่
ทั้งร้องรอยไว้ให้ใครตามพบ ฯลฯ และเป็นความสงบเงียบเพราะไม่มี
การกระทำ, ไม่มีการถูกระทำ, ไม่มีการไปการมา หรือแม้การหยุดอยู่.
เหล่านี้คือความหมายของคำว่าสงบในที่นี้ ซึ่งเป็นความสงบอันเด็ดขาด.

๙. **บรมสันติ (นิพพานธาตุ).** หมายถึงภาวะแห่งความสงบของความสงบเอง ซึ่งข้าพเจ้าเคยสมมติเรียกมาแล้วในตอนต้น ๆ ว่า “อัตตาใหญ่ของสากลจักรวาล,” คือว่าเมื่อกวาดสากลจักรวาลนี้ทั้งหมดออกไปทั้งเสีย พร้อมทั้งเหตุ พร้อมทั้งปัจจัยของมันพร้อมทั้งพระเป็นเจ้าของผู้สร้าง และมูลเหตุที่ทำให้พระเป็นเจ้าของผู้สร้าง เหล่านี้ออกไปหมดแล้ว ไม่มีส่วนเหลือทิ้งฝ่ายรูปธรรมและฝ่ายนามธรรม (คือทั้งรูปธาตุ มโนธาตุ หรือวิญญานธาตุ) แล้ว อะไรยังเหลืออยู่?

นั่นแหละคือ “บ้ำข้า ของสังขารทั้งหลาย”^๑ เป็นที่เข้าไปสงบของสังขารทั้งหลาย, ทรงตัวมันเองอยู่ได้โดยไม่ต้องมีอะไรสร้าง, ไม่ต้องมีอะไรช่วย หรือปรุงแต่ง, เป็นตัวอนันตชีพ ซึ่งไม่ต้องมีการเกิด การดับหรือการตาย การมาหรือการไปในตัวมันเอง, แต่คงมีตัวมันเองอยู่ได้ โดยไม่ต้องมีการทรงตัว หรือมีการเป็นชนิดที่เป็นความไหลเวียน ซึ่งเป็นการแบกตัวเอง หรือแบกความมีความเป็น ของตัวเองไว้ ดังเช่นที่สรรพสังขารทั้งหลายกระทำกันอยู่ จึงเป็นความสงบเงียบจากความคับแคบวุ่นวายโดยเด็ดขาด ซึ่งเมื่อจิตใจได้เข้าถึงแล้ว ย่อมรู้สึกความสุขอันไม่เคยพบเห็นมาก่อน และสูงสุดเด็ดขาดเพียงเท่านั้นเอง.

๑. คำว่าสังขาร เป็นคำบัญญัติเฉพาะ technical term ที่กว้างมาก คือหมายถึงทุก ๆ สิ่งที่มีสิ่งอื่นปรุงแต่ง ทั้งที่เป็นวัตถุ และที่เป็นจิตใจ คือไม่มีอะไรที่ไม่เป็นสังขาร นอกจากนิพพานอย่างเดียว. ท่านผู้อ่านผู้ฟังโปรดระวังให้ดี มิฉะนั้นจะเข้าใจผิด.

และเป็นกรกล่าวได้ว่า ได้ออกไปพ้นจากโลก หรือสิ่งท้ง
ปวงได้แล้ว โดยที่เมื่อรู้จัก “สิ่ง” สิ่งเดียวแล้ว ความไม่เที่ยง
ผันแปร และความเป็นทุกข์ของสิ่งท้งปวง ไม่อาจครอบงำจิตของ
ผู้นั้นได้อีกต่อไป, จึงกล่าวได้ว่า เขาผู้นั้นได้เดินทางไปถึงที่สุด
จบ หรือสุดสิ้นของความทุกข์แล้ว, และเรียกว่าเป็นผู้เข้าถึง
พุทธธรรมโดยแท้จริงในทันที.

สรุปความแห่งธรรมกถา ันว่า สุขอื่น นอกไปจาก
ความสงบแล้วเป็นไม่มี. ถ้าความสงบเป็นอย่างเต็มที่ ความสุข
นั้นก็เต็มที่. ถ้าความสงบเป็นอย่างแท้ ความสุขก็แท้. สงบมาก
ก็สุขมาก, สงบน้อยก็สุขน้อย. และนี่เป็นกฎตายตัวของธรรมชาติ
ทั้งฝ่ายรูปและฝ่ายนาม.

ข้าพเจ้าขอจบธรรมกถาด้วยความสมควรแก่เวลา และขอขอบคุณ
ท่านทั้งหลายที่ได้ตั้งอกตั้งใจฟัง มาตั้งแต่ต้นจนจบ. ขอให้ธรรมพร และเมตตา
จงเจริญแด่ท่านทุกเมื่อ. ขอจงมีแต่ความสุขสวัสดิ์.

สวัสดิ์

ปาฐกถา ที่ ๓

เรื่อง

ธรรมจักรวรรดิ

(KINGDOM OF THE TRUTH)

แสดงโดย ภิกขุ พุทธทาส อินฺทปฺพลโย

ณ มหามกุฏราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖ เวลา ๙.๐๐-๑๐.๔๕ น.

เพื่อนสหธรรมิก และสภากาปน ททั้งหลาย,

มีความยินดีที่ได้มาพบปะและแลกเปลี่ยนความรู้เผยแพร่
ธรรมะเป็นประโยชน์ของนักศึกษาด้วยกัน ที่ได้พบปะเพื่อศึกษา
และเข้าใจพระพุทธศาสนา ส่วนที่ยังไม่เด่นชัดเท่าที่ควรจะเป็น.

ครั้งนี้จะพูดเรื่อง ธรรมจักรวรรดิ, ความจริงชื่อไม่เป็น
ของสำคัญ ความหมายก็หมายถึงจักรวรรดิของธรรม ได้ยินได้ฟังกัน
มาหลายประการ. ณ ที่นี้หมายถึง ความจริงอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจ
บังคับถึงสิ่งทุกอย่างอันอยู่ในจักรวรรดิ คือขอบเขตที่อยู่ภายใต้ของ
สัจธรรม. ถ้าเรารู้จักก็แปลว่า สามารถจะทำตนให้เหมาะกับสิ่งทั้ง
ปวงได้; ถ้าสิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน และตัวเราเองยังคงเป็นตัวตนอยู่
ก็ทำอะไรไม่ได้ ต้องรู้จักทุกๆ สิ่ง รวมทั้งตัวเองด้วย. เราจะได้
พิจารณากันสืบไป.

เบื้องต้นขอทำความเข้าใจซักซ้อมในฐานะที่เราเป็นนักศึกษา แต่ผลที่ได้จากการศึกษายังไม่สมกับที่ต้องการ คือรู้สึกว่าจะขาดหรือบกพร่อง ยังทำความเข้าใจไม่ได้ ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ ก็รู้สึกว่าเข้าใจยาก สลัวๆ มีดมัว, เราจะไปข้างหน้าต่อไปอย่างไรก็มีดมัว. นี่แสดงว่าเรายังไม่ได้รับผลเป็นที่พอใจ; เมื่อเป็นดังนี้ ก็น่าจะพิจารณาก่อนอื่นว่า ทำไมการศึกษาจึงยังให้ความพอใจไม่ได้? ข้อนี้น่าจะเรียกกันตรงๆว่า เป็นความเหลวไหลของนักศึกษา ซึ่งอาจจะมีได้ โดยรู้สึกตัวและไม่รู้สึกตัว บางคราวเราขี้เกียจที่จะคิดนึกให้ทางตลอด, บางคราวเราก็ขลาด คือไม่รู้อะไรจะเข้าใจโลกไปทำไม.

เรายังเป็น นักศึกษาไม่จริง

ความเกียจคร้านหรือความขลาดก่อให้เกิดความเหลวไหลที่ไม่รู้สึกก็คือ เมื่อเริ่มศึกษามีจิตใจไปหลากหลาย : บางที่สนุกเพลิดเพลิน รั้มมารมณย์ยั่ววน เช่นศึกษาพระไตรปิฎก ให้ความเพลิดเพลินในภาษาศาสตร์และวรรณคดี, สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องมีนเมาเสพติดจนไม่รู้สึกตัว, ในส่วนปริยัติจึงมีข้อที่จะหลงถ่วงเวลาให้ช้า ดังนี้ในทางปฏิบัติก็คล้ายกันนี้, แม้ในส่วนสมาริก็ยังให้ความเพลิดเพลินได้ เพราะเหตุที่เป็นหลักวิชาเป็นแบบ ทางวิทยาศาสตร์ ทำให้คิดเพลิดเพลินจนหลงได้อีก, ยิ่งกว่านั้น เมื่อจิตได้รับอบรมดีแล้ว มีความสามารถเด่น วิตถาร ปาฏิหาริย์ ผิดมนุษย์ธรรมดา เป็นเหตุให้เกิดความเพลิดเพลินได้อีก, ในทางปฏิบัติมีอย่างนี้, ทั้งหมดจึงเป็นเหตุแห่งความเหลวไหลของนักศึกษา.

ความมุ่งหมายอันแท้จริงคือความค้นพบ ตามที่พระพุทธเจ้า
ทรงหวังให้ค้นพบ สงบ สว่าง; ถ้ายังไม่ถึงจุดนี้ ก็ยังไม่ถึง
 ที่หวัง ยังเป็นความเหลวไหลอยู่
 ชั้นแรกอาจจะตั้งใจจริง เมื่อมุ่งถึง
สิ่งที่พระพุทธเจ้า
ทรงหวังให้ค้นพบ
คือ สงบ สว่าง
 ความพันทูกษ์ แต่เมื่อได้ทำไป ได้
 รับผลบางอย่าง ความมุ่งหมายเล็หายุด
 แคความพอใจในส่วนต้นๆ นั้น. ความ
 ย้วยวนมีหลายอย่าง จึงอาจจะดึงดูคนนักศึกษาได้, ทั้งนี้ทำให้ล่าช้า
 เป็นเหตุให้ ความหมายของสังขธรรมกลายเป็นของอยู่ลึกและ
 เร้นลับ. ในที่สุดผลอันนี้ก็ทำให้เกิดโทษทุกข์ได้ต่างๆ ไม่เฉพาะ
 แต่บุคคลนั้นๆ แต่เลยไปถึงสังคม และในที่สุดถึงโลก.

โลกย่อมมีลักษณะเป็นสมัยๆ ครั่งพุทธกาลทุกๆ มุมโลก
 นิยมการศึกษาทางจิตใจ, ในประเทศกรีกก็เป็นสมัยปรัชญาทาง
โลกเข้าใจผิด
ว่าบำบัตทุกข์ได้
ด้วยวัตถุ
 ตะวันออกสุดก็เป็นสมัยขงจื้อ ซึ่งเกิด
 ขึ้นภายหลังปรีนิพพานเพียง ๘ ปีเท่านั้น
 ครั้นมาสมัยอื่น ความเข้าใจทำนองนั้น
 จิตจางลง กลายเป็นสมัยวัตถุ ซึ่งย้วยวน
 เพลิดเพลิน; ฉะนั้นโลกจึงลืมนึกไปว่า
 เราจะเอาชนะความทุกข์ได้ก็แต่โดยอาศัยความคิดเป็นใหญ่. โลกมา
 คิดเสียว่า เราบำบัตทุกข์ได้โดยทางวัตถุ สมัยดังกล่าวนี้มีระยะเวลาตั้ง
 ศตวรรษๆ มิใช่ระยะเวลาอันสั้น, ความยุ่งยากของโลกทั้งหมดนี้
 เนื่องมาจากความเหลวไหลของนักศึกษาที่ไม่สามารถศึกษาถึงความจริง

และไม่สามารถหยุดยั้งความทุกข์ของโลกได้, โทษที่ได้รับคือต้องเสียเวลาอีกนานที่จะรื้อฟื้นขึ้นอีก ต้องกินเวลาหลายศตวรรษ. แต่อย่างไรก็ดี โลกยังคงไม่พ้นอำนาจของกรรม, กรรมยังคงครอบคลุมโลกอยู่เสมอตลอดอนันตกาล.

การศึกษาจักรวรรดิของกรรม คือการศึกษาถึงกรรม ซึ่งอยู่นอกอำนาจเวลาและขอบเขต (time and space). กรรมคืออะไร ซึ่งเราไม่รู้จะเรียกว่าอะไร, แต่ใช้กันไปว่า สิ่งสิ่งหนึ่งเท่านั้น กรรม โดยทั่วไป หมายถึงทุก ๆ อย่าง ทุก ๆ สิ่ง ย่อมเป็นเครื่องแสดงอยู่ในตัวว่า ทุก ๆ อย่างขึ้นอยู่แก่สิ่ง ๆ หนึ่งซึ่งคุ้มครองสิ่งทั้งหลายอยู่สิ่งนั้น ในที่นี้ เราหมายถึงเจ้าของของจักรวรรดิ.

พระพุทธเจ้าทรงชี้ทางให้เราเข้าถึงสิ่งนั้น ๆ ให้ได้ ทรงเรียกต่าง ๆ เช่น นิพพาน อสังขตธรรม วิสังขาร ผังโน้น ไม่ใช่ผังโน้นผังนี้ ดังนี้; ทั้งนี้ก็เพราะสิ่งนั้น ไม่ปรากฏแก่มนุษย์ จึงไม่สามารถใช้คำของมนุษย์ได้ จึงทรงใช้คำของมนุษย์ที่ใกล้ชิดที่สุด เช่น นิพพาน ก็แปลว่า *ดับสนิท* เามาเป็นชื่อ เปรียบว่าเป็นการดับของสังขาร, บางทีก็ทรงเรียกว่า *อสังขตะ* ซึ่งแปลว่า *สิ่งที่ไม่มีเหตุปรุงแต่ง*. *วิสังขาร* ก็อย่างเดียวกัน คือไม่มีเหตุปรุงแต่ง และตัวมันเองก็ไม่ปรุงแต่งอะไรด้วย, *ผังโน้น* ก็เปรียบว่า สิ่งที่ตรงกันข้าม ที่ว่า *ไม่ใช่ผังนี้ผังโน้น* ก็คือไม่มีผังอะไร ๆ, อยู่กลาง นั้นเอง.

**ทางที่ทรงชี้คือ
นิพพาน
วิสังขาร ฯลฯ**

พระพุทธเจ้าทรงชี้สิ่งนี้ไว้โดยชื่อต่าง ๆ กัน ก็เพราะเหตุ
 ไม่มีคำเรียกของมนุษย์, แท้จริงมุ่งถึงการกระทำ, บุคคลนั้นต้องกระทำ.
 ศาสนาของพระพุทธเจ้าเป็นศาสนาของการกระทำ, ถ้ากระทำแล้ว
 ความเหลวไหลเกิดขึ้นไม่ได้. อนึ่ง สิ่งสิ่งนี้จะปรากฏขึ้นได้ก็แต่โดย
 การกระทำ ไม่สำเร็จด้วยเพียงแต่การแสวงหา เพราะสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่
 ต้องทำให้เกิดขึ้นในสิ่งที่เราเรียกว่าตัวเราเอง. การแสวงหา, วิธ-
 แสวงหา, สำนัก ไม่เคยช่วยได้มากนัก, สำหรับผู้ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟัง
 เรื่องนี้ จะแสวงหาก็คควรอยู่ เช่นพระพุทธเจ้าแสวงหาเมื่อแรกออกบวช;
 แต่สำหรับ พุทธบริษัท ที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ทางไว้แล้วนั้น *ไม่ต้องแสวงหา,
 อยู่ทำการกระทำเท่านั้น.*

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการกระทำนี้ไว้
 โดยไม่ต้องอาศัยหลักแห่งความเชื่อ เพราะ ความเชื่อเป็นศัตรูแห่ง
 ปัญญา, เพราะบางทีเราไปติดอยู่ที่ความเชื่อ.

อีกประการหนึ่ง พระพุทธศาสนานี้ เป็นศาสนาแห่ง การ
 ออกไปจากตัว. ปัญหาอันใหญ่ยิ่งของผู้ถือศาสนาก็คือ การมีตัว และ
 การออกไปจากตัว, ความ
 เข้าใจผิดทำให้เกิดมีตัวขึ้น และ
 เข้าใจว่า นี่เป็นตัว; เมื่อมี
 ตัวแล้วก็หมดทางที่จะเสาะหาทาง
 ที่ตรงกันข้าม, คล้าย ๆ กับเด็ก ๆ
 เคยได้ยินว่ามีกลางวันกลางคืน แต่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร, และที่บรรพชิต
 เรียกตัวเองว่า "อาตมาภาพ", ความมีตัวนั้นเมื่อถูกย้อมมากเข้า ก็อาจจะ

**พุทธศาสนาสอน
 ให้ออกไปจาก "ตัว"**

หมายไปได้ถึงวัตถุที่ไม่มีจิตใจ เช่นตะกะระโถนเพราะความโกรธ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะความยึดถือว่าเป็นตัว แแรงกล้าขึ้น ก็ยิ่งขยายออกไปใหญ่ ไม่มีทางออกไปทางฝ่ายตรงข้าม. เมื่อมีตัวเช่นนั้นความรู้สึกก็ถูกปรุงขึ้นโดยความไม่รู้ ความหลง ปรุงขึ้นเป็นชีวิต ชีวิตก็ต้องมีจิตอยู่เสมอ แม้เป็นไปโดยหยาบๆ. สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตตกอยู่ภายในกรอบแห่งความหลงว่ามีตัวอันเป็นอวิชชา ทำให้เกิดความรัก-ตัว, มีความต้องการเป็นตัว.

ส่วนที่เป็นสังขารคือสากลจักรวาลนี้ เพิ่งประกอบกันขึ้นเป็นตัวไม่นานนัก เทียบกับอสังขตธรรมที่เป็น eternity คืออนันตกาล. เมื่อใดมีอะไรมาทำให้ความรู้สึกเกิดขึ้นว่า ไม่มีตัวแล้ว รูปนี้ก็ต้องดับสนิท ไม่มีอะไรเหลือ. ความไหลเวียนเป็นฟากนี้ ส่วนพระนิพพานอยู่ฟากโน้น.

ธรรมจักรวรรดิอยู่ที่ไหน? เราจะเทียบกันได้โดยทางตรงกันข้ามดังกล่าวนี้ : ถ้านำสากลจักรวาลทั้งสิ้น ซึ่งเป็นความไหลเวียนเทียบกับวิสังขารนั้น คล้ายกับขนาดของเม็ดทรายหนึ่งเม็ดกับโลก. วิสังขารอยู่นอกเหนือกรอบแห่งกฎของ space คือเราอาจจะวัดโลกได้โดยขนาด คือ space, แต่เราไม่อาจวัดอสังขตธรรมได้ดังกล่าว. เมื่อเป็นของเล็กนิดเดียวดังนั้น การที่จะเห็นว่าขอบเขตแห่งธรรมะจะตั้งอยู่ที่ไหนนั้นไม่มีความจำเป็นต้องคิด เพราะจะว่า ตั้งอยู่ในโลกนี้ โลกนี้ ก็เล็กเกินไป.

อีกประการหนึ่ง เมื่อเอาหลักแห่งเวลาเข้ามาจับเทียบเคียงก็เห็นได้ว่า สากลจักรวาลนี้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของเวลา. ฝ่ายอสังขต

ไม่มีอายุ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีเบื้องปลาย, อสังข-
 ธรรมไม่มีการเกิดขึ้น ไม่มีการเป็นอยู่
 ไม่มีการแก่ชราและตาย. การค้นคว้า
 ทางวิทยาศาสตร์รู้จักโลกได้เพียงไม่กี่ปี
 มานี้, ฝ่ายโลกไม่มีเครื่องมือที่จะจับ
 จะวัดอสังขธรรมได้, เมื่อรู้จักโลก
 ในสถานที่เป็นจริงอย่างไรแล้ว เราก็จะรู้จักสิ่งตรงข้ามได้เอง, ถ้าเรา
 รู้จักโลกในฐานะที่เป็นตัวเป็นตนแล้ว เราก็จะติดกรงขังอยู่นั่นเอง.

**รู้จักโลก แล้วจะ
 รู้จักถึงตรงข้ามได้**

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนความหลุดพ้น ก็เพื่อที่จะให้จิต
 หลุดพ้นจากความกักขังของโลก กล่าวคือรู้จักสิ่งที่ตรงข้ามที่กล่าวแล้ว
 นั่นเอง. ความปล่อยวาง นั้นเป็นโฆหารที่กล่าวขึ้นโดยบุคคลาธิษฐาน
 คล้ายๆ กับว่า พระนิพพานเป็นฝั่งโน้น; เมื่อดังนั้นก็เท่ากับว่าเราจะ
 ต้องปล่อยวางฝั่งนี้ และหลุดพ้นไปฝั่งโน้น. ที่เป็นดังนั้นก็เพราะเรา
 ยังถือว่า มีตัวเราอยู่. ที่นี้เข้าใจว่า ถ้าปล่อยวางแล้วตัวเราก็คงอยู่อีก
 จึงเกิดความยุ่งเหยิงยิ่งขึ้น; ดังนั้นจึงต้องถึงเกณฑ์ให้เชื่อว่าเอาเถอะเมื่อ
 ทำไปถึงที่สุด ปล่อยวางไปหมดแล้ว ยังเหลือแต่ตัวก็ค่อยรู้เอาเอง
 เกิดว่า จะเป็นอย่างไร. พระพุทธเจ้าท่านให้คิดว่า เมื่อหลุดพ้น
 แล้วจิตจะไปไหน ต่อให้พรหมเทวดามาช่วยกันค้นหา ก็ค้นไม่พบ.

พระพุทธเจ้า ทรงสอนให้พิจารณาถึงทุกข์อันแผดเผา อยู่ทุกวัน
 คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย, ทรงสอนว่า วิธีที่จะถึงความหลุดพ้นนั้นคืออะไร.

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบความจริงอันประเสริฐ คือ
อนัตตา—ความไม่มีตัวตน อะไรที่เป็นสังขารย่อมอยู่ในความหมุน
เวียน. จิตก็คือสภาพของธรรมชาติอย่างหนึ่ง เหมือนอย่าง ดิน น้ำ

จิตเป็นสังขาร ฝ่ายสังขตะ

ลม ไฟ นั่นเอง เช่นเดียวกับเวลา
ซึ่งเป็นกลางวันกลางคืน, อาจจะ
เห็นไปว่า กลางวันเป็นอย่างหนึ่ง
กลางคืนเป็นอีกอย่างหนึ่ง ทำให้
มองเห็นไปว่า ตรงกันข้ามทีเดียว

แต่ถ้าจะมองให้ประณีตอีกชั้นหนึ่งจะเห็นว่า ก็เป็นเวลาเหมือนกันนั้น
เอง เป็นความไหลเวียนเป็นสายเดียวกันนั่นเอง, รูปธรรมก็เช่นเดียว
กัน. จิตนี้คือสังขารฝ่ายสังขตะฝ่ายโลก, ความทุกข์เกิดขึ้น เพราะจิต
อันเป็นธรรมชาติลับๆ นี้ รับเอาความหลงเข้ามา, ถ้ามีใช้อย่างนี้แล้ว
จะเห็นโลกเป็นอีกอย่างหนึ่ง. สมมุติว่ามีแวนสองแวน อันหนึ่งส่อง
เห็นมีตัวตน อีกอันหนึ่งส่องไม่เห็นมีตัวตน, เราก็จะมองเห็นเป็นคน
ละอย่างไป. การที่เราสวมแวนมีตัวตนติดตามมาแล้ว จึงมีความหลงผิด
ไปเช่นนี้เอง เข้าใจเอาว่าโลกอันเป็นธรรมชาติล้วนๆ เท่านั้น เป็น
ตัวตนไปได้.

พระพุทธเจ้าเป็นสัตว์โลกเช่นเดียวกับเราทั้งหลาย แต่อาศัย
เหตุที่เป็นสมมุติที่โลกได้รับความกระทบกระเทือนกับความทุกข์มาเป็น
ลำดับ จึงมีผู้ค้นคว้าหาวิธีออกจากโลกโดยเด็ดขาด. นักค้นคิดใน
ชมพูทวีปได้ช่วยกันคิดมาโดยลำดับ มีหลายหมู่หลายพวกด้วยกัน จน
ปรากฏถึงพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าทรงทำให้การคิดของนักคิดชงัก

ลงได้ คือทรงค้นพบความจริงอันเด็ดขาด คือวิชาที่เรากำลังเรียนรู
กันอยู่นี้ วิชาอันทำให้โลกพบกันเข้ากับคามพันทุกซ์.

วิชาของพระพุทธเจ้า ทำให้เรารู้จักว่ามีสองฝั่ง : โลกนี้
เป็นฝั่งหนึ่ง วิชาอันทำให้เรารู้จัก
โลกโดยแท้จริงในสภาพของมันเอง,
แล้วก็ยังเห็นถึงอีกฝั่งหนึ่ง ซึ่งเป็น
การตรงกันข้าม. ฝั่งตรงกันข้าม
นั่นคือ ธรรมจักรวรรดิ ซึ่งแม้จะ
เปรียบฝั่งนี้ฝั่งโน้น ขนาดก็จะไกลกันลิบลับนักก็จริง แต่ก็ปรากฏว่า
ยังมีอีกฝั่งหนึ่งจริงอยู่.

ธรรมจักรวรรดิ อยู่ตรงข้ามกับโลก

พระพุทธเจ้า นอกจากทรงชี้ให้เห็นว่า อุตตามีอย่างไรแล้ว
ยังทรงชี้ให้เห็นว่า อนัตตาคืออย่างไรอีกด้วย, เท่ากับชี้ให้ดูธรรม-
จักรวรรดิ ซึ่งเป็นอนันตกาล. เมื่อเราสวมแว่นตาอิตตาอยู่โดยแนบ
แน่นเช่นนี้ เพื่อพบของจริง จึงต้องใช้ระบอบแห่งการถอนตัวออก,
ถ้าผ้าที่แว่นตามีมาก เราก็อ้อมเห็นโลกเป็นอีกอย่างหนึ่ง ตรงกันข้าม
กับที่เป็นจริง, ถ้าผ้าที่ดวงตามีน้อย เราก็อ้อมเห็นกระจกขึ้น. ระบอบ
แห่งการถอนตัวออกนั้นมีหลายอย่างหลายชั้น เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา
เป็นต้น. ระบอบนี้มีหลายวิธีต่าง ๆ กัน. ผู้ที่ผ้าหนา สอนให้ยัด
ตัวไว้ก่อน แต่ให้ตีให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น, ส่วนผู้ที่ผ้าบางแล้ว ก็ทรง
สอนให้ปล่อยตัวออกไปเสียเลยอีกชั้นหนึ่ง. เมื่อสองพวกนี้มาพบ
กันเข้าเกิดความเข้าใจผิดคือ ฝ่ายหนึ่งว่ามีตัว อีกฝ่ายหนึ่งว่าไม่มีตัว
นักศึกษาย่อมทราบบความข้อนี้ดีว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนอย่างไร.

ที่นี้จะย้อนไปกล่าวถึงหลัก พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ความ
ทุกข์ทั้งหลายเกิดขึ้นที่จิต ถ้าจิตยอมรับวิชาเข้าหนักแล้ว ก็เป็น
ทุกข์ คือเข้าทางร้ายทางมืด; ฉะนั้น ทางพ้นทุกข์ก็เห็นได้ง่าย ๆ

ทางพ้นทุกข์ ต้องถึง จิตสู่สภาพเป็นกลาง

คือเราดึงจิตเข้าสู่สภาพแห่งความ
เป็นกลาง แต่ไม่ใช่ภวังคจิต เป็น
จิตกลางประกอบด้วยฌาน คือจิต
ของพระอรหันต์. ที่นี้จิตจะได้เห็น
อะไรบางอย่าง เรื่องมันก็เป็นว่า

คล้ายกับเราถอดแว่นตาอึดตาออกทั้งเสีย เอาแว่นอันใหม่ใส่ เราก็จะ
เห็นว่า โลกนั้นมืดเดียวเท่ากับมืดทราญ เมื่อเปรียบกับอสังขตธรรม จิต
ที่เคยเป็นทุกข์เพราะสวมแว่นตาผิด ก็กลับจะเห็นความจริงเป็นจิตที่อยู่
เหนือโลก จึงสรุปว่า ความพ้นทุกข์ตรงกันข้ามกับความทุกข์.

ธรรมจักรวรรดินี้ เป็นสิ่งซึ่งทรงตัวอยู่ได้เอง เป็นแกนที่
ตั้งแห่งสังขารทั้งหลาย, โลกที่เป็นสากลจักรวาลนี้คือตัวขึ้นมาเอง
เพราะความหลงไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรโดยแท้จริง เพราะเหตุแห่ง
อวิชา ตัณหา อุปาทาน. ตัวจิตเป็นตัวชีวิตที่หลอก ๆ การใช้ตัวเอง
ทำลายตัวเอง จึงเป็นสิ่งที่ประณีตมาก เป็นสิ่งยอดแห่งวิชา. ทาง
วิทยาศาสตร์คิดค้นอะไรได้ ถ้ามองให้ดี จะเห็นว่าไม่อัศจรรย์
เพราะคิดอะไร ๆ ก็หมุนวงอยู่รอบตัวแห่งตัวนั่นเอง, ส่วนทางธรรม
เรากลับทำลายตัวอันเป็นสิ่งจุดกางกั้นนั้นเสีย เพื่อความดับพ้นแห่ง
ทุกข์ทั้งมวล.

จิตที่ยังอยู่แต่ฝั่งนี้ ยังไม่รู้ถึงฝั่งโน้น จึงเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ว่า ยังสำนึกกว่าตัวเป็นของตัวเอง. เราทุกข์เราก็นึกว่าเรากังวลสิ่งๆหนึ่ง เช่นถึงลูกหลานถึงครอบครัว ทำเอารู้สึกเอาจ๋า ความกังวลนั้นเป็นทุกข์ ยังหาได้เข้าใจเลยไปถึงว่า เพราะเรานึกว่า สิ่งเหล่านั้นมีตัว, และเรามี ตัวต่างหาก จึงทำให้เกิดความกังวลอันนั้นขึ้น.

พระอริยเจ้าสอนให้วางร่างกายเสียก่อน เพราะเป็นของ ทยาบ แต่กระนั้นก็ยังยาก, เวลาตัวเจ็บ เท้าเจ็บ ก็ว่าตัวเจ็บ, แต่ อาศัยความพิจารณาอย่างประณีต ก็ จะ เกิดความละวางได้บ้าง. แต่สิ่งที่รุนแรง ขึ้นอีกนั้น คือความกังวลทางจิต เป็น ห่วงลูกหลาน ครอบครัวของตน. ครั้น ละวางความห่วงกังวลเสียได้ ก็มาถึงขั้น ที่สุดคือตัวของตัวเอง. เราไปนึกกว่า

**วาง "ตัว" ให้ได้
จิตสว่างขึ้น
ไม่มีอะไรเกิดตาย**

ตัวจะไปไหน, ตัวจะทำอย่างไร, บุญกุศลที่ทำไว้นั้นจะช่วยตัวได้หรือไม่? พระพุทธเจ้าทรงวางหลักไว้อย่างง่ายๆ กลางๆว่า ไม่มีอะไรที่ว่าตัวเป็น ของตัว มีแต่จิตอันเป็นสภาพกลางๆ ซึ่งไม่ใช่ภวังคจิตอยู่ตามสภาพ ธรรมชาติ แล้วเมื่อรับเอาตณฺหา อูปาทานเข้ามา ก็ก่อรูปก่อความเข้าใจผิดว่าตัวตนเป็นของตน เพราะเหตุที่ว่า จิตล้วนๆนั้นเป็นของตาม สภาพของมันเอง มันถึงไหลเวียน มีเกิดมีดับของมันเองได้ แต่เมื่อ มันมาติดทรงขัง คือความเข้าใจว่าเป็นตัวเช่นนี้แล้ว มันจึงดับไม่ได้ เพราะความยึดถืออันนั่นเอง. วันใดเมื่อสภาพนั่นเอง หรือที่เข้าใจว่า ตัวเราเป็นของเรานี้ เห็นความจริงโดยแท้ขึ้นว่า ไม่ใช่เป็นตัวตน

เองแล้ว สิ่งที่มีติดอยู่ก็เป็นความสว่างขึ้นได้ อะไรที่เคยเห็นว่ามืดมัว
เช่นว่าจะไปไหนอย่างไร จะกลับสว่างขึ้น.

อย่างไรก็ดี จิตที่หลุดพ้นแล้ว แม้เป็นอสังขตธรรม ก็เป็น
สิ่งที่เป็นธรรมชาติอยู่นั่นเอง เป็นสายเดี่ยวอันยาวยืด ไม่มีความเกิด
ความตาย. เมื่อเราเห็นคำว่าจักรวรรดิ เราก็เห็นโลกนี้ชนิดเดียว เรา
จะเห็นความสว่าง เห็นอะไรเป็นของธรรมดา.

สวัสดิ์

หมายเหตุ : บทความในปาฐกถาที่ ๓ นี้ ผู้บันทึกจดย่อมาก ไม่สามารถขยายความ เพราะสมัยนั้น
ไม่มีเครื่องบันทึกเสียง

ผู้รวบรวม

ปาฐกถา ที่ ๔

เรื่อง

พุทธธรรม และ สันติภาพ

แสดงโดย ภิกขุ พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ

วันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๘๔

เพื่อนสหรัชมิก และท่านสุภาพชนทั้งหลาย!

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสมาแสดงธรรมกถาที่นี้สักวาระหนึ่ง รู้สึกมีความยินดีที่ได้มานั่งอยู่ที่เฉพาะหน้าเพื่อนพุทธบริษัท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือบรรดาท่านทั้งหลายผู้มีความสนใจในพระศาสนาแนวเดียวกัน และมีมาตรฐานขนาดเดียวกันด้วย. ภาวะเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกภูมิใจอย่างยิ่ง ไม่มีเวลาไหนเสมอ เพราะว่าการสนทนาธรรม หรือ การแสดงธรรมกถานั้น ก็เป็นสัปายธรรม คือสิ่งที่สบายสำหรับพวกเรา ผู้เป็นพุทธบริษัท อยู่แล้ว, ยิ่งเมื่อได้มานั่งอยู่ในท่ามกลางบรรดามิตรสหายผู้ใฝ่ใจในแนวเดียวกัน และมีมาตรฐานขนาดเดียวกัน ก็ยิ่งเป็นความรู้สึกอ้อมอกอ้อมใจมากขึ้นไปอีก.

สำหรับการแสดงธรรมกถาคราวนี้ ขอให้ทราบว่าเป็นการมาแสดงโดยไม่มีโอกาสเตรียมตัวนึกคิดอะไรมากนัก. เพราะตลอดเวลาที่ความคับขันเกี่ยวกับสงครามเข้ามาครอบงำประเทศอันเป็นที่รัก

ของเราทุกๆ ไป อันทำให้เราไม่สามารถทำการเผยแพร่พุทธศาสนา ได้สะดวก เหมือนในยามปรกตินั้น, พวกเราทางชนบทก็มีการเห็นห่าง จากตำหรับตำรา ตลอดจนกระทั่งการคิดค้นอย่างจริงจัง. โดยเฉพาะ ข้าพเจ้ากับมิตรสหายที่อาศัยกันอยู่ในสวนโมกข์ ก็ได้หมุ่นไปใช้เวลา ในการปลูกสร้างกุฏิเสนาสนะ อันเป็นสิ่งที่เรากำลังขาด; ด้วยเรียว แรงกันเป็นส่วนมาก เพราะฉะนั้น การที่ข้าพเจ้ามาแสดงธรรมกถาใน วันนั้น มีความรู้สึกคล้ายๆ กับว่า พอสะบัดฝุ่นซึ่งเลื้อยออกจากสงบจิ๋วว แล้วก็ขึ้นธรรมมาสน์ แสดงโดยไม่ต้องอาบน้ำ ทั้งเรื่องที่แสดง ก็เป็น เรื่องที่เคยนึกๆ คิดๆ อยู่เสมอในกาลก่อน เท่าที่จะนึกได้ในโอกาสอัน กะทันหันในเวลาขึ้น.

ข้าพเจ้าได้เคยมาแสดงธรรมกถาที่นี้ ๓ ครั้งมาแล้ว ครั้งนั้นนับ เป็นครั้งที่สี่. ใน ครั้งแรกที่สุด ข้าพเจ้าได้แสดงธรรมกถาว่าด้วย “วิถี แห่งการเข้าถึงพุทธธรรม” ประการเหตุที่ว่าแสดงแก่พุทธธรรมสมาคม เป็นการช่วยสมาคมเผยแพร่พุทธธรรมแก่เพื่อนสัตว์ จึงได้ยกเอาเรื่อง ที่เกี่ยวกับพุทธธรรมมาแสดง เพื่อให้สมชื่อแก่กันและกัน นับเป็น เวลา ๕ ปีล่วงมาแล้ว.

ใน ครั้งที่สอง ได้แสดงเรื่อง “ผลของการเข้าถึงพุทธ- ธรรม” คือว่า เมื่อเราได้ดำเนินไปตามวิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม จนเข้าถึงพุทธธรรมได้แล้ว จะได้รับผลเป็นประการใด; แต่ในครั้ง นั้นได้ให้ชื่อเรื่องว่า “ความสงบ” ในฐานะที่เป็นผลแห่งการเข้าถึง พุทธธรรมนั่นเอง.

ในครั้งที่สาม ได้แสดงธรรมกถาเรื่อง “ธรรมจักรวรรดิ” หรือ Kingdom of the Truth ซึ่งหมายถึงอาณาจักร หรือขอบเขตของแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจของพุทธธรรม. สิ่งที่เราเรียกกันว่าพุทธธรรม อันจะเข้าถึงได้ด้วยการดำเนินไปตามวิถีทางที่แสดงมาแล้ว มีอำนาจครอบคลุมไปถึงไหน เขตแดนมีประมาณเท่านั้น จัดเป็นธรรมอาณาจักร^{๕๕} ทงสน.

ในครั้งที่สี่ ซึ่งกำลังจะแสดงนี้ ก็จะได้แสดงเรื่องอันเกี่ยวกับพุทธธรรมเช่นเดียวกันอีก เพราะเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าเป็นการแสดงให้แก่พุทธธรรมสมาคม (ซึ่งบัดนี้ได้เปลี่ยนนามใหม่เป็นพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย) เพื่อเป็นการช่วยกันเผยแพร่พุทธธรรมตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิม.

ในวันนี้ จะได้กล่าวถึง “พุทธธรรมในฐานะที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพของโลก” เพราะเวลานี้ เป็นสมัยที่พวกเรากำลังใฝ่ฝันถึงสันติภาพ. แต่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะให้ชื่อเรื่องนี้ว่า พุทธธรรมกับสันติภาพ, จะขอเรียกแต่เพียงว่า “พุทธธรรม และ สันติภาพ” คือจะเป็นโอกาสให้ได้บรรยายถึงสันติภาพโดยเฉพาะ หรือพุทธธรรมโดยเฉพาะ ในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกันเลยก็ได้ด้วย; เพราะเหตุว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งที่กว้างขวาง มีแขนงแยกต่างๆ จนคำอธิบายบางตอนไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสันติภาพเสียเลยก็มี เมื่อมีความจำเป็นจะต้องอธิบายพุทธธรรมส่วนนี้โดยเฉพาะ ก็จะมีโอกาสที่จะอธิบายได้. โดยนัยนี้ เป็น

อันว่าข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงเรื่องสองเรื่องพร้อมกันไป และบางตอนก็เกี่ยวข้องกันจนไม่สามารถแยกจากกันได้ก็มี.

ข้อที่ว่าพุทธธรรมในบางแนวเกี่ยวข้องกับสันติภาพโดยตรงนั้น จะชี้ให้เห็นในเบื้องต้นคือ ชี้ขึ้นชื่อว่าสันติภาพแล้ว ย่อมหาไม่ได้ในโลกนี้ เช่นเดียวกับพุทธธรรมนั้นเหมือนกัน, แต่ว่ามีมนุษย์ผู้อยู่ในโลก อาจจะเข้าถึงพุทธธรรมหรือสันติภาพได้ ทั้งที่ของสองอย่างนี้ไม่มีในโลก. สันติภาพ ไม่ได้เป็นของคู่กันกับโลกเลย. การกล่าวเช่นนั้น ดูเป็นการกล่าววนเวียนชอบกลอยู่ แต่ไม่เป็นไร ถ้าหากท่านจะพยายามฟังข้อความตอนต่อๆ ไปแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่ามันเป็นเช่นนั้นจริง และไม่เป็นการวนเวียนเลย.

โลกเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสันติภาพ.

ข้อที่กล่าวว่าสันติภาพไม่มีในโลก หรือไม่อาจเป็นของคู่กันได้กับโลกนั้น เพราะว่าตามธรรมดาสิ่งที่เรียกว่าโลกๆ นั้น ต้องเป็นไปเพื่อความชุลมุนวุ่นวาย ต้องเป็นไปเพื่อความลุกโพล่งๆ อย่างเดียวเท่านั้น. ถ้าปราศจากการไหลเวียนหรือการลุกโพล่งแล้ว โลกก็จะดับสูญไป ถึงความเป็นสภาพอย่างอื่นซึ่งมิใช่โลก ซึ่งพ้นไปจากโลกซึ่งเหนือโลก หรือจะเรียกว่าโลกุตระก็ตามที.

การที่จะมีโลกอันประกอบด้วยสัตว์มีชีวิต กระทบที่มีมนุษย์ขึ้นมาได้นั้น ก็เพราะว่ามีสิ่งซึ่งกระทำให้เป็นอย่างนั้น, โดยเฉพาะก็คือเพราะมีสิ่งที่เราเรียกกันว่า “ความอยาก” หรือเรียกโดยภาษาบาลี

ว่า “ตัณหา” ซึ่งในที่นี้หมายถึงความอยากทั่วๆ ไป มิใช่หมายถึงเฉพาะที่เกี่ยวกับกามารมณ์อย่างเดียวก็ได้.^๑ สิ่งที่เราเรียกว่าความอยากนี้ต้องมีประจำในสิ่งที่มีชีวิต เพราะ ถ้าปราศจากเสียซึ่งความอยากแล้วชีวิตก็มีขึ้นไม่ได้. เมื่อชีวิตก็มีไม่ได้แล้ว ในโลกก็จะไม่มีสิ่งที่มีชีวิต กล่าวคือสัตว์ แล้วโลกก็ไม่มี ความหมาย คือเหมือนกับไม่มีโลกนั่นเอง.

ซึ่งข้อนี้ว่าชีวิตทั้งหลาย ย่อมต้องอาศัยนามธรรมทางฝ่ายจิต เช่นที่เรียกว่าความอยากหรือตัณหา อันได้แก่ความอยากเพื่อจะมีจะเป็นเช่นนั้นเช่นนั้น ซึ่งโดยเจาะจงก็คืออยากเพื่อจะมีชีวิตอยู่นั่นเอง เป็นมูลฐานอันสำคัญของมัน. ชีวิต

ทุกชีวิต แม้จะเป็นชีวิตที่เล็กน้อยสักเพียงใดก็ตาม ชีวิตนั้นๆ อย่างน้อยที่สุด ก็จะต้องมีสัญชาตญาณ (instinct) ซึ่งรู้สึกอยากจะมีชีวิตอยู่. แม้จะเป็นชีวิตที่

**ภวตัณหา
เป็นมูลฐาน
ของชีวิต**

ประกอบอยู่ด้วยเซลล์เพียงสักเซลล์เดียว ก็ยังประกอบด้วยสัญชาตญาณ มีความรู้สึกในทางอยากจะมีชีวิตอยู่, ย่อมต่อสู้ดิ้นรนทุกประการ เพื่อจะมีชีวิตอยู่. นี้เป็นกฎธรรมชาติของสิ่งที่มีชีวิต จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ความอยากหรือตัณหาในภพอันเรียกกันว่า “ภวตัณหา” คือความอยากจะมีจะเป็นอยากที่จะเกิดจะอยู่นั่นเอง เป็นมูลฐานโดยตรง

๑. ตัณหามีสามคือ กามตัณหาอยากในทางกาม, ภวตัณหาอยากในทางมีทางเป็น, วิภวตัณหาอยากในทางไม่ให้เป็น ซึ่งทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นแกนกลาง (nucleus) ของโลกซึ่งกำลังมีวิวัฒนาการ.

และสำคัญยิ่ง ของสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต”. ทำนองเดียวกับที่ทางฝ่าย
 วัตถุ หรือฝ่ายร่างกาย ซึ่งวิทยาศาสตร์บอกเราว่ามี โปรโตพลาสซึม
 (protoplasm) เป็นมูลฐานป็นี่ ฉันทก็ฉันทนั้น. แต่เพราะเหตุว่า
 ในฝ่ายรูปหรือฝ่ายวัตถุเช่นนั้นย่อมไม่มีความหมายอันสำคัญแต่อย่างใด
 ในการที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุข หรือทุกข์ขึ้นมา. ความรู้สึก
 สุขหรือทุกข์ หรือความดิ้นรนเพื่อจะพ้นทุกข์ไปประสบสุขนั้น เป็นไป
 แต่ในทางฝ่ายจิตล้วน ๆ และเป็นเรื่องของจิตโดยตรง.

เมื่อเราได้พบความจริงว่า ภาวตัณหา คือความอยากมีอยาก
 เป็นหรือความอยากที่จะมีชีวิตอยู่ นั้นเอง เป็นมูลฐานป็นี่ของชีวิตแล้ว
 ก็เป็นอันกล่าวได้ว่า โลกทั้งโลกอันเป็นชีวิตรวมนี้ มีความอยากหรือ
 ตัณหาเป็นมูลฐาน จึงยังคงตั้งอยู่ได้. แม้ว่าชีวิตเหล่านั้น จะได้
 วิวัฒนาการขึ้นมาในวัตถุ คือทางร่างกายบ้าง และวิวัฒนาการขึ้นมาในส่วนจิตใจ
 หรือนามธรรมบ้าง เช่นความอยากของชีวิตชั้นต่ำๆ เช่นสัตว์เซลล์เดียว
 ได้เปลี่ยนรูปหรือขยายรูป จนในที่สุดวิวัฒนาการขึ้นมาเป็นมนุษย์
 ก็ตาม ก็ยังกล่าวได้ว่า ความอยากนั้นเอง ยังคงเป็นฐานป็นี่ที่ตั้ง
 ของชีวิตอยู่เสมอ.

ความอยากในที่นี้ มิใช่จะหยุดอยู่เพียงความอยากในอันที่
 จะยังคงมีชีวิตอยู่เท่านั้น ก็หามิได้ แต่ได้ขยายตัวไปเป็นความอยาก
 อย่างอื่น ๆ ชนิดที่เป็นกิเลสรุนแรง เป็นราคะ เป็นดำฤชณาเหล่านี้
 เป็นต้น, เป็นความอยากเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างก็มี เป็นไปอย่าง
 ครอบคลุมมีอารมณ์อันตนปรารถนาไม่มีที่สิ้นสุด ก็มี. ลักษณะเช่นนี้

เป็นปรกติภาวะของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ซึ่งมากชีวิต รวมกันเข้าเป็นโลก. เมื่อปราศจากความอยากอันเป็นทั้งมูลฐานดั้งเดิม และมูลฐานปัจจุบันนั้นเสียแล้ว ชีวิตเหล่านั้น ก็ไม่อาจที่จะคงมีอยู่ได้สืบไป จะต้องดับสูญเพราะขาดความอยากที่จะมีตัวมันเองเสียแล้ว. เมื่อสรรพชีวิตดับสูญไปแล้ว โลกก็เข้าถึงความเป็นของไม่มีไปด้วย.

เมื่อโลกยังมีอยู่ ก็แปลว่าความอยากยังคงมีอยู่ในฐานะเป็นที่ตั้งที่รองรับฝ่ายนามธรรม ให้แก่โลก และเป็นเครื่องบังคับโลกให้เป็นไปโดยอาการที่มันประสงค์.

เพราะฉะนั้น ความหมุนเวียนของชีวิตจึงเป็นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะความอยากย่อมมีได้ไม่สิ้นสุด อย่างที่เรียกกัน

**ความอยากไม่มีที่สิ้นสุด
การเบียดเบียนกันมีขึ้น
สันติภาพจึงไม่มี**

ใน ไวยาหารพระศาสนาว่า เทียบไปในภพน้อยภพใหญ่หรือในวัฏฏสงสาร แล้วแต่ว่าความอยากจะถูกสร้างสรรค์ให้มีขึ้นอย่างไร ในรูปไหน. เมื่อความอยากเป็นสิ่งที่ไม่มีขอบเขต เห็นปานดังนี้ ความอึดก็ไม่มี ความรู้จักก็เพียงพอกี่ไม่มี, การกระทบกระทั่งกันเกิดมีขึ้น การเบียดเบียนกันมีขึ้น สันติภาพจึงไม่มี และไม่มีทางที่จะมีได้เลย.

มิใช่ว่าการทำสงครามเท่านั้น จะเป็นความโกลาหลวุ่นวาย ส่วนระยะที่ไม่มีสงคราม จัดเป็นความสงบ ดังนั้นก็หาไม่ได้ว่าโดยความจริงแล้ว เวลาที่ว่างสงคราม ก็คือระยะพักตัวของ

สงคราม เช่นเดียวกับระยะกบฏหรือทัพของสัตว์ที่มีพอง
 เช่นไก่เป็นต้น จันใดก็จันนั้น.
 ครั้นถึงเวลา ก็ปรากฏผลเป็น
โลกไม่มีความอึด
จึงมีสันติภาพไม่ได้
 สงครามขึ้นมา. นี่ก็เพราะเหตุว่า
 โลกไม่มีความอึดความพอ และไม่มี
 ความรู้จักตัวเอง เป็นมูลฐาน.

ตลอดเวลาที่โลกยังไม่มีความอึดความพอ และความรู้จักตัวเอง
 สันติภาพก็ยังหาไม่ได้ในโลกอยู่ตราบนั้น และขึ้นชื่อว่าโลกแล้ว ก็
 ไม่มีวันที่จะรู้จักอึดจักพอ ไม่มีวันที่จะมีความรู้จักตัวเอง อยู่หนึ่งเอง.
 เพราะฉะนั้น ปรกติภาวะของสัตว์โลก ก็คือการพยายามแข่งขันแย่งชิง
 สิ่งของตนประสงค์มาเป็นของตน ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม, ทางตรงเช่น
 สงคราม ทางอ้อมเช่นเล่นเหลี่ยมทางการเมือง การเศรษฐกิจ หรือ
 อื่น ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นผลอันเกิดมาจากความอยาก และความไม่รู้จัก
 ตัวของตัวเองอย่างถูกต้อง ของบรรดาชีวิตทั้งหลายที่รวมกลุ่มกันอยู่
 ในโลกนี้.

เพราะฉะนั้น โลกนี้จึงไม่ใช่สิ่งที่จะเคียงคู่กันได้กับสันติภาพ
 แต่เป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม จาก
 สันติภาพเสียทีเดียว. สมเด็จพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งได้ทรง
 ค้นพบพุทธธรรมเป็นคน
 แรกในประวัติศาสตร์, ตาม
 ที่เราทราบหรือรู้จักกันนั้นพระองค์ได้ทรงชี้สันติภาพไว้ในฐานะที่เป็น
 โลกุตตรธรรม, และตรัสว่าโลกุตตรธรรมนั้นมนุษย์ผู้อาศัยอยู่ใน
 โลกนี้ อาจเข้าถึงได้.

**โลกุตตรธรรมเป็นสิ่งคู่เคียง
 กับสันติภาพ**

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “โลกุตตรธรรม” อาจจะเป็นของแปลกหูสำหรับคนบางคนก็ได้. สำหรับในขั้นตอนนี้ ขอให้เข้าใจแต่เพียงว่าโลกุตตรธรรม คือสิ่งที่พ้นออกไปจากโลก หรือตรงกันข้ามจากโลกนั่นเอง. ขอบเขตหรือวิสัยของโลกมีเท่าไร เพียงไหน สิ่งที่อยู่ในวิสัยหรือขอบเขตของโลกนั้น เราเรียกว่า โลกียธรรม คือสิ่งที่อยู่ในโลก. แต่ถ้ามีสิ่งใด ซึ่งอยู่นอกวิสัยของโลก ไม่เป็นไปตามกฎของโลกโดยเด็ดขาดแล้ว สิ่งนั้นแหละคือ โลกุตตรธรรม คือสิ่งที่ยิ่งไปกว่าโลกอยู่นอกวิสัยโลก.

มันเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงชี้สันติภาพไว้ที่พระนิพพาน อันเป็นตัวโลกุตตรธรรมชนิดเด็ดขาดถึงที่สุด, หรืออาจเรียกชื่ออย่างอื่น ๆ ได้ อีกหลายชื่อ เช่น อสังขตะ วิสังขาร ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นชื่อที่คุ้นเคยแก่พุทธบริษัทที่เคยได้ยินได้ฟังมากอยู่แล้ว. รวมความสั้น ๆ ว่า แม้แต่

ทรงชี้สันติภาพไว้ที่พระนิพพาน

สมเด็จพระบรมศาสดาเอง ก็ไม่ทรงสามารถที่จะชี้สันติภาพที่โลกนี้, พระองค์จึงได้ทรงชี้ไปยังโลกุตตระ คือแดนที่อยู่นอกวิสัยโลก. ในภายในวงของโลก พระองค์ไม่ได้ตรัสแม้แต่แว่วสันติภาพเลย. พระองค์ ทรงแสดงความทุกข์กับโลก โดยความเป็นของสิ่งเดียวกัน, และ ทรงแสดงความสงบ หรือ ความดับสนิทของปวงทุกข์ โดยความเป็นของอย่างเดียวกัน กับโลกุตตรธรรม.

สรุปสั้นๆ ก็คือ *ทุกข์คู่กับโลก, หมดทุกข์คู่กับพันโลก.* ถ้ายังมีความทุกข์ เราก็ไม่สามารถจะเรียกได้ว่าสันติภาพ เพราะแม้จะไม่มี ความโกลาหลเพราะสงคราม ก็ต้องมีความโกลาหลเพราะการเตรียมสงคราม หรือโกลาหลภายในประเทศของตัวเองอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ. เป็นธรรมชาติที่กำลั้ทุกข์ร้อน จะสงบอยู่ไม่ได้ ต้องดิ้นรนอย่างใดอย่างหนึ่งเพราะความเจ็บปวดของตัว, เทียวพาลหาเรื่องกระทบกระทั่งคนนั้นคนนี้ ทั้งที่เขาไม่เคยได้ทำอะไรให้แก่ตนเลย, ทำนองเดียวกับสัตว์ที่ถูกยิงบาดเจ็บ ฉนใดก็ฉนนั้น. แม้ที่สุดแต่สัตว์ที่กำลั้เจ็บปวดเพราะความไม่ได้สมใจหวังในทางกาม ซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัวแท้ๆ ก็ยังเป็นต้นเหตุแห่งสงครามชนิดที่เป็นเรื่องส่วนรวมได้โดยง่ายดาย.

เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะได้จัดให้พลโลกได้รับความอิมหน้าสำราญทั้งในทางวัตถุ และทางกามารมณั้ สักเพียงใด ก็ยังไม่เป็นทางที่จะมีสันติภาพขันในโลกได้ อยู่ั่นเอง เพราะในจิตใจของคนเหล่านั้น ยังคงมีความอยาก ไม่รู้จักอิมจักพอ และความไม่รู้จักตัวของตัวเองเท่าเดิมอยู่ั่นเอง. ในทำนองที่ตรงกันข้าม ถ้ามนุษย์หมดความอยาก เป็นผู้รู้จักอิมจักพอ เพราะรู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวง (รวมทั้งตัวเองด้วย) ตามที่เป็นจริงว่าคืออะไร เพื่ออะไร าลๆ แล้วการกระทบกระทั่งย่อมไม่มี ทั้งภายนอกและภายในตัวเอง. นั่นคือปรกติภาวะของโลกุตตระ หรือสันติภาพอันได้แสดงออกมาให้เห็นอย่างหนึ่งแล้ว.

สันติภาพจึงเป็นสิ่งที่มิได้ในโลกอันเต็มไปด้วยไฟของ
 ความอยาก และกลุ้มไปด้วยควันของความไม่รู้จักตัวเอง. สันติภาพ
 มิได้แต่ในแดนแห่งโลกุต-
 ตระ ซึ่งผ่องแผ้วจากไฟ
 และควันไฟชนิดนั้น. ผู้
 อยากเป็นอยู่อย่าง โลก ๆ
 ในโลก อย่าพักพำราหา

**สันติภาพมิได้ในโลก
 อันเต็มไปด้วยความอยาก**

สันติภาพให้บวชการเลข จงสมัครอยู่อย่างลุ่มลึกคลุกคลาน ทำนอง
 เดียวกับเมื่อสมัครกินปลา ก็ต้องยอมรับอันตรายอันเกิดจากก้าง
 ปลาบ้าง จนใดก็จนนั้น จะถูกกว่า. เรามาลองพิจารณากันดูใน
 ส่วนนี้ ว่าจะมีความเท็จจริงอย่างไร.

**มนุษย์พยายามจัด
 โลกให้มีสันติภาพ
 ด้วยการทำสงคราม**

ถ้าจะพิจารณากันดูโดยละเอียดสักหน่อย จะพบว่า เราทั่วไป
 กำลังพยายามที่จะหาสันติภาพมาสู่
 ตัวเราเอง จากสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับ
 เราในที่เฉพาะหน้า. เราเชื่อว่าด้วย
 การกระทำชนิดที่เรากระทำกันอยู่นี้
 เท่านั้น หาใช่อย่างอื่นไม่ ที่จะทำให้

เราได้รับสันติภาพ มิฉะนั้นเราจะมาลงทุนพยายามกันทำไม. แต่
 ในที่สุด ด้วยการพยายามเช่นนี้แล้ว ๆ เล่า ๆ หลายชั่วบรรพบุรุษมาแล้ว
 โลกไม่เคยพบกับสันติภาพเลยนับตั้งแต่เป็นโลกมา. เช่นบางพวก
 พยายามจัดโลกให้มีสันติภาพด้วยการทำสงคราม โดยการพยายามที่

จะปราบผู้อื่นให้ราบคาบลงหมดแล้ว ตนเองจะเป็นผู้บัญชาสันติภาพ
ตั้งนั้นก็มิ.

เมื่อพิจารณาถึงความมุ่งหมายอันมีอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ
ก็ย่อมพบว่าที่ได้บากบั่นทำไปนั้น ทำไปด้วยอำนาจความไม่รู้จักโลก
ไม่รู้จักตัวเอง และความรู้จักอ้อม
จักพออีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น
ความไม่อ้อมไม่พอ จึงไม่อาจหาสันติภาพได้จากการ
จะหาสันติภาพไม่ได้ กระทำเหล่านี้. สมมติว่ามีชาติใด
ชาติหนึ่ง ปราบชาติอื่นๆ ลงได้

หมด แล้วบัญชาสันติภาพอยู่ แต่ในไม่นานนักความไม่รู้จักตัวเอง ความ
ไม่รู้จักอ้อมจักพอในภายในประเทศของเขาเอง จะทำให้เขาหกละเมน
ลงมาจากบัลลังก์แห่งการบัญชาสันติภาพ, แล้วความจองเวรของชาติที่
เคยพ่ายแพ้มาก่อนก็จะกรูกันเข้าแย่งบัลลังก์นั้น.

แม้ไม่ถึงอย่างนั้น ก็จงพิจารณาดูเถิดว่า ในขณะที่ไม่มี
สงครามทางแสนยานุภาพ มนุษย์ ก็ยังทำสงครามทางเศรษฐกิจ
และ ทางการเมือง หรือรุกรานกันทำให้นอนตาไม่หลับกันอยู่เสมอ.
แม้พระเป็นเจ้าเองก็ไม่สามารถทำโลกให้มีสันติภาพได้ เพราะเมื่อทรง
สร้างโลกมานั้น พระองค์ได้บรรจุความโง่เขลา, ความไม่รู้จักอ้อมจักพอ
ความไม่รู้จักตัวเอง ให้มาเป็นของขวัญสำหรับโลกพร้อมกันมาด้วย
ซึ่งเป็นเหมือนกับการให้บทเรียนยากๆ มาทำ แล้วกลับไปสันติภาพ
กันในโลกของพระเจ้าเองเสียมากกว่า.

บางพวกพยายามที่จะหาสันติภาพให้แก่โลก ด้วยการ
จัดทางเศรษฐกิจของแต่ละประเทศ หรือภายในประเทศของตนโดย
เฉพาะให้ดี. แต่ในที่สุดเราก็มองเห็นกันแต่ผลเพียงความล้มเหลว
อย่างเดียวกันอีก. เพราะหลักของการจัดเศรษฐกิจที่ดี ก็คือการ
พยายามรวบรัดเอาผลประโยชน์มาสำรองเป็นของตนไว้ให้มากที่สุด
หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือการเอาเปรียบผู้อื่นชนิดที่ถือกันว่า
ไม่มีผิดทำนองคลองธรรมของโลกนั่นเอง. ตนจะกอบโกยเอาได้
เพียงไหน ก็โกยเอาโดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้อื่นจะเป็นอย่างไร. และเท่าที่
ปรากฏมาแล้วในประวัติศาสตร์อันยาวนานของโลกนั้น แต่ละประเทศ
จัดงานทางเศรษฐกิจเพื่อเป็นอุปสรรคแก่การทำสงครามรุกราน หรือ
สงครามป้องกันตัวเองต่างหาก. เหตุนี้จึงไม่สามารถนำผลกล่าวคือ
สันติภาพมาได้, ซ้ำบางที่การจัดเศรษฐกิจนั่นเอง กลับเป็นมูลเหตุ
แห่งสงครามโดยกะทันหันก็มี.

การจัดทางเศรษฐกิจของโลกนั้น ไม่ใช่การประหยัด ไม่
ใช่การสันโดษเท่าที่มีอยู่ และไม่ใช้การดิ้นรนเพียงเพื่อยังชีพ. แต่
เป็นการดิ้นรนของผู้ที่ร่ำรวยได้อย่างสบายแล้ว ยังดิ้นรนเพื่อ
รุกเข้าไปในเขตครองชีพของผู้อื่นให้มากที่สุด เพื่อจะกดเขาใน
ทางเศรษฐกิจ แต่ยกเอาการทำเพื่อความปลอดภัยและสวัสดิภาพของ
โลกขึ้นเป็นเครื่องแก้ตัว; การกระทบกระทั่งก็ต้องมี เพราะแม้แต่
ชาติที่เล็กที่สุดขนาดมดแดง ก็ยังมีสัญญาชตาณแห่งการเสียสละและ
ลุกขึ้นต่อสู้เพื่อความรอดของตัวเอง. เว้นแต่การเศรษฐกิจของโลกจะมี
แนวทางการสันโดษมัธยัสถ์ตามแนวทางการเข้าถึงพุทธธรรมเท่านั้น
โลกจึงจะไกลต่อสันติภาพ.

ที่นี้เราลองหันไปพิจารณากันดูทางด้านอื่น ๆ ที่มีมนุษย์กำลังสนใจกันนัก และนิยมกันว่าเป็นของสูงชั้นอุดมคติ เช่น ศิลปะ ว่าจะ เป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลกนี้ได้อย่างไรบ้าง. ศิลปะ

แม้ศิลปะก็ไม่อาจหยุดยั้ง ความโลภเอาเปรียบ

ซึ่งหมายถึงประณีตศิลป์ (fine art) นั้น มนุษย์นิยมกันว่าเป็น เครื่องช่วยปลอบประโลมใจให้ เยือกเย็น ดับความร้อนซึ่ง ระอุขึ้นมาในบางครั้ง; เพราะ

อำนาจความจับใจของศิลปะได้ห้วงเหนี่ยวเอาจิตใจที่กำลังเดือดอยู่ ด้วยอารมณ์อันหนึ่ง ให้หันมาสนใจในอารมณ์ใหม่ กล่าวคือศิลปะ นั้นเองเสีย, หรือมิฉะนั้นก็เป็นการยึดเหนี่ยวเอาจิตใจของเขาไว้เสีย แต่ที่แรก ให้จัดจ้อยู่แต่ในความงามอันนี้ จนไม่มีโอกาสไปจับอารมณ์ ร้ายนั้นได้, ทั้งเป็นเครื่องประคับประคองใจ ชลพาไปแต่ในด้านของ ความงามและความอ่อนโยนอย่างเดียว.

แต่เมื่อพิจารณาดูโดยลึกซึ้ง กลับปรากฏเห็นว่า ศิลปะ นั้นดึงดูดเอาใจของผู้ถูกดึง มายังความไม่รู้จักอึดจักพอ และความ ไม่รู้จักโลก รวมทั้งตัวเองนั้นอีกเหมือนกัน; เพราะว่ามีผู้สร้างศิลปะ นั้น ก็ได้สร้างมันขึ้นจากอารมณ์แห่งความไม่รู้จักอึดจักพอ, และความ ไม่รู้จักตัวเองของเขาเอง ซึ่งเลื่อนลอยไปในความคิดฝัน ตามอำนาจ ของความอยากที่กล่าวมาแล้ว. ฉะนั้น ประณีตศิลป์ทุกประเภท จึง ไม่สามารถส่งให้เกิดสันติภาพขึ้นได้ ทั้งเพื่อตนเองโดยเฉพาะ และ เพื่อมนุษย์ทั้งโลก คงทำได้แต่เพียงเพื่อให้ผู้นั้นสงบนิ่งอยู่ในความ

แม้มาเคลิบเคลิ้มเท่าที่ใจของตน ได้ตกเข้าไปเป็นทาสแห่งศิลปะอันนั้น มากน้อยสักเพียงไรเท่านั้น.

ความมีชาหรือถึงกับสลบไสลไปด้วยอำนาจความเป็นของ เสพติดแห่งศิลปะนั้น ตามแนวแห่งพุทธธรรม เราจึงถือว่าเป็นความ สงบ หรือสันติภาพไม่ได้เลย. แม้ว่ามีมนุษย์ทุกคนในโลก จะได้ พากันสลบไสลเพราะอำนาจการสะกดของศิลปะ ก็ยังคงสามารถลุกขึ้นมา ทำการข้อยแย้งศิลปะ อันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่รู้จักอิมจักพอ ทั้งที่ยัง สลบไสลไม่สร้างอยู่นั่นเอง, แล้วการกระทบกระทั่งก็มีขึ้น. ศิลปะ บางประเภทเสียอีก กลับช่วยยืดอายุความหลงใหลไม่รู้จักตัวเอง ของมนุษย์ ให้ยืนยาวออกไปอีกจนไม่มีเวลาสิ้นสุดไม่สร้าง จากความ เป็นศิลปะใหม่ ๆ อันสร้างทะยอยกันขึ้นมา.

ศิลปะที่ถือกันว่าดีที่สุด ก็คือที่ตั้งจุดใจผู้เห็นได้มากที่สุด แล้วศิลปะนั้นก็ยังไม่สามารถจะหยุดยั้งการรุกรานผู้อื่น การเอาเปรียบ ผู้อื่นได้ ทำนองเดียวกับการเศรษฐกิจนั้นเหมือนกัน. ฉะนั้น ศิลปะ ทั้งหลาย จึงไม่เคยเป็นบ่อเกิดของสันติภาพในโลก คงเป็นเพียง เครื่องประดับโลก เช่นเดียวกับสิ่งประดับโลกอื่น ๆ, เช่นอารยธรรม หรือวัฒนธรรมเป็นต้น อันให้ความเยินนอกเยินใจได้บ้างในบางครั้ง ก็เป็นไปในเวลาอันจำกัดเท่านั้น.

ทีนี้ เราจะหันไปดูวิถีแห่งสันติภาพกันจากด้านของ อารย- ธรรม และ วัฒนธรรม กันบ้าง ว่าจะสามารถยังผลให้เกิดขึ้นได้เพียงไร.

เพื่อให้เข้าใจของ ๒ อย่างนี้พร้อมกันไปได้โดยง่าย เราควรจำกัดความหมายลงไปว่าอารยธรรมหรือ civilization นั้น หมายถึงการที่เรายพยายามหาทางให้มนุษย์ได้รับความสะดวกสบาย ปลอดภัยยิ่งขึ้นไปกว่าธรรมดา ซึ่งในขณะเดียวกันนั้น วัฒนธรรม หรือ culture ย่อมหมายถึงการพยายามหาทางเข้อกเย็นใจ หากความเลื่อมใสในระหว่างกันและกัน ให้เกิดมากขึ้นกว่าที่ธรรมชาติจะจัดสรรให้.

อารยธรรมให้ความสะดวกสบายเพียงใด, วัฒนธรรมก็ให้ความเคารพเลื่อมใสต่อกันและกันเพียงนั้น. แต่ ถ้าปรากฏว่าสิ่งทั้ง

อารยธรรม วัฒนธรรม ใช้เพื่ออำนาจ ยิ่งกว่าสันติภาพ

สองนี้ มีมูลฐานมาจากความไม่รู้จักอิมจักพอ และความไม่รู้จักตัวเองอย่างถูกต้อง ด้วยกันทั้งคู่แล้ว ทั้งอารยธรรม และวัฒนธรรม ก็จะต้องเพืดเพืดไป ตามอำนาจ

ของความรู้เท่าไม่ถึงการเหล่านั้ และเอียงไปในทางเหลวไหลอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับความเหลวไหลอย่างอื่น ๆ ของมนุษย์, ผลจึงมีว่า เป็นแต่เพียงการทำให้มีเรื่องที่จะต้องปฏิบัติต่อกันและกัน หรือต่อตนเองโดยเฉพาะ เพิ่มมากขึ้นอีกหน่อยเท่านั้นเอง. วัฒนธรรมหรืออารยธรรม ที่เป็นไปอย่างโลก ๆ หรือภายในวิสัยโลก ถูกประดิษฐ์ขึ้น ใช้เป็นเครื่องมือหาอำนาจาสนาของผู้มีอำนาจ มากกว่าที่จะเป็นเครื่องมือแสวงหาสันติภาพ!

ในส่วน อารยธรรม ทุกคนต่างหาความสะดวกสบายให้แก่ตัวเอง ครอบครัว และบ้านเกิดเมืองนอนของตน นำมาซึ่งความสับสนอลหม่านในภายในอยู่ไม่น้อย เมื่อได้ไม่พอเพียงแก่ความต้องการ ก็เฟื่องเลี้ยง และ พยายามขโมยเอาประโยชน์ของผู้อื่น มาเป็นของตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงทำนองคลองธรรม.

ในส่วนวัฒนธรรมนั้นแล้ว ตลอดเวลาที่ว่า “อำนาจยังคงเป็นใหญ่อยู่ในโลก” เพียงใดแล้ว วัฒนธรรมทุกแนว ยังจะต้องกล้อยเอียงไปตามความต้องการของผู้มีอำนาจอยู่เพียงนั้น ไม่อาจที่จะเป็นไปตามแนวของสันติภาพ ซึ่งเป็นข้าศึกต่อความไม่รู้จักอึดจักพออยู่ในตัวนั้นได้เลย. ในยุคใดก็ตาม เท่าที่ประวัติศาสตร์แสดงให้เห็น เราไม่เคยพบกันว่า วัฒนธรรมมีอิทธิพลเหนืออำนาจของผู้กุมอำนาจ คงตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้มีอำนาจ เช่นเดียวกับสิ่งบัญญัติอื่น ๆ ที่มนุษย์เป็นผู้บัญญัติขึ้นเหมือนกัน. เราจึงไม่เคยพบสันติภาพในโลกนี้ อันเป็นโลกซึ่งวัฒนธรรมไม่เคยเป็นอิสระไปจากอำนาจของผู้มีอำนาจเลย.

เท่าที่เราจะคำนวณเอามาได้จากหลักเกณฑ์อันสำคัญ คือหลักเกณฑ์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบัญญัติสันติภาพไว้ที่โลกุตตระ. เราจะเห็นว่า เราจะหวังสันติภาพอะไรไม่ได้เลย ถ้าหากว่าไม่ได้กระทำให้อุทิศตามกฎบังคับของธรรมชาติ ที่กำหนดมาให้โดยเด็ดขาดแล้วว่า สันติภาพนั้น เราจะหาเอาง่ายๆ จากการจัดเอาด้วยการทำสงคราม การเศรษฐกิจ ศิลปะ อารยธรรม และวัฒน-

ธรรมเป็นต้นนั้น ไม่ได้. เหตุผลพอจะสรุปได้สั้น ๆ ว่า เพราะสิ่งเหล่านี้ ยังคงตั้งอยู่บนมูลฐานกล่าวคือความไม่รู้จักอัมจักพอ และความไม่รู้จักตัวเองอยู่ด้วยกันทั้งนั้น.

ยังมีอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งมนุษย์มุ่งหวังจะใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาสันติภาพกันนัก, สิ่งนั้นคือ การศึกษา. เราต้องไม่ลืมว่า เท่าที่ปรากฏอยู่ในเวลานี้ การศึกษาของโลกถูกจัดไปเพียงเพื่อเป็นอุปกรณ์ของอารยธรรมและวัฒนธรรมเท่านั้น! การศึกษาไม่เคย

การศึกษาก็ยังมิได้จัด เพื่อสันติภาพ

เป็นอิสระไปจากกรอบแห่งความต้องการของอารยธรรมหรือวัฒนธรรม, เช่นเดียวกับที่อารยธรรมหรือวัฒนธรรมนั้น ๆ ก็ไม่เคยเป็นอิสระไปจากกรอบของอำนาจมาแล้ว. เมื่อสิ่งที่เป็นประธานของโลกมาได้แก่อำนาจเสียเช่นนี้ การศึกษาก็ต้องคล้อยตามความจำเป็นบังคับ และจัดกันไปอย่างที่จัดงานอาชีพนั่นเอง. ตำราถูกเขียนขึ้นอย่างเครื่องจักร, ครูสอนไปอย่างเครื่องจักร, เพราะใครจะสามารถไปปรับผิดชอบในเรื่องนี้ได้ ในเมื่อการคล้อยตามอำนาจเป็นของจำเป็นยิ่งกว่าสิ่งใดทั้งสิ้น.

ปริมาณแห่งการศึกษาที่จัดกันขึ้นอย่างมหึมาในโลกนี้ จึงเป็นไปเท่าที่ความไม่รู้จักตัวของตัวเองจะบังคับให้จัดทำ. ไม่มีการศึกษาของใครที่จัดเพื่อสันติภาพ แล้วได้รับความนิยมนิยมชมชอบของสังคมอันไม่มีความรู้เรื่องตัวเอง ในด้านที่เกี่ยวกับสันติภาพเสียเลยนั้น. เมื่อ

โลกนี้ ไม่มีความรู้เรื่องโลกุตตระ ก็ไม่สามารถจัดการศึกษาชนิดที่สามารถพาตนให้ข้ามขั้นเสียได้จากความไม่รู้จักอัมจักพอ และความไม่รู้จักตัวเอง. คงจัดได้แต่การศึกษาชนิดที่ ถึงจะจัดกันให้มากและสูงเพียงไร ก็ยังคงจมปลักอยู่ในความไม่รู้จักตัวเองอยู่นั่นเอง, จึงถูกอารยธรรมและวัฒนธรรมชนิดเอาผ้าผูกตา แล้วจูงกันออกเดิน จูงพาไปวนเวียนอยู่ในวงกลมของประวัติศาสตร์ ไม่มีที่สิ้นสุด.

เมื่อการศึกษาแห่งยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ได้พิสูจน์ความล้มเหลวออกมาให้เห็น ก็เกิดมีนักศึกษาที่ร้องตะโกนท้าทายจะขอจัดการศึกษารูปใหม่ และอ้างเหตุผลเช่นนั้นเช่นนี้เป็นการพิสูจน์เพื่อขอความร่วมมือ; แต่ในที่สุดก็ไม่สามารถที่จะจัดการศึกษาชนิดที่จะพาเพื่อนมนุษย์ ให้ก้าวพ้นจากความไม่รู้จักตัวเองไปได้, คงบ้วนเปียนอยู่ในวงกลมนั้นเอง, เพียงแต่พาเลาะลัดไปในหนทางอันมีลักษณะอาการหรือรูปร่างที่แปลกหูแปลกตาสักเล็กน้อยเท่านั้น. เมื่อการศึกษาของโลก ไม่สามารถก้าวออกไปจากวิสัยโลกได้เช่นนั้น ก็ไม่มีหวังที่จะหลุดออกไปประสบพุทธธรรม อันเป็นตัวสันติภาพ อันเป็นพื้นฐานที่รองรับโลกอยู่เองแล้วทุกเมื่อ; แต่โลกมัวหลับตาคว้าค้นหาอะไร บ้วนเปียนเสียแต่ในวงจำกัดของโลก เพราะความไม่รู้จักโลกนั่นเอง.

ในที่สุดเราก็หวังอะไรไม่ได้ จากการศึกษาชนิดที่โลกกำลังจัดกันอยู่ในเวลานี้ กล่าวคือการศึกษาชนิดที่เหมาะสมแล้วสำหรับโลก ซึ่งจะต้องมีอำนาจเป็นประธานอยู่เสมอไป, ไม่ว่าจะเป็อำนาจราชศักดิ์ หรืออำนาจบีบคั้นทางการเมืองจากภายนอก, หรือแม้ที่สุด

แต่อำนาจบีบคั้นของธรรมชาติล้วน ๆ. เราหวังสันติภาพอะไรไม่ได้ จากการศึกษาชนิดที่จัดขึ้นโดยมนุษย์ผู้ยังไม่รู้จักอิมจักพอ และโดยเฉพาะคือไม่รู้จักตัวเอง และสิ่งที่ตัวเองควรจะต้องการ.

เมื่อเราเป็นพุทธบริษัท ฟังพระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ตลอดเวลา. และสมาคมก็คือสมาคมพุทธธรรม หรือสมาคมที่ชดเอาพุทธธรรมเป็นหลัก อย่างน้อยเราก็ควรจะมองในข้อที่ว่า เราจะแสวงหาสันติภาพจากพุทธธรรมดูบ้าง บางทีจะเป็นการสมประสงค์ได้บ้างกระมัง.

ต้องศึกษาให้รู้จักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า.

ปัญหาที่อยากจะนำมากล่าวก่อนสักเล็กน้อย มีอยู่ว่า: มีคนบางคน หรือจะกล่าวถึงว่าบางจำพวกก็ได้ สงสัยอย่างเหลือเกินว่า พุทธธรรมเท่าที่นำมาสรรเสริญกันอยู่เดี๋ยวนี้ ไม่มีอะไรพิสดาร ทำให้เขาสงสัยว่าจะไม่ใช่พุทธธรรมอันแท้จริง คือไม่ใช่พุทธธรรมที่

**ปัญหาที่คนบางพวก
ไม่เชื่อพุทธธรรม
เพราะมีการอธิบาย
ตามชอบใจ**

พระพุทธเจ้าเคยสั่งสอน, ไม่ใช่พระศาสนาดั้งเดิม หรือที่เรียกว่า Ancient Buddhism โดยเหตุที่ว่า เวลาว่างเลยมาถึงสองพันปีเศษแล้ว คนพยายามอธิบายพุทธธรรมเอาตามชอบใจ โดยลำดับ ๆ มา จนเกิด

มาเป็นพุทธศาสนาใหม่หยก ๆ นี้เอง, เป็นพุทธธรรมที่ปลอมที่เทียมไป เขาไม่กล้าจะรับ หรือเชื่อพระธรรมเหล่านั้น ด้วยความระแวง

อยู่ตงันันก็มี. เพราะเขาก็มีเหตุผลอยู่ว่า เวลาที่ล่วงมานานพุทธศาสนา ก็มีการคัดลอกสืบทอดกันมา, การบอกเล่าทางปากสืบทอดกัน, มีคนใคร่หาข้อเสียงในการที่จะชนะผู้อื่นด้วยการอธิบายพุทธธรรมในการที่จะเอาชนะกันนั้น ต่างฝ่ายต่างก็คิดจะตั้งหลักตั้งแนวเพื่อจะต้านจะยัน เอาชนะซึ่งกันและกัน ทำให้พุทธธรรมเขวไป ดังนี้.

ถ้าหากว่า ความสงสัย ประเด็นนี้ มีขึ้นแล้ว ก็จะได้เห็นว่า เป็นความโกลาหลอลหม่านไม่น้อย เพราะเหตุว่าความสงสัยอันนี้ ไม่ใช่เป็นของเล็กน้อยเลย, อาจจะมีได้แม้ในคนที่ได้รับการศึกษามาเพียงพอ และมีความคิดเป็นอิสระ. คนที่มีความคิดตั้งใจอยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล ก็ได้อ้างอิงอิสระอันเป็นการถูกต้องแล้ว, ไม่มีอะไรสงสัยก็ขึ้นสงสัย เพื่อว่าจะไม่ปฏิบัติตามสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ไปด้วยความมงงาย.

ความสงสัยเหล่านี้ไม่ยากที่จะขจัดขจัดไป เพราะเหตุว่าพุทธธรรมนั้น โดยตรงท่านแสดงหรือชี้ไว้ในส่วนผลว่า เป็นพุทธธรรม คือว่า เมื่อสิ่งใดสามารถจะบำบัดขจัดทุกข์ให้หายหมดสิ้นไปปรากฏชัดอยู่แล้ว อันนั้นก็คือ พุทธธรรม; เมื่อปฏิบัติไปแม้แต่เพียงเล็กน้อย ความทุกข์ส่วนน้อยก็ดับไป ผลเป็นความสุขก็เกิดขึ้น โดยส่วนที่ควรกัน ผลที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเครื่องรับรองว่านั่นเป็นพุทธธรรมที่ถูกต้อง.

การที่จะมาสงสัยครอบคลุมไปคราวเดียวหมดแล้วลงมติเอาว่า คำสอนที่สอนกันอยู่ ไม่ใช่พุทธธรรมดั้งเดิมนั้น ย่อมมีไม่ได้

เลย; ถ้าหากว่าท่านนักศึกษาทั้งหลายจะพยายามยึดผลอันพิเศษของการปฏิบัติเห็นว่า นั่นแหละคือพุทธธรรม, หรือเป็นเครื่องรับประกันพุทธธรรมของตน. ถ้าเราจะพิจารณาจาก อุทาหรณ์ง่ายๆ เหมือนอย่างว่า ไฟมีความร้อนเพื่อจะใช้ประโยชน์ในการหุงต้มหรือในการอื่น ๆ, ถ้าหากว่าเราได้ใช้ไฟ ทำการหุงต้มสำเร็จประโยชน์เป็นการหุงต้มขึ้นมาแล้ว ก็ไม่มีปัญหาที่จะต้องคิดว่า ไฟนี้เป็นไฟอันเดียวกับเมื่อสองพันปีมาแล้วหรือเมื่อแสนปี ล้านปีมาแล้วหรือไม่? เพราะไม่มีประโยชน์อันใดในการที่จะพิสูจน์ว่า ไฟที่ใช้หุงต้มอยู่ในเวลานี้ จะเป็นไฟเก่าแท้เมื่อหลายพันปีมาแล้วนั้นใช่หรือไม่?

เช่นเดียวกับพุทธธรรมเหมือนกัน เพราะว่าผลที่ต้องการจากพุทธธรรม ก็คือความสงบเย็นเป็นสันติสุข เป็นสันติภาพ; ถ้าหากว่าไฟไม่สำเร็จประโยชน์ในการหุงต้มขึ้นมาเมื่อใดแล้ว มันจะเป็นไฟเมื่อใดก็ไม่มีผลด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าหากว่าเป็นไฟที่สามารถยังประโยชน์ในการหุงต้มให้สำเร็จแล้ว แม้เป็นไฟที่เพิ่งเกิดขึ้นในระยะนี้ นั่นแหละคือไฟที่เราต้องการ.

พระไตรปิฎกที่เป็นตัวหนังสือสำหรับบันทึกพุทธธรรมไว้นั้น พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า เธออย่าถือเอาข้อความอันใดอันหนึ่งขึ้นเป็นประมาณ; เพราะเหตุว่า คำประโยคนี้ พวกครู พวกศาสนาได้สั่งสอนกันอยู่จนกระทั่งถึงครูของเรา นี้ ก็เพราะเหตุว่า การสืบกันมาโดยทางครูนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้. พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงโดยทำนองนี้ไว้หลายข้อหลายกระทง ความรู้ที่ได้มาจากจักขุภายนอก

นั้น จะเชื่อหรือถือว่าเป็นพุทธวณะหรือธรรมวณะไม่ได้ มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือความสงบเย็นเป็นสันติสุขอันควร จากการกระทำอย่างใด การกระทำอย่างนั้นนั่นแหละคือพระพุทฺธวณะ หรือพระธรรมทสงบ.

เมื่อมีประโยชน์พูดขึ้นมา แ่ว่วมาทางหูว่า *จงละราคะ โทสะ โมหะ จงทำความคิดให้เบิกบาน.* ผู้ได้ยินได้ฟังก็ควรรู้ว่า ราคะ โทสะ และโมหะ คืออะไรกันอยู่แล้ว ผลจะเป็นอย่างไรบ้าง คืออำนาจของความคิดเท่านั้น, คนเราทุกคนก็สามารถจะหยั่งทราบได้ว่า เมื่อละได้แล้วเป็นความสงบเย็นจริง เพราะฉะนั้นเขาก็เกิดความเชื่อในคำสอนนั้น แม้จะไม่ใช่เป็นธรรมที่มาจากพระพุทธเจ้า เขาก็มีความยินดีจะเชื่อ, แม้แต่จะเป็นธรรมของเด็กนำมากล่าว เขาก็ยินดีจะเชื่อ, เขานึกเอาเอง เขาก็ยินดีที่จะยึดถือเป็นหลักของเขา โดยไม่ต้องเป็นธรรมที่มาจากพระพุทธเจ้าก็ได้.

ตอนนั้น ควรจะทราบด้วยว่า พระพุทธเจ้านั้นไม่ผูกขาด เป็นผู้อ้างว่า เป็นเจ้าของพระธรรมหรือเป็นเจ้าของพุทธธรรม. พุทธธรรมเป็นแต่เพียงผู้เขียนความจริง กล่าวคือ พุทธธรรมมีมาได้ จากความลึกลับของธรรมชาติมาแปลให้ท่านทั้งหลายทราบเท่านั้น, ยิ่งกว่านั้น คำว่า พุทธ ๆ นั้น ไม่ใช่เป็นคำอสาธารณนาม, เป็นคำสาธารณนาม ใช้เรียกบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทั่ว ๆ ไปทุกคน, จึงมีข้อความกล่าวไว้ในที่ทั่ว ๆ ไปว่า *พระพุทธเจ้านั้นมีจำนวนนับไม่ถ้วนว่าร้อยกัพันพระองค์, ผู้รู้ความจริง ซึ่งเรียกว่า*

**พระพุทธะคือผู้รู้
พุทธธรรม, อย่างเดียว
กันกับพระพุทธเจ้า**

พุทธธรรม ผู้นั้นก็เป็นพระพุทธรเจ้า เพราะเหตุที่พระองค์ไม่ผูกขาด, ไม่ทำตนเป็นเจ้าของ ไม่มีอำนาจหรือที่เรียกว่า authority ในศาสนาของพระองค์ ว่าเป็นธรรมชาติของโลก ซึ่งธรรมชาติกำหนดมอบหมายให้มาเป็นดังนี้.

เมื่อใคร ๆ กิดได้เพียงใด คนนั้นก็เกิดความรู้ซึ่งเป็นเรื่องของตัวเอง มีความรู้จักความเป็นของตัวเองมากขึ้นเพียงนั้น, แล้วประพฤติปฏิบัติตามนั้น เพราะความเชื่อตัวเองต่างหาก, ไม่ใช่เพราะเชื่อพระพุทธรเจ้า. เราไม่มีโอกาสจะเชื่อพระพุทธรเจ้า เพราะพระองค์ทรงปฏิเสธพระไตรปิฎกเสียแล้ว, พระไตรปิฎกนั้นอย่าเชื่อว่า จะเป็นหลักฐานที่ดี เพราะเหตุที่ว่า ที่มีปรากฏเป็นตัวหนังสืออยู่ในหลักนั้น. พวกครูก็ไม่ไฉนว่า จะเป็นผู้สืบนำมาได้โดยถูกต้อง เพราะเหตุที่ความยืดยาวของเวลา หรือของกิเลสอาสวะ ที่อาจครอบงำครูเหล่านั้นได้ เมื่อใดก็ได้ทุกเมื่อ. ผลจึงมามีเป็นส่วนสำคัญอยู่ที่ว่า ทุกคนจะต้องเชื่อตัวเอง ก็จะทำให้เกิดความสงบเย็น, เช่นเดียวกับไฟ เมื่อเกิดความสำเร็จประโยชน์ตามความต้องการของเราโดยประจักษ์ชัดแก่ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจของเราแล้วนั้นแหละ.

ที่ว่าสิ่งที่เราต้องการ เราไม่จำเป็นต้องบัญญัติสิ่งนี้ว่าเป็นของไม่เสียหาย เป็นของถูกต้องแท้หรือหาไม่ เพราะเหตุใดเล่า? เพราะเหตุว่า สัจธรรมก็คือความจริงนั้น เป็นสิ่งที่ไม่อยู่ภายใต้อำนาจของกาลเวลาเลย จะเป็นเวลาเดียวกันหรือเวลาไหนก็ตาม อำนาจของเวลาไม่สามารถจะบิดผันความจริงให้เปลี่ยนรูปเป็น

อย่างอื่นไปได้, ถ้าหากว่าความจริงหรือมดี หรือทฤษฎีใดๆ ได้บิดผันตัวเองไป เพราะอำนาจแห่งเวลาเสียแล้ว แม้แต่เล็กน้อย มดีหรือทฤษฎีอันนั้นไม่ใช่ความจริง เพราะว่าตกอยู่ใต้อำนาจของเวลา.

พุทธธรรมโดยตรงคืออะไร? อย่างที่เคยบรรยายกันมาคราวหนึ่ง ในการปาฐกถาครั้งก่อนๆ ซึ่งถ้าท่านรวบรวมเอาความจำมาได้ว่าหลักสำคัญของพุทธธรรม แล้วท่านจะพบว่า พุทธธรรมนั้นอยู่นอกอำนาจของเวลา; ปัญหาเรื่องที่ว่าพุทธธรรมเดี๋ยวนี้จะเป็นอันเดียวกับสมัยครั้งพุทธกาลหรือหาไม่ ก็เป็นอันตกไป, ไม่มีอะไรที่จะต้องสงสัยเพราะเหตุผลที่กล่าวแล้วข้างต้น. เช่น พระไตรปิฎกก็ถูกเปิดออกไปแล้ว ยังเหลืออยู่ก็แต่ **กนประพหุติปฏิบัติ**

**เครื่องรับรอง
คือสันติสุข
ของการปฏิบัติ**

เท่าที่มองเห็นความจริงด้วยตนเองเท่าไรก็ปฏิบัติเท่านั้น, ผลเกิดขึ้นเพียงใดนั้น คือเครื่องรับรองว่าเป็นพุทธธรรม, แล้วค่อยขยายขึ้นตามลำดับ จนรู้พุทธธรรมโดยเด็ดขาด ถึงที่สุดสิ้นเชิง, แล้วสันติสุขอันแท้จริงซึ่งเราไม่เคยประสบแต่กาลก่อน จะปรากฏขึ้นเป็นเครื่องรับรองว่า นั่นคือพุทธธรรมที่ถูกต้อง.

ก็ถ้ามีความสงสัย เห็นปานนี้ มันเปรียบเหมือนกับข้อที่มัวสงสัยว่า ไฟในเวลานี้ไม่ใช่ไฟเมื่อหลายพันปีมาแล้ว; เพราะฉะนั้น ฉันไม่ยอมใช้ไฟหุงต้ม ยอมอดอาหารหรือยอมตายในที่สุด, แล้วผลจะเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง? นอกจากการทำลายตัวเอง ทำลายผลสำเร็จที่ตนควรจะได้ จะพึงได้อยู่เฉพาะหน้าแล้วก็มาพลาดไปดังนี้; เป็นความจำเป็น

ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะต้องทรงแนะให้เชื่อแต่พุทธธรรมที่แสดงผลอันบังเกิดขึ้นแน่นอนเท่านั้น, ไม่สามารถที่จะทรงปล่อยให้พุทธบริษัทยึดถือพระไตรปิฎกหรือครูเป็นต้น ว่าเป็นผู้รับประกันว่านั่นคือพุทธธรรม หรือตัวพุทธธรรมที่ได้บรรยายไว้อย่างถูกต้องแล้ว.

ถ้าหากว่าคน ๆ หนึ่ง ไม่ยอมเชื่อว่าพุทธธรรมเท่าที่อธิบายกันอยู่ในโลกเวลานี้ เป็นพุทธธรรมที่ถูกต้องของพระพุทธรเจ้า ในสมัยเมื่อ ๒,๐๐๐ ปีเศษมาแล้ว จะมีวิธีอย่างไรเล่าที่จะสามารถพิสูจน์ได้? ถ้าเขาจะอ้างในพระไตรปิฎก ตามพระไตรปิฎกก็อาจจะหลงผิดได้, ถ้าเขาจะอ้างเอาคำของครูต่าง ๆ, เขาก็ไม่สามารถที่จะพบได้ว่าครูคนไหนจะเป็นผู้รู้เด็ดขาด เพราะว่าครูทั้งหลายก็ตกอยู่ในสภาพอันเดียวกันทั้งนั้น, เป็นอันว่า จะต้องเป็นผู้ไม่มีศาสนา จะต้องเป็นผู้ละทิ้งวัฒนธรรม ปล่อยให้เป็นไปตามความสำคัญของตนเอง แล้วแต่ว่าจะสำคัญสิ่งใดเป็นหลัก.

การที่พุทธธรรมเป็นของลึกซึ้ง แล้วคนบางคนจะมาเอาความคิดความนึก หรืออำนาจปัญญาของตนเองเป็นประมาทย่อมเป็นการเหลือวิสัยที่จะกำหนดพุทธธรรมไว้ได้. ฉะนั้นจึงกล่าวตัดตอนได้ว่า ถ้ายืนยันความสงสัยข้อนั้นเพียงใดแล้ว คนนั้นก็ จะหมดโอกาสจนตลอดชีวิต หรือหลายชาติข้างหน้า ไม่มีโอกาสเข้าถึงพุทธธรรมได้, เพราะเหตุใดเล่า? เพราะเหตุว่า พุทธธรรมเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือวิสัยของคนธรรมดาจะหยั่งเอาด้วยความเดาความตรึก หรือความคาดคะเน.

เรานึกข้างง่าย ๆ เพื่อเป็นตัวอย่าง หรืออุทาหรณ์ว่า คนธรรมดา มีความคิดอยู่ในระดับจะ เชื่อบุญเชือกกรรม เขาเชื่อว่าทำดีได้ดี หรือ ทำชั่วได้ชั่ว ดังนั้นก็มีพวกหนึ่ง, คนบางพวกเลยออกไปนอกวง เพราะโชค ต่างหาก, บางทีทำดีแท้ ๆ ก็พลาดจากผลที่เขาต้องการได้ เพราะโชค ไม่อำนวย. เมื่อเป็นดังนี้ เราก็ออมให้ว่า เป็นความคิดของเขาที่มี อิสระที่จะคิดอย่างนั้น; แต่ขอให้เข้าใจว่า แม้คิดไปดังนั้น แม้จะ ถูกต้องก็คงเป็นความถูกต้องซึ่งอยู่ในวิสัยของโลก คือ ชังต่ำ ๆ, ยัง เป็นของคนโลก ๆ นั่นเอง. ด้วยเหตุใดเล่า? ด้วยเหตุว่า พุทธธรรม นั้นต้องการจะพาคนให้ข้ามขึ้นไปพ้นความดีและความชั่ว และ พ้นจากโชคชะตา ซึ่งอำนาจของความดีและความชั่วหรือของโชค ชะตา จะบันดาลให้เป็นไปไม่ได้.

เมื่อบุคคลได้บรรลุถึงธรรมอันสูงสุดคือพุทธ ธรรมแล้ว ความดีความชั่วหรือโชคชะตานั้น ก็เป็นของไม่มีความหมายอะไรเลย, พระพุทธธรรมได้นำเขาขึ้นไปยังสภาพที่สูงที่สุดกว่าอันนี้. นี่เป็นเครื่อง ชี้ให้เห็นว่าอำนาจหรือ ประสิทธิภาพแห่งความคิดนึกของคนที่เป็น โลก ๆ นี้ ไม่สามารถที่จะจับจอบเอาไว้ด้วยความคิดตรองของตน เองว่า อย่างไรเป็นพุทธธรรมที่ถูกต้อง ของสมัยเมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว, อย่างไรเป็นของบุคคลที่เพิ่งพูดกันขึ้นใหม่ ๆ เร็ว ๆ นี้; จึงเป็น อันว่า การที่จะยึดถือเอาพุทธธรรมมาเป็นเครื่องอำนวยประโยชน์แก่ตน นั้น จะต้องยึดเอาหลักการเฉพาะหน้า ก็คือผลที่เกิดขึ้นจากการ ประพฤติปฏิบัติกันเอง.

เมื่อใดให้เกิดผลเป็นไปทางความสงบเย็นสันติภาพแล้ว ใครจะพิสูจน์เป็นอย่างอื่นไม่ได้ ว่านอกจากสิ่งนั้นแล้วจะเป็นอื่นไม่ได้ นอกจากสันติภาพ. ถ้าเราพอใจแล้วก็ให้เชื่อว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งที่เราปฏิบัติกันมาแล้ว, ก็ถ้าพุทธธรรมมีความจริงของตัวเอง ไม่ตกอยู่ในอำนาจของเวลาแล้ว ยังไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของประสิทธิภาพที่คนซึ่งยังอยู่ในวิสัยโลก จะทำตนให้เป็นผู้สามารถจัดหรือแยกเอาว่าพุทธธรรมเก่าหรือใหม่ได้.

ดังนั้น เป็นอันว่าเราได้กล่าวถึงพุทธธรรม ซึ่งเป็นของมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์อยู่นั้น, สิ่งทั้งปวงอย่างทีกล่าวมาแล้ว ในปาฐกถาตอนต้น ๆ ว่านี่แหละคือ พุทธธรรมที่เราศึกษากำลังวินิจจักษ์กันอยู่ในทันที เพื่อประโยชน์คือสันติภาพอันเราต้องการ. ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า มีสันติภาพไม่ได้หรือว่า หาสันติภาพให้เกิดแก่โลก จากการสงครามและการเศรษฐกิจ ศิลปะ อารยธรรม วัฒนธรรมเป็นต้นไม่ได้แล้วนั้น; เราหันความสนใจมาหาจากพุทธธรรมด้วยที่มีเหตุผลง่าย ๆ อย่างเดียวเท่านั้นว่า โลกตั้งอยู่บนความไม่รู้จักอ้อม และความไม่รู้จักตัวเอง ผลจึงเป็นอย่างที่ประจักษ์ตาอยู่ในเวลานี้แล้ว.

**อ้อมด้วยปัญญา
และรู้จักตัวเอง
จะเห็นพุทธธรรม**

อะไรเล่าที่เป็นความอ้อมและความรู้จักตัวเอง? ความอ้อมด้วยปัญญาเป็นสิ่งจำเป็นที่ตรงข้ามกับนั้นแหละคือพุทธธรรม. เมื่อใดเกิดความอ้อม และ ความรู้จักตัวเอง ขึ้นมา ไม่ต้องสงสัยเลยว่า บุคคลนั้นจะไม่รู้ว่านั่นคือความอ้อม คือความรู้จักตัวเองของเขา และเขาอาจรู้ได้ว่า นั่นคือผล

สามารถรับประกันว่า นั่นเป็นพุทธธรรมที่ถูกต้อง.

พุทธธรรมทำให้รู้จักโลกและรู้จักตัวเองได้อย่างไร? ความซึ้ง
 พระผู้ประภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บรรดาความอึดทั้งหลาย ความอึด
 แห่งปัญญาเป็นยอดแห่งความอึดทั้งปวง. ทำไมจึงกล่าวดังนั้น ก็
 เพราะเหตุว่า การอึดของอาหารซึ่งเป็นรสที่อร่อย เป็นความอึดของ
 กิเลสและตัณหา, ไม่อาจจะเป็นไปเพื่อความสงบ แม้แต่ความอึดทาง
 จิตใจซึ่งเป็นการอึดของฌานหรือสมาธิ ของปีติอันเกิดจากสมาธิก็ยัง
 เป็นแต่ให้เกิดความหลง เพื่อให้รู้สึกทางสงบเย็นนั้น ซึ่งยังเป็นเพียง
 ชั้นของสมาธิ. แต่ ถ้าหากว่า เป็นความอึดของปัญญาสามารถที่จะ
 หยั่งรู้ว่า อะไรเป็นความจริง, ความจริงคืออะไร, จนเป็นบุคคลที่
 เรียกตามโฆหารพระศาสนาว่า ออกถ์กถ์ — คือการที่ไม่ต้องถามคนอื่นว่า อะไร
 เป็นอย่างไร ดังนี้แล้ว คนนั้นชื่อว่า เป็นผู้อึดด้วยปัญญา, เป็นความอึดที่ไม่
 ทำให้หลงผิด, เป็นความอึดที่จะทำให้เข้าถึงสิ่งที่เป็นอย่างอนันตกาล, ไม่รู้จัก
 แปรผันเป็นอย่างอื่นได้.

เราเคยคิดบ้างหรือเปล่า ว่ามนุษย์ในโลกนี้ต้องการจะ
 เป็นผู้อึดด้วยความอึดของปัญญา การสงครามหรือการเศรษฐกิจนั้น
 ใครก็ย่อมเห็นได้ว่าการอึดทางปีติของจิตใจ อันเกิดจากฐานสมาธิ
 ด้วยเข้าไป; บ่อยกล่าวไปโง่ถึงความอึดความพอที่ไม่มีที่สิ้นสุด. เพราะ
 ฉะนั้น เราจะมองเห็นได้ว่า การจะเข้าถึงพุทธธรรมอันจะเป็นเครื่อง
 ช่วยให้เราแสวงหาสันติภาพได้โดยถูกต้องนั้น เราจะต้องใช้ปัญญา
 เป็นเครื่องมือ, เอาปัญญามาเป็นทุนเป็นกำลังเป็นเครื่องมือ จนกว่า
 จะมีความอึดด้วยปัญญา คือมีเครื่องมือครบถ้วนสมบูรณ์ พุทธธรรม
 และสันติภาพก็จะเป็นของเราโดยแน่แท้.

มีบุคคลมาปรารภถึงสันติภาพตามความมุ่งหมายของตัวเอง ตามลำดับแห่งจิตใจซึ่งเป็นวิสัยของโลก คือความรู้สึกของตนเองที่เป็นโลกๆ, สันติภาพที่จางหวงก็กลายเป็นสันติภาพอีกอย่างหนึ่งที่ตรงกันข้ามที่แท้จริง. ถ้าจางหวงเพียงให้ทุกคนอ้อมปากอ้อมท้องอยู่เป็นสุขเหล่านี้ จะถือว่าเป็นสันติภาพก็ย่อมเป็นการกระทำที่น่าประหลาด อัจฉริยะอยู่มาก; เพราะว่ามันุษย์ไม่สามารถอ้อมปากอ้อมท้องของตนได้เลย โดยเหตุที่ว่าธรรมชาติของตัณหา คือความโลภนั้นเป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้เป็นอนันต. ความอ้อมทางกายคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะมีไม่ได้; เพราะฉะนั้น สันติภาพจึงต้องมีหรือจะถูกแสวง ก็แต่โดยบุคคลที่ยินดีที่จะใช้ความอ้อมของปัญญาเป็นเครื่องมือเท่านั้นเอง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้กล่าวถึงสันติภาพเหมือนกับคนในโลก กล่าวเหมือนกัน, คนในโลกนี้จะหนีหรือจะอยู่อย่างไร ก็รู้จักกล่าวถึง สันติภาพมีความมุ่งหมายอย่างไร. สมเด็จพระบรมศาสดาของเรา ก็ตรัสว่าสันติภาพนั้นเป็นเครื่องแสดงว่า ทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นคุณเสมอ กันหรืออย่างไร? เมื่อมาพิจารณาดูก็ย่อมเห็นว่า สันติภาพของโลกมีความหมายเป็นอย่างอื่น; คำที่มนุษย์ในโลกกล่าวนั้นจึงไม่ใช่การ กล่าวถึงสันติภาพเลย. พระวาจาใดของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่ง กล่าวถึง ธรรมเป็นเครื่องเกษม ปลอดภัย เป็นไปเพื่อให้บรรลุพระนิพพาน, เป็นไป เพื่อการกระทำซึ่งที่สุดของความทุกข์, พระวาจานั้นเป็นยอดแห่งพระวาจาทั้งหลาย. เพราะฉะนั้น เราควรจะสนใจในพระวาจาของพระผู้มี

พระภาคเจ้า เพื่อเป็นเงื่อนไข หรือเพื่อเป็นชนวนที่จะให้ถึงสิ่งนั้น โดยความคิดอันเป็นอิสระของเราเอง.

เดี๋ยวนี้ ความคิด ของเรา ไม่เป็นอิสระ เพราะเหตุว่าเรา เกิดมาจากแม่ของเรา คืออวิชา คือตัณหา คืออุปาทาน หรือ ผลแห่งกรรม ของเราอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นธรรมดา, และเราซึ่งเป็น ลูกคือเป็นผลซึ่งผลัดออกจากสิ่งนั้น ย่อมเป็นอื่น ไปไม่ได้นอกจากจะถูก กรรมคือตัณหาครอบงำทำให้มีดมัว ไป, จิตใจถูกตัณหาเหยียบย่ำทำให้เสียรูปไปหมดแล้วเลยมีดมณฑลต่อ เพราะเหตุที่มากลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว, มากลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว, และระแวงในสิ่งที่ไม่ควรระแวง. สิ่งควรระแวงกลับไม่รู้จักและ ละเลย เพราะเหตุว่าโลกนี้มีวิชาเป็นเครื่องปกปิดไว้, สิ่งที่น่ากลัว ก็คือ สิ่งที่เรียกว่า ความทุกข์; แต่คนเราไม่รู้จักความทุกข์ที่ครอบงำ ย่ำยีจิตใจอยู่ กลับกลัวความประสงค์ภายนอก, เช่นคราวที่แล้วมา ดู เหมือนว่าคนเราจะได้กลัวลูกระเบิดมากกว่าสิ่งใดหมด.

ความทุกข์น่ากลัว ยิ่งกว่าลูกระเบิด

เรานับถือ พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ได้ ทรงแสดงอยู่ว่า สิ่ง ที่ควรกลัวที่สุดนั้นเป็นอย่างนั้น เราก็มักจะฟังเสียง ยังคงกลัว แสนที่จะกลัวลูกระเบิดกว่าสิ่งใดๆ. นี่ก็เป็นเครื่องแสดงว่า ความ เป็นพุทธบริษัทนั้นยังชอบกลๆ อยู่บ้าง คือว่าท่านที่จะเข้าถึงพระ- พุทธเจ้าหรือเชื่อพระพุทธเจ้าว่าอะไรเป็นของน่ากลัว. เรายอมเชื่อ

ตัวเองเช่นเชื่อว่า ลูกระเบิดเป็นของน่ากลัวเหลือเกินแล้วอย่างนี้เป็นต้น; เพราะวาระดับจิตใจของเราไม่สามารถจะรู้ถึงสิ่งน่ากลัวกว่าลูกระเบิดนั่นเอง. ถ้าหากว่าเราจะมารู้จักสิ่งที่น่ากลัวยิ่งกว่าลูกระเบิดแล้ว เราก็คงจะเห็นว่าลูกระเบิดเหล่านั้น แม้จะร้ายมีพิษสงยิ่งเพียงใดก็เป็นของที่น่าหัวเราะเยาะมากกว่า; เหมือนกับว่าเมื่อเราเป็นอหิวาตกโรค หรือเป็นไข้ทรพิษที่จะต้องเสี่ยงชีวิต อื่นๆ เราคงไม่เอาใจใส่ หรือจะกลัวว่าตุ่มแผลเล็กๆ ที่เกิดขึ้นที่มีอยู่ที่เท้า ที่เป็นของที่น่าอันตรายอันใดมาให้.

บัดนี้ในทางที่กลัว เราก็ก้าวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว ในทางที่ทำก็ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ, สิ่งที่มีค่ากว่า เราไม่รู้จักและไม่สนใจ พุทธธรรมจึงเกิดขึ้นไม่ได้. เมื่อบุคคลมารู้จักว่า การที่จะแสวงหา สันติภาพ เราจะต้องเปลี่ยนแนวกันเสียใหม่, เปลี่ยนความคิดกันเสียใหม่ เพราะที่แล้วมาทำให้เราแคล้วคลาดจากสันติภาพ ไปอย่างที่ไม่มีความจะพบกันได้เลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า โลกทั้งสันนิจิตเป็นผู้นำ, โลกทั้งสันนิจิตเป็นผู้ร่ำเอาตัวไป สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งๆ เดียวเท่านั้นคือจิต. ความคิดนี้มีอธิบายว่า โลกจะเป็นไปอย่างไร คือว่าจะหันหลังให้สันติภาพ หรือหันหน้าสู่สันติภาพ นั้นย่อมแล้วแต่ว่าจิตจะถูกรวมไปในทางถูกหรือทางผิด. ถ้าปล่อยหันไปทางสัญชาตญาณดั้งเดิม คือจิตซึ่งเป็นมูลฐานสำคัญของชีวิต ตั้งอยู่บนกิเลสคือทางอิสระ คือความไม่อึดและไม่รู้จักตัวเอง, เมื่อความรู้จักขนิตนั้นเป็น

เครื่องนำไปแล้ว ก็มีแต่จะหันหลังให้สันติภาพ. แต่ถ้าหากว่ามีสิ่งที่ได้รับอบรม และได้รับฝึกถูกต้องเสียใหม่ ตามแนวพุทธธรรม จิตอันนั้นจะกลายเป็นมกฺคเหตุก หรือ จะถูกน้อมไปในทาง อีกรทางหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้าม.

เมื่อเรารู้สึกว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง มีความสำคัญอยู่ที่สิ่งๆ เดียวคือจิตแล้ว เราจะเห็นได้สืบไปว่า การที่จิตจะเป็นอย่างไร ย่อมแล้วแต่สิ่งใดมาครอบงำจิต; ถ้าเจตสิกเกิดคุณสมบัติที่จะมาบำรุงจิตใจให้เป็นไปในทางชั่ว ทางหยาบ ทางหลง จิตนั้นก็จะไปในทางหลง; ถ้าบำรุงจิตให้เป็นไปในทางที่ดีให้ถึงความสว่าง จิตนั้นก็สว่าง.

การที่เราจะจัดการกับจิตนั้น มีปัญหาอยู่ที่แต่เพียงว่า ขจัดสิ่งที่มีคอกออกไปเสีย ความสว่างก็จะเกิดขึ้นแทน, พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า จงตัดป่าชัธิ อย่าตัดต้นไม้ เพราะเหตุว่าสิ่งที่เป็นอันตรายนั้นเกิดจากป่า ไม่ใช่เกิดจากต้นไม้, ตัดป่าแล้วก็จะเป็นผู้เกษม เป็นผู้ปลอดภัย เป็นผู้ประสพสุขได้. การที่ว่าตัดป่าชัธิ อย่าตัดต้นไม้ นั้น หมายถึงว่า เราไม่จำเป็นที่จะต้องทำลายจิตของเราเสีย แต่จะต้องจัดการกับสิ่งที่ครอบงำจิตให้มีดีต่างหาก. ต้นไม้ในป่าซึ่งประกอบรวมกันเป็นป่านั้น ความเป็นไม้อยู่ที่ต้นไม้ อันตรายไม่อยู่ที่ต้นไม้ แต่อยู่ที่ความเป็นป่า; ถ้าสามารถที่จะเพิกถอนความเป็นป่าให้หมดไปเสียจากต้นไม้ ต้นไม้นั้นเองจะกลับเป็นคุณเป็นประโยชน์ เป็นผลดีแก่เรา.

การแสวงหาสุขอันเป็นสันติธรรมและพุทธธรรมจากทุกขนั้น ยังมี
เห็นความทุกข์แล้วจะ
เห็นโลกตามที่เป็นจริง,
ดึงตัวออกไปได้

ความหมายซึ่งเป็นความหมาย
 ร้อนอยู่บ้าง คือว่าเมื่อเรามี
 ความคิดเห็นอันผิด, โลกนี้เอง
 จะเป็นเหมือนกับไฟที่ล้อมรอบ
 ตัวเราอยู่. เมื่อมีความเห็น

ทุกข์สิ่งที่เคยมีอำนาจบังคับเรา ก็จะกลายเป็นบ่าว, ผู้มีปัญญาจึง
 สามารถที่จะรู้. จิตใจซึ่งเคยตกอยู่ใต้อำนาจของโมหะหรืออวิชชา
 มาเป็นจิตที่มีสภาพที่ไม่หวั่นไหวต่อการเปลี่ยนแปลง โลกก็กลายเป็น
 การสงบไป. โลกนี้เคยเป็นมาอย่างไร, และจะเป็นไปข้างหน้า
 อย่างไรก็ควรเป็นอยู่อย่างนั้น, แต่ที่บุคคลที่มีจิตรู้ถึงความจริง
 เห็นโลก ตามที่เป็นจริง กลับดึงตัวเองออกมาได้ เป็นผู้
 หลุดพ้น มีความสงบเย็นเป็นสุข.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เมื่อใดคนที่มึปัญญาพิจารณาเห็นโลก
 โดยอาการที่ไม่ทำให้เกิดความเข็ญใจกังวลในโลกนี้แม้แต่น้อยแล้ว เขาก็จะเป็น
 ผู้สงบ เป็นผู้ที่ไม่มีความเพลิดเพลนอยู่ภายใน ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความกระหาย
 ต่อสิ่งใด, เป็นผู้ข้ามพ้นความทุกข์ทั้งหลายได้; จากพุทธภาษิตข้อนี้
 มีใจความสั้น ๆ เพียงอย่างเดียวว่า จงดูโลกให้รู้จักตามที่เป็นจริง
 อย่างไร จนกระทั่งความหวั่นไหวหมดไป ตนก็จะเป็นผู้ตรงกันข้าม.

ในที่อื่นอีก พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสกับพระภิกษุ อันมี
 นามว่า โมฆราช มีใจความว่า ดูก่อน โมฆราช เมื่อใดท่านเห็นโลกโดยความ

เป็นของว่างจากตัวตน มีสติอยู่ทุกเมื่อ ถอนอึดตา หรือเรามี เราเป็น เสียได้แล้ว เมื่อนั้นท่านก็จะเป็นผู้ข้ามพ้นจากความตาย มฤตยู, กล่าวคือความตายไม่สามารถจะมองเห็น และจับตัวคนที่เห็นโลกอยู่อย่างนี้ได้เลย. ข้อความเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงพุทธธรรม ที่เป็นเครื่องนำมาซึ่งสันติภาพอันแท้จริง.

ฉะนั้น ลองนึกดูเถิดว่า เมื่อบุคคลใฝ่สันติภาพ กระทำตนให้พ้นไปจากความโกลาหล วุ่นวายของการตกอยู่ใต้อำนาจของความตายได้แล้ว หน่วยของโลกคือ บุคคลคนนั้นก็สงบดับไป, มีแต่จะทำความสงบเย็นให้เป็นตัวอย่างแก่หน่วยโลก คือคนอื่น ๆ. แม้ว่าเราจะไม่สามารถทำคนของโลกให้เข้าถึงพุทธธรรมพร้อมกัน, แต่เราก็ไม่สามารถทำโลกให้ได้รับสันติภาพจากทางอื่นได้. สันติภาพของโลกมิได้ยาก เพราะเหตุว่าเวลานี้เรายังมีทั้งคนโง่และคนฉลาด ยังมีทั้งเด็กและผู้ใหญ่, ไม่สามารถจะให้เข้าใจพุทธธรรมอันลึกซึ้งทั่วกันได้; แต่ว่าพุทธธรรมยังประกอบด้วยประโยชน์อันสูงสุด คือสามารถที่จะปลดปล่อยแต่ละคน ที่มีปัญหาถึงขนาด ให้ก้าวเข้าถึงพุทธธรรมอันสูงสุดได้ในส่วนรวม หรือสันติภาพอันร่วมกัน, นี้ก็มีทางที่จะกระทำได้ โดยพยายามสั่งสอนอบรม ซึ่งกันและกันให้เข้าใจในสันติภาพนั้น เป็นการเข้าไปเจียบ ๆ ในโลกแห่งโกลาหล เพื่อยังสันติภาพให้เกิดขึ้นแทน เพราะไม่มีทางอื่นใดที่จะกระทำดีให้ดีกว่านั้น; ด้วยเหตุนี้สันติภาพส่วนรวมย่อมเกิดขึ้น.

ในการที่จะสร้างสันติภาพให้แก่โลกนั้นขั้นแรก ที่สุดก็คือ จิตที่ตัวเอง ทำที่ตัวเองให้เป็นผู้รู้จักสันติภาพก่อน, แล้วพยายาม

ที่จะขยายสันติภาพนั้น ให้แพร่หลายออกไปโดยกว้างขวาง ด้วยการจัดการศึกษาเผยแผ่ธรรมที่ถูกต้อง เป็นเหมือนกับกองทัพของพุทธธรรม ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะช่วยโลกได้ ค่อย ๆ รุกออกไปโดยลำดับ ๆ มากขึ้นเพียงไร โลกก็จะถูกดึงมายังสันติภาพมากขึ้นเพียงนั้น. การแพร่ของพระธรรมย่อมเป็นเสมือนหนึ่งกองทัพเหมือนกัน, เป็นกองทัพที่จะช่วยโลกให้หลุดพ้นจากโกลาหลและความแตกสลาย.

พุทธบริษัทที่หน้าที่จะต้องทำ, ต้องปฏิบัติหน้าที่ของคน โดยตรงจึงจะเป็นพุทธบริษัท คือหน้าที่แห่งการเผยแผ่พุทธธรรมนั้น; เมื่อพุทธบริษัทได้ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมนั้นแล้ว พุทธศาสนาก็จะเป็นประโยชน์แก่โลก. เมื่อเป็นดังนี้ก็ไม่มีสิ่งใดจะดีไปกว่านี้แล้ว, ไม่มีบุคคลใดที่จะได้ทำหน้าที่ที่ดีไปกว่านี้อีกแล้ว; เพราะเหตุนั้น ในเวลาที่ยังเหลืออยู่ต่อไปนี้ เราจะได้พูดถึง วิธีที่จะกระทำให้เกิดสันติภาพขึ้นเป็นปัจเจกชน ดังได้กล่าวมาแล้วว่าสันติภาพนั้นเป็นไปในคราวเดียวกันไม่ได้ เพราะยังหมายถึงคนโง่และคนฉลาดทั้งเด็กและผู้ใหญ่. เราจะต้องจัดการกับปัจเจกชนเฉพาะคน เท่าที่จะทำได้เสียก่อน คนเหล่านั้นเมื่อทำได้แล้ว ก็ย่อมจะขยายไปสู่ผู้ใกล้เคียงหรือแม้ที่สุดอนุชนผู้เป็นบุตรหลานของตน.

ปัญหาซึ่งจะพิจารณาเกี่ยวกับสันติธรรมหรือพุทธธรรมนั้น จะนำมาซึ่งสันติภาพ บางแนวเป็นขั้นสูง มีเป็นอย่างไรนั้น บางส่วนก็ได้กล่าวแล้วในธรรมกถาสามคราวข้างต้น, ในที่นี้จึงเป็น

อันว่า จะกล่าวเฉพาะบางแนวที่ยังไม่เคยกล่าว, และเฉพาะ แนวที่เกี่ยวกับสันติภาพที่เกี่ยวกับในส่วนที่เป็นปัจเจกชน อันสามารถ จะให้เกิดสันติภาพในส่วนรวมของโลกได้เท่านั้น.

เราพิจารณาเรื่องนี้ในฐานะกว้างกว่าธรรมดาเล็กน้อย คือเพื่อเห็นแก่มนุษยชาติ มากกว่าที่จะเห็นแก่พวกเราซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น ; เพราะเหตุว่า พุทธธรรมนั้นเป็นความจริงที่ ธรรมชาติกำหนดมาให้แก่มนุษย์ทุกคน ไม่ใช่มาให้เฉพาะคนใดคนหนึ่งหรือพุทธศาสนิกชนทั่วไป. เราจะพิจารณากันไปในแนวที่เป็น ประโยชน์แก่มนุษย์ชาติ กล่าวคือ โลกทั้งสันด้วย; เพราะเหตุว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมมีจิตใจเป็นอันเดียวกัน คือตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส เดียวกันทั้งนั้น.

ปัญหาข้อแรก ก็คือว่า ทำอย่างไรเราจึงจะสงบ, ทำอย่างไรเรา จึงจะได้รับสันติภาพอันแท้จริงในส่วนพุทธธรรม? คำตอบง่ายๆ ก็คือว่า เราจะต้องเข้าถึงสิ่งที่ความ โกลาหลตามเข้าไปไม่ได้.

ทำอย่างไรเราจึงจะ เข้าถึงความสงบ

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ทรง แสดงธรรมไว้ใน ทางเป็นสิ่งที่ว่า สงบจนอะไรบกรวนไม่ได้ โดย

พระพุทธานุญาตข้อหนึ่งว่า *อตถจฺจ ตสฺส น ปมาณมตฺติ — ประมาณยอมไม้ มีแก่สิ่งซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่, เยน นี วชฺชํ ตํ ตสฺส นตฺติ—การกล่าวสิ่งใด ๆ ได้*

ด้วยประมาณ เครื่องกำหนดอันใด ประมาณเครื่องกำหนดอันนั้น เอาไปใช้
กับเครื่องกำหนดกับสิ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่นั้น ไม่ได้, สพฺเพสุ ฌมฺเมสุ สมุหเตสุ—
เมื่อสิ่งทั้งปวงถูกเพิกถอนไปหมดสิ้นแล้ว, สมุหตา วาปตยาปี สพฺเพ—แนวแห่ง
ธรรมที่ไปใช้กล่าวกับสิ่งทั้งหลายนั้น ก็เป็นอันถูกเพิกถอนไปด้วยทั้งสิ้น. ข้อ
ความ^{๕๕}เป็นการชองสิ่ง^{๕๖}ๆ หนึ่งซึ่งเคยเรียกชอมาก่อนๆว่าพุทธธรรม
เป็นต้น^{๕๗}นั่นเอง.

ในที่นี้โดยเฉพาะ จักได้บรรยายโดยอาการที่เข้าไปได้
ในเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เรารู้จัก และวัดได้ประมาณได้. การ
ที่เรารู้จัก สิ่ง^{๕๘}ทั้งหลาย เราย่อมสามารถที่จะบอกได้ว่าสิ่งเหล่านั้นเป็น
อย่างไร เท่าไร แคไหน เมื่อไร ดังนี้ เป็นต้น, ในสิ่งที่เราสัมผัสด้วย
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นต้นนั้น เราสัมผัสและมีความรู้สึกสิ่งนั้น
ก็เพราะเหตุที่ว่า ความรู้^{๕๙}อันเป็นประมาณในสิ่งนั้นมีอยู่; เช่นเรา
รู้จักโต๊ะตัวหนึ่ง, ประมาณที่เราใช้กับโต๊ะตัวนั้นมี ประมาณในส่วน
ขนาด ก็ย่อมมีว่ากว้าง ยาวสูงเท่า^{๖๐}นั้นเท่า^{๖๑}นี้ มีหน้า^{๖๒}ที่อย่าง^{๖๓}นั้นอย่าง^{๖๔}นี้,
ประมาณในส่วนคุณสมบัติ ก็มีบอกได้ว่าทำด้วยไม้หรือด้วยเหล็กเป็น
ต้น, ประมาณในส่วนเวลาก็อยมจะบอกได้ว่า โต๊ะตัวนี้สร้างขึ้นเมื่อ
กี่ปีมาแล้ว ก็เดือนมาแล้ว หรือกี่วันมาแล้ว เป็นต้น; ดูที่โต๊ะก็พอจะ
รู้ว่าล่องกาลมาเท่าไร มาสักเท่าใด. ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็น
ของที่ไม่มีชีวิต เช่นโต๊ะ เราสามารถที่จะกำหนดด้วยประมาณโดย
ง่ายๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว, มิติความกำหนดความยาว ความสูง หรือ

ความนานของเวลา เช่น ชั่วโมง วัน ค่ำ เดือน ปี เป็นต้น ใช้กับสิ่งเหล่านั้นได้.

ในส่วน **สิ่งที่มีชีวิต** เช่นคนหรือสัตว์ ก็อย่างเดียวกับ **ประมาณเหล่านั้น** ก็ใช้ได้ในส่วนที่เป็นนามธรรม; เช่นความคิด ความนึกของเรา พุทธิของจิต ย่อมเลื่อนไปตามวัตถุที่เป็นยอดตั้งหรือที่เป็นแดนให้เกิดความคิด. เพราะฉะนั้น **ประมาณทั้งหลาย** ที่กล่าวมาแล้วก็ย่อมสามารถนำไปใช้กับความคิดหรือพลังความคิด ที่เราคิดอยู่ภายในใจของเราได้, **ปัญญาความรู้**ของเราก็คืออยู่ภายใต้กฎของ **ประมาณ** คือสามารถที่จะวัดได้ว่ามีปัญญาเท่าใดหรือสักเท่าใด, สร้างสมมานานเท่าใด, ขอบเขตปัญญา มีเท่าใด, ดังนี้ เป็นต้น. เมื่อเราทราบว่ทั้ง **นามรูป** และ **นามธรรม** เราอาจกำหนดได้วัดได้โดย **คุณสมบัติและขนาด**, ส่วนรวมเรียกว่า **ประมาณ**นั่นเอง.

ที่นี้ก็จะมีเงื่อนสำหรับขยายแนวต่อไปอีกว่า **สิ่งที่ตรงกันข้าม** ที่ไม่มีประมาณคืออะไรเล่า? พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงชี้สิ่งที่ตรงกันข้ามจนไม่สามารถที่จะกล่าวได้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไรตามภาษาของโลก, ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าโลกนี้จนเหลือเกิน ขาดแคลนเหลือเกิน, ขาดแคลนคำพูดที่จะใช้เรียกสิ่งซึ่งมีอยู่แต่ๆ มีอยู่มากมาย จนนอกขอบเขตของประมาณที่จะกำหนดได้ ตั้งอยู่ นานเกินขอบเขตของประมาณทางเวลาจะกำหนดได้ จนมนุษย์ไม่มีคำพูดที่จะเรียกสิ่งเหล่านั้น, ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านั้นมีอยู่อย่างใหญ่โตมโหฬารยิ่งกว่าโลกนี้ทั้งหมด หรือโลกนี้

ทั้งร้อยโลก พันโลก แสนโลก ก็ยังไม่ใหญ่โตเท่าสิ่งๆ นั้น ซึ่งอาจจะพูดได้เป็นเวลาหลายร้อยหลายพันปีก็จะไม่รู้จักจบ.

แต่เหตุใดคำพูดของมนุษย์ที่มีอยู่จึงไม่มีสำหรับพูดถึงสิ่งเหล่านั้น? นี่ก็เพราะเหตุว่า สิ่งๆ นั้นไม่เคยขึงแวงเข้ามาในสายตาหรือความคิด ความนึกของมนุษย์นั้นเลย, มนุษย์จึงไม่สามารถเข้าถึงสิ่งๆ นั้นซึ่งเป็นนิวส์ซาร์ คือตรงกันข้ามกับสังขารของโลก, ซึ่งเป็นพระนิพพานคือเป็นสิ่งที่ดับของความทุกข์ทั้งปวง, หรือ อสังขตะคือสิ่งที่เหตุปัจจัยปรุงไม่ได้; เพียงสามอย่างนี้เท่านั้น เราก็จนคำพูดที่จะใช้บรรยาย จึงยืมคำพูดที่มีอยู่อย่างขาดๆ แคลนๆ ของโลกนี้ไปบรรยายสิ่งนั้น.

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าสิ่งที่เรารู้จัก, สิ่งในโลกรู้จักโลกก็มีประมาณตฤติ เครื่องวัดสิ่งนั้นๆ; แต่สิ่งที่โลกไม่รู้จัก โลกก็ขาดเครื่องนับสิ่งนั้น, วาทบทคือแนวการบรรยายแห่งถ้อยคำซึ่งจะใช้บรรยายถึงสิ่งนั้น ก็ไม่มี; เมื่อเป็นดังนี้ก็ย่อมเป็นการลำบากที่จะพูดถึง; แต่เพราะเหตุไม่มีสิ่งที่เอาตัวรอดจากห้วงความทุกข์คือเข้าถึงสันติธรรมได้ ก็ดิ้นรนเพื่อเข้าถึงอมตธรรมหรือสิ่งๆ นั้น. เราจึงต้องพยายามศึกษากันตามสมควร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าประมาณไม่มีแก่สิ่งที่ไม่มีตั้งอยู่ หมายถึงถึงว่าถ้ามีการตั้งอยู่ สิ่งนั้นก็ต้องมีผู้แต่งตั้ง หรือผู้ตั้ง; เช่น

โต๊ะตั้งอยู่ก็ต้องมีเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งให้เกิดโต๊ะขึ้นมาแล้วตั้งอยู่, เมื่อถูก
 ปรุงแต่งให้เกิดมาตั้งอยู่ก็ย่อมอยู่
 ภายใต้ของการแตกสลายไปเอง
 เพราะเหตุว่าสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง
 มาต้องมีการเปลี่ยนแปลงเป็น
 ธรรมดา, สิ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่ก็พึงดู
 ว่าสิ่งนั้นไม่มี เพราะเหตุว่า สิ่งใดมี สิ่งนั้นต้องตั้งอยู่; เมื่อมา
 มีการมีดังนี้ ถ้าไม่มีการตั้งอยู่, ก็คงจะให้เกิดการฉงน. พุทธธรรม
 คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ หรือเข้าถึง นั้น คือสิ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่
 นั้นเอง; แต่มีคำว่ามีนี้ ถ้าทำนงทั้งหลายเข้าใจเหมือนกับควมมีของ
 สิ่งทั้งปวงในโลกนี้ ก็จะเป็นการผิด เป็นการเข้าใจที่ตรงกันข้าม, คือ
 ควมมีความเป็นของสัตว์ และนามและรูปนั้น มีอยู่โดยอำนาจ
 ของการที่ไหลเวียนของสังขาร หรือของสิ่งเหล่านั้นนั่นเอง. ควม
 มีอยู่ที่ปรากฏเป็นอย่างนั้น คือวงกลมของการไหลเวียน. ธรรมชาติ
 เหล่านี้คือธรรมชาติที่ไหลเวียนล้วนๆ คือเท่าที่เรารู้จัก และเท่าที่เรา
 ยึดถือเอาเป็นตัวเราเองด้วย; แต่ธรรมชาติอีกฝ่ายหนึ่งที่ไม่มีการ
 ไหลเวียน ที่อยู่สงบในตัวเองเป็นศานติ คือควมสงบอย่างนี้ไม่มีสิ่งอื่น
 เสมอเหมือน แต่ก็เป็นธรรมชาติ นั้นเหมือนกัน, สิ่งนั้นมีอยู่ได้
 โดยไม่ต้องมีควมมี คือการไหลเวียน จึงเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามด้วย
 ประการทั้งปวง.

**สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง
 ย่อมอยู่ภายใต้ของ
 การแตกสลาย**

ถ้าจะเข้าใจ โดยสรุป ก็ย่อมจะกำหนดว่า สิ่งที่เราเรียกว่า
 ธรรมชาติๆ นั้น มีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกัน: ประเภทหนึ่งเป็น

ธรรมชาติที่เรียกว่าสังขาร คือการไหลเวียนให้มีปรากฏ, แสดงปรากฏออกมาเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ เท่าที่เรารู้จักกันว่าโลก แล้วยังมีธรรมชาติอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งตรงกันข้าม ซึ่งเป็นวิสังขาร ไม่มีการไหลเวียน, เพราะฉะนั้นจึงไม่มีปรากฏการณ์เช่นเดียวกับที่ปรากฏการณ์ทางโลก แต่มีปรากฏการณ์ทางฝ่ายปัญญา. โลกหรือสิ่งทั้งหลายมีปรากฏการณ์ปรากฏแก่จักขุของคนธรรมดา หรือของนักศึกษาทงโลกจันใด, ธรรมชาติในวิสังขารซึ่งไม่มีปรากฏการณ์ชนิดนี้, แต่มีปรากฏการณ์ชนิดอื่นซึ่งตรงกันข้าม ปรากฏแก่ดวงตาและแก่ปัญญาของบุคคลผู้มองเห็นแล้ว, คือเข้าถึงพุทธธรรมแล้วโดยอาการที่เท่ากันหรือยิ่งกว่า.

สิ่งที่เรียกว่าปรากฏการณ์ หรือความปรากฏของโลกเท่าที่ปรากฏแก่เรา เราเข้าใจว่ามันปรากฏเด่นชัดกระนั้นหรือ? ความจริงหาเป็นดังนี้ไม่, ความที่มองเห็นเป็นอย่างไรนั้นอย่างนั้น, เป็นรูปเป็นสีอย่างนั้นอย่างนั้น, ก้อยู่ที่ ความหลง ความประพฤติในเครื่องมือสำหรับสัมผัสของเราเอง. โดยแท้ๆ

**รู้จักธรรมชาติสังขาร,
วิสังขาร แล้วจะเข้าใจ
พุทธธรรม จะมีสันติภาพ**

ในส่วนโลก ส่วนสังขารแท้ๆ คนก็ยังอ่านไม่ถึงความจริง เข้าใจยังไม่ทันบรรลุถึงความจริง, ความปรากฏในส่วนที่ตรงกันข้าม คือฝ่ายวิสังขารก็ยิ่งยากไปกว่านั้น; เมื่อพุทธธรรมมีอยู่ในฝ่ายนั้นก็เป็นการยากที่จะเข้าใจกันได้ง่าย ๆ. ถ้าท่านจะพยายามแล้วพยายามอีก จน

เข้าใจพุทธภาษิตซึ่งทรงชี้ถึงสิ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่, มีโดยไม่ได้ตั้งอยู่
นี้ได้แล้ว จึงจะได้ชื่อว่าเข้าใจพุทธธรรมจนถึงที่สุด.

อยากจะกล่าวยืนยันยืนยันเสมอไปว่า ความปรากฏของวิสังขาร
นั้นมี การปรากฏย่อมจะเด่นชัดภายใน กว่าความปรากฏของ
สังขาร ในโลกนี้เป็นในไหน ๆ; แต่เพราะเหตุที่เรา ขาดแคลนคำที่จะ
ใช้บรรยาย, คนที่ไม่เคยบรรลุ เพียงแต่ได้ยินได้ฟังก็ยังไม่
และยิ่งกว่านั้น ยัง ขาดปัญญาที่จะมองเห็น สิ่งเหล่านั้นด้วยตนเอง.

สันติภาพจะเกิดจากพุทธธรรมอยู่ที่นี้ คืออยู่ที่สิ่งที่ตรงกัน
ข้าม กับที่พยายามมองพยายามอธิบายแล้วอธิบายแล้วว่า มีอยู่โดยที่ไม่
ต้องมีความมี จนมีหนทางที่พูดเป็นอย่างนั้น; แม้สมเด็จพระบรม-
ศาสดาเองก็ได้เคยทรงใช้โวหารปฏิเสธว่า น ปมาณมตติ คือพูดได้แต่
เพียงว่า ไม่ยอมรับสิ่งที่เห็นนั้นทั้งหมด ในทางกายและใจหรือรูปนาม
ที่เราเห็นและรู้สึกกันนี้ ที่มีดำ สูง กว้าง ยาวอย่างไรนั้น ไม่ใช่ทั้งนั้น;
นอกจากนั้นต่างหากคือ อายตนะอันหนึ่ง ที่เรียกว่านิพพาน.
อายตนะอันหนึ่งนี้ไม่ใช่หมายถึงตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของบุคคลใด
บุคคลหนึ่ง. อายตนะนี้หมายถึงเพียงว่าสิ่งหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเราจะ
รู้สึกสัมผัสได้ แต่ไม่ใช่จะรู้สึกสัมผัสได้ด้วยหู ตา จมูก ลิ้น กาย
ใจนี้, แต่สัมผัสได้ด้วยอำนาจขั้นปัญญา ซึ่งเป็นขั้นพิเศษอันเดียว.
เมื่อมีปัญญาถึงขั้นนั้นแล้ว ปัญญาก็จะมองข้ามสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่
ปรากฏมาแล้วแต่กาลก่อน หรือกำลังปรากฏอยู่ที่นี้ ที่เป็นฝ่ายโลก

สังขารทั้งสี่ รุกก็สังขารนั้นสังขารด้วยตนเอง เฉพาะกว้าง สูง ยาว ต่ำ หรือว่ามีอายุยืนยาวเท่าไร, สิ่งนั้นในส่วนขนาด ทำหน้าที่ไม่มีประมาณ จะวัด, ในส่วนอายุทำหน้าที่ไม่มีประมาณจะกล่าวว่ามีอายุเท่าใด. ประมาณในส่วนขนาด จึงกล่าวได้ว่า ไม่มีขนาด, ประมาณในส่วนอายุ จึงกล่าวได้ว่าเป็นนิรันดร์ คือตลอดกาลไม่มีระหว่าง, สิ่งๆ นี้ ตรงกันข้ามกับสิ่งทั้งหลาย.

ขอให้ท่านทั้งหลายเทียบเคียงมาโดยแนวๆ เดียว เพราะมีเวลาจำกัด, ขอให้พิจารณาตามแนวที่ว่า สิ่งทั้งหลายเหล่าใดที่วัดได้ สิ่งเหล่านั้นเป็นอย่างไร, เมื่อสิ่งใดที่วัดไม่ได้ สิ่งนั้นจะเป็นอย่างไร, ข้อนี้เป็นคำถามที่จะต้องฝากไว้ให้ท่านคิด ท่านนึก. เมื่อมีการพิจารณา โดยแน่นอนบ่อยๆ ท่านก็จะเข้าใจถึงสิ่งที่ว่าไม่อยู่ใต้อำนาจของประมาณ ซึ่งเมื่อบุคคลรู้แล้ว ก็สามารถที่จะทำให้เป็นผู้อยู่นอกอำนาจของความตาย. คนที่เห็นพุทธธรรมนั้น ย่อมเห็นความตายของฝ่ายที่ไม่ใช่พุทธธรรมหรือไม่ใช่วิสังขารนั้น เป็นของสักแต่ว่าธรรมชาติส่วนที่หมุนเวียนล้วนๆ ปราศจากตัวเรา.

สิ่งใดที่เป็นรูป เป็นเพียงธาตุแบบต่างๆ, สิ่งใดที่เป็นนามเป็นเพียงจิตใจ, นามธรรมซึ่งมีเหตุปัจจัย อย่างเดียวกันกับรูปธรรม, นามธรรมหรือจิตใจได้อาศัยรูปธรรม แล้วความคิดพิเศษได้แก่ความเคลื่อนไหวของนามธรรมและจิตนั้น จะสำเร็จเป็นรูปเป็นภาพ ความคิด เขาเรียกว่าความคิดความรู้สึก. ความรู้สึกนั้นแล่น

ไปตามอำนาจสิ่งแวดล้อมข้างเคียง, แล้วแต่สิ่งแวดล้อมข้างเคียงนั้น จะดึงจะจูงไปให้มีรูปร่างความคิดอย่างไร. เมื่อสิ่งแวดล้อมข้างเคียง ล้วนแล้วแต่สิ่งที่มีความหลง มีกิเลสข้างในเป็นเครื่องรับอยู่แล้ว จึงมีหลงฝ่ายเดียว, จิตใจหรือนามธรรมเหล่านั้นจึงเกิดความสำคัญ ตัวของตัวเองขึ้นว่า ฉันคือฉัน ฉันเป็นฉัน, นั่นเป็นฉัน นี่เป็นฉัน อย่างนี้เป็นต้น, มีความรู้สึกเกิดขึ้นมาในจิตนั้น เพราะอำนาจ สิ่งแวดล้อมที่จูงไปในทางผิดว่า ฉันมีอยู่, เดียวฉันเป็นคนที่มีอยู่, เดียวฉันมีคุณสมบัติอย่างนั้นอย่างนี้, มีความรู้สึกเป็นไปโดย ทำนองเปรียบเทียบ; เมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า คนนั้นดีกว่าฉัน คนนั้นเสมอกับฉัน คนนั้นเลวกว่าฉัน ซึ่งเป็นความสำคัญผิด ด้วยเหตุอันเดียว คือมีตัวฉันขึ้นมา.

ถ้าหากสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไม่ได้ทำให้เกิดความเห็นผิด เป็นไปในการทำนองที่ว่าตัวฉันจะเกิดขึ้นแล้ว ตัวฉันก็จะไม่มี; เมื่อตัวฉัน ไม่มีแล้ว ความเปรียบเทียบที่ว่าดีกว่าหรือเสมอกัน หรือด้อยกว่าก็มี ไม่ได้, สันติภาพก็มีได้เอง. เหตุที่ว่าสัตว์เหล่านั้นมานะอหังการก็เป็น เหตุให้รู้สึกว่าคุณดีกว่า หรือเสมอกัน หรือด้อยกว่า, มานะอหังการยังคง มีอยู่เพียงใด โลกก็ไร้สันติภาพ อยู่เพียงนั้น, ถ้าหากว่าจิตใจยังถูก สิ่งแวดล้อมดึงไปตามอำนาจแห่งตัณหาเพียงใด มานะอหังการก็ยังคง มีอยู่เพียงนั้น. เพราะฉะนั้นที่อัน สำคัญที่สุดก็คือจะเอาตัวเราออก

**เมื่อยังมีมานะ
อหังการ, แล้ว
โลกก็ไร้สันติภาพ**

ทั้งเสีย ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า คำพูดของโลกมนุษย์มีน้อยไป, ไม่พอใช้กับความหมายคำว่าปัญญา. ต้องใช้คำว่า ตน กับสิ่งที่ไม่ใช่ตน เพราะเหตุว่า ถ้าไม่พูดว่าตนแล้วก็ไม่รู้จะพูดว่าอย่างไร; ที่จะพูดกันนั้น เป็นการ ชั่งสิ่งนั้น โดยตรง ก็ต้องชั่งตรงไปยังจิตว่า จิตนั้นเองจะต้องถอนความสำคัญผิด ทำตนเป็นอิสระจากสิ่งแวดล้อม ให้จิตมีความสว่างแจ่มใสเกิดขึ้น จนรู้ว่าตัวมันเองนั้นแท้ ๆ ก็คือธรรมชาติในส่วนสังขาร เป็นมาตามอำนาจที่ปรุงแต่งซึ่งเป็นธรรมชาติแท้ ๆ, เป็นธรรมชาติล้วน ๆ อย่างเดียวกันกับเป็นธรรมชาติฝ่ายนามธรรม ผิดจากรูปธรรมน้อยเท่านั้น.

ธรรมชาติฝ่ายจิตใจนี้ ได้รับสิ่งแวดล้อม แล้วก็เกิดความสำคัญผิดหลงได้ต่าง ๆ จนเกิดหลงว่าตัวเองเป็นตัวเอง คือเป็นขันธ์เกิดขึ้นมา, เกิดเป็นโมหะขึ้นมา คือ ความเปรียบเทียบว่าดีกว่า เสมอกัน ด้อยกว่าขึ้นมา; ความวุ่นวายโกลาหลของโลกเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้. เมื่อจิตนั้นเอง ซึ่งเมื่อพูดโดยความจริงก็พูดได้เพียงว่า จิตของจิตนั้นเอง, ไม่ใช่ของท่านหรือของฉัน, ให้รู้สึกถึงความโง่ความหลง ความกระหาย ความเจ็บปวดอย่างรุนแรง อันเกิดจากความหลงของตนมาแต่หนหลัง, เห็นความสำคัญผิดนั้นเกิดมาจากความคิดผิด, และตัวมันเองไปมัวเข้าใจผิดในสิ่งแวดล้อม. เมื่อลืมหายขึ้นมาในโลกนี้ก็หลงไปตามอำนาจของสัญชาตญาณ : อยากรมีตัวของตัว, มีความรักตัว, มีความกระหายไปในทางที่จะสืบพันธุ์ ให้ยังคงมีอยู่ต่อไป, นั่นก็คือกฎธรรมชาติของตัณหา หรือ ธรรมชาติฝ่ายสังขารที่ปรุงแต่งจิตใจเท่านั้น, ไม่ใช่ความนึกคิดของตัวตน

คนใด, คนไหน. แล้วจิตนั้นจะรู้สึกว่าจะตัวเองไม่มีตัวของตัวเอง, เป็นเพียงสังขารที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมา, แล้วก็ถึงความสลาย คือ ความดับ; หมายความว่าจิตนั้นหลุดพ้นจากความโกรธความหลง ถึงความดับ ก็ไม่มีความไหลเวียนอีกต่อไป.

ความสงบ หรือสันติธรรม สันติภาพ กล่าวคือธรรมชาติ เป็นฝ่ายวิสังขารออกมาแทน นั่นคือตัวสันติ อันเป็นตัวยิ่งใหญ่ เป็น ตัวยิ่งใหญ่ของจักรวาล เป็นตัวที่เที่ยงแท้ถาวร ที่วัดขนาดไม่ได้ ที่วัดอายุไม่ได้, เป็นพุทธธรรม ซึ่งเมื่อเข้าถึงแล้ว จิตก็หลุดจากฝ่ายโลกีย-ธรรมเห็นเป็นเพียงของไหลเวียนอยู่ชั่วขณะๆ นำหัวเราะเยาะมากกว่า จะมีความหลง; ตัวเองหมดความหลงในตัวเอง เป็นคนรู้จักตัวเอง ความอึดความพอก็เกิดขึ้นเอง.

ทำไมความอึดความพอก็เกิดขึ้นเอง? เพราะว่าเมื่อรู้จักว่าตัว เป็นอยู่อย่างนี้ ก็ไม่มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งโลก; เมื่อมีตัวเราตัวฉัน ต่างหาก จึงเกิดโลก มีสิ่งที่จะบำรุงบำเรอตัวฉัน. ครั้นไม่มีตัวฉัน เพราะเหตุว่าจิตรู้จักตัวเองว่าเป็นอย่างไรแล้ว อัสมีมานะ egoism ตัวเรา ไม่มีโดยเด็ดขาด, ไม่ใช่แก่งว่าไม่มีโดยปากว่า เหมือนกับคนที่ เขารับว่าเขามี นั่นเป็นการมีโดยการยึดตัวเอง แล้วถ้าตัวฉันไม่มี, ตัวฉันจะต้องการอะไร; เพราะว่าไม่มีผู้ต้องการ. บรรดาสิ่งที่เคย เป็นวัตถุแห่งความต้องการทั้งหลายเหล่านี้ บัดนี้ก็กลายเป็นสิ่งที่ตรง กันข้าม เพราะเหตุว่า จิตที่หลุดพ้นก็คือจิตที่รู้จักโลก ๆ ทั้งหลาย ในสากลจักรวาล, จิตก็ถึงเข้ากับความไม่ยึดถือสิ่งใด ๆ. ตัวจิตเอง

ก็เป็นของโลกๆ ซึ่งนับรวมมาเกี่ยวข้องกับโลกในสากลจักรวาลเหมือนกัน แต่ว่า ในเวลาที่ยังตั้งอยู่ไม่ดับ คือที่เราสมมุติว่ายังมีชีวิตอยู่เป็นภพนี้ เป็นจิตที่อาจโยงไปถึงสันติภาพหรือสันติธรรม คือความสงบเย็นได้โดยแท้, เป็นจิตที่เย็นไม่ต้องมีตัวตนเอง ไม่ต้องอาบ้ำน้ำ แต่ก็ต้องเย็นแสนที่จะเย็น คือความเย็นของจิตใจของธรรมชาติหรือของสังขาร. ตัวมันเองทำความเย็นให้แก่ตัวมันเอง เพราะว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสังขารด้วยกัน ตัวเองก็จะเปลื้องเครื่องยึดเหนี่ยวของตัวเองหลุดพ้นไป ไม่มีใครตรวนที่ผูกมัดเพราะอำนาจที่เป็นของสันติภาพ หรือพุทธธรรมที่แท้ ซึ่งครอบงำจักรวาลตลอดทุกจักรวาล ตามที่เป็นไปเห็นปานดังนี้ ข้อมเป็นความอึดเป็นความเย็น โดยไม่ต้องมีตัวตนก็ได้, เป็นความเย็นและความอึดของจิตนั่นเอง. เมื่อยังอยากจะสมมติเป็นคนเรานั่ง นอน ยืน เดิน เคลื่อนไหวในโลกนี้ แต่ก็เป็นการสมมติที่เรียก ผู้นั่ง นอน ยืน เดิน นั้นว่าคนนั้นว่าคนนั้นเอง; แม้พระพุทธเจ้าเอง หรือพระอรหันต์ทั้งหลาย ก็ต้องยืมค่าของชาวบ้านเท่าที่โลกธรรมดาใช้ ไปใช้กับท่าน จนดูๆ ว่าท่านก็มีตัวตนเหมือนกับเรา.

ที่เป็นดังนี้ก็เพราะเหตุว่า โลกขาดคำพูดที่จะใช้กับคำว่า หลุดพ้น, สิ่งที่จะหลุดพ้นที่มีอยู่กับโลกนั่นเอง. ความสงบเย็นเห็นปานนี้ เกิดขึ้นได้แกจิต ก็เพราะจิตสลัดความหวั่นไหวที่ห่อหุ้มตน ที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมได้, และมีความอึดพอแล้ว, ตัวจิตนั้นมีเหตุปัจจัยก็จะถึงความดับไป. สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ก็ยังคงอยู่เช่นเดียวกับที่เคยมีอยู่มาแล้ว, และสิ่งนี้เองที่เรียกว่า สิ่งซึ่งไม่ได้

ตั้งอยู่ แต่มีตัวอยู่ โดยพูดว่าอสังขตะ คือสิ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่. “*อตฺถงฺก ตฺสส น ปมาณมตฺติ*” — *ประมาณย่อมไม่มีแก่สิ่งซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่*; หมายความว่า คำว่าตั้งอยู่ ใช้กับสิ่งที่มีปรากฏการณ์ตั้งอยู่ คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่มีปรากฏการณ์หรือมีอาการตรงกันข้ามหมด.

สมเด็จพระบรมศาสดาถึงแก่อับจนในถ้อยคำที่จะใช้กับสิ่งๆ นั้นเหมือนกัน พระองค์จึงได้ *ตรัสว่า* *สิ่งนั้นไม่ได้ตั้งอยู่*, แต่ก็ทรงรับรองว่า สิ่งนั้นมีเป็นอสังขตะ เป็นวิสังขาร เป็นอมตะ เป็นพระนิพพาน เป็นตัวสงบ เป็นตัวสันติธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่ง ซึ่งมีอยู่เองแล้ว ซึ่งมีอยู่ในที่ทั้งปวง ตลอดเวลาทั้งปวงอยู่เองแล้ว.

สันติภาพและสันติธรรมมีอยู่ในที่ทั้งปวง ไม่ยกเว้นในที่ใด, มีอยู่ตลอดเวลาทั้งปวงไม่ยกเว้นระยะเวลาไหน; แต่ทำไมโลกจึงไม่ประสบสันติภาพ? โลกกำลังเดือดร้อน เพราะขาดแคลนสันติภาพทั้งๆ ที่สันติภาพตั้งอยู่ มีอยู่ในที่ทุกแห่ง, ที่นี้ ในห้องประชุมนี้หรือที่ไหนๆ ก็ตาม ในพรหมโลกก็ตาม มีสันติภาพหรือสันติธรรม คือตัวพุทธธรรม หรือสิ่งที่พยายามอธิบายแล้ว พยายามอธิบายเล่า ก็มีอยู่โดยไม่ต้องตั้งอยู่นั้นเสมอกันหมด. แต่ทำไมโลกนี้จึงขาดแคลนสันติภาพ? โลกนี้ขาดแคลนสันติภาพ ก็เพราะไม่สามารถจะคว้าเอาสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ มือ, หรือยิ่งกว่า

**สันติภาพมีอยู่ในที่ทั้งปวง
แต่คว้าเอามาไม่ได้**

ใกล้ ๆ มือ, หรืออยู่ในมือ หรือยิ่งกว่าอยู่ในมือ ก็ว่าอยู่ในที่สิ่ง
ทั้งปวง. พุทธธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น คว้ามาได้จากสิ่ง
ทั้งปวง ถ้าหากว่าจะรู้จักคว้า.

เรามาประชุมในที่นี้ ก็เพื่อจะแก้ปัญหาเรื่องขาดแคลน
สันติภาพ จึงขอให้ท่านทั้งหลายพยายามที่จะคิดจะนึกตามแนวที่
พระองค์ได้ทรงแสดงไว้, พระองค์ได้ทรงพยายามคิดค้นจนพบว่า สิ่ง
ใดบ้างที่เอาประมาณไปใช้, และสิ่งใดบ้างที่เอาประมาณไปใช้กำหนด
ไม่ได้, ไม่อยู่ได้วิสัยของประมาณ แล้วจงอาศัยความเข้าใจอันนั้นเป็น
แนวก้าวเข้าไปตามลำดับๆ, ในที่สุดจิตก็จะเปลี่ยนปลดจากสิ่งที่
หุ้มห่อได้ โดยแน่แท้ เพราะว่าจิตนี้แม้จะหลงไหลเข้าไปเกาะเกี่ยวที่สิ่ง
ทั้งปวง, ที่ติดเข้าไปเกาะเกี่ยวสิ่งทั้งปวงได้ก็เพราะเหตุว่า สิ่งทั้งหลาย
ทั้งปวงเหล่านั้น มีประมาณดังกล่าวมาแล้วข้างต้น. เมื่อจิตไปรู้จัก
สิ่งที่ตรงกันข้าม คือที่ไม่มีประมาณ, ที่ประมาณกำหนดไม่ได้, ก็
แปลว่าจิตได้ละแล้วจากโลกียธรรมทั้งหลาย, ละแล้วจากสิ่งที่อยู่ได้
อำนาจของประมาณ; เมื่อนั้นจิตก็พบสันติภาพรอบๆ ตัว ที่น
บัดนี้, และในที่ตลอดทั้งปวงตลอดอนันตกาล.

สันติภาพ สันติธรรม อันเกิดจากพุทธธรรมเห็นปานนี้
ย่อมจะนำมาซึ่งประโยชน์ให้แก่ตัวเรา. เราก็จะพบว่าที่เราจะแสวง
หาสันติภาพชนิดใดชนิดหนึ่งก็สุดถึงที่หลังนี้ด้วยการสงครามแล้ว ก็ต้อง
เข้าใจว่า แสวงด้วยการสงครามภายใน คือพยายามที่จะรบ รบ

ด้วยอาวุธ ด้วยปัญญา ทำลายข้าศึก คือทำลายความโง่ ความหลงให้หมดสิ้นไป; อย่างที่พระองค์ ตรัสว่า พวกเธอจงรบมันด้วยอาวุธ คือปัญญา เธอจงรักษาแนวรบที่เธอรุกเข้าไปได้นั้นไว้ และจงรุกเข้าต่อไปเถิด.

ถ้าเราจะมองดูสันติภาพตามแนวที่บรรยายนี้ ในแง่ของเศรษฐกิจ ก็คงเข้าใจเถิดว่า เราสละสิ่งที่ไม่มีความอะไรเลยกล่าวคือ กำล้างร่างกาย ชีวิตจิตใจ ซึ่งเป็นของโลก ๆ นั้น มาแลกเปลี่ยนเอาอมตะธรรมหรือพุทธธรรม ซึ่งมีอยู่ในที่ทั่วไปเป็นกำไรอันมหาศาล, เป็นกำไรชนิดที่ไม่เคยมีบุคคลใดในโลกนี้กระทำการค้าได้กำไรอันมหาศาลเห็นปานดังนี้.

ถ้าเรามองพุทธธรรมตามแนวที่กล่าวมานี้ ตามแง่แห่งศิลปะ เราจะเห็นได้ว่า ไม่มีศิลปินไหนจะยอดเยี่ยมไปกว่าศิลปินนี้. ความหมายของศิลปินทั้งหลายนั้น ได้แก่การกระทำสิ่งที่ประกอบไปด้วยความงามโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง โดยอาการที่สามารถจะครอบงำจิตใจของบุคคลผู้ได้ประสบพบเห็นในระหว่างนั้น ไปตามความต้องการของศิลปินนั้น ๆ ได้. ตัวเราเองจงพิจารณาเถิดเถิดว่า ถ้าสามารถจะบำเพ็ญศิลปะของชีวิตโดยวิธีอันละเอียดสุขุมที่จะให้ตัวมันเองถอนตัวมันเอง เพื่อจะให้จิตนั้นเองสละความยึดถือตัวมันเอง, เหมือนความเป็นศิลปะละเอียดสุขุมเพียงใด ครั้นสำเร็จรูปเป็นการสงบเย็น จะเห็นว่างามเหลือที่จะ

**พึงครองชีพตามแนวศิลป์
ของพระพุทธเจ้า**

งามได้ มันจะสามารถครอบงำ เอาจิตใจของบุคคลที่มีปัญญาไว้ได้สักเพียงใด ก็คงดูตัวอย่างที่พระอรหันต์ทั้งหลายพากันสนใจในการบำเพ็ญตนตามแนวและศิลปของการครองชีพของพระพุทธเจ้า นั่นเถิด.

ถ้าหากว่าจะมองดูพุทธธรรมหรือสันติภาพอันแท้จริงนี้ ตามแนวของอารยวัฒนธรรม นั้นย่อมหมายถึงความจริงของทางความคิดและปัญญาของมนุษย์ที่ล้าออกไปจากแนว ที่ธรรมชาติกำหนดให้, แต่วัฒนธรรมที่เป็นการเข้าถึงพุทธธรรมอันสูงสุดนี้ ย่อมเป็นยอดแห่งวัฒนธรรมทั้งหลาย; เพราะว่าแนวทั้งหลายที่ธรรมชาติกำหนดให้ นั้น ไม่มีแนวใดที่จะไกลยิ่งไปกว่าแนวนี้ กล่าวคือ ขอบเขตแห่งโลกุตระธรรม คือแนวที่ออกไปพ้นจากโลกซึ่งไม่เคยมีวิวัฒนาการปัญญาของมนุษย์ในสมัยอื่นใด นอกจากสมัยของพระพุทธเจ้าจะวิวัฒน์ขึ้นไปถึง จึงเป็นวัฒนธรรมอันสูงสุดของวัฒนธรรมทั้งหลาย.

ในส่วนการศึกษานั้นก็ตาม ถ้าหากว่าใครนึกถึงว่า การศึกษาทั้งหลายของโลกนี้เป็นไปเพียงเพื่อช่วยให้มีการเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง หากเกียรติยศชื่อเสียงได้ เท่านั้นแล้ว การศึกษาที่สามารถจะทำให้บุคคลกลายเป็นบุคคลที่ไม่รู้จักทุกข์อีกเลยต่อไปนั้น จะเป็นการศึกษาที่สูงที่สุดสักเพียงใด, บุคคลผู้มีความรู้จนสามารถที่จะไม่มีความทุกข์อีกต่อไปนั้น ท่านเรียกว่า พระอรหันต์. พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ที่เหลียวไปทางไหนก็พบแต่สันติภาพหรือสันติธรรม เพราะเหตุว่าสันติภาพหรือสันติธรรมมีในที่ที่ปวง ดังได้กล่าว

มาแล้วนั่นเอง. คนธรรมดาจะคว่ำสีกเท่าใดก็ไม่พบ, พระอรหันต์
นั่งอยู่เฉย ๆ ก็ถูกอาบรดด้วยสันติภาพสันติธรรม แม้ในยาม
หลับก็ ซึ่งเต็มไปด้วยลูกระเบิดที่ทิ้งมาดั่งท่าฝน, แทนที่จะเป็นความ
เดือดร้อน คงให้กลายเป็นความเย็นของสันติภาพ; เพราะเหตุว่า
มัจจุราช คือความตายย่อมไม่สามารถจะจับตัวบุคคล ซึ่งเห็นแจ้งโลกว่าเป็น
ความหลง เพราะเขา ได้มองเห็นสิ่งที่ 'ไม่ได้' อยู่ใต้อำนาจของประมาณ
ดังที่กล่าวมาแล้ว. เมื่อคนทั้งหลายพากันเดือดร้อนอยู่ แต่ผู้ที่เข้าถึง
พุทธธรรมพากันสงบเย็น, เมื่อโลกทั้งหลายกำลังโกลาหลวุ่นวาย กลัว
สิ่งที่ไม่น่าจะกลัว กลัวด้วยความหลง, ทั้ง ๆ ที่ความจริงไม่ควรจะกลัว
ทั้งที่เราเห็นว่าความทุกข์ทั้งหลายมีอยู่อีกมาก ในบรรดาคนที่กลัวลูก
ระเบิดทั้งหลาย; เมื่อเทียบส่วนแล้ว ก็กลายเป็นว่าความทุกข์หรือ
ความกลัวนั้น เป็นความกลัวเปล่า ๆ ปลื้ ๆ, เพราะในอัตราคนตั้ง
หลายหมื่นหลายแสนจึงจะถูกลูกระเบิดตายสักคนหนึ่ง; เมื่อเป็น
เช่นนั้นแล้ว ความผิตันนั้นก็อยู่ที่ความหลง ไม่ใช่ความจริง.

ความทุกข์เกิดจากความโง่เขลาถึงกระนั้นก็ดี เมื่อมีบุคคล
หนึ่งที่ตายไปเพราะอำนาจทำลายของลูกระเบิด คนทั้งหลายจะพากัน
เห็นว่า เป็นของร้ายแรง น่าสยดสยอง; แต่ความจริงสิ่งซึ่งร้ายแรง
ยิ่งกว่าลูกระเบิดซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า มหุพพิพ คือ สิ่ง
ที่น่ากลัวอันตรายทั่วไปยังมีอยู่, และสิ่งนั้นกำลังตกอยู่บนศีรษะของ
คนทั้งหลายอยู่โครม ๆ, กำลังตกอยู่ข้างหลังของคนทั้งหลาย, กำลัง
เป็นอยู่ดังนี้ทั้งกลางวันและกลางคืน, แต่ก็ไม่ค่อยมีใครกลัว, ซึ่งเป็น

สิ่งที่กระทำความหลงราญอยู่ทุกขณะจิตก็ยังไม่มีการกลัว, มีแต่คนกลัวถูกระเบิดที่จะตกลงมาจากเครื่องบิน ซึ่งเทียบส่วนแล้ว หลายหมื่นหลายแสนคนกว่าจะมีคนเป็นอันตรายสักคนหนึ่ง. แม้อันตรายนั้นจะไม่ร้ายแรงไปกว่าอันตรายอันเกิดจากความโง่เขลาของตน ก็เกิดความร้อนในจิตใจจนไม่สามารถจะประสบสันติภาพ อันมีอยู่ทุกสถาน. ตามเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พระนิพพานอันเป็นอมฤตนั้น มีอยู่ทุกสถาน ไม่จำกัดประมาณในส่วนขนาด, มีอยู่ทุกเวลาทุกกาลทุกเมื่อ, ไม่จำกัดประมาณในส่วนระยะเวลา เราจะเอาที่ไหนเมื่อไรก็ได้ ดังนี้, แล้วกลับไม่มีคนเอา เพราะเหตุที่ความไม่รู้จักสันติภาพว่าคืออะไร.

พุทธบริษัททั้งหลาย ในนามแห่งพุทธธรรมสมาคม หรือสมาคมใดก็ตาม ย่อมมีความหมายเหมือนกันหมด เพราะว่าพุทธบริษัททุกคนมีพุทธธรรมเป็นเครื่องหมาย ควรจะรักษาเกียรติแห่งความเป็นพุทธบริษัทไว้ให้ยั่งยืน มั่นคง ด้วยการที่จิตใจของเรามุ่งอยู่ที่พุทธธรรมเสมอ และเข้าถึงพุทธธรรมด้วย; มิฉะนั้น เราจะถูกลูกระเบิดอันร้ายกาจ ระเบิดความเป็นมนุษย์ของเราหลงราญ ระเบิดเกียรติแห่งความเป็นพุทธบริษัทของเราหลงราญ, เพราะเราเป็นพุทธบริษัทเปล่า ๆ ปล่อยให้ปากพูด, เพราะไม่มีการเข้าถึงพุทธธรรม และไม่เคยมีการพยายามเข้าถึงพุทธธรรมเสียเลย. นั่นคือลูกระเบิดที่กำลังตกลงบนหลังเราทุกเวลา นำกลัวอันตรายยิ่งกว่า. เรามาเห็นอกเห็นใจกัน เพื่อจะสืบอายุพุทธศาสนา, และคว่ำเอา

สันติภาพและสันติธรรมอันมีอยู่ในที่ทั่วไป มาอาบรดโลกให้เยือกเย็น จนตลอดกาลปาวสาน ให้สมกับเป็นสิ่งที่ไม่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ กล่าวคือ “อมตมะหานิพพาน” นั้นเถิด.

ธรรมมิกตาจบลงด้วยความสมควรแก่เวลา ขอขอบคุณ บรรดาเพื่อนสหรัชมิก และท่านสุภาพชนทั้งหลายที่ได้ตั้งอกตั้งใจฟัง จนถึงที่สุด. ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัทที่มีความมุ่งหมายที่จะบำรุง พุทธศาสนาให้ยั่งยืนมั่นคงถาวร ขอจงได้ช่วยกันประกาศตักเตือน แก่กันและกัน ให้มีโอกาสนประกาศพุทธธรรม อันจะเป็นเครื่องมือให้ หยิบฉวยเอา สันติภาพซึ่งมีอยู่ในรูปแห่งสิ่งที่ไม่รู้จักตาย รอบ ๆ ตัว เรา มาอาบรดตัวเราได้ทุกเมื่อทุกสถานที่เทอญ.

สวัสดิ์.

ปาฐกถา ที่ ๕

เรื่อง

พุทธธรรม

กับเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย

(ตามแง่ปรัชญาและศีลธรรม ไม่ใช่ในแง่การเมือง)

แสดงโดย ภิกขุพุทธทาส อินทปัญโญ

ณ พุทธสมาคม แห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๙๐

เพื่อนสหายมิก และท่านสุภาพบุรุษทั้งหลาย,

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นความยินดีอีกครั้งหนึ่งที่ได้มาพบกัน ใน
ฐานะผู้มีความใคร่เกี่ยวกับการศึกษาแนวเดียวกัน. ปาฐกถาที่เคย
แสดงขึ้น ทุกครั้งเกี่ยวกับพุทธธรรม ความมุ่งหมายอันแรกที่สุด ก็
เนื่องจากว่า เป็นปาฐกถาของพุทธสมาคม มีความปรารถนาที่จะ
ชี้แจงให้สัตว์หรือทุกๆ คนเข้าใจพุทธธรรม.

โดยที่แท้แล้ว พุทธธรรม เป็นสิ่งซึ่งมีเอกภาวะ คือมีภาวะ
อย่างเดียว มีความเป็นอยู่เพียงอย่างเดียว; แต่ทำไมเรามาแสดงหรือ
บรรยายเกี่ยวกับพุทธธรรมนั้นได้ไม่รู้จักสิ้นสุด; ทั้งนี้ก็เพราะว่า แม้ว่า
พุทธธรรมจะมีภาวะเป็นอยู่เพียงอย่างเดียวนั้นก็จริง? แต่เป็นการยากที่จะ
เข้าใจถึงพุทธธรรมนั้นได้โดยง่าย จึงจำเป็นต้องหาวิธีมองจากทุก

ทิศทุกทาง เช่นเดียวกับที่เราจะมองให้รู้จักสิ่งที่กว้างขวางสักสิ่งหนึ่ง, เช่นมองภูเขาหิมาลัยอย่างนี้ ถ้าจะมองให้รู้ถึงที่สุดจริง ๆ ก็ต้องมองกัน ทั้งข้างบนข้างล่าง ข้างๆ โดยรอบทิศ จนรู้ว่านั่นคืออะไรโดยแท้จริง.

เมื่อมองในครั้งแรกจากทิศหนึ่ง ย่อมมีความรู้เฉพาะทางนั้นเป็นส่วนมาก ยากที่จะรู้ได้คร่าวเดียวหมด เพราะสติปัญญาของมนุษย์เรายังอยู่ในวงจำกัด; เราจึงต้องอาศัยความเพียรพยายามในการที่จะมองจากทุกทิศทุกทาง, มองแล้วมองอีกจึงจะรู้จักสิ่งนั้น. การมองจากทิศทางต่างๆ กัน ย่อมมีผลผิดแปลกกันในส่วนที่มองเห็น; เช่นการดูภูเขาลูกหนึ่งจากข้างบนและข้างล่าง ก็ย่อมจะแตกต่างกัน. แม้ที่สุดเราจะมองวัตถุเล็กๆ น้อยๆ; เช่นดินสอแท่งหนึ่ง เมื่อมองจากทิศต่างๆ กัน ก็มองเห็นภาพที่ต่างกัน, และเมื่อใดยังเห็นภาพที่ต่างกันอยู่ ก็แปลว่ายังไม่รู้ว่าดินสอแท่งนั้นคืออะไรแท้, หรือความมุ่งหมายที่มีดินสอชิ้นในโลกนั้นเพื่ออะไร, ซึ่งมีผลเท่ากับว่าไม่รู้จักรว่าดินสอที่แท้จริงคืออะไรนั่นเอง. ตัวจริงของดินสอมีอย่างไร, จึงต้องมองแล้วมองอีก จนกระทั่งทุกทาง จนรู้ว่าดินสอมีความมุ่งหมายอย่างไรที่มีอยู่ในโลกนี้เป็นต้น.

การเข้าใจพุทธธรรม จำเป็นต้องศึกษาวิธีที่ช่วยให้เข้าใจพุทธธรรมได้, ทั้งนี้ก็เพราะว่า เรามีบุคคลในโลกที่แตกต่างกัน โดยกำเนิด โดยการศึกษา โดยกิจการงาน โดยสมรรถภาพของร่างกาย และจิตใจ มันสมอง จึงจำเป็นต้องมีวิธีศึกษาพุทธธรรมต่างๆ กัน. แม้ในบุคคลที่มีมันสมองหรือสิ่งทั้งหลายเหมือนกัน ก็ยังเป็นการสม

ควรที่จะวินิจฉัยพุทธธรรมนั้นจากวิถีทางทุก ๆ วิถีอีกเหมือนกัน, เพื่อจะให้เข้าใจได้ดีขึ้น. เพราะฉะนั้นเมื่อมนุษย์เราแตกต่างกันมาก เราก็จำเป็นต้องหาวิธีต่าง ๆ กันเพื่อให้เข้าใจพุทธธรรม.

ปาฐกถาทุกครั้งที่แสดงที่นี้ ย่อมถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายในการที่จะดึงดูดเอาความคิดและปัญญาของท่านผู้ฟังทั้งหลายเข้ามาสู่ และเข้าใจโดยทั่วถึง. สมมติอย่าง ปาฐกถาคราวที่แล้วมาได้แสดงพุทธธรรมในทางวินิจัยได้มาจากหลักสันติภาพ

**คำประชาธิปไตยนี้ไม่เกี่ยวกับ
การเมือง, พูดเพื่อดึง
ความคิด สติปัญญาเท่านั้น**

เพราะว่าความรู้ความคิดที่เคยใช้กับการเสาะแสวงหาสันติภาพย่อมมีอยู่เป็นทุนมากแล้ว จึงได้กล่าวถึงแนวของสันติภาพ, เพื่อดึงดูดแนวความคิดและปัญญา ให้

ได้รู้พุทธธรรมโดยอาศัยความสนใจเรื่องสันติภาพเป็นแนว. โดยเหตุนี้ ปาฐกถาวันนั้น จึงให้ชื่อว่า พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย ในแง่แห่งศีลธรรมและปรัชญา ไม่เกี่ยวกับการเมือง; ทว่าไม่เกี่ยวกับการเมือง นี้ก็โดยเหตุที่ว่าเราไม่มีความจำเป็นที่จะต้องให้เกี่ยวกับการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องยุ่ง อีกเรื่องหนึ่ง. แต่ประชาธิปไตยในที่นี้ ย่อมเป็นคำที่ทุกคนฟังแล้วว่ามันเป็นการเมือง; เพราะฉะนั้นจึงต้องทำความเข้าใจกันในเรื่องชื่อ โดยเฉพาะคือคำว่า ประชาธิปไตยก่อน.

ส่วนหนึ่งของชื่อเรื่องที่ว่า เจตนารมณ์ของประชาธิปไตย นั้นขอให้หมายความว่า ความมุ่งหมายอันแท้จริงของความคิดที่เราเรียกว่าประชาธิปไตย. ระบบหรือ system ของความคิด ที่เราคิดกันขึ้น ให้ชื่อว่า ประชาธิปไตยนั้น มีเจตนารมณ์ในทางธรรมชาติอย่างไร นั้น เราเรียกว่า ประชาธิปไตยในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าถึงประชาธิปไตยแคบๆ อย่างที่โลกกำลังใช้กันอยู่ในบัดนี้, ซึ่งเพื่อจะให้เข้าใจในประชาธิปไตยนี้โดยชัดเจน จะได้อาศัยพระพุทธรูปพระไตรปิฎก ชุดหนึ่ง ซึ่งจะได้นำมาอ่านให้ฟังว่า พระพุทธเจ้าหรือพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรานี้ ได้เคยมีความคิดเป็นประชาธิปไตย และมีเจตนารมณ์ของความเป็นประชาธิปไตยเช่นนั้น ได้สัมพันธ์กันอยู่กับพุทธธรรมอย่างไรบ้าง, และข้อที่กล่าวว่า เราจะวินิจฉัยตามแง่ของศีลธรรมและปรัชญานั้น ควรเข้าใจคำว่า ศีลธรรมและปรัชญา พอสมควรก่อน.

ศีลธรรม ในที่นี้หมายถึงเฉพาะถึง เรื่องที่จะต้องปฏิบัติเกี่ยวกับกายวาจาและใจ, ส่วน ปรัชญา นั้นหมายถึง เรื่องที่จะต้องพิจารณาด้วยปัญญาล้วนๆ, ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติในทางกายวาจาใจ. ข้าพเจ้าขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ไม่มีการปฏิบัติในทางกายวาจาใจตามระบบอันที่เราเรียกว่าศีลธรรม หรือถ้าจะแยกคำว่า ศีลธรรมอีกครั้งหนึ่ง; คำว่า ศีล หมายถึงระเบียบวินัยที่บังคับให้ทำ ต้องทำ, ส่วน ธรรม หมายถึง ธรรมจรรยาอันสูงขึ้นไป; ไม่ใช่การบังคับ แต่ว่าการจะประพฤติวินัยบทบัญญัติที่บังคับและที่ไม่เป็นการบังคับนี้ เรา รวมเรียกว่า ศีลธรรม หรือ moral ความมุ่งหมายของศีลธรรมมีอยู่อย่างไร, ความ

มุ่งหมายของปรัชญาหรือปัญญาที่อยู่อย่างไร, จะเอามาเป็นหลักสำหรับวินิจฉัยความสัมพันธ์ ระหว่างพุทธธรรมกับประชาธิปไตยในที่นี้.

ในชั้นแรกนี้ ดังที่ได้กล่าวกันมาแล้ว ช้าแล้วช้าอีกว่า สันติภาพของโลกนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับโดยเด็ดขาดกับพุทธธรรม แยกกันไม่ได้; ถ้าขาดพุทธธรรมเสียแล้วก็ไม่สามารถจะเกิดสันติภาพอัน

**ขาดพุทธธรรมแล้ว
สันติภาพมีไม่ได้**

แท้จริงขึ้นในโลกนี้ได้. สันติภาพชั่วคราว ซึ่งเกิดจากอำนาจบังคับช่วยกันจัดโดยอาศัยอำนาจเป็นเครื่องมือนั้น หาใช่สันติภาพที่แท้จริงไม่, ไม่ใช่สันติภาพถาวร. แต่เดี๋ยวนี้

ประชาชนซึ่งเกือบกล่าวได้ว่าทั้งโลกสนใจอยู่กับหลักของประชาธิปไตย ซึ่งรู้สึกว่าการโลกถูกผูกมัดอยู่อย่างแน่นหนากับความคิดความนึกถึงประชาธิปไตย, ปัญหาก็เกิดขึ้นว่า ประชาธิปไตยกับพุทธธรรมนั้น เราอาจที่จะปรับปรุงให้ลงรูปลงรอยเข้ากันได้อย่างไรบ้าง; เพราะว่าถ้าเราสามารถปรับปรุงให้ลงรอยกันได้แล้ว พุทธธรรมก็จะเจริญในโลก, และสันติภาพก็จะได้ตามที่ปรารถนา.

....

ในเบื้องต้นจะ พิจารณาหลักแห่งประชาธิปไตยตามแง่แห่งศีลธรรมก่อน และจะพิจารณาตามแง่ของปรัชญาและปัญญาในภายหลัง.

เมื่อจะมองกันไปจากส่วนที่หายบ่า, ในส่วนที่เป็นวินัย บัญญัติในเบื้องต้นแรก ก็จะต้องแยกคำว่าประชาธิปไตยโดยผลของมัน ออกให้ละเอียดว่ามีอะไรบ้าง; แต่ เราจะแยกกันนั้นก็ไม่ได้ เพราะ ฉะนั้นจึงจะถือเอาเพียงเท่าอุดมคติ เท่าที่ถือกันเป็นส่วนมาก ว่าผลที่ มุ่งหมายของประชาธิปไตยอัน แรกนั้นก็คือ เสรีภาพ, ต่อมาคือ ความเสมอภาค และต่อมาคือ ภราดรภาพ.

ภาวะที่มุ่งหมายของ ประชาธิปไตยมี ๓

คำว่า เสรีภาพ ตามความมุ่งหมายแท้จริง ก็คือ ภาวะแห่ง ความเป็นผู้ที่มีความพอใจของตนเองได้; เมื่อใดที่ทุกคนเป็นผู้สามารถที่ จะมีความพอใจเป็นของตนเองได้ เมื่อนั้นก็เรียกว่ามีเสรีภาพ; นี่เป็น บทสรุปสั้นๆ เพื่อให้เรื่องราวรัดโดยเร็ว; ส่วนความเสมอภาค นั้น ก็คือ การที่ทุกคนมีความสม่ำเสมอ, และ ภราดรภาพ ก็คือ ภาวะ แห่งความเป็นพี่น้องกัน; ทั้งสามภาวะนี้ คือ ภาวะแห่งความเป็นผู้ที่มีความพอใจเป็นของตนเอง, ภาวะแห่งความเสมอกัน และ ความเป็น พี่น้องกัน, นี้ คือเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย.

ถ้าจะกล่าวกันลงไปให้ละเอียดสักหน่อย เราอาจจะถือได้ว่า ภาวะทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดให้ คือว่าการที่เราจะรัก ใคร่ปรองดองกันเป็นเอกฉันท์ ตั้งอยู่โดยสงบสุขในโลกนี้ ธรรมชาติ เป็นเพียงกำหนดให้มีว่า จะต้องมีการทั้ง ๓ อย่างนี้จึงจะครบถ้วน,

และคนทั้งหมดจะอยู่เป็นสุขเมื่อมีความคิดเห็นเป็นที่พอใจของตนเอง, มีความเสมอกัน, และมีความเป็นพี่น้องกัน.

ในชั้นแรกนี้เรายังจะไม่ฟังเสียงถึงพระพุทธรูปที่ย้อนเกี่ยวกับประชาธิปไตย หรือผล ๓ อย่างดังที่ได้กล่าวมาแล้ว; แต่จะฟังเสียง การบัญญัติและการกระทำของพุทธสาวก และความเป็นไปในประวัติของพระองค์เองว่า มีวิเวกร่องรอยแห่งประชาธิปไตยอย่างไรบ้าง?

ในแง่ที่เกี่ยวกับเสรีภาพ คือการที่ทุกคนมีความพอใจเป็นของตนเองนั้น ในแง่พุทธจริยาหรือพุทธประวัติ, เราจะเห็นได้ว่า ในขณะ

ร่องรอยแห่ง เสรีภาพ ปราภฏ ในพระพุทธรจริยา

ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจวนปรินิพพานอยู่รอมร่อแล้ว ทรงเปิดโอกาสให้สงฆ์ทั้งหมดคือภิกษุทุกรูป สอบถามได้ทุกอย่างโดยไม่ต้องเกรงว่ายังมีอะไรที่สงสัยบ้าง, มีอะไรที่แย้งที่จักคัดค้านในพระพุทธรวจนะเท่าที่ตรัสไปแล้วบ้าง, ขอให้ภิกษุรูปนั้นเปิดเผยออกมาเดี๋ยวนั้น. นี่เป็นการ

ประทานความพอใจแห่งตนให้แก่ภิกษุทุก ๆ รูป โดยไม่มีการบีบบังคับให้เชื่อพระองค์; ในที่สุดก็ไม่มีใครที่จะสามารถถวายข้อสงสัยหรือถวายความขัดแย้งในพระพุทธรวจนะซึ่งได้ตรัสมาแล้ว เพราะต่างทราบกันอยู่ดีแล้วว่าเป็นอย่างนั้น พระองค์ ตรัสรับรองว่าไม่มีใครสงสัย เพราะว่าอย่างน้อยที่สุดในบรรดาภิกษุที่ประชุมกันอยู่ที่นั่นอย่างน้อยที่สุดก็เป็นโสดาบัน.

ใน พุทธจริยาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่พระองค์ได้ทรงแสดงประพฤติกวามเป็นไปของพระองค์นั้น เราสามารถที่จะประพฤติตามพระองค์จนหลุดออกจากอำนาจของสิ่งทุก ๆ สิ่ง, แม้แต่อำนาจอันร้ายกาจที่สุดคืออำนาจกรรม คือการกระทำของเราเอง. อาศัยพระพุทธรจริยาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประพฤติเป็นตัวอย่างมานั้น ก็ยอมแสดงให้เห็นอย่างดีประจักษ์ชัดแล้วว่า ทรงทำให้อำนาจของกรรมเก่าหมดสิ้นไป และกรรมใหม่ๆ ก็ไม่อาจเกิดขึ้น, ความประพฤติกวามเป็นไปในอาการกิริยาของพระองค์ซึ่งแสดงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นอยู่นอกเหนือสิ่งผูกพัน เช่น อำนาจของกรรมเป็นต้น ตามหลักพระพุทธศาสนานี้ เป็นเสรีภาพที่แสดงถึงพระนิสัยของพระพุทธเจ้า.

ครั้นเมื่อเราพิจารณาจากพระพุทธรบัญญัติ คือข้อความที่พระองค์ทรงบัญญัติเป็นกฎเป็นวินัยต่างๆ นั้น เราจะพบอีกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ประทานอำนาจเด็ดขาดให้แก่สงฆ์ ด้วยการให้สงฆ์ประชุมกันด้วยความเห็นอกเห็นใจในเรื่องนั้นๆ และถือเอามตินั้นเป็นเด็ดขาด.

ที่เห็นได้ชัดก็คือที่เรียกว่า *ญัตติจตุตถกัมมวาจา* ดังที่ทราบกันอยู่แล้วคือหมายความว่า *เสนอญัตติครั้งหนึ่งแล้วอภิปราย ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง จึงเรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมวาจา* คือกรรมวาจา ๔ ครั้ง, ทุกๆ ครั้งทีกล่าวกรรมวาจาด้วยการอภิปรายจบลงครั้งหนึ่งก็ให้ลงมติ โดยภิกษุที่ประชุมกันอยู่แม้ตั้งร้อยตั้งพัน ถ้าหากท้วงขึ้นเพียงองค์เดียว

เท่านั้น ไม่ใช่ ๑ ใน ๔ หรือ ๑ ใน ๓ อย่างที่ประชุมกันโดยมาก. ภิกษุรูปใดทั้งชั้นเพียงองค์เดียว สิ่งที่ลงมติดันไปว่าอย่างไร ก็เป็นอันระงับ. ต้องพิจารณากันใหม่ คือว่าให้ถือเอามติเอกฉันท์จริงๆ. ระเบียบวินัยเกี่ยวกับการศึกษาสิ่งต่างๆ ตามพระพุทธรบัญญัติมีอยู่ในพระพุทธรศาสนาตั้งขึ้น เป็นระเบียบเด็ดขาดที่ไม่ถูกเพิกถอน และแม้แต่สืบมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้; เช่นในการอุปสมบทบัญญัติจุดตุตถกัมมวาจาเกี่ยวกับการอุปสมบทเป็นตัวอย่าง.

สิ่งที่พระองค์มุ่งหมายก็คือ การที่จะให้มีเสรีภาพ หรือความเป็นประชาธิปไตยในหมู่สงฆ์ อันนี้เองพระองค์ได้เพิกถอนบทบัญญัติต่างๆ ก่อนหน้านี้คือที่พระองค์เคยเป็นใหญ่โดยเด็ดขาดโดยพระองค์เองในสมัยหนึ่งก็เพิกถอนไป เช่น ในการอุปสมบท เอหิภิกขุอุปสัมปทา, การให้บุคคลบางหมู่บางเหล่าจำนวนน้อยมีอำนาจเด็ดขาดก็ได้เพิกถอนไป เช่นการเพิกถอนการอุปสมบทด้วยติสรณะคมนะอุปสัมปทา, และได้มีระเบียบที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ คือบัญญัติจุดตุตถกัมมวาจา มีหลักว่า ถึงคนเดียวค้ำก้นก็ได้.

นี่เราจะเห็น ร่องรอยและวิเวกแห่งเสรีภาพอยู่ที่ตัวพระพุทธรศาสนาในด้านแห่งศีลธรรม และจะได้พิจารณาในแง่เสมอภาคคือความเสมอภาคกันอัน เป็นประการที่สองต่อไป อีกว่ามีอยู่อย่างไร.

ความเสมอภาค คือ ความรับรองสิทธิเสมอกัน ไม่ให้มีสิทธิเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากัน ในกรณีต่างๆ ไป พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

ประธานความเสมอภาค ชั้นแรกที่สุด สังเกตได้จากประพจน์คติ คือความเป็นไปในประวัติของพระองค์เอง, ให้เห็นว่า การกระทำของพระองค์นั้น ทรงรับรองสิทธิแห่งชีวิตทั้งของมนุษย์และสัตว์ โดยเสมอกัน, แม้ที่สุดแต่ต้นไม้; อย่างเราจะเห็น

**พระพุทธองค์ ทรง
แสดงความเสมอภาค
แก่ทุกชีวิต**

ได้ว่าการทำลายต้นไม้ที่มีชีวิตต้นหนึ่งให้ตายไปก็ปร่าอบต, การฆ่าสัตว์เครื่องานตัวหนึ่งก็ปร่าอบต ปร่าจิตตีย์เท่ากัน. นี่เป็นตัวอย่างว่าทรงประธานความเสมอภาค คือความสม่ำเสมอ แม้กระทั่งแต่ต้นไม้ก็ได้รับ.

ในการเข้ามาอุปสมบทนั้นผู้ที่เข้ามาอุปสมบท จะเป็นคนขอทานข้างถนนหรือจะเป็นกรรมกร หรือว่าจะเป็นประชาชน เป็นพ่อค้า หรือว่าจะเป็นกษัตริย์ชาติตริยะตระกูล หรือจะเป็นพราหมณ์เป็นบัณฑิตเป็นนักปราชญ์ก็ตาม, ครั้น มาบวชอยู่ในพระธรรมวินัยแล้วก็ได้ประธานความเสมอภาคให้เป็นอันมาก, เสมอกันอย่างไม่มีเอกสิทธิเกิดขึ้นแก่คนประเภทไหนเลย, ต้องทำทุกอย่างเหมือนกันหมด. ข้อบัญญัติวินัยอันได้ทรงวางไว้อย่างไร ต้องประพจน์ปฏิบัติเสมอกันหมด. และถ้าหากว่าคนที่เป็นมหาปราชญ์ เข้ามาบวชในธรรมวินัยภายหลัง คนที่เขาอยู่ข้างถนนแม้แต่เพียงวินาทีเดียว, คนนั้นก็จะต้องถือตามธรรมวินัยว่า เขาเหนือกว่า, ต้องทำความเคารพต่อพระที่มาจากขอทานนั้น, ต้องนั่งข้างหลังต้องยืนข้างหลัง. พระที่มาจากขอทานต้องเป็นผู้เหนือกว่า โดยเหตุที่ว่าถือธรรมวินัยสม่ำเสมอไม่ให้เอกสิทธิแก่ผู้ใด.

ถ้าจะพิจารณาถึงพระพุทธรูปที่ได้อบรมแล้วไว้ ตลอดพระชนมายุของพระองค์ จะเห็นได้ว่าสิ่งซึ่งพระองค์ ประทานให้แก่นั้นคนนั้นเสมอกัน ก็คือ ได้ประทานโลกุตตรธรรมให้เป็นของขวัญแก่บริษัทเหล่านั้น ไม่ว่าเขาจะเข้ามาจากวรรณะไหน ตระกูลไหน สูงต่ำอย่างไร; ไม่ใช่พระองค์แบ่งว่าวรรณะชั้นไหน ให้แก่พวกไหน. พระองค์ ทรงแสดงธรรม โดยมีความมุ่งหมายว่าให้โดยเสมอกัน; ใครมารับได้เท่าไรเพียงไรเป็นหน้าที่ของเขา.

เราจะ พิจารณาความเสมอภาคอันนี้จากพระพุทธรูปบุญญาธิการบ้าง, เมื่อได้พิจารณาดูพระพุทธรูปจริยาซึ่งพระองค์ปฏิบัติแล้วก็จะได้พิจารณาจากพระพุทธรูปบุญญาธิการที่บุญญาธิการไว้เป็น กฐินสืบมาจนปัจจุบันนี้บ้าง.

บุคคลที่เข้ามาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ จะอุปสมบทอย่าง *เอหิภิกขุอุปสัมปทา* คือได้รับอุปสมบทโดยตรงจากพระพุทธรูปเฉพาะพระพักตร์พระองค์เองก็ตาม, หรือบุคคลที่จะได้รับการอุปสมบทจากสงฆ์บางหมู่ หรือฝ่ายที่ทำในชนบทเรียกว่า *ติสระกมนะอุปสัมปทา* ก็ตาม, หรือว่าพวกที่ได้บวชอุปสมบทโดย *ญัตติจตุตถกัมมวาจา* ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งมาถึงทุกวันนี้ก็ตาม; ถ้าดูถึง ความเป็นภิกษุแล้ว ก็ได้ ทรงบัญญัติให้ความเป็นภิกษุเสมอกัน มีเสมอกัน มีความเป็นอยู่ร่วมกันทำอุโบสถด้วยกัน ไม่มีเอกสิทธิ์อันใด และ ทรงบัญญัติหลักสำคัญอันเป็นเครื่องปกครองหมู่ ซึ่งทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้วสองข้อคือ *สัสสามัญญตา* คือดูศีลจะต้องเสมอกัน ดูศีล

ดูการประพาศทางกายวาจาไม่มีเป็นที่ตำหนิรึงเกี่ยวกันและกันได้, และ
ทฎฐิสามัญญตา คือ เสมอกันในความคิดเห็นเป็นแนวเดียวกันได้ เสมอ
กันทั้งโดยศีลและความคิดเห็นเป็นพระพุทธรบัญญติ, แสดงให้เห็น
ความเสมอภาคที่พระองค์ประสงค์และ บัญญติไว้เป็นสิกขาบท.

ถ้าเราจะพิจารณาถึง มูลเหตุอันทำให้พระองค์บัญญัติ
ข้อประพาศต่าง ๆ ที่เป็นไปเพื่อความเสมอภาคว่ามีอยู่อย่างไร ก็
พิจารณาได้จากพุทธประวัติ, บางเล่มหรือบางสายได้บรรยายไว้ว่า:-

คราวหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อคราวเป็นพระโพธิสัตว์ยัง
ไม่ตรัสรู้ นั้น ได้มองเห็นเหตุเกิดขึ้นอันเป็นที่ตั้งแห่งความสลดสังเวช
คือในขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังนั่งชมธรรมชาติ ดอกไม้ ต้นไม้ ใบไม้
ในขณะที่มีอากาศร้อนรมย์เยือกเย็น.

เมื่อพิจารณาดอกไม้อันเป็นสีดอก
หนึ่งอยู่ ก็มีตักแตนตัวหนึ่งมาทำให้
ดอกไม้ นั้นเสียหายไป โดยการกัดกิน

**อุทธาหรณ์จากพุทธ
ประวัติที่ทรงแสดง
ความไม่เสมอภาค**

เป็นอาหาร, และในขณะที่เองได้มีกิ่งก่าเข้ามาแทรกแซง คือว่า
ได้จับเอาตักแตนตัวนั้นไป, และในขณะที่เองนกชนิดหนึ่งตระกูล
นกอินทรียตัวเล็ก ๆ ได้มาจับเอากิ่งก่าตัวนั้นไป, และในที่สุดนกตัว
นั้นได้ไปยุติลงด้วยลูกศรของนายพราน. ทรงพิจารณาเรื่องนี้โดย

ละเอียดแล้วในที่สุดทรงพบว่า เพราะความไม่เสมอภาค คือความ
ไม่สม่ำเสมอ ความที่มีอำนาจ ความเข้มแข็งหรือประการอื่นซึ่ง
ไม่เท่ากัน จึงเป็นเหตุให้ดอกกุหลาบนั้นถูกตักแตนกัด, และ

เป็นเหตุให้กึ่งก่ากีนตักแตน, และเป็นเหตุให้กนนั้นกนกกิ่งก่าได้, และเป็นเหตุให้คั่นยงนก็ได้. ถ้าไม่มีความสม่ำเสมออันอยู่เพียงไรแล้ว โลกก็จะเป็นอยู่อย่างนเอง; เพราะฉะนั้นจึงต้องการความสม่ำเสมอ ซึ่งเรียกว่าความเสมอภาค.

ต่อไปนี้ถึง ข้อที่สาม คือ ภราดรภาพ หรือ ภาวะแห่งความเป็นพ้องกัน. เราพิจารณาจากพระพุทธจริยา คือดูที่กาย วาจา ในกรณีของพระองค์ เราก็จะพบเรื่องที่แสดงถึงภราดรภาพของพระพุทธองค์ก็หลายเรื่องด้วยกัน :

เช่นพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่เคารพของมนุษย์ มาร พรหม เทวดา แล้วได้ทรงพยาบาลพระปุตติตตะติสสะ ซึ่งมีตัวเนาเปื่อยด้วยไข้ทรพิษ ด้วยพระองค์เอง

ทรงบัญญัติ ภราดรภาพในหมู่ สงฆ์หลายประการ

จนกระทั่งให้สาวกรอบข้างนั้นถึงกับตลิ่งนไปหมด, และเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์ยิ่งขึ้น. เพราะเหตุนี้พระองค์จึงได้ ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้ว่า พวกเราเป็นผู้ที่ออกจากเหย้าเรือน เข้าสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือนอย่างนี้แล้ว ถ้าไม่ทำเช่นนั้น คือพยาบาลภิกษุไข้เช่นนี้แล้ว ใครจะทำ. ความเป็นภราดรภาพ หรือความเป็นพ้องกันนั้นได้มีอยู่แล้วตามลำดับ ในพุทธวินัยนี้. นี้เป็นตัวอย่างซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงนิยามภราดรภาพ และ ทรงย้ำแล้วซ้ำอีกอยู่เสมอ ถึงขั้นนี้.

และถ้าเราจะ พิจารณาคุณพระพุทธรูปบุญญิตี คือบทธัญญิตี ที่พระองค์ทรงบัญญัติก็มาพบใน พระวินัยบัญญัติ เช่นเดียวกัน ว่า พระองค์ ทรงบัญญัติให้ภิกษุพยาบาลพระภิกษุไข้. บทธัญญิตินี้ เป็นวินัย ใครไม่ทำเป็นอาบัติเป็นโทษ. วินัยอีกข้อหนึ่ง นั้น พระองค์ได้ ประทาน อีกข้อหนึ่งเมื่อจวนจะปรินิพพานอีกว่า ให้ ลำดับความเป็นใหญ่เป็นน้อย คือความเป็นผู้สูงต่ำกว่ากัน เป็น senior junior โดยลำดับของวันบวช และจะเป็นอย่างที่ว่า มีภูมิ ความรู้สูงเป็นพระอรหันต์ก็ตาม, มาจากตระกูลวรรณะกษัตริย์ก็ตาม, ถ้าบวชที่หลังแล้วต้องใช้คำว่า ภนฺเต คือแสดงความเคารพพระภิกษุที่บวชก่อน แม้แต่เพียงนาทีเดียว, แม้ว่าจะมาจากตระกูลไหนทางไกลอย่างไรก็ตาม อย่างนี้เป็นต้น. เป็นอันว่าพระองค์ทรงบัญญัติภราดรภาพถือตาม ลำดับพี่ลำดับน้องอย่างเด็ดขาด.

....

พิจารณาคุณประชาธิปไตยที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.

เท่าที่กล่าวมาแล้วเป็นตัวอย่างที่ไม่ใช่เรื่องมุ่งหมายที่จะ กล่าวโดยแท้จริง; แต่จะกล่าว เป็นตัวอย่างให้เห็นว่าเสรีภาพ ก็ ตาม ความเสมอภาค ก็ตาม ภราดรภาพ ก็ตาม ตามนัยแห่งศีลธรรม มีอยู่อย่างเต็มไปหมดในพระพุทธศาสนาและพระพุทธจริยา, จึง เป็นอันเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนา ของเรามีนิสัยเป็นประชาธิปไตยอยู่แล้ว ตามนัยแห่งศีลธรรม จึงไม่ต้องกลัวว่าเราเข้าใจ สันผิด คือว่าได้ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นการเมืองไปแล้ว.

ประชาธิปไตยมีอยู่ในพระพุทธนิยาม คือค่านิยมของพระผู้มีพระภาคเจ้าดังที่ได้กล่าวมาแล้ว. ถ้าจะสรุปกล่าวกันโดยถือเอาพระไตรปิฎกสูตรหนึ่ง มาเป็นหลัก, คือจะขอแนะนำให้อ่านข้อซึ่ง พระบาลี เอสุการีสสูตร มัชฌิมปัณณาสกั เล่มสิบสาม ซึ่งจะประมวลข้อความย่อๆ จากที่นั่นแต่ใจความมากกล่าว คือว่า :—

พราหมณ์ชื่อเอสุการีพราหมณ์คนนั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า คอยโศคหาโอกาสเข้าไปเฝ้าจนถึงที่ประทับ. ครั้นกล่าวทักทายปราศรัยให้เกิดความเป็นกันเองพอสมควรแล้ว ก็ถามเรื่องที่ตนต้องการจะถาม, ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พวกพราหมณ์ได้บัญญัติการบำเรอคือการปรนนิบัติรับใช้ไว้เป็น ๔ ประการ : สี่ประการนั้นว่า

ข้อที่ ๑. พราหมณ์ จะถูกรับใช้หรือปรนนิบัติได้โดยเวทพราหมณ์ พวกกษัตริย์ พวกเวศย์ คือประชาชนธรรมดา, และ พวกศูทร คือกรรมกร คนชั้นต่ำที่สุดอย่างนี้.

และบัญญัติ ข้อที่ ๒. ว่า กษัตริย์ ควรได้รับใช้ปรนนิบัติจากคนเพียง ๓ พวก เท่านั้น คือจาก กษัตริย์ กันเอง จาก คนธรรมดา และ จากพวกคนชั้นต่ำคือ ศูทร, แต่จะเอาพวกพราหมณ์ไปรับใช้ปรนนิบัติ กษัตริย์ไม่ได้.

ข้อที่ ๓. พวกพราหมณ์บัญญัติว่า พวกเวศย์ คือประชาชนธรรมดา นั้น จะได้รับการปรนนิบัติรับใช้จากคนเพียง ๒ ชั้น เท่านั้น คือจาก ประชาชนด้วยกัน และจาก คนชั้นต่ำคือกรรมกร เป็นต้น.

แล้วกล่าวเป็นข้อที่ ๔ ว่า พวกคนชั้นต่ำคือกรรมกร เป็นต้น ควรได้รับการปรนนิบัติรับใช้ แต่จากคนพวกเดียวกันนั้น คือจากกรรมกร หรือคนชั้นต่ำเท่านั้น เป็นอันว่า พราหมณ์เป็นสูงสุด, กษัตริย์รองลงมา ถึงคนธรรมดา แล้วคนชั้นต่ำเช่นกรรมกร เป็นต้น. คนที่สูงกว่าจะมา รับใช้ คนต่ำกว่าไม่ได้.

เขาได้ทูลถามต่อไปว่า ในเรื่องเช่นนี้พระสมณโคตมมีคำพูดว่าอย่างไร, มีความคิดเห็นอย่างไร, และกล่าวอย่างไร? พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบเป็นปฏิปจฉา, แทนที่จะตอบตรงๆ กลับถามย้อนว่า การที่พวกพราหมณ์ บัญญัติอย่างนั้น คนทั้งโลกเขายินยอมหรือเปล่า? พราหมณ์นั้นถึง ในที่สุดก็ตอบว่าไม่ยินยอม. และ พระองค์จึงตรัสว่าสำหรับพระองค์เองนั้น ไม่อาจจะตอบว่า พราหมณ์ควรจะรับใช้แก่คนพวกไหนบ้าง, กษัตริย์ควรรับใช้คนเช่นไหนบ้าง, หรือว่า ประชาชนคนธรรมดาควรรับใช้คนพวกไหน, และศูทรควรรับใช้คนพวกไหนบ้าง; เพราะว่าในธรรมวินัยนั้นไม่มีกษัตริย์ พราหมณ์ เวศย์ ศูทร, มีอยู่แต่ผู้ใด ซึ่งมีอุปการะหนึ่งๆ อย่างไม่ปรนนิบัติรับใช้แล้วความชั่วเกิดขึ้น, ความดีไม่เกิดขึ้น อย่างหนึ่ง, แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ผู้ใดมีอุปการะเข้าไปปรนนิบัติรับใช้แล้ว ความดีเกิดขึ้นความชั่วไม่เกิดขึ้น, ในสองอย่างนี้ เอสุการ์พราหมณ์ พิจารณา ดูว่า พวกไหนควรได้รับการบำเรอ? โดยไม่ต้องตอบก็ได้, ใครๆ ย่อมเห็นได้; พราหมณ์ก็บัญญัติว่า คนใดปรนนิบัติรับใช้บำเรอแล้ว ความดีเกิดขึ้นความชั่วไม่เกิดขึ้นจึงควรบำเรอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสำคัญลงไปว่า ความมีตระกูลสูง ความมีผิวพรรณสัณฐานงดงาม หรือว่า ความมีทรัพย์สมบัติและบริวารมากมาย สามอย่างนั้นนั้น เราตถาคตไม่อาจบัญญัติลงไปว่า จะเป็นมาตรฐานสำหรับกำหนดบุคคลอื่น ให้บำเรอปรนนิบัติรับใช้ เพราะเหตุใด? เพราะเหตุที่ว่าคนที่มีรูปสวยหรือโภคสมบัติมีตระกูลสูงก็ตาม อาจประพฤติทุจริต มีปาณาติบาต อทินนาทานแล้ว เป็นต้นก็ดี ย่อมไปสู่ทุกคติ; คนที่มีตระกูลสูงและมีวรรณะสดใสงดงาม มีโภคสมบัติมากนั่นเอง ครั้นมาประพฤติศีล เว้นจากปาณาติบาตและอทินนาทานเป็นต้น โดยเด็ดขาดแล้วก็จะได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์; เพราะฉะนั้น ไม่อาจตัดสินลงไปได้ โดยอาศัยความที่มีตระกูลสูงหรือรูปร่างงดงาม และมีโภคทรัพย์สมบัติมาก ว่าเป็นคนดีคนชั่ว คนต่ำคนสูง, เป็นมนุษย์หรือเป็นเทวดา.

ความสม่ำเสมอเป็นเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย ตามหลักแห่งพุทธธรรมมีอยู่เต็มพร้อมในพุทธวจนะ ที่ตรัสตอบแก่พราหมณ์ผู้หนึ่ง ก็เป็นอันว่าได้เสร็จสิ้นไปเรื่องหนึ่ง. แต่พราหมณ์นั้นยังไม่วายที่จะสงสัย ยังมีแง่ที่ทูลถามต่อไปอีก จึงได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พวกพราหมณ์นี้ได้บัญญัติภิกขาจาร คือการเที่ยวรับอาหารตามแต่ผู้ศรัทธา จะถวายให้ ว่าเป็นทรัพย์สมบัติของพวกพราหมณ์, และพวกพราหมณ์ ได้บัญญัติอาวุธต่าง ๆ ว่าเป็นทรัพย์สมบัติของพวกกษัตริย์, และพวกพราหมณ์ ได้บัญญัติว่า สิ่งสำหรับไถนา วัว โค ว่าเป็นทรัพย์สมบัติของพวกเวศย์ คือคนธรรมดา, และพวกพราหมณ์ ได้บัญญัติว่า ไม้คานกับเด็ยอย่างนี้ เป็นทรัพย์สมบัติของพวกศูทร คือกรรมกรหรือชนชั้นต่ำ. เมื่อพราหมณ์ได้

บัญญัติทรัพย์ ๔ ประเภทสำหรับบรรณะ ๔ ประเภทดังนี้แล้ว, ในเรื่อง
นี้สมณโคตมมีความคิดเห็นอย่างไร, และมีถ้อยคำอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคเจ้าแทนที่จะทรงตรัสตอบตรง ๆ ตามทำนอง
การแสดงธรรมะของพระผู้มีพระภาคเจ้าในบางครั้ง ซึ่งมีความจำเป็น
เช่นนั้น, พระองค์ก็ได้ตรัสตอบเป็นปฏิปจน์อย่างเดียวกันอีก
โดยยกอุปมาอุปมัยว่า พวกพราหมณ์มหาบัณฑิตก็ตาม, กษัตริย์ขัตติยะ
ตระกูลก็ตาม, คนธรรมดาหรือคนชั้นต่ำก็ตาม, ทั้ง ๔ วรรณะนี้เขา
ไปเอาไม้มาทำไม้สี่ไฟ แล้วสี่เป็นไฟลุกขึ้นมา. ครั้นได้ไฟแล้ว ไฟ
ที่ได้มาจากไม้สี่ไฟ สี่ของไฟที่ได้มาจากการสี่ของคนที่เป็นกษัตริย์, ถ้า
ไฟจากการสี่ของคนที่เป็นพราหมณ์, หรือไฟจากผู้เป็นเวศย์, หรือไฟ
จากผู้เป็นศูทร, ก็เป็นไฟทั้งนั้น. ดูว่าไฟทั้ง ๔ นั้นต่างกัน
อย่างไร? พราหมณ์นั้นก็จนปัญญา จะตอบอย่างอื่น, และเขาก็
เดาได้ว่าต้องตอบอย่างที่เรารู้สึกกัน, เพราะว่าเป็นไฟอย่างเดียวกัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย้าซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ที่นี้ให้คนทั้ง
๔ ประเภทนี้ เอาไม้ต่าง ๆ กัน; เช่นเอาไม้ไผ่, เอาไม้เนื้อแข็ง เช่นไม้
ตะเคียน, และไม้เนื้อเป็นปุ่มบ้าง, มาสี่ไฟ และเมื่อมีไฟขึ้นแล้ว, ให้ดู
ว่าไฟนั้นต่างกันอย่างไร? ในที่สุดก็เป็นอย่างเดียวกัน. นี่ก็เป็นเรื่อง
พิสูจน์ได้เพียงพอแล้วว่า ไฟที่เกิดขึ้นโดยน้ำมือของคนวรรณะต่าง ๆ หรือ
ไม้ต่าง ๆ กันด้วย ก็เป็นไฟอย่างเดียวกัน.

ข้อนี้เป็นฉันใด เราตถาคต ก็บอกทรัพย์สินให้แก่สัตว์ทั้งหลายเสมอกันหมด คือโลกุตตรธรรม, โลกุตตรธรรมหมายถึงธรรมชั้นสูง ซึ่งมีพระนิพพานเป็นที่สุด. พระองค์ได้บัญญัติว่าเป็นทรัพย์สินที่ประทานแก่คนทั้งหลาย โดยเฉพาะก็คือแก้ววรรณะทั้ง ๔; ไม่ทรงแยกว่าภิกขาจารเป็นทรัพย์สินของพราหมณ์, อาวุธเป็นทรัพย์สินของกษัตริย์, ไถ นาและโค ฯลฯ เป็นทรัพย์สินของคนธรรมดา, ไม้คานกับเคียวเป็นทรัพย์สินของกรรมกร, อย่างนี้เป็นต้น.

นี่เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงถึงเจตนารมณ์ของประชาธิปไตยตามหลักแห่งพุทธธรรม, ไม่ใช่การเมือง ว่าได้มีอยู่ในพระธรรมวินัยอย่างไรบ้าง, จึงเป็นอันว่าเราลงความเชื่อลงไปได้ชั้นหนึ่งว่าประชาธิปไตยนั้น เจตนารมณ์อันแท้จริงได้มีอยู่เป็นเนื้อแท้ในพระพุทธศาสนาโดยพระบาลี เอสุการีสสูตร เป็นเครื่องเทียบเป็นเครื่องมองตามนัยแห่งศีลธรรม.

พิจารณาด้วยปัญญาให้เห็นเจตนารมณ์ ของประชาธิปไตยกับพุทธธรรม.

ต่อจากนี้เป็นภาคที่จะพิจารณาเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย ตามนัยแห่งปรัชญาว่ามีอยู่ในพุทธธรรมหรือในพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง; แต่อย่างไรก็ตามจากแววแห่งเอสุการีสสูตร ย่อมมองเห็นชัดเจนแล้วว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานโลกุตตระให้เป็นทรัพย์สินเสมอกันแก่คนทุกประเภท การเข้าใจโลกุตตรธรรมได้ต้องอาศัย

ปัญญา คือปรัชญา แต่ถึงอย่างนั้น เรายังมีทางที่จะพิจารณาให้ ลุ่่วงขึ้นไป กว่ำนั้น โดยพิจารณาให้เห็นว่าพุทธธรรมกับประ- ชาธิปไตยนั้นเป็นอันเดียวกันแท้ หรือว่าแตกต่างกันอย่างไร. ใน วันนีเราจะต้องอาศัยธรรมชั้นสูง ซึ่งเป็นวิสัยแห่งปัญญา หรือตามนัย ปรัชญา ตามนัยแห่งปัญญา ปรัชญากับปัญญาแม้เป็นคำ ๆ เดียวกัน, ปัญญาอยู่ในรูปภาษาบาลี ปรัชญาอยู่ในรูปภาษาสันสกฤต, ปัญญา กับปรัชญาคือความรู้ย่่างถ่องแท้รอบคอบ เช่นเดียวกัน.

เมื่อเราจะมองดูว่าพุทธธรรมกับประชาธิปไตย เป็นอัน เดียวกันหรือไม่ เราจะดูกันด้วยแง่ของปรัชญาคือปัญญา จึงขออาศัย พระสูตรบาลี พระพุทธภาษิตสูตรหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ เข้าใจได้. ในที่นี้ข้าพเจ้าจะขอถือโอกาสอ่านข้อความในสูตรนั้นบาง ตอน หมายควมว่าจะอ่านเพียงบางตอนที่เห็นว่าสมควรจะอ่าน คือว่า เราไม่สามารถจะอ่านทั้งหมดทุกตัวอักษร ยี่ดียวจะหมดเวลา ผู้สนใจ จะอ่านได้จาก *อภิญญาสุตต์ วาเสฏฐิการทวาทตฺถ* เล่ม ๑๑.

ข้อความตอนต้น ๆ สูตร ไม่ทันจะกล่าวถึงเรื่องอันแสดงถึง ความเป็นประชาธิปไตยโดยตรงก็จริง, แต่ก็ควรจะฟังเอาไว้คือว่า :-

คราวหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงดำเนินเล่นจง- กรมอยู่ที่ลานแห่งหนึ่ง สามเณร ๒ รูปกำลังประพาศปริวาส, และก่อน ที่จะบวชเป็นภิกษุ นั้นเนื่องจากความเป็นเดียรถีย์มาก่อน ไม่เป็นที่ไว้ใจ ของคณะสงฆ์ ต้องสอบถามให้มีการทดลองเสียก่อน. *สองคนนี้ เคยเป็นพราหมณ์มาก่อน เพราะฉะนั้นจึงมีวินัยบัญญัติไว้ว่า ต้องทดลองให้เห็น*

ว่าหมกดื้อตัว หมกดหัวแข็ง จึงจะยอมให้บวช, และในขณะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงดำเนิรมา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเป็นทำนองเคาะ เล่นว่า :

เออ, วาเสฏฐะกับการทวาทะพราหมณ์ พวกเธอทำไมถึงยอมทำเช่นนั้น? เณร ๒ องค์ก็ทูลว่า เพราะเดิมเป็นพราหมณ์ ถือหลักปฏิบัติของพวกพราหมณ์, ซึ่งหลักของพวกเขาก็มีเหตุผลน่าฟังอยู่. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ที่ว่ามีเหตุผลน่าฟังนั้นเป็นอย่างไร? สามเณรทั้งสองก็ทูลว่า พวกพราหมณ์นั้น พราหมณ์ถือกันว่ามีวรรณะประเสริฐ — พราหมโณ ว เสฏโจิ วณโณ, วรรณะอันนั้นเป็นวรรณะที่ต่ำมาก, — ที่นา อยุถเว วณณา, วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะขาว — พราหมโณ ว สุกโก วณโณ วรรณะอันเป็นวรรณะดำ — กณหา อยุถเว วณณา ฯลฯ, พราหมณ์นั้นท่านบวชบวชดี พวกที่ไม่ใช่พราหมณ์แล้วหาบวชบวชดีไม่ได้. พราหมณ์นั้นเป็นลูกของพรหม, พรหมบันดาลให้เป็นขึ้น เป็นทายาทโดยตรงของพรหม. เมื่อมาขอบวชจึงต้องอยู่ปริวาส. และสามเณรทั้งสองบอกอีกว่า เขาทั้งสองไม่อยู่ในวรรณะอันประเสริฐนั้นเสียแล้ว มาเข้าวรรณะดำเช่นนั้น คือถูกหาว่ายอมเป็นศิษย์สมณะหัวโล้น ที่ได้ทำเช่นนั้นเป็นการไม่สมควร ก็ถูกพวกพราหมณ์เขาต่ำว่าอยู่เหมือนกัน.

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสทำนองปลอบโยนเอาใจ ว่าไม่เป็นไร, เขาพูดไปอย่างทั้งๆ ที่ไม่นึก โดยไม่ทันสำนึก. ใครๆ เคยเห็นไหมว่าพราหมณ์ผู้หญิงนั้นคือนางพราหมณ์กำลังมีระดู, นางพราหมณ์กำลังมีท้องมีครรภ์ นางพราหมณ์กำลังคลอดลูก และนางพราหมณ์กำลังให้ลูกดื่มนม, ใครเคยเห็นไหม? ใครๆ ที่อยู่ในที่นั้นก็ต้องยอมรับเป็นเสียงเดียวกัน. สามเณรนั้นก็ตอบว่า เคยเห็น. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสในขณะนั้นว่า นั้นเป็นอย่างไร, ก็ไหนว่าพราหมณ์นั้นเกิดมาจากพรหม; เพราะฉะนั้นเขากล่าวไปทั้งๆ ที่

ไม่ได้คิดได้นึก. จตุตถาโรเม วาเสฏฐจา วณณา ขตติยา พุราหมณา เวสุสา
 สุตทา ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสข้อความซึ่งเป็นหลักๆ อย่างนี้
 ต่อไปว่า จงดูให้ดีว่า ในวาระทั้ง ๔ นั้น พราหมณ์ กษัตริย์ เวศย์ และ ศูทร
 นั้น ถ้าเป็นผู้กระทำปาณาติบาต มือเปื้อนโลหิตก็มี, หรือเข้าถ้อเอาของที่
 คนอื่นเขาไม่ยกให้ ก็มี, ประพฤติผิดในกาม คือระเบียบเกี่ยวกับกามก็มี,
 กล่าวคำเท็จก็มี, พูดเป็นทำนองยุแหย่ให้คนแตกกัน ก็มี, มีวาจาสำราญหยาบคาย
 ก็มี, พูดเพื่อเจ้อ เช่นหาสาระค่าเดียวไม่ได้ก็มี, อากัปกิริยาเหล่านี้หา
 ได้จากพราหมณ์ กษัตริย์ จากเวศย์ และจากศูทร, และอีกอย่างหนึ่ง
 กษัตริย์พราหมณ์ เวศย์ หรือศูทรนั้น เว้นปาณาติบาตเป็นต้นก็มี,
 เว้นอย่างเด็ดขาดก็มี, เห็น ๆ กันอยู่. ทำไมพราหมณ์จึงจะมากล่าวว่า
 พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะขาว พวกอื่นดำ? ทำไมจะมากล่าวว่า
 พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์? ทำไมจะมากล่าวว่า พราหมณ์เท่านั้นมา
 จากพรหม. คนผู้รู้คือวิญญูชน มีปัญญาพิจารณาแล้วอนุญาตใน
 ข้อนี้ไหม? ก็มองเห็นว่า ไม่มีใครเคยอนุญาต.

และทรงชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่า อะไรเป็นเหตุให้วรรณะ
 ทั้ง ๔ นี้ถูกประณามว่า เป็นคนเลวหรือคนดี ก็คือการกระทำ
 หรือกรรมเท่านั้น. *กรรมทำชั่วคือ*
อกุศลกรรม ทำให้เป็นคนเลวเสมอไป
และหมดทั้ง ๔ วรรณะนี้, กุศลกรรมทำ
ให้เป็นผู้ดีเสมอไปหมดทั้ง ๔ วรรณะ.
 เพราะฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่าธรรม
 อย่างเดียวเท่านั้นเป็นสำคัญ; จะถือ

ธรรมเท่านั้น
จำแนกแบ่งปัน
ให้คนเป็นอย่างไร

เอาวรรณะ เช่นความเป็นกษัตริย์หรือพราหมณ์เป็นสำคัญไม่ได้, ธรรม
 ต่างหากจะทำให้คนเป็นกษัตริย์หรือเป็น พราหมณ์ หรือเป็น เวศย์

หรือเป็นศูทร. ในชั้นนี้จำเป็นต้องขอร้องให้จำไว้สักข้อหนึ่งว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงยืนยันเด็ดขาดว่า ให้เราถือว่า ธรรม เป็นของเด็ดขาด, ธรรมเป็นสิ่งที่จะแบ่งปันหรือจัดสรรให้คนเป็นอย่างไรๆ โดยเด็ดขาด, และจะแสดงถึงความสม่าเสมอกันไป.

พูดถึงตอนนี พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ทรงยกตัวอย่าง ซึ่งไม่ควรจะผ่านไปเสีย คือว่า บ้านเมืองของพวกศากยะ คือประเทศศากยะ, ประเทศของพระพุทธเจ้านั้น เป็นเมืองขึ้นของโกศล. พวกศากยะต้องทำการนอบน้อมมิถา ทกระทำสมาธิการต่อพระเจ้าปเสนทิโกศล

ควรศึกษาความจริง ประกอบเรื่อง ความเสมอกัน

โดยเด็ดขาด; เป็นพระสูตร เป็นหลักของพระพุทธประวัติ, ไม่ใช่เป็นธรรมหรือเป็นหลักฐานทางอื่น เป็นพระสูตรที่ตรัสกับวาเสฏฐะ. พวกศากยะต้องไหว้และนอบน้อมต่อพระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งเป็นกษัตริย์ แต่

แล้วในที่สุดพระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งลงมาเคารพนอบน้อม กระทำอัญชลีกรรม สามีกรรมต่อศากยะองค์หนึ่ง คือตถาคต นั่นเอง, โดยเช่นเดียวกับที่ศากยะกระทำต่อผู้เป็นนมหाराช; แต่แล้วมหाराชก็มาไหว้ศากยะองค์หนึ่ง คือพระพุทธเจ้า. โดยอำนาจแห่งอะไร, ด้วยอำนาจแห่งธรรม. พระองค์จึงตรัสไว้ว่า ธรรมอย่างเดียวเท่านั้นที่ทำอะไรให้เป็นอะไรได้.

พระบาลีว่าไว้ว่า อมิณา โข เอว วาเสฏฐา ปริยาเยน เวทิตพฺหิ ฯลฯ ดูก่อนวาเสฏฐะ, ปริยาเยนนี้เท่านั้นที่ท่านควรทราบเอาไว้ คือว่า ธรรม

เท่านั้นประเสริฐสุดสำหรับสัตว์ทั้งหลายทั้งในทิฏฐุธรรมที่มองเห็น และสัมปรายภพที่มองไม่เห็นรวมทั้งโลกหน้าด้วย. โดยเหตุ ฉะนั้นแหละ ในการที่คนบวชในธรรมวินัยนี้มาจากโคตรจาก ตระกูลต่างๆ กัน : เป็นกษัตริย์ก็มี เป็นพราหมณ์ก็มี เวศย์ก็มี ศูทร ก็มี, แล้วยังมาจากตระกูลต่างกันใหญ่บ้างเล็กบ้าง เข้ามาบวชในธรรม วินัยนี้แล้ว ได้รับคำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้าแล้วกำลังมาเป็นผู้ละ ความชั่ว ได้เป็นอริยบุคคล มีโสดาบันเป็นต้น เสมอกันทีเดียว ถือว่าตถาคตได้สร้างอริยบุคคลโดยเสมอกัน. เพราะฉะนั้น ถ้าหาก ว่า จะกล่าวว่าใครเป็นลูกของใครโดยถูกต้องแล้ว ควรจะกล่าวว่า ท่านเหล่านี้เป็นลูกตถาคตจะถูกต้องกว่า; เมื่อก่อนนี้โสดาบัน อนาคตามี ไม่เคยมีในโลก ตถาคตเป็นเหตุให้คนเหล่านี้คลอดออกมา จึงกล่าว ได้ถูกต้องว่าเป็นลูกตถาคต. ข้อที่พราหมณ์กล่าวว่าตนเป็นลูกของ พรหมนั้นไม่มีเหตุผล; แต่ข้อที่จะกล่าวว่า คนเหล่านี้เป็นลูกตถาคต นั้นเป็นสิ่งที่มีความเหตุผลอย่างนี้.

ลำดับต่อจากนี้ พระบาลีนี้ได้กล่าวต่อไปถึงพระสูตรที่ทรง แสดงให้ทราบว่า โลกได้เกิดขึ้นอย่างไร, คัมภีร์ สร้างโลกของชาติ ต่างๆ ศาสนาต่างๆ เขามี และของเราก็มี และอยู่ในรูปพุทธภษิต, และพระพุทธเจ้าประทานความอิสระในการเชื่อ. แต่พระองค์ทรงตรัส ไว้อย่างไร เราฟังดูก็ได้, ข้อความตอนนั้นว่า *ยัม กทาจิ กรหจิ ทิมสสุ อนุโร โย อจฺเจเน อยัม โลกิ สัมภูติ...* ฯลฯ คือว่าโลกนี้รวมทั้งหมด ทั้งถึงดาวที่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นจักรวาลนี้ มีการเวียนไปเวียนมา คราวหนึ่งเป็นสังวัฏฏะ, คราวหนึ่ง เป็นวิวัฏฏะ คราวไหนสังวัฏฏะ

ด้วยสัน ของตนมากขึ้น ; อย่างนี้ท่านถือว่าเป็นนิมิตแห่งความตกต่ำ
 ในทางจิตใจ. เมื่อได้ลิ้มรสปฏิฐิที่เป็นวัตถุไม่ใช่มนุษย์ชาติเข้าไปเป็น
 อาหาร ความแข็งแห่งร่างกายซึ่งเคยเป็นเหมือนทิพย์ก็เสื่อมลง, เอียง
 มาทางเป็นกายธรรมตามากขึ้น. เมื่อรสนั้นอร่อย สัตว์นั้นถึงกับเก็บ
 กินเป็นคำๆ แล้วสัตว์อื่นเอาเป็นตัวอย่าง เกิดเป็นว่าสัตว์ทุกอย่างเกิด
 บริโภคสิ่งนี้ไปแล้ว ; ครั้นบริโภคเข้าไปๆ และมากๆ เช่นนี้ ที่เป็น
 เนื้อตัวเองของเขาค่อยๆ มาสู่ความเป็นมนุษย์แต่ยังไม่ถึงกับมนุษย์เดียว
 นี้, และต้องหันมาใช้อาหารทางวัตถุมากเข้า ; ท่านองนี้เรียกว่าวิวิฎฐะ
 คือรูปแห่งความเสื่อม, เกิดกายแข็งอย่างสัตว์ธรรมดา ; เมื่อก่อนนี้
 เคยมีวรรณะสม่ำเสมอในสมัยที่เป็นอากาศสัตว์ อันมีรัศมีอยู่เหนือ
 ดวงอาทิตย์. เพราะฉะนั้นจึงเกิดความแตกต่างกันขึ้น คือวรรณะของ
 คนบางคนซึ่งได้บริโภควัตถุนี้เข้าไป ทำให้เกิดผิวพรรณที่แตกต่างกัน
 ขึ้น ; เมื่อครั้งก่อนนี้เหมือนกัน ไม่รู้ว่าคนไหนๆ มาเดี๋ยวนี้จำได้
 เพราะมีความแตกต่างกัน.

ครั้นเกิดความแตกต่างกันขึ้นอย่างนี้ ลองนึกดูว่าอะไร
 เกิดขึ้นเป็นอันแรก ; เกิดกรรมอันดีกว่า และเลวกว่า เรียกว่า มานะ,
 มานะเป็นสิ่งหนึ่งในสังโยชน์ทั้งสิบ ที่พระอรหันต์ต้องละ. ในการที่สัตว์
 มีวรรณะแตกต่างกันเช่นนี้ เมื่อสัตว์ตนหนึ่งสววกว่าสัตว์ตนหนึ่ง,
 สัตว์ที่สววกว่าก็ย่อมดูหมิ่นสัตว์ที่มีวรรณะเลวกว่า ; ครั้นเกิด
 ความดูหมิ่นเช่นนี้ ก็เป็นอันว่า กิเลสซึ่งไม่เคยมีเคยปรากฏ ก็
 ปรากฏขึ้นแล้วในโลกนี้.

ครั้นสัตว์ได้มาพัวพันกับกิเลสมากเข้า รสปลฐวี คืออาหารที่กินง่าย ๆ ไม่ต้องเที่ยวเตรียมเที่ยวหาและมีอยู่ตามธรรมชาตินั้น เกิดหายไป, สัตว์นั้นก็พากันรำไห้ ว่าได้สูญเสียสิ่งที่เป็นอาหาร เป็นที่อร่อยถูกใจเหล่านั้น, ได้คร่ำครวญถึงสิ่งเหล่านั้นอยู่เสมอ. ในที่สุดท่านกล่าวว่าเกิดสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งคล้ายกับ ภูมิปฏิโก เป็นสะเก็ดคล้ายสะเก็ดไม้เกิดจากรสแห่งดินเหมือนกัน เป็นอาหารที่หายาบ เป็นวัตถุที่เร็วกว่ารสปลฐวีที่เคยมี. เมื่อสัตว์เหล่านั้นไม่อาจที่จะได้กินรสปลฐวี ก็กินสิ่งอื่นแทน; เมื่อกินสิ่งอื่นเข้าไปแทน ร่างกายก็มีการเปลี่ยนแปลงคล้ายเป็นมนุษย์ ธรรมดา อย่างนั้นมากขึ้น, ใครยังกินเข้าไปมากก็ยังมีความหายาบขึ้น มีวาระที่ยิ่งแตกต่างกันมากขึ้น.

ต่อมาเพราะความที่กิเลสนั้นหนาขึ้น; คล้าย ๆ กับอาหารนั้นจะดีเกินไป สิ่งนั้นก็สูญไปจากโลก, สัตว์นั้นพากันรำไห้. ในที่สุดก็เกิดสิ่ง ๆ หนึ่ง ชื่อว่า ปทาลตา ซึ่งเหลือที่จะชั่งตัวอย่างและเหลือที่จะกล่าวว่าจะไร, กล่าวตามตัวหนังสือว่า ปทาลตา เป็นสิ่ง ๆ หนึ่ง มีลักษณะเป็นแถววัลย์เกิดอยู่แทนอาหารสองอย่างที่ได้หายไปแล้ว, แต่ยังเป็นอาหารที่หายาบและเร็วกว่าอีก ยิ่งกว่าสองอย่างแรก; สัตว์ไม่มีอะไรจะกินก็กินสิ่งนี้ ก็เกิดความแตกต่างของวาระ ที่มีอยู่ยิ่งมากขึ้นไปอีก. ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ถึงยุคที่โลกนี้หนาแน่นไปด้วยกิเลสแล้ว.

ครั้นต่อมาสิ่ง ปทาลตาได้หายไป เพราะดีเกินไปที่จะเป็นอาหารของสัตว์ที่มีกิเลสหนาเช่นนี้, เกิดสิ่งที่เรียกว่าสาลี คือข้าวสาลี ซึ่งมีอยู่เองตามธรรมชาติ ไม่มีแกลบไม่มีเปลือก ไม่ได้หุ้มห่อด้วย

ของแข็ง เด็ดมากินได้ที่เดียว, คล้าย ๆ กับเอาข้าวสารมากินมาบริโภค ตอนเย็นตอนเช้า ทำนองนี้, เพราะเหตุว่าสัตว์ ไม่มีอะไรอื่นจะบริโภค ก็บริโภคสารได้ เป็นเหตุให้เนื้อตัวนั้นมีความหยาบ ความแข็งมากยิ่งขึ้นอีก จนมาเป็นที่ตั้งของกิเลสที่เป็นรากะ โทสะ โมหะ อย่างหยาบ ๆ.

เมื่อมีกิเลสมากมีตัณหามากดังนี้ ท่านใช้คำจำกัดลงไปว่า เกิดวาระต่าง ๆ กัน จนถึงกับมีสิ่งคือเพศหนึ่งพวกหนึ่งปรากฏเป็น อิตถิลิงค์ พวกหนึ่งปรากฏเป็น ปริสสังค์ แล้วมีข้อความอยู่ว่า อิตถิลิงค์ ปาตรโหสี ฯ.

ท่านผู้มีความรู้ทางภาษาบาลี ขอให้นึกแปลเอาเองเถิด จะได้ความชัดเจนกว่าตัวหนังสือ : ว่า ครั้งหนึ่งสัตว์ที่มีเพศเป็นอิตถิลิงค์ ปรากฏว่าได้อุปนิชฌายติ คือเข้าไปชบเซาติดต่อดลอดเวลา อดีเวลั จนเกินขอบเขต, ผู้ที่ไม่มีรากะต่างมีต่างเกิดรากะ จึงเป็นเหตุให้มีความแตกต่างมากขึ้น. การติดต่อกับเขาจนล่วงเวลานี้ สาราโค อูปาติ — ความกำหนด ก็รุนแรงถึงขนาดเกิดการสืบพันธุ์ ได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในโลก, และในที่สุดก็เลยไปถึงว่า เต ปริหาหปจฺจยา อาศัยความเร่าร้อนแห่งรากะเผาผลาญ คือเมถุนของสัตว์ที่คู่กัน. สัตว์ที่ไม่กระทำถึงอย่างนั้นได้พากันดิเตียนเอาฝุ่นกลบเอาดินกลบ ไม่อยากให้สิ่งเหล่านี้ปรากฏ, และได้ดิเตียนว่า ทำไมสัตว์เหล่านี้ได้ทำถึงอย่างนี้เป็นต้น. คำว่า “กลบ” เกิดขึ้นในภาษาของมนุษย์ ในเรื่องนี้ ในเรื่องสัตว์เหล่านี้หนึ่ง กลบการกระทำที่ไม่เคยกระทำมา.

ตอนนั้น มีข้อความภาษิตที่น่าคิดว่า อหฺมสมฺมตํ ตูกรฺวาเสฏฺฐะ, สิ่งที่เขาถือว่าไม่เป็นธรรมเสียเลย เป็นของเหลวในสมัยนั้น กลับมาเป็นธรรมไปได้ในสมัยนี้, กลับถูกโดยเป็นการกระทำที่สัตว์บางสัตว์ทำขึ้น. และสัตว์บางอย่างถึงกับกลบและประณามว่าเป็นอธรรม. ครั้นมาถึงสมัยนี้การกระทำนั้นกลับเป็นของธรรมดา ถูกธรรม ไม่ได้รับการตำหนิตีเดีย. ในเมื่อสัตว์นั้นเสพสัทธรรมตามประเพณีเป็นต้น อันนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าแนะนำให้เห็นว่า สิ่งที่ไม่เคยเป็นธรรม เป็นอธรรม ก็ได้กลับมาเป็นธรรมเสียแล้ว, ท่านชี้ให้เห็นว่าโลกนี้เลวลงอย่างไร.

ครั้นต่อมาโดยอาศัยที่เสพอาหารหยาบนี้ และถูกอบรมด้วยราคะกล้ำเช่นนี้ ก็เกิดราคะที่รุนแรง ใครที่จะเสพกามารมณ์นั้นไม่รู้สร้าง; ใช้คำว่า อดีเวลี เป็นเหตุให้หาทางปกปิด มิให้ใครรู้, กลัวจะถูกกลบหรือตีว่า จึงหาที่เร้นที่ปกปิด หากสำหรับจะเข้าไปซ่อนตัว ทำสิ่งที่ตนต้องการจะทำ. ครั้นต่อมา ถ้าที่จะใช้นั้นไม่พอ ก็ต้องทำเป็นรูปถ้ำด้วยไม้หรือด้วยอะไรขึ้น ทำให้เกิดเป็นที่อาศัยเรือนหรือเคหะขึ้น; หมายความว่าสิ่งที่ปกปิดความลับ แสดงว่าสิ่งที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนได้มีขึ้น สิ่งที่เป็นอธรรมเหล่านั้น ก็สามารถเป็นธรรมไป. การสร้างบ้านเรือนก็เพื่อปกปิดการเสพเมถุน ด้วยเหตุที่ว่ามิกลีเลสหยาแน่นเช่นนี้, จิตใจของสัตว์ก็โลเลมากขึ้นด้วยความโลภ.

ข้อความในพุทธภาษิตนี้อธิบายไว้ต่อไป ว่าสัตว์ผู้ปรารถนาจะเสพสัทธรรมเกินเวลา ไม่อยากทำงาน จึงได้สะสมอาหาร. สัตว์

ตนแรกไปเอาข้าวสาลีที่เกิดเองมา ไม่เพียงพอมือเดียวมือเข้า, ตอนเย็นไปเอาอีก ก็ได้เอามาสองมือเลย ประหยัดเวลา, แล้วเป็นไปโดยทำนองนี้ จนถึงกับเอาครั้งเดียว ๒-๓ มือ จน ๘ วัน ๑๖ วันเป็นต้น, จนในที่สุดข้าวสาลีหมด เพราะความลโมบของสัตว์ผู้ไม่ปรารถนาทำการงาน ประสงค์จะจมอยู่ในห้วงที่เต็มไปด้วยการเสพความเป็นโลกอันต่ำและที่เต็มไปด้วยกิเลส ได้เป็นไปอย่างนี้.

ในที่สุดก็ต้องคร่ำครวญถึงข้าวสาลีที่หายไป คล้ายกับทำนองลงโทษของธรรมชาติว่า ต่อไปนี้ข้าวสาลีจะไม่เกิดขึ้นเอง จะต้องไถ ปลูก และหว่านทำนา คล้ายดังที่ปรากฏเป็นของธรรมดาอยู่ในสมัยนี้. ครั้นมีการทำนาข้าวสาลี ซึ่งเป็นการลงโทษอย่างหนักอยู่แล้ว ความหนาของกิเลสของสัตว์เหล่านั้นหาหยุดเพียงนั้นไม่ กลับทวีงอกงามขึ้นไปตามตัวเหมือนกัน, คือว่า เมื่อสัตว์ผู้หนึ่งได้ปลูกข้าวสาลีไว้ สัตว์ผู้ปรารถนาจะเสพแต่กามารมณ์ไม่ยอมทำงานก็ไปขโมยของเขากิน. การขโมยได้เกิดขึ้น คือ อทินนาทาน ได้เกิดขึ้นในโลกเพราะเหตุนี้.

เมื่อศีลธรรมทางจิตใจเสื่อมลงไปเพียงไร, ความเป็นของเลว หยาบกระด้าง ของวัตถุร่างกาย ก็ยิ่งมากขึ้นเพียงนั้น, อาหารก็ยังเป็นอาหารหยาบขึ้นเพียงนั้น, การขโมยจึงได้เป็นไปอย่างหนาแน่น และสูงสุดขึ้น สุดที่จะทนได้. สัตว์ผู้กำลังเดือดร้อนอยู่อย่างนั้น จึงชวนกันหาหนทางว่า ทำอย่างไรจึงจะบรรเทาสิ่งนี้ได้ เพราะว่าหลักไม่พันแล้ว, ในที่สุดจึงคอยจับ; เมื่อจับมาได้ ก็ถูก

ต่อว่าและรับว่าจะไม่ทำ. แต่แล้วเขาก็ทำอีก จับได้บอกว่าไม่ทำอีกแล้วก็ทำอีก. ในที่สุดสัตว์นี้เห็นว่าไม่ไหวแล้ว ต้องมีการลงโทษ. ข้อที่ได้มีการเขียนไว้ชัดว่า การลงโทษที่ไม่เคยมีในโลกนี้ ได้เกิดขึ้นแล้ว, คล้ายๆกับว่า สมณานันท์.

การลงโทษจะเป็นอย่างไร, จะเห็นได้ว่าระบอบประชาธิปไตยได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก. ในข้อความที่เป็นบาลีพุทธวจนะมีว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายได้ประชุมกัน แล้วมีการเลือกว่า ใครมีวรรณะสูงคือมีความสวยงามเป็นที่จับอกจับใจ มีสมรรถภาพเป็นอย่างดี ร่างกายเข้มแข็ง กล้าหาญ มีร่างกายเนื้อตัวสดใส เพื่อให้คนอื่นเลื่อมใส, ได้เลือกคนอย่างนั้น ขึ้นคนหนึ่ง บัญญัติว่า ท่านจะต้องลงโทษคนที่ควรลงโทษ, จับคนที่ควรจับ, เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ, สมมติให้เป็นหัวหน้าเพื่อจัดการวงศ์เขตที่ปลูกข้าวสาลี นั้นเอง. ใครล่วงสัทธา จะถูกลงโทษตามสมควร.

บุคคลที่เรียกว่า มหาสมมติได้เกิดขึ้น, และด้วยเหตุที่ว่า เขาทำการเกี่ยวกับเขตนา จึงมีชื่อในภาษาบาลีว่า เขตตานัน อธิปติ เขาเป็นอธิปติในการจะจัดเขตของนา, เพราะฉะนั้นอักษรที่ว่า ขัตติยะคือจัดการเกี่ยวกับนา ได้เกิดขึ้น. พวกที่ถูกสมมติให้เป็นขัตติยะคือเกี่ยวกับนาได้เกิดขึ้น เรียกว่า ขัตติยะวรรณะ, และโดยเหตุที่เรียกว่า รมณเฑติ รมณเฑติ แปลว่าทำผู้อื่นให้ยินดี คำว่าราชาจึงเกิดขึ้น. พระราชา คือคนที่มีหน้าที่ทำให้อื่นยินดี. ดูกรวาเสฏฐะ, ขัตติยมณฑล คือวงศ์แห่งขัตติยะหรือกษัตริย์ หรือราชา ได้เกิดขึ้นแล้วในโลกด้วยอาการอย่างนั้น, แล้วทรงย้าว่า เตสั เยว — ขัตติยมณฑลที่เกิดขึ้นในหมู่สัตว์ที่เคยเหมือนกัน,

อญฺเณสํ สทิสานํเยว โนฯ — ไม่ใช่จะไปเกิดแก่สัตว์พวกอื่นที่แตกต่างกัน, ธรรมเมเนวฯ — ในการที่บังเกิดได้อย่างนั้น เพราะอำนาจของธรรม ไม่ใช่อำนาจของสัตว์. การถูกต้องที่แล้่วมา เป็นสิ่งที่เป็นไปโดยธรรม อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า หัวหน้าแห่งพวกสัตว์ทั้งหลายได้เกิดขึ้นแล้ว แปลว่า วรรณะกษัตริย์เกิดขึ้นแล้ว, และพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย้ำว่า จะเกิดมาจากคนอื่นไม่ได้, เกิดมาจากสัตว์เหล่านี้ซึ่งเมื่อก่อนเป็นเหมือนกันหมด. ต่อมาสัตว์บางพวกในสัตว์เหล่านั้นที่อยู่ในที่นั้น ได้มีความเห็นว่า ในโลกนี้ เต็มไปด้วยบาปอกุศลซึ่งไม่เคยมีมาก่อน. และเมื่อพิจารณาดูอยู่ในขณะอันสั้นแท้ ๆ เห็นว่า ความชั่วเพิ่มขึ้นใหม่ ๆ อีกหลายทีเดียว, หลังจากได้เกิดอกุศลนั้นแล้ว ก็ปรากฏมีมุสา, ปรากฏอาญา ปรากฏการลงโทษ ขับไล่ว่า บังเกิดความคิดที่จะบารบสิ่งเหล่านี้ให้หมดไปได้ ใช้คำว่า ลอยไปเสีย. คนพวกนี้ไม่คิดที่จะทำกิน, ทำให้คนอื่นพวกหนึ่งคิดว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้คนพวกนี้เบาบางไปได้.

นี่แสดงให้เห็นว่าวิธีปฏิบัติธรรม ขจัดอกุศลได้ปรากฏออกมาเป็นครั้งแรก อันมีมาในประวัติของโลกทุกยุคจักรวาล; และเพราะฉะนั้นคำว่า พราหมณ์ ได้เกิดขึ้นมาจากวรรณะ ที่ลอยบาปอกุศล พราหมณ์ เกิดขึ้นอย่างนี้ก่อน โดยที่เมื่อบาปเกิดขึ้นแล้วก็หาทางแก้ไข. ต่อมาพวกหนึ่งหาได้ดียิ่งกว่านั้น คือจะประพฤตินั้นไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่วุ่นวายมากยิ่งขึ้นอีก ใช้คำว่าไม่เกี่ยวข้องกับพื้น

กับไฟที่หุงต้ม มีสากด้าข้าวที่ตอกแล้ว คือไม่เกี่ยวกับการใช้สาก ดังนั้น สมณะประเภทนี้จึงได้เกิดขึ้น, พวกนี้ทำความเพ่งอย่างเดียว เพราะ ฉะนั้น ได้มีคำว่า *ฌายิกา* คือผู้เพ่งฌาน ประพฤติสูงกว่าพราหมณ์ ธรรมดา.

ต่อมาสัตว์บางพวกละจากความเพ่งอย่างนั้น ทำหน้าที่ร้อย กรอง, เรื่องที่ว่า ความเพ่งคืออะไร ได้ความรู้อย่างไร มีระเบียบ ประพฤติอย่างไร, คนพวกนี้ได้รับรองเป็นข้อความสำหรับสั่งสอน เรียกว่า คัมภีร์ขึ้น; แม้ไม่ได้เขียนเป็นตัวหนังสือ แต่ร้อยกรองเป็น เรื่องราวพูดได้ เขียนได้ จึงเกิดสมณพราหมณ์พวกนี้ขึ้น. ทรงย้าย อีกครั้งหนึ่งว่า สัตว์พื้นต่ำๆ ในสมัยนั้น บัดนี้ได้รับว่าประเสริฐ สุด, และได้ทรงย้ายอย่างเดียวกันอีกว่า จงพิจารณาดูเถิด แม้แต่ พราหมณ์ และ พราหมณ์ผู้เพ่งฌาน ผู้ทำหน้าที่ร้อยกรองคัมภีร์นั้น ก็คือสัตว์เหล่านั้น, สัตว์ที่หลงกามารมณ์ดั้งเดิม ก็คือสัตว์เหล่านั้น หาใช้สัตว์เหล่าอื่นไม่, และทั้งนี้ อำนาจแห่งธรรมเท่านั้น เพราะ ฉะนั้นในสมัยนี้แล้วถือว่าธรรมเป็นใหญ่ ธรรมเท่านั้นที่จะทำให้เป็น อย่างไร.

ครั้นต่อมาสัตว์บางพวก ที่มันเข้าไปตามอำนาจของกิเลส และในกามารมณ์มากขึ้น ตรงข้ามกับพวกโน้นที่เขาเปลี่ยนไป พวกนี้ สนใจในกามารมณ์มากขึ้น; เพราะฉะนั้นเขาจะต้องทำการงานมากขึ้น เพราะว่าเขาต้องการจะเป็นอยู่อย่างต่ำๆ หยาบๆ ไม่ได้รับการช่วยเหลือในการกินการอยู่จากคนอื่นเหมือนพราหมณ์. เพราะฉะนั้น

ก็ต้องทำงานอย่างแข็งและหยาบนั้นมากขึ้น. พระไตรปิฎกฉบับยุโรปต่างกันนิดหน่อย แต่ความตรงกันว่า ทำการงานมากขึ้นอีก คือเมื่อก่อนมีการทำงานไม่เคยปรากฏ. เดียวนี้ทำงานตั้ง ๒๔ ชั่วโมงก็ไม่พอ, ก็เกิดการเรียกคนพวกนี้ว่า เวสสา คือ วรรณะเวศย์ ได้เกิดขึ้นโดยอาศัยทำการงาน. ข้อความที่กล่าวถึงสูตรในตอนี้ พระไตรปิฎกไทยไม่มีอะไรต่างกับทางยุโรป.

ต่อมาจะเป็นด้วยสมรรถภาพลดลงยิ่งขึ้น ไม่สามารถจะทำการงานมากพอสำหรับการบำรุงกामารมณ์ของตนได้ ก็ต้องมาเป็นลูกจ้างเขาใช้คำว่าต่ำทราม, คำว่า *ศูทร* จึงเกิดขึ้น และที่เป็น *ศูทร* นี้ก็สัตว์พวกนั้นนั่นเอง แต่มาถูกแบ่งแยกออกด้วยอำนาจของธรรม. ถ้าคุณแจ้งสม่ำเสมอจนว่าเป็นสัตว์เหล่านั้นแท้ ๆ ก็เป็นประชาธิปไตย, แต่ถ้าคุณอำนาจของธรรมก็แบ่งแยกความสม่ำเสมอ. สำหรับพุทธธรรมนั้น ธรรมเป็นเครื่องอำนาจประชาธิปไตย ให้มีความเสมอภาคอย่างไร.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงให้เห็นว่า วรรณะคือความแตกต่างของคน เกิดมาจากความแตกต่างกันของธรรมที่เขาประพฤติเช่นนั้นแล้ว ก็ทรงแสดงให้เห็นว่ายังมีความเสมอภาคอยู่ในคนเหล่านั้น ดังที่ชนเหล่านั้นเป็นกษัตริย์ มีหน้าที่จัดการเรื่องนาไปแล้ว มีอำนาจสูงแล้ว, คนพวกหนึ่ง เขาก็เป็นนาย เป็นพราหมณ์, อีกพวกหนึ่ง ทำงานแลกกामารมณ์ไปแล้ว เป็นเวศย์, คนที่เหลือเศษก็เป็นคนชั้นต่ำเป็นศูทร รับใช้เขา, เป็นวรรณะที่

พราหมณ์บัญญัติว่า ต่างกันเหลือที่จะรวมกันได้ จนบัญญัติว่าพวกนั้น บำเรอพวกนั้นไม่ได้ ว่าอย่างนี้เป็นทรัพย์สินของกษัตริย์ อย่างนี้เป็นทรัพย์สินของพราหมณ์ เป็นต้น.

ข้อที่พระผู้มพระภาคเจ้าตรัสว่า มีความสม่ำเสมอขึ้น ยังมีอีก ยังเป็นไปได้อีก คือว่าเมื่อชนเหล่านั้น วรรณะไหน ประเภทไหนก็ตาม ออกจากความเป็นอย่างนั้น เข้ามาสู่ธรรมวินัยแล้ว เขามีหวังที่จะเป็นสมณะในธรรมวินัยนี้ คือเป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์, และในที่สุด พระอรหันต์ก็คือสัตว์เหล่านั้นเหมือนกัน; เพื่อชี้ให้เห็นว่า ธรรมเท่านั้นที่แปลกที่เป็นใหญ่ในบรรดาสัตว์ แล้วธรรมเท่านั้นที่เป็นใหญ่.

พิจารณาดูในนรก ที่เต็มไปด้วยสัตว์นรก สัตว์นรกเหล่านั้นมาจากไหน? ก็มาจากวรรณะสี่ : กษัตริย์ พราหมณ์ เวศย์ ศูทร ทำปาณา อทินนา ฯลฯ เทวดา ที่แน่นไปในสวรรค์นั้นมาจากไหน ก็มาจากกษัตริย์ พราหมณ์ เวศย์ ศูทร เพราะอาศัยอำนาจที่ได้กระทำการกุศล. ที่เป็นทั้งสัตว์นรกและเทวดา รวมกันอยู่ในคนเดียวก็มี, สัตว์เหล่านั้นมีอยู่มณฑลหนึ่งเหมือนกัน มาจากวรรณะสี่เหมือนกันไม่จำกัด, คือเรื่องวรรณะนั้นช่วยไม่ได้. ทรงย้าว่าสัตว์อันนั้น ธรรมอันนั้นแหละ ที่ดึงบุคคลเข้าถึงนิพพาน, บุคคลผู้บรรลุนิพพานก็วรรณะนั้นอีก จึงย้าว่าสัตว์เหล่านั้นอีก แต่บ่งว่าเป็นสุดยอดของสัตว์เท่านั้นเอง. พระบาลีอัครัญสูตร มีใจความอย่างที่ว่า ในเมื่อสัตว์

ซึ่งไม่มีอะไร มีอำนาจยิ่งกว่าสัตว์อื่น คือการที่คนถือว่า มีโคตร มีตระกูลอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องเป็นกษัตริย์เป็นผู้สูงสุด เป็นเลิศในกลุ่มเทวดาและมนุษย์ ก็ไม่ตรงกับความเป็นจริง.

เราจะพิจารณาคุณเจตนารมณ์แห่งประชาธิปไตย ตามแง่ของพระบาลี ก็จะได้เห็นว่าพระองค์ได้ประทานโลกุตตรธรรม ให้เป็นทรัพย์โดยสม่ำเสมอ ทั้ง ๔ วรรณะ, และได้จับข้อความโดยย่ำถึงสาเหตุที่เปลี่ยนไปว่า ธรรมเท่านั้นที่จะเป็นของมีอำนาจที่จะทำให้คนเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นเวศย์ เป็นศูทร; และถ้าปราศจากธรรมแล้ว ความเสมอกันมีไม่ได้ ตามนัยแห่งศีลธรรม ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าเกิดขึ้นได้ก็เพราะธรรม, ตามนัยแห่งปรัชญา คนเราจะแตกต่างกัน จากการที่เป็นสัตว์ขึ้นมาจนเป็นเทวดา แล้วเป็นอรรหันต์ในที่สุดก็อาศัยธรรมโดยเฉพาะ; แต่โดยพินกำหนดแล้วก็สัตว์นั้นแหละเหมือนกัน.

ขอให้ย้อนไประลึกถึงข้อความตอนต้นสูตรที่สุด ที่พระองค์กล่าวถึงสังวัฏฏ์ ว่ามีอาภัสสรสัตว์ ซึ่งไม่สามารถกำหนดได้ว่า เนื้อตัวแตกต่างกันอย่างไร เป็นสัตว์ที่มีกำเนิด, เป็นสัตว์อยู่โดยไม่มีอาหาร, เป็นสัตว์ที่ลอยไปในอากาศอย่างนี้เป็นต้น, จนมาถึงสัตว์ที่มีเนื้อหนังหยาบๆ อย่างนี้, มีพระอรรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งก็เป็นสัตว์อันเดียวกัน; ธรรมเท่านั้นที่ทำให้ต่างกัน จึงได้วางหลักอันหนึ่งว่า จะเป็นอะไรได้ก็เพราะธรรม, เราจะเป็นอะไรได้ก็จะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ใช่ประชาธิปไตยก็เพราะอำนาจของธรรม.

เจตนารมณ์ของประชาธิปไตยในแง่ปรัชญา.

ต่อแต่นี้เราจะพิจารณาเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย ตามแง่ของปรัชญาต่อไปว่า ผลมุ่งหมายของประชาธิปไตยอันแรกคือ เสรีภาพ ชนิดที่เป็นไปตามหลักศีลธรรมข้างต้นนั้นเราจะไม่กล่าวถึง เราเอาแง่ปรัชญา. ในเมื่อเราถูกกดขี่อยู่ด้วยอำนาจอย่างหนึ่ง ก็ย่อมไม่เป็นที่พอใจ เป็นการทำเราหวั่นตนเอง ความพอใจไม่เป็นของตนเอง. คำว่าเสรีภาพนั้น หมายความว่า *ความมีภาวะแห่งความพอใจของตนเอง* ตามแง่แห่งปรัชญาเราถูกบีบอยู่ด้วยลัทธิ และบางสิ่ง.

อันแรกที่จะวินิจฉัย คือ พระผู้เป็นเจ้า เราไม่มีความพอใจเป็นของแห่งตนเองได้ เพราะเราถูกผูกมัดอยู่ในลัทธิพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งในที่นี้หมายถึง อำนาจพิเศษ นอกเหนือจากกฎแห่งเหตุผล ซึ่งเป็นลัทธิอื่นนิกายอื่น, เช่นพระเจ้าสร้างโลก และทุกสิ่งทุกอย่าง พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ควบคุมบรรดาโลก, ไม่มีอิสระจะทำอะไรได้ตามชอบใจ. คนจะหลุดจากอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าไม่ได้ นี่เป็นต้น, นี้เราไม่มีเสรีภาพ.

อันที่สอง ก็เลสเป็นเครื่องบีบบังคับเรา, เราอยากจะออกไปหาความโปร่งโล่งของอากาศอีก ก็ไปไม่ได้ เราต้องถูกรัดด้วยภาวะของการผูกมัด ของกิเลสซึ่งอาจจะเป็นสิ่งอะไรก็ตาม, กามารมณ์ก็อย่างหนึ่งแรงมาก.

อันที่สาม ก็คือ อำนาจของกรรม ที่ผูกมัดสัตว์ให้เป็นไปตามกฎแห่งกรรม, เราจะไม่เป็นไปตามกฎแห่งกรรมไม่ได้ ในเมื่อเราอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม.

ทีนี้เราจะมาพิจารณาดูกันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า อย่างไร; คือสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลกนี้ ต้องเป็นไปโดยถูกบังคับแห่งกิเลส, และภายใต้กิเลสนั้นจะทำให้เกิดความเจ็บป่วย ความวุ่นวายเพราะเราตกอยู่ในอำนาจของกรรมนั่นเอง, พุทธธรรมจะช่วยเปลี่ยนแปลงสิ่งนี้ได้. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสอนให้เข้าถึงพุทธธรรม ซึ่งได้เคยรวบรวมคำสอนของพระองค์ บรรยายเป็นปาฐกถาเป็นคราวใหญ่คราวแรกแล้ว, เรียกว่าวิถ์แห่งการเข้าถึงพุทธธรรม ซึ่งจะขอบอกกล่าวกันว่า; เมื่อกล่าวถึงวิถ์แห่งการเข้าถึงพุทธธรรมนั้น จะต้องศึกษาในแง่เทคนิคอย่างละเอียด ก็จะไม่บรรยายซ้ำ, ถ้าปรารถนาจะทราบก็อ่านปาฐกถานั้น (ซึ่งได้พิมพ์แจกอยู่เสมอ และจะพิมพ์เร็ว ๆ นี้ก็มี).

....

สรุปความ เสรีภาพ ในแง่นี้ได้ว่า เป็นเสรีภาพที่เด็ดขาด ก็จะได้ความพอใจเป็นของแห่งตนได้ ที่แท้จริงพระผู้เป็นเจ้านั้น, กล่าวย่อ ๆ แล้ว เมื่อเข้าถึงกฎแห่งเหตุผล รู้จักเหตุผลตามหลักพุทธธรรมแล้ว ความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้า เป็นผู้สร้างก็หายไป. เมื่อประพฤติปฏิบัติถึงขั้นที่ เราสามารถตัดทอนรากเหง้าดั้งเดิมของกิเลสได้ กิเลสคืออวิชชา ความโง่เขลาซึ่งมีเจริญ

งอกงามมากขึ้น, ก็จะหายไป. ส่วนกรรมนั้นมันมีทางที่จะกวาดล้างให้สิ้นไปได้ โดยพิจารณาตามหลักแห่งอนัตตา, มองเห็นตามที่เป็นจริงว่า ไม่มีอะไรนอกจากธรรมล้วนๆ. ส่วนที่เป็นสังขตธรรมก็เปลี่ยนหมุนเวียนไปตามนั้น โดยมีอวิชชาเป็นมณฑล, อวิชชาทำให้เข้าใจว่า ตัวมันมีความโลภอย่างนั้นอย่างนี้ และกรรมที่เกิดจากความโลภเหล่านั้น ก็เป็นทุกข์บ้างสุขบ้าง และถือเป็นคนของตน. ทุกๆ คราวที่ความสุขมีขึ้น และทุกคราวที่ความทุกข์เกิดขึ้น คนนั้นก็ถือโดยเด็ดขาดว่า เป็นผลกรรมของเราเสมอ จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม, ต้องเดือดร้อนไปตามอำนาจของความทุกข์ ความสุขที่เกิดขึ้นนั้น ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้, ต้องขึ้นต้องลง ต้องตกตามอำนาจของกรรมที่บีบบังคับ.

พระผู้เป็นเจ้าของเขาที่เขายึดถืออยู่นั้น ถ้าจะว่าไปแล้ว ก็คือความโง่เขลาของจิตใจ ในขณะหนึ่ง, และเราจะสร้างปัญญาขึ้นได้โดยวิธีทางที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ อย่างชัดว่า กรรมนั้นก็คือนั่นเท่านั้น, มันก็ไม่ใช่อะไร กายก็กาย กิเลสก็คือกิเลส ความทุกข์ก็คือความทุกข์ ความสุขก็คือความสุข กรรมก็ไม่มี, การกระทำที่ทำได้แล้วเพียงไร ก็เป็น การกระทำของสิ่งเหล่านั้น คือกายของกิเลสไม่ใช่ของเรา.

ถ้าเราทำใจให้เข้าถึงพุทธธรรม อย่างนี้แล้ว ความเดือดร้อนนั้นจะเด็ดขาดออกมาข้างนอก, เด็ดขาดมาถึงการปฏิบัติ, และนั่นเป็นผลของกรรมไม่ใช่ของเรา. เมื่อเป็นดังนี้ตัด้นหาความทะเยอ

ทะยานก็ไม่มี; เมื่อค้นหาไม่มีแล้ว กรรมก็ไม่มี กรรมเก่าก็สิ้นสุดไป เพราะว่าไม่มีตัวเรา, พุทธธรรมที่ทำมาแล้ว ก็ไม่ใช่ของเรา เป็นของกายและใจ. หนี้ก็จะหลุดพ้นไปได้ จากอำนาจของกรรม, จิตใจจะหลุดพ้นออกไป; โดยแฉกนี้ ความมีเสรีภาพอันสมบูรณ์ เป็นเสรีภาพตามแบบธรรมะ.

ผลที่มุ่งหมายแห่งประชาธิปไตย ข้อที่สอง ร่องลงไปจากเสรีภาพ คือ ความเสมอภาค ความเสมอภาคตามแนวแห่งศีลธรรมนั้น ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คือเสมอภาคในวงศาสนา, ในแง่ที่เป็น การปฏิบัติในแง่ปรัชญา. ต่อไปเราจะค้นหาให้พบความสม่ำเสมออันไม่มีขอบเขตว่าอะไรบ้าง ที่จะมีความสม่ำเสมอโดยไม่มีขอบเขต, มันเป็นไปได้ เพราะ สิ่งใดอยู่ภายใต้อำนาจของเวลา สิ่งนั้นจะมีความสม่ำเสมอไม่ได้. ยกตัวอย่างว่าความสม่ำเสมอของก้อนหินก้อนหนึ่งที่แข็งที่สุด, ต่อมาอีกร้อยปีนั้น ความสม่ำเสมอ นั้นไม่มีแล้ว ได้เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปแล้ว.

ที่กล่าวมาแล้วว่าด้วยวัตถุ จิตใจที่ออกแวกกลับกลอกยิ่งกว่านั้น หากความสม่ำเสมอของ ทั้งวัตถุและจิตใจ อันเป็นของไม่สม่ำเสมอ เป็นโลกียธรรม อยู่ภายใต้เหตุและปัจจัย เกิดขึ้นเองไม่ได้ ตั้งอยู่เองไม่ได้ จะอยู่ในภาวะอย่างนั้นไม่ได้, ต้องมีอะไรปรุงขึ้นมาทำอยู่เสมอ, เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่มีศูนัย, เรียกว่า อยู่ภายใต้กฎของเวลา. สิ่งใดอยู่ใต้กฎของเวลาแล้ว สิ่งนั้นก็เปลี่ยนแปลงได้.

แม้ที่สุดสิ่งที่เราถือว่ายืนยาวที่สุด ก็อายุของสากล จักรวาล, สากล จักรวาล หมายถึงทุกจักรวาล จักรวาลนี้เป็นจักรวาลเดี่ยวที่ประกอบ ด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวนพเคราะห์ รวมทั้งโลกนี้ต่างๆ จึง เล็กน้อยเกินไป ต้องเอาทั้งหมดเลย, เอาทุกจักรวาลเป็นสากลจักรวาล จะพูดว่ามันไม่เคยเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งได้, แม้แต่เวลาใดเวลาหนึ่ง. ดวงอาทิตย์ที่เป็นต้นเหตุสิ่งทั้งหลายในสากลจักรวาลนี้ก็เปลี่ยนแปลง เสมอ, จักรวาลอื่นก็ทำนองเดียวกัน; เพราะฉะนั้น หากความสม่ำเสมอตลอดไปไม่ได้ เพราะว่าอยู่ในอำนาจของเวลา.

เพราะฉะนั้น การออกนอกเหนืออำนาจของเวลาจึง ไม่มีทางจะแก้ได้, นอกจากอาศัยการเข้าถึงโลกุตตรธรรม. เมื่อร่างกาย นี้ออกไปไม่ได้ก็หวังว่าจิตใจนี้ออกไปได้. เมื่อเราหาสันติภาพ ความ สม่ำเสมอไม่ได้, ร่างกายออกนอกโลกไม่ได้ จิตใจอาจจะออกไปได้; เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า จิตใจทั้งหลายที่อบรมดีแล้ว ย่อมออกไปนอกโลกได้; เพราะฉะนั้นจึงมีความมุ่งหมาย ในการที่จะ ออกไปจากโลกนี้.

ปัญหาที่ชวนให้เกิดสงสัยว่า จะไปได้อย่างไร? ถ้ามี ปัญหาว่าไปได้อย่างไร แปลว่านั่นไม่เข้าใจสิ่งนั้น ที่ไปได้โดยไม่ต้อง ไป. การออกไปได้โดยไม่ต้องออกไปอย่างที่เคยกล่าวอธิบายในเรื่อง นี้ไว้ ในปาฐกถาที่กล่าวถึงความอัศจรรย์ของพระนิพพาน แพร่หลาย ไปแล้วเหมือนกันว่า, การออกไปนอกโลกหรือโลกุตตรหรือ พระนิพพาน ไม่ต้องมี การไปไม่ต้องมีการมา, และไม่ต้องมี การหยุด. ทั้งนี้ทำอย่างไร? โดยเหตุที่ว่าวิถีทางที่เข้าถึงโลกุตตรเป็นของตรง

ข้าม อย่างนี้ เราจึงไม่มีคำพูดสำหรับกิริยาอันนั้นว่า เป็นกิริยาอย่างไร, จึงยืมคำที่ใช้ในโลกนี้ว่า เข้าถึงพระนิพพานบ้าง, และที่สุดก็ว่า หลุดพ้นไปจากโลกนี้.

การหลุดพ้นไปนี้หมายความว่า จิตใจเข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งกายใจ รูปนาม วัตถุ และวิญญานเป็นอย่างไร, จนไม่มีความแตกต่างไม่เห็นว่าเป็นอย่างไร, ไม่เห็นว่าเป็นอย่างไร, ไม่เห็นว่าเป็นอะไร, นอกจากสิ่งที่เวียนไปตามอำนาจ สิ่งที่ต้องเวียน, ไม่มีตนเอง เวียนไปเสมอ จะจับอะไรให้แน่นอนไม่ได้. นามธรรมเช่นภาวะแห่งชื่อเสียง ก็เช่นเดียวกัน, ความทุกข์ที่ทรมาน ความสุขที่สบาย ก็เช่นเดียวกัน, จิตใจทั้งหลายจึงจะผ่านไปได้จากโลก คือหลุดไปได้จากโลก เข้าถึงสิ่งๆ หนึ่งซึ่งมีอยู่พร้อมทุกแห่ง ทุกเมื่อ ทุกเวลา คือความสงบ ที่ได้บัญญัติไว้ว่า พระนิพพาน ซึ่งหมายความว่า จิตใจออกไปถึงสิ่งที่มีอยู่ทุกๆ ไปเองคือพระนิพพานหรือโลกุตตระ.

เดี๋ยวนี้เราถูกหุ้มห่ออยู่ด้วยกิเลส และการกระทำที่หุ้มห่อของกิเลสทั้งหลาย ผลแห่งการกระทำที่ได้รับมาจากอำนาจของกิเลสนั้น เช่นว่าถูกหุ้มห่อด้วยกิเลส ความรัก ความโกรธ ความโลภ ความหลง, หุ้มห่อด้วยกิเลสและหุ้มห่อด้วยการกระทำ ทั้งวันทั้งคืน, จิตใจก็ไม่วู้อื่นนอกไปจากสิ่งนี้, และในที่สุดก็ถูกหุ้มห่อด้วยกรรมที่สะท้อน. และเมื่อจิตใจหลุดพ้นจากกิเลสได้เมื่อใด, เมื่อนั้นก็คือความสม่าเสมอ เป็นอนันตภาวะ คือภาวะแห่งความไม่มีที่สิ้นสุด

และสม่ำเสมออย่างที่เรียกว่า ความเป็นอรหันต์, ภาวะไม่มีที่สิ้นสุด หมายความว่าต้องไม่เป็นอะไร; ถ้าหมุนเวียนอยู่ก็ไม่มีที่สิ้นสุด เกิดดับ – เกิดดับในตัวของมันเอง. ถ้าจะไม่ให้มีการเกิด การดับ ก็ต้องเป็นสิ่งที่ไม่เกิดไม่ดับ; เพราะฉะนั้น มองให้เห็นความไม่มีที่สิ้นสุด และการสม่ำเสมอของโลกุตตระหรือพุทธธรรมหรือพระนิพพาน ที่มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่งว่า, นั่นคือความสม่ำเสมอ ความเสมอภาค อยู่ทีนั้น. เมื่อเราพ้นจากสิ่งที่ห่อหุ้มเรา เราก็ยิ่งกลับเสวยความสุขยิ่งขึ้น ก็จะได้รับเสมอภาคที่แท้จริงตามแง่แห่งปรัชญา, สูงกว่าแง่ศีลธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น.

ที่นี้ มาถึง ผลข้อมุ่งหมายข้อที่สามของประชาธิปไตย คือ ภราดรภาพ ภาวะแห่งความเป็นพี่น้องกัน, ในที่นี้ หมายถึงความเห็นอกเห็นใจกัน ความมีสุขทุกข์เป็นของร่วมกัน, คือว่าทั้งหมดเป็นคนเดียวกัน ความเป็นพี่น้องกัน. ตามหลักแห่งศีลธรรมเราจะเห็นว่า อยู่ในกรอบจำกัด และมีได้มีธรรมเป็นของควบคุม; ถ้าต้องการความเป็นพี่น้องกัน ความร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน, ความเห็นอกเห็นใจกัน, ตามความหมายที่ถูกตั้งแท้จริงแล้ว ต้องมีอะไรอีกอย่างหนึ่งมากขึ้นเสียก่อน.

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในโลกียะที่มีเกิดดับไม่รู้ที่สิ้นสุด ก็มี ความเป็นอยู่เดียวกันเหมือนกันไม่ได้ เหตุปัจจัยต่างกัน และ ตกอยู่ใต้ อำนาจของกิเลส ก็ยากที่จะเป็นไปทำนองพี่น้องกันได้, เหลือวิสัย

ที่จะเป็นพี่น้องกันได้ เมื่อตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส; เพราะว่ากิเลส นั้นเป็นเหตุให้ทำตามอำนาจของมัน คือค้นหาความอยาก ก็ยากที่จะหาความเป็นพี่น้องกันได้.

ถ้าจะมุ่งหมายให้ถึงขั้นสูงสุดเป็นภราดรภาพ ตามหลัก แห่งปรัชญาแล้ว ต้องออกไปจากโลกนี้เหมือนกัน ด้วยการเข้าถึง พุทธธรรม แล้วจะเห็นความเป็นอย่างนั้นเสมอกันหมด ทุกโลกก็ น้อยไป, ทุกจักรวาลก็น้อยไป และไม่มีคำพูด; เพราะว่าขอบเขต แห่งอาณาจักรของธรรมะหรือจักรวรรดิของธรรมกว้างขวางไปทุกจกัร วาลของแดนปรัชญา, เป็นคำพูดที่เป็นอภัยกฤต พูดไม่ได้ว่าเป็น อะไร. ความสม่ำเสมออันนี้ เราจะเรียกได้ว่า ความเป็นอันเดียว กันทั้งหมดหรือ ภาวะคล้ายภาพอย่างที่เราเรียกในสมัยนี้ว่า *universality*. นี้ให้เห็นได้ว่า โดยอาศัยปรัชญาและปัญญา เราได้ค้นพบเสรีภาพ ความเสมอภาค ภราดรภาพ ถึงที่สุดเป็นโลกุตตระ ไม่มีอะไรจะ ยิ่งกว่า.

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เราได้ถูกผูกมัดอยู่กับความ นึกคิดของประชาธิปไตย ของลัทธิประชาธิปไตย, หรืออุดมคติ ของประชาธิปไตย, จึงถือโอกาสอาศัยแนวของประชาธิปไตยนั้น เป็นเครื่องจูงใจให้พุทธบริษัทเข้าถึงพุทธธรรม อันเป็นประชา ธิปไตยที่เด็ดขาดยิ่งกว่าประชาธิปไตยอย่างใดหมด; เพราะว่า ประชาธิปไตยในที่นี้ เป็นประชาธิปไตยแก่คนทุกชั้น ตั้งแต่กระทั่ง พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ลงมาจนพรหม จนถึงเทวดา ถึงมาร จะมีความเป็นอยู่

อย่างเดียวกันได้อาศัยหลักอย่างนี้. เมื่อเข้าถึงสิ่งนี้แล้ว ผลคือสันติภาพจะเป็นได้อย่างไร ย่อมจะหาได้ง่าย สมมติว่าตัวเรามีความเป็นอยู่อย่างเดียวกัน คือว่าทุกคนเป็นพระพุทธเจ้า มีธรรมทำให้เป็นพระพุทธเจ้าอยู่ในตัวเสร็จแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะมีความสงบ.

ในที่สุดนี้ก็แสดงความหวังว่า ถ้าเรามีความคิดเห็นเพียงเล็กน้อย คือกล่าวกันว่า สิ่งที่เราคิดว่าเหลือวิสัยนั้น, เปล่าทั้งนั้น, ไม่มีอะไรที่เหลือวิสัย เพราะเหตุที่ว่าพระพุทธเจ้าอาจจะมียุอยู่ในคนทุกคนได้ โดยการทำให้หัวใจให้หลุดพ้น ตามนัยแห่งประชาธิปไตยที่กล่าวแล้ว. เมื่อสิ่งที่เป็นอุปสรรค คือร่างกายอันเต็มไปด้วยกิเลสนั้นออกไปหมดแล้ว ไม่มีอะไรต่างกัน, ไม่มีความเป็นหญิงไม่มีความเป็นชาย, ไม่มีความเป็นมนุษย์, ไม่มีความเป็นสัตว์เดรัจฉาน, และเข้าถึงที่สูงสุดได้ คืออสังขตธรรมหรือพระนิพพานได้. ครั้นเราสามารถที่จะมองเห็นโดยเด็ดขาดได้แล้ว สิ่งนี้ไม่ใช่เรา คือธรรมชาติ กายก็ดี, ใจก็ดี, กิเลสที่หุ้มห่อจิตใจก็ดี, ที่กำลังหมุนเวียนอยู่นี้ไม่ใช่ตัวเรา, แล้วเมื่อนั้นเราทุกคนก็เหมือนกันหมด, เป็นพระอรหันต์เหมือนกันหมด, เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนกันหมด, บัญหายุ่งยากในทางศีลธรรมก็หมดไป ด้วยการที่เราลงทุนอย่างเล็กน้อยที่สุด, สามารถขจัดปัญหาในทางศีลธรรมและความยุ่งยากอื่น ๆ อันเป็นมูลเหตุ, โดยที่เราถือหลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า, โดยทำนองนี้โลกนั้นก็จะได้ขึ้น, และมีหวังที่จะเข้าถึงธรรมที่ลึกซึ้งได้ แม้กระทั่งเด็ก ๆ.

เพราะฉะนั้น ขอให้มีความสุขสวัสดิ์และความสมประสงค์จงมีแก่พวกเราผู้เป็นพุทธบริษัทนับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตลอดเวลา.

ปาฐกถา ที่ ๖

เรื่อง

ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม

แสดงโดย ภิกขุพุทธทาส อินฺทปญฺโญ

ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๔๙๑

เพื่อนสหรัชมิก และท่านสุภาพชนทั้งหลาย !

ข้าพเจ้ามีความรู้สึกยินดีตามเคย ในการที่ได้มากล่าวธรรมกถาที่นี้อีก. รู้สึกยินดี ก็ในข้อที่ว่า ได้มีโอกาสพบเพื่อนพุทธบริษัทผู้มีความสนใจ ในเรื่องที่ข้าพเจ้าได้กำลังสนใจอยู่.

การแสดงธรรมกถาในวันนี้ จะต้องทำความเข้าใจกันเสียก่อน ในข้อที่ว่า ธรรมกถานี้ เป็นข้อความที่ติดต่อกันมาเรื่อยๆ กับธรรมกถา ๔-๕ ครั้ง ที่ข้าพเจ้าได้แสดงมาแล้ว ในสถานที่นี้ นับตั้งแต่เรื่อง "วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม" เป็นต้นมา. เพราะฉะนั้นข้อความบางอย่างที่ได้เคยกล่าวไปแล้ว ในการแสดงครั้งก่อนๆ ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องนำมากล่าวอีก และไม่เป็นวิสัยที่จะนำมากล่าว เพราะเป็นเรื่องหนึ่งๆ โดยเฉพาะ. แต่ถึงกระนั้นก็ต้องเข้าใจว่า ข้อความบางอย่างที่กล่าวในวันนี้ เนื่องอยู่กับข้อความบางตอน ในครั้งกระโน้น ซึ่งท่านผู้ฟังจะต้องนึกทบทวนไปถึง เป็นธรรมดา.

สำหรับปาฐกถาในวันนี้ เมื่อจะกล่าวโดยใจความ ก็คือ เรื่อง “ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม” หมายความว่า จะได้อ่านถึงเรื่อง กัดกินขี้ควางวิถีทางแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม. จึงเป็นการเห็น ได้ว่าเป็นข้อความที่เกี่ยวกับพุทธธรรมนั่นเอง สมตามเจตนาเดิมที่ตั้ง ไว้แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ว่าการแสดงปาฐกถา ที่พุทธสมาคมนี้ ข้าพเจ้า จะได้อ่านถึง สิ่งที่เราเรียกว่า “พุทธธรรม” ในแง่ต่าง ๆ กัน.

ในตอนต้นแห่งปาฐกถานี้ ข้าพเจ้าอยากจะดึงความสนใจ ของท่านผู้ฟังทั้งหลายให้สนใจกันเสียก่อน ในข้อเท็จจริงอันสำคัญ ประการหนึ่ง คือข้อเท็จจริงที่ว่า คำพูดคำหนึ่ง มีความหมาย หลายชั้น และถือเอาความ ไม่ ตรงกันทุกคนไป. ทั้งนี้แล้ว แต่ภูมิชั้นแห่งปัญญาหรือการ ศึกษาของเขา. ทั้งนี้เพื่อท่าน ผู้ฟังจะได้เข้าใจในเรื่องตามหัวข้อข้างบน ได้โดยง่าย และชัดเจน.

**ขอให้สนใจว่า คำพูด
มีหลายชั้น มักถือ
เอาความไม่ตรงกัน**

คำที่เราแม้มีความเข้าใจไม่ค่อยตรงกัน และมีความสำคัญ ในเรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้ ก็คือคำที่มีความหมายซับซ้อนสับสน. อย่าง คำว่า “ความจริง”, เมื่อถามกันขึ้นว่า อะไรเป็นความจริง? อย่างนี้ พวกเราส่วน มากก็จะมี ความคิดพุ่งตรง ไปยังข้อที่ศาสนาเจ้าลัทธิหรือผู้ สั่งสอน คนใดคนหนึ่ง ที่เรานับถือได้บัญญัติอย่างนั้นอย่างนี้ ว่าเป็น ความจริง ซึ่งเป็น ความจริงของความเชื่อ แทนที่แห่งความจริง ของปัญญา ซึ่งมักทำให้เขารู้สึกว่าเป็นการหลอกตัวเองอยู่บ่อย ๆ.

สำหรับความหมายเพียงเท่าที่กล่าวมานี้ รู้สึกว่ายังไม่สมแก่
นามที่จะเรียกว่า “ความจริง” คือมันยังแตกต่างกันตามที่ศาสนานี้ๆ
ต่างคนต่างสอน และคนฟังหรือคนเชื่อเหล่านั้น ก็ยังฟังไม่ออกไม่ถูก
ไม่ตรง ไม่หมดจดสิ้นเชิง ตามที่ศาสดาองค์นั้นต้องการจะให้เข้าใจ
แม้ตนจะฟังผิดเชื่อผิดไปจากที่ศาสดาของตนสอน ตนก็ยึดถือเอาว่า
เป็นความจริงอยู่นั่นเอง ซึ่งมันไม่อาจจะทำให้คนที่ถือหลักเช่นนั้น
เข้าถึงความจริงได้.

ความจริง ของเขา เปลี่ยนไปตามกาลเวลา แห่งการศึกษา
ของเขา แต่เขาก็ได้ถือเอาว่าเป็นความจริงแท้ ทุกๆ ระยะเวลาที่เดียว
ทั้งที่มันเปลี่ยนแปลงเรื่อย. ถ้าผิดไปจากนี้ เขาก็รู้สึกว่าเขาคือคน
หลอกตัวเอง และไม่มีความจริง. ฉะนั้นในวันนี้ ข้าพเจ้าอยากจะ
บัญญัติความหมายของคำๆ นี้ เพื่อความเหมาะสมกับการที่ท่านผู้ฟัง
จะเข้าใจเรื่อง “ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม” ในวันนี้.

“สิ่งที่เรียกว่าความจริงนั้นคือ สิ่งที่ปรากฏอยู่แก่ใจ
เท่าที่เรารู้หรือสัมผัสได้ พร้อมทั้งส่วนที่เป็นเหตุ และส่วนที่เป็น
ผล”. สิ่งที่เราไม่อาจรู้หรือสัมผัสได้จนถึงที่สุดย่อมมีอยู่ทั่วไป กระทั่ง
ถึงแม้ที่เป็นพวกวัตถุ ไม่ใช่จิตไม่ใช่วิญญาณอะไรมาภาย. ความ
จริงในสิ่งเหล่านั้นคืออย่างไรแน่ ก็ไม่มีหนทางที่จะบอก ให้แก่คนที่ยัง
ไม่เข้าถึงความจริงทราบได้. เพราะฉะนั้น โดยทั่วไป หรือตามที่
มันเป็นอยู่แก่คนเราจริงๆ นั้น “ความจริง” ก็คือสิ่งที่ปรากฏแก่
ความรู้สึกของผู้คนนั้น และสำหรับคนๆ นั้นในขณะนั้นเท่านั้น.

สำหรับพุทธศาสนาของเรา ก็เป็นศาสนาที่ถือกันว่าแสดงความจริง ปัญญาจึงมีอยู่แต่เพียงว่าแสดงความจริงอะไร แสดงไปทั้งหมดทุกสิ่งทุกอย่างหรือเพียงแค่นั้น. ในที่นี้เราต้องถือเอาตามหลักของพุทธศาสนาเองที่มีอยู่ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ อริยสัจจ์คือ “ความจริงอันประเสริฐ”

**ความจริงในพุทธศาสนา
ถือเอาเท่าที่จำเป็น
แก่การพ้นทุกข์**

หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “ความจริงของพระอริยเจ้า” ซึ่งเราควรพิจารณาดูทั้งสองนัยตามลำดับ. คำว่าความจริงอันประเสริฐในที่นี้ หมายความว่า “เท่าที่จำเป็นแก่การพ้นทุกข์” ส่วนที่เลยจากความจำเป็นนั้นไป ไม่นับรวมเข้าในที่นี้.

คนมักจะเข้าใจกันว่า ที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญุนั้น คือรู้อะไรไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง รู้ทุกภาษาทุกเหตุการณ์ กระทั่งถ้าจะเอามาให้ทรงขบจรยนต์เดี๋ยวนั้น โดยไม่ต้องศึกษาเสียก่อน ก็ทรงขบได้ตั้งนี้เป็นต้น. ความเป็นสัพพัญญูอย่างนี้ ไม่ได้เป็นไปตามความหมายที่ถูกต้องของหลักแห่งพุทธศาสนา. ขึ้นถือเอาความหมายอย่างนี้ก็จะเกิดการสร้างสรรค์องค์พระพุทธรูปขึ้นมายึดถือไว้อย่างผิดๆ เท่านั้นเอง.

สัพพัญญู ซึ่งแปลว่ารู้ทุกอย่างอย่างนั้น หมายถึง ความรู้เฉพาะสิ่งที่ควรรู้. สิ่งใดที่จำเป็นจะต้องรู้ อันเกี่ยวกับความพ้นทุกข์

สิ้นเชิงแล้ว ย่อมมีสิ่งนั้น โดยถูกต้องครบถ้วนทุกประการ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าสัพพัญญู.

การที่จะถือว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงทราบภาษาจีน ภาษาแขก และ ฯลฯ โดยไม่มีการเรียนนั้น เป็นการเหลือวิสัยเกินไป เป็นการสร้างสรรค์เอาด้วยความรักและความเชื่อของคนสมัยหนึ่ง เพื่อตัวเองและเพื่อนมนุษย์เข้าหาความเชื่อโดยทุกวิถีทาง และปราศจากความสำนึกถึงการเลวชอบเขต โดยถือเสียว่าการทำอย่างนี้ในชั้นนี้ ยิ่งมากยิ่งดี. เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็เป็นอันกล่าวได้ว่า แม้ความจริงแท้ที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ และ ทรงสอนนั้น ก็คือ ความจริงแท้ที่ จำเป็นจะต้องรู้ คือ แท้ที่เกี่ยวกับความพ้นทุกข์สิ้นเชิง จึงได้เรียกว่า ความจริงอันประเสริฐ.

ส่วนอีกนัยหนึ่ง ที่เรียกว่า “ความจริงของพระอริยเจ้า” นั้น ยังเห็นความหมายได้ชัดเจน. ข้อนี้ หมายถึงความจริงที่พระอริยเจ้าท่านมองเห็น. คนธรรมดาเราท่าน มองไม่เห็น จึงไม่อาจเรียกว่า ความจริงของคนธรรมดา. เมื่อใดเห็น เมื่อนั้นก็เป็นพระอริยเจ้าเสียแล้ว. ฉะนั้นความจริงที่มีนามว่าอริยสัจจ์ จึงได้แก่ความจริงอย่างหนึ่งหรือ ลักษณะหนึ่งโดยเฉพาะ และเห็นได้ในขณะที่เป็นพระอริยเจ้าท่านนั้น.

ข้อนี้ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่าความจริงนั้น ยังมีอีกมากมายนัก และอยู่นอกเหนือความจำเป็น. แม้เท่าที่อยู่ใน

วงของความจำเป็นจะต้องรู้จะต้องทราบ ก็ยังมีมาก ขนาดต้องใช้ปัญญาของผู้ที่เป็นสัพพัญญู. คนธรรมดาแม้จะรู้ความจริงถึงขนาดพันทุกซ์แล้ว ก็รู้ในวงจำกัดเท่าที่เกี่ยวกับความจำเป็นของตน ไม่กว้างถึงเพื่อผู้อื่น ซึ่งมีอุปนิสัยใจคออย่างอื่น และก็เท่าที่ปรากฏแก่ใจของตนเท่านั้น.

โดยหลักวิชาหรือหลักทฤษฎีที่ตั้งขึ้นไว้ เราอาจบัญญัติความจริงว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้ตามใจชอบ และเรียนรู้หรือท่องจำกันไว้ได้. แต่ครั้นมาถึงความจริงที่เป็นไปในใจหรือในการกระทำจริง ๆ นั้น ตัวความจริงไม่ใช่สิ่งที่บัญญัติ แต่มาอยู่ที่สิ่งซึ่งเขากำลังมองเห็นและถือกันไว้ด้วยปัญญาของเขา และแตกต่างกันเฉพาะคนไป. ความจริงที่บัญญัติไว้นั้น ถูกเอามาปรุงกันใหม่ ตามอำนาจของความรู้สึกที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของเหตุผลและเหตุการณ์ที่แวดล้อมอีกต่อหนึ่ง. คำๆ เดียวกัน หรือลัทธิข้อเดียวกัน แต่มาอยู่ในใจของคนผู้ถือในรูปต่างๆ กันเป็นคนๆ ไป แล้วแต่ว่าระดับความรู้สึกหรือใจของผู้นั้นอยู่ในลักษณะเช่นไรหรือเพียงไหน.

ตัวความจริงไม่ใช่สิ่งที่บัญญัติ แต่เป็นสิ่งที่เห็นด้วยปัญญา

ตัวอย่างเช่นคำว่า “ความสุข” ซึ่งที่แท้ก็เป็นความจริงอย่างหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะของตัวเองโดยเฉพาะ. แต่ในที่สุดความหมาย

ของคำว่า ความสุขนั้น กลับแตกต่างกันเป็นราย ๆ ไป ไม่เหมือนกัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ถือเป็นความจริงของตนทั้งนั้น และกำลังถือกันอยู่จริง ๆ ทั่วทุกคนไปไม่ยกเว้นใคร.

การที่จะเกณฑ์ให้เชื่อตามผู้อื่นในกรณีเช่นนี้โดยภายในใจ ย่อมเป็นไปได้. หากจะใช้บังคับกันด้วยความศักดิ์สิทธิ์หรือความเคารพนับถือแล้ว ก็ย่อมจะเชื่อไปที่เท่านั้นเอง.

แม้ที่ถือกันว่าพระนิพพานเป็นสุข ก็กล่าวได้ว่า มีคนจำนวนมาก ที่ถือว่าพระนิพพานเป็นสุขนั้น ตกอยู่ในฐานะหลงตัวเอง คือเชื่อไปทั้งที่มองไม่เห็นว่าจะเป็นความสุขได้อย่างไร; แต่เชื่อไปโดยเหตุว่าตนเป็นพุทธบริษัท หรือเชื่อด้วยความเคารพในพระพุทธรูปแล้ว ก็ลืมความรู้สึกที่ฝนความรู้สึกนั้นเสียอย่างนั้นเป็นต้น. แต่เขาก็มักรู้สึกว่าเขาไม่มีความจริงของเขาอยู่นั่นเอง.

มนุษย์กำลังมีความจริงเป็นของตนเองอยู่ทุกคน! เพราะเหตุที่ความจริง หรือความสุข เพียงอย่างหนึ่ง ๆ หรือขนาดหนึ่ง ๆ ย่อมปรากฏแก่บุคคลคนหนึ่ง ๆ อยู่เสมอ ซึ่งเขาก็รู้จักความจริงหรือความสุขของเขา ในลักษณะหนึ่ง ๆ ตามที่ปรากฏแก่ใจของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งเราควรจะกล่าวได้ว่า เขายังไม่รู้จักความจริงพอที่จะบัญญัติว่า ความสุขที่แท้หรือถึงที่สุดนั้นเป็นอย่างไร แต่เขายังบัญญัติกันอยู่เสมอ. ศาสตาก็บัญญัติ, สวาก็บัญญัติ ในเมื่อตนเกิดมีความจริงของตน และไม่พอใจในคำของศาสตา. เพราะเหตุนี้เองจึงได้เกิดมีมติ หรือลัทธิต่าง ๆ ว่า อะไร เป็นความจริง อะไรเป็นความสุข ซึ่ง เป็นปัญหาเดียวกันกับปัญหาว่าอะไรเป็นนิพพาน.

เกิดมีผู้ที่มีความคิดเป็นอิสระ บัญญัติสิ่งที่ปรากฏแก่ปัญญาหรือลงรอย
 กันได้กับความเชื่อของตน ว่าอะไรเป็นความสุขขึ้นเสมอ ๆ. ในเรื่อง
 นี้มีระดับสูงต่ำเหลื่อมล้ำกันมาก แล้วแต่กาลและเทศะ จนกระทั่ง
 ความสนุกสนานเอร็ดอรร้อยในทางวัตถุ คือ กามคุณ โดยเฉพาะ ก็เคย
 ถูกบัญญัติว่าเป็นความสุข หรือจุดที่
 ปรารถนาของชีวิตมาแล้วเป็นต้น. หรือ
 ที่สูงขึ้นไป กว่านั้นซึ่งไม่ข้องแวะกับ
 กามคุณ แต่เป็นความสุขเกี่ยวกับความสงบ
 ของจิต เป็นลำดับ ๆ ขึ้นไป กล่าวคือ
 สมาธิต่าง ๆ ก็เคยถูกบัญญัติว่าเป็นความสุขอันสูงสุด หรือเป็น
 พระนิพพานมาแล้วเหมือนกัน.

**คนบัญญัติความ
 จริงตามระดับ
 ความสูงของจิต**

นี่ก็มีมูลเหตุมาจากหลักอันตายตัวที่ว่า ทำอย่างไรเสีย คน
 เรบบัญญัติความจริงได้เท่าที่ตนรู้สึกเอง เห็นอยู่กะใจเอง จนเชื่อ
 และพอใจเท่านั้น.

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ขึ้นมา ปรากฏว่า นิพพานซึ่ง
 อยู่ในรูปอื่น ลักษณะอื่น ก็เคยเป็นจุดหมายของความสุขมาแล้ว
 เพราะเหตุว่าคนบัญญัติความสุขได้เท่าที่ตนรู้สึกเท่านั้นเอง สูงไปกว่า
 นั้นไม่ได้. เราผู้อ้างตัวเองเป็นพุทธบริษัท นับถือพระสัมมาสัมพุทธ-
 เจ้าเป็นพระบรมศาสดา ก็พลอยกระโดดแผลบเดียวถึง ขึ้นไปยึดถือ
 เอาความสุขหรือพระนิพพานอย่างแท้จริง (ตามความเชื่อ) ตามคำสอน
 ของพุทธศาสนาด้วย ทั้งๆ ที่ใจหรือความรู้สึกนั้น ไม่ได้รู้สึกซึมซาบ
 ความจริงหรือความสุขของนิพพานนั้นเลย.

ข้อนี้เองเมื่อเกิดถกเถียงกันถึงความจริง หรือความสุข หรือ นิพพาน จึงเป็นเรื่องที่พันเผื่อ. ฉะนั้น เรามาทำความเข้าใจกันเสีย ในตอนนี้อย่าว่า ความจริง หรือสิ่งที่เราเรียกว่าความจริง เท่าที่มัน เป็นไปในใจของเราจริงๆ ไม่ใช่บัญญัติอยู่ในคัมภีร์นั้น; มันก็คือ เท่าที่เรารู้และยึดถืออยู่เดี๋ยวนี้ นอกจากนั้นแล้ว จะเป็นความจริงของ ผู้อื่นไปไม่ได้. เป็นความจริงของคัมภีร์ต่างหากหรืออย่างมากที่สุด ก็เป็นความจริงของความจริง ซึ่งเราจะเอ้อมไปจัดการยังไม่ถึง.

เราต้องลงมือ จัดการกับความจริงของเราเอง หรือที่เป็น ไปในตัวเราเองก่อน จึงจะไม่เกิดเป็นภูเขาขวางวิถีแห่งพุทธธรรม ขึ้น. เหมือนอย่างหลักวิทยาศาสตร์ ทางวัตถุก็เหมือนกันที่ จะถือว่าเป็นความจริงข้อหนึ่งๆ ใต้นั้น มันถือได้เฉพาะหลักที่ ปรากฏแก่การทดลองอย่างตาย ตัวแล้วเท่านั้น; เลยจากนั้น ยังเป็นความจริงที่ยังไม่มีหลัก หรือยังไม่พบ, และเมื่อพบแล้วความ จริงที่พบก่อน จะเป็นความจริงที่แน่นแฟ้นขึ้น หรือไม่ก็กลายเป็น ความเท็จไป เพราะพบความจริงอันใหม่.

ความจริงของเรา ต้องไม่เป็นภูเขาขวาง วิถีพุทธธรรม

การที่จะดำเนินไปได้ใน ฝ่ายปฏิบัติ นั้น ต้องยึดเอาความ จริงที่กำลังเป็นอยู่จริงๆ เป็นประมาณ แทนที่จะเอาความจริงของ ความเชื่อมาเป็นหลัก. มิฉะนั้นแล้วก็ดำเนินไปไม่ได้ และรทนา

ขึ้นเป็นภูเขาขวางทางเดินเสียเอง. ลักษณะเช่นนั้นแหละเป็นเหตุให้เกิดความพินาศเสียสับสน ขึ้นในหมู่พวกเรา ที่สนใจในพุทธธรรมหรือนิพพาน; เพราะ มัวแต่จะไปจับเอาความจริง ซึ่งไม่ใช่ของตัว มาบังคับให้ใจของเรารับเข้าไว้ว่าเป็นความจริง. ส่วนธรรมชาติที่แท้ซึ่งครอบงำเราอยู่ มันยอมให้ได้เพียงแต่ว่า “ใครจะรู้สึกว่าจะอะไรเป็นของจริงได้ ก็เพียงเท่าที่ใจของเขากำลังยึดถืออยู่ ว่าเป็นความจริงเท่านั้น.” นอกนั้นจะจริงหรือเท็จก็ตาม ย่อมไม่มีค่าในทางที่จะเป็นความจริงแก่จิตใจของเขา ในเวลานั้น. เขาจะต้องปรีเข้าพังทลายความยึดถือให้ปัญญาของเขาก้าวหน้าต่อไป แล้วความจริงของเขาก็จะเขยิบตามไปเอง. ในปัจจุบันนั้น ตัวเขาเองเป็นความจริง และความจริงของเขาคือ ความยึดถือของเขาเองเท่านั้น.

เมื่อได้วางหลักอันเกี่ยวกับความจริงลงไปว่า ตามที่เป็นอยู่ในใจของคนเราจริง ๆ นั้น สิ่งที่เราเรียกว่าความจริง ย่อมมีอยู่ต่าง ๆ กันตามความรู้สึก และความยึดถือของเขานั้น เป็นชั้น ๆ และเป็นคน ๆ ไป เฉพาะในขณะหนึ่ง ๆ อย่างนั้นแล้ว ก็ขอให้กำหนดถึงถ้อยคำที่จะกล่าวต่อไป ให้มองเห็นว่า เราจะพูดถึงความจริงกันโดยถูกต้อง และตรงกันหมด ได้อย่างไร และเมื่อใดซึ่งมีใจความสั้น ๆ อยู่ว่า ต้องภายหลังจากการที่ได้ผ่านทะเลภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรมไปแล้ว.

ความยึดถือของแต่ละคน เป็นภูเขาของแต่ละคน.

ตามหัวข้อของธรรมกถา ในวันนี้ ซึ่งชื่อว่า “ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม” นั้น เราจะได้พิจารณากัน ถึงสิ่งซึ่งกีดขวาง เป็น

กำแพงหึมา อยู่ข้างหน้าซึ่งทำให้เราเข้าถึงพุทธธรรมไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่เรามีความภักดีต่อพุทธธรรม หรือต่อศาสนาของเราอย่างเต็มที่อยู่เสมอ. ถ้าเผชิญข้อความที่ข้าพเจ้ากล่าวออกมา จะเป็นถ้อยคำที่อาจจะแปลก ก็ขอให้ท่านผู้ฟังพิจารณาด้วยความยุติธรรมไปก่อน.

ตามที่เราจะสังเกตเห็นได้ทั่วไป จนเกือบจะเรียกได้ว่ามี
 แก่ทุก ๆ คนนั่นคือ ถ้าเกิดตั้งปัญหาถามขึ้นว่า **อะไรเป็นเครื่องปิด**
บังพระนิพพาน ?

มีอยู่ในจิตใจของพุทธบริษัททั่วไป ซึ่งถ้ากล่าวให้สั้น ๆ ตรง ๆ
 ที่สุดก็กล่าวว่า ท่านทั้งหลายไม่เข้าถึงพุทธธรรม ก็เพราะว่า “พระ-
 พุทธเจ้า ตามทัศนะของท่าน” ขวางหน้าท่านอยู่.

ท่านทั้งหลายอย่าเพิ่งเห็นว่า ถ้อยคำข้างบนนี้ เป็นคำ
 แกล้งกล่าวอย่างอวดรี. ตามธรรมดา พุทธบริษัทแต่ละคน ต่างก็มี
 “พระพุทเจ้า” ของตนเป็นเครื่องยึดถือ. ถ้าเขายังไม่รู้จักพระ-
 พุทธเจ้า ได้อย่างถูกต้อง เขา
 ก็ย่อมที่กักเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่า
 เป็นพระพุทเจ้าไปก่อน ไม่
 เป็นคนว่าแห้ว. เขาจะต้องมี
 อะไร อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็น
 องค์พระพุทเจ้าของเขา เช่นเดียวกับตัวความจริง ที่ได้กล่าวมาแล้ว

**พระพุทเจ้าตามทัศนะ
 ของเขานั้นเป็นภูเขา**

ข้างต้นว่า ใครรู้อะไร เพียงเท่าไหน ก็เป็นความจริงของเขาเพียงเท่านั้น. เพราะฉะนั้น เมื่อเขาเข้าใจว่าอะไรเป็นพระพุทธรเจ้า สิ่งนั้นก็เกิดเป็น “พระพุทธรเจ้าของเขา.” ด้วยเหตุนี้เอง สิ่งที่ถูกขนานนามว่า พระพุทธรเจ้า จึง มีอยู่ในลักษณะและขนาดมาตรฐานต่างๆ กัน แล้วแต่ความยึดถือของคนเป็นชั้นๆ ไป.

สำหรับ เด็กเล็ก ๆ ถ้าถามว่า *อะไรเป็นพระพุทธรเจ้า?* ก็จะมีความรู้สึกในตัวของตนบางอย่าง เช่น พระพุทธรูปในโบสถ์ เป็นต้น ว่าเป็นพระพุทธรเจ้า ซึ่งอาจเป็นตุ๊กตาชนิดหนึ่งก็ได้ ทำด้วยอิฐด้วยปูนหรือทองเหลืองทองคำก็ได้. เด็กที่เล็กที่สุดมีความรู้สึกว่ามันเป็นพระพุทธรเจ้าของเขา จะเปลี่ยนแปลงไปจากนั้นไม่ได้ แต่เราก็ยกเว้นเป็นการให้อภัยแก่เด็ก.

ที่นี้ก็มาถึง คนโตๆ เป็นผู้ใหญ่แล้ว กระทั่งคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งมีการกล่าว *พุทฺธิ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ล ฯ* อยู่ทุกๆ คราวที่มีการรับศีลฟังธรรมเทศนา ซึ่งกว่าจะตายก็นับได้ร้อยครั้งพันครั้ง, ในปัญหาเดียวกันที่ว่า *อะไรเป็นพระพุทธรเจ้าของเขา?* เราก็ตกกล่าวได้อีกเหมือนกันว่า *ไม่มีเหมือนกันทุกคน.* ต่างคนหรือต่างพวก ล้วนแต่มีพระพุทธรเจ้าของตัวเอง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง.

คนที่เข้าถึงพระพุทธรเจ้าแต่ในทางวัตถุ ไม่สูงถึงทางจิตก็ย่อมจะมีความรู้สึกของตัวเองถึงสมัยเมื่อสองพันปีที่ผ่านมาแล้ว ว่ามีเลือด

เนื้อกลุ่มหนึ่ง เดินท่องเที่ยวสั่งสอนประชาชนอยู่ในประเทศอินเดีย และนั่นคือองค์พระพุทธรูปเจ้าแท้ ๆ; ซึ่งข้อนี้จะดีไปกว่าที่จะเห็นเป็นทองเหลืองหรือทองคำที่เขาหล่อเป็นพระพุทธรูปเพียงนิดหน่อยเท่านั้น.

ถ้าว่ากันโดยความจริงในด้านวัตถุแล้ว สำหรับเลือดเนื้อกลุ่มนั้น จะเป็นพระพุทธรูปเจ้ามากกว่าในก้อนทองเหลืองทองแดงไปไม่ได้เลย. มีหน้าชาพระองค์เองก็ยังทรงปฏิเสธว่า นั่นไม่ใช่ตถาคต, คนที่ไม่เห็นธรรมะ หรือที่เรียกว่าพุทธธรรมในที่นี้ คือคนที่ไม่เห็นตถาคต. “แม้เขาจะคอยจับมัจฉาของเราดึงเอาไว้ ไปทางไหนไปด้วยกันทั้งกลางวันกลางคืน ถ้าไม่เห็นธรรมะแล้ว ไม่ใช่เห็นว่าเห็นตถาคตเลย.” พระองค์ทรงปฏิเสธไว้อย่างนี้ ซึ่งเรากล่าวได้ว่าเป็นการตะครุบเอาพระพุทธรูปเจ้า ผิดเข้าอีกครึ่งหนึ่ง และควรได้รับอภัยทำนองเดียวกับเด็กเล็ก ๆ ข้างต้นนั้นเหมือนกัน.

เมื่อได้ปฏิเสธพระพุทธรูปเจ้าโดยพระพุทธรูป, โดยวัตถุหรือร่างกาย ของพระองค์เองเสียแล้ว ก็ยังเหลืออยู่แต่ทางจิตใจหรือทางนามธรรมโดยวงกว้าง ซึ่งเป็นการค้นหาได้โดยยากยิ่งขึ้นไปอีก. เพราะฉะนั้นความผิดพลาดก็มีช่องทางมากขึ้นตามส่วน และยังเป็นช่องโหว่ที่จะทำให้เกิดมีการคว่ำองค์พระพุทธรูปเจ้าเอามาในลักษณะที่แตกต่างกันอย่างวิถถารพิสดาร เหลือที่จะคาดหมาย. จึงเกิดเป็น

การยึดเอาตามความรู้ ตามการศึกษาและศรัทธาของตนเอง :-

เป็นพระพุทธรูปอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นดวงลอยโชติช่วงก็มี, เป็นสายก็มี เป็นสีอย่างนั้น เป็นสีอย่างนี้, สามารถจะอัญเชิญให้ลอยมาที่นั่นที่นี้ได้, อ้อนวอนให้ทำกิจบางอย่าง, หรือพาไปที่นั่นที่นี้ก็ได้; ถึงกับจัดตั้งอาหารคาวหวานไว้ส่วนหนึ่งสำหรับพระพุทธรูปที่เขาเชิญมา มีมากมายหลายแบบ จนเหลือที่จะนำมากล่าวให้หมดสิ้นได้. รวมความว่าเขายึดเอาสิ่งนั้นเป็นองค์พระพุทธรูปของเขา. ที่สูงไปกว่านั้นก็ยึดถือว่า พระพุทธรูปคือตัวอิตตาที่บริสุทธิ์ไม่เกิดไม่ตาย มีอยู่ในที่ทุกแห่ง พร้อมทั้งจะปรากฏทุกเมื่อ, ซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าวิถิแห่งพุทธธรรมของเขามาสิ้นสุดสุดลงเพียงนี้.

ยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก เราจะสังเกตเห็นได้ว่า แม้ที่สุดแต่ความรักในองค์พระพุทธรูป ของบุคคลบางคนที่เป็นอริยบุคคลขั้นต่ำยังไม่ถึงพระอรหันต์ (เช่นพระอานนท์ ในสมัยที่พระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่) ทั้งๆ ที่รู้จักลู่ทางแห่งพุทธธรรมอย่างถูกต้อง วิถิแห่งพุทธธรรมของท่านก็ยังไม่วายถูกสกัดไว้ด้วยภูเขา กล่าวคือ องค์พระพุทธรูปที่ท่านยึดถือไว้ด้วยความรักของท่านเอง. ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงพระพุทธรูปชนิดที่เป็นดวงเป็นแสง อันเป็นที่ตั้งแห่งความรักจนหลงไหลเหล่านั้นเลย. และในขั้นสุดท้าย อาจกล่าวได้ว่าถ้ายังมีความยึดถือว่ามีตัวตนที่เป็นนั้นเป็นนี้ เช่น เป็นพระพุทธรูป เป็นต้น อยู่เพียงไร ก็ยังหมายความว่า

**ความยึดถือเกี่ยวกับ
ตัวตนนั้นแหละ
เป็นภูเขาขวางอยู่**

วิถีแห่งพุทธธรรมของเขาไปได้เพียงแค่นั้นเท่านั้น โดยเผชิญกันอยู่กับกฎเขาแห่งความยึดถือกฎนั้น. เมื่อใดพระพุทธเจ้าของเขา มาเกิดเป็นของว่างจากความมีตัวตน เช่นเดียวกับสิ่งที่ปวงแล้ว กฎเขามิเช่นนั้นก็พังทลายไปเองโดยรอบตัว.

โดยข้อความที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เราพอจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ปุถุชนสามัญที่สุดขึ้นไปเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงพระอรียบุคคล ชั้นที่รองลงมาจากพระอรหันต์นั้น วิถีแห่งพุทธธรรมของแต่ละคน ยังมีกฎเขาขวางอยู่. ไม่มีกฎเขาอะไรอื่นนอกไปจากความยึดถือเกี่ยวกับตัวตน และไม่มีความยึดถือเกี่ยวกับตัวตนอะไรอื่น ยิ่งไปกว่าความยึดถือในสิ่งที่ตนถือเอาเป็นที่พึ่งของตน, ซึ่งสำหรับพุทธบริษัทก็ไม่มีอะไรอื่นยิ่งไปกว่า “พระพุทธเจ้าตามทัศนะของเขา”. เขายังมีพระพุทธเจ้าตามทัศนะของเขาอยู่เพียงใด ก็แปลว่าเขายังมีความยึดถืออยู่เพียงนั้น.

ทีนี้ถ้าเราจะมองดูกันอีกแนวทางหนึ่งหรืออีกทางหนึ่ง ซึ่งนอกจากออกไปจากพระพุทธเจ้า เราก็อาจจะกล่าว
พระธรรมที่เขา ได้อย่างไม่ผิดอีกเหมือนกันว่า แม้ “พระ-
รู้จัก ก็เป็นกฎเขา ธรรม” ของเขานั้นเอง กลับเป็นกฎเขา
 ขวางวิถีแห่งพุทธธรรมของเขา เพราะ
 อาศัยความยึดถือทำนองเดียวกัน.

เราต้องไม่ลืมหลักอันเกี่ยวกับความจริง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความจริงของเขา ก็คือสิ่งที่เขา^{รู้} นั้น

เสีย, แล้วเราจะพบว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะ หรือพระธรรมนั้น ถูกคนเรารู้จักและยึดถือไว้ในลักษณะรูปร่างที่ผิดแปลกแตกต่างกันหลายประการ ด้วยความยึดมั่นอย่างเหนียวแน่นที่สุด. เมื่อยึดถือไว้ต่างกันอย่างนี้ก็มีการโต้เถียงกัน ว่านั่นต่างหากเป็นพระธรรม นี่ต่างหากเป็นพระธรรม แล้วแต่ผู้ที่ยึดถือจะมองเห็นของตัวอย่างไร.

บางพวกได้ยึดถือ เอาเครื่องมือหรือ หนทางที่จะปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงพุทธธรรมมาเป็นตัวพุทธธรรมเสียเอง ก็มี. ให้พระธรรมเป็นดวง เป็นแสง เลื่อนลอยไปในอากาศ เชิญไปไหนมาไหนได้อย่าง พวกที่เชิญพระพุทธเจ้าข้างต้นก็มี.

ที่เป็นอย่างต่ำที่สุด ถือเอาเล่มหนังสือ หรือมัดพระคัมภีร์เป็นตัวพระธรรมเสียเลยก็มี เป็นการยึดฝ่ายวัตถุเกินไป ทำนองเดียวกับเด็ก ๆ ที่ยึดเอาพระพุทธรูปเป็นพระพุทธเจ้า.

การที่ถือเอาพระคัมภีร์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใช้เป็นประธานในพิธีสวดสาบาน หรืออ้อนวอนเสียด่าง ๆ ก็โดยประสงค์จะให้พระธรรมนั้น เป็นของมีจิตวิญญาณตัวตนขึ้นมาให้ได้ ดังนี้เป็นต้น. นับว่าเป็นการตะครุบเอาผิด เหมือนกับพวกที่ตะครุบเอาพระพุทธเจ้าผิดมาแล้วเหมือนกัน.

ต้องการให้พระนิพพาน หรือพุทธธรรมนั้น เป็นบ้านเมือง เป็นโลกอันแสนสุข สำหรับตนจะจุดไปเกิดที่นั่น แล้วก็

ตั้งการบำเพ็ญสมาธิเพื่อความเป็นอย่างนั้น. ทั้งนี้ ก็ด้วยอำนาจ
ความยึดถือในด้านวัตถุอันแรงกล้านั่นเอง.

ถ้าจะพิจารณาดูในส่วนธรรมะ ที่เป็นตัววิถีทางการปฏิบัติ
เพื่อเข้าถึงพุทธธรรม กล่าวคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็พบว่า กำลังถูก
ยึดถือขึ้นเป็นกฎเขาวงกตวิถีทางของตนเองอยู่ อย่างเดียวกัน.

บางเหล่ายึดถือในศีลของตน จนดูหมิ่นผู้อื่น ก่อ
การแตกร้าย ทะเลาะวิวาทกัน
ด้วยเรื่องศีล. เพราะความยึด
มั่นถ่มมั่นในศีล ด้วยความ
สำคัญผิด ถือเสียอย่างเคร่ง
จกัร ยึดมั่นทุกตัวอักษรอย่าง
งมงาย รักษาศีลจนตาย ก็ไม่เคยปรากฏว่ามีศีลบริสุทธิ์ แล้วตาย
ไปด้วยความเศร้าใจอันนั้น. ถ้ามีใครคนหนึ่งมากล่าวขึ้นว่าผู้ที่
มีใจตรงแนวแล้ว การรักษาศีลหรือสมาทานศีล เป็นของไม่จำเป็น
เลย เพราะมีศีลอยู่โดยปรกติเสียแล้วดังนี้; คนพวกที่ยึดมั่นใน
ศีลก็จะค้านเสียงแข็ง หาว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิถึงกับทะเลาะกันก็ได้.

ธรรมะที่เป็นฝ่ายปฏิบัติในขั้นต้น กล่าวคือ ศีลนี้อาจเกิด
เป็นกฎเขาวงกตวิถีทางแห่งพุทธธรรมเมื่อใดก็ได้ ในเมื่อมีผู้ยึดถือ
ว่ามันต้องเป็นอย่างนี้ ศักดิ์สิทธิ์อย่างนี้; ซึ่งมันเป็นความจริงของ

บุคคลคนนั้น อย่างที่เขาจะเห็นเป็นอื่นไปไม่ได้เลย แล้วก็ทำศีลให้เป็นภูเขาขวางทางของเขาเอง. มันยังผลให้เกิดขึ้น คือความเนิ่นช้า, กว่าที่บ้ายปืนภูเขาถูกชนข้ามพ้น ไปกินมนาน หรือถึงกับตายเสียก่อน ก็มีอยู่เป็นอันมาก.

แม้ธรรมปฏิบัติซึ่งเป็น ชั้นสมาธิ นั้นแล้ว ก็ถูกยกขึ้นถือไว้อย่างเป็นภูเขาสกัดทางตัวเอง ทำนองเดียวกัน. เนื่องจากการปฏิบัติขั้นนี้ สูงถึงขั้นพื้นระดับของสามัญชน หรือที่เรียกว่าขั้นอนุตริมุขยธรรม, จึงเป็นที่ตั้งของความยึดถือ โอ้อวดของผู้ปฏิบัติ ยิ่งไปกว่าขั้นศีล. ความพอใจหลงไหล ในสมาธิของตน ตามที่ตนปฏิบัติได้เพียงไร ย่อมมีมากพอที่จะให้เปลอสติภุมิใจ หรือถึงกับหลงไหลยึดถือ. ทั้งพวกที่ปฏิบัติผิดทางหรือปฏิบัติถูกทาง ก็มีโอกาที่จะยึดถือเท่ากัน.

**สมาธิที่ยึดถือ
ก็เป็นภูเขาได้**

บางคนเจริญสมาธิได้ถึงขนาดที่ได้รับความสรรเสริญเยือกเย็นของความสงบอันเกิดมาจากสมาธิ ก็เป็นเอามากถึงกับยึดถือเอาว่านั่นเป็นพุทธธรรมขั้นสุดที่ตนได้ลุถึงเอาเสียทีเดียว ทำนองเดียวกับที่ลัทธิบางลัทธิในสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาล ได้บัญญัติสมาธิขั้นจตุตถฌานว่าเป็นนิพพานมาแล้วนั่นเอง. แม้อันนี้ก็คือภูเขาซึ่งขวางชนิดหนึ่งเหมือนกัน อันเป็นหน้าไม้ที่เขาจะต้องพังทลายไปให้ได้.

แต่ว่าความเป็นอยู่จริงๆ ในหมู่ภิกษุมาริบางหมู่นั้น ยังอยู่ในขั้นที่หลงยึดเอาสิ่งซึ่งมิใช่สมาธิ มาเป็นสมาธิ ตามกฎแห่งธรรมชาติที่ว่า “ความจริงของเขาคือเท่าที่เขารู้และพอใจยึดถือ”.

บางพวกยึดสิ่งไม่ใช่สมาธิ มาเป็นสมาธิ เช่น สภาพ วิญญาณ ศักดิ์สิทธิ์, พิธี, เป็นต้น

ดังนั้นจึงเกิดมีสมาธิอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งหนักไปในทางสี ทางดวงทางภาพที่มาปรากฏอย่างแปลกประหลาด และมีการเชื่อเชิญอ้อนวอน ทำนองเชิญวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ และใช้เป็นเครื่องมือ

ในทางดูเหตุการณ์ ทำนายโชคชะตาต่างๆ ตามแต่ประสงค์จะใช้ ซึ่งเป็นการแสวงหาประโยชน์ทางวัตถุ แทนที่จะเป็นวิธีฝึกจิตเพื่อเข้าถึงพุทธธรรมหรือนิพพาน ตามความประสงค์เดิมของธรรมปฏิบัติระบอบของพุทธศาสนา.

ยิ่งกว่านั้นยังมีคนบางพวก ไพล่ไปยึดถือที่รูปของพิธีรีตองต่างๆ ที่เป็นบุพภาคของการทำสมาธิ ตามแบบของคณะนั้น คณะนี้ ว่าเป็นตัวสมาธิเสียเองก็มี, หรือยึดถือกิริยาอาการตามแบบแผนนั้นๆ ว่าเป็นตัวสมาธิ อย่างมงามยทุกตัวอักษรไปเสียก็มี, โดยไม่ยอมทำความเข้าใจว่าความหมายอันแท้จริงของสมาธินั้น คืออะไร ดังนั้น เป็นต้น.

แม้มีใครมากล่าวว่า เมื่อตั้งจิตได้ตรงแน่วแล้ว สมาธิก็เป็นเองโดยไม่มีพิธี ดังนั้นก็จะค้านเป็นเสียงเดียวกันทีเดียว. เขาไม่ยอม

เชื่อโดยเหตุที่มีความยึดมั่นถาวรในสมาธิของตัว ว่าเป็นความจริงอันเด็ดขาด.

ความยึดถือทั้งหมดคน นี้เนื่องมาจากกฎธรรมชาติข้างต้น ที่กล่าวแล้วว่า ความจริงของใครก็เป็นความจริงของคนนั้น หากที่จะยอมเชื่อกันด้วยใจจริง. เมื่อยังหลงผิดอยู่ด้วยความยึดถือภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมก็ยังคงสูงตระหง่านขวางหน้าอยู่เพียงนั้น.

สำหรับธรรมปฏิบัติ ที่เป็นขั้น ปัญญา นั้น ถ้าเป็นปัญญาจริงตามชื่อของมันก็ดีไป แต่ถ้าเป็นปัญญาที่ไม่รู้จักตัวเอง ซึ่งมีมูลฐานตั้งอยู่บนความจริงของ ความเชื่อความคาดคะเน หรือ

ธรรมปฏิบัติขั้นปัญญา ก็ยังเป็นภูเขาก้อนอยู่

การเดาไปตามเหตุผลแล้ว ก็ย่อมเกิดเป็นภูเขา ขวางวิถีทางแห่งพุทธธรรมขึ้นเหมือนกัน. อีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุดก็คือว่า เมื่อปัญญาของตนไปสิ้นสุดหยุดลงเพียงไหน ก็บัญญัติเอาเพียงแค่นั้น ว่าเป็นความจริงด้วยความบริสุทธิ์ใจของตน และยึดมั่น ดังจะเห็นได้จาก การที่มีลัทธิศาสนาและปรัชญาต่าง ๆ เกิดขึ้น และมีอยู่อย่างคับคั่งในโลกนี้. บางลัทธิเป็นปัญญาที่คมเฉียบก็มี แต่ก็ไม่วายที่จะเป็นภูเขาก้อนขวางทางอยู่ระหว่างตัวเขากับนิพพาน.

แม้ในวงของพุทธศาสนาเอง ก็มีปัญญาพวกที่เดินไปตามความตริตริกตามอาการหรือเหตุแวดล้อม จนไปตีวงล้อมขังตัวเองอยู่ที่

จุดใดจุดหนึ่ง โดยไม่รู้สีกตัว ยืนหยัดเสียงแข็งอยู่ว่าเป็นทางที่ถูกต้อง แล้วก็ติดแจอยู่ในวงล้อมของภูเขาสูงนั้นออกมาไม่ได้.

ทั้งนี้ก็เพราะเหตุอย่างเดียวกับพวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ๆ คือกฎธรรมชาติที่ว่า “ความจริงของเขา คือเท่าที่เขา^๕รู้ และพอใจ” ซึ่งข้าพเจ้าอยากจะทำให้ท่านผู้ฟังนึกทบทวนอยู่เสมอ ๆ. บัญญา ก็คือแสงสว่าง แต่เหตุใจนแสงสว่างจึงมาเป็นเครื่องบังเสียเอง ข้อนี้เป็นสิ่งที่ต้องทำความเข้าใจกันเสียให้แน่ชัด ก่อนที่จะผ่านไป.

เมื่อปัญญาเดิม ๆ หรือความรู้ของเขา ซึ่งเปรียบได้กับแสงสว่างมีอยู่ก่อนอย่างไร แล้วส่องลงไปเหตุการณ์หรือเรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่ง. เขาย่อมได้รับความรู้ หรือความเข้าใจในเหตุการณ์นั้น ๆ เพียงเท่าที่ปัญญาหรือแสงสว่างของเขาจะอำนวยให้. และเขาถือว่านั่นคือความจริง. ครั้นถึงสมัยอื่น

**ความรู้หรือปัญญา
ของเขาเป็นผู้บัง
ความจริง**

เมื่อปัญญาเดิม ๆ หรือความรู้ของเขาเปลี่ยนไปหรือก้าวหน้าไป เขามองเหตุการณ์อันเดียวกันนั้นเอง กลับเห็นไม่เหมือนกับที่เขาเห็นในครั้งก่อน แต่นั่นเขาก็ถือว่าเป็นความจริง. สิ่งที่เรียกว่าความจริงของเขาเปลี่ยนไปตามอำนาจเวลา หรือถ้าจะกล่าวให้ชัดเจน ก็คือเปลี่ยนไปตามแสงสว่างหรือปัญญาของเขานั้นเอง. ความแตกต่างในเรื่องนี้ จึงขึ้นอยู่กับแสงสว่างหรือปัญญาที่ส่องไปยังวัตถุนั้น แต่ตัวความจริงเท่านั้น ไม่ทราบว่าจะอยู่ที่ไหน เพราะทุกขณะก็เป็นความจริง

(ของบุคคลนั้น ในขณะนั้น) ไปหมด. เราจึงเห็นได้ว่า แสงสว่างอันนั้นเอง เป็นผู้บังความจริง ทั้งในด้านจิตใจและด้านวัตถุ.

ในด้านวัตถุ เราอาจจะเห็นได้ง่ายๆ โดยพิจารณาดูในเรื่องอันเกี่ยวกับแสงสว่างนั่นเอง. วัตถุหรือ สสาร ใดๆ ก็ตาม ที่มีอยู่ในโลกนี้ ที่เราอาศัยแสงสว่าง แล้วเห็นว่ามีรูปร่างสีสนั่นอย่างนั้นอย่างนี้ และถือว่าเป็นความจริงนั้น ที่จริงมันอาจมีรูปร่าง และสีสนั่นอย่างอื่นก็ได้ แต่เราเห็นเป็นอย่างอื่นไม่ได้ เพราะมีแสงสว่างซึ่งอำนวยความสะดวกเห็นชนิดที่เรากำลังมีอยู่นี้.

เราไม่มีแสงสว่างอันอื่นนอกจากแสงอาทิตย์ ซึ่งมีสเป็คตรัมที่เราเห็นได้เพียง ๗ สี. ถ้าเราเกิดมีแสงสว่างชนิดอื่น ซึ่งมีสเป็คตรัมที่เราเห็นได้ถึง ๑๐๐ สีเล่า เราจะมิพบความจริงของวัตถุที่เกี่ยวข้องกับสี กลายเป็นอย่างอื่นไปหรือ.

มนุษย์เราถูกจำกัดเขตให้อยู่ในวงจำกัด ได้รับแสงสว่างสำหรับจะเห็นอะไร ก็จากแสงอาทิตย์หรือ เนื่องด้วยดวงอาทิตย์อย่างเดียว แสงสว่างที่เรามิใช่ จึงถูกจำกัดสมรรถภาพเพียงเท่านั้น และการเห็นสีต่างๆ เพียงเท่านั้น. ถ้าเกิดได้ดวงอาทิตย์ดวงอื่นมา เราก็จะเห็นสีต่างๆ เป็นอย่างอื่น.

นี่เราก็ต้องถือว่าสีอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ในวัตถุนั้น ๆ นอกไปจาก ๗ สีที่เราเห็นไม่ได้ นั่น ก็เพราะแสงสว่างของดวงอาทิตย์ดวงนั้นมีมัน

หลอกเรา ให้เราถือเอาเป็นความจริงว่าสีมีอยู่เพียงเท่านั้น. เรียกว่าแสงสว่างของดวงอาทิตย์ดวงนี้ เป็นตัวที่บังความจริงอันเกี่ยวกับสีต่อเรา โดยทำให้เราเข้าใจกันอย่างนี้เสียแล้ว.

เมื่อใดเราได้แสงสว่าง ซึ่งทำให้เห็นสเปกตรัมมากสีออกไป เราก็จะพบความจริงเรื่องเกี่ยวกับสีอย่างอื่นต่อไปอีก แต่มันต้องเป็นโลกอื่น หรือในที่อื่น ซึ่งไม่ต้องพึ่งอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ซึ่งมีแสงสเปกตรัมให้เราเห็นเพียง ๗ สี อย่างดวงนี้. สำหรับในบัดนี้ ความจริงนั้นอยู่ที่ตรงไหนกัน มิใช่อยู่ที่ว่าสีมีเพียง ๗ สีดอกหรือ. แต่ความจริงที่แท้จริงนั้นแล้ว มีเท่าไร ยังไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนใดในโลกนี้รู้ เพราะว่าเขาเป็นผู้ที่มีดวงอาทิตย์แต่ดวงนี้ดวงเดียวเท่านั้นเอง.

แต่ถึงแม้ในโลกแห่งดวงอาทิตย์ดวงนี้ดวงเดียวก็ตาม เราก็ยังอาจจะพบว่าแสงสว่างเป็นเครื่องบังความจริงได้เหมือนกัน. เช่นเรามีวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นของไม่รู้ว่าเป็นสีอะไรมาก่อน ในเวลากลางคืนเราเอามาดูด้วยแสงตะเกียง ซึ่งไม่มีสีของสเปกตรัมมากเต็มที่เหมือนแสงดวงอาทิตย์ เราก็ไม่อาจแน่ใจในเวลากลางคืนนั้นว่ามันเป็นสีอะไรแน่ ต้องเก็บไว้ดูตอนกลางวันจึงจะแน่. นี้ก็เพราะแสงตะเกียงมันมีสมรรถภาพเพียงเท่านั้น และมันบังความจริง ให้เราเข้าใจเป็นอย่างอื่นไป.

หรือว่าความจริงส่วนที่เรายังไม่เห็นนั้น ก็เพราะขาดแสงสว่างสำหรับเป็นคู่ส่องให้เห็นสิ่งนั้น. ฉะนั้นแสงสว่างชนิดหนึ่งๆ

ยอมให้ความจริงแก่เราในการเห็นเป็นอย่างหนึ่งๆ นอกนั้นก็ถือเป็นส่วนที่แสงสว่างอันนั้นบังเอาไว้ ด้วยการทำให้เราเข้าใจเป็นอย่างอื่นไป. นี่คือแสงสว่าง ได้บังความจริง.

ในทางธรรม หรือทางจิตใจก็อย่างเดียวกัน ถ้าความรู้ หรือ ปัญญาเต็มๆมีอยู่อย่างไร นั่นก็คือแสงสว่างของคนๆนั้น ที่ จะใช้ส่องลงไปยังโลกหรือชีวิต หรือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วเขาก็ยึดหลักความจริง ของ เขาไว้ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง โดย อนุโลมกันได้กับแสงสว่างของ เขา. ส่วนความจริงที่จริงไปกว่านั้น หรือนอกเหนือไปจากนั้นซึ่งเขา ยังไม่เห็นนั้น ก็คือส่วนที่ปัญญาเพียงขนาดนั้นของเขาบังเอาไว้.

ปัญญาเต็มทางธรรมของ ตนยังบังความจริงได้

ที่เรียกว่า “บัง” ในที่นี้ ก็เพราะว่าเขารู้สึกว่า เขาได้มอง ดูอย่างทั่วถึงหมดความสามารถของเขาแล้ว ไม่มีอะไรเหลือซ่อนเร้น อยู่. เขารู้สึกอย่างนี้จริงๆ เขาจึงยึดถือเอาสิ่งที่เขาเห็นว่าเป็นความ จริงอันเด็ดขาด.

ความสำคัญผิดด้วยอำนาจความยึดถือในตัวเอง เช่นนี้ เราเรียกว่า เป็นภูเขามหังวิทพุทธธรรมของเขา. และเป็นไปอย่างผิด กับขั้นที่แล้วๆมา คือเป็นไปอย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะเป็นการ “บัง” ของแสงสว่างเสียเอง. ถึงแม้ในวงของพวกพุทธบริษัทที่เป็น

นักศึกษาและเรื่องปัญญา ก็ยังคงอยู่ในวิสัยที่อาจจะถูกรอบงำด้วย
เครื่องบังทำนองนี้ของตนเอง.

นักศึกษาคณะหนึ่ง ๆ ย่อมมีการลำดับรับฟัง, การศึกษา
ความรู้และปัญญาขนาดหนึ่ง ๆ เป็นของตนเอง เมื่อต้องมาตีความของ
พระพุทธรวณะประโยคหนึ่งประโยคเดียวกัน ก็มักจะ ตีความได้แตก
ต่างกันตามความเหลื่อมล้ำแห่งแสงสว่าง หรือปัญญาของตน,
หรือเมื่อจะต้องขบคิดข้อความที่ยาก ๆ เช่น เรื่องอนัตตาเป็นต้น ย่อม
ขบคิดไปได้แตกต่างกัน ไม่มากก็น้อย.

ในขณะที่ยังไม่ถึงที่สุด ตนก็ย่อมจะ ชักถือเอาส่วนที่ตน
คิดได้แจ่มแจ้งด้วยตนเอง ว่าเป็นความจริงอันเด็ดขาดของตน
ด้วยอำนาจความยึดมั่นในความคิด
และความเห็นแจ้งของตัวเอง. ความ
ยึดมั่นอันนี้ คือภูเขาที่ขวางอยู่ในวิถี
ทางแห่งการเข้าถึงพุทธธรรมของ นัก-
ศึกษาคณะนั้น ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เขาจะ
ต้องพยายามพังทลายต่อไปอย่างไม่มี
ทางจะหลีกเลี่ยงเป็นอย่างอื่น ตลอดเวลาที่เขายังไม่รู้สึกหรือพังทลาย
มันไม่ได้ เขาก็เป็น “หลักตอในวัฏฏะ” บัดจริงแน่นอยู่ตราบนั้น.

**ความจริงที่ทลาย
ภูเขาไม่ได้ ตัวเอง
ก็เป็นหลักตออยู่
ในวัฏฏะ**

ทั้งหมดนี้ เราจะเห็นได้ว่า ภายในนามแห่ง พระธรรม
ก็อาจมีภูเขางอกออกมาจากความยึดถือในตัวพระธรรมเอง; เช่น

ยึดถือเป็นดวงเป็นแสงเป็นบ้านเป็นเมือง, หรือยึดถือทางวัตถุ
 อย่างความกตึกเต็กๆ ถือเอามัดพระกัมภีร์เป็นพระธรรมเป็นต้น,
 หรืองอกออกมาจากความยึดถือในวิธีปฏิบัติ อันจะให้เข้าถึงตัว
 พระธรรมหรือพุทธธรรม อันได้แก่ความยึดถือในศีล สมาธิ ปัญญา
 แต่ละอย่างๆ จนเกิดเป็นการลงหลักปักแน่นอยู่ ณ ที่นั้น. แทนที่
 จะถือว่าธรรมปฏิบัติเหล่านั้น เป็นเพียงเสมือนเรือแพ หรือยาน-
 พาหนะ ที่จะได้อาศัยข้ามไปสู่ความพ้นทุกข์สิ้นเชิง ก็กลับมามถูก
 ยึดให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือตัวตนบุคคลอย่างนั้นอย่างนี้ไปเสีย
 ทั้งที่ตนได้ใช้ความพยายามและเสียดสละอย่างเต็มที่ ก็ยังทำให้เกิด
 การเนิ่นช้า เนื่องด้วยเครื่องกีดขวางอันแน่นหนามหึมาเหล่านั้นเอง.

ที่นี้ก็มาถึง พระสงฆ์ ซึ่งถ้าเราพิจารณาดูให้ถี่ถ้วน ก็พอจะ
 มองเห็นได้บ้างเหมือนกันว่า ถ้าเกิดมี
 ความยึดมั่นสำคัญผิดแล้ว “พระสงฆ์
 ของบุคคลผู้นั้น” ก็จะเกิดเป็นภูเขา
 ขวางทางของเขาได้ อย่างไม่น้อยกว่า
 พระพุทธหรือพระธรรมเหมือนกัน.

**พระสงฆ์ของบุคคล
 ผู้นั้นก็เป็นภูเขาได้**

จิตของบุคคลบางคน ที่นับถือพระสงฆ์ ไปยึดถือที่ผ้า-
 เหลือง กัม, ที่แบบวิธี ของการบวชกัม ที่กิริยา ท่าทางอันเคร่งครัด
 ตลอดจนกำเนิดชาติตระกูลของผู้ที่บวชนั้นกัม. มีการเลื่อมพระสงฆ์

ที่ตัวจะทำบุญด้วย ด้วยวิธีอันแปลกๆ. คนไหนรู้จักเพียงแค่นั้น ในลักษณะไหน ก็ยึดถือพระสงฆ์ในลักษณะนั้น เพียงนั้น แล้วยังเลย ดูหมิ่นผู้อื่น ว่าไม่รู้จักพระสงฆ์ไปก็มี.

ในที่บางแห่งนับถือพระสงฆ์อย่างผู้วิเศษ สำหรับขับผีไล่เสนียดจัญไร หรือเป็นอาจารย์ผู้นำในเรื่องของขลัง. อีกทางหนึ่ง นับถือในฐานะเป็นสื่อ หรือตัวแทนของสวรรค์หรือโลกหน้า หรือถึงกับถือว่า ถ้าไม่ได้บวชสักชนิดหนึ่ง ก็ไม่ใช่ญาติของพระศาสนา ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ทำให้หยุดชะงักอยู่ที่ระดับนั้น ไม่มีความเห็นอย่างแจ่มแจ้งรู้จักพระสงฆ์ตามที่เป็นอย่างจริง, กล่าวคือเห็นแจ้งพุทธธรรม อันเป็นตัวธรรมะที่ทำให้คนให้เป็นพระสงฆ์ หรือเป็นหัวใจของพระสงฆ์.

ความที่ตนมายึดมั่นว่าตัวรู้จักพระสงฆ์ แล้วยึดถือพระสงฆ์ในรูปลักษณ์ในลักษณะอย่างนั้น ย่อมเป็นเครื่องปิดกั้นทางดำเนินไปสู่ภูมิธรรมขั้นสูงสุด ของตนได้ ขนาดภูเขาขวางหน้าทีเดียว. และตามที่มันเป็นอยู่จริงๆ ในวงพวกพุทธบริษัทเรา ใครก็ต้องยอมรับว่า ลักษณะดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนแต่มีอยู่จริงๆ อย่างครบถ้วนในวงพุทธบริษัทแม้เพียงในประเทศไทยเรา ไม่ต้องกล่าวถึงพุทธบริษัทในต่างประเทศ. และมีได้ตั้งแต่ชั้นที่มีการศึกษาน้อยขึ้นไปจนถึงชั้นที่มีการศึกษามาก หรือเลยขึ้นไปถึงชั้นพระอริยเจ้าขั้นต้น ๆ ที่ยังมีอุปาทานบางอย่าง ที่ยังตัดไม่ได้ในขณะนั้น.

ข้อนี้เมื่อสรุปความแล้วก็คือว่า อุตตวาทุปาทานหรือความ
ขี้ดมั่นด้วยวาตะ ว่าตัวตนนั้นแหละเป็นมูลฐานของสิ่งที่ปกคั้น
ปานประหนึ่งว่าภูเขาทั้งหลายเหล่านั้น.

ความขี้ดมั่นว่ามีตัวตน ว่าตัวตนนั้นเป็นนั่นเป็นนี่ เป็น
เครื่องบังอันหนาแน่นยิ่งกว่าเครื่องบังทั้งหลาย. ถ้าจะเปรียบด้วยวัตถุ
ก็อย่างกับภูเขาหิมาลัยทีเดียว ซึ่ง
เป็นกำแพงใหญ่สามารถที่บัง
คนในประเทศอินเดีย ให้ไม่รู้
ได้ว่าทางประเทศไซบีเรียก็มีคน
อยู่ หรือถึงกับเข้าใจว่า แผ่นดิน
ผืนนี้ของตนไปสิ้นสุดลงเพียงที่ภูเขาอันสูงนั้น และสูงเลยขึ้นไปใน
เมืองฟ้าเมืองสวรรค์.

**ความขี้ดมั่นว่ามีตัวตน
เป็นเครื่องบังอย่างยิ่ง**

ความขี้ดมั่นว่ามีตัว เป็นตัวตนเป็นตน แล้วเป็นอย่าง
นั้นอย่างนั้นนั้น ข้อมแตกแขนงออกไปได้เป็นหลายสาย ล้วนแต่
มีสิ่งแวดล้อมเข้าประคับประคองเป็นเหตุผลในทำนองที่จะให้มีตัว
มีตนเสียรำไป. ความว่างจากตัวตน จึงเป็นสิ่งที่ถูกปิดบังหรือ
กลบฝังเสียอย่างมิดชิด. เมื่อเขาถือเสียว่าความว่างจากตัวตนนั้น
ไม่มี ก็ข้อมจะถือต่อไปว่าบุคคลที่จะเข้าถึงความว่างจากตัวตนข้อม
มีขึ้นไม่ได้.

คำว่า พระพุทธเจ้า หรือ พระอรหันต์ ซึ่งความจริงถึง
ถึงบุคคลผู้เข้าถึงความว่างจากตัวตนแล้ว ก็ข้อมถูกเพ่งถึงไปใน

แง่อื่นประการอื่น. แม้ว่าเขาจะรักหรือนับถือในพระพุทธเจ้าสัก
เพียงไร ก็ไม่ใช่เป็นเพราะเห็นว่าท่านได้เข้าถึงความว่างจากตัว
ตน. เพราะเหตุ^๕เอง พระพุทธเจ้าก็^๖ตาม พระสงฆ์^๗ก็^๘ตาม ตาม
ทัศนะของบุคคลประเภท^๙นี้ จึงมีอยู่โดยประการอื่น ซึ่งต่างไปจาก
ทัศนะของบุคคลผู้เข้าถึงความว่างจากตัวตน. และพระธรรมชั้น
สูงสุด^{๑๐}ที่ทำให้^{๑๑}เป็นพระพุทธเจ้าหรือพระสงฆ์^{๑๒}นั้นเล่า ก็ทำให้
ภาวะแห่งความว่างจากตัวตนไม่^{๑๓}. ทั้งนี้ ก็เพราะมีความยึดถือใน
ตัวตนจนแน่นแฟ้นเป็นต้นเหตุ.

พิจารณาถึงตัวผู้ถูกปิดกั้น.

เมื่อได้พิจารณากันถึงความยึดถือ โดยประการต่างๆ ใน
ฐานะเป็นเครื่องกั้นขนาดภูเขามาพอเป็นที่เข้าใจกันได้แล้ว ก็จะได้
พิจารณากันถึงคนเรา หรือตัวผู้ถูกปิดกั้น^{๑๔} ต่อไป.

พวกเราในปัจจุบัน^{๑๕}นี้ แม้ที่นั่งกันอยู่^{๑๖}ที่^{๑๗}นี้ เราก็นับถือพระ-
พุทธ พระธรรม พระสงฆ์^{๑๘}กันทั้งนั้น, เรามีตัวเราเป็นผู้^{๑๙}นับถือ, และ
ที่^{๒๐}นับถือก็เพื่อประโยชน์แก่ตัวเรา^{๒๑}นั่นเอง, เราต้องการจะให้ตัวเรา^{๒๒}
อาศัยพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์^{๒๓} เพื่อการลุดถึงนิพพาน. เมื่อ
เป็นดังนี้แล้ว เรื่องมันจะไปอย่างไรกัน ในเมื่อ พระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์^{๒๔} และตัวเรา ตามทัศนะของเรา ล้วนแต่เป็นกำแพงบังพระ-
นิพพานเสียเองดังนี้?

ถ้าหากจะถือว่า ถ้อยคำที่กล่าวขึ้นเช่นนั้น เป็นการกล่าวอย่าง
กันเอง อย่างมิตรสหาย ในฐานะที่เราเป็นลูกของพระพุทธเจ้าร่วมกัน
แล้ว ก็ควรจะเกิดความเห็นอกเห็นใจกัน และยึดถือว่าเป็นถ้อยคำปรับ
ทุกข์กัน แทนที่จะเห็นไปว่าเป็นถ้อยคำด่าทอเสียดสี.

ข้อที่เราจะต้องปรับทุกข์ต่อกันนั้นมีอยู่ว่า เราประกาศตัว
เองในฐานะเป็นผู้แผ้วถางทางไปนิพพาน แล้วมาตกอยู่ในระหว่าง
เครื่องกีดกันหุ้มห่อแน่นหนา
ชนิดที่น่าเวทนาสงสาร ไม่มี
อะไรยิ่งไปกว่าเช่นนั้น เราควรจะ
พร้อมใจกันทำความเข้าใจกัน
ให้ชัดเจนเด็ดขาด. เมื่อเห็นว่า
เวลามีเหลืออยู่น้อย โดยที่ความตายใกล้เข้ามาแล้ว ก็ควรจะหาวิธีต่างๆ
ที่จะช่วยกันขจัดปัดเป่าอันตรายอันร้ายกาจนี้ ให้หมดสิ้นไปโดยเร็ว
ให้ทันแก่เวลา.

**ควรหาวิธีขจัด
เครื่องกีดกันเสียโดยเร็ว**

เพราะว่าถ้าเรายังคงสมาทานแต่เพียงวาทาว่า พุทฺธํ สรณํ
คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ที่ไม่มีความหมายอัน
ลึกซึ้งอะไรเลย อยู่เช่นนั้นแล้ว มันก็มีแต่จะเป็นการเสริมกำแพงเครื่อง
กั้นให้หนามากขึ้นทุกที มากกว่าที่จะค่อยบางเข้า. ยิ่งทำไปจนตลอด
ชีวิต ก็ยิ่งหนาขึ้นตามอายุที่ค่อยมากขึ้นเท่าไร, ยิ่งทำไปหลายชีวิต
หลายชาติ ก็ยิ่งยิ่งหนาขึ้นอยู่นั่นเอง กว่าที่จะบางได้เมื่อไรนั้น ใน
บัดนี้ยังไม่มองเห็นแวว.

ด้วยเหตุฉะนี้เอง ถ้าหากจะมีการกระตุกกระชากกลับ ที่รุนแรงไปสักหน่อย ก็ควรจะถือว่าเป็นความจำเป็นของความต้องการในคำสอน หรือลัทธิ ที่เป็นการรีบด่วนให้ทันแก่เวลา ซึ่งเป็นความฉลาดของพวกพุทธบริษัทเอง.

ถ้าหากว่าจะรอเพื่อศึกษาปริยัติให้จบพระไตรปิฎก หรือจะสมาทานศีล บำเพ็ญสมาธิ เจริญปัญญา ให้ครบทุกชนิดที่มีสอนกันไว้ อย่างนี้ก็เป็น การเหลือวิสัยที่ทุกคนจะทำได้ในชาติหนึ่ง หรือถึงสิบชาติ. ฉะนั้น ควรจะพุ่งเล็งตรงไปยังปัญหาเฉพาะหน้าเท่าที่จำเป็น เพื่อได้ออกไปให้พ้นโดยเร็ว จะเป็นการฉลาดกว่า โดยอาศัยหลักที่ว่า ถ้าออกไปจากทุกข์ได้แล้ว มันก็ถึงที่ที่เราประสงค์ ซึ่งเป็นความมุ่งหมายของ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือความมุ่งหมายของการนับถือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ของพวกเรา หรือจะเรียกว่าเราเป็นพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเองก็เรียกได้.

ความสำคัญในเรื่องนี้จึง อยู่ที่การออกไปได้ หรือถึง ความพ้นทุกข์เด็ดขาด ไม่ได้อยู่ที่การเรียนจบพระไตรปิฎก หรือทำอะไรได้มาก ๆ แปลก ๆ อย่างวิถิตถารพิสดาร. จุดที่มุ่งหมายของเรามีเพียงความพ้นทุกข์สิ้นเชิง จะมีมาได้โดยอาการอย่างไรก็ตาม เรียกว่ามีผลเท่ากัน. ส่วนที่มากออกไปกว่าความพ้นทุกข์หรือนิพพานนั้น เราไม่เอา คือเกินความจำเป็น ทำให้เนิ่นช้า. เราเอาเพียงเท่าที่จำเป็น และตรงกับที่พระพุทฺธเจ้าทรงประสงค์สำหรับพวกเรา.

สำหรับ หลักเกณฑ์ ในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธธรรม หรือความพ้นทุกข์เด็ดขาด มีอยู่อย่างไหนั้น ขอให้ย้อนรำลึกไปถึงปาฐกถา ๔-๕ ครั้ง ที่ข้าพเจ้าเคยแสดงแล้วที่พุทธสมาคมนี้แต่หนหลัง ในวันนี้ เราจะพิจารณากันเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเครื่องกีดกันบังคับที่เป็น ส่วนใหญ่. เราจะจัดการกับเครื่องกีดขวางอันเร้นลับ กล่าวคือตัวเอง บังตัวเองนี้ อย่างไหนั้น เราจะต้องถือเอาบุคคลตัวอย่าง คือพระพุทธรเจ้าให้ถูกต้องตรงตามความหมาย.

ในกรณีทีกล่าวว่า “พระพุทธรเจ้า (ตามทศนะของผู้นั้น) เป็นเครื่องบังนิพพานเสียเอง” นั้น ถ้าเรามานึกกันดูให้ดูว่าได้บังไว้อย่างไรแล้ว เราจะเห็นว่าเพราะ ไม่มีการรู้จักตัวเองอย่างถูกต้อง จึงเกิดความต้องการพระพุทธรเจ้า และสร้าง พระพุทธรเจ้าขึ้นด้วย ตัณหาของตนเอง ตามทศนะของ ตนเอง หุ้มห่อตัวเอง จนเหลือว ไปทางไหนก็พบแต่สิ่งนี้ จนกระทั่งเป็นสัญญาแห่งอดีต เหลือที่ จะบิดเบือนออกไปได้.

**เพราะไม่รู้จักตัวเอง
จึงสร้างเครื่องบัง
ตัวเองขึ้น**

เมื่อใดมารู้จักตัวเองอย่างถูกต้อง คือรู้จักความว่างจาก ตัวตน, เมื่อนั้นก็ไม่มีพระพุทธรเจ้าไม่ว่าอย่างไหนหมด ไม่มีผู้บัง ไม่มีผู้ที่ถูกบัง, ไม่มีการแสวงหา เพราะไม่มีผู้ที่มีความต้องการ.

ถ้าเรามีความว่างจากตัวตนอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ควรจะมีความว่างจากตัวตนอย่างนั้น. ถ้าเรายังกล่าวตัวเราพบในลักษณะอย่างไร เราก็ยังคงกล่าวจนพบพระพุทธเจ้า (ตามที่สัจนะของเรา) ในลักษณะที่เข้ารูปกันได้อยู่เพียงนั้น.

ถ้าเรากล่าวพบความว่างจากตัวตนของเราเมื่อใด เราก็ต้องกล่าวพบความว่างจากตัวตนของพระพุทธเจ้าด้วยเมื่อนั้น แล้วก็ไม่มีตัวผู้ต้องการ หรือสิ่งที่ต้องการ ไม่มีผู้แสวงหาทั้ง และผู้ที่จะเป็นทพง.

แต่ว่าตลอดเวลาที่กล่าวตัวเองไม่พบว่าได้แก่อะไรกันแน่ ก็ต้องมีการยึดถือ เทียบว้างตะครุบนั้นไปตามความยึดถือ เป็นธรรมดา แล้วก็พบกันไม่ได้กับพุทธธรรม. ความเป็นอย่างนี้ ได้เคยมีมาแล้ว แม้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าเอง ตามข้อความในพระคัมภีร์ตอนหนึ่งซึ่งเขียนไว้ว่า :-

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ในขณะนั้น ซึ่งเป็นการพบความจริงแล้ว, หรือถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การกล่าวพบตัวเองอย่างถูกต้องในที่นั้นนั่นเอง; ซึ่งก่อนหน้านั้นพระองค์ก็ได้ทรงเที่ยวคว่ำ เทียบตะครุบเอาสิ่งต่างๆ ขึ้นมาเป็นสิ่งที่มนุษย์รวมทั้งพระองค์ด้วย ต้องการให้มีไว้สำหรับยึดถืออย่างนับไม่ถ้วนมาแล้วเหมือนกัน. ครั้นเมื่อแสงสว่างอันประเสริฐเกิดขึ้น กล่าวคือพระองค์ได้ตรัสรู้ถึงพุทธ-ธรรมความสงบสุข และโล่งโล่งก็ มีมาโดยไร้เจตนา.

ข้อความที่เป็นภาษาบาลีในตอนนั้น ก็คือบาลีว่า *อนกชาติ- สสาริ สนฺทวิสฺสํ อนิพฺพิสํ, คหการิ คเวสนโต ทุกฺขา ชาติ ปุณฺปุณฺนิ, อัน* เราเคยได้ยินอยู่ทั่วไป ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าหลายสิบคนที่นั่งอยู่ที่นี้ ก็ท่องได้. คำบาลีนั้นถ้าถอดเอา แต่ใจความแท้ๆ เป็นภาษาไทย ก็มีว่า “เราได้แต่มัวหลงเที่ยว แสวงหาผู้สร้างสิ่งที่เราต้องการ, และเมื่อยังไม่ปรากฏ ความสว่างแจ่มแจ้งว่าอะไรเป็นอะไรนั้น ต้องท่องเที่ยวไปใน สังสารวัฏฏ์ซึ่งมีการเกิดนับไม่ถ้วน. ทุกๆ เรื่องที่เข้าไปจับจวบ ก็อทกๆ ชาติที่เกิด เป็นความทุกข์เสมอ.” อันข้อความตอนนั้น รวมความก็คือว่า ได้เคยมีการตะครุบเอาผิดเพราะยังไม่ทราบว่าเป็นอะไร เป็นอะไร.

เมื่อไม่รู้อะไรเป็นอะไร ก็ไปตะครุบเอาสิ่งผิดๆ

ครั้นต่อมาได้ทรงพบความจริงถึงความที่เคยผิดพลาดไปแล้ว อย่างไร และปล่อยเสียได้ จึงได้ทรงออกอุทานด้วยความปีติตั้งถ้อยคำ ข้างบนนั้น ซึ่งบรรทัดต่อไปมีว่า “เดี๋ยวนี้ เราพบแกแล้ว เจ้าคน นักก่อสร้างที่เราเคยคิดว่าจะช่วยสร้างสิ่งที่เราต้องการให้เราได้นั้น บัดนี้เรารู้จักแก่เสียแล้ว แกจะสร้างบ้านเรือนให้เราไม่ได้อีกต่อไป เพราะเรารู้เสียแล้วว่าแกเป็นอะไร”. (*คหการก ทิฏฺฐิเจสสิ ปุณฺ เคนฺ น กาทสฺสี*), “เครื่องประกอบที่จะมาสร้างบ้านเรือนนี้ เราหักมันเสียหมดแล้ว, กระทั่งโครงขอดหลังคาเรือน เราก็ได้ทำให้มันเป็นสิ่งที่ จะนำมาใช้ไม่ได้อีกต่อไป”. (*สพฺเพ เต มาสุกา ภคฺคา คหกุฏฺ วิสฺขจฺติ*).

อันนี้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ได้ทรงคล้ำตัวตนพบอย่าง ถูกต้องถึงที่สุดแล้ว, และบรรทัดสุดท้ายก็คือ “จิตถึงแล้วซึ่งความ เป็นสภาพที่จะอะไรจะหมุนไม่ขึ้นอีกต่อไป คือปรุงแต่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงไม่ได้อีกต่อไป. มันได้ขึ้นถึงภาวะแห่งความหมดสิ้นไปของ ตัณหา เพราะฉะนั้นมันจึงถูกหมุนให้เป็นอะไรไม่ได้อีกต่อไป.” (วิสงขารคตํ จิตตํ, ตณฺหานํ ขยมฺมตฺตคา). ข้อความนี้ทั้งหมดไม่สำคัญ แต่ความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ภายในพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า ในขณะนั้นเป็นอย่างไร.

**เมื่อรู้จักตนแล้ว
ภูเขาทองหลายก็
พังทลายไปหมด**

พระหฤทัยของพระผู้มีพระภาค ในขณะนั้น ก็คือเป็น ความรู้สึกของบุคคลที่ได้ ทะลุกำแพงขวางของตัณหาและอุปาทาน ออกไปได้สิ้นเชิงแล้ว. ตัวเองพบว่าตัวเองนั้น ไม่ใช่ตัวเองที่เคยมี ความยึดถือว่าเป็นตัวเราเอง และต้อง การอะไรต่างๆ. ในขั้นแรกเราเอง ต้องการอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วเที่ยววิ่งหา ตน หรือสิ่งที่จะทำให้ตนได้รับความ พอใจอย่างนั้นอย่างนี้ อันทำให้เกิดเป็น วัฏฏสงสารขึ้นมา. ครั้นบัดนี้ ได้พบว่า ตัวผู้ที่เที่ยววิ่งหานั้น ไม่ใช่ตัวเองอย่างนั้นแล้ว จิตที่ขึ้นสูงถึงขั้นที่ไม่มี ตัวเองนี้ จึงหมดความปรารถนาโดยทุกวิถีทาง.

เมื่อรู้ว่าไม่มีตัวบุคคลผู้ปรารถนา, ความสิ้นไปแห่งความ ปรารถนาก็เกิดขึ้นแก่จิตนั้น ชนิดที่บุคคลผู้ยังมีความปรารถนา

ยอมไม่ต้องการจะให้เกิดขึ้น. ทั้งนี้^๕ เพราะเหตุที่สามารถทะลุภูเขาแห่งความยึดถือว่าตัวตนออกไปได้นั้นเอง. จึงเห็นได้ว่าการที่มีการยึดถือเป็นตัวตนขึ้นมาเป็นตัวเราตัวเขา ของเราของเขาก็ตาม ย่อมเป็นที่จับจวบยติแน่นอนของจิตอยู่ตลอดเวลา และเป็นเครื่องกั้น^๕ ซึ่งจะหนาหรือบาง หยาบหรือละเอียด ย่อมแล้วแต่ความหยาบหรือละเอียดของอาการที่ยึดถือหรือสิ่งที่ยึดถือ.

การยึดถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่ทัศนะของตัวเอง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ก็มี มูลมาจากการยึดถือว่ามีตัวตน ทำนองเดียวกับที่ยึดถือตัวเองว่ามีตัวตน เป็นสมุฏฐาน. เพราะฉะนั้น จึงเห็นความว่างจากตัวตนในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ไม่ได้; เช่นเดียวกับที่เห็นความว่างจากตัวตนในตนเองไม่ได้นั้นเหมือนกัน.

เมื่อความยึดถือว่าตัวตนเช่นนั้นยังเคลือบหุ้มอยู่เพียงใด ก็ยังไม่อาจจะคลำพบตัวเองอย่างถูกต้องได้อยู่เพียงนั้น, จึงยังมีความต้องการและมีการเล่นเป็นวงกลม คือมีวัฏฏสงสารซึ่งบรรจุเต็มไว้ด้วยความทุกข์ ความหนัก ความมืด ความปิดกั้น ความผูกมัด และอื่น ๆ ฯลฯ.

พอ ทะลุภูเขาอันนั้นออกไปได้ ในขณะนั้นเท่านั้น วัฏฏสงสารก็ขาดสะบั้นลง ในขณะนั้น ไม่ต้องรองจนกว่าจะตาย ก็ได้พบกันกับความสงบ ชนิดที่พระองค์ทรงพิมพ์กำกับพระองค์เองผู้เดียวมาแล้ว. ความรู้สึกอันนี้ รุนแรงมากถึงกับทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้า

หลุดพระโอบฐ์พิมพ์ถึงรชชาติของการรอดจากเงื้อมมือของอุปาทาน หรือความยึดถืออันเกี่ยวกับตัวตนอยู่พระองค์เดียว; ซึ่งตามพระคัมภีร์ กล่าวว่า ได้ตรัสพระพุทธอุทานวณะอันนี้แก่พระสาวกในภายหลังจาก ที่พระองค์ได้ตีธรรมรสอันนี้อยู่เป็นเวลาหลายวัน.

ถอนอึดตาได้ เครื่องกันกฏุก ทำลาย

จากเหตุการณ์อันเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าดังกล่าวมานี้ เราจะเห็นได้ว่าอาการที่จิตเข้าจับฉวยเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ว่าเป็นตัวตนนั้น มันกลายเป็นความถูกต้อง หรือความจริง ของบุคคลนั้น ในขณะที่นั้นไปเสียแล้ว และเป็นเช่นนั้นอยู่ตลอดเวลา มันจึงเป็นเครื่อง กันขนาดกฏุกเขา. ถ้าหากว่าถอนอึดตานุกฏุก อันนี้ออกเสียได้เมื่อใด กฏุกก็พังครืนลงมา เองพร้อมกัน เพราะว่าเครื่องกันทั้งหลาย เหล่านี้ ทั้งที่เป็นอันเล็กอันใหญ่เอนกกันอยู่ ย่อม ตั้งอยู่ บนของสิ่งนี้ คือ บนอึดตานุกฏุก ความเห็นว่าเป็นตัวตน.

แต่ว่าความยากลำบากของเรื่องนี้ มิได้อยู่ที่เทคนิคของ การพังทลายกฏุกเขา มันกลับมายากลำบากอยู่ตรงที่ เรากลับมารัก และนับถือกฏุกเขาเสียเอง! ฉะนั้น เราควรหันหน้ามาปรับทุกข์กัน อย่างขนานใหญ่จะดีกว่า. เรามามองดูกันและกันในทางที่เป็นพุทธ บริษัทคู่ทุกข์คู่ยากด้วยกัน ด้วยความซื่อตรงต่อกัน ไม่ต้องเกรงใจกัน ในการที่จะช่วยกันทักท้วงหรือแก้ไข.

เราเห็นกันอยู่แล้วว่า พวกเราทุกคนมีใจที่กำลังแนบสนิทกันอยู่กับสิ่งที่ตนยึดไว้ ว่าเป็นพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์, กำลังอุทิศทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์, การศึกษาและการปฏิบัติธรรม ก็ว่าอุทิศพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์. แต่แล้วในที่สุด ก็ไม่อาจรู้หรือพบว่า พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริงนั้นคืออะไรอยู่ที่ไหน เนื่องจากการอุทิศนั้นมันมีความเห็นแก่ตัว หรือประโยชน์ของตัวเป็นมูลฐานสำคัญมาเสียตั้งแต่ต้น; ซึ่งถ้าปราศจากสิ่งนี้เสียแล้ว ก็เชื่อว่าคงไม่มีใครทำอะไรที่อุทิศ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์เลย.

เมื่อเราไม่สามารถเข้าถึงภาวะอย่างที่ว่าพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ท่านเป็นกันอย่างนั้นแล้ว มันจะเป็นอย่างไรบ้าง จะเป็นการขาดทุน หรือได้กำไร หรือว่าเป็นทั้งสองอย่าง ก็น่าจะลองนึกดูอย่างละเอียด.

การลงทุนลงแรงของพวกพุทธบริษัท ในการจัดการปริยัติ วัตวาอาราม ลงทุนปีหนึ่งนับล้านสำหรับสมัยนี้ ถ้าสามารถทำคนให้เข้าถึงความจริงของพุทธธรรมได้ ก็นับว่าได้ผลคุ้มกัน เป็นอันรอดพ้นไป. แต่เมื่อเรามองถึงภาวะที่ยังต้องถูกผูกพันกันอยู่กับความเท็จ ความมีดมัว ไม่สามารถถอนตัวเองออกไปจากความทุกข์ที่ท่วมทับได้นี้ นับว่าเป็นการเสียสละที่น่าเวทนาสงสาร น่าเสียดายมากอยู่.

จิตใจของเรารู้สึกว่าจะเข้าถึงและแนบแน่นกันอยู่ที่ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ครั้นมีผู้มาขอให้ชี้ให้ชัดเจนจริงๆ ว่าอะไรเป็น

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชักหนักเข้าก็จ้านน อย่างมากที่สุด ก็มีแต่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามทัศนะของตัวเอง; การอุทิศก็เลยกลายเป็น อุทิศแก่พระพุทธรูปทองเหลืองทองแดง หรือรูปกายที่เดินไปมาอยู่ในประเทศอินเดีย เมื่อสองพันปีมาแล้ว หรือดวงเขียวๆ แดงๆ ที่ตนสามารถอุทิศให้ลอยไปลอยมานั้นมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งที่แท้นั้น ก็คืออุทิศแก่แห่งวิถีพุทธธรรม นั่นเอง.

เราจะมาพูดกันถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในลักษณะเช่นนี้กันอีกสักทีสิบครั้ง ก็ร้อยครั้ง ก็คงจะเปล่าประโยชน์ เพราะไม่สามารถจะผ่านทะลุเขาไปได้เลย. เรากำลังเข้าถึงพุทธธรรมไม่ได้ ก็เพราะภูเขาเหล่านั้นเอง. เราเปลี่ยนเรื่องขยับไปพิจารณากันถึงการเจาะทำลายภูเขาเหล่านั้นกันบ้าง จะเป็นการปลดปล่อยแก่การเสียสละของเรามากกว่า.

เมื่อเป็นที่ยอมรับกันว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามทัศนะของบุคคลผู้มีความยึดถือ รวมทั้งตัวเอง ซึ่งกำลังเป็นที่รวมของความยึดถือ ล้วนแต่เป็นเครื่องกั้นชนิดภูเขาเหล่านั้นแล้ว, ข้าพเจ้าขอวิงวอนเพื่อนพุทธบริษัททั้งหลายว่าจงจัดการกับ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามทัศนะของบุคคล ผู้เต็มไปด้วยความยึดถือเอาแต่ความจริงของตัวเองนั้นเสียใหม่. รวมทั้งมองในสิ่งที่เราเรียกว่าตัวตนของเรานั้นเสียใหม่.

บางคนมีความขลาด ถึงกับว่า ถ้าไม่มีตัวเราเองแล้ว บุญจะเป็นของใคร ลงทุนทำบุญเป็นกายเป็นกอง จะเอาไปให้ใคร หรือ

ทั้งเสียที่ไหน. เราจะต้องขาดทุน เพราะไม่มีเราที่จะรับเอาส่วนบุญ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ไม่สามารถที่จะปิดตัวตนแห่งความยึดถือทิ้งออกไปได้. และผู้ที่คิดว่า เรานับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทงที แล้วมาปรากฏว่าคว้าน้ำเหลว ความคิดของเราเป็นหมันไปอย่างนี้ มิกลายเป็นเรื่องตลกไปหรือ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นการยากที่จะเพิกถอนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ยึดถือไว้ตามทัศนะของเขา. แต่จะขึ้นยึดถือไว้ได้อย่างไร ก็ไม่พ้นไปจากการที่จะต้องเสียใจเพราะเข้าถึงพุทธธรรม ไม่ได้ในภายหลัง เพราะฉะนั้น เราจะต้องมีความกล้าในการที่จะรวบรัดตัดตอน.

ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวโดยไม่ขลาดกลัวใครจะว่าอย่างไรก็ตาม ว่า ขอให้นักถึงการที่หลุดพ้นออกไปได้ให้มากกว่าที่จะนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์! ข้าพเจ้าไม่นึกกลัวใครจะหาว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ สอนให้คนละทิ้ง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เพราะว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามทัศนะของผู้ที่เต็มอึดไปด้วยอัตตานุญินนี้ ดูมันมากเกินไปเสียแล้ว! เหวี่ยงทิ้งกันเสียบ้างเถอะ.

วิธีพังทลายเครื่องปิดกั้น.

เมื่อได้พิจารณากันถึงคนเรา ผู้ถูกปิดกั้นโดยประการต่างๆ มาพอเป็นที่เข้าใจกันแล้ว ก็จะได้พิจารณากันถึงวิธีที่จะพังทลายเครื่องปิดกั้น อย่างลัดๆ สั้นๆ สืบไป.

ในตอนนั้น ท่านทั้งหลายอย่าได้นึกไปถึงว่า เป็นการขอร้อง ให้ปฏิเสธรื้อหรือละทิ้ง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, แต่ขอให้เข้าใจว่า การยึดมั่น ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามทัศนะของตน ชนิดที่เลยขอบเขตจน กลายเป็นภูเขา หิมาล้นขวางหน้า ไปเสียแล้วนั้น มัน เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ. และการที่เราจะ ก้าวหน้าไปจนถึงขั้นหลุดพ้นสิ้นเชิงนั้น จำเป็นที่จะต้องละวางความยึดถือทุกสิ่ง ทุกอย่างไปตามลำดับ จนกระทั่งความยึดถือในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างถูกต้อง ก็ต้องละกันเป็นที่สุด. ถึงแม้การยึดถือที่ควร ยึดถือในขั้นต้นนั้น ก็ไม่ควรจะเป็นการยึดถือชนิดตัวตน, ควรเป็น เพียงการยึดถือเอา ในฐานะเป็นเครื่องมือ หรือเครื่องนำทาง ก็เป็น การมากเต็มที่อยู่แล้ว.

—อย่ายึดถือใน พระพุทธ ในทำนองที่จะก่อการวิวาทกัน ด้วยเรื่องพระพุทธ.

—อย่ายึดถือใน พระธรรม อันเป็นนามที่สมมติขึ้นแทน ชื่อของความบริสุทธิ์หลุดพ้น ปล่อยวาง ขึ้นเป็นตัวตนเป็นรูปแบบ ต่าง ๆ จนแตกร้าวกัน เพราะพระธรรม.

—อย่าขัดกันเป็นหลักเรื่อง พระสงฆ์ ซึ่งเป็นเพียงชื่อของผู้ ที่หลุดพ้น หรือกำลังพยายามเพื่อหลุดพ้น จนต้องเกิดแบ่งแยกแตกร้าวกัน

กันอย่างไม่มีหลักเกณฑ์ เพราะต่างฝ่ายต่างก็ยังมียึดถือตั้งเค็รียดอยู่ด้วยกันทั้งนั้น.

— จงเพ่งกำลังความคิดทั้งหมด ตรงไปยังความหลุดพ้นของจิต ซึ่งกำลังถูกทรมานอยู่ด้วยการหุ้มห่อ. ไม่ต้องเป็นห่วงเรื่องว่าจะไม่มีตัวเรา คือนี้ก็ว่ายอมขาดทุน ยอมเสียสละ ไม่ต้องมีตัวเราสำหรับจะเอานั่นเอานี่ ได้รับสิ่งนั้นสิ่งนี้ โดยตัดใจเสียว่า ตัวตนเท่าที่มีอยู่จริงๆ ในเวลานี้ก็ทนไม่ไหวแล้ว. เพียงเท่านั้น ก็เหลือที่จะแบกจะทนทานได้แล้ว.

— จงค้นจนกว่าจะพบความจริง ที่ว่า เมื่อดูกันเข้าจริงๆ ก็เห็นมีแต่จิตนั่นเอง กำลังถูกอะไรห่อหุ้ม ทำให้เกิดทุกข์ทรมานขึ้น. ถ้าเอาสิ่งที่ครอบงำจิตออกไปเสียได้ มันก็จะเป็นอิสระเอง ภาวะของความทุกข์ก็ไม่มีที่จิตอีกต่อไป. ไม่ต้องมีตัวเราอะไรที่ไหนเลย ความพ้นทุกข์อย่างเด็ดขาดก็มีได้โดยสมบูรณ์. พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็มีอยู่อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ดุจเดียวกัน.

ปัญหาที่จะต้องพิจารณาก็ยังมีอยู่แต่ว่า เราจะทำจิตของเราให้ว่าง ให้โปร่งจากสิ่งที่มาเคลือบหุ้มได้อย่างไรเท่านั้น ไม่ต้องคำนึงว่าจะไม่มีตัวเรา หรือไม่มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ของเรา ซึ่งเป็นการนอกเรตินนกรอยไม่เข้าเรื่อง. การทำอย่างนั้นจะเป็นการเร็วมาก เป็นการเคลื่อนไปโดยเร็ว อาจจะทันกับเวลา ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี ที่พวกเราในที่นี้จะต้องตายก็ได้.

วิธีลัด ๆ สั้น ๆ ก็คือ การทำใจถึงภาวะแห่งความ
 บริสุทธิ์ของจิตซึ่งปราศจากการยึดถือโดยประการทั้งปวง แทนการ
 ทำใจถึงสิ่งต่าง ๆ อันเป็นที่
 ตั้งแห่งความยึดถือมากขึ้น ๆ
วิธีลัด : ทำใจให้ถึง
ภาวะของจิตที่บริสุทธิ์
 ดังเช่น พระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์ ตามที่ศันะของตน
 เองเป็นตัวอย่าง. การทำอย่าง
 นี้เป็นการชำระจิตให้หมดจดจากสิ่งห่อหุ้มได้จริงๆ. และพระพุทธ
 พระธรรม พระสงฆ์ ตัวจริง ก็มีความหมายถึงภาวะแห่งความ
 บริสุทธิ์แห่งจิตอันนั้นนั่นเอง.

ความปรารถนาแต่ในการพรากจิตออกมาเสียจากเครื่อง
 ห่อหุ้มผูกพันทุก ๆ ประการ จึงเป็นความปรารถนาที่มีรากฐาน
 แน่นแฟ้น และเป็นความปรารถนาที่บริสุทธิ์ ยิ่งเสียดว่าความ
 ปรารถนาที่จะติดแน่นกันอยู่กับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
 ไม่ว่าโดยที่ศันะไหนหมด.

ในขันธ์ใดศีลธรรมนั้น ไม่มีพระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์. ในขันธ์ที่มีศีลธรรม มีพระพุทธ พระธรรม พระ-
 สงฆ์. และในขันธ์ที่หลุดพ้นจากเครื่องพัวพันทั้งปวงนั้น กลับ
 ไม่มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อีก, แต่เป็นการไม่มี
 คนละอย่างคนละอันจากขันธ์ใดศีลธรรม.

ความมุ่งหมายของพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีใจสูงถึงขั้นเหนือโลก หรือหลุดพ้นจากเครื่องพัวพันทั้งปวง ซึ่งเป็นเหตุให้พุทธศาสนามีระดับสูงกว่าศาสนาอื่น อันมีความสูงเพียงขั้นศีลธรรม. ฉะนั้น ความปรารถนาในการพรากรจิตออกมาเสียจากเครื่องห่อหุ้มทั้งปวง จึงเป็นความปรารถนาที่บริสุทธิ์ ตามหลักแห่งพุทธศาสนา.

คนทั่วไปอาจพลาดคลัวในการที่จะละความสนใจจากพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ และบุญกุศล และสิ่งสวยงามอื่น ๆ มาสนใจแน่นแน้แต่ในเรื่องภาวะความหมกจมจากความยึดถือโดยประการทั้งปวงของจิต. แต่ถ้าเขาจะได้พิจารณาทำให้ถูกต้องตรงจุดที่สำคัญ คือที่ตัวจิตเองอย่างถูกต้องต้องแท้ จนกระทั่งพบว่าความทุกข์ทรมานกดทับทั้งหลาย ที่กำลังหุ้มห่ออยู่ที่จิตทุกเวลานั้น มันเนื่องมาจากความยึดถืออันเองแล้ว ก็จะเกิดความแน่ใจหรือความกล้าหาญ ในการที่จะเพ่งหาแต่ความออกไปได้ของจิตอย่างเดียว คือเพ่งหาช่องที่จะเล็ดลอดออกไปเสียจากความคลุมคลุมของสิ่งห่อหุ้มอย่างเดียว. ทั้งนี้ โดยความเชื่อความเห็นของตัวเอง ไม่ต้องเชื่อตามพระคัมภีร์ที่สอนว่าต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ จึงจะเกิดความกล้าที่ถูกต้องแท้จริง และเป็นความปรารถนาที่บริสุทธิ์จริงๆ. เมื่อสิ่งต่างๆ ลงรูปกันกับความจริง เช่นนี้ ความปล่อยวางก็มี หรือค่อยๆ มีขึ้นเองอย่างไม่ชักช้าเฉื่อยชา.

สำหรับจิตซึ่งเป็นตัวประธาน ยืนโรงสำหรับถูกพัวพันหรือหลุดพ้นออกไปได้นั้นเล่า เราไม่ขอเอามาเป็นตัวเรา เพราะ

ความรู้สึกแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นของเราเอง. อย่างมากที่จะเป็นไปได้ ก็
เป็นเพียงให้เป็นที่รู้สึกทุกข์เพราะถูกผูกพัน, หรือรู้สึกสุข
เพราะได้รับความปล่อยวางเท่านั้นเอง ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ทั้งนี้ เพราะว่าเป็นกลุ่มที่กำลังกลมมนอยู่นั้น มีแต่จิต กับ
ความทุกข์ อย่างเดียวเท่านั้น ที่เป็นปรากฏการณ์อันชัดเจน คือ
อาการที่จิตกำลังถูกเผาผลาญทรมานเพราะความยึดถือของตัวเอง อัน
มีอยู่ในสิ่งที่ตนรักอยากจะได้ หรือในภาวะที่ตนอยากจะมีจะเป็น หรือ
ในภาวะที่ตนไม่อยากจะมีจะเป็น อยากจะหนีไปเสียให้พ้น.

สำหรับ ตัวจิต นั้นแล้ว ก็ไม่อาจจะเป็นตัวตนของจิตเอง
เพราะไม่มีอิสระอะไรในตัวเองที่จะเป็นตัวเองได้; เป็นเพียงวิบาก
หรือผลของอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งสะท้อนออกมาจากสิ่งอื่นๆ ที่ทยอยกันมา
ตามลำดับ ในฐานะที่มันเป็นสังขารธรรม คือสิ่งที่ผลัดกันส่งต่อ โดย
เป็นเหตุเป็นผล, เป็นเหตุเป็นผลของกันเรื่อยไปไม่มีหยุด ปราศจาก
ความเป็นตัวตนของตนเอง. ฉะนั้น จะถือว่าจิตเป็นตัวตนของเราก็
ไม่ได้ เพราะมีแต่จิตซึ่งกำลังถูกหุ้มห่ออยู่ด้วยความยึดถืออย่างเดียวนั้น
นั้น ไม่มีบุรุษที่สองที่ไหนอีก. และจะถือว่าจิตนั้นแหละเป็นตัวตน
ของมันเอง ก็ไม่ได้ เพราะมันเป็นเพียงสังขารธรรมดังที่กล่าวแล้ว.

เมื่อเห็นว่าความจริงมันมีอยู่แต่เพียงเท่านั้น ก็พอที่จะทำการ
หยั่งลงสู่การพิจารณาต่อไปอีกว่า ถ้าเอาความยึดถือออกเสีย เหลือ
แต่จิตล้วนๆ ไม่มีความยึดถือรวมอยู่ด้วย, ซึ่งจะขอสมมติเรียกกันไปที่

ก่อนว่า “จิตเดิมแท้” หรือ “จิตที่บริสุทธิ์อยู่”, แล้วมันก็จะเกิด มี ภาวะตรงกันข้าม คือ ความสงบ หรือพ้นจากทุกข์ทรมาน. เพราะ ว่าจิตชนิดนี้ ไม่เกี่ยวข้องอกรับเอาอะไรว่าเป็นของตน เพราะมันไม่มี

**จิตที่บริสุทธิ์ คือพระ-
พุทธ พระธรรม พระ-
สงฆ์ ตามความหมาย
ที่แท้จริง**

ตัวมันเองที่จะเป็นเจ้าของแห่งสิ่งใดได้. มันไม่ต้องการพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เพราะภาวะแห่งความบริสุทธิ์ในตัวมันนั้นแหละ คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ถูกต้องตรงตามความ

หมายอันแท้จริง. การถอนเอาความยึดถือ หรือภูเขาหิมามาเหล่านั้น ออกไปเสียจากจิตอย่างเดียวเท่านั้น ทำให้พบพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ถูกต้องขึ้นมาเอง. และจะถือว่าพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งที่แท้เป็นของอันเดียวกันนั้น ได้มีอยู่ในเราทุกคนมาแต่เดิมแล้วก็ได้.

เมื่อจิตหลง ไปว่าเป็นตัวเราขึ้นมาด้วยอำนาจความยึดถือ ความยึดถือนั้นก็เคลือบหุ้มภาวะเดิมแท้ ซึ่งไม่เคยปรารถนาต้องการอะไร ให้เกิดความปรารถนา นานาประการขึ้น มีความดิ้นรนที่จะเป็น อย่างนั้นอย่างนี้ กระทั่งอยากมีพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่สวยสดงดงามกว่าของใคร ก็ปั้นเอาขึ้นมาใหม่ตามทัศนะของตน ดังนี้เป็นตัวอย่าง.

การตัดลัดเฟื่องตรง ไปยังภาวะที่ปราศจากความยึดถือของจิต เช่นนี้ ย่อมจะพบความจริงได้ง่ายและเร็วกว่าที่จะมาตั้งพิธีใหญ่โต ตั้ง

ต้นไต่กันไปได้ตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจาระไนได้เป็นร้อยๆ พันๆ ชนิด เรียนจนตลอดชีวิตก็ไม่เคยจบ แล้วข้ายังติดแจอยู่กับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามทัศนะของตัวเอง อันเต็มอัดอยู่ด้วยอัตตานุ-กิฎฐิเช่นนั้น.

เพียงแต่เราพิจารณาดูสักหน่อย ก็จะเห็นได้ว่า ใน ปัญหา เรื่องความทุกข์เกิดขึ้น เพราะอำนาจความยึดถือของจิตอย่างเดียวเท่านั้น ก็ได้มี ผู้มีปัญญาชั้นครู หรือศาสดาต่างๆ มีจำนวนดั่งที่หมื่นก็แสน หรือที่ล้านคนมาแล้ว ได้สอนไว้แตกต่างกันอย่างไร มีทัศนะแตกต่างกันที่แนวก็สาย จนเข้ากันไม่ได้ หรือวิวาทกันด้วยเรื่องความคิดเห็นนี้ ทั้งภายในและภายนอกประวัติศาสตร์ ย่อมมีมากเกินกว่าที่เราจะไปสนใจไหว.

ถึงแม้ในวงพุทธศาสนาของเรา ก็ยังขยายตัวแพร่พันธุ์ออกเป็นพุทธศาสนาใหม่ๆ จนอะไรรินดก็ พุทธานุภาเวน, อะไรร้อยก็ ธรรมานุภาเวน สงฺฆานุภาเวน จะให้สำเร็จสมตามประสงค์, ซึ่งพฤติการณ์เช่นนี้ มันไม่เคยมีในสมัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือใน พุทธศาสนาอย่างเก่าแท้ ซึ่งมีแต่สอนให้ชำระจิตให้หมดจดจากสิ่งห่อหุ้มเป็นข้อสำคัญ และอย่างเดียวนั้น ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะของพุทธศาสนา ที่ผิดแผกไปจากศาสนาอื่น ๆ ในโลก. ฉะนั้น ถ้าเราพบวิธีที่ว่าทำอย่างไรความยึดถือว่าตัวตนจะหมดไปได้แล้ว นั่นก็คือ วิธีลัดสั้นที่สุด.

ออกจะเป็นการกล่าวที่เอาเปรียบอยู่บ้าง ในการที่จะกล่าว
 ว่า ขอ ให้เฟื่องถึงภาวะที่ว่าง
 จากความยึดถือ หรือที่สิ่ง
 ต่างๆ ที่หุ้มห่อพัวพันจิต,
 จนเป็นอารมณ์ประจำตัว หรือ
 เป็นสภาวะประจำตัวไปก่อน
 จนกว่าความรู้แจ้งเห็นจริงจะ
 เกิดขึ้นตามลำดับ. การกล่าวเช่นนี้ เป็นการเอาเปรียบผู้ฟัง แต่ก็ไม่
 ทราบว่าจะกล่าวอย่างไรให้ดีไปกว่านี้ได้. ทางที่ดีที่สุดก็มีแต่ขอให้
 พยายามลองทำดูไปก็แล้วกัน, คือ พยายามนึกถึงภาวะที่บริสุทธิ์ ที่
 ไม่มีอะไรหุ้มห่อ ของจิตที่บริสุทธิ์ ชนิดที่เรียกว่า วิสุงขารคัม จิตต์
 (จิตที่ถึงสภาพอันอะไรจะปรุงให้คิดให้นึกให้ยึดถือให้ปรารถนาอะไร
 ไม่ได้อีกต่อไป) อยู่ตลอดเวลา, พิจารณาหาเหตุผลในเรื่องนี้อยู่ตลอดเวลา,
 ปลูกความพอใจ หรือศรัทธาในเรื่องนี้อยู่ตลอดเวลา. และถือสิ่งนี้
 เป็นสภาวะ เป็นตัวศาสนา จนลืมนะพทุท พระธรรม พระสงฆ์ ตาม
 ทศณะของตัวเอง หรือตามทศณะไหนๆ ทั้งหมดเสียก็ได้; แล้ว แสง-
 สว่างจ้าจะลุกขึ้นมาเอง ในขณะหนึ่ง โดยไม่มีพิธีรีตอง เนื่องจาก
 กระแสความคิดในเรื่องอันเกี่ยวกับความเบื้อหน่ายในการยึดถือ ได้ลง
 รากมั่นคงในสันดาน ซึ่งหลังจากนั้น ก็มีแต่จะเป็นไปในทางปล่อยวาง
 เรื่อยๆ ไปจนหมดสิ้น.

**มีศรัทธาเฟื่องถึงความว่าง
 เป็นสภาวะ แล้วแสงสว่าง
 จะมีขึ้นเอง**

การถือเอาภาวะที่ว่างจากความยึดถือขึ้นเป็นสภาวะเช่น
 นี้ มีทางที่จะปลอดภัย คือ ไม่ตกไปเป็นเหยื่อ ของการหลงถือเอา

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่คณะแห่งความยึดถือของตัวเอง
ขึ้นเป็นสรณะ แล้วติดตั้งเหนียวหนึ่ดอยู่ที่นั่นออกไปไม่ได้.

ถึงแม้จะมีความเป็นห่วงถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
อยู่เสมอ ก็ควรจะแน่ใจเสียว่า ขอให้พบกับภาวะแห่งความว่างจาก
การยึดถือเสียก่อนเถิด; แล้ว พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็จะ
กลับมาเอง, และเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ถูกต้องแท้จริง
ด้วย. เพราะว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในครั้งหลังนี้ มิใช่
เป็นผลิตภัณฑ์ของความยึดถือ อย่างกะในคราวก่อนๆ เนื่องจาก

**เมื่อใดพบความ
ว่าง เมื่อนั้นก็พบ
พระพุทธเจ้า**

ได้ทำลายความยึดถือเสียแล้ว. เมื่อใด
พบความว่างจากตัวตนเช่นนั้น เมื่อนั้น
ก็พบพระพุทธเจ้า ที่มีประจำอยู่แล้ว
ในตัวเรา ซึ่งเป็นเครื่องหมายอันแน-
นอนของการตรัสรู้ หรือการหลุดพ้น
จากทุกข์ทั้งปวงของเราเอง; หรือเรียก
ด้วยสมมติโวหารอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า “พบตัวเองครั้งใหม่อย่างถูก
ต้องแล้ว” เป็นตัวเองที่ไร้ความยึดถือ, ยึดถือไม่ติด.

ก่อนหน้านั้น พบแต่ตัวเองชนิดที่ยึดถือติด : ประเดี้ยว
เป็นสัตว์ ประเดี้ยวเป็นคน เดี้ยวเป็นมนุษย์ เดี้ยวเป็นเทวดา เดี้ยว
เป็นพรหม, เดี้ยวเป็นตัวเองชนิดที่นึ่งฟังธรรมกถาอยู่ที่นั่น, เดี้ยวเป็น
อย่างอื่นไปแล้ว ไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งทำให้เกิดความปรารถนาอันไม่มีที่

สิ้นสุดอย่างเดียวกัน. เดี่ยวอยากเป็นพระอรหันต์ ประเดี๋ยวอยากเป็นเทวดา เดี่ยวอยากเป็นมนุษย์ เดี่ยวก็อยากกินเหล้า อย่างนี้. เป็นการวนเวียนไปมาเป็นวัฏฏสงสารของมันเป็นเอง จนกว่าจะคล้ำตัวเองพบอย่างถูกต้อง เช่นพระองค์ได้ตรัสไว้ว่า “คหการก ทิฏฺฐุโฐติ – เจ้านักก่อสร้าง ฉันทเห็นแก่แล้ว”. นั่นเหมือนกัน.

จิตล้วน ๆ ซึ่งปราศจากความยึดถือ หรือภาวะเดิมแท้ของจิต ก็ไม่เคยปรากฏในปริณิสนของปัญญาในขณะนี้ อย่างกล่าวไปถึงความหมดเหตุหมดปัจจัยแล้วจะดับไปอย่างไฟหมดเชื้อ. ฉะนั้นการเพ่งถึงแต่เพียงภาวะที่จิตว่างจากความยึดถือ ก็คงจะไม่เป็นบทเรียนที่สูงเกินวิสัยที่เราจะทำได้ในที่นี้.

เราลองพยายามกันไปก่อน ก็จะเกิดความแน่ใจในตอนหลัง ๆ. เรามาตั้งกำหนดกันว่า ภาวะเดิมแท้ของจิตนั้น ว่างจากความยึดถือ ไม่ต้องการอะไร ไม่ตั้งนรณอย่างใด. ฉะนั้น ถ้าหากเกิดความคิดนึกอย่างใดขึ้นในจิตก็ให้เข้าใจว่า ไม่ใช่ภาวะเดิมแท้. มันจะปรารถนาในทางที่ชั่ว หรือทางดีก็ตาม นั่นก็มีใช่ภาวะเดิมแท้ หรือภาวะอันบริสุทธิ์ของจิต.

แม้ที่สุดแต่จิตต้องการจะเห็นพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ให้เข้าใจว่าเป็นของใหม่เพิ่งเกิดขึ้นหุ้มห่อจิต เพราะมันเกิดมีตัวตนที่ต้องการพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่จะให้ไปทำอะไรให้มันสักอย่างหนึ่ง ตามความต้องการของมัน.

ความคิดชนิดใดเกิดขึ้น ในจิต ให้ถูกหยิบขึ้น วินิจฉัย โดยท่านเองที่ว่า นี่คือภาวะเดิมแท้หรือไม่? ท่านเองนี้เรื่อยไป ไม่ว่า ในอิริยาบถไหน จะเป็นยืนเดินนั่งนอนก็ตาม. เมื่อมันไม่ใช่ภาวะ เดิมแท้แล้วละก็เลิกสนใจเสียทีเดียว.

ถ้าเป็น เรื่องจำเป็นเฉพาะหน้า ที่จะต้องทำ เช่นเรื่องทิว กระทบ เป็นต้น; หลังจากที่เราคิดว่าไม่ใช่ภาวะเดิมแท้แล้ว ก็ให้ ปัญญาที่มีประจำตัวจัดการไปตามหน้าที่ เท่าที่จำเป็นจะต้องทำ ไม่ ต้องเกิดความยินดียินร้าย ไม่ต้องกำหนดขัดเคือง หรือความรู้สึก อย่างอื่น, เพราะว่าเมื่อมิใช่ภาวะเดิมแท้แล้ว มันก็มีใช้ตัวเรา หรือ ของเรา หรือของใคร, เราคอยเพ่งหาแต่ภาวะเดิมแท้อย่างเดียว จะพบ เมื่อใดก็ตามใจ. ถ้ารู้สึกว่าเป็นพวกมิใช่ภาวะเดิมแท้ของจิตแล้ว เป็น บัดทั้งเสมอ.

ถ้าท่านมี สติสัมปชัญญะ ระวางจิตให้เป็นไปได้อย่างนี้ ติด- ต่อกันไปได้จริงๆ; ชั่วเวลาไม่นาน ท่านจะพบว่า ตัวเองเป็นคนใหม่

**ระวางมีสติสัมปชัญญะ
ให้ติดต่อกัน, ไม่นานจะ
พบตัวเองเป็นคนใหม่**

ผิดจากคนเก่าอย่างตรงกันข้าม.
ท่านพบคนใหม่อย่างไร ในที่นี้
ไม่อาจนำมาให้ท่านดู เพราะ
เหตุว่าท่านยังไม่ได้ลองทำ. เมื่อ
ท่านได้ ลองทำอย่างเคร่งครัด
ท่าน จะรู้สึกเอง ว่ามันมี

อะไรเริ่มเปลี่ยนแปลงไปแล้วในตัวท่านที่ละเล็กละน้อย และท่านรู้
อะไรไม่ได้มากไปกว่า ว่าอาการที่จิตบริสุทธิ์นั้น ได้แสดงตัวออกมา

ทีละน้อยๆ. ขอแต่ให้ท่าน นั่งบัตทำงานองบัตแมลงวัน ซึ่งไม่ต้อง
 คิณึกอะไรมากนัก มันหิวมากก็บัตไปก็แล้วกัน ไม่ต้องเป็นห่วง
 เพราะแมลงตัวที่เราต้องการนั้น มันเป็นอันว่าไม่มาแน่ ไม่ต้องกลัวว่า
 จะบัตถูกตัวที่เราต้องการและตายเสีย. ขอให้บัตตัวที่ไม่ต้องการ ให้
 ทันท่วงที่ไว้เสมอไปก็แล้วกัน.

กัมมัฏฐานภาวนา ชนิดที่มีสติสัมปชัญญะ คอยบัต
 อารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิต ว่านั่นมิใช่ภาวะเดิมแท้ หรือภาวะอันบริสุทธิ์
 ของจิตทำนองนี้ เป็นของง่าย ๆ ซึ่งเด็ก ๆ ก็ทำได้. แล้วอาจขยาย
 ตัวขึ้นสูงไปตามลำดับ ทุกๆ คราวที่จิตยั้งว่างจากอารมณ์, ทุกคราวที่
 สติสัมปชัญญะยิ่งสมบูรณ์ขึ้น, ทุกคราวที่สมาธิคล่องแคล่วมากขึ้น,
 ทุกคราวที่กิเลสอันเป็นเหตุให้ยินดียินร้าย ถูกกระตุกกลับมาอย่างแรงๆ
 เช่นนั้นยิ่งขึ้น จนเป็นนิสัยให้สิ่งเหล่านี้ สมบูรณ์อยู่เองตามปกติ.
 ความยึดถือของจิตค่อยเหี่ยวแห้งผ่อตายไปเหมือนต้นไม้ขาดน้ำ ซึ่งคน
 ที่ไม่รู้หนังสือหรือมีการศึกษาน้อยอย่างไร ก็ทำได้ และนักปราชญ์ก็
 ทำดี เพราะไม่ต้องลงทุนมาก. แต่ในขั้นต้น เราจะต้องทบทวน
 ถึงข้อเท็จจริงต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ให้ล่องร่องลรอยกันอย่าง
 แจ่มแจ้งเสียก่อน แม้จะซ้าสักหน่อยในตอนนี้ ก็ไม่เป็นไร, ทบทวน
 ไปพลางปฏิบัติไปพลาง ก็ยังทำได้.

ฟังดูหรือดูๆ มันก็คล้ายกับจะง่ายเกินไป แต่พอทำเข้าจริง
 มันยาก ตรงที่จะรู้สึกตัวได้ทันท่วงที่ทุกคราวไปว่า นี่มิใช่ภาวะเดิมแท้.

กว่าจะรู้สึกตัวได้ เรื่องมันเลยไป เป็นการรอน้ำให้ต้นไม้ที่ไม่ต้องการนั้นเสียจนชุ่มแล้ว. บางคราวเรื่องต่างๆ ผ่านมาในวงความคิดตั้ง สิบเรื่องแล้ว จึงจะได้รู้สึกตัวว่าไม่ใช่ภาวะเดิมแท้. เกิดการยึดถือ จนยินดียินร้ายชกต่อยิวาทกันแล้ว จึงรู้ว่านี่มิใช่ภาวะเดิมแท้ ดังนั้น เป็นต้น.

การบำเพ็ญสติสัมปชัญญะ แบบนี้ จะขยายตัวขึ้นไป
การบำเพ็ญสติ- ตามลำดับจน ถึงขั้นปัญญา คือ
สัมปชัญญะ, ขยายตัว เมื่อเกิดการต่อต้านของกิเลส ใน
ถึงขั้นปัญญาได้ ทางที่จะแย้งว่า เป็นภาวะเดิม
 แท้ หรือคือตั้งในทางที่จะตามใจ
 ตัวเองอย่างใดอย่างหนึ่ง ในขั้นนี้

จะต้องใช้ปัญญาพิจารณาต่อสู้อยู่มากเหมือนกัน แต่ก็ไม่ทิ้งหลักภาวะ เดิมแท้.

เช่น ขณะหนึ่งเกิดความฉลาดกลัวอะไรอย่างหนึ่งขึ้นมาใน จิต; สติสัมปชัญญะบดออกไป ว่าความรู้สึกอย่างนี้ มิใช่ภาวะเดิม แท้ของจิต เป็นแต่สังขาร ที่เฟื่องจู่เข้ามา, ความเห็นแก่ตัวดอกที่ทำให้กลัว อย่างนี้, บางทีความกลัวก็ยังตั้งติดครอบงำจิตอยู่นั่นเอง. ต้องใช้ ปัญญาขบเคี้ยว กันไปจนกว่าจะถึงที่สุด จนให้เห็นชัดเจนว่าเป็นการ เล่นตลกของสังขารชนิดหนึ่งเท่านั้นเอง จนความรู้สึกกลัวนั้นถูกขุด รากชวณล้มไป.

หรือเมื่อกำลังลูบคลำ หรือจะหยิบฉวยวัตถุของรักของพอใจ
อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความดึงดูดรุนแรง ก็ย่อมมีการต่อสู้อย่างรุนแรง
ทัดเทียมกัน จึงจะเปิดออกไปได้อย่างเด็ดขาดว่าฉันมิใช่ภาวะเดิมแท้.
แต่แล้วจะยังมองเห็นลึกลงไปในภาวะเดิมแท้ยิ่งขึ้น ทุก ๆ คราวที่มี
การต่อสู้เช่นนั้น.

รวมความอย่างสั้น ๆ ก็คือ มีสติสัมปชัญญะสำหรับรู้สึก
ตัวทันทั่วทั้งของเหตุการณ์ทุกชนิดที่เกิดขึ้นในจิตว่ามีใช่ภาวะเดิม
แท้. และมีปัญญาสำหรับต่อสู้เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นโดยยึด
หลักภาวะเดิมแท้เป็นของสำคัญ. และคอยควบคุมให้มีการปฏิบัติ
เช่นนั้น จนคล่องแคล่วชำนาญเป็นปรกตินิสัย. เหลือจากนั้นก็
เป็นหน้าที่ของธรรมชาติ ในการที่จะทำให้เกิดการเห็นแจ้งโดยเด็ดขาด
เป็นความสว่างไสวไม่กลับคืน ขึ้นในขณะใดขณะหนึ่งในเวลาอัน
สมควร, คือในเมื่อสันดานได้ถูกบ่มด้วยการไม่จับฉวย เอาอะไรเป็น
ของตน มาเป็นเวลานานพอเพียง.

บทปริกรรม ก็มีง่าย ๆ เพียงว่า “**นี่ ไม่ใช่ นั่นหรอก!**”
นี่ หมายถึง อารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิต. นั่น หมายถึง ภาวะเดิมแท้.

ทั้งหมดนี้ นับว่าเป็น วิธีลัดสั้น ๆ ที่สุดวิธีหนึ่ง สำหรับ
หลักเลี้ยงภูเขาที่ขวางหน้า หรือจะเป็นการเจาะพังทลายภูเขานั้นเสีย
ทีเดียว ย่อมแล้วแต่สมรรถภาพของผู้ทำ.

ในการที่จะพิจารณา เมื่อเกิดมีการ คือตั้งต่อสักขึ้น
 ว่า นี่มิใช่ภาวะเดิมแท้ แต่เป็นเพียงสังขารใหม่ ๆ อย่างหนึ่ง ซึ่งเกิด
 ขึ้นตามธรรมดาของสังขาร ที่มีการ
 ไหลเวียนอยู่เสมอ นั้นจะต้องไม่หลงผิด
 จนล้งเลในความซับซ้อนของสังขาร
 เหล่านั้น. คำว่า “สังขาร” นั้นมีความ
 หมายถึงได้เป็น ๒ อย่าง ทั้งที่มันแปลได้
 อย่างเดียว. สังขาร แปลว่า **สิ่งที่ปรุง
 แต่ง.** แต่โดยพฤตินัยหรือที่เป็นไปจริงๆ นั้น มัน ทั้งปรุงแต่งเขา
 และถูกเขาปรุงแต่ง พร้อมกันไปในตัว คราวเดียวกันทั้งสองทาง.

**พึงรู้จักสังขาร ซึ่ง
 เป็นสิ่งที่มิใช่
 ภาวะเดิมแท้**

ในเรื่องนี้ จะเข้าใจได้ง่าย ก็ โดยดูอิฐที่ซ้อนกันอยู่ มากๆ
 ชั้น ในการก่อฝาผนัง : อิฐก้อนหนึ่งๆ ย่อมทำหน้าที่ถึง ๒ อย่าง
 คือทั้งซ้อนเขาและถูกเขาซ้อน. มันอยู่บนก้อนไหน ก็เรียกว่ามัน
 ซ้อนก้อนนั้น, มันอยู่ใต้ก้อนไหน ก็เรียกว่า มันถูกซ้อนโดยก้อนนั้น.
 อิฐก้อนหนึ่งๆ ย่อมเป็นทั้งผู้ซ้อน และผู้ถูกซ้อน โดยทำนองนี้ทุกก้อน
 เรื่อยขึ้นไป, สิ่งที่เราเรียกว่า สังขารก็ทำนองนี้. เพราะชั้น **ชื่อว่าสังขาร**
แล้วก็ ต้องปรุง; สิ่งที่มีมันปรุงขึ้นมาชั้น ก็คือสังขารนั้นอีก มันก็
 ปรุงอีกต่อๆ กันไปในฐานะที่เป็นผล แล้วกลับเป็นเหตุ, เหตุให้เกิดผล แล้ว
 ผลนั้นก็กลับเป็นเหตุ ฯลฯ ทำนองนี้เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด.

สังขารในฝ่ายนามธรรมหรือจิต ก็เป็นเช่นว่านี้ คือความคิดอันหนึ่ง เป็นเหตุให้เกิดความคิดอีกอย่างหนึ่ง, แล้วความคิดอันใหม่ ก็กลับเป็นเหตุให้เกิดความคิดอันอื่นต่อไป โดยไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่งเป็นการกระทำออกมา แล้วก็ปรุงให้เกิดความคิด อันเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ต่อๆ เรื่อยกันไปไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าสิ่งที่เรียกว่า สังขารนั้นจะเข้าไปถึงแดน อันเป็นที่ดับแห่งสังขารทั้งหลาย กล่าวคือพระนิพพาน จึงจะสิ้นเรื่องกัน.

ฉะนั้น สังขาร อย่างไร ชนไหนก็ตาม **ไม่ควรถูกลงจับจวบเามาเป็นภาวะเดิมแท้.** จะต้องใช้ปัญญาพิจารณาแยกแยะสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น จนให้เห็นลักษณะที่มันเป็นเพียงสังขารแล้วปิดทิ้งเสีย หรือจัดการอย่างหนึ่งอย่างใดที่สมควรกัน แต่ต้องไม่ใช่ความยึดถือเป็นตัวเป็นตน อันจะนำมาซึ่งความยินดียินร้าย และก่อให้เกิดกิเลสกองใหม่ไม่รู้สิ้นสุด.

เมื่อได้อบรมจิตให้ประกอบด้วยปัญญา กอปรรู้เล่ห์กระเท่ห์ของสังขาร อยู่ดังนี้ จิตย่อม ปล่อยวาง ความยึดถือ ในสิ่งต่างๆ ได้ประณีต และสูงยิ่งขึ้นทุกที กระทั่งบุญกุศล ซึ่งที่แท้ก็เป็นของใหม่ ๆ และมีไว้พอเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการทรงชีพ อยู่ เพื่อการศึกษา เพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวงเท่านั้น.

**รู้เล่ห์ของสังขาร
ยอมปล่อยวาง
ความยึดถือได้ง่าย**

เมื่อมองเห็นว่า ความรอดพ้นจากสิ่งพัวพัน เป็นของมีราคาแพงเกินกว่าที่จะตีราคาได้; ส่วนบุญกุศลนั้นยังอยู่ในขนาดที่

พอจะตีราคาได้ ก็อาจที่จะเอาบุญกุศลทั้งหลาย กองรวมไว้เสียที่ริมทะเล ฟุ้งจิตไปสู่บ่อที่แห่งสนิท กล่าวคือ ภาวะที่จิตพ้นจากอำนาจสิ่งปรุงแต่งนั่นเอง.

“กุศล” ซึ่งที่แท้ ก็เป็นเพียงสังขาร อย่างหนึ่ง จะมีความหมายก็แต่ในวงที่ยังเกี่ยวกับความยึดถือ หรือในขั้นที่มีความต้องการนั้นๆ อย่างนั้นอย่างนี้เท่านั้น. ครั้นมาถึงขั้นที่จะปล่อยวางหรือรอดพ้น กุศลเหล่านั้น ก็ไม่มีความหมายอะไรเลย กลายเป็นสังขารธรรมดาๆ ที่มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เสมอกับสังขารทั้งหลายเหล่านี้. ฉะนั้น จึงไม่ต้องกล่าวถึงยศศักดิ์ ชื่อเสียง หรืออะไรทำนองนี้ ซึ่งคลอนแคลนยิ่งไปกว่ากุศลเสียอีก. แม้ศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความจำเป็น ที่จะต้องยึดถืออีกต่อไป.

เมื่อเป็นเช่นนั้น ความสูงของจิต ก็ถึงขั้นที่จะปล่อยวางสังขารทั้งปวง ลุถึงสภาพที่เรียกว่า วิสังขาร, อันได้แก่ในบทที่

**ปล่อยวางสังขาร
แล้ว จะลู่ถึงวิสัง-
ขารได้**

พระองค์ทรงพิมพ์กำกับพระองค์เองว่า
“วิสังขารคัมภีร์ จิตคัมภีร์ ตณฺหะหนํ ขยมขณฺดา
-จิตเข้าถึงสภาพที่อะไรจะปรุงให้เป็นอย่างไร
ไม่ได้ มันหมดความปรารถนาแล้ว” ดังนี้.

สังขารทั้งหลายไม่สามารถปรุงแต่งจิต
ชนิดนี้อีกต่อไป. จิตไม่มีความรู้สึก แม้แต่ตัวเองว่าเป็นตัวเป็นตน

เพราะเหตุที่ไม่มีสังขาร อันจะปรุงแต่งให้จิตเกิดความรู้สึกเช่นนั้นอีกต่อไป.

ฉะนั้น จิตที่ประกอบด้วยวิสังขาร ซึ่งเป็นเสมือนหนึ่ง ที่ดับของสังขารทั้งปวงไปด้วยเหตุนี้ จึงมีความคับเย็น ความสงบ ความบริสุทธิ์ และความสว่างไสวอันถาวร เป็นอนันตกาล ไม่เกี่ยวกับเวลา. นับว่าเป็นวิธึลัดวิธึหนึ่ง ในวิธึทั้งหลายที่จะทำลายภูเขาอันขวางวิถึแห่งพุทธธรรม อันเป็นปัญหาสำคัญอันหนึ่งของพวกเรา ผู้ทำตัวเข้าเกี่ยวข้องกับพุทธธรรม, ในฐานะผู้ต้องการความรอดของมนุษยย์อย่างแท้จริง.

เราไม่ควรคิดว่า เรายึดถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือศีล สมาธิ ปัญญา บุญกุศลกันแต่เพียงในชาตินี้ ในประเทศไทยนี้ หรือเฉพาะพวกเรา ที่นั่งฟังกันอยู่ที่นี่. เราควรมองให้กว้างออกไป ถึงว่า แม้ในหลายกัลป์ หรือหลายพุทธันดรมาแล้ว เราก็ได้ยึดถือ แน่นแน่นกันอยู่ในสิ่งนี้และซ้ำซาก, แม้เราไม่อาจจะชี้ว่า คนไหน เป็นคนไหน ในสังสารวัฏฏ์อันยืดยาวนั้น แต่เราก็กล่าวได้โดยไม่ผิดว่า พวกเราหรือมนุษยย์นี้แหละ.

เมื่อ ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสนาสำหรับ ช่วยมนุษยย์ให้รอด มนุษย์ก็ควรจะได้รอดกันบ้างสักจำนวนหนึ่ง เพื่อความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา จะได้ไม่เป็นหมัน และเราจะรอดได้.

เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า มันไม่เป็นการนำหาวาดเสียวหรือ เสี่ยงอันตรายอย่างใดเลย ในการที่จะ ระวังอะไร ๆ ที่เคยยึดถือกัน

มาแล้ว ตั้งหลายกัลป์ หลายพุทธันดร เหล่านี้กันเสียที โดยเพิ่งแต่ความรอดออกไปได้ของจิต ตามทำนองที่กล่าวมาแล้วแต่อย่างเดียว.

บุญกุศล ชั่วเวลา ๒๐ — ๓๐ ปี ที่สร้างสมกันมานี้ จะมากมายอะไรนักหนา ถ้าไปเทียบกับที่เคยยึดถือกันมาแล้ว ตั้งหลายกัลป์ หลายกัลป์ และไม่ให้ผลที่ดีไปกว่า ที่จะ เป็นกรงขังเราไว้ในความยึดถือนี้.

พระพุทธองค์ทรงประสงค์ จะให้เราออกไปจากกรงขังมากกว่าที่จะให้เพลินใจอยู่ในกรง จึงได้ตรัสไว้อย่างเด็ดขาดว่า ต้องไม่ยึดถือสิ่งใดหมด รวมทั้งความยึดถือในพระองค์เองด้วย.

พระองค์ทรงประกาศพระองค์เอง เป็นเพียงผู้คอยชี้ทางให้คนเดินไป. ถ้าเราจะมาติดแจอยู่กับพระองค์แล้ว มันก็ไม่มี การเดินกันเท่านั้นเอง.

ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา และไม่ควรมียึดมั่น นี่เป็นหลักที่ตายตัวในพระพุทธศาสนา. ศีล สมาธิ ปัญญา หรือที่เรียกว่า ไตรสิกขา นี้ เป็นเพียงยานพาหนะ มีไว้อาศัยเดินทาง ไม่ใช่สำหรับยึดถือ หรือหาบหามเอาไว้ด้วยความหวงแหน.

พระรัตนตรัยเป็นเพียงเครื่องหมายของความที่รอดพ้นออกไปได้ สำหรับให้เกิดความมั่นใจ แก่ผู้จะเดินไปเท่านั้น. ไม่มีตัวตนสำหรับให้ยึดถือ ขึ้นยึดถือก็เกิดเป็นปฏิรูป หรือของปลอม

ขึ้นมา. ถ้าไม่รู้จักปล่อยวางกันบ้าง ก็จะกลายเป็นภูเขาขวางทาง
ขึ้นมาเท่านั้น.

จงทำจิตให้ว่างจากความยึดถืออย่างเดี๋ยวเกิด หน้าที่
ทั้งปวงก็จะหมดลงทันที. ไม่ต้องมีใครเป็นผู้ลู่ถึงนิพพาน นอกไป
จากจิต ซึ่งหมดความยึดถือว่า ตัวมันเองเป็นตัวตน อย่างเด็ดขาดแล้ว.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวเป็นหลักไว้ว่า การลู่ถึงนิพพาน
มิได้ โดยไม่ต้องมีตัวใครเป็นผู้บรรลุ, การเดินทางไปจนถึงที่สุด
ทุกข์ ก็มีได้แล้วโดยไม่ต้องมีตัวผู้เดิน ซึ่งเป็นคำที่ฟังยากๆ อยู่
สักหน่อย. แต่ถ้าพิจารณาดูให้ดี ๆ ก็จะได้ชัดเจนว่า มีแต่จิต ซึ่ง
บัดนี้หมดความสำคัญผิด ยึดถือตัวเองว่าเป็นตัวตนนั่นเอง, ที่เคยเป็น
ตัวประธานยืนโรงอยู่ตลอดเวลา.

เราจึงมีความกล้าพอที่จะปรารถนาความมีจิตชนิดนี้
ด้วยการถอนตัวเราออกเสีย ให้อย่างเหลือแต่จิตทำนองนั้นล้วน ๆ เกิด
แล้วมันก็จะรู้ของมันเองว่า ภูเขาได้พังทลายลงไปด้วยอาการอย่างไร.

ในขณะนี้ เราเพียงแต่ประทับประคองให้ภาวะที่
ปราศจากอาการของความยึดถือ หรือที่เรียกว่าภาวะเดิมแท้นั้น
โชติช่วงอยู่ในปริมณฑลของจิต เรื่อย
ไป ตามที่ได้บรรยายมาแล้วเกิด. **ประคองจิตให้อยู่ใน**
ภูเขาอันกว้างขวางนั้นก็จะถูกน้ำเซาะ **ในภาวะเดิมแท้ไว้**
ให้ค่อย ๆ ทรุดลงไป จนพังครืนลงใน **แล้วภูเขาย่อมจะพังไป**
ที่สุด ในเวลาอันสมควร คือในขณะที่ **จนไม่มีตัวตนอะไรเหลืออยู่**
เราถอนความยึดถือตัวตนออกได้สิ้นเชิง

สำหรับเรียกหาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง หรือเรียกหา
ศีล สมาธิ ปัญญามาเป็นเรือเป็นแพ.

ความเป็นอย่างนี้ อย่างเดียวเท่านั้น ที่เป็นพระพุทธประสงค์
อันแท้จริงของพระผู้มีพระภาค หาใช่ทรงพระประสงค์ให้ใครๆ ติดแจะ
อยู่ในชื่อเสียงของพระองค์แต่อย่างหนึ่งอย่างใด มากไปกว่าสำหรับ
สะกิดใจให้ระลึกถึงความรอดพ้นอันนี้ไม่.

พระองค์ทรงเสียสละในการเทศนาสอนสัตว์ ก็เพื่อให้
รอด หรือหลุดออกไป ทำนองคนปล่อยนกปล่อยกา ซึ่งปล่อย
เรื่อย. นกตัวไหนซึ่งแสงสว่างไม่บังลुकตา ก็หลุดออกประตูบินไป.
แต่ตัวที่แสงสว่างบังลुकตา ก็ยังคงไม่เห็นประตูอันเปิดกว้างอยู่
อยู่นั่นเอง จึงยังคงติดอยู่ในกรงเรื่อยมา ตลอดกัปป์ตลอดกัลป์.

ฉะนั้น ถ้าใครหยังทราบถึงพระพุทธประสงค์อันนี้ได้ อย่าง
ถูกต้องชัดเจน ก็สามารถฟังทลายภูเขานิมาลัยอันยาวถึงพันห้าร้อยไมล์
ได้ภายในเวลา ๒-๓ นาที, หรือชั่วพริบตาเดียวเท่านั้น. แล้ววิถี
แห่งพุทธธรรมของเขาก็โล่งโล่งไม่มีอะไรติดขัดทุกประการ.

ธรรมกถาในวันนี้ สิ้นสุดลงด้วยการสมควรแก่เวลา. ขอ
แสดงความหวังให้เพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายทุกคน ทั้งในที่นี้และที่อื่น
ได้มีโชคดีด้วยการใช้เวลาอันเหลืออยู่ไม่กี่ปีข้างหน้า จัดการกับ
ปัญหาอันนี้ ให้สิ้นสุดไปเสีย, อย่าต้องเที่ยวฝากไว้กับชาติหน้า หรือ
ชาติต่อๆ ไปเลย. เชื่อว่าเราเคยฝากด้วยความผิดเพี้ยนเช่นนี้กันมา
หลายกัปป์หลายกัลป์แล้ว.

ขอความสมประสงค์จงมีแก่เราทุกคน โดยเหตุที่เรามีความ
จงรักภักดีต่อความรอดพ้นออกไปได้ อันเป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมาย
ของการถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, แล้วมีความตั้งหน้าพยายาม
ในอันที่จะให้เกิดผลสำเร็จ ชนิดที่ตรงตามพระพุทธประสงค์ของพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้อาบรดเราด้วยความกรุณาของพระองค์ ซึ่งมากหา
ประมาณมิได้. ขออย่าพยายามทำลายความประสงค์ของพระองค์
เสียด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเราเลย.

ขอจงประสบแต่ความสุขสวัสดิ์!

ปาฐกถา ที่ ๗^๑

เรื่อง

ขยายความภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม

แสดงโดย ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ

ณ พุทธสมาคม กรุงเทพฯ

วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๔๙๑

เพื่อนสัทธัมมิก และท่านสุภาพชนทั้งหลาย!

ข้าพเจ้ารู้สึกมีความยินดี ที่ได้มากล่าวธรรมกถาที่นี้อีกครั้ง
หนึ่ง. ธรรมกถาในวันนี้ เป็นธรรมกถาพิเศษ คือจะกล่าวอธิบายถึง

๑. ปาฐกถานี้ เป็นปาฐกถาพิเศษ ถือเป็นเพียงปาฐกถาอธิบายขยายความ
ของปาฐกถาที่แสดงไปแล้วเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๔๙๑ อันมีชื่อเรื่องว่า “ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม” เนื่องจากปรากฏว่ามีข้อความบางตอนยังไม่เป็นที่กระจ่างแก่ผู้ฟังบางท่าน.
สำเนาปาฐกถานี้ ถัดลอกออกจากเส้นลวดบันทึกเสียง เว้นแต่ก่อนปลายประมาณ ๒ หน้า
เอาตามสำเนาตัวเลข เนื่องจากลวดบันทึกหมดกำหนด ๑ ชั่วโมง ๒๐ นาทีเสียเพียงนั้น.
ฉะนั้น สำนวนปาฐกถานี้ จึงอยู่ในรูปคำพูด ที่ใช้พูดจริงๆ เพราะไม่ได้แก้ไขจากสำนวนพูด
ให้เป็นสำนวนความเรียง. ถ้าหากว่าผู้อ่านรู้สึกตะกุกตะกักหรือสำนวนโศกโศกว่าคาญหู
ไปบ้าง ก็ขอให้นึกเสียว่าฟังเล่นแปลกๆ ก็แล้วกัน อย่างน้อยก็จะได้ความรู้ใหม่สักอย่างหนึ่ง
ว่าสำนวนพูดที่พูดจริงๆ กับที่ชดัดกลาให้เป็นสำนวนความเรียงเสียแล้วนั้น มันแตกต่างกัน
กันอย่างไร.

ข้อความซ้ำกันกับที่ได้กล่าวเมื่อวันก่อน ซึ่งปรากฏว่า บางข้อบาง
 กระทบนั้น ยังไม่เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งของท่านบางคน. ความมุ่งหมาย
 ที่จะกล่าวในเรื่องนี้คือ จะให้เข้าใจถึงฝ่ายตรงกันข้าม หรือฝ่าย
 โลกุตตระ ซึ่งตรงกันข้ามกับฝ่ายโลกียะ หรือบางทีก็เรียกว่า ฝ่าย
 วิสังขาร คือฝ่ายโน้น ซึ่งตรงกันข้ามกับฝ่ายสังขารหรือฝ่ายนี้. ข้อ
 เรียกต่าง ๆ กันเป็นคู่ๆ ตรงกันข้ามทั้งนั้น.

แต่ว่า ก่อนแต่ที่จะชี้ถึงลักษณะอันตรงกันข้ามของฝ่ายโน้น
 นั้น จะได้วินิจฉัยเสียก่อนในข้อที่ว่า ทำไมมนุษย์เรา จำเป็นที่จะต้อง
 รู้อีกฝ่ายโน้น คือฝ่ายโลกุตตระ เพราะเหตุว่ามนุษย์เราอยู่ในโลกนี้
 ทำไมจะต้องไปรู้ฝ่ายพ้นโลก หรือฝ่ายโลกุตตระ. นี่เป็นข้อที่จะต้อง
 ทำความเข้าใจกัน ในขั้นแรก.

ทำไมจะต้องสนใจเรื่องโลกุตตระ.

ที่นี้ ก่อนแต่จะบรรยายชี้แจง ด้วยเหตุผลและหลักฐาน
 จะขอเล่านิทานสมมติอันเกี่ยวกับมนุษย์ สักเรื่องหนึ่งก่อน คือว่า :

(เชิงอรรถต่อจากหน้า ๓๔๔)

อีกอย่างหนึ่ง ปาฐกถา^๕ นี้ มีข้อความเบื้องต้นๆ หลายเรื่องรวมอยู่ในเรื่อง
 เกียว เพราะเป็นเพียงปาฐกถาขยายความปาฐกถาอื่นดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เพื่อให้เป็นที่
 สังกะท้วง จะได้ใช้อักษรตัวเอนในวงเล็บ แทรกบอกไว้เป็นตอนๆ ว่าตอนไหนเป็น
 การขยายความตอนไหนของเรื่อง “ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม”. และตรงไหนที่อยากจะเข้าใจ
 หรือควรบอกที่มาประกอบ ก็จะได้เพิ่มในวงเล็บ หรือได้ทำเชิงอรรถไว้ข้างล่าง โดยไม่
 ให้ปนกับข้อความที่ได้พูดจริงในวันนั้น เพื่อให้ผู้อ่านได้อ่านสำนวนพูดจริง เหมือนกับว่า
 ได้ไปนั่งฟังที่สมาคมด้วยตนเอง.

เมื่อมนุษย์ได้มีขึ้นคับคั่งหนาแน่น ในโลกนี้แล้ว วันหนึ่ง มนุษย์ได้อัญเชิญครูศาสตาคณาจารย์ บรรดามีในโลกนี้ ให้มาประชุมพร้อมกัน ณ ห้องโถงแห่งหนึ่ง. ครั้นถึงเวลานัด ก็มีศาสตราครุต่าง ๆ ที่เป็นเจ้าลัทธิ มาประชุมกันตั้งหลายร้อยคน. ครั้นมาประชุมพร้อมกันแล้ว พวกมนุษย์ได้ขอร้องว่า ท่านศาสตราทั้งหลาย ถ้าศาสตราองค์ใด ยืนยันได้ว่า คำสอนที่ท่านสอนไปนั้น ไม่มีข้อบกพร่องผิดพลาดปนอยู่ในคำสั่งสอน อันเนื่องมาจากความไม่รู้เท่าถึงการณ์ของท่าน คือท่านกล้ายืนยันว่า คำสอนนั้นถูกต้องหมด ทุกประโยคแล้ว ศาสตราองค์นั้นจงหยุดอยู่ในห้องนี้. ถ้าองค์ใดไม่กล้ายืนยัน ว่าคำสอนที่ท่านสอนไปนั้นถูกต้องหมด ไม่มีข้อผิดพลาด อันเกิดมาจากความไม่รู้เท่าถึงการณ์ของตนแล้ว ศาสตราที่ไม่กล้ายืนยันอย่างนี้ จงออกไปจากห้อง.

พอสิ้นคำขอร้อง ก็มีศาสตราลุกออกไปจากห้อง ด้วยความฉุนเฉียว ปิดประตูบังปั้งให้หลังไปเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งเหลืออยู่ประมาณ ๑๐๐ คน. เหลืออยู่ประมาณ ๑๐๐ คนนี้ พวกมนุษย์ได้เข้าไปขอร้องอีกว่า ศาสตราองค์ใดกล้ายืนยันด้วยเกียรติยศ ว่า ตัวเองก็ปฏิบัติได้ตามคำสอนนั้น ไม่ใช่เพียงแต่สอนคนอื่นข้างเดียว; ศาสตราใดกล้ายืนยันอย่างนี้ จงอยู่ในห้องนี้ ศาสตราใดไม่กล้ายืนยัน เพราะตนเองไม่สามารถจะปฏิบัติตามคำที่ท่านสอนได้แล้ว จงออกไป. พอกล่าวอย่างนั้น ก็มีศาสตราลุกออกไปอีกตามเคย บังปั้ง ๆ ไปจากห้อง กระทั่งเหลือ ๕๐ คน.

เหลือ ๕๐ คนนี้ พวกมนุษย์ได้ขอร้องต่อไปอีกว่า ศาสดาใด กล้ายืนยันว่า ตนมีเมตตากรุณาต่อสัตว์โลก จะบำเพ็ญประโยชน์ แก่สัตว์โลก โดยกล้าเสียสละชีวิตของตนแล้ว ศาสดาองค์นั้นจึง หายุดอยู่; ศาสดาองค์ใดไม่กล้ายืนยันอย่างนั้น คือไม่มีการเสียสละ แก่สัตว์โลก จนถึงกับเสียสละชีวิตก็ได้ อย่างนี้แล้ว ศาสดาองค์นั้น จึงออกไป. พอสิ้นเสียงก็มีศาสดาลุกออกไปเรื่อยๆ อย่างเนือยๆ ไม่ ชิ่งชิ่ง จนกระทั่งเหลือเพียง ๑๐ คน.

พอเหลือ ๑๐ คน มนุษย์ก็ร้องขึ้นอีกว่า ศาสดาองค์ใดกล้าย ืนยันว่า ตนได้เคยเสียสละชีวิตเพื่อช่วยสัตว์โลกไว้แล้ว นับด้วย สิบๆ ครั้ง คือเคยตายเพื่อสัตว์โลกมาแล้ว เพื่อจะช่วยสัตว์โลกให้พ้น ภัยมาแล้ว ตั้งสิบๆ ครั้ง ศาสดาองค์นั้นจึงหายุดอยู่ในห้องนี้; ศาสดา องค์ใดไม่กล้ายืนยันอย่างนั้น จึงออกไป. ศาสดาก็ลุกออกไปกระทั่ง เหลือ ๕ คน.

เมื่อยังเหลืออยู่ ๕ คน ก็มีการขอร้องของพวกมนุษย์เป็น ครั้งสุดท้ายว่า บรรดาคำสั่งสอนของศาสดาทั้งหลายนั้น คำสอนของ ศาสดาองค์ไหน สามารถที่จะรอดอนมนุษย์ ออกมาเสียจาก อิทธิพล หรืออำนาจของการปรุงแต่งสร้างสรรค์ จนไม่มีอะไรหรือ ใครมาปรุงแต่งสร้างสรรค์มนุษย์ได้อีกต่อไปแล้ว; ศาสดาใดมี คำสอนอย่างนั้น ทั้งกล้ายืนยันว่า เมื่อใครประพฤติตามคำสอนแล้ว ได้ผลเป็นอย่างนั้น ศาสดานั้นจึงหายุดอยู่. ศาสดาใดไม่กล้ายืนยันว่า คำสอนของตน สามารถทำบุคคลผู้ประพฤติ ให้หลุดพ้นจากอำนาจที่ ปรุงสร้างหรือปรุงแต่ง ศาสดานั้นจึงออกไป.

เมื่อสิ้นคำขอร้องอย่างนั้น ก็ปรากฏว่ามีศาสดาลูกออกไป
ยังเหลือเพียงองค์เดียว. นี่มนุษย์ก็พากันประหลาดใจว่าทำไมศาสดา
องค์นี้ยังทนอยู่ ยังเหลืออยู่ จึงถามว่า ท่านนะทำไมไม่ออกไป? ศาสดา
องค์นั้นก็ตอบว่า เรามีสิ่งที่ท่านต้องการ เราทำ คือกล่าวปฏิญญาว่า
คำสอนของเรานั้น สามารถทำบุคคลผู้ประพฤติดำผิด ให้หลุดพ้น
จากอำนาจที่เสกสรรค์หรือปรุงแต่ง หรือบันดาลให้เป็นไปอย่าง
นั้นอย่างนี้.

มนุษย์ก็พากันปลาบปลื้มงงกันไปในความปลาบปลื้ม ถาม
ว่าท่านเป็นใคร? ท่านเป็นคนหรือเป็นเทวดา? จึงกล่าวยืนยันอย่างนั้น
คือกล่าวยืนยันว่า :-

— คำสอนของท่านนะ ไม่มีข้อบกพร่องผิดพลาดปนอยู่เลย
แม้แต่น้อย เพราะความไม่รู้เท่าถึงการณ์ของท่าน.

— แล้วท่านยังกล่าวยืนยันอีกว่า ท่านเองก็ประพฤติดำผิดตามคำ
สอนนั้นได้ทุกข้อทุกกระทง ไม่เพียงแต่สอนเขา.

— แล้วท่านยังยืนยันว่า ท่านมีเมตตากรุณามาก จนถึงใน
การช่วยสัตว์โลกนั้น ท่านกล้าเสียสละชีวิต.

— แล้วท่านยังกล่าวยืนยันอีกว่า ท่านเคยเสียสละชีวิต เพื่อ
ช่วยสัตว์โลกมาแล้วเป็นสิบ ๆ ครั้ง.

— แล้วท่านยังยืนยันในที่สุดอีกว่า เมื่อสัตว์โลกประพฤติดำ
ผิดตามคำสอนของท่านแล้ว สัตว์โลกทั้งหลายจะออกไปพ้น นอก-

เหนืออำนาจของสังเสกสรรค์ปรุงแต่งบันดาลให้เป็นไปต่างๆ เช่น
บันดาลให้เป็นไป ในเกลียวของการเกิดแก่เจ็บตายและความทุกข์
ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งเป็นอำนาจของการเสกสรรค์ปรุงแต่งอันร้ายกาจ.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายขอแสดงความเคารพ และ
พอใจเป็นอย่างยิ่ง ในการปฏิญาของท่าน และอยากทราบว่าท่าน
เป็นใคร คือเป็นเทวดาหรือมนุษย์?

พระศาสดาองค์นั้นได้ตอบว่า การประพฤติทางกาย ทาง
วาจา หรือความเป็นไปในทางจิต เช่น ความรู้สึกทางจิต เป็นต้น ที่
เมื่อใครมีแล้ว ทำบุคคลนั้นให้ได้รับการขนานนาม ว่ามนุษย์ หรือ
เป็นเทวดา หรือเป็นมาร หรือเป็นพรหม หรือเป็นพระเป็นเจ้า
เป็นต้น เหล่านี้ไม่มีในตัวเรา. คือว่า ไม่มีการกระทำทางกาย
วาจาใจ หรือกิเลสอันเป็นเหตุให้กระทำ ทางกายวาจาใจ ที่จะทำ
บุคคลให้ถูกเรียกว่าเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นมาร เป็นพรหม
หรือเป็นพระเป็นเจ้าในเรา, เราไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้ได้อย่าง
นั้น และท่านทั้งหลาย จงรู้จักเราโดยชื่อว่า พุทฺธะ! พุทฺธะ!!
ดังนี้เถิด.

นิทานสมมติของข้าพเจ้า จบลงเพียงเท่านั้น คือเท่าที่มนุษย์
ทั้งหลายได้พอใจ และยินดีที่จะประพฤติปฏิบัติ ตามคำสอนของท่านที่
อ้างนามตัวเองว่าพุทฺธะ และยืนยันในคำสอนว่า สามารถทำผู้ประพฤติ
ตาม ให้หลุดออกมาจากอำนาจเสกสรรค์ปรุงแต่งบันดาล ให้เป็นไป
ต่างๆ ดังนี้.

นิทานเรื่องนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า มนุษย์นั้น เมื่อได้มี
 วิวัฒนาการในทางจิตสูงขึ้นมาตามลำดับ ก็จำเป็นต้องรู้จักคิดรู้จักนึก
 ว่าอะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นความสุข พ้นจากทุกข์อันดับ
 นั้นๆ เป็นอย่างไร เรื่อยมา จนกระทั่งในที่สุดต้องการจะไม่มี ความ
 ทุกข์เลย ก็ออกไปจากฝั่งของความทุกข์ ไปสู่ฝั่งโน้นของ
 ความหมดทุกข์ จึงได้ต้องการภาวะที่ไม่มีอะไรปรุงแต่งเสกสรรค้
 บันดาลได้. เพราะว่าภาวะที่เสกสรรค้เปลี่ยนแปลงปรุงแต่งได้
 นั้นเอง เป็นสิ่งที่บังคับมนุษย์ให้ตกลงมาสู่เกลียวของวัฏฏสงสาร
 แล้วในวัฏฏสงสารนั้น มันมี การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย
 หรือมี การขุ่น การลง การขื่นคียินร้าย ซึ่งเปรียบเสมือนคลื่น
 หรือระลอกอันเต็มไปด้วยวัฏฏสงสาร.

เมื่อบุคคลใด ถูกผลักหรือถูกจับตัวโยนมาในเกลียวของ
 วัฏฏสงสารแล้ว ก็ย่อมไม่พ้นที่จะถูกกระทบกระทั่งด้วยคลื่นอันนี้ อย่าง
 ที่เรียกได้ว่า เมื่อใครก็ตาม ตกมาในโลกนี้ หรือวัฏฏสงสารนี้แล้ว
 ก็ต้องประสบพบกับคลื่นลมเหล่านี้ ไม่ว่าจะเขาจะได้ทำกรรมไว้อย่างเฉพาะตน
 แล้วรับผลกรรมของตนโดยเฉพาะ หรือว่าเขาจะรับผลกรรม ที่ทำ
 ร่วมกันเป็นหมู่กับเพื่อนฝูงของเขาก็ตาม หรือแม้ที่สุดเขามีได้ทำกรรม
 พิเศษอันใดไว้เลย แต่เขาพลัดลงมาในวัฏฏสงสารนี้ เพราะอำนาจ
 อวิชชาของเขาเองแล้ว เขาก็ต้องประสบเหตุการณ์ต่างๆ มีความ
 ทุกข์ มีอันเป็นไปต่างๆ. นี้เรียกว่าไม่มีทางหลีกเลี่ยง.

เมื่อพลัดลงมาในเกลียวของวิฤตสงสารแล้ว ก็ต้องโดน
ปะปะๆ กันกับความทุกข์เรื่อยไป ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น. มนุษย์จึง
ต้องการที่จะออกไปเสียจากอำนาจเสกสรรค์ผลกัไส ที่ผลักลงไปใ
วิฤตสงสาร ต้องการจะข้ามขึ้น หรืออยู่นอกเหนืออำนาจของวิฤตสงสาร.

เป็นการแสดงให้เห็นได้ว่า ตามธรรมดาแท้ๆ มนุษย์ก็
ต้องการอย่างนี้ ไม่เร็วก็ช้า ก็ว่า เมื่อได้เต็มไปด้วยความสนุก-
สนานเพลิดเพลิน พอออกพอใจในทางกามารมณ์ ชนิดที่ตนหามา
ได้ด้วยความเหนื่อยยากของตน สมตามความต้องการ ซึ่งเรียกว่า
มนุษย์สมบัตินี้ ไม่เท่าไรก็จัด เบื่อ และรำคาญ.

และแม้ว่ากามารมณ์นั้น จะได้มาโดยง่ายเหมือนกับของ
เล่นๆ ไม่ต้องออกเรี่ยวออกแรง นึกอย่างไรได้อย่างนั้น ซึ่งเรียก
กันว่าสวรรค์สมบัติก็ตาม ไม่เท่าไร พวกเทวดาเหล่านั้นก็จัด
ก็เบื่อ ปรารถนาความเป็นอย่างอื่นต่อไปอีก. หรือมนุษย์ผู้เข้าถึง
ความเป็นอย่างนั้น คล้ายกับเทวดาอย่างนั้น ก็จัดซัดในกามคุณ
เหล่านั้น.

แม้จะได้สุขขึ้นไปอีกอันดับหนึ่ง ก็ถึงขั้นที่อยู่ด้วย
ความสงบสุข อันเกิดจากฉานสมาบัติ สงบเย็นไม่เกี่ยวกับกาม
ก็จริง แต่ความรู้สึกว่าตัวตนของฉัน ยังมีอยู่ เป็นผู้เสวยรสชาติ
อันนั้น นานเข้าก็เบื่อ มีความจัดซัด รู้สึกหนักในการที่จะต้องแบก
เอาความมีตัวตนของตนไว้ จึงปรารถนาที่จะออกไปเสียจากตัวตน
เพราะว่า เมื่อมีตัวตนอย่างนั้น แม้จะได้สุขอย่างพรหมโลกหนึ่ง

จากฉานสมาบัติ, ไม่เท่าไรก็ยังคงตาย คือ จุดเคลื่อนจากความเป็นอย่างนั้น. ในขณะที่ไม่ตาย ก็ยังมีความหนักกดทับอยู่ด้วยความรู้สึกว่ามีตัวตน.^๑

นี่แหละคือคำตอบของปัญหาที่ว่า ทำไมคนในโลกจะต้องสนใจเรื่องนอกโลก หรือที่เรียกว่า โลกุตตระ.

(นิทานสมมตินั้น เพื่อขยายความให้เห็นแจ้งว่า ตามที่ธรรมชาติกำหนดมาให้มัน มนุษย์มันจะต้องไปกันจนถึงที่สุด จึงจะหยุดคืนจะเป็นการคืนที่รู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม. “จุดสูงสุด” ที่มนุษย์จำปรารถนานั้น อยู่่นอกออกไปจากความมีตัวตน. และ “ตัวตน” นี้เองเป็นเสมือนภูเขาที่กั้นขวางเอาไว้. เหลียวไปทางไหนก็พบแต่ภูเขาชนิดนี้. แต่ความปรารถนาตามธรรมชาติบังคับให้มันรุนแรง คือว่าเป็นกฎธรรมชาติที่เดียว. ยังไม่ถึงจุดนี้อยู่เพียงไร มนุษย์ก็ยังต่อสู้ดิ้นรนอยู่เพียงนั้น จนกว่าจะฝ่าวงล้อมของภูเขาออกไปได้ ซึ่งเขาจะทราบว่าเป็นความต้องการของธรรมชาติหรือไม่ก็ตาม. ฉะนั้นการพิจารณาเรื่องนี้ จึงเป็น “หน้าที่โดยธรรมชาติ” ของมนุษย์. เราจึงหยิบเรื่อง “นอกวงล้อมของภูเขา” ออกมาพิจารณากัน และขอวิงวอนให้ท่านทั้งหลายพิจารณา.)

๑. การแบกตัวตนนี้ ถ้าไม่มองเห็นคือไม่รู้สึกรู้สีกว่าแบก และไม่เห็นว่าหนัก ทั้งที่แบกเอาโลกทั้งโลกเข้าไว้. ต่อเมื่อโคเห็น จึงจะรู้สึกว่ามันยิ่งกว่าแบกโลก ซึ่งรวมภูเขาหิมลัยอยู่ด้วย, แต่ว่าตลอดเวลานั้น ย่อมทนทรมานตลอดเวลา ผิดกันแต่เพียงพวกหนึ่งรู้ว่ามันหนักเพราะอะไร อีกพวกหนึ่งไม่รู้.

ธรรมชาติกำหนดให้มนุษย์ไปถึงที่สุดทุกข์.

เมื่อได้มองเห็นว่า ฝ่ายโลกิยะนี้ เต็มไปด้วยความบีบคั้น และการแบกของหนัก มนุษย์ผู้ใดคิดไปตามลำดับๆ ก็ปรารถนาที่จะข้ามภูเขาหรือเครื่องบังออกไปให้พ้นโดยเด็ดขาดจากสิ่งเหล่านี้ ข้ามไปฝ่ายโน้นซึ่งเรียกว่า โลกุตตระ (พ้นโลก). แต่ว่าภาวะที่เป็นโลกุตตระนั้น เป็นของเข้าใจได้ยากอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่อยู่ในฝ่ายนี้; เว้นเสียแต่เมื่อเขาจะได้มีใจเลื่อนขึ้นมาตามลำดับ จนกระทั่งไปเป็นพวกมนุษย์สุดท้าย ในนิทานสมมติ คือเห็นว่าการแบกเอาตัวตนไว้นี้ เป็นของหนัก แล้วก็สามารถที่จะคิดเห็นเรื่องโลกุตตระได้. มนุษย์มีธรรมชาติต้องการความสุขสูงขึ้นไปตามที่สูงของจิตใจจะเกิดขึ้นอย่างไร ก็ว่าตามที่ปัญญาของเขาได้เจริญออกงามขึ้นอย่างไร.

ส่วน มนุษย์ธรรมดาซึ่งจมอยู่ในโลก นั้น ยังไม่สามารถ แม้แต่จะเข้าใจได้ เพราะที่กำลังถูกหุ้มห่ออยู่ด้วยสิ่งซึ่งเป็นโลกิยะ ที่มีความย่ำยวน กล่าวคืออารมณ์อันย่ำยวนในโลกนั่นเอง. แม้ (บางกรณี) ไม่ย่ำยวนด้วยกามารมณ์ในชาติปัจจุบัน ก็ย่ำยวนด้วยกามารมณ์ในชาติหน้าคือสวรรค์ เป็นผู้ปรารถนาบุญ เพื่อให้เป็นอย่างนั้น เป็นผู้ที่มีแต่จะเพิ่มความต้องการอย่างนั้นอย่างนั้นมากขึ้น แล้วก็บำเพ็ญบุญชนิดที่ให้ตนเองเชื่อว่า ตนจะได้เช่นนั้นอย่างนั้นมากขึ้น ในที่สุดก็ถูกบุญนั่นเอง ผังกลบตัวเองจมอยู่ที่นั่น คือจมอยู่ในวัฏฏสงสาร เพราะว่าบุญนี้ มีแต่ในฝ่ายโลกเท่านั้น ทางฝ่ายโลกุตตระหาไม่มี. เพื่อจะให้เข้าใจคำว่าบุญชัดเจน จำเป็นที่จะต้องพิจารณาคำๆ นี้ กันเสียบ้าง.

(การที่วินิจฉัยคำว่าบุญ กันเสียอย่างละเอียดทุกคำในทุมุมต่อไปนี้ ก็เพื่อขยายความให้เห็นว่า “ภูเขากันขวางวิถีพุทธธรรม” เกิดมาจากการปรารถนาบุญจนเลยขอบเขตได้อย่างไร. พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ศีล สมาธิ ปัญญา ของผู้ปรารถนาบุญเลยขอบเขต ได้กลายเป็นภูเขากันบุคคลนั้นเองขึ้นมาอย่างไร.)

บุญกับกุศล.

เท่าที่สังเกตเห็น รู้สึกว่าพวกเราได้กระทำผิดในเรื่องนี้เป็นอย่างสูง : คือ ได้เอาคำว่าบุญ กับคำว่ากุศล มาปนเป็นอันเดียวกันหมด เลยง เลยวนเวียน.^๑ คำว่าบุญๆ นั้น มีความหมายว่า

๑. คำว่าบุญ ในที่นี้ หมายถึงการที่เป็นไปเพื่อการเกิดอีก โดยเฉพาะเพื่อเกิดในสวรรค์ ที่ทำให้เกิดการเมากันสัตว์ หรือไม่มีทางจะล้มตา เพราะแห่งแสงแก่ อธิฐารมณอันเป็นผลของบุญนั้น กล่าวคือกามคุณห้าจนเกินไป, เป็นไปเพื่อวิภูฏคามินี โดยส่วนเดียว. ส่วนกุศล หมายถึงการทำด้วยปัญญา อันเป็นไปเพื่อวิภูฏคามินี เพื่อความหน่าย ความจาง โดยส่วนเดียว. และในที่นี้เป็นการถือเอาความหมายตามหลักทั่วไป. บาลีในที่บางแห่ง ท่านใช้คำสองคำนี้ เป็นไวยากรณ์ของกัน มีความหมายอย่างเดียวกันก็มี. แต่ในที่เช่นนี้ คำว่า “บุญ” ต้องไม่ใช่สิ่งที่พวกเรากำลังเฝ้ากันอยู่ และไม่ใช่ที่เราหลงสร้างขึ้นด้วยความยึดถือผิดๆ จนเกิดเป็นภูเขารับขึ้นมา. ขอสรุปความสั้นๆ ว่า บุญ เป็นอุปธิ เป็นไปเพื่อวิภูฏะ, เพื่อโลกียะ, ถูกอุปถัมภ์ด้วยคัมภีร์และทิวฐิ มาแต่แรกเสมอ. กุศล เป็นไปเพื่อวิภูฏะ, เพื่อโลกุตตระ, ไม่ถูกอุปถัมภ์ด้วยคัมภีร์และทิวฐิ มาตั้งแต่แรกเสมอ. แต่ในภาษาไทยเรา ได้รวมเหมาเอาสองคำนี้ เป็นของอย่างเดียวกันเสียทีเดียว. ผู้ที่จะมองเห็นความแตกต่างระหว่างของสองสิ่งนี้ จงพิจารณาด้วยหลักธรรมอันละเอียดเกิด.

ฟูขึ้น พองขึ้น บวมขึ้น เหมือนลูกโป่ง (ซึ่งต่อไปจะเรียกสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่าลูกโป่ง). แต่คำว่ากุศลนั้น แปลว่าตัดให้ราบเตียนไปเหมือนกับ การฉาบทาถูกรก ฉาบทาถูกรกให้ราบเตียนสะอาด. ลองคิดดูเถิด ฝ่ายหนึ่งทำให้โป่งเพิ่มขึ้นให้มาก เรียกว่าบุญ. ฝ่ายหนึ่งกวาดให้เตียนไป ฉาบให้เตียนไป เรียกว่า กุศล. มันต่างกันโดยตรงกันข้ามอย่างนี้ เอามาเป็นอันเดียวกันแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะประพฤติให้เป็นไป เพื่อ ความราบเตียน คือกุศลได้เลย มีกุศลก็แต่เพียงความละเมอ ไม่เป็น ตัวกุศลจริง ที่แท้เป็นบุญทั้งนั้น.

อย่างว่าการให้ทาน : ให้ทานด้วยคิดว่า เขาจะตอบแทน เรา มากกว่าที่เราให้เขาไป, หรือว่าจะรักเรา หรือว่าคนทั้งหลายจะ สรรเสริญว่าเราใจป่า หรือว่าเราจะได้เกิดในสวรรค์ ในชาติหน้า, การให้ทานด้วยเจตนาอย่างนี้ เรียกว่าได้บุญ คือ ทำให้ใจรู้สึกฟูพอง ขึ้น ๆ ด้วยหวังว่าตนจะได้อะไร มากกว่าที่ตนลงทุนไป เช่น ลงทุน บาทเดียว ซื้อสวรรค์ที่มีราคาตั้งล้านได้ อย่างนี้ใจมันก็ฟู ๆ เป็นลูกโป่ง. อย่างนี้เรียกว่า ได้ลูกโป่ง ไม่ใช่ได้มีด.

ต่อเมื่อใด ให้ทานนั้นแหละ อย่างเดียวกันนั้นแหละ แต่ให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ในการที่จะตัด หรือ จะชูด จะฉาด จะ ฉางความตระหนี่เหนียวแน่น หรือความโลกของตน เป็นการ ตัดทอนความรู้สึกว่าตัวตน หรือว่าของตน, หรือแม้ที่สุดแต่จะ

ให้เป็นการบูชาคุณพระศาสนา ส่งเสริมพระศาสนาให้คงอยู่ตลอดกาลนาน เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของสัตว์โลก เห็นด้วยปัญญาแจ่มแจ้ง เช่นนี้แล้วทำงาน ซึ่งเป็นการทำงานที่ขูดเกลากิเลสโดยตรง หรือ คำจูงบูชาพระศาสนา ให้คงอยู่เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ซึ่งเป็น การขูดเกลากิเลสของส่วนรวม เพียงเท่านั้น อย่างนี้ ไม่ได้ทำใจให้หลง จนถึงกับโป่งเป็นลูกโป่ง, แต่ได้กวาดให้เตียนไปจากกิเลสต่างๆ จึงได้มีด คือกุศล (ซึ่งต่อไป จะเรียกสั้น ๆ ว่า มีด).

ให้ทานได้ลูกโป่งก็ได้ ได้มีดก็ได้ อย่างที่ว่ามีมาแล้วแต่ว่าใครจะให้กันอย่างไร.

ในการรักษาศีล ก็เป็นอย่างเดียวกัน : รักษาศีลด้วยคิดว่าฉันจะดีกว่าคนอื่น เพราะใครๆ เห็นว่าฉันรักษาศีลได้ หรือฉันรักษาศีลได้เคร่งครัด หรือว่า ศีลนี้มันจะทำให้ฉันเป็นคนมีอำนาจพิเศษ ผิดมนุษยธรรมตา เป็นผู้วิเศษบางอย่าง หรือคิดว่าด้วยอำนาจศีลนี้ฉันจะได้ไปอยู่ในสวรรค์ตลอดกับปีตลอดกาลปี ด้วยการเสียสละอดทนเพียงเล็กๆ น้อยๆ รักษาศีลห้าแล้ว ก็จะไปนอนในสวรรค์อันเต็มไป ด้วยสิ่งที่ฉันต้องการ มีใจอึดเียบอยู่ ว่าตนได้ทำอย่างนี้ มีประโยชน์ มีกำไรอย่างยิ่งแก่ตนแล้วอย่างนี้, อย่างนี้เรียกว่ารักษาศีล ได้ลูกโป่งคือได้บุญ.

แต่ถ้า รักษาศีล ด้วยคิดว่าเป็นไปเพื่อชำระล้างความ
เศร้าหมอง ทางกาย ทางวาจา ไม่ให้มีเหลืออยู่ ให้เป็นมนุษย์
สะอาด, หรือว่า การรักษาศีลนั้นมีแล้ว จะเป็นบันไดของสมาธิ
เพื่อความรู้แจ้งแทงตลอดสิ่งทั้งหลายด้วยปัญญาต่อไป. อย่างนี้
รักษาศีลอย่างนี้ เรียกว่าได้มัต, ไม่ได้ลูกโป่งก็จริง แต่ได้มัต.
อาจ จะรักษาศีลได้ลูกโป่ง หรือได้มัต แล้วแต่ผู้รักษา.

การเจริญสมาธิ ก็เป็นอย่างเดียวกัน : บุคคลผู้เจริญสมาธิ
ด้วยคิดว่า แหมเขาจะเห็นได้ ว่าฉันเป็นคนปฏิบัติธรรมะชั้นสูง นั่ง
สมาธิได้ แล้วพากันสรรเสริญก็ตาม หรือด้วยคิดว่า การเจริญสมาธิ
นั้น จะทำให้เป็นผู้วิเศษ ได้แค้นวิเศษ มองเห็นนรก มองเห็นสวรรค์
มองเห็นโลกหน้า เป็นผู้มโหทธิฤทธิ์โดยประการต่างๆ อย่างนี้ก็ตาม,
หรือว่าเจริญสมาธิด้วยเจตนามุ่ง เพื่อความเป็นพรหมชั้นใดชั้นหนึ่ง
ก็ตาม สมาธิอย่างนี้ เรียกว่าได้ลูกโป่ง คือได้บุญ, ไม่ใช่ได้มัต หรือ
ได้กุศล. ต่อเมื่อใด เจริญสมาธิในลักษณะที่ว่า ขอบำเพ็ญใจ
ชั่วร้าย ๕ อย่าง มาเกิดเวียนตอมอยู่ในปริมณฑลของจิต ทำจิต
ให้ปลอดโปร่ง จากความชั่วร้ายที่มักเกิดในปริมณฑลของใจของ
มนุษย์นั้น เป็นการมีใจสงบสุข หรือมีความแจ่มใส พอใจที่จะ
เจริญปัญญา; อย่างนี้เรียกว่าได้กุศล หรือได้มัต.

สิ่งที่เรียกว่าสมาธิในที่นี้ หมายถึงการกระทำทางจิต ที่
สามารถกวาดความรู้สึที่หน้อมไปในทางชั่วหรือทางต่ำ ที่มักเกิดแก่

บุคคลธรรมดา. ความชั่วร้ายอันที่หนึ่ง คือความรู้สึกที่คอยแต่จะตกลงไปในกามารมณ์ อย่างจะประพฤติธรรมะ หรือแม้จะนั่งอ่านหนังสือสักหน่อย ก็ยากไปดูหนังดูละครเสียแล้ว หรือยิ่งกว่านั้น ก็ยากจะตกไปในกามารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยตรง เสียทีเดียว. ความรู้สึกชั่วร้ายอันที่หนึ่งนี้ เรียกว่า กามฉันทะ.

ความชั่วร้าย อันที่สอง คือความกระทบกระทั่งแห่งจิต หงุดหงิดเอียงเอนไปในทางที่จะเบียดเบียนเขา โกรธเขา พยาบาทเขา อิจฉาริษยาเขา ความรู้สึกชั่วร้ายอย่างนี้เรียกว่า พยาบาท.

ความชั่วร้าย อันที่สาม คือความรู้สึกหดหู่ เหี่ยวเศร้า ของจิต มีอาการมินชา ง่วงงุน เป็นรูปของความขี้เกียจ อ่อนเพลีย เบื่อหน่ายเรื่อย อยู่อย่างนั้น. ความรู้สึกชั่วร้ายอันที่สามนี้ เรียกว่า ถีนะमितตะ.

ความชั่วร้าย อันที่สี่ คือความรู้สึกฟุ้งเพื่อต้นตอ ไม่รู้จักสงบลงไปได้ เรียกว่า อุทัจจะ กุกกัจจะ.

และความชั่วร้ายอันที่ห้า ก็คือความรู้สึกไม่แน่ใจ มีแต่ความลังเลไปเสียทุกอย่าง ลังเลในเรื่องบุญกุศลที่ตนทำว่าจะได้หรือไม่, การที่ทำอยู่อย่างนี้เป็นอยู่อย่างนี้ จะเอาตัวรอดได้หรือไม่. พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ถูกต้องแน่ละหรือ. พระธรรมที่เขานำมาสอนๆ กันอยู่นี้ เป็นธรรมที่นำออกจากทุกข์ได้จริงละหรือ. สงสัยในกรรม

ว่าจะได้รับผลดีเพราะทำดี, ได้รับผลชั่วเพราะทำชั่ว จริงไหม. หรือ แม้ที่สุดแต่เกิดลงแล้ว รักษาศีลเจริญสมาธิแล้ว เอาตัวรอดได้จริงไหม. ดุมันส์ลัวไปหมด มีแต่ความลึงเลหลอกตัวเอง ซึ่งบางครั้ง ได้ฝันทำ สิ่งนั้นไป ทั้งที่ความลึงเลยังมีอยู่นั่นเอง. ความรู้สึกชั่วร้ายอันที่ห้านี้ เรียกว่า วิจิกิจณา.

เปรียบเหมือนแมลง ๕ ตัว คอยแต่จะผลัดเปลี่ยนกัน ขึ้น มาตอมว่อนอยู่ในขอบเขตปริมณฑลของจิต ทำความรำคาญกระสับ-กระส่ายให้แก่ดวงจิตเป็นนิจันรันดร์, ซึ่งเป็นปกติของมนุษย์ธรรมดา. ลองคิดดูเถิดว่า มนุษย์ธรรมดา คนไหนบ้างที่ไม่ถูกแมลง ๕ ตัวนี้ ตัวใดตัวหนึ่งมาตอมว่อนอยู่รอบๆ จิต หรือภายในปริมณฑลของจิต, บางเรื่อง จะรู้สึกคล้ายกับว่าทั้ง ๕ ตัว เสียด้วยซ้ำไป.

เมื่อเป็นอย่างนั้นแล้ว ไฉนจะมีใจแจ่มใส เข้าถึงความจริง ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้. เพราะเหตุตั้งนี้เอง การเจริญสมาธิที่เป็น ไปเพื่อกุศล หรือสำเร็จเป็นกุศลได้นั้น ต้องเป็นชนิดที่ว่า อาจจะไปตอมแมลง ๕ ตัวนี้ ออกไปได้จากปริมณฑลของจิต ไม่อาจขึ้นมาตอมจิต ของตน ให้รำคาญหรือกระสับกระส่ายได้ ไม่ว่าในเวลาไหน จะเป็น เวลากลางวันหรือกลางคืนก็ตาม. ถ้าสมาธิใดไม่เป็นอย่างนี้ มีความ ประสงค์เป็นอย่างอื่นแล้ว สมาธินั้นยังเป็นลูกโป่งทั้งนั้น ไม่เป็นมีด.

ท่านพอจะเห็นได้แล้วว่า ทาน การให้ทานก็ตาม เป็น ลูกโป่งก็ได้ เป็นมีดก็ได้, การรักษาศีล เป็นลูกโป่งก็ได้ เป็นมีด

ก็ได้, การเจริญสมาธิ เป็นลูกโป่งก็ได้ เป็นมีดก็ได้, แต่สำหรับ
ปัญญา ในขั้นสุดท้ายแล้ว เป็นมีดอย่างเดียว ถือว่าไม่อาจเป็น
ลูกโป่ง เพราะไม่มีทุนมาจากความโง่เขลาของมกาย อยากรู้ทางวัตถุ.

สิ่งที่เรียกว่า ปัญญา ต้องเป็นความรู้อย่างถูกต้อง
แจ่มแจ้ง. ถ้ามกาย ไม่เรียกว่าปัญญา, และถ้าเป็นปัญญา
ก็ไม่มีทางที่จะเป็นลูกโป่ง, แต่เป็นการตัด เป็นเครื่องมือที่จะ
คอยตัดคอยฟันอยู่เสมอ.^๑ นับว่าปัญญานี้ เป็นของปลอดภัย
กว่าทาน กว่าศีล กว่าสมาธิ; และเป็นเครื่องจูงทาน ศีล สมาธิ
ให้เกิดและเดินไปอย่างถูกต้อง.

ความมกาย หรือความไม่รู้โดยแท้จริงว่า ทาน ศีล สมาธิ
ปัญญา นี้เพื่ออะไรกัน นี้แหละเป็นเครื่องหุ้มห่อเสียเอง เป็นเครื่อง
กตบ เครื่องฝังมนุษย์ผู้นั้น ให้จมอยู่ภายใต้กองลูกโป่ง หรือกอง
ขยะมูลฝอย กล่าวคือลูกโป่งเหล่านั้นที่แตกแล้วหรือผุพังแล้ว เพราะว่า

---

๑. ความรู้ผิดไม่ชื่อว่าปัญญา. แต่ถ้ารู้ถูกแม้เพียงอันดับแรก ก็ยังเรียก
ว่าปัญญาได้, และเราอาจเรียกมีดเหมือนกัน จะตัดผิด ตัดถูก ตัดมากตัดน้อย ย่อม
ชื่อว่าเป็นมีดทั้งนั้น. แม้ที่สุดแต่ความรู้หรือปัญญาชนิดที่ “แสงสว่างบังความจริงเอาไว้”
กึ่งที่บรรยายโดยละเอียดในปาฐกถาเรื่องภูเขา (พุทธศาสนาปี ๑๗ เล่ม ๑ หน้า ๑๔) นั้น
มันก็ยังเป็นมีดที่ตัดผิดตัดถูกไปตามเรื่องของมัน. กงเป็นมีดอยู่นั่นเอง จะเป็นมีดชนิด
ไหนก็ตาม เป็นลูกโป่งไปไม่ได้.

มันทำให้ใจโปร่ง ด้วยความค่อยๆ หยิ่ง ค่อยๆ จองทอง, ยกตนข่มท่าน อยู่ในใจโดยไม่ต้องพูดออกมา, คือว่ามีความพองด้วยบุญ ที่ตนเชื่อว่า ตนมีมากขึ้นๆ เหนือคนอื่น มากกว่าคนอื่นเป็นลำดับๆ.

ความพอใจในบุญนั้น ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า ที่จะให้ติดอยู่ในบุญ. การติดอยู่ในบุญนั้นแล้ว ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าที่จะนำหรือปรุงแต่งผลักไส บันดาลให้เวียนไปในโลกของกามารมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสวรรค์, และโดยทั่วไปก็คือเวียนไปในวัฏฏสงสาร; เพราะฉะนั้น จึงตกจมอยู่ภายใต้ขยะมูลผ่อยได้โดยง่าย กล่าวคือลูกโป่งเหล่านั้น ซึ่งไม่เท่าไรก็จะแตกเป็นเศษ แล้วก็ฝังบุคคลนั้นมากเข้าที่ถมมากเข้า ติดจมอยู่ในโลกนี้ ที่เรียกว่าจมอยู่ในโลกียวิสัย คือโลกแห่งกามสุข อันเรียกว่าฝ่ายโลกียะ.

แม้จะนับตั้งแต่ที่ตั้งอยู่ในชั้นกามาวจร คือมนุษย์ธรรมดา และเทวดาที่เสพกาม ไปจนกระทั่งรูปาวจร คือพวกพรหมที่มีรูปและกระทั่งอรูปาวจร พวกพรหมที่ไม่มีรูป (หรือไม่เกี่ยวกับรูป) นี้ก็ล้วนแต่ด้วยอำนาจพองเป็นลูกโป่งทั้งนั้น จึงได้ติดอยู่ที่นั่น คือติดอยู่ในเกลียวของวัฏฏสงสาร.

เมื่ออยู่ในเกลียวของวัฏฏสงสาร อย่างที่จะหลีกเลี่ยงเสียไม่ได้ ด้วยผลกรรมอันเป็น “บาป” ของตน คือ ความงอ ใจพองในวัฏฏสงสาร นั้นแล้ว ก็ต้องไหลไปตามวัฏฏสงสาร แล้วจะไม่ให้ถูกกระทบกระทั่ง กับคลื่นลมในวัฏฏสงสาร อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างไรเล่า?

แม้แต่อุบัติเหตุต่างๆ เช่นเผชิญอุบัติเหตุร้ายตาย หรือถูกอะไรตายโดยไม่ค่อยมีความหมายว่าเป็นผลของกรรมอะไรนี้ ทำไมไม่นี่กว่า นั่นแหละคือบาปกรรม ของการที่อยากโง่งนเวียนลงมาในวัฏฏสงสาร ซึ่งมันเป็นอย่างนี้^๕อยู่เอง แล้ว, (ไม่ต้องมีกรรมอื่นอะไรที่โหมมาอีก นอกจาก “กรรมคือโง่” ที่หลงพอใจในวัฏฏสงสาร ซึ่งมันมีอันเป็นอย่างนี้^๕อยู่ในตัวมันเองแล้ว).

ในวัฏฏสงสารนี้ ย่อมมีอะไรที่เป็นการบีบ เป็นการกระทำให้เจ็บปวด อย่างตรงๆบ้าง อย่างอ้อมๆบ้าง อย่างที่ล่อตาให้เห็นเป็นของสนุก คล้ายกับเหยื่อที่หุ้มเบ็ดบ้าง. ในวัฏฏสงสารเป็นอย่างนี้. เมื่อมีความพอใจในวัฏฏสงสาร, ด้วยอำนาจบุญของตัวคือที่เกิดมาจากความพอใจที่จะเป็น ตามที่ตัวต้องการอย่างนี้ มันก็ต้องได้พบกันเข้า กับ กลืนลมในวัฏฏสงสาร อย่างแน่นอน, แม้จะเป็นชั้นสูงสุด เช่นพรหมโลกชั้นอรุปรหม มันก็ถูกกระทบกับความหนัก, หนักเพราะแบกเอาตัวไว้ มีตัวไว้สำหรับเกิด สำหรับแก่ สำหรับเจ็บ สำหรับตาย. อาการที่เป็นอย่างนี้ เรียกว่า “ของฝ้ายนี้” คือ ฝ้ายโลกิยะ.

ส่วน ฝ้ายที่ตรงกันข้าม ชนิดที่ตรงกันข้ามโดยประการทั้งปวงนั้น นับตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที คือ นับตั้งแต่การปฏิบัติศาสนาหลักเกณฑ์ต่างๆ มันก็ตรงกันข้ามเสียแล้ว.

อย่างการให้ทานของพวกนี้ (ฝ้ายที่ขยะเขยงต่อวัฏฏสงสาร), ก็ไม่ใช่ให้ เพื่อจะพอกตัวให้หนวยิ่งขึ้น แต่ให้ เพื่อจะขุดให้บางออก

ไป คือขุดความยึดถือ หรือความเห็นแก่ตัว เช่น ความตระหนี่เห็นแก่ตัว, หรือให้เพื่อจะค้าจุนเอาพระธรรม (คือศาสนา) ไว้ เพื่อจะให้พระธรรมนั้น คงอยู่เป็นเครื่องขุดสัตว์โลก ขุดสัตว์โลกซึ่งหนาไปด้วยความโง่ ความหลงนั้นให้บาง เป็นการเริ่มขุด แทนที่จะเริ่มพอกหรือโป่งเป็นลูกโป่ง มาเสียตั้งแต่แรกแล้ว.

แม้แต่ การรักษาศีล ก็เป็นไปเพื่อการขุด คือขุดที่ร่างกาย วาจา อันเต็มอยู่ด้วยโทษ และยังแถมตลอดเข้าไปถึงจิตใจ อันเป็นมูลเหตุเจตนาที่จะให้มีโทษทางกายวาจาชนิดนั้นเกิดขึ้น. เป็นการขุดออก ไม่มีการเพิ่มเข้าเหมือนกัน.

ถึงแม้ใน ส่วนสมาธิ ก็เป็นการขุดแมลง ๕ ตัวนั้น บัดแมลง ๕ ตัวนั้นออกไป ไม่ให้มาอ่อนอยู่ในปริณทลของจิต เพราะฉะนั้น จึงเกิดปัญญานั่นเป็นเครื่องตัดโดยสมบูรณ์เด็ดขาด เปรียบเหมือนเหล็กเพชร หรือมิดเพชร สามารถที่จะตัดได้สิ้นเชิง.

นี่ ความเป็นอย่างนี้คือความตรงกันข้ามโดยประการทั้งปวง อย่างนี้ เป็นการหันหลังให้กันโดยเด็ดขาด. เมื่อทางฝ่ายลูกโป่งนั้น เป็นไปเพื่อสังขาร เพื่อเวียนไปในโลกียะ ทางฝ่ายมิดนี้ ก็เป็นไปเพื่อวิสังขาร ออกไปสู่โลกุตตระ หรือออกไปสู่ภาวะอันเป็นอสังขตะ คืออะไรปรุจแต่งไม่ได้ ไต่แกไม่มีลูกโป่งนั่นเอง.

ลูกโป่ง โป่งขึ้นได้ด้วยอำนาจกิเลสเป็นเครื่องปรุจ เครื่องเป่า ให้อยาก ให้อรรธนา ให้อพอใจ ไม่มีขอบเขต แล้วก็ผลักให้ไป

คือไปในวัฏฏสงสาร. ส่วนทางฝ่ายด้านวิสังขาร หรืออสังขตะนี้ ไม่มีสิ่งที่จะปรุง อย่างนั้น เพราะมีแต่ชูดอกๆ จนกระทั่งอวิชชา คือความหลง อันเป็นเครื่องปรุง หรือเป็นพระเจ้าผู้สร้างสิ่งทั้งหลาย นั้นหมดไป จึงจิตนั้นเข้าถึงภาวะที่ตรงกันข้ามกับฝ่ายโลกนี้ คือภาวะที่เป็นของว่างโดยเด็ดขาดจากการปรุงแต่ง.

เมื่อไม่ปรุงแต่ง ก็ไม่เวียนไปในวัฏฏสงสาร ที่เกิดแก่ เจ็บตาย และว่างจากความเศร้าหมองเพราะอำนาจกิเลส จึงเป็นของ บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลส และเป็นภาวะที่มีความสว่างแจ่มใสในตัวเอง เพราะว่าไม่มีความง้อเขลา ความมกมาย, และไม่เป็นภาวะที่ผูกมัดตรึงใคร จึงเป็นวิมุตติความหลุดพ้น, และเป็นภาวะที่ไม่ทำใครให้เป็นทาส คือ ไม่ร้อยจุมกใคร แล้วจึงไปหากามารมณ์ หรืออารมณ์อันเป็นที่ตั้ง แห่งความยึดถือ อย่างอื่น ๆ.

นี่จึงทำความเป็นไทยคือความเป็นอิสระโดยเด็ดขาด เพราะ ฉะนั้น เมื่ออยากจะรู้ อยากจะเข้าใจ ในภาวะอันตรงข้าม ซึ่งตรงกัน ข้ามจากโลกิยะนี้ โดยประการทั้งปวงแล้ว จึงเทียบเคียงดูโดยนัย อันตรงกันข้าม อย่างที่จะเข้ากันไม่ได้โดยลำดับ ๆ ดังที่กล่าวไปแล้ว ก็จะทำให้เข้าใจได้ดี.

(ต่อไปนี้เป็น การขยายความให้เห็นว่า “ฝ่ายนั้น” ซึ่งเป็น อสังขตะ, วิสังขาร, หรือโลกุตระนั้น อยู่เหนือวิสัยของการร้องเรียก ไม่มีคำเรียก แต่กระนั้นก็ต้องยืมคำฝ่ายนี้ไปใช้เรียก อย่างสมมติ พอให้เกิดความรู้สึกเทียบเคียง.)

ควรจะเข้าใจไว้อีกอย่างหนึ่งว่า ภาวะอันตรงกันข้าม คือ ฝ่ายโลกุตตระนั้น ไม่ใช่โลก ไม่มีใครอยู่ที่นั่น ไม่ใช่ที่คนอยู่ ไม่ได้มีการตั้งคำพูดขึ้นเรียกสิ่งนั้น ไม่เหมือนกับในโลกนซึ่งมีคนอยู่ แล้วเรียกสิ่งนั้นๆ ซึ่งมีอยู่ในโลกน ว่าชอนนชอน.

ทางฝ่ายโลกุตตระเป็นธรรมแท้ ไม่มีใครบัญญัติคำพูดขึ้นที่นั่น (เพราะไม่เป็นที่ตั้งแห่งการบัญญัติ), เมื่อใครไปรู้ไปเห็นเข้า ก็ต้องยืมคำพูดของฝ่ายโลกน (ที่ใช้พูดเข้าใจกันอยู่) ไปเรียกภาวะนั้นๆ ซึ่งที่แท้เป็นภาวะอันเอก อันเดียว อย่างเดียว ไม่อาจแบ่งแยกได้ แต่ยังไม่มีส่วน.

แม้พระศาสดาเอง ก็ยังทรงจนแก่ถ้อยคำ ที่จะเรียกภาวนั้นว่าอะไร (ในเมื่อจะไม่เรียกอย่างสมมติ), จึงทรงเรียกแต่เพียงว่า “สิ่ง” หรือ “สิ่งนั้น” ในบทที่ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งนั้นมีอยู่^๑ ซึ่งไม่ใช่ดิน ไม่ใช่ น้ำ ไม่ใช่ลม ไม่ใช่ไฟ ไม่ใช่อากาศสามัญจายตนะ เรื่อยไปจนกระทั่งไม่ใช่กิริยาอาการ เช่นการไป การมา หรือการหยุดนิ่ง เป็นต้น. ล้วนแต่ปฏิเสธไปทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ทรงยืนยันอย่างเดียวว่า “สิ่งนั้น” มีอยู่.

๑. พระพุทธภาษิต ปาฐลิกามวักก์ อุทาน, ไตร.ล. ๒๕ น. ๒๐๖ บ. ๑๔๘ คำว่าอายตนะในที่นี้ มีความหมายตรงกับคำในภาษาไทยว่า “สิ่ง” มีวินิจฉยละเอียดในธรรมเทศนา เรื่อง “ความนำอัครรรยบางประการของพระนิพพาน” ซึ่งแสดงในงานกุศลสัตกมวาร ที่หน้าศพท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต วัดมหาธาตุ. อันมีในหนังสือพุทธศาสนานา ปีที่ ๑๒ หน้า ๒๒; และในหนังสือเรื่องนั้น ฉบับซึ่งที่มีผู้พิมพ์แจก หน้า ๓๗.

สมเด็จพระบรมศาสดาก็ยังทรงจนถ้อยคำเหมือนกัน ที่จะทรงเรียกสิ่งนั้นว่าอะไร ในเมื่อจะเรียกกันอย่างถูกต้อง คือเป็นความจริงอันเด็ดขาด (เพิกถอนเสียทั้งสมมติและบัญญัติ). เมื่อจนต่อถ้อยคำที่จะเรียกชื่อสิ่งนั้น เพราะเป็นของไม่มีชื่อมาก่อน (เพราะพื้นวิสัยแห่งการตั้งชื่อซึ่งเป็นการสมมติ), และทรงเป็นสิ่งที่ใครจะทำอะไรแก่สิ่งนั้นไม่ได้ แม้แต่ตั้งชื่อให้เป็นอย่างนี้เป็นต้น.

เราก็ต้องขอเรียกอย่างสมมติกันไปที่ ขอสมมติกันไปที่ ว่าสิ่งนั้นจะเรียกได้ว่าอย่างไร (พอให้ฟังกันไปได้) โดยยืมเอาคำของฝ่ายโลกนี้ไปเรียก.

อย่างจะเรียกสิ่งนั้นว่า “ความบริสุทธิ์” หรือวิสุทธิ อย่างนี้ ก็เป็นการสมมติชัดๆ เพราะว่าสิ่งนั้น (คือนิพพาน) หรือภาวะที่ตรงกันข้ามจากโลกิยะโดยประการทั้งปวงนั้น จะเป็น “ความมี”, “ความเป็น” อย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้; เพราะสิ่งนั้น ไม่ใช่ภพหรือภาวะที่มีความเป็น จะเรียกว่า “ความ” นั้น “ความ” นี้ ก็ไม่ถูกต้อง แต่ก็ต้องขึ้นเรียกไปอย่างนั้นเอง (เพราะเรามีความจำเป็นที่จะต้องพูดกัน) อย่างสมมติเรียกว่า “ความบริสุทธิ์” หรือเรียกว่า “ความหลุดพ้น”.

หรือบางที่เรียกว่า ภาวะเดิมแท้ อย่างนี้ก็เป็นสมมติเท่ากัน, หรือบางที่ก็เรียกว่า “จิตเดิมแท้” (ซึ่งพุทธบริษัทบางพวกใช้เรียกกัน) อย่างนี้ก็เป็นสมมติที่เท่ากัน. หรือแม้แต่จะเรียกว่า “นิพพาน” คือการดับสนิทไม่มีเหลือของทุกข์ นี้ก็เป็นสมมติเท่ากันเหมือนกัน (เพราะคำว่า การดับ เป็นอาการนามคำหนึ่ง, ส่วนนิพพานนั้นไม่ใช่

อาการอย่างใดอย่างหนึ่ง), ตัวโลกุตระนั้นไม่ใช่อาการแล้วจะมีการดับ หรือเป็นอาการดับอย่างไรได้.

คำว่า “นิพพาน” นั้น รูปศัพท์เป็นอาการนาม คือเป็น การเคลื่อนไหว หรือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ในที่นี้ก็อาการดับ สนิทลงไป เราก็ขึ้นเอามาเรียกสิ่งซึ่งไม่มีอาการ หรือไม่เป็นอาการ. จึงเห็นได้ว่า คำว่านิพพานก็ดี นิโรธก็ดี วิมุตติก็ดี วิสุทธิ์ก็ดี นิพพาน ก็ดี หรือคำอื่นใดที่ใช้พูดกัน หรือใช้เรียก หมายภาวะฝ่ายโน้นซึ่ง เป็นวิสังขารไม่มีอะไรปรุงแต่งนั้น ล้วนแต่เป็นคำสมมติทั้งนั้น. แม้ แต่คำว่า “วิสังขาร” เอง เมื่อพิจารณาดูให้ดี ก็จะทำให้เห็นว่ามีส่วนแห่ง การสมมติ.

ทั้งนี้ก็เพราะเห็นว่า “ฝ่ายโน้น” เป็นธรรมชาติที่พ้นจาก การเรียก หรือการพูด เป็นการที่ฝ่ายนี้หมดอำนาจที่จะเอาคำอะไรไป เรียก “สิ่งนั้น” ว่าอะไร ให้ถูกต้องได้ นอกจากจะเรียกอย่างสมมติ ดังกล่าวแล้ว (คือเอาคำ คำใดคำหนึ่งฝ่ายนี้ที่พอให้เกิดความรู้สึกคล้าย คลึง มาบัญญัติเป็นคำบัญญัติเฉพาะ มีความหมายอันใหม่ขึ้น เพื่อ เป็นชื่อเรียกสิ่งใหม่นี้ ให้ดีที่สุดที่จะทำได้ เพื่อคนที่ฉลาดอยู่บ้างพอ จะเข้าใจได้. และนี่เองคือความยากลำบากของการเรียนธรรมะชั้นที่ ลึกซึ้ง).

เราควรเข้าใจถึง ความแตกต่างกัน ระหว่างฝ่ายนี้ กับ ฝ่ายโน้น ว่าแตกต่างกัน หรือตรงกันข้ามจากกันอย่างเด็ดขาด ถึง

เพียงนี้. แม้แต่ชื่อที่เรียกก็ยังไม่มี^๑ ต้องเอาคำสามัญ เช่นคำว่า “นิพพาน” ซึ่งตามธรรมดาในอินเดียในสมัยนั้น ใช้เป็นอาการนามของการค่อยเย็นลงๆ ของสิ่งที่ร้อน เช่นไฟ. หรือแม้ที่สุดแต่ข้าวสุกที่คุดออกมาจากหม้อใหม่ๆ ตังไว้ให้เย็น การเย็นของมันนั้นเรียกกันว่านิพพานอยู่ทั่วไปเหมือนกัน.

ในภาษาบาลี มีการใช้คำว่า “นิพพาน” นี้ หมายถึงการเย็นลงของสิ่งที่ร้อน เช่นข้าวสุกคุดมาใหม่ๆ ตังกล่าแล้ว มาก่อน, แล้วนำมาใช้เป็นชื่อของ “ฝ่ายโน้น” อันเป็นฝ่ายโลกุตตระ ซึ่งเป็นฝ่ายเย็นโดยสมมติ ตรงกันข้ามกับโลก ซึ่งเป็นฝ่ายร้อน, จึงเห็นว่าเป็นการใช้โดยสมมติเท่านั้น. (ตัวนิพพานเท่านั้น ยังพ้นไปจากที่จะเรียกว่า “เย็น” เสียอีก).

เมื่อเป็นอย่างนี้ เราก็ควรให้อภัยกันในข้อที่ว่า ไม่สามารถจะเรียกชื่อฝ่ายโน้น หรือบรรยายลักษณะของฝ่ายโน้นได้ง่ายๆ เลย (ทั้งที่เราใช้สมมติกันจนหมดความสามารถแล้ว!). มีอยู่ทางเดียวเท่านั้นคือ รับประทานอาหารกระทำอย่างที่ไม่ให้เป็นลูกโป่ง (ซึ่งมันมีแต่โป่ง ลอยไปลอยมา สายไปสายมาจนแตกกระจายเท่านั้นเอง),

---

๑. ระบบคำ หรือ Vocabulary ทั้งหมดของมนุษย์ ไม่มีคำที่จะใช้กันได้กับ “สิ่งนั้น” อันเป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ไม่ใช่ใจ ไม่มีกิริยาอาการ ไม่มีภาวะความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง. คำนาม, คำสรรพนาม, คำกริยา, จะใช้ได้ ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นมีรูปร่าง มีลักษณะ มีกิริยาอาการ มีความมีความเป็น หรือภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น.

แต่รับกระทำอย่างที่จะให้เป็นไปอย่างฝ่ายมืด ก๊อตค้เข้าไปๆ
เลื่อนเข้าไปๆ จนสิ่งที่หุ้มห่อปิดบัง กล่าวคือ อวิชชา หรือความ
โง่เขลานั้นหายไปหมด ก็จะประสบกั้เข้ากับสิ่งที่ตรงกันข้ามจาก
โลก ที่เรียกว่าโลกุตตระหรือฝ่ายโน้น ได้ด้วยตนเอง แล้วตนก็
จะรู้ได้เอง ว่า “สิ่งนั้น” เป็นอย่างไร หรือควรเรียกชื่อว่าอย่างไร.

(ข้อความตอนต่อไปนี้ ขยายความให้เห็นอันตรายของการที่
จะมัวหลงสร้างภูเขาขึ้นด้วยความสำคัญผิดในพระพุทฺธ พระธรรม
พระสงฆ์ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อตั้งล้อมขังตัวเองไว้ด้วยความยึดถือ
ไม่ยอมปล่อยวาง.)

บัดนี้ เรามาถึง **ความเป็นผู้ฝังตัวเอง จมอยู่ใต้กอง
ลูกโป่ง** หรือภายใต้เศษของลูกโป่งที่แตกแล้ว ด้วยความยึดถือในสิ่ง
ต่างๆ ที่ตนชอบ. ตนชอบพระพุทฺธเจ้า (ชนิดไหน ตามท้ศณะของ
ตน) ก็ยึดถือจนเกิดการยึดถือชนิดที่เป็นลูกโป่ง.

ตนชอบพระธรรม แต่ไม่รู้ว่พระธรรมคืออะไร ชอบไป
ตามเสียงที่เขาสรรเสริญ คือชอบไปตามที่ว่ตนเป็นพุทฺธบริษัทเขา
คนหนึ่งก็ต้องชอบพระธรรม, อย่างนี้เป็นความหลงไหลจนเกิดความ
ยึดถือชนิดลูกโป่ง. ในพระสงฆ์ ก็อย่างเดียวกัน.

ที่ว่ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เกิดเป็นลูกโป่งให้
แก่เรานั้น ก็เพราะเราไม่เข้าใจว่ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์

เป็นอย่างไรนั่นเอง. ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า บางคนถึงกับเอา พระพุทธรูป^๑ เป็นพระพุทธรเจ้า เช่นความรู้สึกของเด็กๆ. ผู้ใหญ่ บางคน มีความรู้แต่เพียงว่าพระพุทธรเจ้านะ คือคนที่เดินไปมาอยู่ใน ประเทศอินเดียเมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว, อย่างนี้ เป็นการทำให้ตน เข้าใจผิด แล้วยึดติดในสิ่งนั้น ในเมื่อตนรู้สึกว่าได้เห็นสิ่งนั้น หรือตนได้มีสิ่งนั้น (แม้กระทั่งที่เป็นภาพในฝัน). มันได้บุญ ไม่ได้ ขึ้นไปถึงกุศล.

เมื่อไม่มีมิตมาช่วยตัด ลุกโป่งก็มากเข้าพอที่จะฝังตัวเองได้, กล่าวคือ ความหยิ่ง ความพองขึ้น เพราะอำนาจเชื่อว่าตนเข้าถึง

---

๑. คนพวกนี้ไม่เคยทราบว่า พระพุทธรูปนั้น เพิ่งเกิดมีขึ้นในโลกหลังจาก พุทธปรินิพพานหลายร้อยปี. ในพระไตรปิฎกเอง เราไม่พบคำว่าพระพุทธรูป. แม้ ข้อความในพระไตรปิฎกเอง ที่กล่าวถึงการทำสังคายนาครั้งที่สอง ตั้งร้อยปีหลังแต่พุทธ- ปรินิพพาน ก็เป็นที่น่าเสียใจว่า ในที่สังคมนิพพานนั้น ไม่มีพระพุทธรูปจะตั้งเป็นประธาน. แม้พระพุทธรโฆษาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค รวบรวมหลังจากพุทธปรินิพพาน ก็ดู ไม่พอใจที่จะกล่าวถึงพระพุทธรูปเลย, ทั้งๆที่ท่านกล่าวถึงเรื่อง ลักษณะของโลก แผ่นดิน นี้ย่นำชนพอง ในการพรรณนาคณะ บทว่า โลกวิฑู ของพระพุทธรเจ้า. ถ้าเป็นจริงตาม ที่นักโบราณคดีว่า ก็นับว่าเป็นโชคดีของพุทธบริษัท ที่พวกกรีกซึ่งเข้ามาอยู่ในภาคพายัพ ของอินเดีย ได้ช่วยกันประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นให้บูชาเป็นเริ่มแรก และมีกันสืบมาจน กระทั่งภายหลังนี้ ถูกใช้เป็นนิมิตของสมาธิก็มี ใช้เป็นเครื่องราง ทางคงกระพันชาตรี เป็นไสยศาสตร์ไปเลยก็มี, หรือที่ถึงกับเส้นวัฏฏ์ก็แทน อย่างรูปเจี๊วคไปก็มี. แต่ข้าพเจ้า ยังไม่วางสงสัยอยู่ว่า การทำเช่นนี้ เป็นการตรงตามพระพุทธรประสงค์หรือไม่? มากหรือ น้อยเกินไป?

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือเข้าถึงพระพุทธรูป หรือเข้าถึงองค์พระพุทธเจ้า ชนิดที่ว่าดำเนินไปมาอยู่ในประเทศอินเดีย เมื่อสองพันปีมาแล้ว, หรือเข้าถึงตู้หนังสือ ตู้พระไตรปิฎก, หรือเข้าถึงผ้าเหลือง ชายผ้าเหลือง อย่างนี้เป็นต้น. ความเป็นอย่างนี้ กล่าวได้ว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ของบุคคลชนิดนี้ไม่ใช่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ของผู้ที่มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง.

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ของผู้ที่มีความเข้าใจเพียงแค่นั้นแหละ จะกลับกลายเป็นภูเขาขวางทางบุคคลนั้น, คือว่า ความยึดมั่นในสิ่งที่ตนเรียกว่าพระพุทธเจ้าของตนนั้น หรือ ในสิ่งที่ตนเรียกว่าพระธรรมนั้น หรือในพระสงฆ์นั้น เป็นความยึดที่เหนียวแน่น บังจิตใจไม่ให้เกิดแสงสว่าง เหมือนกับภูเขาขวางเอาไว้ ไม่ให้เดินไปตามวิถีทางแห่งพุทธธรรมต่อไปได้ ทั้งๆที่ปฏิญาณว่า ตัวเป็นพุทธบริษัท เป็นอุบาสก อุบาสิกา.

ด้วยเหตุฉะนั้นเอง ผู้ที่จะทะลุภูเขาอันนี้ไป ก็ต้องเข้าถึงพระพุทธเจ้าให้ถูกต้องว่า ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะยึดถือ หรือพอกพูนกันให้หนาเช่นนั้น. ความเข้าใจผิดข้อนี้แหละ ทำให้การบำรุงพระพุทธศาสนาของเรา แทนที่จะเป็นประโยชน์ กลับเป็นโทษ, แทนที่จะเป็นหนทางโล่งเตียน กลับเป็นหนทางรก เดินไปไม่ได้ ไม่ไหวด้วยความเมาบุญ ของผู้ต้องการบุญจนลืมหิว จนไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร คอยแต่จะสร้างลูกโป่งทับถมพระศาสนา. พระศาสนา จึงจมอยู่ภายใต้กองลูกโป่ง ไม่ขึ้นมาเป็นที่พึ่งของเราได้.

อย่าง สมัยพุทธกาล ไม่ต้องมีการบำเพ็ญชนิดที่ทำใจให้เป็นลูกโป่ง. เช่นว่าสร้างโบสถ์ด้วยราคา ๓ แสน อย่างนี้ก็โป่งตั้งสามแสนลูก แล้วก็แข่งขันกัน ในทางที่จะสร้างสรรควัตถุเหล่านั้น แข่งขันกันมาก ๆ เข้า ก็ดึงคนให้ล้มตัว และเห่อในการที่จะสร้างแข่งขันกับเขาบ้าง. สร้างแข่งขันกันจนรกพระศาสนา จนพระศาสนาปั่นแบนไปหมด จนความจริงไม่ปรากฏว่า ทำอย่างไรเราจึงจะพ้นทุกข์ได้ เพราะมามัวแต่แบก แต่ทูน แต่หามลูกโป่ง มากเข้าก็เลยไปไม่ไหว เลยนอนจมอยู่ภายใต้กองลูกโป่ง คือมัวเมาในบุญ อันตนเชื่อว่า ลงทุนน้อย ได้ผลมาก ซื่อสวรรค์ได้ด้วยราคาไม่ก็ร้อยก็พัน. แทบทุกคนพากันต้องการอย่างนี้ (เพราะการล่อหลอกของใครหรือหาไม่ก็ตาม), กำลังกระทำกันอยู่อย่างนี้, ผั่งตัวเองให้จมอยู่ใต้กองบุญนั่นเอง แล้วไปต่อไปไม่ได้. แล้วจะโทษใคร?

เพราะฉะนั้น ควรจะทุบลูกโป่งเหล่านั้น ให้แตกเสียให้หมด ยังจะดีกว่า, เพื่อให้เลิกถอนความเข้าใจผิด ที่คิดว่าบำรุงพระศาสนา แล้วกลับเป็นการถมพระศาสนา ให้จมอยู่ภายใต้กองลูกโป่ง กล่าวคือความเมาบุญของเราเอง แล้วมามัวโทษกันว่า ทำไมในยุคนี้ ในเวลานี้ ไม่มีพระอริยเจ้า เช่นพระโสดาบันเป็นต้น. ตนเองก็เชื่อว่าไม่มี ทั้งๆ ที่ตนเองเป็นผู้ถมเสียเอง คือถมด้วยความเข้าใจผิด สร้างลูกโป่งขึ้นถม แล้วยังชวนลูกหลานให้ช่วยกันทำอย่างนั้นต่อไป อย่าให้ขาดสาย (ของลูกโป่ง) ได้.

พระศาสนาของพระบรมศาสดา ซึ่งไม่เคยถูกกลบถูกลม
มาแต่กาลก่อน ก็มาเกิดถูกฝังถูกลมด้วยความต้องการลูกโป่งของคน
ในสมัยหลังสมัยนี้ แล้วจะเอาพระอริยเจ้า อย่างพระโสดาบันเป็นต้น
ไปทำไมกัน?

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า เมื่อใดยังมีการปฏิบัติตาม
อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ อยู่เพียงใด เมื่อนั้น โลกก็จะยังไม่ว่าง
จากพระอรหันต์ อยู่เพียงนั้น. เป็นคำตรัสของพระองค์ที่เด็ดขาด
แล้วมีใครบ้างที่สนใจอย่างนั้น มีน้อยตัวเหลือเกิน. แต่กลับมีคน
สนใจที่จะช่วยกันสร้างลูกโป่ง สร้างขึ้นให้มากอยู่นั่นเอง, แล้วก็เที่ยว
บ่นให้ว่อนไป ว่าไม่ได้เห็นพระอรหันต์!

(ข้อความข้างบนนี้ ขยายความให้เห็นว่า ลูกโป่งหรือภูเขา นั้น :-

- (๑) เป็น “ภาวะที่เหลือที่จะทนทานได้” (unendurable) สำหรับ
ผู้จะไป.
- (๒) เป็น “ภาวะที่พอจะทนได้” (endurable) สำหรับผู้ที่ยังอยากอยู่.
- (๓) เป็น “ภาวะที่สนุกสนานเหลือเกิน” (pleasurable) สำหรับ
ผู้หลับหูหลับตา.

และข้อความต่อไปนี้ เป็นการขยายความให้เห็นว่า ภาวะเช่นนั้น
เป็นสิ่งที่ควรได้รับการแก้ไขอย่างไร.)

ถ้าจะยึดตามพระพุทธรูปที่แตกขาด ก็ควรจะชะมัดก
 เขม้นกันเ็นทางแห่งอริยมรรค มีองค์แปด ซึ่งเป็น “มีด” ไปเสียทุก
 ขั้ทุกกระทาง. เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่าอริยมรรคมีองค์แปดนั้น
 มีสัมมาทิฐิเป็นบหน้าเป็นตัวนำ.

ท่านทั้งหลายก็ได้ยินได้ฟังกันมาแล้ว ว่ามรรคมีองค์แปด
 นั้น มีอะไรบ้าง. แล้วก็ทราบว่ ขั้ที่หนึ่งนั้น เรียกว่าสัมมาทิฐิ
 คือปัญญาอันเห็นชอบ คือเห็นว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไร
 ถูก อะไรเป็นการผูกมัด อะไรเป็นการปล่อยวาง อะไรเป็นความ
 บริสุทธิ อะไรเป็นความเศร้าหมอง อะไรเป็นการจมติดอยู่ในกอง
 ทุกข์ อะไรเป็นการปล่อยให้พ้นไป อะไรเป็นทางให้จมอยู่ใน
 วัฏฏสงสาร อะไรเป็นทางที่จะให้หักวงล้อแห่งวัฏฏสงสาร เสียได้.

เมื่อมีสัมมาทิฐิเป็นองค์ต้น ของอริยมรรคมีองค์แปดอย่าง
 นี้แล้ว มันก็เป็นลูกโป่งไปไม่ได้ มันจะเป็นได้ก็แต่มีดเท่านั้น. มัน
 ตัดเข้าไปๆ ในที่สุดก็ถึงขั้นที่เป็นพระอริยบุคคล อย่างน้อยก็เป็น
 พระโสดาบัน อย่างนี้.

(ต่อไปนี้เป็นกรขยายความให้เห็นว่า การเป็นพระอริยบุคคล
 ด้วยการถึงพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริงนั้น เป็นอย่างไร.
 ผิดกับชนิดที่เป็นลูกโป่งหรือภูเขาอย่างไร. จะป้องกันไม่ให้กลายเป็น
 ภูเขาขึ้นมาได้อย่างไร.)

ว่าโดยที่แท้แล้ว การเป็นพระอริยบุคคล นั้น ก็คือ การไหลไปเองตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่วิวัฒนาการไปในทางสูง ด้วยความระมัดระวังอันดี วิวัฒนาการไปด้วยอาการอันดี, คือนึกคิดไปในทางรอบคอบ ต้องการสิ่งที่สูงขึ้นไปกว่าเสมอ (ไม่มัวเป็นคนหลงเก็บดอกไม้ริมทางเดิน ถึงกับหยุดอยู่).

อย่างว่า มนุษย์สมบูรณ์ไปด้วยเงินทองทรัพย์สิน, สมบูรณ์ไปด้วยชื่อเสียงเกียรติยศ สมบูรณ์ไปด้วยการสมาคม มีมิตรสหายที่ดีพร้อมหน้าอย่างนั้นแล้ว เมื่อประสงค์ที่จะไปสูงไปไปกว่านั้นอีก มันก็ไม่มีทางไหนที่จะไปได้ (ในวิสัยโลกิยะนี้) นอกจากจะไปตามทางของอริยมรรคมีองค์แปด เข้าถึงความเป็นพระอริยเจ้าชั้นใดชั้นหนึ่ง ในพระศาสนานี้เท่านั้น (มิฉะนั้น ก็มีทางเดียว คือเดินกลับลงต่ำ).

พระองค์จึงได้ตรัสภูมิแห่งพระอริยเจ้าไว้ ในขั้นที่เราพอจะเข้าใจได้ คือ ต่อจากขั้นของปุถุชนที่ดีเต็มเปี่ยมถึงขีดสูงสุดแล้ว นั่นเอง. คือว่าเมื่อปุถุชน เป็นปุถุชนที่ฉลาดสูงสุดเต็มขนาดของปุถุชนแล้ว ก็ไม่มีทางไหนไปได้ นอกจากจะไปในทางของพระอริยเจ้า.

พระองค์ได้ตรัสไว้ชัดเจนว่า บุคคลใดมีความเข้าใจ เชื่อเพราะมีความเข้าใจไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และมีอริยกันตศีล (คือศีลที่บริสุทธิ์เด็ดขาด) บุคคลนี้ ชื่อว่าถึงพร้อมไปด้วยองค์แห่งความเป็นพระโสดาบัน^๑ คือเป็นพระโสดาบันนั่นเอง.

๑. พระบาท โสคาปคฤงคสมัยุตท ไทว. ถ. ๑๔ น. ๔๕๖ บ. ๑, ๔๕๗.

ความข้อนี้อธิบายว่า การเข้าใจ และเชื่อในพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ อย่างแน่นแฟ้น ไม่อ่อนแอคลอนแคลน ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้ นั่น ย่อมหมายถึงการเข้าถึงพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ ได้อย่างถูกต้องชัดเจนตามที่เป็นจริง; จะเข้าถึงเพียงแค่พระพุทธรูปนั้นไม่ไหว หรือเข้าถึงเพียงแค่บุคคลที่เดินไปมาอยู่เมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว ก็ไม่ไหวเหมือนกัน. เพราะเหตุว่าพระองค์ได้ตรัสไว้เสียเองว่า “ผู้ใดไม่เห็นธรรมะ ผู้นั้นไม่เห็นตถาคต” แม้ว่าผู้นั้นจะคอยเกาะแจอยู่ท่ามกลางไม่ยอมปล่อย ไปไหนไปด้วยกันทั้งกลางวันและกลางคืน เขาไม่เห็นธรรมะแล้ว หาชื่อว่าเห็นตถาคตไม่. นี้ ความข้อนี เป็นข้อที่อยากจะกล่าวซ้ำ ย้ำอยู่เสมอๆ ไม่ให้พวกเราหลงลืมได้.

ให้นี่ก็ดูง่าย ๆ ว่าเมื่อเราจะรู้จัก หรือเข้าถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่งสักคนนั้น มันต้องเข้าถึงจิตใจกัน จึงจะเรียกว่ารู้จัก หรือเข้าถึงกัน. จะเป็นบุตร ภรรยา หรือมิตรสหาย ก็ตาม การที่จะเข้าถึงหรือรู้จักกันนั้น ก็คือรู้จักจิตใจ ว่าใจของเขาเป็นอย่างไร.

การรู้จักพระพุทธเจ้า ก็คือรู้จักพระเหตุทัญของพระองค์ ว่าเป็นอย่างไร. การรู้จักพระเหตุทัญของพระพุทธเจ้านั้น ก็คือการรู้จักธรรมะ, เพราะว่า ธรรมะนั้นแหละ คือพระเหตุทัญของพระพุทธเจ้า โดยสมมติเรียก. หรือว่า ธรรมะนั้นแหละ คือองค์พระพุทธเจ้าที่แท้ ดังที่พระองค์ตรัสว่า “เห็นธรรมะ คือเห็นตถาคต, เห็นตถาคต คือเห็นธรรมะ”

เมื่อเป็นเช่นนั้น ปัญหาใหญ่จึงมาตกอยู่ที่ว่า เห็นธรรมะ คือเห็นอะไร และเห็นอย่างไร. เห็นธรรมะในที่นี้ คือเห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง โดยเฉพาะก็คือได้เห็นภาวะที่ตรงกันข้ามกับโลก (รวมทั้งโลกนี้และทุกโลก) ซึ่งเป็นภาวะแห่งความบริสุทธิ์ สงบ เย็น แจ่มใส ไม่เศร้าหมอง เป็นความสว่าง เป็นความเปล่งประกาย เป็นความไม่ผูกพัน เป็นภาวะที่ไม่มีอะไรปรุงแต่งสร้างสรรค์ ซึ่งขอเรียกว่า “ภาวะเดิมแท้”.

ก็ภาวะที่มีอะไรปรุงแต่งสร้างสรรค์นั้น เป็นของใหม่ ๆ เดี่ยวนี้. ภาวะเดิมแท้ หมายถึงว่าไม่มีอะไรปรุงแต่ง อันมีอยู่ก่อนเกิดการปรุงแต่ง^๑ นั้น เรียกในที่นี้ว่า “ภาวะเดิมแท้”. เมื่อใดมองเห็นสิ่งนี้ ในบทซึ่งพระบรมศาสดาได้ตรัสว่า “สิ่งนั้นมีอยู่ สิ่งนั้นมีอยู่”^๒ นั้นแหละจึงจะชื่อว่าเห็นธรรมโดยถูกต้องแท้จริง ถึงขนาด

---

๑. ข้าพเจ้าผู้กล่าว ถือว่า อสังขธรรม มีอยู่นอกวงของ อดีต อนาคต ปัจจุบัน. อดีตก็ไม่ใช่ภาวะเดิมแท้ เพราะอยู่ในขอบเขตของการปรุงแต่ง อยู่ในขอบเขตของเวลา. อสังขธรรมอยู่นอกขอบเขตของการปรุงแต่งและเวลา มีอยู่เดิมตลอดกาล จึงควรแก่นามที่จะเรียกว่า “ภาวะเดิมแท้”. เป็นสมมตินามอันหนึ่งของ “สิ่งนั้น” เช่นเดียวกับคำว่า นิพพาน เป็นต้น ซึ่งแล้วแต่จะเห็นว่าเรียกอย่างไร ช่วยให้เห็นง่ายขึ้นเท่านั้นเอง. และที่จะเรียกว่า “เพชรในหิน” หรือ “พระพุทธรเจ้าองค์แรก” หรืออะไรทำนองนั้นนั้น เห็นว่ายังล่อแหลมกว่าเสียอีก.

๒. ในบทว่า อภฺติ ภิกฺขเว ททายคณํ ฯลฯ ตามที่อธิบายแล้วในหน้า ๑๘๓ ข้างต้น.

สูงสุด, หมายความว่า เห็นตัวทุกข์ และเห็นที่ดับสนิทไม่มีเหลือของความทุกข์.

คำว่าเห็นทุกข์ คือเห็นโลกนี้ หรือเห็นโลกียธรรมทั้งหลายอย่างถูกต้อง. เห็นที่เป็นที่ดับสนิทของความทุกข์นั้น คือเห็นฝั่งโน้น ฝั่งโลกุตตระ หรือฝั่งวิสังขาร^๑ ไม่มีอะไรปรุงแต่ง ซึ่งตรงกันข้ามจากฝั่งนี้อยู่เสมอ. การเห็นโลก, เห็นที่ดับสนิทของโลก, เห็นทุกข์ เห็นที่ดับสนิทของทุกข์, นี้เรียกว่าเห็นสังขารทั้งปวง.

เห็นธรรมอย่างแท้จริง คือเห็นภาวะที่ตรงกันข้ามกับโลกนี้ ซึ่งได้สมมติหรือบัญญัติชื่อเรียกว่า วิสุทธบ้าง วิมุตติบ้าง นิโรธบ้าง นิพพานบ้าง อสังขตะบ้าง วิสังขารบ้าง แล้วแต่จะมีเหตุผลให้เรียกในกรณีหนึ่งๆ.

คำว่า “เห็น” ในที่นี้ คือเห็น (ด้วยความซึ่มซาบในใจ จนใจเปลี่ยน หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ขึ้นในใจ), ว่ามันช่างเป็นภาวะที่ตรงกันข้าม จากความทรมาณต่างๆ ในโลกนี้เสียเหลือเกิน. มันเป็นของว่าง. ว่างจากอะไร? ว่างจากความหมุ่นเวียนต่างๆ นานา บรรดาในโลกลนี้, เช่นความทุกข์ทั้งหลาย

---

๑. โลกุตตระชั้นนิพพาน เป็นวิสังขารแท้. โลกุตตระชั้นมรรคผล นั้น คือฝั่งฝ่ายของโลกุตตระ และจักเข้าไปในฝั่งโลกุตตระ, จึงจักเข้าไปในฝั่งฝ่ายของวิสังขารด้วย : ก็เป็นไปเพื่อวิสังขาร แม้จะยังไม่ใช้วิสังขารเด็ดขาด

ก็คือความหมุนเวียนว่อน ของสังขารธรรมในฝ่ายนี้, ตลอดจนถึงความเป็นไปอย่างใด ๆ ที่มนุษย์พอใจกันนัก ก็คือความหมุนเวียนว่อน ของสังขารธรรมฝ่ายนี้ ซึ่งที่แท้แล้ว ก็เป็นความทุกข์เหมือนกัน แต่ว่าเป็นความทุกข์ชนิดที่เอาน้ำตาลเคลือบเอาไว้.

ครั้นมองเห็นความไม่หมุนเวียนว่อน แต่เป็นความสงบหยุดได้ พักได้ นั่งได้ บริสุทธิ์ สว่างแจ่มใส เชือกเย็น เช่นนี้แล้ว เรียกว่ามองเห็นธรรมะ พร้อมทั้งเห็นวิธีปฏิบัติ อันเนื่องกันอยู่ อันเป็นการตัด การขูดความเศร้าหมอง สิ่งห่อหุ้มให้หมดไป จนเข้าถึงภาวะแห่งความเป็นอย่างนั้น ด้วยตนเองแล้ว อย่างนี้เรียกว่า เห็นธรรมะ ที่มีอยู่ในพระหฤทัยของพระพุทธเจ้า ที่ทำคนให้เป็นพระพุทธเจ้ามาแล้วแต่กาลก่อน ๆ (แต่พุทธกาลนี้), ที่ทำพระสิทธัตถะให้เป็นพระพุทธเจ้า (ในพุทธกาลนี้). ได้เห็นภาวะของความบริสุทธิ์ ความสว่าง ความสงบเย็น ความไม่มีอะไรปรุงแต่ง เป็นต้น มีอยู่ในพระหฤทัยของพระพุทธเจ้า โดยพร้อมมูล. เห็นธรรมะชนิดนี้ อย่างนี้ จึงชื่อว่าเห็นองค์ตถาคตโดยชัดเจน และเข้าถึงองค์ตถาคตเสียทีเดียว.

ถ้าเราไม่ได้เห็นธรรมะอย่างนี้ เห็นเพียงพระพุทธรูป^๑ หรือเพียงเปลือกของพระพุทธเจ้า ที่เคลื่อนไหว

๑. หมายความว่า “ภาพพระพุทธรูป” ที่ผืนเขาเอง ในขณะที่จิตเป็นกึ่งสำนึก (subconscious) ตามวิธีที่เขาเรียกกันว่า “เข้าสมาธิ” นั้น ๆ ค่ะ.

ไปมาอยู่บนแผ่นดินอินเดียเมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว ก็มาบัง
 ใจ ว่าฉันถึงพระพุทธเจ้าเสียแล้ว ไม่ถึงความขวนขวาย
 อย่างใดหมด มีแต่ฉันเฝ้าว่า ยิ่งนานวันเข้า ยิ่งแก่เฒ่าเข้า
 กยิ่งมากไปด้วยบุญ แล้วก็ถึงขนาดที่จะไม่เชื่อฟังใครเอาเสีย
 ที่เดียว รังแต่จะยกตนเหนือท่านบ่มท่าน. เพราะเหตุนี้จึง
 เรียกว่า พระพุทธเจ้าของท่านผู้นั้นเอง ที่ออกมาขวางทาง
 เป็นภูเขาแห่งวิฤพุทธธรรมของตัวเสียเช่นนี้แล้วจะไปโทษ
 ใคร.

ในส่วนพระสงฆ์ ก็เป็นอย่างเดียวกัน ทำนองเดียวกัน.
 พระสงฆ์นั้น โดยเปลือกชั้นนอกเช่นจิวร หรือที่เรียกกันว่า
 “ชายผ้าเหลือง” ก็ดี หรือจารีตเช่นการปลงผม อดข้าวเย็นเป็นต้นก็ดี
 มันจะเป็นพระสงฆ์ไปไม่ได้.

ถ้าผ้าเหลืองเป็นพระสงฆ์ ไปเอาที่ร้านแจกร้านเงินก็ถมไป.
 ถ้าจารีตต่างๆ เช่นการปลงผมเป็นพระสงฆ์อย่างนี้แล้วคนที่โกนหัว
 ทุกคน ก็เป็นพระสงฆ์ไปหมด. แม้แต่เนื้อแต่ตัวของพระสงฆ์ ก็เป็น
 เพียงเปลือกที่เป็นเนื้อเป็นหนัง เหมือนกับของคนธรรมดาทั้งหลาย.
 แต่ความเป็นพระสงฆ์นั้น ก็คือธรรมนั่นเอง อย่างเดียวกันกับที่มี
 ในพระพุทธเจ้า แล้วว่ามีในพระสงฆ์. พระธรรมที่มีในพระสงฆ์
 ทำบุคคลนั้นให้ได้ว่าพระสงฆ์ ทำนาย ก. นาย ข. นาย ค. นาย ง.
 ให้ได้ว่าพระสงฆ์.

การเห็นพระสงฆ์ ก็คือการเห็นธรรมะ ชนิดเดียวกับที่มี
ในพระพุทธเจ้าแล้วมามีในพระสงฆ์ ไม่ใช่เห็นชายผ้าเหลือง. มายึด
ติดกันอยู่ที่ชายผ้าเหลืองมากเกินไป จนได้ลูกโป่ง. คิดว่าได้สร้าง
ผ้าเหลืองมาก ๆ แล้วก็เต็มไปด้วยหนทางที่จะไปสู่พระนิพพานอย่างนี้
เป็นต้น แท้ที่จริงเป็นลูกโป่งที่จะกลบตัวเองมากกว่า, เพราะความ
โป่งใจของตัว ทำให้จมอยู่ที่นั่นต่างหาก. จึงควรเข้าใจถึงพระสงฆ์
ให้ถูกต้องว่า องค์ธรรมะที่ทำคนให้มีจิตใจผุดจากเมื่อเป็นฆราวาส
ธรรมคา มาเป็นพระสงฆ์ อย่างนั้นนั่นแหละคือพระสงฆ์.

สรุปความได้ง่าย ๆ ว่า ในองค์พระพุทธเจ้านั้น พอเอา
ธรรมะ คือ “ความได้เข้าถึงฝ่ายโน้น” อย่างที่กล่าวมานี้ ออกเสีย ก็
เหลือแต่เปลือก เหมือนกับเปลือกของคนเราทั้งหลายทุกคน (คือเป็น
เพียงขันธ์ ธาตุ อายตนะ ไม่เที่ยง เน่าเปื่อย).

ในพระสงฆ์ทั้งหลายก็เหมือนกัน พอเอาธรรมะ คือความ
เป็นอย่างนี้ออกไปเสียแล้ว ก็เหลือแต่เปลือก ซึ่งเหมือนกันทุกคนอีก.
ธรรมะที่ริบเอามาเสียจากพระพุทธเจ้า ทั้งกลุ่ม หรือที่ริบเอามาเสียจาก
พระสงฆ์ ทั้งกลุ่ม ก็คือธรรมะอย่างเดียวกันกับที่เรียกว่า “พระธรรม”.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า พระพุทธ พระธรรม พระ-
สงฆ์ นั้น ที่แท้เป็นของอันเดียวกัน ไม่อาจจะแบ่งแยกกันได้.

แต่เราแบ่งแยกกันโดยอาการภายนอก คือว่า กิริยาของ
บุคคลที่มารู้ธรรมะนี้ด้วยตนเอง พิเศษจากคนอื่นอย่างหนึ่ง ตรงที่ว่า

“คล้า” เอาได้ด้วยตนเอง ชนิดที่เราพอใจจะถือว่า อาจารย์ของพระพุทธรูปเจ้านั้นชื่อ “นายคล้า”. คือคล้าไปตามอำนาจแห่งเหตุผล และการทดลองอย่างแจ่มแจ้ง. เราเป็นศิษย์ของพระพุทธรูปเจ้า ก็ควรจะมีความเชื่อถือว่า “นายคล้า” นั้นด้วยเหมือนกัน.

พระพุทธรูปเจ้าท่านทรงคล้าเอง เราคล้าตามที่พระพุทธรูปเจ้าท่านสอน. พระพุทธรูปเจ้าท่านทรงพบด้วยตนเอง จึงได้นำมาว่าพระพุทธรูปเจ้า (หมายถึงสัมมาสัมพุทธรูปเจ้า). พระสงฆ์นั้น ไม่อาจคล้าพบด้วยตนเอง แต่ต้องได้ยินได้ฟังมาเสียก่อน จึงประพฤติปฏิบัติ แล้วได้รับธรรมะนั้น เช่นเดียวกับที่พระพุทธรูปเจ้าท่านพบ. แตกต่างกันแต่อาการภายนอกอย่างนี้ จำแนกออกเป็นพระรัตนตรัยสามประการก็โดยสมมติเอาอาการนั้นๆ เท่านั้น.

การเห็น พระรัตนตรัยนั้น ขอให้เห็นพระพุทธรูปเจ้าโดยชัดเจนว่า : ธรรมะคือภาวะแห่งความบริสุทธิ์ ความสว่าง แจ่มใส ความสงบเย็น มีอยู่ในพระพุทธรูปเจ้านั้นๆ, และท่านทรงพบเอาเอง.

พระธรรมก็คือควา^{๘๔}วะอย่าง^{๘๕}นั้น ซึ่ง^{๘๖}มีอยู่ก่อนพระพุทธรูปเจ้าเกิด ก่อนพระสงฆ์เกิด หรือก่อนใครๆ เกิด คือเป็นภาวะเดิมแท้ ก่อนแต่^{๘๗}ที่สังขารทั้งหลาย จะปรุงแต่งกันบน^{๘๘}เป็นของมากมายเต็มโลกน^{๘๙} : - ภาวะเดิมแท้ ก่อนแต่^{๙๐}ที่สังขารทั้งหลาย จะปรุงแต่งกันบน^{๙๑}เป็นของมากมาย เต็มโลกน^{๙๒}

- ภาวะเดิมแท้ ก่อนแต่ต่งขารทงหลาย จะปรุ่งแต่งกันบน
 เป็นของมากมายเต็มโลกน, (หรือถ้าให้ชัดเจน ก็คือ ก่อนแต่
 จะเป็นวิฤทธิสงสารขนา). ภาวะอันนั้น เรียกว่าธรรมะ หรือ
 พุทธิธรรม คือความบริสุทธิ์ จากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย จากความ
 เสรำหมอง จากการผูกมัด จากความเป็นอะไรทุกอย่าง ที่เป็น
 โลกน, คือตัวธรรมะที่เป็นอยู่ก่อน คือ เป็นภาวะเดิมแท้จริงๆ,
 (ขอให้เราสงใจของเรา ขำมภูเขาออกมาให้ถึงนี้บ่อยๆ).

พระสงฆ์นั้นเล่า ก็คือบุคคลที่มีปัญญาเห็นภาวะอันนั้น
 ภายในตน ที่ตนได้รับได้เสวยอยู่ เรียกว่าเป็นพระสงฆ์ ต่างกัน
 อย่างนี้.

ใครก็ตาม ที่เข้าถึง “แก่น” ของพระพุทธิ ธรรม
 พระสงฆ์ โดยชัดเจน โดยประจักษ์เช่นนี้, คนนั้นจะไม่เชื่อ
 หรือมีความเชื่อนิคตั้งอันแน่นกลอนแคลนอย่างไรได้; เว้นไว้
 แต่จะไม่เห็นโดยแท้จริง ว่าภาวนั้นประเสริฐ แสนที่จะประเสริฐ
 อย่างนั้น เท่านั้น, เป็นการเห็นอย่างลมๆ แล้งๆ อย่างที่ว่าพระพุทธิรูป
 เป็นพระพุทธิเจ้า ตัวคนเป็นพระพุทธิเจ้า, หรือตู้ไปลานเป็นพระ-
 ธรรม, หรือผ้าเหลืองเป็นพระสงฆ์ หรือคนที่โกนหัวเป็นพระสงฆ์
 อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งยังผลก่อให้เกิดอุตสาหกรรมการหล่อพระพุทธิรูป,
 อุตสาหกรรมการทำไปลาน, ฯลฯ ทำจิ๋วว ขึ้นเต็มบ้านเต็มเมือง กระทั่ง
 พระพุทธิรูปจำนวนมาก ใส่ถาดแบวางขายอยู่ข้างทางเท้า เช่นแถว
 สะพานหัน ในกรุงเทพฯ เป็นต้น ฯลฯ เท่านั้นเอง.

ถ้าเมื่อใด มองเห็นภาวะที่ตรงกันข้ามจากโลกนี้
ที่ตรงกันข้ามจากความทุกข์, ที่ตรงกันข้ามจากการปรุงแต่งไหลเวียน
ไปในวัฏฏสงสาร เห็นประจักษ์ชัดเจนแล้ว, เมื่อนั้นชื่อว่าเห็นธรรมะ
แล้วก็ไม่เป็นผู้อ่อนแอจนคลอนแคลน ในพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์.

เป็นอันว่า ได้องค์ ๓ องค์ข้างต้นมาโดยบริบูรณ์ ยังเหลือ
อยู่แต่องค์ที่สี่ คืออริยกันตศีล หรือความมีศีลชนิดที่ประเสริฐ ไม่ต่าง
ไม่พร้อย เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า นั้น.

ท่านลองคิดดูที่เถิดหรือ ว่าคนมีจิตใจมองเห็นพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ โดยประจักษ์ชัดเจน คือเห็น “ธรรมะ” โดย
ลักษณะอย่างที่ว่ามาแล้วนั้นจะไปล่วงศีลอย่างไรได้. ศีลของบุคคล
นั้น จะไม่สะอาดบริสุทธิ์เด็ดขาดอย่างไรได้. เพราะว่าเขาได้เข้าถึง
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ถึงขนาดนั้นแล้วศีลของเขาจึงบริสุทธิ์
ชนิดที่พระอริยเจ้าท่านมองแล้วพอใจ เรียกว่า อริยกันตศีล ได้.

กล่าวทำให้พวกนักปราชญ์ที่มีหูตาฉลาด ไปค้นดูที่ตัวเขา
ก็มองไม่เห็นความเศร้าหมอง หรือโทษที่ผิดศีล, แม้ถ้าเทวดามีตา
เป็นทิพย์ มีหูเป็นทิพย์ มีอะไรๆ เป็นทิพย์; ต่อให้พวกเทวดา
เหล่านั้นมาค้น ก็ไม่สามารถจะค้นพบความเศร้าหมองที่ศีลของเขาได้.
เขามีศีลชนิดนี้ เพราะว่าใจของเขาเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
จ้อยู่แก่อย่างนั้น จึงได้มีศีลชนิดนี้, นับเป็นองค์ที่สี่ และเรียกบุคคล
นั้นว่า เป็นพระโสดาบัน.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกบุคคลชนิดนี้ว่าเป็น พระโศคา-
บัน คือผู้ที่ไม่อ่อนแอจนแคลนในพระพุทธ พระธรรม พระ-
สงฆ์ และมีอริยกัณฑ์สี่ นับเป็นองค์ที่สี่.

(ข้อความต่อไปนี้ เป็นการเปรียบเทียบการเป็นพระโศคาบัน
ตามหลักแห่งการละสัญญาขั้นสาม และการเดินตามอริยมรรคมีองค์
แปด ซึ่งยังจะชี้ให้เห็นว่า ยังเป็นการทำตนให้ห่างจากลูกโป่งยิ่งขึ้นไปอีก
และจะยังไม่ดึงเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มาทำลูกโป่ง หรือ
หลงเอามาสร้างภูเขาเสียเอง ตามที่เป็นอยู่อย่างไร ยิ่งขึ้นไปอีก.)

ถ้ายังสงสัย จะเปรียบเทียบกันโดยมาตรฐานอย่างอื่น เช่น
มาตรฐานที่ว่า พระโศคาบัน ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจจา สัมพัท-
ปราคมาสได้. ก็คนที่เข้าถึงพร้อมด้วยองค์ ๔ อย่างที่ว่ามานี้ จะละ
ได้หรือไม่, ก็จะได้เห็นได้โดยไม่ต้องมีใครบอก ว่าคนที่มองเห็นภาวะ
แห่งธรรมอันตรงกันข้ามจากโลกนี้หรือความทุกข์ โดยหลักแห่งเหตุผล
ว่ามีอยู่อย่างนี้ๆ แล้วจะไปถือว่า ร่างกายนี้ของตนอย่างไรได้, ย่อม
หมดไปในตัวมันเอง (เพราะมองเห็น “ฝ่ายโน้น” ซึ่งตรงกันข้ามกับ
ร่างกายอันเป็นของหลอกอยู่ไรๆ). สักกายทิฏฐิ ที่ถือว่า กายนี้เป็น
ของตน จึงหมดไปจากจิตใจของบุคคลเช่นนั้น.

และ วิจิกิจจา คือความลังเลว่า พระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ ดีแน่หรือไม่, หรือลังเลในข้อปฏิบัติว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี้
จะเป็นอภัยยธรรม นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริงหรือไม่, หรือลังเลใน
ตัวเองว่าตนกำลังกระทำถูกต้องกระทำผิด เป็นประการใดหรือไม่ อย่างนี้

มีไม่ได้. ความล่งเลซึ่งเป็นวิจิกจนาอย่างนี้ มีไม่ได้สำหรับบุคคลที่เข้าถึงองค์พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างแท้จริง ตามนัยที่กล่าวมาแล้ว, เพราะฉะนั้น วิจิกจนาจนั้ ก็ต้องสิ้นไป.

ส่วน สัตถัพตปรมาส คือความยึดถือปัจจัยในภายนอก เพราะไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล เช่นรักษาศีลก็ว่าเพื่อความเป็นผู้วิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ แทนที่จะเห็นว่ารักษาศีลเพื่อขุดเกลากิเลส, จะประพฤติวัตรอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามหลักที่วางไว้เป็นตั้พระศาสนา ก็ถือว่าเพื่อความวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นมนุษย์ที่เหนือมนุษย์ ธรรมดาอย่างนั้นอย่างนี้ แทนที่จะเป็นไปเพื่อขุดเกลากิเลส และบรรลุพระนิพพาน, หรือถือเหตุปัจจัยภายนอกว่า มีอำนาจนั้นนั้นบันดาลให้เป็นไป ไม่ใช่ถือกรรมเป็นต้น.

การเชื่อโดยปราศจากเหตุผล และถือปัจจัยภายนอกเป็นส่วนสำคัญอย่างนี้ มันย่อมมีไม่ได้ แก่บุคคลที่มีจิตใจสูงขนาดที่มองเห็นว่า “พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริง” นั้นคืออะไร. เพราะเหตุในข้อที่ว่าเห็นธรรมะ หรือพระธรรมนั้นแหละ มันทำให้เห็นชัดความเป็นไปตามกฎแห่งเหตุผลในภายใน ว่าความทุกข์ เป็นอย่างนี้, ความดับสนิทของความทุกข์อย่างตรงกันข้ามนั้น มันเป็นอย่างนี้ ๆ ตามหลักแห่งเหตุผล ซึ่งเป็นอย่างอื่นไม่ได้.

เมื่อเห็นชัดด้วยตนเองแล้ว ทำไม่จะเป็นผู้ถือปัจจัยภายนอกอยู่อีกเล่า หรือจะเข้าใจเหตุ คือข้อปฏิบัติเพื่อขุดเกลากิเลสความทุกข์ให้หมดไปนั้น ไม่ได้เล่า. ข้อนี้จึงเป็นการตัดสัตถัพตปรมาส คือ

การเข้าใจผิดชนิดที่ไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล และถือปัจจัยภายนอกนั้นได้สิ้นเชิง. จึงว่าเป็นพระโสดาบัน.

หรือถ้าจะเปรียบเทียบโดย มาตรฐานอีกอันหนึ่ง คือ อริยมรรคมีองค์แปด ก็ได้. เมื่อถามว่า อะไรเป็นโสดา? (โสดา แปลว่ากระแสหรือเกลียว เช่นเกลียวน้ำ เป็นต้น) พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกองค์ใดก็ตาม ท่านว่า อริยมรรคมีองค์แปดนั้นแหละ เป็นตัวโสดา หรือโสดะ ซึ่งแปลว่ากระแส. บุคคลใดเล่า ที่เรียกว่าโสดาบัน คือผู้ถึงกระแส?

ก็ตอบว่า บุคคลผู้กำลังดำเนินไปตามแนว แห่งอริยมรรคมีองค์แปด อย่างถูกต้อง นั้นเองเรียกว่าโสดาบัน คือผู้ถึงกระแส.^๑ คำว่ากระแส ในที่นี้หมายถึงแนวอันหนึ่งซึ่งพุ่งตรงดิ่งไปยังพระนิพพาน อย่างที่พระองค์ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์แปดนี้ มีความลาดเอียงเทไปยังพระนิพพาน.

---

๑. กระแสในที่นี้ หมายถึงแต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ไปจนถึงพระอรหันต์ หรือนิพพาน. พระอรหันต์ชื่อว่าถึงที่สุดปลายของกระแส คือ ถึงพระนิพพานแล้ว. นอกนั้น ยังกำลังเดินอยู่ในระยะไครยะหนึ่ง. ส่วนปุถุชนนั้น ยังไม่ถึงกระแส ยังกำลังปฏิบัติ, เพื่อเร่งตัวให้ตกลงไปในกระแส, ยังไม่ได้ชื่อว่า “กำลังดำเนินไปในกระแส”, จนกว่าจะถึงกระแส ก็เป็นพระโสดาบันเสียก่อน.

ที่ว่าอริยมรรคมีองค์แปด ชื่อว่ากระแส มีที่มาในเวฬุทวารวดี โสดาปัตติสังยุตต์ ไท. ถ. ๑๔ น. ๔๓๔ บ. ๑๔๓๐. อยู่ในรูปพระพุทธภาษิต.

สัตว์ผู้เดินไปตามแวนนี้ จึงไปอื่นไม่ได้ นอกจากจะไปนิพพาน, เช่นเดียวกับว่า ความลาดเอียงที่มีไปทางมหาสมุทร เพราะฉะนั้น น้ำฝนทุกหยดที่ตกลงมาในแม่น้ำ มันจึงไหลไปมหาสมุทร ไม่ไปอื่น.

อริยมรรคมีองค์แปด หรือเกลียวทางที่ไปสู่พระนิพพาน ก็ลาดเอียงเทไปทางพระนิพพาน เพราะฉะนั้น สัตว์ผู้เดินตามทางนี้ จึงไหลเลื่อนไปเอง โดยไม่ยาก, ขอแต่ว่า ให้เข็นตัวเอง เข็นตัวเองขึ้นมา โดยหลักของการชูดเกลา การตัดด้วยมีดคือกุศล อย่าเอาลูกโป่งเข้ามา. ใช้มีดคือกุศล แทนที่จะใช้ลูกโป่งหรือบุญเป็นเครื่องมือ สำหรับที่จะตัดฟัน สิ่งกีดขวางรกรุงรัง (เป็นภูเขา).

ในขั้นต้น แม้จะยากสักหน่อย ก็จงพยายามเข็นตัวเองขึ้นมา จนถึงจุดสูงสุดสุดยอด ของความเป็นบุญชน หลังจากนั้นก็จะไหลเลื่อนไปโดยง่าย ตามกระแสแห่งอริยมรรคมีองค์แปดนั้น.

เหมือนคนขี่รถ ถีบขึ้นมาด้วยกำลังแข็ง เหนือไหล่ไคลย้อย จนถึงจุดสูงสุดของสะพานโค้ง เหลืออยู่แต่จะคล้อยลงไปฝ่ายโน้น มันก็ไหลเลื่อนไปเองได้โดยง่าย. เพราะฉะนั้น คงพยายามแต่เพียงในขั้นต้น เพื่อจะชูดเกลาความหนาของใฝ่ฝ้าในดวงตา หรือความหนาของกิเลส ออกไปด้วยการประพฤติ ตามแนวแห่งศีล สมာธิ บัญญา หรืออริยมรรคมีองค์แปดนั้นเหมือนกัน แต่ว่าเป็นขั้นต่ำ หรือขั้นเริ่มลงมือ.

ในขั้นต้น ๆ ค่อย ๆ เจริญตัวเองขึ้นมาเรื่อย ๆ จนถึงจุดสูงสุดของความเป็นบุญชนแล้ว ก็จะไม่ไหลเลื่อนเข้าไปในโลกแห่งพระอริยเจ้า อย่างน้อยก็เป็นพระโสดาบัน โดยแน่แท้.

โดยนัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็คือว่า เข้าใจ มองเห็น เชื่อ ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยอาการที่กล่าวมาแล้วนั้น ให้ชัดเจนจริงๆ (ขออย่าว่าไม่ใช่ชนิดที่เป็นภุเขาทิมาลัยของท่านเอง) ขอมเหนื่อย ขอมเสียเวลาที่จะทำความเข้าใจใน “ธรรมะ” คือภาวะอันตรงกันข้ามจากโลกนี้ จนเห็น “ธรรมะ” ว่าเป็นของมีอยู่เดิม, เดิมแต่อย่างไร; ไม่ใช่ของที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ เหมือนสังขารทั้งหลาย อย่างไม่รู้, และเห็นว่ามิอยู่ในพระหฤทัยของพระพุทธเจ้าอย่างไร และเห็นว่ามิอยู่ในใจของพระสงฆ์ทั้งหลาย อย่างไม่รู้ จนกระทั่งเห็นเด็ดขาดลงไป, อย่างนั้นนั่นแหละคือจุดอันเป็นเครื่องกำหนดลงไปว่า เขาได้เจริญตัว เจริญตัวขึ้นมา จนถึงจุดสูงสุดของสะพานแล้ว ยังเหลืออยู่แต่จะปล่อยให้ไหลเลื่อนลงไป ตามแนวของอริยมรรค ในขั้นเป็นพระอริยเจ้า จากพระโสดาบันเรื่อยไป จนถึงพระอรหันต์.

พระพุทธเจ้าทรงเป็นนายประกันเอง ทรงรับรองเอง ว่าพระโสดาบันนั้น มีความเที่ยงแท้ต่อนิพพาน เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา มีประตูบานอันปิดไว้ทางเบื้องหลังแล้ว, อย่างนี้ก็เป็นอย่างนั้นว่า เรามีหน้าที่ เพียงแต่จะเจริญ ๆ ขึ้นมา จนถึงจุดสูงสุดเพียงแค่ว่าพระโสดาบันเท่านั้น ต่อจากนั้น ไหลไปเองอย่างสบาย, โดยไม่พยายาม มันก็ไม่ไปทางอื่น ย่อมไปถึงที่สุดจนได้.

ที่ต้องพยายามหน่อย ก็ตรงเบื้องต้นที่จะเข็นขึ้นไปสู่จุดยอดแห่งสะพาน คือขึ้นไปให้ถึงความเป็นปुरुชนที่ดีที่สุดเท่านั้น พยายามที่จะศึกษา พยายามที่จะทำพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ (ที่แท้จริง) ให้ปรากฏแก่ใจของตัวเอง, อ้อ! ให้บุญ คือ ลูกโป่งทั้งหลายเหล่านั้น มาเป็นเครื่องลุ่มทับพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่จะปรากฏในใจคนจนมิดไป เพราะคนไปเที่ยวคว้า เทียวจับ เอาลูกโป่ง นั้น นี้ มาเป็น พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเอง จึงไม่มีโอกาสที่จะพบพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์. จึงควรที่จะพยายาม ไม่เห็นแก่เหน้อยยาก และมีความกล้าหาญ พอที่จะทุบลูกโป่งทั้งหลายเสีย ให้แตกกระจาย กระจาย^๑ ให้เข้าถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ อันแท้จริง อย่างถูกต้องแล้ว ความเป็นพุทธบริษัท ก็จะมีความหมาย.

(ต่อไปนี้เป็นกรขยายความให้เห็นว่า เป็นความจำเป็นอย่าง ยิงชนิด “เป็นภาวะอันสุดแสนจะทนทานได้” ในการที่จะแบกลูกโป่ง เทียววนเวียนติดอยู่ในวงล้อมของภูเขา. จึงกล้าเป็นพุทธบริษัทที่ถูก

---

๑. การกล้าทุบลูกโป่งนี้ มีความหมายสั้น ๆ ว่า กล้าตัดใจเขมือบตัวเองจากชั้นที่ค้องการความสุขอย่างวัตถุเช่นสวรรค์เป็นต้นเสียให้เด็ดขาด โดยมุ่งเลื่อนขึ้นไปหาชั้นที่ไม่เป็นไปเพื่อเวียนมาสู่ความเป็นอย่างนี้ ในวิภูฏสงสารอิกต่อไป.

ต้อง ด้วยการกล้ำทุบลูกโป่ง หรือการพังทลาย ภูเขาแห่งความยึดถือ
ของตน.)

ความเป็นพุทธบริษัท นั้น แปลตามตัวหนังสือว่า หนึ่ง
ล้อมรอบ ๆ พระพุทธเจ้า. ความเป็นพุทธมามกาะนั้น แปลตาม
ตัวหนังสือว่า ผู้กล่าวร้องตะโกนว่าพระพุทธเจ้า เป็นของฉัน.
ความเป็นอุบาสกอุบาสิกา นั้น แปลตามตัวหนังสือว่า เป็นผู้เข้าไป
นั่งใกล้พระพุทธเจ้า.

นี่, ท่านลองนึกดูที่เถิดว่า ผู้ที่สุมแน่นไปด้วยพวงของลูก
โป่งนั้น จะไปในังแวดล้อมพระพุทธเจ้าได้อย่างไร? มีความยุติธรรม
ที่ไหน ที่จะร้องตะโกนว่า พระพุทธเจ้าเป็นของฉัน ในเมื่อแบกเอาไว้
ซึ่งพวงลูกโป่งมิได้เห็นตัว? และว่า จะมีความเป็นอุบาสกอุบาสิกา
นั่งชิดพระพุทธเจ้าได้อย่างไร เพราะตนไม่รู้ว่า พระพุทธเจ้าที่แท้นั้น
คืออะไร อยู่ที่ไหน, ไปจับฉวยเอาลูกโป่งมาเป็นพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ อยู่เนื่องนิจ. เพราะฉะนั้น จึงเป็นการจำเป็น ที่จะต้อง
พยายาม แม้จะเจ็บปวดในใจ ที่จะต้องเสียสละขูดเกลา ในเรื่องนี้อยู่
บ้างก็ต้องทนเอา ด้วยการทุบลูกโป่งนั้นเสียให้แตก (คือด้วยการตัด
อวลัยเยื่อใยในลูกโป่ง หรืออานิสงส์ของลูกโป่ง อย่างเด็ดขาด).

การได้มาซึ่งลูกโป่งนั้น ก็เพียงแต่เป็นเครื่องอึดใจ อย่ำ
ให้มากไปกว่านั้น. ถึงขั้นที่ต้องการจะไปแล้ว ก็ไม่ใช่จะอยู่จะ
จมกับกองลูกโป่งแล้ว ก็ต้องทุบมันเสีย, (เท่าที่มันกัดเคาะกะขวาง
ทางเป็นภูเขาอยู่ที่ละชั้น ๆ ตามลำดับ).

เพราะว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เป็นเพียงเครื่องมือ เครื่อง
 ข้ำม. แม้ที่สุดแต่ตัวข้อปฏิบัติ ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญาเอง ที่ถูก
 ต้องแท้จริง พระองค์ก็ทรงให้ถือแต่เพียงว่า มันเป็นเพียงเรือ
 เพียงแพ ถึงฝั่งถึงตลิ่งแล้วชนบกละก็ อย่ามัวห่วงเรือห่วงแพอยู่
 เลย จะจมอยู่ในน้ำ หรือจะต้องแบกเอาเรือเอาแพ ขึ้นบ่าไป
 ด้วยนั้น มันทำไม่ได้. เห็นข้อปฏิบัติ ก็คือศีล สมาธิ ปัญญา เป็น
 เพียงเรือเพียงแพอย่างนั้นแล้ว ก็เป็นไปได้.

สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับบุญ ก็เหมือนกัน ถ้ารู้สึกแต่ว่า
 เป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เพียงเพื่อ
 เป็นอยู่สำหรับศึกษา ให้เข้าถึงความหลุดพ้นอันนี้ เท่านั้นแล้ว ลูกโป่ง
 เหล่านั้นคงจะไม่ทำอะไรท่านมากนัก. แต่ถ้ายึดถือเป็นสรวง ก็อาจ
 ท่วมทับตัว แล้วเลยไปถึงท่วมทับพระศาสนา ทำพระศาสนาให้จม
 อยู่กับกองลูกโป่ง จนไม่มีบุคคลใดเข้าถึงอริยมรรคอริยผล มี
 พระโสดาบันเป็นต้น แล้ววิอ่านเที่ยวโทษคนนั้นคนนี้ โทษคณะ-
 สงฆ์ โทษรัฐบาล, ซึ่งที่แท้ เป็นความผิดของตัวเอง แล้วหลง
 ชกให้ผู้อื่น ข่อมไม่เป็นการขุดิธรรมอย่างยิ่ง!

เท่าที่กล่าวมานี้ ก็พอเป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า “ภาวะอัน
 ตรงกันข้าม” ที่เราสมมติเรียกชื่อว่า วิสุทธิ วิมุตติ นิโรธ นิพพาน
 วิสังขาร อสังขตะ หรืออื่นๆอีกหลายชื่อนั้น ที่แท้ก็คือตัว “ธรรมะ,”
 เป็นตัวธรรมะชนิดที่ต้องการจะให้รู้ ให้เห็น ให้เข้าใจ
 ธรรมะนั้นเอง.

เราจะมองเห็นได้ในชั้นแรก ด้วยการเปรียบเทียบโดยใช้
 ปัญญาที่แจ่มใสแล้ว ไม่ใช่ “ปัญญาที่ถูกจำกัดอยู่ในวงล้อม ของ
 ภูเขาแห่งความมืดมิด” แต่เป็นปัญญาที่แจ่มใสเป็นปัญญาจริงๆ,
 แล้วเปรียบเทียบความตรงกันข้ามโดยทุกวิถีทาง เช่น เปรียบเทียบ
 หน้าที่สุดของโลก ด้วยหลักความตรงกันข้ามกับโลก เพราะฉะนั้น
 จึงต้องดูโลกให้ดี ๆ ให้เข้าใจโลกจริงๆ. เปรียบเทียบที่ สุดของ
 ความทุกข์ หรือความไม่มีทุกข์ โดยดูออกไปจากความทุกข์ที่เรา
 เห็นได้ง่าย ๆ.

เปรียบเทียบวิสังขาร โดยนัยตรงกันข้ามจากสังขาร
 คือสิ่งที่ปรุงแต่งหมุนเวียนทั้งหลาย โดยเทียบกายและใจของตัว
 เป็นมาตรฐานว่า กายทั้งหลายนั้นเป็นสังขาร คือถูกปรุงแต่งขึ้น
 มาให้วนเวียนเรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างไร และว่า ใจ พร้อมทั้ง
 ความรู้สึกนึกคิดของใจนี้ ก็เป็นสังขาร คือถูกปรุงแต่งขึ้นมาให้
 หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด อย่างเดียวกัน. และ
 การหมุนเวียนนี้ ก็คือตัวการเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นเอง. การเกิด
 แก่ เจ็บ ตายนี้ ก็คือ ตัวความทุกข์อยู่ในตัวมันเองแล้ว. การ
 หมุนเวียนอยู่ภายในวัฏฏสงสารอย่างนี้ ก็เป็นของแน่นอน ที่จะ
 ต้องกระทบกับคลื่นลม มีความบอบช้ำเป็นธรรมดา.

เปรียบเทียบความหลุดพ้น โดยนัยอันตรงกันข้ามจาก
 การถูกกระทบกระทั่งอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส ใจที่อดัดไปด้วย
 ภาวะอันสั่นกล้วอันตราย.

เปรียบเทียบความสันตัมหาโดยนัยตรงกันข้ามกับตัณหาอันประกอบด้วยโทษ ก็ว่าตัณหาร้อยมุกของเราแล้ว จงไปเพื่ออารมณ์นั้นๆ ไม่มีที่สิ้นสุดในโลกนี้ แล้วไม่พอใจ ยังต้องการชนิดอื่นในโลกอื่น ยังต้องการสวรรค์ในเทวโลก ต้องการพรหมโลก วนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด.

มันเป็นของแน่นอนที่ว่า สิ่งเหล่านี้ละได้ยาก ขูดได้ยาก ตัดทอนได้ยาก, จึงต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่ง โดยมอบตัวเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วทำตนเองให้สว่างด้วยปัญญา หยั่งเห็นภาวะเดิมแท้ หรือภาวะอันตรงกันข้ามจากกิเลสด้วยประการทั้งปวง ซึ่งเรียกว่าโลกุตตระนั้น ให้แจ่มชัดโดยทุกๆ ประการเถิด. การช่วยกันโดยทางอื่นให้มากกว่านี้ ย่อมทำไม่ได้เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า “ตถาคตเป็นแต่ผู้ชี้ทางเท่านั้น,”^๑ เขาจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ย่อมเป็นหน้าที่ของเขา.

ส่วนมากมองไม่เห็น และไม่เชื่อ. แต่ผู้ที่เข้าถึงขั้นสูงสุดของโลกิยะแล้ว ก็ย่อมหมดหนทางไป ไม่มีทางไหนที่จะให้ไปได้อีก แม้ยังอยากไป นอกจากทางนี้ทางเดียวเท่านั้น คือทางเอกตรงแนวไป ยังความหลุดพ้น ซึ่งเรียกว่าอริยมรรคมีองค์แปดประการ อันจะผ่านขั้นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ถึงพระอรหันต์ในที่สุด.

๑. กุเมหิ กิจฺจึ อากปฺปิ อุกฺขาคาโร ทถาคตา. ไทร. ล. ๒๕ น. ๕๑.

เพราะเหตุนี้ จึงสรุปความแห่งธรรมกาลาในวันนี้ได้ว่า พุทธธรรมหรือภาวะอันตรงกันข้ามจากโลกิยะ ซึ่งเราเรียกว่า วิสังขารหรือสังขตะ หรือภาวะเดิมแท้ ก่อนแต่จะมีสังขารนั้น เราจะต้องพยายามฝึกฝน เพื่อให้หยั่งทราบเอาด้วยปัญญา สร้างการปฏิบัติโดยหลักที่อาศัยมีด อย่าอาศัยลูกโป่ง.

ผู้ที่เคยมีแต่ลูกโป่ง ก็จงพยายามที่จะเปลี่ยนให้เป็นมีด. ครั้นได้ทำให้การรักษาศีล เจริญสมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นลูกโป่งในขั้นต้น ให้กลายมาเป็นมีดได้แล้ว ภูเขาต่างๆ ก็จะพังทลายลงไป. ความเป็นปัจเจกตั้ง คือการหยั่งถึงภาวะอันตรงกันข้ามนั้น ด้วยตนเอง ก็จะมีมาเอง โดยไม่ต้องเชื่อตามคนอื่น.

ทำตนให้เข้าถึง “สิ่งที่มีอยู่ได้ โดยปราศจากเหตุ” นั้น ได้โดยใจของตนเอง เป็นของถูกแท้ ไม่มีทางที่จะผิด หรือไม่มีทางที่จะเขลาจนงายแต่อย่างใด.

ขอท่านผู้ฟังทั้งหลาย จงเข้าใจในข้อต่างๆ ที่ได้กล่าวมานี้ โดยนัยอันสัมพันธ์กัน กับธรรมกาลาต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ณ ที่นี้นับตั้งแต่เรื่องวิถิปุทธธรรม เมื่อหลายปีมาแล้วเป็นต้นมา ซึ่งจะหาอ่านได้โดยทั่วไปในบัดนี้ (มีผู้พิมพ์ขึ้นแจกกว่าสิบครั้ง).

ข้อความบางประการ ซึ่งจะเป็นทางให้เข้าใจข้อความในวันดี ก็มี
 อยู่ในนั้น. เพราะฉะนั้น ขอวิงวอนท่านที่มีหนังสือเล่มนั้นอยู่
 จงอ่านดูเรื่อย ๆ จนกระทั่งเข้าใจได้โดยประจักษ์ชัดเจน ว่าพุทธธรรม
 หรือภาวะเดิมแท้ หรือจิตเดิมแท้ หรือความบริสุทธิ์ หรืออะไรต่างๆ
 ซึ่งล้วนแต่ตรงกันข้ามกับฝ่ายโลกนี้นั้น ว่ามีอยู่อย่างนั้น เข้าถึงได้
 โดยเหตุอย่างนั้น จนหมดความสงสัย ในข้อที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้า
 ตามทัศนะ หรือตามความพอใจของท่านเองนั้นแหละ คือภูเขา
 อัมบันนิพพานของท่านเอง จงทุกๆ คนเถิด.

ขอเพื่อนสหธรรมิก และท่านสุภาพชนทั้งหลาย จงประสบ
 ความสำเร็จในเรื่องนี้ ด้วยอำนาจที่เราทุกคน มีความเข้าใจและพอใจ
 ในความหมายอันแท้จริงของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์ อย่างแน่วแน่ไม่คืนคลายนั้นแล.

ขอจงประสบแต่ความสุขสวัสดิ์!

เรื่อง

เรื่องผนวก

ของ

ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม

บันทึก

เกี่ยวกับ

ภูเขาพุทธธรรม

โดย ศ.ศ.

ข้าพเจ้าได้มีโอกาส เรียนถามข้อข้องใจหลายประการ เป็นเวลาหลายวัน เกี่ยวกับข้อความในปาฐกถาเรื่องภูเขาแห่งวิถิพุทธธรรม อันเป็นเรื่องที่พุทธบริษัทส่วนหนึ่ง กำลังสนใจกันอยู่อย่างครึกโครม. ในที่สุดข้าพเจ้ารู้สึกว่ ความรู้ที่ข้าพเจ้าได้รับมา และทำบันทึกไว้นี้ จักมีประโยชน์เป็นอันมากแก่บรรดาท่านที่สนใจ และทั้งหวังว่าคงมีไม่กี่คนที่มีโอกาสเรียนถามข้อข้องใจ และได้รับความรู้เพิ่มเติมเช่นนี้ โดยตรงจากท่านพุทธทาส ภิกขุ. ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงส่งบันทึกนี้ มาขอร้องท่านบรรณาธิการ ให้นำลงเพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจทั่วไป และเพื่อคู่กันกับปาฐกถาที่ได้นำลงไปแล้ว เพื่อความสะดวกของผู้ศึกษา และทั้งเป็นบันทึกที่อยู่ในรูปคำถามคำตอบตามเดิมทุกประการ. ข้าพเจ้าเรียนถามทีละเรื่องๆ ตามลำดับที่จะนี่ออกก่อนหลัง และได้คำตอบทีละเรื่องๆ ต่อไปดังนี้ :-

ถาม :— เนื่องจากปาฐกถาเรื่องภูเขาแห่งวิพุทธธรรมของใต้เท้า ทำให้มีคนพูดและเขียนคัดค้านว่าทำทายต่าง ๆ ใต้เท้าจะไม่เขียนโตตอบเสียเลยเถียว หรือ ทั้งได้ยินว่าใต้เท้าไม่อนุญาตให้เพื่อนหรือศิษย์คนใดเขียนโต้แทนด้วย.

ตอบ :— คุณมันไม่ใช่หน้าที่ และไม่มีควมจำเป็น. ไม่ใช่หน้าที่เพราะอาตมาเป็นเพียงผู้ที่อุทิศตนเป็นทาสของพระพุทธเจ้า มีอะไรก็พูดไปตามที่อาตมาสามารถทำให้คนสนใจ ในเรื่องของ “ฝังโน้น” อันเป็นศัพทศาสนาที่แท้จริง.

ว่าตามจริงแล้ว อาตมาไม่ได้พูดกับคนทั้งหมด แต่พูดกับคนที่สนใจ หรือพอใจจะศึกษาเรื่อง “ฝังโน้น” เท่านั้น. ผู้ฟังยอมรับกษัตริย์ และผลประโยชน์ของเขาเอง เขาจะคัดค้านหรือด่าว่าอย่างไรก็ได้. เขาพอใจอย่างไร ก็ทำอย่างนั้นก็แล้วกัน. อาตมาไม่พูดแต่เพียงบอกเพื่อให้เขาได้ยิน สิ่งที่เห็นว่าเขาควรจะได้ยิน ในเมื่อเขาขอให้พูด. ถ้าเขาไม่เห็นด้วย ก็ไม่มีหน้าที่ไปขมเขา. เขาแย้งหรือทำทาย ก็ไม่มีหน้าที่ไปสู้รบเขา.

และที่ว่าไม่จำเป็นจะต้องโต้คนค้านนั้น ถ้าคุณดูให้ดี ก็จะเห็นว่า ภูเขาหิมาลัยที่อาตมาต้องการให้พังทลายนั้น มันก็กำลังพังทลายตัวเอง โดยไม่รู้สีกตัวอยู่เรื่อยๆ แล้ว ไม่เห็นหรือ. มันคืออยู่แล้วจะต้องไปจัดการอะไรกันอีกเล่า ถ้าอาตมาหรือเพื่อน ๆ หรือแม้ผู้อ้างตนว่าเป็นศิษย์ จะไปทะเลาะกะใครเข้าแล้ว มันก็ไปเข้ากับภษิตโบราณของไทยเรา คุณก็พอจะรู้ตัวเองแล้ว. แต่ที่อาตมาพอใจนั้นก็คือ ภูเขา มันกำลังพังทลายตัวเองอยู่แล้วเรื่อยๆ.

ถาม :— มีคนเที่ยวพูดว่าไต่เท้า รั้งจางคอมมูนิสต์ แสดงปาฐกถา เรื่องภูเขาพุทธธรรมเพื่อให้คนเลิกถือศาสนา ในเรื่องนี้ได้ทำรู้สึกอย่างไร.

ตอบ :— ก็ขบใจที่เขาสมมติให้อาตมาเป็นคนกล้าหาญ ถึงกับไปแสดงปาฐกถาถลบทูลู่พระรัตนตรัยข้างพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ห่างไม่ถึง ๔-๕ เส้น. แต่คุณดูเอาด้วยตาคุณเองก็แล้วกัน ว่าการแสดงปาฐกถาชุด “พุทธธรรม” ตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้หลายปีแล้วนั้น เป็นอะไรกันแน่.

ถาม :— มีคนค้านว่าปาฐกถานั้น รุนแรงเกินไปถึงกับทำให้คนที่ทำบุญให้ทาน พากันถอยศรัทธา

ตอบ :— มันไม่เป็นการรุนแรง หรือให้เขาถอยศรัทธาอะไร เพียงแต่ต้องการให้เขาเปลี่ยนศรัทธาชนิดต้องการบุญอย่างลูกโป่ง มาต้องการบุญอย่างมีด หรือกุสลกันเสียบ้างเท่านั้นเอง. และอีกอย่างหนึ่ง ขอให้คุณดูให้ดี ถ้าเขาถอยศรัทธาจริง เขาคงไม่โกรธหรือด่าอาตมาเพื่อรักษาศรัทธาของเขาไว้ หรือพากันค้าน.

อาตมาถือว่าพุทธศาสนามีอยู่เป็นสองชั้น สำหรับคนสองพวก คือพวกที่เป็น “ลูกเบ็ดไก่อ่อน” ต้องอยู่ในคอกต่อไปก่อนพวกหนึ่ง, กับพวกที่ “ลวจะบินไป” เพราะปีกแข็งพอแล้ว นี้ก็อีกพวกหนึ่ง. ในประเทศไทย ยังถ้าหลังเขา ในเรื่องความสนใจอย่างพวกหลังนี้.

ในเวลานี้ เมื่อพูดถึงโลกุตระกันแล้ว โลกนักรศึกษาเขาสนใจที่ญี่ปุ่นหรือจีนกันมากกว่าเมืองไทย (โดยเฉพาะนิกาย ชยานะหรือเซ็น).

อีกอย่างหนึ่ง ตัวพุทธศาสนาที่แท้ นั้น คือเรื่องนิพพาน เรื่องพื้นโลก เรื่องไม่เวียนเกิดเวียนตาย เพราะหมดตัณหาอุปาทาน ถ้าเราไม่พูดเรื่องพุทธศาสนาชนิดนี้กันแล้ว จะพูดเรื่องอะไรกันเล่า. เรื่องทำบุญให้ทานเป็นต้นนั้น ศาสนาไหนก็มีกันทั้งนั้น พวกคนป่าเขาก็มีของเขา จะไปเสียเวลาพูดซ้ำๆ กันไปตั้งไหนอีก.

อาตมาเห็นว่า เราควรก้าวต่อไปเพื่อความสมบูรณ์ แม้ไม่มากสักสองสามคนก็ประเสริฐอย่างยิ่งแล้ว เพื่อสมกับที่เป็นพุทธบริษัท และเกียรติของเมืองไทยพร้อมกันไปด้วย. คุณก็เห็นแล้วว่ามีคนสนใจไม่มากนัก แต่มันยังดีกว่าไม่มี.

อีกอย่างหนึ่ง อาตมา รู้สึกว่าที่พุทธสมาคมนี้ เป็นการสมาคมไปรเวตเฉพาะพวกนักศึกษาก้าวหน้าเท่านั้น ฉะนั้น การแสดงปาฐกถาชนิดนี้นั้น ตามคำขอร้องของสมาคม ก็ควรจะถือกันว่าเป็นการศึกษาไปรเวตของคนเพียงไม่กี่คน และหนังสือพิมพ์พุทธศาสนาของคณะธรรมทานนั้นเล่า คนใหญ่โตที่ไหนเขาพากันสนใจกันเล่า เป็นหนังสือพิมพ์ไปรเวตสำหรับชนกลุ่มน้อย ที่ต้องการศึกษาก้าวหน้าเท่านั้น. แล้วข้อความนั้นๆ ซึ่งตามธรรมดาก็เป็นข่าวสำหรับพวกเทวดาอยู่แล้ว จะไปครอบงำประชาชนส่วนใหญ่ทั่วไปได้อย่างไรกัน.

ถ้าพูดอย่างที่คุณว่า ก็แปลว่าในเมืองไทยเรา มีแต่คนที่กลัวอดกลัวเขาจะไม่ทำบุญกันไปเสียหมดแล้ว และไม่กล้ารุกให้ก้าวหน้าต่อไป หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ ไม่กล้าพูดความจริงกันอย่างนั้นหรือ. อาตมาคิดว่าไม่ควรจะกลัวมากถึงอย่างนั้น. และถ้าไม่ยอมให้พุทธสมาคม หรือ

หนังสือพิมพ์พุทธศาสนาเป็นธรรมาสน์ไปเรเวตของพวกอยากจะศึกษา
ก้าวหน้าแล้ว ก็ควรจะช่วยช้ให้ด้วยว่า จะให้ช้ที่เช่นไร ในการผดุง
ฐานะของพุทธบริษัทในเมืองไทยในเรื่องประเภทนี้.

ถาม :— แล้วทำไมได้แท้จริงถูกค่า ?

ตอบ :— มันช่วยไม่ได้. พี่ชาย, ที่ความคิดเห็นไม่ตรงกัน
เขาอาจจะเตะพ่อของเขาเองก็ได้ อย่าว่าแต่อาตมาเลย.

ถาม :— ได้เท่าจะกรุณาให้กระผมตามข้อสงสัยได้ แม้กระทั่งจะหยิบ
เอาบางแง่ของฝ่ายค้านมาถาม ได้ไหมขอรับ.

ตอบ :— ถ้าคุณสงสัยอยากรู้จริงๆ และไม่ใช่ว่าแกล้งถามเพื่อ
ถ้านแล้วเป็นได้ทั้งนั้น! การตอบคำถามของผู้ที่อยากรู้ตามแต่จะทำได้นั้น
เป็นหน้าที่ของผู้ที่เป็นพุทธทาส. ส่วน การค้านหรือทะเลาะกันนั้น อยู่
นอกหน้าที่. แต่ต้องเข้าใจว่าอาตมาไม่ตอบคำถามเป็นจำนวนมาก เพราะ
คำตอบมันมีอยู่แล้วในข้อความของปาฐกถาต่างๆ ที่อาตมาได้แสดงไปแล้ว.
เขาขี้เกียจอ่านเอาตามช้าเสียเวลา และถามเพื่อหาโอกาสแสดงภูมิของ
ผู้ถามเอง มากกว่าความอยากรู้. ถ้าอาตมาสังเกตเห็นลักษณะเช่นว่าน
ในคำถามของคุณแล้ว อาตมาต้องขอเชิญคุณกลับไปด้วยการนิ่ง.

ถาม :— เป็นพระคุณอย่างยิ่งขอรับ เพราะกระผมมีแต่ปัญหาที่ก้าลัง
รบกวนความคิดจริงๆ ให้โอกาสแก่กระผมเช่นนี้ก็โล่งใจ. และขอได้กรุณานับกระผม
ไว้ในกลุ่มของพวกที่สนใจในความก้าวหน้า คนหนึ่งด้วยเถิดขอรับ. เรื่องทั้งหมด
ฟังคู้ทั้งสองฝ่ายแล้วช้จะรวนเวียนสำหรับ กระผมไปเสียแล้วกระผมขอรวนรัดตั้งปัญหา

ชั้นใหม่สั้น ๆ ว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชนิดไหนกันขอรับที่เป็นภูเขา
หิมालัย.

ตอบ :— พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทุกชนิดตามทัศนะ
แห่งบุคคลนั้น อันเป็นที่ตั้งแห่งความรักด้วยอำนาจของความยึดถือว่ามี
ตัวตนหรือเป็นตัวตน เป็นของตน เามาไว้กับตน.

ถาม :— คำว่า “ตามทัศนะของบุคคลนั้น ๆ” นี้ มีความ
สำคัญอย่างไรครับ ผมเห็นมีอยู่ทุก ๆ แห่ง ทุก ๆ ตอน ที่เอ่ยถึง พระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ ในปาฐกถาเรื่องนั้นของใต้แก้ว.

ตอบ :— อ้อ นี่สำคัญมาก ที่พวกผู้อ่านพบหรือสังเกตเห็น
เขาพากันหัวเราะฮาทีเดียว. แต่คนจำนวนมากจะสังเกตเห็นหรือไม่อาตมา
ไม่รับรอง.

คำ ๆ นี้ มีอยู่ก็เพื่อแสดงว่า มันเป็นพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ ที่เขาหลงสร้างขึ้นมาเอง. เป็นสเบ็นดวง อย่างนั้นอย่างนี้,
หรือแม่ที่สุดแต่เปลือกของท่าน เช่นพระกาย หรือพระพุทธรูปซึ่งเพ่งมขัน
เมอพนบมาน เป็นต้น ก็รวมอยู่ด้วยกัน.

และที่ยังไปกว่านั้น ก็คือว่า แม่ที่สุดแต่พระคุณต่าง ๆ ของ
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็มีใช้สิ่งที่จะยึดถือไว้ตลอดไป โดยความ
เป็นตัวตน ดังที่ขอบอธิษฐานเอามาเป็นกำแพงแก้ว เกราะแก้ว ฯลฯ
หรือใช้ประโยชน์ตน อย่างนั้น อย่างนั้นกันอยู่. ถึงชนปล่อยวางแล้ว
ก็ต้องวางกันหมด เพราะสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเพียงสังขารธรรมเหมือนกันกับ
สิ่งอื่น ๆ.

พุทธบริษัทจำนวนมิใช่น้อย รับเอาไสยศาสตร์หรืออะไรก็ตาม
ที่มีใช้พุทธศาสนา มาเป็นพุทธศาสนาทั้งที่ไม่รู้สักตัว. เช่นพวกที่ยึดถือ
ไสยศาสตร์ทางวิญญาณ ก็ถือว่าวิญญาณของพระพุทธเจ้า (ของเขา) ยังมีอยู่
กระทั่งเดี๋ยวนี้ เขาเชื่อกันเพื่อกิจการทุกอย่างได้. คุณพิจารณาดูให้ดีใน
อาการของการยึดถือ แล้วคุณจะเห็นว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
ตามที่สันตะของบุคคลนั้นๆ มันมีอยู่ประเภทหนึ่งจริงๆ.

คนเราจะต้องยึดถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างขอ
ไปทีเรื่อยๆ ไปก่อน แล้วค่อยๆ ถูกลงจริงจังขึ้นๆ จนกระทั่งเขาเป็นผู้
หลุดพ้นเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าแล้ว จึงจะเห็นพระพุทธเจ้า รวมทั้ง
พระธรรม พระสงฆ์องค์จริงโดยสมบูรณ์ คือชนิดที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ
ยึดถือ, และปราศจากความยึดถือโดยสิ้นเชิง. เพราะจะต้องหลังจาก
หมดความยึดถือแล้ว จึงจะเห็นองค์พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริงๆ
ได้. ก่อนหน้านั้นยึดถือกันไปก่อน ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นอยู่เองแล้ว ไม่ต้อง
มีใครมาสอนให้ยึดถืออีก.

ที่จะสอนต่อไป ก็คือให้ก้าวหน้าต่อไป ให้ละความยึดถือ จน
ปราศจากความยึดถือ หรือไม่ยึดถือในสิ่งทั้งปวงนั่นเอง.

ถาม :— แล้วทำไมได้เข้าไปเรียกของเข่าว่า ภูเขาคีมาลัย เล่าขอรับ.
เขาก็โกรธแค้น หรืออย่างน้อยก็เสียใจ.

ตอบ :— ก็เพราะพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ชนิด
ตามที่สันตะของบุคคลนั้น มันกับเขาไว้เหมือนภูเขาคีมาลัยนั้นซี้. อาตมา

ก็ไม่ได้ตีเตียนอะไรเขา. การอยู่ในวงล้อมของภูเขาคือเป็นการถูกแล้วดีแล้ว สำหรับพวก “ลูกเบ็ดไก่อ่อน” เหล่านั้นคิดว่าไม่ได้อยู่ในวงล้อมของอะไรทั้งหมด. เมื่อเขาขังอยากอยู่ทนนั่น หรือยังไม่ไป ก็อยู่กันไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด และปลอดภัยตามฐานะของสัตว์เหล่านั้น. แต่สำหรับสัตว์ผู้จะไปในน้แหละจะต้องคิดว่า เขาจะไปได้อย่างไร ถ้าเขามัวหลงสร้างอะไรจนก่อครัดไว้อย่างนั้น ในลักษณะเช่นนั้น.

ที่ถูก เขาควรจะทำตามที่พระองค์สอนว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรถือมั่นโดยความเป็นตัวตน” นั้นเสียก่อน แล้วเขาจะเห็น “พระองค์” จริง ซึ่งไม่ควรแก่นามว่าอะไรทั้งสิ้น เพราะอยู่เหนือการบัญญัติทั้งสิ้น, เป็นเขตแดนที่สลายของความยึดถือ ที่พังทลายของภูเขาคือหิมาลัย.

พระองค์ทรงตัดคำของ ศีล สมาธิ ปัญญา เพียงเรือเพียงแพเท่านั้น คืออาศัยกันเดินทางข้ามทะเลชั่วคราว แล้วต้องทิ้งชนบทไป. ความยึดถือ ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็คือสังนเอง เป็นการเลื่อนไปตามลำดับ จนถึงชนบทหมดความยึดถือ.

เมื่อเขาเหล่านั้น มองไปทางไหนก็มีแต่ความยึดถือว่าตัวตน เทียวไปมอยู่ไหนนั้นรอบข้างไปหมด. แล้วจะให้เรียกว่าอย่างไรที่คิดว่าที่ จะเรียกว่า ภูเขา. เมื่อเป็นแมลงมุมแล้วก็ควรจะพอใจ ในเมื่อเขาบอกให้ว่า ไชของ ท่านชกได้สัวขงามมากมิใช่หรือ.

ถาม :— มีคนจงนกันเป็นอันมากในคำว่า “ภาวะเดิมแท้.” แม้แต่คนที่มองเห็นวิปฏิบัติอันราบรื่นและลัดๆ วิถีนี้ ด้วยความพอใจ ก็อดที่จะออกความเห็น วิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้.

ตอบ : — ยังฉงนกันมากก็ยังเป็นห่วงใจของอาตมามาก ขอ
แต่อย่าให้ฉงนเปล่า จะต้องคิดด้วย. ที่จริงคำๆ นี้ ฟังคล้ายกับสอน
ให้มัวตัวมันตนกันขึ้นมาใหม่อีก, แต่ขออธิบายสั้นๆ ว่า ภาวะเดิมแท้ ไซ้แทน
ช่อวสังขาร คือสิ่งซึ่งปราศจากการปรุง, เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อสังขตะ
คือสิ่งที่ไม่ถูกอะไรปรุง. ส่วนภาวะที่มีไซ้เดิมแท้ ก็ต้องหมายถึงสิ่งซึ่ง
เกิดจากการปรุงเพิ่มเมื่อมีการปรุง ซึ่งจะนานเท่าใดก็ได้. เรากล่าวได้
แต่สั้นๆ ว่า การปรุงนั้นต้องมีหลังสิ่งซึ่งไม่เป็นการปรุงหรือไม่ถูกปรุง.
ฉะนั้น สังขารอันใดแกสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการปรุงอันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
สังขตะ คือสิ่งที่ถูกปรุงขึ้น จึงเป็นของใหม่ๆ ไม่ใช่ภาวะเดิมแท้.

เราจะเข้าใจสิ่งที่ เป็น ภาวะเดิมแท้ ได้ง่าย ๆ เมื่อคิดไปทำนองนี้
และเป็นหนทางให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า วิสังขาร ได้โดยไมยาก ทางหนึ่ง.
ร่างกาย จิตใจ บุญกุศล ศัล สมาธิ ปัญญา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
(ตามที่ศนะของบุคคลนั้น) เหล่านี้ ล้วนแต่เป็น “ของใหม่ๆ” ทั้งนี้
เพราะเป็นสังขาร หรือเป็นสิ่งที่เพิ่มปรุงกันขึ้นตามกฎของปัจจุสมุปบาท.
เราจะต้องดูให้เข้าใจ “สิ่งใหม่ๆ” เหล่านี้ ให้ชัดแจ้งจริงๆ จึงจะหน่าย
จากจากการปรุง และได้พบกับสิ่งที่ “ปราศจากการปรุง” ได้โดยง่าย
และโดยเร็ว.

การบัญญัติคำว่า ภาวะเดิมแท้ขึ้นนี้ ไม่ใช่เรื่องใหม่อะไรเลย
ถ้าคุณพิจารณาดูให้ดี ก็คือพูดถึงสิ่งที่มีอยู่ก่อนการปรุงแต่นั้นเอง.
แต่ที่จริงยังขึ้นไปกว่านั้น ก็คือว่า ภาวะเดิมแท้ อยู่เหนือที่จะเรียกว่าเดิม

แต่เสียอีก อันได้แก่อสังขตะ หรือนิพพาน ซึ่งจะเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ไม่ได้อยู่นอกเหนือเวลา ไม่มีเนอตัวอะไรให้เวลาเข้าจับ. กฎของเวลา ไม่อาจจะจับเข้าที่สังข เพราะไม่เป็นตัวสังขารที่เปลี่ยนแปลง. กฎของเวลาเข้าจับได้เฉพาะที่ตัวสังขารให้เห็นการเปลี่ยนแปลง อันเป็นหลักสัมมัตติ สำหรับการบอกเวลา. วิสังขารจึงอยู่เหนือเวลาและไม่มีเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน.

แต่ในทันใดแต่ความหมายว่า มีอยู่ก่อนสังขารอันเป็นของปรุง จึงเรียกว่า ภาวะเดิมแท้ ก่อนแต่มีการปรุงของสังขารเพื่อให้เกิดความสนใจในเรื่องพื้นโลก หรือ “ฝั่งโน้น” ในชั้นแรก แล้วได้ไปตามลำดับ เท่านั้น.

ถาม : — ใต้เท้าคงจะเหนื่อยเปล่า ในการอธิบายเรื่องนี้.

ตอบ : — มันเป็นหน้าที่ของผู้ที่สมัครจะทำงานให้ศาสนา จะต้องหาวิธีทุกวิถีทาง เพื่อทำให้เพื่อนมนุษย์เดินไกลเข้าไปยังจุดหมายปลายทางของศาสนา คือเหนือการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่จะมองเห็นกันได้เลยโดยไม่ต้องขลุ่ยจนพรวดไปหมด.

ถาม : — อีกคำหนึ่งซึ่งได้รับการต้อนรับมากที่สุด ก็คือคำว่า “ไม่ใช่ฉันดอก.” เขาว่า ใต้เท้าตั้งลัทธิใหม่เอาเอง.

ตอบ : — ถ้าเขาอุปโลกน์ให้เก่งถึงเพียงนั้น ก็ต้องขอบใจเขาหน่อย! แต่ถ้ามันไม่ยุติธรรมแล้ว จะมาว่ากันไม่ได้ล่ะ. อาตมาไม่ได้ตั้งเอาเองตามชอบใจ คุณไปอ่านคู่มือใหม่โดยละเอียดในปาฐกถาหนักแล้วกัน ถ้าอ่านได้เรื่องได้ราวก็คงจะพบว่า มันแหละคือหัวใจแท้ของ

มหาสติปัญญาฐานสูตรทั้งสูตรทีเดียว, ซึ่งสะดวกที่จะจบจะกินเวลาหลายชั่วโมง แล้วก็มาสรุปได้ในคำสั้น ๆ ที่อาตมาเห็นว่าเหมาะสมที่สุด เข้าใจง่าย ผักฝืนง่ายที่สุด สองสามคำว่า “นี่ไม่ใช่ฉันนี่ดอก”.

คุณต้องทราบเสียก่อนว่า บรรดาบทปริกรรมทั้งหลาย ก็คือ บทสรุปของความหมายอันลึกซึ้ง อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ. เช่น บทสำหรับ ปริกรรมว่า “พุทโธ” ๆ ๆ เป็นต้น, หลังจากที่ได้พิจารณาถึงคุณลักษณะ ต่าง ๆ นานา ของพระพุทธรเจ้าอย่างละเอียดแล้ว สรุปลงในคำว่า “พุทโธ” นี้ เพื่อปริกรรม ให้ใจกำหนดง่าย ๆ แทนข้อความที่ยาว ซึ่งใจไม่อาจจะกำหนดด้วยสมาธิ.

แต่คำว่า “นี่ไม่ใช่ฉันนี่ดอก” นี้ สรุปจากแนวสำหรับพิจารณา สิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าทางรูปธรรมหรือนามธรรม ที่เกิดขึ้นแก่เรา เป็นเพียงสังขาร (คือสิ่งที่ปรุงกันจนแล้วดับไป เกิดขึ้นดับไป) หาใช่วิสังขารหรือนิพพาน อันเป็นที่มุ่งหมายไม่, เพื่อว่าจะได้มีสติปัญญาหน่ายในสังขารทั้งปวง หรือ ในธรรมทั้งปวง. เพราะว่าแม้แต่ความคิดเรื่องพระนิพพานเอง ตัวความคิดนั้นก็เป็นเพียงสังขาร หรือมายา. จึงจะต้องเพ่งต่อสิ่งที่ตรงข้ามเสมอ ให้มีสติทันทั่วทั้งในเรื่องนี้ อย่าไปจับฉวยอะไรเข้า ซึ่งล้วนแต่เป็น “กูเขา” ไปทั้งนั้น.

จะทำได้ดังนี้ ในเมื่อได้ผักฝืนพิจารณาจนคล่องแคล่ว แล้ว สรุปเป็นบทปริกรรมประจำตัวว่าดังนี้ เพื่อจะกินเสียซึ่งความยึดถือว่าสัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา อันเป็นทางมาแห่งอกิฉณาและโทมนัส.

อาตมาถือว่าเป็นการเสนอ วิถีเจริญสติปัฏฐานที่ลึกลับ ๆ ค่อนข้าง ๆ แต่เป็นผลที่ตที่สุดวิธีหนึ่ง. ใครชอบจะได้ลองดู อาจจะปลอดภัย เพราะมีเครื่องกั้นการรบกวนเป็นภูเขาหิมาลย์ อยู่ในวิธีนั้นเสร็จ ไม่เป็นทางให้ภูเขาลูกใหม่งอกออกมา เหมือนวิธีบางวิธี ด้วยความแน่ใจอย่างนี้. ถึงจะขาดสักหน่อย ก็ปลอดภัย.

ถาม : — ผมเคยอ่านบทความของใต้เท้ามาไม่น้อยกว่าสิบเรื่อง ที่พบว่าใต้เท้าได้แจ้งไว้ชัดแจ้งว่า นิพพานไม่ใช่จิต แม้กระทั่งในปาฐกถาครั้งหลังสุดนี้ คือเรื่องภูเขาพุทธธรรมนั่นเอง ผมก็ยังอ่านได้ความอย่างนั้น. แต่มีคนยืนยันว่าใต้เท้าเป็นพวกที่ถือหลักว่า นิพพานเป็นจิต. ผมอยากจะฟังจากใต้เท้าเอง.

ตอบ : — อาตมาหลักในเรื่องนี้ เหมือนดังที่ได้บอกกล่าวไปแล้วในบทความต่างๆ ที่พิมพ์โฆษณาขึ้นมาเรื่อยๆ ตั้งสืบทว่าขึ้นมาแล้ว ซึ่งมีหลักว่า นิพพานไม่ใช่จิต ไม่ใช่เจตสิก ไม่ใช่รูป. และอาตมายังไปไกลไปถึงว่า นิพพานนั้นไม่ใช่นามด้วย.

อาตมาไม่เชื่อและไม่ถือตามอภิธรรมปิฎกที่ว่า อสังขตธาตุเป็นนาม เพราะใครๆ ก็รู้จักอยู่ว่า นิพพานนั้น คืออสังขตธาตุ. ถ้านิพพานเป็นนาม ก็ต้องเป็นสังขาร หรือสังขัมเหตุมีปัจจัยปรุงไป. ไม่เชื่อคุณเบ็ญจกัณฐกปิฎก เล่ม ๓๔ หน้า ๓๒๘ บรรพ ๘๔๔ จะมีข้อความว่า “เวทนาขณฺโธ สขณฺโธ วิญญานขณฺโธ อสงฺขตา จ ธาตุ อิทํ วุจฺจติ นามิ”. ซึ่งทำให้อาตมาไม่เข้าใจได้เลย. เพราะอาตมาถือว่าสิ่งที่เรียกว่านามนั้น เป็นสังขัมเหตุมีปัจจัยปรุงได้ ดังในบทปฏิจจนสมุปบาทที่ว่า “วิญญานปจฺจยา นามรูป — เพราะมีวิญญานเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป.”

และที่แปลกขงันไปอีกก็คือ ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ แต่ที่หน้า ๓๐๓ บรรพ ๗๖๗ มีข้อความชัดเจนว่า อสังขตชาตุนั้น มิใช่จิต. ในหน้า เดียวกัน บรรพ ๗๖๘ มีว่า อสังขตชาตุนิใช่เจตสิก.

ถ้าเรถือตามอภิธรรมปิฎก ก็จะได้ความว่า อสังขตชาตุนหรือ นิพพานนั้น มิใช่จิต มิใช่เจตสิก แต่เป็นนาม. เอาไว้ให้คู้ณไปถาม ท่านมหาเปรียญมาก ๆ ประโยคคู้ก็แล้วกัน ว่าทำไมมันจึงฟังยากอย่างนี้. และถ้าท่านไม่ขบถต่อความรู้อาก ๆ ประโยคของท่านแล้ว ท่านก็จะต้อง ขันขันแก่คู้ณว่า ในเมืองไทยเราสอนกันว่า นามก็คือ จิต และเจตสิก นั้นเอง. ส่วนอาตมานั้น คงขันขันในความไม่เชื่อถือตามอภิธรรมปิฎก ทั่วว่า อสังขตชาตุนิพพาน เป็นนามไว้ในที่นี้ด้วย เว้นไว้แต่ว่า อภิธรรมปิฎกท่านไม่ถือว่า อสังขตชาตุนคือนิพพาน.

ถาม : — มาถึงคือนั้น กระหมขอเรียนถามเสียด้วยเลยว้า พระไตร- ปิฎกของเราจะควรได้รับความเชื่อถือเพียงไร.

ตอบ : — อาตมาขออ้อให้พวกเราทุกคนถือตามหลักกาลาม- สูตร ทั่วว่า “อย่าเชื่อถือหลักใด ๆ ทั่วเป็นของถุกถ้อง ด้วยเหตุผลสักว้า ข้อ ความเช่นนั้นมออยู่ในปิฎก”. เพราะว้าไตรปิฎกก็เป็นของที่เพิ่มเติมกันได้ ถัดถอนกันได้ และเป็นมาอย่างลุ่มลุกคลุกกลานเสมอมาตลอดเวลา ผ่านมือ ปุถุชนคนสามัญมาเรื่อย ๆ.

และขงกว่านั้น ที่สี่เป็นความมุงหมายอันแท้จริงของพระพุทธร- ภาษิตข้างบนนั้น ก็คือว้า แม้ว่าพระไตรปิฎกนั้นจะเป็นของบริสุทธิ์ออกมา จากพระพุทธรโษษฐ์ทุก ๆ คำ (ถ้าหากเป็นไปได้) ก็ขออ้อให้ถือเอาด้วย

เหตุผลแต่คิดว่า ข้อความหรือหลักที่ตนอยากจะทำนั้น มีอยู่ในพระไตรปิฎก
อย่างเดียวกัน. พระพุทธเจ้าท่านให้ใช้เหตุผลที่ตนเองมองเห็นชัดเจนเอง
ว่ามันเป็นไปได้เช่นนั้นจริงๆ.

พระองค์ตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรในเรื่องเช่นว่าน, คือกำลัง
ตรัสและทูลต่อปากต่อคำกันอยู่สองพระองค์แท้ๆ ในเรื่องอันเกี่ยวกับ
อริยสัจจ์ พระสารีบุตรกล่าวทูลสนองพระพุทธปรุจฉา ว่าท่านไม่เชื่อแม้คำ
ที่พระผู้มีพระภาคตรัสออกมา; แต่เชื่อความเห็นจริงของท่านเองต่างหาก.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ไม่ทรงเห็นประโยชน์อะไร
ในการที่จะให้ใครเชื่อตามตำราโดยปราศจากการเชื่อด้วยตนเอง ว่าท่านนั้น
มันมีเหตุผลที่จะเป็นเช่นนั้นได้จริงๆ. แม้ตำนานหรือปิฎกจะเขียนไว้ว่า
โลกะ โทสะ โมหะ เป็นของไม่ควรรละ เราก็มิได้ต้องเชื่อและถือว่ามันเป็น
ความจริง จนกว่าเราจะรู้จักตัว โลกะ โทสะ โมหะ และเห็นชัดด้วย
ปัญญาเราว่ามันไม่จริงๆ เสียก่อน.

ถ้าใครไม่ถือตามหลักนี้ คนนั้นไม่เหมาะ หรือถึงกับไม่สามารถ
เลย ในการที่จะได้ไปตามรอยของพระพุทธเจ้า. มีแต่จะเข้รกเข้พง
และไปติดอยู่ในวงล้อมของภูเขา จนมุมอยู่ที่ใดที่หนึ่ง เป็นแน่แท้. คุณดู
แต่เรื่องจิตๆ นามๆ เมื่อกันเถอะ จะให้เราถือเอาเป็นหลักอย่างไรเล่า
ถ้ามิให้ถือเอาตามที่เราจะเห็นชัดๆ กันจริงๆ เป็นเรื่องจริงๆ ไม่ใช่เรื่อง
ตัวหนังสือ.

พระไตรปิฎกนั้น ส่วนมากหรือแทบทั้งหมด ข้อความที่มี
เหตุผลอยู่ในตัวเองเด่นอยู่ จนเราพอใจจะเชื่อ ถึงแม้ว่าคำนั้นๆ จะไม่ได้
ตรัสไว้โดยพระองค์เอง, จะเป็นเด็กข้างถนนพูดก็ตาม; พระองค์ตรัสว่า

แม่หญิงชาวบ้านที่ตักน้ำตามบ่อสาธารณะ ถ้าเขาพูดอะไรออกมาเป็นหลัก
ชัดแจ้งอยู่ในตัวว่า มันจะละความทุกข์ได้เช่นนั้นๆ จนใครๆ ก็เห็นจริง
แล้ว เราก็ต้องถือเอา และนับถือเท่ากับที่แม่พระองค์จะตรัสเอง.

ธรรมคือของจริง ใครก็พูดได้, และต้องจริงทั้งในอดีต ปัจจุบัน
อนาคต. ฉะนั้นจึงไม่ว่าจะมีพระไตรปิฎกที่แบ่งแยกเป็น อดีต ปัจจุบัน หรือ
อนาคต อย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อรับการยกเว้น ไม่ต้องเป็นไปตามกาลามสูตร
นั้น. ฉะนั้น ทำไมจะต้องถือหลักว่า “มันจริง เพราะมันมีอยู่ในปิฎก” ซึ่ง
มีแต่จะกำหนดให้หมดตัวของตัว มีแต่ตัวของความละเมอไปตามความจำอัน
ฝันเพื่อเหมือนคนทมิฬแต่เที่ยวแบกกระโถิ ไม่รู้จะจดเข้าที่ไหนเท่านั้นเอง.

เรามีพระไตรปิฎก สำหรับเป็นวัตถุอธิษฐานมากมาย เพื่อการ
เลือกเฟ้นและนำมาข่อยเป็นผลผลิต อันจะเป็นเครื่องแก้ทุกข์ทางกายและ
ทางใจได้จริงๆ ให้เหมาะเฉพาะคนๆ เท่านั้น. คงไม่มีใครสามารถคิด
ในทะเลมีปลา แล้วพยายามกินทะเลทั้งหมดเข้าไป เช่นเดียวกับที่ไม่มีใคร
สามารถกินวัตถุอธิษฐาน คือพระไตรปิฎกทั้งหมดเข้าไป โดยไม่คัดเลือกและ
ข่อยเสียก่อน.

ในทะเลมีปลามาก คุณเลือกกินแต่ตัวที่รู้จัก และมีรสดี ก็มาก
พอดมไป ไม่ต้องไปกินตัวที่ไม่รู้จักและสงสย หรือไปสนใจจะมันให้เสีย
เวลาเปล่าๆ. ข้อความบางส่วนของพระไตรปิฎก ที่เราไม่สามารถตีความ
ได้ก็เป็นเช่นนั้น, คือทิ้งไว้ให้อยู่ในพระไตรปิฎกก็แล้วกัน. เราเอากันแต่
ที่เห็นชัดแจ้ง และยึดหลักกาลามสูตรไว้ได้ นับว่าเป็นการประเสริฐ เพราะ
ปลอดภัย. อาตมาขอให้คุณปฏิบัติกับพระไตรปิฎกอย่างที่ว่ามานี้.

ถาม : — ขอรับ. แล้วกรุณาอธิบาย เรื่องแบกกระไดเมื่อตะกั
 สักหน่อยเถอะ กระผมเคยได้ยินผ่านๆ ไปหลายครั้งหลายหนมาแล้ว ไม่เข้าใจซักสักที.

ตอบ : — มันเป็นเรื่องที่ฟังง่ายนะคะ. ก็ว่านายคนนั้น
 แก่ได้รับบอกเล่ารอบข้างว่า กระไดชนิดนี้ เอาไปจดเข้าแล้ว บินขึ้นไปหา
 ลูกสาวเขาได้. แก่ก็เลยรักกระไดแบกเอาไว้ พบที่ไหนก็แบกเอาไว้
 เที่ยวแบกกระไดจำนวนมากอยู่เป็นปีๆ ใครถามก็บอกว่า จะเอาไปจดขึ้น
 หาลูกสาวเขา. มีใครคนหนึ่งเห็นนายคนนั้นมานานักหนาแล้ว อดไม่ได้
 กระเซ้าถามว่า จะไปจดที่ไหน. นายคนนั้นจึงได้ทำให้เพื่อนๆ และรวม
 ทั้งตัวเองด้วย รู้จักตัวเขาเองเสียที ว่าเขาก็ไม่ทราบเหมือนกัน ว่าเขาจะ
 เอากระไดทั้งหมดขึ้นไปจดที่ไหน เพราะเขายังไม่สามารถบอกตัวเองได้ว่า
 เขารักลูกสาวใคร หรือแม่แต่ว่าที่หมู่บ้านไหน, เพราะเขายังไม่เคยมีความ
 รักเลย. เค้าเรื่องที่น่ามาเล่ากันนี้ ก็มาจากเรื่องในพระไตรปิฎกเหมือน
 กัน.

ถาม : — โอ๊ย, กระผมเข้าใจได้แล้วละขอรับ เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว.
 ผมอยากเรียนถามต่อไปถึงเรื่องความสำคัญของสิ่งที่ เป็น “เครื่องมือ” นี้ จะดีกว่า.
 เรือแพ เป็นเครื่องมือให้ข้ามฟากได้ กระได ก็เป็นเครื่องมือให้ขึ้นที่สูงได้ ศีล สมาธิ
 ปัญญา หรือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ (แม้ชนิดที่เป็นไปตามทัศนะของผู้นั้น)
 ก็เป็นเครื่องมือให้เกิดความอุ่นใจแก่ผู้ที่มีความขลาดกลัวอันเกี่ยวกับโลกหน้า หรือสิ่ง
 ที่เขามองไม่เห็นตัวได้จริงๆ. เมื่อเป็นดังนี้แล้วเราจะตีค่าของเครื่องมือ และบุคคลผู้
 ยึดมั่นในเครื่องมือเหล่านั้น เพียงไรกันเล่าขอรับ.

ตอบ : — สำหรับตัว “เครื่องมือ” เองนั้น มีค่าเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ของคุณสมบัติประจำตัวมันในขณะนั้นเสมอ. แต่ที่เกี่ยวกับบุคคลที่เข้าไปใช้ติดอยู่ในเครื่องมือนั้น มันมีการกระทำและระยะเวลาต่างๆกัน.

สมมติว่านายคนนั้น ได้ลูกสาวเขาสมประสงค์แล้ว ยังขึ้นแบกกระไดอยู่อีก คุณจะเห็นว่าอย่างไร. ทางทศกถาควรจะให้ใครที่เขาต้องการเอาไปใช้ต่อไปคงจะดีกว่า หรืออย่างน้อยเอาเก็บเป็นพิพิธภัณฑสถานดีกว่าที่จะทิ้งเขาแบกต่อไปมิใช่หรือ. ถ้าแกยังคงติดอยู่กับกระไดแล้ว แกจะได้รับประโยชน์อะไรจากภรรยาของแก. แกจะต้องทิ้งกระได ก่อนแต่ที่จะได้รับประโยชน์จากภรรยาของแกด้วยซ้ำไป.

นี่คุณจะเห็นว่า ถึงเขตที่จะต้อง “ทิ้งเครื่องมือ” มันก็ต้องถือว่า เครื่องมือมันหมดค่าสำหรับคนนั้นแล้ว ทั้งที่มีมันค่าเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ในขณะที่เขาจำเป็นจะต้องใช้ ทน ก่อนแต่หมดความจำเป็นจะต้องใช้ ถ้าเขาไม่รู้ว่าเอาไปใช้อะไร เครื่องมือนั้นก็มันแต่จะทำให้ใครเขาเขี้ยวสรวดเอาเจ้าของ. ต่อเมื่อเขารู้ว่าเขาจะใช้เพื่ออะไร ใช้อย่างไรแล้วต่างหาก มันจึงจะเป็นของมีค่าสำหรับบุคคลนั้น. เมื่อมีคนที่ไม่รู้ว่าจะใช้สิ่งนั้นๆ ที่ไหน อย่างไร แล้วเขาก็ยังหลงรักมันมาก เรื่องก็มันแต่จะหลงอวดเครื่องมือของตน ข่มขู่คนอื่นเอากระไดไปเป็นอาวุธเข้าฟาดกันแล้วเรื่องมันจะร้ายไปเสียกว่าที่เขวแบกเดินเฉยๆ ธรรมดา.

นักปฏิบัติก็ตาม นักปฏิบัติก็ตาม ที่อวดโอ้ว่ามีแพะใหญ่ๆ สำหรับข้ามไปยัง “ฝั่งโน้น” แต่แล้วมีผู้เห็นว่าคังไม้ไผ่ออกขายที่ละลำจน

หมดเกลี้ยง. หรือบางคนเที่ยวทั้บถมผู้อื่น ว่าแพ่ของด้วงามกว่าของเขา จนไม้ไผ่่นถุกด้งออกมาไซ้เป็นไม้พลองรบสู้กัน จนเจ้าของตคน้ำไป. แพ่ของบางคน ผู้เปื้อยจมลงททำหน้าบ้านน่เอง. ในลักษณะก่อนแต่ จะไซ้เครื่องมือแล้วก็ไม้ได้ไซ้เช่นนี้ เราก้ถือว่า เครื่องมือนั้นก็ไม้มีค่าเต็ม ตามคุณสมบัติของมันแก่บุคคนั้นเลย.

เราเห็นได้ว่า การที่เขาไม้ไซ้หรือไซ้ไม้ตรงตามคุณสมบัติของมันก็ตาม, หรือว่า เขาหลงไหลในคุณสมบัติของมันเกินไปจนไม้กล้าไซ้ ก็ตาม, หรือว่าเขาเส่นหาในเครื่องมือมากกว่าในผลอันเกิดชนจากการไซ้ เครื่องมือนั้น เพราะความเขลาของเขา ก็ตาม, “เครื่องมือ” เหล่านั้น จะไม้ช่วยอะไรเขาได้เลย, และทั้งเขาก็จะจมตคอยู่ ในความเป็นผู้ที่ต้อง พงอาศัยเครื่องมืออยู่ตลอดกัปี้ตลอดกัปี้.

เขามีความสุข (ตามท้สนะของเขาเอง) ว่าเขาร่ำรวยเครื่องมือ! แต่ใคร ๆ ก็ต้งถือว่าเขายังค้กว่าคนที่ไม้มีอะไรเป็นเครื่องปล้มใจเสียเลย. ในแง่ของ “ลูกเบ็ดไก่อ่อน” ที่ยังจะต้งอยู่ด้วยกันแล้ว ก็ต้งนับว่าเขา เป็นคนไม้เปล่า. แต่ในแง่ของสัตว์ผู้จะ “บินไป” แล้ว เขายังไม้ค้กว่า ใครเลย เพราะเขายังจะตคพันในทรัพย์สมบัติของเขา ยิ่งไปเสียกว่าผู้ที่ ไม้หลงรักเครื่องมือ.

สรุปความว่าเราต้งระวังเครื่องมือให้มาก ๆ อย่าให้กลายเป็นเครื่องมือสำหรับมัดตัวเราเอง หรือแขวนคอตัวเอง จนล้มที่จะไป. ค้งนี้ คุณวินิจฉัยเอาเองเถิด ว่าเครื่องมือมีคุณมีโทษในเวลาไร? อย่างไร? เท้าไร? เพราะมันเป็นของเฉพาะบุคคล เฉพาะเวลา และสถานที่.

การที่เราบอกว่า เรามิพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือมีศีลสมาธิ บัญญา กันนั้น เราควรรวมค้ำไว้ให้รอบคอบในการมี. มิฉะนั้นแล้วก็จะกลายเป็นมีกระได มีแป้นไม้ไผ่ ที่มีคุณสมบัติที่น่าขบขันที่สุด หงก่อนแต่จะใช้ หรือกำลังใช้มันอยู่ที่เดียว. และนั่นแหละคือกุเขาพิมาลย์ ที่กระหังอันอยู่ในนามของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ (ตามที่ชนะของบุคคลนั้น) และบังนิพพาน. การมี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยที่ไม่ทราบว่ามีเพื่ออะไรกันแน่ หรือมีไว้เพื่ออำนาจผลทางวัตถุ เป็นเบญจกามคุณให้แก่คนนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่น่าอัปยศอดสูที่สุดสำหรับพวกพุทธบริษัทเรา.

ถาม : — มีคนกล่าวหาว่า ได้ทำถือว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นตัวอุปาทาน ซึ่งหลักนี้ ไม่มีในแบบแผน และพิจารณาแล้ว ไม่สมเหตุสมผล.

ตอบ : — ถ้าคุณพิจารณาให้ดี คุณจะเห็นว่า ผู้กล่าวเช่นนั้นไม่มีความรู้เรื่องอุปาทานเสียเลย มีแต่ความจำอันพื้นเพื่อเกี่ยวกับศัพท์ที่แสงๆ เรื่องอุปาทานเท่านั้น มิฉะนั้นแล้ว เขาจะฟังเรื่องของอาตมาไปเช่นนั้นไม่ได้.

อุปาทาน หรือความยึดมั่นนั้น ได้แก่ความยึดมั่นในของ ๕ อย่าง คือในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และกิริยาที่ยึดมั่นนั้น จำแนกไว้ ๔ อย่าง คือ ๑ ยึดมั่นเพราะเป็นของรัก เรียกว่า กามอุปาทาน, ๒ ยึดมั่นเพราะเข้าใจผิด เรียก ทิฏฐิอุปาทาน, ๓ ยึดมั่นเพราะปฏิบัติผิด เรียกว่า สลัทพ์อุปาทาน, ๔ ยึดมั่นด้วยความสำคัญว่าเป็นตัวตน เรียกว่า อัตตวาอุปาทาน.

ตัวอย่างเช่นการขุดถ้ำในพระพุทธรูปว่าสวยว่างาม นั่นคือ ความขุดหรืออุปาทาน ในรูปขั้นด้วยกิริยาแห่งกามุปาทาน หรือทิวฐุปาทาน แล้วแต่กรณี. การขุดมันในสี่ในดวงเขียว ๆ แดง ๆ ว่าเป็นพระพุทธเจ้าที่ เชิญมานับคืออุปาทานในสัญญาขั้น หรือสังขารขั้น แล้วแต่กรณี ด้วย กิริยาแห่งทิวฐุปาทาน หรือสลัพพอุปาทาน แล้วแต่กรณี. การขุดมัน เอาจิตหรือวิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่ส้นะของบุคคลผู้นั้น ว่าเป็น ตัวตนของพระพุทธเจ้า นั่นคือการขุดถ้ำเอาสังขารขั้น หรือวิญญาณขั้น อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วแต่กรณี ด้วยกิริยาแห่งอัตตวาทูปาทาน ดังนี้ เป็นต้น.

ฉะนั้น อาตมาพยายามที่จะบอกว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่ส้นะแห่งบุคคลนั้น ที่ขุดเอาขั้น ๆ ไคขั้นหนึ่งขึ้นมา ด้วย อำนาจทิวฐุปาทาน หรืออัตตวาทูปาทานก็ตาม นั่นคือภูเขาคำหลักของ ผู้นั้น. หาใช่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แท้ไม่. และในขั้น สูงสุด พระพุทธเจ้าท่านห้ามการขุดถ้ำส่งทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นสังขตธรรม หรือเป็นอสังขตธรรม, โดยความเป็นตัวตน, เพื่อให้คนหมดอัตตวา- ทูปาทานโดยสิ้นเชิง และเป็นพระอรหันต์ได้. ซึ่งเขาถกกันเป็นหลักว่า สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา หรือ สัพเพ ธมฺมา นาลิ อภินเวสาธ.

ด้วยเหตุนี้ เราจึงเห็นได้ว่า ตัวอุปาทานนั่นเองเป็นเรื่องใหญ่ เป็นบทเรียนอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งขั้นสุดท้าย ผิดกันเพียงแต่ ว่าขังละเอียดเร็นลับขึ้นไปทุกที่ จนยากที่จะกำหนดคมันได้เท่านั้น. และอุปาทานชั้นละเอียดที่มันเกิดแก่ศาสนิกของศาสนาใดก็ตาม

ย่อมเกิดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในศาสนานั้นทั้งนั้น. ถ้าความมุ่งหมายของศาสนานั้น ไม่ต้องการจะไปไกลถึงโลกุตระแล้วก็รอดตัวไปที่ ทั้งเป็นผลด้วย.

แต่ถ้าศาสนาใด ต้องการไปจนถึงโลกุตระแล้ว ศาสนิกของเขา หลังจากที่ได้เห็นยวตัมขึ้นมาด้วยอำนาจอุปาทานบางอย่าง จนถึงที่สุดที่อำนาจของอุปาทานจะช่วยได้แล้ว เขาจะต้องสละอุปาทานโดยประการที่ปวง หลังจากที่ได้สลัดอุปาทานชั้นต่ำๆ หยิบๆ มาแล้ว เป็นลำดับ. ศาสนาที่จะข้ามไปเสียให้พ้นทั้งดีและชั่ว ทั้งบุญและบาป จะต้องมาในรูปนี้ โดยไม่มีทางยกเว้นเลย.

ดังนั้น คุณจะเห็นได้ว่า แม้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชนิดที่บุคคลนั้นบนหรือสร้างขึ้นมาเอง ด้วยอำนาจอุปาทานอย่างใดอย่างหนึ่งของเขา ก็เป็นได้เพียงวัตถุหรือผลิตภัณฑ์แห่งอุปาทานของเขาเท่านั้น แต่ภาษาแทบทุกภาษาเมื่อพูดรวบรัด มักจะรวบเอาผลิตภัณฑ์อันเข้าเป็นของสิ่งเดียวกับสิ่งที่เป็นตัวเหตุ, (เช่นสิ่งของต่างๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยอำนาจวิทยาศาสตร์สมัยนี้ ถูกรวบเรียกด้วยคำสั้นๆ ว่าวิทยาศาสตร์ไปเสียด้วย), จึงวัตถุที่เป็นผลของอุปาทาน ในบางคราวถูกพูดรวมกันไปกับคำว่าอุปาทาน. ยิ่งเป็นพวกทางนามธรรมที่ไม่เห็นตัวชัดๆ ด้วยแล้ว ยิ่งเป็นทางที่จะพูดรวบกันได้ง่าย.

แต่อย่างไรก็ดี สำหรับการเป็นภูเขานิมาถันนั้น ย่อมเป็นข้อสองอย่าง คืออุปาทานของผู้นั้นก็เป็นภูเขานิมาถัน, พระพุทธ พระธรรม

พระสงฆ์ หรืออะไรก็ตาม ที่เขาส่งขันด้วยอุปาทานนั้น ก็เป็นกฎเขาขึ้นมา
 เพราะในกรณีเช่นนั้น มันแยกกันไม่ได้ และไม่มีเหตุที่จะต้องแยก. นับ
 ประสาอะไรกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่สันตะของบุคคลนั้น
 ที่เขาจะยึดเอาเป็นตัวตนด้วยอำนาจอุปาทานไม่ได้ แม้ตัวนิพพานเอง หรือ
 อสังขตธาตุเอง ตามที่สันตะของเขา, คนที่หนาอยู่ด้วยอวิชชา ย่อมยึดถือด้วย
 อุปาทาน โดยความเป็นตัวเป็นคนเป็นบ้านเป็นเมืองได้เสมอไป.

เราพอจะเข้าใจกันได้ว่า อุปาทานนั้นอย่างหนึ่ง วัตถุของ
 อุปาทานนั้นอย่างหนึ่ง แต่ในการปฏิบัติงาน มันไม่เคยแยกกัน เหมือน
 ไฟกับเชื้อเพลิง ไม่อาจแยกกันได้ในเมื่อมันทำหน้าที่ของมันนั่นเองทั้งที่
 มันเป็นคนละอย่าง. ดังนั้น เมื่อเรากล่าวถึงอัตตวาทุอุปาทาน ย่อม
 หมายถึงวัตถุของอุปาทานนั้นๆ ด้วย โดยไม่ต้องสงสัย.

ถาม : — เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้ว อุปาทานนี้ เป็นของมีโทษ
 หรือมีประโยชน์อย่างไรกันแน่ขอรับ ?

ตอบ : — สัตว์ทั้งหลาย เกิดขึ้นมาได้ด้วยอุปาทาน มีชีวิต
 อยู่ได้ด้วยอุปาทาน ทำความขี้ความคืดได้ด้วยอำนาจอุปาทาน อาหาร
 หาเกียรติยศ สืบพันธุ์ ฯลฯ ด้วยอำนาจอุปาทาน, และอุปาทานที่ถือว่าตัวตน
 ของเราเป็นผู้ทุกชั้นนั่นเอง ทำให้เกิดความสนใจในพระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์ หรือแม้ที่สุดแต่ในนิพพาน ก็ว่าสรรพสัตว์ ต้องเป็นทาสของ
 อุปาทาน ด้วยการต้องพึ่งพาอาศัยมันอยู่ตลอดเวลา จนกว่าจะทำลายมัน
 หมดสิ้นได้และเป็นพระอรหันต์นิพพานไป.

เมื่อมองกันในเรื่องของโลก ๆ คุณจะเห็นว่าสัตว์ที่กัด หรือสู้กันจนตายมีเกียรติ นั่นก็เพราะอุปาทาน. วิรบุรุษที่เสียสละชีวิตเพื่อกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เพราะมีอุปาทานเป็นพิเศษ. ฮิตเลอร์ ทำอะไรได้ใหญ่โตเกินขนาด ก็เพราะอุปาทานของเขาพลังแรงกว่าของคนอื่นในแบบนั้น. มดแดงที่เฝ้าขอมะม่วงได้จนไม่คิดชีวิต ก็เพราะอุปาทานที่ไม่น้อยกว่ากัน. ยังมีอีกมากมาย ที่อาจสื่อให้คุณเห็นว่า มนุษย์เราตามธรรมชาติย่อมเป็นทาสของอุปาทานกันอยู่อย่างเต็มที่ และก็มีใช้อะไรอื่นนอกไปจากอุปาทานในเรื่องชาติ หรืออุปาทานในเรื่องชนชั้น (classes) ที่ทำให้เกิดสงคราม หรือมหาสงครามในโลกนี้. คุณมองดูเอาเองก็จะเห็นได้ว่ามันเหมือนกับไฟ ถ้าใช้ถูก ก็นำคุณอยู่, แต่ถ้าใช้ผิด มันไม่นำคุณเลย.

แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาของเรา ที่ต้องการจะพามนุษย์ออกไปเสียจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย จากทุกข์โดยประการทั้งปวงนั้น ได้สอนให้ละอุปาทาน เป็นลำดับไป จนกระทั่งหมดเกลี้ยง ไม่มีเหลือในชนบทเป็นพระอรหันต์. “ฝั่งนี้” เต็มไปด้วยอุปาทาน แต่ “ฝั่งโน้น” สูญจากอุปาทาน.

คุณเป็นผู้หนึ่งที่สนใจในเรื่องของ “ฝั่งโน้น”. คุณดูเอาเองให้ดู ๆ ก็แล้วกัน ว่าอะไรที่เป็นกุหาหิมาลักษณ์คุณไว้ หรือที่กินสัตว์จำนวนมากไว้, แต่ต้องยกเว้นพวกที่ “เห่อฝั่งโน้น” แต่ปากออกเสี้ยก่อนนะ. แล้วคุณก็จะเป็นผู้ที่ไม่ต้องเชื่อตามพระไตรปิฎก หรือเดาเอาเอง ว่าอุปาทานนั้นช่วยอย่างไรกันแน่.

ถาม : — กระผมอยากทราบต่อไปถึงเรื่อง สัสตทิกฐิติ และ ทิฏฐิ-
ธัมมนิพพานทิฏฐิ เพราะเป็นคำที่เขากล่าวหาว่า ได้เท่าเอาของสองอย่างนั้นมาหลอกสอน
ประชาชน โดยที่ไ้เท่ามีทิฏฐิสองอย่างนั้น.

ตอบ : — ถ้าเขาจะเกณฑ์ให้อาตมาเป็นคนมีทิฏฐิสองอย่างนี้
ก็เอาดี แต่ต้องแปลกันเสียใหม่ เป็นคำแปลของอาตมาเอง คือ สัสตทิกฐิติ
แปลเสียว่า “ความเห็นพระนิพพานโดยความเป็นของเท็จ” อย่างนั้นแล้ว
อาตมาขอมินคือเป็นพวก สัสตทิกฐิติ. และแปลคำว่า ทิฏฐิธัมมนิพพานทิฏฐิ
ก็แปลกันเสียใหม่ว่า “ความเห็นว่านิพพานเป็นสิ่งที่เราควรตั้งกันให้ไว้ใน
ทิฏฐิธรรม (คือชาติน)” ดังนั้นแล้ว อาตมาก็ขอมเป็นพวกทิฏฐิธัมมนิพพานทิฏฐิ
ด้วยความเต็มใจอย่างยิ่ง เพราะอาตมากำลังเห็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเข้าหา
แนวน.

ถาม : — แล้วก็คำสองคำนี้ มันแปลว่าอย่างไร และหมายถึงอะไรกัน
เล่าครับ คุณนวนเวียนจริง ช่วยอธิบายอย่างที่เขาหาว่าเป็นมิจฉาทิฏฐินั้นด้วยเถอะครับ.

ตอบ : — ถ้าคุณยังไม่เคยทราบก็ได้เหมือนกัน. สัสตทิกฐิตินั้น
นั้นแปลว่า “ความเห็นที่เท็จ” คืออะไรเป็นอย่างนี้ ก็จะเป็นอย่างนั้น
เรื่อยไปไม่มีเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะเป็นความจริงไม่ได้ จึงถูกจัดเป็นมิจฉา-
ทิฏฐิ. ส่วนคำว่า ทิฏฐิธัมมนิพพานทิฏฐิ นั้น แปลว่า “ความเห็นว่ามี
นิพพานในทิฏฐิธรรม (คือในสุขอย่างปัจจุบัน)”. ท่านจำแนกไว้ชัดเจน
แล้ว เป็นห้าอย่าง คือผู้หลงว่า กามสุขเป็นนิพพาน ปฐมฌานเป็นนิพพาน
ทุติยฌานเป็นนิพพาน ตติยฌานเป็นนิพพาน และ จตุตถฌานเป็นนิพพาน.
ขอให้คุณเปิดดูรายชื่อทิฏฐิเหล่านี้ได้จากพระบาลีพรหมชาลสูตร, หรือที่

แปลเป็นไทยแล้ว ก็มีในหนังสือพิมพ์พุทธศาสนา ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เล่ม ๑-๒ ภาคไตรปิฎกแปลไทย หน้า ๒๔๘-๒๕๑ ก็ได้.

ถ้าเขาถว้หาอาตมาว่า เป็นผู้สอนที่อุจิสองอย่างนี้ ตามนัยนี้แล้ว คุณช่วยค้ญเองเถิดว่า อาตมาได้มีหรือสอนที่อุจิสองอย่างนี้ ตามนัยนี้ ไ้ในทีใดบ้าง?

ถาม : — เขาว่าได้เท้สอนว่า จิตย้ในโรงอยู่ตลอดเวลา.

ตอบ : — ก็นับตั้งแต่เจอนต้นของวัฏฏสงสาร ของคนๆ หนึ่งโดยสมมติเรอขไปจะเป็นก็กัปปี้กัถปี้กัถตาม จนกระทั่งเขาถูถึงนิพพานค้บจิตดวงสุคทั้ยแล้ว อะไรเล่าที่ไม้ใช่จิต ที่ย้ในโรงอยู่ตลอดเวลานั้นๆ.

แต่พุทธศาสนสอนเรามาให้ย้จิตนั้นโดยความเป็นตัวตน หรือตัวผู้กระทำกิจนั้นๆ ท่านจึงกล่าวว่าการถูถึงนิพพานมีได้ โดยไม้มีตัวผู้บรรลุ ค้มีแต่จิต ซึ่งไม้ควรย้คิดอ้ว่าเป็นตัวตน หรือเป็นผู้กระทำนั้นเอง ทั้งท้มนย้ในโรงอยู่ตลอดเวลา. ทุกข์ก็จิต สุขก็จิต ไม้ทุกข์ไม้สุขก็จิต ตายก็จิต เกิดก็จิตตั้งอยู่ก็จิต ฯลฯ อาตมาจึงกล่าวว้ จิตเป็นย้ในโรงอยู่ตลอดเวลา ทั้งท้มนจะเปล้ยนเปล้งไปอย่างไรก็ตาม, แม้ว่าความจริงจิตคือสิ่งทีเกิดค้บอยู่อย่างถ้ยบ (ค้งที่อาตมาเคยอธิบายไว้หนังสือพุทธศาสนาปี พ.ศ. ๒๔๗๑ เล่ม ๔ หน้า ๒๗๕-๓๐๘) ก็ตาม เม้สมมติให้มีวัฏฏสงสารกันแล้วก็ค้ต้องสมมติจิต ให้เป็นย้ในโรงอยู่ตลอดคว้วัฏฏสงสารสาขนั้น กว้มนจะขาดลงไป.

การที่เราไม่เรียกลักษณะเช่นนั้นว่าเที่ยง ก็เพราะมันเปลี่ยนแปลงเสมอ. การที่จะมาเกาะเกณฑ์ให้อาตมาผู้พร่าบอกเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างนี้ มาตงยสืบไปแล้ว เป็นคนมีสัตสตทิกฎฐูไปนั้น จะทำได้ ก็แต่ผู้ที่มีความจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งบังคับ เท่านั้นเองกรรมัง?

ถาม : — ใต้ท้ายยืนยันความที่บุคคลเราอาจจะมีจิตที่หลุดพ้นจากอุปาทาน แล้วชื่นชมความหลุดพ้นของตนอยู่ หรือไม่.

ตอบ : — แน่นอน. อาตมายืนยันภาวะเช่นนั้น ว่าอาจมีได้.

ถาม : — เมื่อเป็นดังนี้ ก็แปลว่าใต้ท้ายยืนยันการบรรลุนิพพานในชาติปัจจุบันนี้ประเภทหนึ่งด้วยนะซิชอบ?

ตอบ : — แน่นอน.

ถาม : — ซ้อนเอง เป็นเหตุให้เขาหาว่าใต้ท้ายเป็น ทิฎฐธัมม-นิพพานทิกฎฐู.

ตอบ : — นั้นข้อมแสดงว่า ผู้หา ไม่มีความเข้าใจในคำนี้. มีจิตทิกฎฐูในข้อนี้ หมายถึงยึดเอาความสุข ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ว่าเป็นนิพพานในปัจจุบันนี้ต่างหาก. เรื่องมันคนละอย่างกันกับข้อที่อาตมายืนยันว่า บุคคลอาจบรรลุนิพพานได้ในชาติปัจจุบันนี้ แล้วอมเอิบอยู่ได้. และกิริยาเหล่านั้นเป็นของจิตที่หมดอุปาทานแล้ว หลังจากที่ได้ปลุกปล้ำขึ้นโรงลมลุกคลุกกลานมาตลอดเวลา ในวิฎฐสงสารอันยาวขี้ดหามี่ตัวคนที่ไหนไม่เลย มีแต่ตัวตนหรือตัวเราของจิตที่ยังมีอุปาทานเท่านั้น.

เราจงปรารถนาจิตที่หนักหนาทุกประการกันเถิด ย่อมหมายความว่า จิตที่บัญญัติแล้ว จึงทำให้หทัยเขลา หายหลง หายยึดถือด้วยอุปาทานที่เถิด. อาตมายังคงยืนยันว่า เราจงปรารถนาความมีจิตที่หนักหนาเถิด.

....

ถาม : — ผมนึกขึ้นมาได้อีกอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับที่ได้ทราบว่า “ไม่ใช่ นั่นดอก” คือหัวใจของสติปัฏฐานทั้งหมด. แต่ทำไมก่อนเขามิได้พูดว่า เดินรู้ว่าเดิน ยืนรู้ว่ายืน นั่งรู่ว่านั่ง ฯลฯ ทำนองนี้ทั้งหมดเล่า. ผมสงสัยในข้อที่ว่า เดินรู้ว่าเดินเป็นต้นนั้น แม้แต่แมวหรือสุนัขมันก็ยังไม่ต้องพูดถึงคน หรือถึงกับยกขึ้นเป็นบทพระกัมมัฏฐาน มิใช่หรือครับ.

ตอบ : — นี่เห็นได้ว่าคุณไม่เข้าใจคำในพระสูตรนั้น. แมวหรือสุนัขมันรู้อย่างที่คุณว่าจริง มิฉะนั้นมันก็จะเดินไปเรียบร้อยไม่ได้. แต่ที่แมวรู่นั้น เป็นเรื่องสัตตชาตญาณล้วนๆ เพียงแต่เดินรู้ว่าเดิน เป็นต้นเท่านั้นเอง. ส่วนพระพุทธรูปที่ ท่านหมายความว่า สิ่งที่กำลังเดินไปไม่ใช่ตัวตน สัตว์คน เราเขา เป็นเพียงกลุ่มของสิ่งที่มีเหตุปัจจัย ยังคงตกอยู่ใต้อำนาจบังคับของเหตุของปัจจัย เคลื่อนไป หรือกล่าวให้ถูกต้องคือ เปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจเหตุปัจจัยนั้นๆ หากควรยึดถือเอาว่าเป็นการเดินของเรา หรือของผู้อื่นก็ไม่มี.

แม่มเมอน ก็ให้เต็มอยู่ด้วยความรู้สึกอย่างนี้ แม่มเมอนิ่ง ก็ให้เต็มอยู่ด้วยความรู้สึกอย่างนี้ แม่มเมอนอนอยู่ ก็เต็มไปด้วยความรู้สึกอย่างนี้ แม่มเมอ ก็กิน ดื่ม ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ฯลฯ ฯลฯ อะไรก็ตาม ก็ให้เต็ม

อยู่ด้วยความรู้สึกอย่างนี้. ทำได้เช่นนี้ ท่านเรียกว่า เดินก็รู้ว่าอะไรเดิน, นั่งก็รู้ว่าอะไรนั่ง, นอนก็รู้ว่าอะไรนอน, กินก็รู้ว่าอะไรกิน ฯลฯ ฯลฯ. บริกรรมสนทนา เดินก็รู้ว่าเดิน นั่งก็รู้ว่านั่ง ฯลฯ, นี่คือหัวใจหรือความหมายแท้ของสติปัฏฐาน และอาตมาถือเอาความกะตัดรัดสั้นเชิงว่า กลุ่มสังฆารทั้งหมด ที่กำลัง เดิน นั่ง นอน ฯลฯ นี้ หาใช่ “นั่น” ไม้. มันเป็นแต่สังฆาร คือไม่ใช่วิสังฆาร.

เราตั้งหน้าปล่อยวางกันทำเดี๋ยว โดยไม่ต้องลงเล. เมื่อทำได้ ก็จะไม่จับฉวยเอาอารมณ์ หรือเวทนาอันเกิดแต่อารมณ์นั้นๆ อันเป็นทางมาแห่งอภิขณาและโทมนัส. คุณอย่าหาว่าแมวหรือสุนัขก็ทำได้. สุนัข หรือแมว จะทำได้ ก็แต่ชนิดที่คุณว่าเท่านั้น. ขึ้นพูดมากไปเดี๋ยวคุณจะโกรธ

ถาม : — กระผมภาวนาบริกรรมอยู่เสมอว่า พุทธบริษัทไม่โกรธ ถ้าโกรธไม่เป็นพุทธบริษัท. คนโกรธไม่อาจเป็นพุทธบริษัท เพราะไม่อาจนั่งแวดล้อมพระพุทธรูป, ถ้าไม่อาจนั่งแวดล้อมพระพุทธรูปก็ไม่เป็นพุทธบริษัท เพราะคำว่าพุทธบริษัท แปลว่าผู้นั่งแวดล้อมพระพุทธรูป. บางคนแสวงหาเรื่องด่าผม ผมยังนึกได้และไม่โกรธ แล้วผมจะมาโกรธโต้เท่า ซึ่งช่วยเป็นหมอรักษาโรคเรื้อรังให้ผม ผมก็กลายเป็นอะไรไปเสียแล้วเท่านั้นเอง..

ตอบ : — ก็อายุที่กำลังเป็นกระผม, กระผมที่ถูกด่า, กระผมที่พยายามจะไม่โกรธ, นั่นมันก็มาอยู่ไม่นานก็เหวอะ.

ถาม : — เพราะเหตุไรเล่าขอรับ ?

ตอบ : — เพราะนั่นก็ยังไม่ใช่อัจฉริยะแท้.

ถาม : — ได้การแล้วขอรับ นี่ก็เหมือนกัน อีกคำหนึ่งที่ผมยังมีคัมภีร์เข้าใจยาก.

ตอบ : — ไม่เห็นมีคัมภีร์หรือเข้าใจยากที่ตรงไหนเลย. ที่เขาว่า นิพพานเป็นเมืองเป็นนคร เป็นศีวาลัย เป็นแก้วโชติช่วง อะไรทำนองนี้ อาตมาเห็นว่ามันเข้าใจยากกว่าจิตเดิมแท้เป็นไหนๆ. จิตเดิมแท้หมายถึงเอาตามตัวหนังสือก็แล้วกัน คือถ้ามันมีได้ ก็หมายถึงเมื่อมันยังไม่มี โลกะ โทสะ โมหะ. ใครก็ต้องรับว่า กิเลสเหล่านี้มันเพิ่งจะเกิด. คุณยังยึดถืออยู่ว่าคุณไม่โกรธ. อาตมาว่า นั่นก็ยังมีใจจิตเดิมแท้. จิตเดิมแท้ ต้องเมื่อยังไม่มีความรู้สึกยึดถือว่าคุณมีตัวคุณ.

ถาม : — เมื่อยังไม่มีความรู้สึก จะเรียกว่าจิตได้หรือขอรับ.

ตอบ : — ก็นิพพานนั้นมันเป็นเมืองหรือ จึงพากันเรียกว่าเมืองวานคร.

ถาม : — นั่นเป็นการสมมติให้เกิดความอยากไปหา ขอรับ.

ตอบ : — นักสมมติขึ้นเพื่อให้อยากได้เหมือนกัน ทั้งเป็นสมมติที่แนบเนียนกว่าการสมมตินิพพานให้เป็นนคร เป็นไหนๆ.

ถาม : — คำว่าจิตเดิมแท้ มีในพระไตรปิฎกหรือขอรับ.

ตอบ : — เอาเถิด อาตมาจะแห่ขึงคำว่าไม่ถือตามพระไตรปิฎกไปเสียทางหนึ่งเพื่อตามใจคุณ โดยยอมถือเอาพระไตรปิฎกเป็นเกณฑ์กันแล้ว; อาตมาก็อยากจะถามคุณก่อนว่า ที่ว่านิพพานเป็นนครนั้นมันมีอยู่ในพระไตรปิฎกด้วยหรือ? คุณไปค้นหาคำว่า นิพพานเป็นเมือง

หรือเป็นดวงแก้ว หรืออะไรทำนองนั้นในพระไตรปิฎกมาได้, อาตมาก็จะค้นหาคำว่าจิตเดิมแท้ในพระไตรปิฎกมาให้ได้เหมือนกัน.

ถาม : — อนาคตจะเป็นเครื่องตัดสิน นะครับ. แต่กระผมอยากจะเรียนถามต่อไปว่า การสมมติมันจำเป็นด้วยหรือครับ?

ตอบ : — ถ้าสมมติชนิดใด ช่วยเป็นอุบายให้คนเราเข้าถึงความพ้นสมมติหรือเหนือสมมติได้โดยง่ายแล้ว ย่อมจำเป็นที่สุด. อาตมาไม่รังเกียจ ในเมื่อใช้สมมติอย่างสมมติ เพื่อเป็นอุบาย หรือวิธีลัด ให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายได้โดยเร็ว. และอย่าลืมนะว่า ในเรื่องนี้เราจะต้องเปิดประตูให้กว้างจนหมด คืออย่าลืมนะว่าทุกแต่ที่เราสมมติขึ้น ที่เพื่อนกันสมมติ มันก็ต้องถูกเหมือนกัน.

อาตมาสบายมากในเรื่องนี้ โดยที่เปิดประตูกว้างนั่นเอง ไม่มีนิยาย ไม่ว่ามหานิทาน พุทธศาสนาหรือมิใช่พุทธศาสนา สมมติชนิดไหนของใครมีประโยชน์ในอันที่จะเป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนด เพื่อปล่อยวางกันแล้ว ก็อยากให้ได้ผ่านหูผ่านตาของเพื่อนนักศึกษาด้วยกันทั้งนั้น. ลางเนื้อชอบลางยา และนักศึกษาไม่จำกัดชาติ ธรรมะไม่มีชาติ พระพุทธเจ้าไม่มีชาติ นิพพานไม่เป็นกรรมสิทธิ์ของชนชาติใด. ขอให้เราได้มีโอกาสตรัส “ธรรมะอันไม่มีชาติ” ทุกโอกาสที่เราจะลืมได้เถิด.

ฉะนั้น คุณอย่ารังเกียจคำสมมติ แม้ที่ไม่มีในพระไตรปิฎก หรือที่เป็นคำของชนต่างชาติ โดยเฉพาะเช่นคำว่า จิตเดิมแท้เป็นต้น ให้เหมือนกับที่คุณไม่รังเกียจคำว่านิพพานเป็นนครอันเป็นสมมติของชาติ

เราเอง จะดีกว่า. มันจะทำให้คุณเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงยิ่งขึ้น คือ ถอดตัวถอดตนน้อยเข้า รักความเป็นธรรมมากเข้า มีโอกาสที่แผ่ธรรมะ ลงไปเป็นของกลางระหว่างชาติได้มากเข้า และนั่นแหละ คือความประสงค์ ของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง มิใช่พระพุทธเจ้าตามที่ศนะของบางคน.

ถาม : — ถ้าจะบัญญัติความหมายของคำว่า จิตเดิมแท้ เพื่อเป็นหลัก สำหรับศึกษากันแล้ว จะบัญญัติว่าอย่างไรครับ ?

ตอบ : — คำนิยามในคัมภีร์ฝ่ายเหนือ คือฝ่ายมหายาน เพียงพวกหนึ่งและในระยะยุคหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นยุคที่ถือกันว่าทำผลดี ให้เกิดขึ้นมากกว่ายุคอื่น. เขาบัญญัติความหมายของคำนี้เหมือนคำว่า อสังขตะ หรือนิพพานทุกอย่าง ผิดแต่สมมติให้เป็นรูปธรรม เช่นเดียวกับที่พวกเราสมมตินิพพาน ให้เป็นนครนั้นเหมือนกัน.

แต่ความหมายที่พอจะเห็นเป็นหลักชัดเจนกว่าอย่างอื่นนั้นก็ คือหมายถึง สิ่งที่ไม่มีการปรุง ซึ่งเมื่อไม่มีการปรุงก็ไม่เปลี่ยนแปลง แล้ว ก็ไม่มีการดับ จุ่มดับ หรืออนาคต, ซึ่งว่ากันที่จริงแล้ว มันไม่ใช่ จิตเดิม หรือจิตตรงกลาง หรือจิตที่หลงไปได้อย่างไร แต่กับสมมติเรียกให้เกิด ความหมาย เพื่อให้เป็นมูลฐานที่ตั้งของการศึกษา ว่า “จิตเดิมแท้”. ฉะนั้น อาตมาก็บัญญัติเอาตามความหมาย เพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีอยู่มากไม่น้อยเหมือนกัน ว่า “จิตทำอะไรปรุงแต่งไม่ได้” เป็นนครแห่ง วิสัจจาร, เป็นนครที่พระพุทธเจ้าท่านทรงค้นพบเป็นบุคคลแรก.

แต่คุณอย่าลืมว่า คำว่าจิต หรือ นคร ในที่นี้ มันมีความหมาย เฉพาะของมัน, ท่านเองเดียวกับคำว่า นิพพานเป็นอมตมทานคร หรือ ศิวาลัยสถาน ดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว.

ถาม : — ก่อนแต่ที่จะสมควรด้วยเวลา กระผมขอเรียนถามต่อไปถึงข้อความในปาฐกถาครั้งที่สอง ที่ขยายความปาฐกถาเรื่องภูเขาศุทธธรรม สักเล็กน้อย, คือคำว่า บุญ กับคำว่า กุศล, ทำไม่ได้แท้จริงพยายามที่จะแยกให้เด็ดขาดกันเสียทั้งที่มันเป็นของอย่างเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็คล้ายกันจนถึงกับไปเรียกลำเดียวกันได้.

ตอบ : — คุณก็ทราบแล้วว่า อาตมาไม่ชอบสิ่งที่พื้นเผื่อและไม่ขัดต่อแต่สักว่าตัวหนังสือ ย่อมถือเอาการทำที่เป็นอย่างจริงๆ เป็นหลัก. เมื่อพิจารณาคุณแล้วเราจะเห็นว่า การบำเพ็ญความดีของพุทธบริษัทโดยทั่วไปของเรานั้น แตกต่างกันอยู่เป็นสองชนิด ซึ่งตามหลักแห่งพระศาสนา ก็ได้วางไว้ดังนี้เหมือนกัน.

พวกหนึ่งทำดีหรือทำบุญเพื่อเอาผลตอบแทนทำนองการค้า และถึงผลอนโลมตามกิเลสตัณหาของตัว เป็นการลอยตามกระแส เป็นไปเพื่อเวียนเกิดในภพใหม่ไม่มีที่สิ้นสุด. อย่างนี้อาตมาบัญญัติว่า “บุญ”. ส่วนอีกพวกหนึ่งตรงกันข้าม ทำดีด้วยการเสียสละ ขุดเกลือกิเลส ฝืนตัณหา หรือเผาตัณหา เป็นการทวนกระแส เป็นไปเพื่อความดับไม่เหลือ คือพระนิพพาน. อย่างนี้อาตมาบัญญัติว่า “กุศล”.

ที่แยกกันให้เด็ดขาดอย่างนี้ ก็เพื่อให้เห็นกันชัดๆ ใครปรารถนาอย่างไร จะได้รับจักทำให้ตรง ให้ถูกไปเสียแต่แรก. ที่จริงบุญ ก็ดีเหมือนกัน แต่สวยงามไปอย่างลูกโป่ง. กุศล สวยงามไปอย่างมด. ใครอยากได้บุญ ประสงค์แต่เพียงบุญ ก็นับว่าเป็นสิทธิ์ของเขาที่เขาปรารถนาเพียงเท่านั้น เหมือนกับเด็กที่มีลูกโป่งเล่น ใครๆ ก็ต้องว่าดีกว่าเด็กที่ไม่มีจะเล่น. แต่ถ้าใครที่โตเป็นผู้ใหญ่แล้ว เขาอยากจะทำ

อย่างผู้ใหญ่ เขาก็ควรจะให้มีโอกาสเล่นอย่างผู้ใหญ่ ไม่ควรถูกตำหนิ เหมือนกัน เขาจึงเล่นมดเล่นพราดากลางชุดเกลากันไปตามเรื่อง ซึ่งมันเป็นเรื่องที่สูงกว่าเรื่องของเด็กจริงๆ แล้วคุณจะให้มันเป็นของอย่างเดียวกันอย่างไรได้.

เพราะเหตุฉะนั้นแหละ เมื่ออาตมามีหน้าที่จะต้องปลุกใจชนกลุ่มหนึ่ง หรือกระตุ้นให้เขาก้าวหน้า; อาตมาก็ต้องแยกให้เขาเห็นโดยแจ่มชัด มิใช่ให้คลุมเครือตามตัวหนังสือ ซึ่งไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรกันแน่. จึงได้ชี้ให้เอาเป็นเกณฑ์กันที่การกระทำ แล้วบัญญัติความหมายของคำให้เด็ดขาดลงไป เพื่อประโยชน์แก่ชนกลุ่มนี้ว่า บุญ อย่างหนึ่ง กุศลอย่างหนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้ว. เพื่อกันความพินเฟ้อวนเวียนไปตามตัวหนังสือ, และ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้น เพื่อจะพูดอย่างรวบรัด กับคนเพียงไม่กี่คนที่เห็นพ้องต้องการจะ “บินไป”.

สรุปความสั้น ๆ ว่า ความคิดที่เข้าไปเพื่อผลตามอำนาจของตัณหาและกิเลส เป็นไปเพื่อการเกิดอีก นี้เรียกว่าบุญ. ความคิดที่เข้าไปเพราะไม่ยอมให้ตัณหาหรือกิเลสลุบลำ เป็นไปเพื่อการไม่เกิดอีก นี้เรียกว่า กุศล.

ถาม : — แล้วทำไม ทั้งสองอย่างนี้ จึงมีการกระทำเหมือนกันได้เล่า ขอรบ เช่นให้ทานเหมือนกัน แต่คนหนึ่งได้มิด อีกคนหนึ่งได้ถูกโป่ง.

ตอบ : — ข้อนั้นไม่แปลก แล้วแต่ระดับจิตใจของผู้ทำ. บางคนทำบุญแล้ว อยากให้ประกาศชื่อเด่นๆ บางคนทำตั้งมากมาย ไม่ยอมบอกชื่อ. นี่ย่อมแสดงว่าใจของเขาต่างกันมาแต่ตั้งแต่แรก คือ

ตั้งแต่ก่อนทำแล้ว สิ่งที่เขาได้รับหรือมี ตั้งแต่ก่อนทำ เมื่อกำลังทำ และทำแล้ว ย่อมแตกต่างกันไกลเป็นธรรมดา. พระรูปหนึ่งจะมีไขมันเรื้อน ด้วยจะเป็นประโยชน์แก่อาชีพในอนาคต อีกรูปหนึ่งเรียนด้วยหวังอยู่สืบอายุพระศาสนา เรียนอย่างเดียวกัน นั่งโต๊ะเดียวกัน แต่ผลที่ทั้งสองรูปนี้ได้ ต่างกันคนละอย่าง. ไม่มีอะไรลึกลับ. แต่ถ้าคุณจะขืนให้ตอบ ก็ต้องตอบเหมือนข้างต้นว่าเพราะระดับจิตใจต่างกันในตนเอง.

การกระทำภายนอกล้วนๆ เอาเป็นแน่นอนไม่ได้ ต้องเอาใจซึ่งเป็นตัว “กรรม” เป็นใหญ่. เหมือนกับเหล่าขูดเดียวกัน เมื่อกินเป็นยาช่วยกำลังเต็นของหัวใจ ก็เรียกว่า ยา, แต่ถ้ากินเพื่อเมามากก็เรียกว่า “น้ำทองแดง” ถูกกว่า. หรือเมื่อนำไปใช้เป็นที่ของชะล้าง หรือแม้ที่สุดแต่ใช้แทนก้ออลลูมิเนียม มันก็เป็นรูปอื่นต่อไปอีก ไม่อาจจะเป็นอะไรอย่างตายตัวได้ จึงเอาเจตนาของการกระทำเป็นใหญ่. เพียงแต่เอาชื่อเป็นเกณฑ์อย่างเดียว โดยไม่ถึงความหมายแล้ว ย่อมเป็นทางมาแห่งความพินเฟือ. อาตมาจึงได้ชี้ไปที่ความหมาย และขีดเส้นขึ้นเขตกันให้เป็นทีเข้าใจสำหรับนักศึกษากลุ่มนี้ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คนดังกล่าวแล้ว.

ถาม : — ก็คำว่า บุญ กับคำว่า กุศล ที่มาแห่งเดียวกัน แทนกันได้ ไม่มีอยู่คอกหรือขอรับ ?

ตอบ : — มีอยู่ทั่วไป ทั้งในภาษาไทยและภาษาบาลี. ในภาษาไทยเราพูดคำว่าบุญกุศลติดกันไปเสมอ เพราะอำนาจการพูดที่ติดปากหรือเคยชิน หรือเพราะต้องการจะพูดสองอย่างพร้อมกันก็ได้ แล้วแต่กรณีในการพูดคราวนั้นๆ. เช่นคำว่า ดีงาม, ดีกับงามมันคนละอย่าง

ดีโดยไม่งามก็ได้, งามโดยไม่ดีก็ได้, หรือทั้งดี ทั้งงามด้วยก็ได้. บางทีพูดแยกกัน, บางทีพูดรวบติดกัน. ในคราวที่พูดรวบติดกัน บางทีก็แทนกัน, บางคราวไม่แทนกัน แต่พูดถึงทั้งสองอย่าง.

ในภาษาไทยกลางบ้าน หรือกล่าวอย่างชั้นโลก คำว่า “บุญกุศล” ถูกลากติดกันไปเป็นของอย่างเดียวกัน. แต่ในชั้นที่เป็นคำบัญญัติ หรือเทคนิคัลเทอมของทางธรรมะโดยเด็ดขาดแล้ว เราอาจแยกกันได้เด็ดขาด. ส่วนที่เป็นไปเพื่อโลกุตตระ เรียกเสียว่า กุศล, ที่เป็นไปเพื่อโลกิยะ เรียกว่า บุญ. เราไม่อาจจะเรียกบุญ แม้ชนิดใดชนิดหนึ่งว่า โลกุตตรบุญ, แต่มีคำที่เรียกกันทั่วไปว่า โลกุตตรกุศล คำว่ากุศล ใช้เรียกชั้นที่เป็นโลกิยะก็มี คือโลกิยกุศล. แต่เพื่อให้ง่ายสำหรับคนทั่วไปที่ไม่เป็นนักบาลี เรามักเอาโลกิยกุศลไปให้คำว่า บุญเสีย.

ในภาษาบาลี ที่กล่าวคำสองคำนี้รวมคราวเดียวกันทำนองว่า แทนกันได้ก็มี เช่นคำว่า ปุณฺณภิกฺขุสํหฺมา กุสลภิกฺขุสํหฺมา เป็นต้น. ในที่เช่นนี้ เราต้องคู่ต่อไปว่า สงฆ์ท่านกำลังพูดถึงนี้ หมายถึงชั้นโลกุตตระ หรือเปล่า, ถ้าเปล่าก็จัดได้ว่า หมายถึงบุญเท่านั้นเอง. แต่ถ้ามีกล่าวถึงชั้นโลกุตตระด้วย ก็แปลว่าท่านกล่าวของสองชั้น พร้อมกันไปแล้วแต่ใครจะทำให้สำเร็จเป็นอย่างไร ก็อย่างที่เรียกว่า บุญ หรือ อย่าง กุศล.

ตัวอย่างเช่นที่ใน จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ปุณฺณภิกฺขุสํหฺมาวรรค (ไตร. ล. ๒๑ น. ๑๓) มีว่า จตฺตาริ เม ภิกฺขเว ปุณฺณภิกฺขุสํหฺมา กุสลภิกฺขุสํหฺมา สุขุสฺสาหารา โสวคฺคิตา สคฺคสํวตฺตนิกา อภิภูจฺจา ย กนฺตาย มนาปาย หิตาย สุขาย สํวตฺตุนฺติ กตเม จตฺตาริ ฯลฯ ซึ่งแปลว่า “ทางมาแห่งบุญ

ทางมาแห่งกุศล ๔ อย่างเหล่านี้ เป็นทางมาของความสุข เป็นเครื่อง
อำนวยความสะดวก มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ เป็นไปเพื่อส่งนํ้า
ปรารถนา นํ้ารักใคร่ นํ้าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข.
ส้อย่างอะไรเล่า? ฯลฯ”

แล้วต่อจากนั้นตรัสถึงความเชื่อไม่คลอนแคลนในพระพุทธ ใน
พระธรรม ในพระสงฆ์ และมีอริยกันตศีลรวม ๔ อย่าง.

นํ้าคุณจะเห็นได้ว่า จากคำทั้งหมดนั้น แสดงเพียงสวรรค์หรือ
ความสุขเป็นอย่างสูง ในกรณีเช่นนี้ คำว่ากุศล รวมอยู่ในคำว่าบุญ โดย
ไม่ต้องสงสัย, เพราะที่ตรัสในที่นี้ เป็นการตรัสเพื่อคนที่ยังอยู่ในภูมิ-
กามาจร คือยังปรารถนากาม. คำว่า กุศล ในที่เช่นนี้ ได้แก่โลกียกุศล
โดยตรง ซึ่งจะต้องละกันไปในขั้นต่อไป ตามทำนองของอนุปฺพพิกตา.

ถาม : — อนุปฺพพิกตา เป็นอย่างไรขอรับ ?

ตอบ : — ชั้นแรกตรัสสอนให้ชอบทาน ชอบศีล ชอบ
สวรรค์ แล้วตรัสสอนให้เห็นโทษของสวรรค์ เกลียดสวรรค์ แล้วสอนให้
พอใจในการไม่ข้องแฉะกับสวรรค์. ๕ ชั้นเป็นลำดับไปนี้เรียกว่า
อนุปฺพพิกตา คือ ทาน ศีล สักก กามาทีนว เนกขัมมานิสงส์. และมีสอน
มากที่สุด สำหรับพวกที่จะ “บินไป”.

ถาม : — แล้วมีที่ไหนเล่า ที่ทรงจัดไว้ในฐานะคล้ายลูกโป่ง.

ตอบ : — เช่นในสคาถวรรค สังยุตตนิกาย (ไตร. ถ. ๑๕
น. ๓) และอื่นๆ อีกหลายแห่ง. แห่งที่ว่ามี^๑ มีว่า เทวดาคนหนึ่งมา
ทูลว่า เขามีคำที่เป็นภษิต ขอทูลกล่าวถวายแล้วก็ว่า ให้ทรงฟังว่า :

๑. คำที่เป็นท้องเรื่อง หรืออุปมัยคติเห็นๆ คูสารัตถปกาสินี ฉบับบาลี ภาค ๑ หน้า ๒๗.

อุปนิสัย ชีวิตมปฺปมาญ์
 ชรูปนัตสฺส น สนฺติ ตาณา
 เอตํ ภยํ มรณเณ เปกฺขมาโน
 ปุณฺณานิ กสิราถ สุขาวหาณี.

พระองค์ทรงฟังแล้วตรัสตอบว่า ดู นับว่าเป็นสกุณชาติได้ แต่ว่าขอให้ลอง ฟังของพระองค์ดูบ้าง ของใครจะเป็นกษัตริย์ดีกว่ากัน แล้วพระองค์ตรัส ภาษิตของพระองค์ว่า :

อุปนิสัย ชีวิตมปฺปมาญ์
 ชรูปนัตสฺส น สนฺติ ตาณา
 เอตํ ภยํ มรณเณ เปกฺขมาโน
 โลกามิสํ ปชเห สนฺติเปกฺโข.

คำแปลของเทวดาม้าว่า :

ชีวิตถูกชราคร่าเอาไป อายุเป็นของน้อย
 เครื่องต้านทานไม่มีสำหรับคนที่ถูกชราคร่าตัวไป
 เม่อมองเห็นภยันต์ในความตายอยู่
 ควรรีบทำบุญอันจะนำสุขมา.

คำแปลของพระองค์มีว่า :

ชีวิตถูกชราคร่าเอาไป อายุเป็นของน้อย
 เครื่องต้านทานไม่มีสำหรับคนที่ถูกชราคร่าตัวไป
 เม่อมองเห็นภยันต์ในความตายอยู่
 ควรละเหยื่อโลกเสีย เพ่งหานิพพานเถิด.

คำว่า “เหยื่อโลก”^๑ ในที่นี้ แม้อุณจะไปตามท่านมหาบาเรียนที่ไหน ก็ต้องตอบว่าได้แก่บุญ หรือกามคุณอันเป็นผลของบุญที่ทำไว้ในชาตินี้ หรือชาติก่อนๆ ก็ตามนั่นเอง.

เวทาค้างหลายยังมีใจอยู่ในระดับต่ำ คืออยากจะจมอยู่ในบุญ ท่านก็กล่าวภาษิตได้เพียงแค่ว่า เห็นภัยในชีวิตก็ต้องรีบทำบุญ. แต่พระอรียเจ้าที่ใจสูงพ้นโลก ท่านกลับว่าให้เลิกสนใจในบุญ เพ่งหาหนีพพานซึ่งหนีไปจากบุญ และระงับอำนาจบุญเสียได้. เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่าบุญทำให้ต้องมาเกิดใหม่อีก แล้วมันก็พบกับกับความตายอีก.

นี่คุณจะเห็นได้ว่า พวกที่ “จะยังอยู่” ก็ต้องหาเหยื่อโลกกินกันไป. ส่วนพวกที่จะ “บินไป” ก็ต้องเลิกคิดรสของเหยื่อโลกกันเสียที่ ไม่ว่าโลกไหน จะเป็นมนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก ก็ตาม. เพราะอาตมาเห็นว่า ความดิ้นรนที่เป็นที่ตั้งแห่งความเมา มีสวรรค์เป็นที่สุดนั้น เป็นของล่อให้ดูสวยๆ งามๆ ครู่เดียวแล้วก็แตก จึงเปรียบกับลูกโป่ง. แต่ความดิ้นรนที่จะใช้ฟ้าดพันเหยื่อโลกได้ ควรจะเปรียบด้วยมิด และสงวนเอาไว้ใช้กับคำว่ากุศล, ในเมื่อเรียกอย่างแรกว่าบุญ.

เข้าใจว่าคุณคงจะพอเข้าใจในความสับสนของคำว่าบุญกับกุศล เมื่อดอกมาอยู่ในมือของผู้ที่เมานบุญว่ามีมากเพียงไร. พระอรียเจ้าท่านพยายามละหมดทั้งบุญ และกุศล ในที่สุด ท่านจึงข้ามไปฝั่งโน้นได้. ในชั้นเราๆ นี้ เพียงแต่ขอให้ขยับจากบุญขึ้นมาหากุศล

๑. คำ อามิส แปลว่า เหยื่อ เช่นเหยื่อที่ใช้เสียบเบ็ดเวลาตกปลาเป็นต้น.

และปีกเสี้ยนบนแคนให้เห็นชัดๆ ก็เกิดการวุ่นวายตาม ตาม เป็นแจ็กคนไฟ
เสียแล้ว คุณเห็นว่าน่าจำไหม.

เพียงแต่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๕ เล่มเดียว ก็มีคำเปรียบ
ให้เห็นความตรงกันข้ามระหว่างบุญกับนิพพาน เต็มไปหมด โดยชี้ให้
เห็นว่า บุญเป็นเหยื่อในโลก นิพพานพ้นจากการคิดในเหยื่อโลก. ถ้า
ต้องการนิพพาน ให้รีบขยับขานมาเสียจากบุญ.

ถาม : — กระผมยังรู้สึกอยากจะทำอีกสักสองสามตัวอย่าง.

ตอบ : — ที่หน้า ๔ มีว่า เทวดากล่าวเสนาอภินิหารของตนว่า :

“เวลาล่วงไป ราตรีทั้งหลายผ่านไป
ลำดับของวัย ช่อมละไปคาลลำดับ
เมื่อมองเห็นภยัน ในความตายอยู่
จงรีบทำบุญ อันจะนำสุขมา”.

ตรัสให้พิจารณาของพระองค์คุณบ้างว่า :

“เวลาล่วงไป ราตรีทั้งหลายผ่านไป
ลำดับของวัย ช่อมละไปคาลลำดับ
เมื่อมองเห็นภยัน ในความตายอยู่
ควรละเหยื่อโลกเสีย พึ่งหานิพพานเถิด.”

ในหน้า ๘ มีว่า เทวดาเมาสวรรค์ตนหนึ่ง เทียวเพ้อว่า

“พวกที่ไม่เคยเห็นสวนนั้นวัน อันเป็นที่อยู่
ของพวกเทวดาชนดาวดั่งดี อันเรื่องยศ นน
ไม่ชื่อว่า พวกที่เคยพบความสุขเลย”.

เทวดาเพื่อน ๆ กันตนหนึ่งช่วยบอกให้ว่า

“เพราะความเขลาของท่าน ท่านจึงไม่ทราบ
ตามที่ พระอรหันต์ทั้งหลาย ได้กล่าวไว้ว่า
‘สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีความเกิดขึ้น
และเสื่อมไปเป็นธรรมดา, เกิดขึ้นแล้ว
ก็ดับไป’ ระวังสังขารเหล่านั้นเสียได้
จึงจะเป็นความสุข”.

หวังว่าคุณคงจะเข้าใจคำว่าสังขารทั้งหลาย ได้ถูกต้อง คือหมายถึงทุกสิ่ง
ที่หมุนไปเวียนไป ตามอำนาจเหตุปัจจัย แม้กระทั่งส่วนนั้นตัวนั้น
ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะซากศพที่นอนอยู่ในโลง ตามที่ชาวบ้านแทบทั้งหมด
เขามีความรู้กัน.

ที่หน้า ๘ มีเทวดาตนหนึ่ง มาทูลเสนอภษิตของตนว่า :

“พวกที่มีบุตร ย่อมได้เพลิดเพลินอยู่กับบุตร
คนมีโค ก็เพลินกับโค
ความเพลิดเพลินของคนเรา มีได้เพราะอุปธิ
ใครไม่มีอุปธิ คนนั้นไม่เพลิน”.

ตรัสเสนอของพระองค์เองชื่อว่า :

“คนมีบุตร จะต้องโศกเพราะบุตร
มีโค ก็จะต้องเศร้าเพราะโค
ความโศกของคนเรา มีได้เพราะอุปธิ
ใครไม่มีอุปธิ คนนั้นไม่โศก.”

หวังว่าคุณคงจะเข้าใจคำว่าอุปธิ ได้เป็นอย่างดี โดยใจความ สิ่งที่เราเรียกว่าอุปธิก็คือกิเลส ประเภทที่เป็นเหตุให้คิดว่ามีตัวมีตน ของเราของเขา มีวัตถุตั้งอยู่ที่ของรักของชอบใจทุกอย่าง เป็นส่วนใหญ่. สิ่งที่เราเรียกว่าบุญ ในบทว่า “ควรรับทำบุญอันจะนำสุขมา” นั้นแหละคือตัวอุปธิ ซึ่งเร้นลับที่สุด และเป็นภัยอันใหญ่หลวง แต่ล่อตาเหมือนลูกโป่ง. เทวดาชอบและเมาอุปธิ. พระอริยเจ้าเกลียดอุปธิ อย่างตรงกันข้าม.

ถาม : — มีหน้าเล่าขอรับ ลูกโป่งยักษ์ที่มีชายควรวางาน จึงถูกเรียกว่า “ลูกสวรรค์.” ถ้าจะเอาความหมายอันกะตักจริง ๆ ของคำว่า “ลูกโป่ง” กันแล้ว คงจะหมายถึงอาการที่มันผูกพันหัวใจในเอง ถูกไหมครับ.

ตอบ : — ที่หน้า ๑๖๕ ของพระไตรปิฎกเล่มเดียวกัน มีข้อความว่า :

“พวกเทวดาทงหลาย ทั้งในชั้นดาวดึงส์ ชั้น
สามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นวส-
วัตติ ล้วนแต่ผูกผูกมันตรึงอยู่ด้วยเครื่องผูก
คือกามคุณ ต้องกลับไปสู่อำนาจของมารอีก.
โลกทั้งปวงร้อนเปรี้ยง. โลกทั้งปวงควัน
กุ่ม. โลกทั้งปวงอุกโหลงๆ โลกทั้งปวง
ไหวโยกเขกอยู่. ที่ใดมีมารไปไม่ถึง ที่นั่น
ไม่ไหว ที่นั่นไม่โยกเขก ที่นั่นไม่ใช่ที่เทอว
ของบุดูชน. มารเฮ ใจของเราถินดีในที่
นั้นเสียแล้ว”.

จากถ้อยคำนี้ คุณเปรียบเทียบกับตัวเองเถิด ว่า “ลูกโป่ง” นั้น มันผูกมันมัดมันร้อน มันโหลง และมันเป็นที่เกาะของบุดูชนเพียงไร.

ถาม : — ใต้เท้าหาว่าบุญเป็นอุปธิ คงจะต้องถูกตำหนิเป็นแน่.

ตอบ : — ถูกตำหนิเอาดี จะได้อีกเอาไปถวายให้แก่พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๕ หน้า ๓๔๒ ซึ่งแสดงอยู่โทนโท่ ว่า แม่บุญที่เกิดจากการถวายทานในพระอริยบุคคลทั้งแปด ก็ยังจัดว่าเป็นของเนื่องด้วยอุปธิ และมีอุปธิเป็นวิบาก (โอปธิกั) อยู่นั่นเอง.

บาลีมีว่า :

จตุทาโร จ ปฏิปन्นา จตุทาโร จ มเส จิตา
 เอส สงฺฆเ อชฺชุตฺโต ปญฺญาสึตฺตสมาทิตฺโต
 ยชฺชมานัน มนุสฺसानัน ปุญฺญเปกฺขชานปาณินัน
 กโรตฺถ โอปธิกั ปุญฺญัน สงฺฆเ ทินัน มหปฺผลัน.

สำหรับคุณเอง อาตมาขอเตือนกำชับว่า สิ่งๆ ที่เรียกว่าอุปธินี้เป็นของเข้าใจยากอย่างยิ่งอย่างหนึ่งทีเดียว.

ถาม : — คุณๆ ใต้เท้าออกจะชอบให้เขาคำเสียแล้ว.

ตอบ : — ถ้าการคำนิน มันทำให้เกิดมีผู้เอาธรรมะเรื่อง “สังโฆนั” ของพระพุทธเจ้าไปพินิจพิจารณากันมากๆ ยิ่งขึ้น ก็ออกจะชอบให้เขาคำอยู่เหมือนกัน. เพราะคุณๆ มันก็ถอนบุญญาเสียแล้ว ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร จึงจะมีการก้าวขาต่อไปข้างหน้ากันบ้าง.

อีกอย่างหนึ่ง คุณไม่เคยคิดบ้างเลยเที่ยวหรือว่า คำคำนิน ก็คือเครื่องวัด. คุณไม่อยากจะวัดตัวเองดูบ้างเที่ยวหรือ. การชนะที่ใหญ่หลวงอันไม่ต้องลงทุนอะไรเลย ทั้งไม่กลับแพ้ได้อีกด้วยนั้น มีทางมาจากการถูกคำ.

ถาม : — ผมเหลือวิสัยที่จะเข้าใจได้ขอรับ, และใจของผมไม่สมัคร.

หลักเกณฑ์มันมีอย่างไรกันเล่าขอรับ?

ตอบ : — เมื่อคุณชอบพระไตรปิฎก มันก็ต้องอ้างพระไตรปิฎกกันตามเคย แต่ขอเตือนเป็นส่วนตัวว่า คิดเห็นจริงเสียก่อนแล้วจึงจะชนะ. ขอความนบนมา.

คนพาลผู้กล่าวคำหยาบคาย ย่อมผิดว่านั่นคือความชนะของคนส่วนผู้รู้ ก็ถือว่าถอยกลับได้ นั่นแหละ เป็นความชนะของคนผู้ใด โกรธตอบต่อคนที่โกรธมา คนนั้นเร็วกว่าคนที่โกรธที่แรก. ผู้ใดไม่โกรธตอบคนที่โกรธมา ผู้นั้นชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้แน่นอน.

และหงเป็นคู่ที่ประหฤติประโยชน์ให้แก่ทั้งสองฝ่าย คือหงฝ่ายคน และฝ่ายปรบักษ์.

ผู้ใด รู้ว่าฝ่ายหนึ่งใจบุ่นเสียแล้ว ตนมีสติสงบเสีย เพื่อรักษาประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายไว้ คือหงฝ่ายคนและฝ่ายปรบักษ์.

พวกที่ไม่ฉลาดในเหตุการณ์เท่านั้นที่จะคิดไปว่าคนนี้เป็นคนอ่อนแอ. ผู้ที่เป็นนักบวช ก็เป็ดบวชตัวเอง. (ไตร. ถ. ๑๕ น. ๒๔๐)

ถาม : — ผมขออธิษฐานภาวนาให้การเสียดสละของใต้เท้า ประสบผลสมความปรารถนาเถิด ผมออกจะมองเห็นราว ๆ แล้ว ในความหมายของคำว่า “พุทธทาส” ของใต้เท้า แต่กระผมสงสัยว่า จำเป็นที่จะต้องมีการตั้งตมเป็นเจ๊กต้นไฟ เช่นนั้นเสมอไปค้ายหรือควับ.

ตอบ : — อาตมาไม่นึกไม่ฝันว่าจะมีการตนตุมกันเช่นนั้น และไม่มีเจตนาในการที่จะก่อให้เกิดการตนตุม เพราะเราศรัทธากันเพียง วงของคนไม่กี่คน เป็นการไปเรเวตของพุทธบริษัทกลุ่มหนึ่งดังที่กล่าว แล้ว. การที่มการตนตุมกันเช่น นั้นเป็นเรื่องฟลุคมากกว่า แต่บางคน เขาวางใจเจตนาจะให้เกิดการตนตุม เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง.

เรื่องนี้ สำหรับอาตมานั้น มันจะตนตุมเพราะเหตุใดก็ตาม หวังอยู่ว่าจะเป็นไปได้เพื่อความแจ่มกระจ่างแห่งพระธรรม ในเรื่องของ “ผิงโน้น” ยิ่งขึ้นเสมอ. ดังที่คุณก็เห็นแล้วว่า เมื่อเกิดตนตุมกันขึ้น ก็มีคนสนใจและเข้าไปคิดหาความจริงกัน แม้จะด้วยเจตนาร้ายก็ไม่เสียหาย เพราะเมื่อขงคิด ก็ขงเห็น และพระธรรมย่อมคุ้มครองผู้พิจารณา ธรรมเอง. ความผิดคงต้องตกเป็นของผู้ผิด. เมื่อรู้ว่าผิด เขาก็ต้องหาวิธีที่จะทำให้อุถูก. ผิดจากนั้นแล้วก็ปล่อยกันไปตามยถากรรม จะไปโทษใคร.

เรื่องถูกด่านั้น ไม่ต้องเป็นห่วง ใครๆ ก็มีโอกาที่จะถูกด่า ด้วยกันทั้งนั้น แม้กระทั่งพระพุทธเจ้า หรือสิ่งที่ไม่มีชีวิตวิญญาณ เช่น ฟ้าฝนก็ถูกด่าเป็นประจำ. แต่สิ่งที่อาตมาเป็นห่วงนั้น คือความก้าวหน้าของพุทธบริษัทชาวไทยเรา. ถ้าคุณมีความเห็นใจในเรื่องนี้ ก็จงช่วยกระตุ้นให้มการคิดหาความจริง ในขั้นสูงให้ยิ่งขึ้นไปเถิด.

ถาม : — ที่ว่าสูงๆนั้น หมายถึงสูงชั้นไหนขอรับ?

ตอบ : — สูงถึงขั้นที่เราจะไม่ต้องพึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ออกค่อไป เราก็จพึ่งตัวเองได้.

ถาม : — นั้นมันหมายความว่าอย่างไรกันครับ ดูน่ากลัวเหลือเกิน.

ตอบ : — เมื่ออยู่ในขันธมุตวเรา ก็มีความทุกข์ เช่น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา เราต้องฟัง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น. พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เรารู้จักทำตัวเอง ให้สูงข้นถึงขันธมุตวเรา แล้วใครจะทุกข์ ใครจะเดือดร้อนถึงกับต้องไปฟังพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เราออกไปอยู่ "ตั้งโนน" ซึ่งไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วเราจะต้องฟังใคร เพื่ออะไรกันอีกเล่า.

คุณเคยได้ยินว่า พระอรหันต์ซึ่งต้องดิ้นรนอยู่เหมือนกันหรือ? พระอรหันต์ซึ่งต้องฟัง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือไปอีกหรือ? ในเมื่อทั้งสามอย่างนั้นมันมีพร้อมในตัวท่าน หรือเป็นตัวท่านเสียเองแล้ว. การดิ้นรนดิ้นใน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ของคุณนั้นไม่ใช่เพื่อให้ข้ามพ้นออกไปยังสภาพที่ไม่ต้องดิ้นรนดิ้นกันคือไปอีกดอกหรือ?

คุณหรือเพื่อนของคุณที่ออกไปไม่ได้ ส่วนมากมิใช่เพราะไม่เข้าใจในสัจธรรมนั้นๆ แล้วคิดแฉกอยู่ที่สัจธรรมนั้น อย่างกะที่ภูเขานิมาลัยกับขวางหน้าดอกหรือ? คอของคุณมันสั้นไปจะเงยแขนอย่างไร มันก็ไม่พ้นสั้นของภูเขานิมาลัยไปได้. ถ้าอยู่ทน ก็เหมือนกัน คือจะได้ดิ้นรนดิ้น (ตามทักสินะของคุณ) อยู่เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าออกไปได้ก็จะได้ว่างสัจธรรมกันเสียที แล้วทำตนให้เป็นสัจธรรมแก่ผู้อื่นต่อไป. คุณจะเลือกเอาอย่างไร ไม่มีใครบังคับ ขอแต่อย่าเลือกเอาอย่างที่ไม่คนอื่นไม่ไปแล้ว ก็นอนขวางทางกับคนอื่นไม่ให้ไปเสียอีกด้วย ก็แล้วกัน เกิดใครเขาข้ามเอาจะได้ใครเขาอีก.

ถาม : — ใต้เท้าจะยั่วอย่างไร ผมไม่โกรธแน่ขอรับ. แต่มันน่ากลัวเหลือเกินที่จะฝ่าออกไปจนถึงขั้นที่ไม่ฟังใครเลย. ผมยังสงสัยอยู่ว่า แม้เป็นพระอรหันต์ หรือ เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังต้องฟังอะไรอยู่สักอย่างอยู่นั่นเอง.

ตอบ : — พระอรหันต์ รวมทั้งพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นจอมอรหันต์ด้วย ท่านกล้าทำว่า “ข้าคิดสั้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ต้องทำทำเสร็จแล้ว กิจที่จะต้องทำเพื่อผลอนันต์ ไม่มีอีก”. ถ้าคุณจะเกณฑ์ให้ท่านถือฟัง ก็จงคิดดูก่อนว่า ฟังอะไร และเพื่อผลอะไร, ท่านทุบร้อนอะไร? อย่างดีที่สุดที่ท่านจะทำ ก็คือเคารพธรรมะ หรือ ความจริงที่ท่านได้รู้ถึง ในฐานะที่เป็นของประเสริฐเป็นประธานของโลก เพื่อเป็นเนติแก่คนที่จะมาตามพระองค์มาข้างหลังเท่านั้น.

คนบ้าคนเขิง ก็มีสภาวะของเขาอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะไม่ใช้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. แม้แต่เป็ถ หรือปู มนก็มีรูปของมัน และวิธวิงลงรูปของมัน เป็นสภาวะของมัน. ฉะนั้น เราจะต้องถือว่า สิ่งมีชีวิตทุกสิ่ง ต้องมีอะไรเป็นสภาวะของตน. มนุษย์ที่เป็นชั้นสูง ก็รู้จักถือสภาวะใน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, ที่สูงขึ้นไปอีก ก็รู้จักทำตัวเองให้เป็นสภาวะของตัวเองตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. ที่สูงขึ้นไปอีก คุณจะให้ทำอย่างไรกัน.

ถาม : — การถือสภาวะ ต้องไปสิ้นสุดลงที่การพ้นจากการถือถือสภาวะกันหรือขอรับ?

ตอบ : — แน่อน.

ถาม : — ถ้าดังนั้น เราทงสรมะเสียดงแคบคน มีดีกว่าหรือ.

ตอบ : — ถ้ามันเป็นสิ่งที่คุณทำได้ มันก็ดีแน่. คุณลองทำให้ดูหน่อย ว่าคุณผู้ยังหวาดต่อการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่เนี่ย จะทงสรมะออกไปให้หมดเกลียดงจากใจของคุณอย่างไร. ผลที่จะเกิดขณ ก็คือการหลอกตัวเองหรืออีกอย่างหนึ่ง ก็คือการลดลงไปถือสรมะอย่างอนที่เลวลงไปกว่าสรมะที่ถืออยู่ก่อนนั่นเอง.

ถาม : — โดยสรุปลแล้ว การถือสรมะจะไปสิ้นสุดลงที่ตรงไหนเล่าครับ ?

ตอบ : — ตรงที่หมดอุปาทานความยึดถือว่ามีตัวตนในสิ่งทุกสิ่ง ไม่ว่าสิ่งใดหมด.

ถาม : — อุปาทานมันอยู่ได้ควอะไร ครับ ?

ตอบ : — โดยรากเหง้าแล้ว มันอยู่ได้ด้วยอวิชาไมรูสิ่งทงปวงให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง.

ถาม : — ก็บุญไม่ใช่เครื่องทำลายอวิชาหรือครับ ?

ตอบ : — คุณคิดว่าความหวานอร่อยจะช่วยให้คนเบอสังนั้น หรือว่าความข้นขมเจ็บปวดจะช่วยให้คนเบอสังนั้น. บุญเป็นชื่อของความสุกในกามภพ รูปภพ อรูปภพเป็นอย่งสูง. ข้งเมอมเมา มีหลงเข้ามาแทรกด้วยแล้ว คงจะไปก้นนานที่เดี้ยว. สิ่งที่จะทำลายอวิชานั้นคือปัญญาหรือวิชาที่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรกันแน่ค่างหาก หาใช่สิ่งทง

เรียกว่าบุญโดยตรงไม่. พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงสอนให้ละบาปและบุญข้ามตรงไปยังความดับตัณหาหรืออุปาทาน เลิกวิ่งไปวิ่งมากันเสียที. ที่มีอยู่แล้ว ก็มากเหลือที่จะเมากันอยู่แล้ว อย่าหลงสร้างใหม่ๆ แปรลกๆ ขึ้นอีกเลย.

ถาม : — ใครกันซอรับ ที่จะเลิกวิ่งไปวิ่งมากันเสียที ?

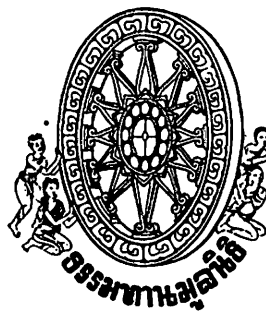
ตอบ : — คนที่สามารถหลุดไปงี้ได้ แล้วถ่อมดินนั้นแหละจะสามารถเลิกวิ่งไปวิ่งมากันเสียที.

ถาม : — แล้วโบสถ์วิหารมันจะมันน้อยลงไปหรือครับ ?

ตอบ : — ดั่งอย่างนั้น ในเมืองไทยแห่งเดียว ก็ยังมากกว่าในสมัยพุทธกาลตั้งหลายพันเท่าที่เดียว. อย่างไรก็ตาม โบสถ์วิหาร ที่มีประโยชน์ คงยังมีต่อไปได้ ด้วยน้ำมือของผู้ดีผู้มีศรัทธาไม่แหวนพวงลูกไปง.

ถาม : — ใต้เท้าคงจะพอใจมาก.

ตอบ : — ไม่ต้องเกี่ยวกับสิ่งนี้ อาตมาก็พอใจ เพราะภูเขาหิมาลัยของโลกกำลังพังทลายตัวเอง ลงมาที่ละน้อยๆ อยู่แล้ว คุณยังไม่เห็นอีกหรือ.

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

กรมทนายความ หน้าสวนโมกขพลาราม

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๒, ๔๓๑๕๕๖ - ๗, ๔๓๑๖๖๑ - ๒, โทรสาร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๙๗

พิมพ์ที่ธรรมสภา

๑/๔ - ๕ ริมถนนบรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐

โทร. ๐ - ๒๔๔๑ - ๑๕๓๕, ๐ - ๒๔๔๑ - ๑๖๐๔ โทรสาร. ๐ - ๒๘๘๘ - ๗๙๔๐

โปรดแก้คำผิดในหนังสือชุมนุมปาฐกถาชุด พุทธธรรม

(การนับบรรทัดให้นับลงจากบรรทัดบนสุด คือเลขหน้า
ถ้ามี จล. ให้นับจากบรรทัดล่าง เพื่อประหยัดเวลา)

หน้า	บรรทัด	คำผิด	คำถูก
๑๘	๔	ที่สิ่ง	สิ่งที่
๕๖	๘	อน	อัน
๖๕	๖	มี	มีความ
๗๘	๕	ชนิด	ชนิดหนึ่ง
๘๔	๘	ไหว	ไหว
๘๕ และอื่นๆ	ทุกแห่ง	เส้น	เช่น
๘๗	๕	วิมุตต์	วิมุตติ
๘๘	๑๐	ไม่ไค	ไม่ได้
๑๐๒	๑๐	สนธิปริ	สนธิ ปริ
๑๐๖	๙ จล.	หรือเป็น	เป็น (ตัดหรือออก)
๑๑๘	๑ จล.	สงบ — ความอยาก	สงบความอยาก
๑๓๔	๓	ไค	ได้
๑๓๘	๑ จล.	รบัผล	รับผล
๑๓๘	๙ จล.	และ	ละ
๑๕๗	๘ จล.	นน	ัน
๑๖๐	๑ จล.	วิชา	อวิชา
๑๖๒	๓	เมื่อไค	เมื่อนั้น
๑๘๗, ๑๙๙	๔	ถา	ถ้า
๒๑๔	๑๐ จล.	สนธิ	สันติ

หน้า	บรรทัด	คำผิด	คำถูก
๒๓๗	๔ จล.	มหัพยัพ	มหาภย
๒๔๐	๒ จล.	?	(แก้เป็น) ,
๒๔๓	๕ จล.	หรือ	. (ขีดหรือออก)
๒๖๙	๑ จล.	อสท	อัสท
๒๘๔	๑๑ จล.	univerality	universality
๓๐๓	๗	สกัถ	สะกัถ
๓๐๙	๘ จล.	รสีก	รุ้สีก
๔๐๓	๓	โต	ไต้
๔๐๕	๘	แลว	แล้ว
๔๑๙	๗	นไ	ใน
๔๒๕	๕	ทีเน	เห็น

คำพยานเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พวนิช" บุรุษพวช ทำการค้า, ตัวเองก็เคย บัดนี้ไปสืบค้นหาเป็นพ่อค้าแห่งวิเศษในนามว่า พุทธรักษา, เป็นลูกชายของพระพนธเจ้า แห่งงาน กับ ทานี ศฤงษีศรีของวังเก่ามาเฟี้ยว ๖ แต่ไม่มี จิตรั ก็น่ากลัว.
- ๒ ทำพิธีตั้งพระ ตามแบบของพระพนธเจ้า มีใช้ตาม แบบพระเพณีก่อน ซึ่งเข็นเครื่องแห่งวิเศษหรือของ โลก; ทำพิธีทำใจ เข็มจีน ตามดรา ไม่มีชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำประโยชน์ และประโยชน์อื่น ๆ ให้แก่สิ่งใด ได้ เป็นที่พอใจ ชนิต ชอนเป็นสุข กว่าคนธรรมดา มากอยู่เหมือนกัน.
- ๓ มีทั้งคำประจักษ์ ชื่อ สอนไม้มกุ่มพลา ฯลฯ, นายของมิ้นต์อริช, มีสิ่งคำชื่อ "ธามะสิมมาน" สำหรับปิดนทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิด ทุกเพศ, ยิ่งกว่า เข็ม สรรพสิ่ง.
- ๔ แต่ก็มีในสิ่งอื่น ๆ ที่เขาสนใจ มิ้นต์อริช และเขา ว่า เขาของปลอม, หากินคำ สดทำศพแล้ว ให้ ภัยพิบัติต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ของเขาก็มิ้นต์อริช ก็มี มีคนสนใจ เข็มจีนเสียอีก.
- ๕ มีสิ่ง คำพยาน อายุสูงกว่าปีแล้ว ก็ยังไม่จำไว้ มีชื่อชื่อของพระพนธ กุลยจระพาดิณี แต่แล้วแล้ว ว่าจะไป ไม่กว่าเสมอมิ้นต์อริชอีก, ที่อบรมผู้สนใจ ให้แก่ใจ สามารถทำให้ รอยตาม ดี จำแนกแน่
- ๖ ข้อว่า มันทั้งหลาย ของ = รัจก้าพเจ้า ดินพณี เป็น อริช ชื่อจีน ให้แก่พเจ้า และชื่อของพเจ้า รวมชื่ออื่น ๆ นี้ มีชื่อ ชื่อจีนไป, ๓๓๓!

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมเนียมของพุทธศาสน" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๓]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันทลเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธจักรยธรรม	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๗)	โอสถเวตัพพธรรม	๑๓ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗ . ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญาตปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตตสภาพธรรม	๑๔ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิปทาปริทรรศน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญาตปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๔ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกัจจธรรม	๑๗ . ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๘ . ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังฆสงเคราะห์	๑๘ . ข	
(๒๙)	ปฏิจาสมุปบาทจากพระโอษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘ . จ	
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘ . ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘ . ฉ	
(๓๓)	ไถวัลยธรรม	๑๒ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑ . ก	
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒ . ก	
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ	๓๙ . ค	
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ (เล่ม๑)	๓๗ . ก	
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗ . ค	

